Міністерство освіти і науки України
Донецький національний університет

ГАЛИНА ЛУКАШ

Актуальні питання української конотоніміки

Донецьк -2011

УДК 81' 373.2: 81' 371
Л 84
ISBN 978-617-7915-03-3

Рекомендовано до друку
Вченою радою Донецького національного університету
(протокол № 4 від 30 жовтня 2011 року)

Л 84 Лукаш Г. Актуальні питання української конотоніміки: монографія. / Г. П. Лукаш – Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство "ПРОМІНЬ"», 2011.– 460 с.

У монографії у світлі теоретичних інтерпретацій природи онімного значення обґрунтовано процес семантичного розширення власних назв як важливого чинника поповнення лексичного складу мови. На матеріалі української мови окреслено склад інтерлінгвальної та інтралінгвальної конотонімії. Проаналізовані принципи побудови, типологію української конотонімії, її категоріальний апарат. Простежено розвиток значення онімної лексики в контексті концептуалізації і мовної категоризації світу; визначено особливості складу й динаміки української конотонімії і концептуальне співвідношення конотонімів різних мов; описаний характер семантичного простору конотонімів у парадигматиці та синтагматиці української мови. Детально проаналізуваний словотвірний вектор семантичного простору українських конотонімів. Представлені тенденції активного збагачення лексики української мови внаслідок конотонімізації власних назв.

Для філологів, студентів філологічних факультетів, вчителів, усіх, хто любить українське слово.

© Лукаш Г. П., 2011
© Донецький національний університет

ЗМІСТ

ВСТУП 5

Розділ 1. ПРОЦЕС СЕМАНТИЧНОГО РОЗШИРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У СВІТЛІ ТЕОРЕТИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПРИРОДИ ЗНАЧЕННЯ 8

1.1. Лінгвістична типологія значення. Семантика онімів у філософських та лінгвістичних концепціях XX –XXI ст.….....11

1.2. Взаємодія значення і знака. Семіотична функція власних назв. 30

1.3. Когнітивна лінгвістика і лінгвокультурологія. Поняття концепту в когнітивній ономастиці. 38

1.4. Мовне значення і концепт: одиниці мовної та концептуальної картини світу.....45

1.5. Динаміка значення онімної лексики в контексті концептуалізації і мовної категоризації світу. 52

1.6. Власні назви як концепти. Ономастичний концепт.....55

1.7. Онімна конотація. Теорія конотативної онімії.....65

1.8. Оказіональність і прецедентність як фактори семантичного розширення власних назв 81

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ.....94

Розділ 2. ІНТЕРЛІНГВАЛЬНА ТА ІНТРАЛІНГВАЛЬНА МІНЛИВІСТЬ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ВЛАСНОЇ НАЗВИ. КОНОТОНІМИ ЯК ОНІМНИЙ КЛАС. 98

2.1. Семантичний потенціал власної назви**.** Проблема мовного статусу онімів образної номінації.....97

2.2. Типологія конотонімів 109

2.3. Ознаки системної організації конотонімів.....115

2.4. Конотонім як концепт культури. Джерела виникнення конотонімів 124

2.5. Сакральна і профанна сфери у вимірі семантичного простору конотонімів 131

2.5.1. Міфологічна реалізація архетипів сакрального світу.....137

2.5.2. Античні конотоніми 141

2.5.3. Конотоніми християнського походження 151
2.5.4. Конотоніми профанного світу. Деантропонімні конотоніми ... 176
2.5.5. Детопонімні конотоніми 195
2.5.6. Дезоонімні конотоніми..... 209
2.5.7. Депоетонімні конотоніми..... 212
2.6. Семантичний простір власної назви у просторово-часовому моделюванні дійсності..... 218
2.7. Семантичний простір власної назви у мові та мовленні 239
2.8. Концептуальне співвідношення конотонімів різних мов..... 250
2.9. Склад та особливості української конотонімії 267

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ..... 288

Розділ 3. МЕХАНІЗМ КОНОТОНІМІЗАЦІЇ В АСПЕКТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПРОЦЕСУ СЕМАНТИЧНОГО РОЗШИРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ 292
3.1. Концептуальний аналіз денотативного і конотативного компонентів онімного значення..... 294
3.2. Явище конотонімізації як вияв семантичного розширення власних назв..... 300
3.3. Семантичний простір конотонімів у парадигматиці мови..... 303
3.4. Синтагматичні відношення конотонімів. Процес моделювання конотонімних конструкцій 318
3.5. Словотвірний вектор семантичного простору конотонімів..... 333
3.5.1. Відконотонімне словотворення..... 333
3.5.2. Відконотонімні та квазівідконотонімні утворення антропонімного походження..... 346
3.6. Функціональна семантика граматичних категорій власних назв 359
3.7. Динаміка семантичної структури в межах значення одного конотоніма..... 369
3.8. Динаміка семантичної структури в межах груп конотонімів 377

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ..... 383

ВИСНОВКИ..... 386
Література..... 389
Джерела..... 443
Скорочення..... 448

ВСТУП

Образні імена-характеристики традиційні для використання власних назв у ролі високих метафор, урочистого вторинного іменування відомої особи. Їх влучність помічена давно і спирається на Аристотелеву теорію риторики, що містила орієнтацію на інтелектуальну насолоду, яку оратор має викликати у слухачів. Це насолода ясності, пізнання і подивування, що йде від знання та упізнавання відомих для себе речей. У середньовічній культурі таке іносказання свідчило про спроможність розуму до неопредмеченого мислення. *Це є Константин великого Риму, що охрестився сам і охрестив людей своїх*, − так у «Повчанні Мономаха дітям» названо Володимира Великого. В епоху бароко часті звернення до імен античних богів (*Зевес, Аврора, Аполлон, Афродита, Бахус, Ахілл, Марс, Геркулес*), імен відомих історичних осіб (*Демосфен, Зоїл, Софокл, Есфір*) мали на меті своєрідне „декорування" тексту, а також сприяли героїзації персонажів. Художня література романтизму розширила практику вживання імен у ролі вторинної номінації. У наш час завдяки новітнім засобам інформатизації суспільства вдалі образні імена-характеристики швидко підхоплюються і поширюються, стаючи набутком інших мов. Не виходячи за межі поетичного тексту, такі імена зберігають за собою статус одиниць художнього мовлення. Але, розгорнувшись із факту мовлення до явища факту мови, вони перетворюються у власні назви, в яких денотативне значення співіснує із загальномовними або індивідуальними конотаціями. Такі переосмислені імена − оніми образної номінації − Є.С. Отін назвав конотативними онімами, або конотонімами.

Свого часу А. Гардинер, а за ним М. Кронгауз запропонували виділяти два класи власних назв: „втілені" та „невтілені". Із появою словника Є.С. Отіна з передмовою В.М. Мокієнка ми починаємо говорити про третій клас власних назв – „перевтілені імена". Настала необхідність в інтегруванні знань, накопичених ономастикою і щодо статусу цього онімного розряду, і щодо реалізації складного лінгвістичного явища – семантичного розширення власних назв як

процесу його реалізації. Сьогодні це можливо в рамках теорії конотативної онімії.

Науку, яка звертає увагу на ці процеси, названо конотонімікою. Основними завданнями конотоніміки як нового розділу ономастики є встановлення її принципів, класифікація конотонімів, з’ясування категоріального апарату, утвердження мовного статусу конотонімів. Необхідність розвитку конотоніміки викликана передусім змінами, що відбуваються в сучасному мовознавстві і потребою глибшого теоретичного обґрунтування з нових теоретичних позицій механізму семантичного розширення власних назв як важливого чинника поповнення лексичного складу мови; проблемою систематизації зібраного матеріалу з конотонімії; пошуками універсальних та національно зумовлених семантичних компонентів.

Власна назва пов'язана з одиничним поняттям, але відкрита для різних семантичних процесів. В основі розвитку онімного значення лежить здатність понять трансформуватися, переходити одне в інше. Вторинне значення виникає тоді, коли ім’я виходить у позачасову і позапросторову домінанту. Нова інформація ототожнюється з уже відомою, вираженою онімом, але в іншому онтологічному вимірі. Власна назва у такому розумінні становить собою величезний блок інформації, що обумовлюється здатністю імені бути концентратом певних знань, виступати якимось згустком уявлень людини про світ, згорнутим текстом культури. Саме ж ім'я може бути пресупозицією для якої-небудь іншої інформації.

Унаслідок перерозподілу цієї інформації відбувається втілення нових настроїв і вражень та насичення власної назви новою конотативною семантикою. Цей процес пов’язаний з асоціативно-образним мисленням і має чітку основу – базисне значення, задане програмою оніма. Результатом переосмислення онімного значення стає збагачення імені новим значенням, а передумовами його сприйняття − раніше отримані почуттєві образи, інтелектуальний рівень і особисте розуміння імені суб'єктом. Тому аналіз актуальних проблем конотоніміки тісно пов’язаний із цілями та методами дослідження таких наук, як лінгвокультурологія, етнолінгвістика,

етнопсихолінгвістика, когнітивна ономастика, соціолінгвістика. У парадигму загальних проблем цих наук логічно вписується явище вторинної номінації, яке передбачає погляд на онімію з позицій врахування зв'язку мовленнєвої розумової діяльності з базою лінгвальної і нелінгвальної свідомості, мовної і концептуальної картини світу, функціонально-часовою та просторовою категоризацією, тобто зв'язку мови зі світом, культурою та свідомістю людини.

Українська конотоніміка − наука, що покликана з'ясувати особливості розвитку національної конотонімії, її склад, принципи побудови, джерела виникнення і збагачення, домінанти, вияв взаємоперехрещень різних культурних ізоглос та наслідки їх впливу як на власне український, так і на світовий конотонімогенез.

Щиро віримо, що наша перша спроба окреслити актуальні проблеми української конотоніміки та шляхи їх розв'язання буде вдалою і знайде своїх послідовників.

РОЗДІЛ 1

ПРОЦЕС СЕМАНТИЧНОГО РОЗШИРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У СВІТЛІ ТЕОРЕТИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПРИРОДИ ЗНАЧЕННЯ

Мовне значення становить собою загальнонаукову проблему. Воно обов'язково виявляється у будь-якій системі, яка засвоює й переробляє для своїх потреб інформацію про довкілля та про саму себе. Значення безпосередньо пов'язане з відображенням і свідомістю, із розумінням того, як влаштована узагальнювальна свідомість, що прагне до абстрагування; як відбуваються процеси мислення і як розумовий стан однієї свідомості передається іншій [545, с.5]. Когнітивний підхід до вивчення мови сприяє активному залученню даних з інших наук. Так, О. С. Кубрякова вважає, що когнітивна лінгвістика використовує дані культурології, соціології, біології, психології, філософії [428-432]; Л. А. Грузберг – лінгвістики, когнітології, культурології, психології, філософії [212, 213]; М. В. Скаб наводить приклад участі у конференціях групи «Логічний аналіз мови» фізиків і богословів [686, с. 79]. Отже, сьогодні значення стає предметом вивчення багатьох наук, передусім філософії та семіотики, а також логіки, психології, соціології, антропології, етнографії, порівняльної культурології тощо. У кожній з цих наук досліджуються свої аспекти загальної проблеми значення. Так, значення цікавить філософію у зв'язку із розробкою теорії пізнання, а психологію – з метою дослідження інформаційних процесів людської психіки, її розвитку та співвідношення індивідуальної та колективної свідомості людей. Соціологія вивчає значення як фактор взаємодії соціальних груп суспільства; антропологія – як процес становлення людського суспільства; етнографія та порівняльна культурологія – під кутом зіставлення та пояснення спільного й відмінного в культурах різних народів і т. ін. Комплексний характер проблеми мовного значення спричинив розвиток проміжних наукових дисциплін, що виникають на стикові лінгвістики з іншими науками. У зв'язку з цим значення − предмет вивчення таких комплексних дисциплін, як

психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика [545]. «В українському мовознавстві кінця XX – початку XXI ст. традиційні дослідження лексичної семантики органічно поєднуються з новими напрямами мовознавства – когнітивною лінгвістикою, лінгвокультурологією, аналізом конкретних концептів мовної та концептуальної картин світу. Запропоновані в роботах М.П. Кочергана, В.І. Кононенка, О.О. Селіванової, В.В. Жайворонка, Т.В. Радзієвської, Г.М. Яворської, Т.А. Космеди, Ж.П. Соколовської, Л.А. Лисиченко, В.М. Манакіна, С.А. Жаботинської, К.Ю. Голобородька, В.Л. Іващенко, П.В. Мацьківа, М.В. Скаб, В.Ф. Старка, О.Є. Єфименко інструментарії дослідження стимулювали вироблення власного підходу до тексту», – зазначає Н.О. Мех [513, с. 3].

За всіх відмінностей в аспектах значення, підходах та цілях його дослідження в різних науках в основі його вивчення має бути загальна теорія значення, яка пояснює його природу й обґрунтовує його типологію та різні можливі аспекти його прояву. На жаль, як констатує М.В. Нікітін, до цього часу загальної теорії значення, прийнятої усіма, ще не створено. Не торкаючись надто глибоко історії та практики вивчення лексичного значення, підкреслимо, що дефініції і структури, які стосувалися семантичного аналізу, були в центрі уваги вчених з давніх часів і «вперше з'явились в античних риториках, потім були відшліфовані до тонкощів у європейській риторичній традиції і, паралельно,– осмислені у різних школах герменевтики, яка спочатку зосереджувалась на правилах тлумачення текстів Святого Письма. Так, у передмові до українського видання Біблії у перекладі І. Хоменка пояснено такі види значень: буквальне значення ("безпосереднє", "дослівне", "граматичне", а також історичне, що стосується історичних подій, фактів); речове значення ("посереднє", "прообразове", "духове", містичне або алегоричне, яке виявляється не просто словами, а посередньо: особами, речами, подіями): достосоване значення (йдеться про таке значення, що міститься у

словах Св. Письма, здатних правити за аналогію, використовуватись відповідно до потреб буденного життя); висновуване значення (з'ясовується за допомогою логічного висновку зі слів Св. Письма)» [581, с. 19]. Важлива роль семантики як загальнонаукової проблеми визначила її вагоме місце і в пізніших дослідженнях. Досить довго загальне уявлення про семантику обмежувалось лише лексичною семантикою, що спричинило свого часу розвиток семасіології як самостійної дисципліни. Дослідження мови з точки зору її комунікативного призначення і його семантичного наповнення неминуче вимагало виходу на рівень визначення інформативної цінності мовних одиниць. У сучасній лінгвістиці, крім лексичної семантики з усією її багатогранністю, вивчається фонетична, морфологічна, синтаксична, деривaційна, фразеологічна семантика, а також комбінаторна (досліджує смислові правила сполучення слів, правила взаємодії лексичних значень у словосполученнях), комунікативно-синтаксична семантика і семантика тексту. Сучасна семасіологія забезпечує загальне і цілісне вивчення проблематики мовного значення на засадах типології значення, виокремлюючи у своєму складі розділи, що співвідносяться з рівнями й членуванням мовної структури.

Значення слова мінливе, змінне, воно не застигає раз і назавжди. Словник як семантична структура складається загалом і в окремих своїх частинах не тільки під впорядкувальним впливом логічної ієрархії поняттєвих відношень, але й під тиском різноманітних, різнорідних, нерідко суперечливих імпульсів, що йдуть від зовнішніх обставин існування мови і людей, які нею говорять [545, с. 134]. Пряме й переносне значення слова, межі сполучуваності слів, пояснення вибору того чи іншого слова відповідно до складу його сем у певному сполученні, проблеми лексичної та граматичної синонімії – ці та подібні питання потребують звертання до загальної теорії мови,

що вимагає сучасне мовознавство зануритись у філософські та гносеологічні проблеми мислення.

1.1. Лінгвістична типологія значення. Семантика онімів у філософських та лінгвістичних концепціях XX –XXI ст.

Аналіз семантичних теорій сучасної лінгвістики привів російського вченого С.Н. Смольникова до несподіваного висновку: «Власна назва не тільки виступає „пробним каменем“ теорій референції, але й може слугувати критерієм для оцінки семантичних теорій» І далі пояснює причину цього: «Розв’язання питань про семантику власних назв вимагає обговорення найзагальніших проблем, пов’язаних із розумінням сутності лексичного значення та методології його опису. Так, наприклад, ствердження семантичної недолугості власних назв, властиве логіко-семантичному („поняттєвому“) підходу до семантики, обертається іншим боком: воно засвідчує недолугість самого методу, який, як виявляється, спроможний для опису зовсім не всіх лексичних одиниць» [713, с. 249].

За усіх відмінностей аспектів вивчення семантики як лінгвістичної категорії об’єднувальним фактором їх є вихідні положення гносеології, оскільки будь-який вияв семантичних категорій у мові пов’язаний з її функцією відображення реального світу. Природа мовного знака має бути поясненою насамперед з поглядів його здатності співвідноситись із світом, що існує поза людиною, але пізнається нею, її мисленням [397, с. 10]. У традиційному мовознавстві типологія значення передусім спирається на характер інформаційного зв’язку між двома сутностями. За цією ознакою виділяють імплікаційний та знаковий типи значень. Іншою умовою для виділення типів значень виступає зіставлення об’єктивних властивостей речей, подій, явищ та їх суб’єктивної цінності для людини – тому називають когнітивний та прагматичний компоненти. У свою чергу в когнітивному значенні вирізняють контенсіональний та екстенсіональний компоненти, оскільки все, що існує у

відображуваному світі, розпадається на дві категорії – речі та ознаки. З огляду на це повнозначні слова виявляють дві функції: репрезентативну та описову. Перша з них відома як функція позначення, ідентифікації чи денотації, а друга – як функція характеризації або кваліфікації [545, с. 35-36]. Для того, щоб ознака стала річчю-денотатом, необхідно слова-ознаки перевести до розряду речових (речéвих) слів. Термін "денотат" називає частину реального об'єкта, на який спрямована пізнавальна діяльність. Відомий у логіці спосіб обмеження чи розширення обсягу поняття залежить від міри узагальнення самої ознаки.

Власні назви – це категорія слів, спеціалізованих у функції репрезентації. За М.В. Нікітіним, "ідеальна власна назва" нічого не повідомляє про позначувану річ, а лише представляє її у мовленні. Утім, на практиці існує тенденція закріплювати за різними класами речей різні власні назви, за якими можна скласти певне уявлення про річ. Загальні ж назви тим принципово відрізняються від власних, що у вжитку завжди описують позначувану ними річ [545, с. 36]. Дослідники підкреслюють, що когнітивне та прагматичне значення не вичерпує змістового потенціалу слова. Готовий знак додатково збагачується низкою інших змістових компонентів вторинної природи, що виникають внаслідок його функціонування і впливу парадигматичних зв'язків. Такий потенційний конотативний компонент когнітивного і прагматичного значення, актуалізований у мовленні за підтримки контексту, називають алюзивним [Там само, с. 313]. Частіше за все алюзія має певну мету і конотує контекстні обставини того випадку слововжитку, який чимось відомий і повинен виринути з пам'яті.

Стисло характеризуючи значення власних назв, М.В. Нікітін визнає за ними здатність не тільки репрезентувати позначувану річ, а й побічно, через розподіл за різними класами різних власних назв (чоловічі/жіночі імена; імена людей/клички тварин тощо), описувати їх. Такий опис буде найточнішим тоді, коли власна назва жорстко закріплена за певним класом речей. Якщо ж власні назви не виявляють чіткого прив'язування до визначеного класу, то як

словникові одиниці, на його думку, вони неінформативні. І найпершою відмінністю між власними і загальними назвами вчений називає властивість загальних назв завжди описувати позначувану ними річ. В. Бланар пояснював, що значення власної назви – це її ставлення до іменованого об'єкта. Воно встановлюється в акті номінації. Таким чином, значення імен не є апріорною даністю для осіб, які говорять тією чи іншою мовою: вони самі надають іменам індивідуальних значень [911]. Вчений також підкреслював, що загальну рису всіх власних назв становить прагматичний фактор – служити ідентифікації та диференціації. Цей фактор організовує іменну систему; завдяки йому формуються специфічні онімічні ознаки, онімічні моделі – системоутворювальні продуктивні явища, що виявляють високу частотність [85, 911].

На думку багатьох вчених, універсальним науковим баченням об'єкта дослідження з мовознавчих позицій є парадигмоцентричний підхід до явищ мови. Він дає змогу виявити загальне не тільки в межах одного напряму або школи чи з огляду на одну з можливих методологічних концепцій, а й крізь власну мовну категорію найзагальнішого характеру, яка стає основою аналізу й наступного об'єднання концепцій різних століть, шкіл, країн, континентів [56, с. 26]. Сучасний російський філософ С. Ячин на засадах власне філософських теорій описує такі чотири парадигми розуміння мови в історії світової наукової думки, що видаються нам зручними для аналізу ставлення до природи значення на різних етапах розвитку наукової думки:

1. Парадигма імені. В її межах речі, як і люди, мають імена, але люди мають власні імена, а речі – лише родові. Основні ідеї логіки: класи, родові визначення, підходи до визначення обсягу і змісту понять, опис предикатів – все це постає з логіки відношень речей і слів (імен).

2. Парадигма слова. Вона пов'язана з релігійною філософією Середньовіччя, де зразком виступає слово Творця: "На початку було Слово", "Слово було у Бога і слово було Бог". За цією парадигмою відбувається символічне згущення мови в слові, яке може бути пізнане

і дискурсивно розгорнуте в межах герменевтичних процедур. Світ також осмислюється за аналогією з мовою як символічне вираження "божественної досконалості". У межах окремих культурно-етнічних традицій філософія мови виділяє також релігійно-містичне сприймання мови (західного та східного типу), що спирається на розуміння мови в ракурсі енергетейного (динамічного, енергетичного) явища, яке поєднує людину як частину Космічного Розуму та Універсум.

3. Парадигма думки. Сформувалась у межах новоєвропейської науки, де мова осмислюється як інструмент або орган думки і пізнання. Зокрема, у концепціях Ф. Бекона, Р. Декарта, Т. Гоббса мова служить для пізнання предметного світу та людської волі (антропоцентризм мови). Якщо античні імена повинні відповідати природі речей, то новоєвропейський погляд на мову передбачає насамперед висловлення думки або уявлень.

4. Парадигма спілкування. Під впливом "прагматичного повороту" в лінгвофілософії середини XX ст. актуалізується категорія "іншого", відповідні їй ідеї діалогу з іншим як суб'єктом [56, с. 27].

З огляду на різні способи сприйняття й розуміння сутності мови у парадигмах філософії мови простежуються філософський та лінгвістичний наукові підходи. Але за всіх умов найважливішою ознакою їх основного розуміння є цілісність «підходу до мови загалом, а не окремих її аспектів. Це виявляється насамперед у єдності філософсько-світоглядного розуміння сутності і природи мови [484]. Наприклад, для В. фон Гумбольдта мова – це дух народу, енергейя; для О. О. Потебні – вияв глибинного духу народу в його розвитку, божественно-людський витвір; для пізнього Л. Вітгенштейна – один із типів людської діяльності зі своїми правилами мовної гри; для О. Ф. Лосєва – енергетейне, теоантропокосмічне явище тощо» [56, с. 29].

Зважаючи на окреслені парадигми, певною мірою можна також погодитись із розподілом їх на дораціональні та раціоналістичні. Відповідно засади різних підходів до розуміння природи онімної семантики теж вкладаються у ці рамки. Намагаючись представити

пояснення природи власної назви у різних теоретичних концепціях, безперечно, слід зважати на відмінності дослідницьких позицій, що виникали в різні часи. Аналізуючи ономастичну семантику, варто пам'ятати, як застерігає І. Е. Ратникова, що кінцева мета (й основна складність) вивчення онімної семантики полягає в тому, щоб «коректно підсумувати її опис у різних аспектах» [632, с. 8].

Зробимо стислий екскурс історії встановлення онімноїсемантики. У «Загальній теорії власної назви» О. В. Суперанська простежила розвиток поглядів на власну назву як особливу лексичну категорію, зупиняючись на уявленнях вчених про семантику онімів від часів античності до нашого часу. Вона зазначила, що грецькі вчені суттєво не розрізняли власні та загальні назви, оперуючи неподільною категорією *ім'я.* Власне, через таку позицію і можна говорити про парадигму імені. Глибокий аналіз поглядів учених, різних як за часом, так і за змістом, дозволив дослідниці зробити висновок, що «відсутність єдиної загальноприйнятої концепції власної назви пояснюється переважно відмінністю вихідних положень і методів їх творців, а також тим, що пошуки велись часом у діаметрально протилежних напрямах» [751, с. 88].

Можна стверджувати, що спочатку вчені досить довго з'ясовували, чи мають власні назви значення взагалі. Зіставлення різних точок зору виявило три групи „попарно протилежних ідей". Першу пару становлять: 1) група теорій, згідно з якими власні назви є асемантизованою категорією (Мілл та ін.); 2) до протилежної групи належать теорії, за якими власні назви мають вагоміше значення, ніж загальні (стоїки, Діомед, Г. Суїт, Й.О. Єсперсен, М.Ж. Бреаль та ін.). У 70-80 рр. XX ст. опоненти цієї теорії стали кваліфікувати такий підхід як заміну власне мовного значення енциклопедичним (поняття було введене В. І. Болотовим). О. В. Суперанська підкреслює: «Усе те безмежне багатство значення, яке приписують власним назвам, належить не словам, а тим об'єктам, які вони називають, що й становить енциклопедичну інформацію цих імен» [751, с. 7]. Другу пару взаємно протилежних теорій становлять, з одного боку, уявлення про виняткову індивідуальність імен (стоїки, Діонісій Фракійський,

Діомед, Е. Донат, граматики Пор-Рояля, Г. Суїт), а з іншого – уявлення про те, що всі власні назви – синоніми (К. Тогебю). Нарешті третя пара протилежних теорій складається на основі антиномії мотивованість/довільність власної назви. Групу теоретиків, що підтримували теорію довільності власних назв, становлять Й.О. Єсперсен, Кристоферсен, А.Х. Гардинер. Теорію суворої мотивованості, яка сягає грецької "за природою", підтримує багато вчених XX століття, що протиставляють себе теоретикам "довільності". Зосереджуючи свою увагу лише на семантиці антропонімів, російський дослідник Ю.А. Рилов теж називає дві протилежні точки зору на семантику цього онімного класу. «Перша належить Дж. С. Міллю, який відмежував денотацію від конотації; саме в основі цього розмежування лежить протиставлення власних назв і загальних, тобто назв, що не мають і що мають семасіологічну функцію. Друга точка зору пов'язана з іменем Й.О. Єсперсена, який визнавав власні назви найконотативнішими іменами. Насправді ж обидва погляди характеризують один і той самий предмет» [659, с. 116]. Своєрідно про позиції наявності/відсутності значення в онімах висловилась О. Л. Березович: «Семантика власної назви довгий час відігравала у вітчизняній ономастиці роль того "хлопчика", який зростав і мужнішав усупереч сумнівам оточення щодо самого його факту існування ("А чи був хлопчик?")» [73, с. 51]. Зрештою, на сьогодні встановлено, що «у мові немає і не може бути лексичних одиниць, які не мають значення. Специфічну семантичну структуру мають вигуки, граматичне значення виражають службові частини мови, високий ступінь семантичної абстрактності виявляють займенники та числівники (кількісні). На їх фоні оніми становлять собою досить повноцінні лексичні одиниці, тому їх семантика повинна розглядатись у межах теорії лексичного значення», – стверджує В.І. Супрун [756, с. 12]. Свій погляд на семантичну структуру оніма вчений втілює у польовій моделі комплексного опису ономастичного простору сучасної російської мови. Він відзначає, що ономастичне поле – це реально виділена мовна структура, яка має такі характеристики, спільні для всієї сукупності усіх складових одиниць і

окремо для кожного конституента, – наявність ядерно-периферійних відносин, семантична спільність, що передбачає подібну семантичну структуру слова (зокрема, наявність чи відсутність диференційних та потенційних сем), частотність, стилістична забарвленість, словотвірна активність. Аналізуючи дослідження В. І. Супруна, І. Крюкова зауважує (наводячи яскравий вислів А. А. Бєлицького – «справжньою власною назвою, власною назвою за перевагою є антропонім. Решта власних назв ніби уподібнюються антропонімам або дорівнюються до них»), що методика В. І. Супруна стосується переважно лише антропонімів, оскільки лише «в антропонімії сконцентровані усі ознаки власної назви» [726, с. 304]. І. Фаріон називає антропоніми «найсуттєвішими словесними знаками у пізнанні та вивченні людської мови» [817, с. 190]. Висловлюючи певні сумніви з цього приводу, О. Ю. Карпенко визнає за антропонімами доцільність вивчення концептуалізації власних назв саме на фоні трансформації антропонімів [354, с. 56].

Поширеною на сьогодні думкою щодо семантики власних назв є констатація того, що «онімічне значення містить співвіднесення з певним референтом (людиною, місцем, твариною, астрономічним об’єктом та ін.), а також компонент відомості імені, стилістичну, оцінну, мотивну й естетичну інформацію (зокрема, у тексті)» [665, с. 426]. Те, що описується чи то власними, чи то загальними назвами, як вже зазначалось, термінологічно називається денотатом, або референтом. Уточнимо ці часто вживані терміни. Денотат – це позначувана річ. Розумова операція співвіднесення слова, що позначає, з тим, що позначається ним, тобто денотатом чи референтом, називається референцією (денотацією, предметним співвідношенням). Якщо в тексті кілька слів або словосполучень мають однакову предметну співвіднесеність, про них говорять, що вони кореферентні [545, с. 38]. Денотати можуть бути як реальними, так й уявними. Наявність двох термінів “денотат“ і “референт“ іноді використовують для того, щоб фіксувати цю відмінність. “Денотат“ залишається загальним терміном, що вживається і для справжніх, і для вигаданих об’єктів, а “референт“ використовується лише для реальних

денотатів. Відповідно і терміни “денотація“ та “референція“ розрізняються: перший є синонімом позначення мисленнєвої дії незалежно від реальності чи уявності денотата, а другий – у значенні мисленнєво-пізнавальної дії, яка співвідносить поняття та ім’я з річчю та встановлює, чи є у них спільний реальний денотат і, якщо є, який він [Там само].

Визнаючи наявність значення у власному імені, вчені завжди підкреслюють його специфіку. О.В. Суперанська вважає власні назви спеціальною лексикою. Власна назва – це перш за все ім’я одиничного об’єкта [754, с. 6]. О. В. Суперанська наводить слова А.А. Реформатського, який вважав загальні назви максимально поняттєвими, а власні – максимально номінативними. Полемізуючи з Є. Куриловичем, який відносив власні назви до маргінальної лексики, А.А. Реформатський відзначав, що «окремі факти ономастики перебувають на різному віддаленні від основного фонду загальної лексики і самі по собі надзвичайно різноманітні й різнокаліберні. Окремі ономастичні категорії мають різного споживача і тим самим вони не “загальнонародні“. Але у будь-якій ономастиці є факти, потрібні всім: у Росії – *Росія, Москва, Маша, Ваня*» [цит. за: 639, с. 6-7]. І далі: «У системі лексики власні назви своєю “гіпертрофованою номінативністю“ і редукцією семасіологічної функції об’єктивно протиставляються загальним назвам <...>. Власні назви принципово обмежені своєю номінативністю, [тобто їм властива] редукція семасіологічної (у першу чергу поняттєвої) інтенції, як «оголення» номінативності, оскільки ім’я (як слово) називати зобов’язане, навіть якщо не пов’язане з поняттям» [Там само]. Різноманітність численних власних назв, їх несхожість і у той же час одноманітність функціонування О. В. Суперанська пояснює їхнім особливим становищем у мові, особливим призначенням та насамперед тим, що вони належать не до загальної, а до спеціальної лексики. Ця група становить великий лексичний масив, що вміщує, крім власних назв, терміни та номенклатурні позначення різних галузей знання, виробництва, торгівлі. Аргументуючи своє твердження, відома дослідниця виділяє окремі позиції власних назв як складника

спеціальної лексики. Дозволимо собі навести опис цих ознак: 1. Традиційний для слів загальної лексики зв'язок "слово – поняття – річ" у власних назвах змінюється на "ім'я – іменований об'єкт", при цьому ім'я набуває точечної прив'язки. 2. Поняттєвість загальних назв виникає разом із ними і закріплюється у мові. Власні назви не мають поняттєвості у мові: вони набувають її у мовленні, у перебігу знайомства учасників мовленнєвої ситуації з іменованим об'єктом. Але у власних назв є лексичне значення, яке складається із взаємовідношень їх компонентів та із характерних особливостей тих об'єктів, для називання яких вони створюються. У мовленні, закріплюючись за конкретними об'єктами, власні назви набувають поняттєвості змісту від властивостей цих одиничних об'єктів (своїх референтів). Таке поняття виявляється одиничним і неповторним, як неповторні самі властивості кожного індивіда. Якщо характер якогось об'єкта виявляється дуже яскравим, ім'я, що його називає, має тенденцію переходу до розряду загальних (*Дон Кіхот, Ловелас, Хіросіма*). 3. Усі одиниці спеціальної лексики орієнтовані на особливі, спеціально виділені, а іноді й на знову створювані об'єкти (денотати), зовсім не схожі на денотати омонімічних їм слів загальної лексики, і тому об'єкт, поіменований власною назвою, завжди чітко визначений. 4. Усі слова спеціальної лексики вторинні по відношенню до слів загальної лексики. Виникли вони внаслідок цілеспрямованого пошуку, що привів до штучної назвотворчості. 5. Відсутність безпосереднього зв'язку імені з поняттям того об'єкта, який ним позначено, дозволяє імені легко переходити з одного об'єкта на інший й водночас підтверджує випадковість закріплення імені за цим конкретним об'єктом. 6. У складі невеликих колективів (сім'я, друзі, робота) власні назви належать загальній лексиці. Вони включаються у типові ситуації. За межами таких колективів імена відсторонюються від своїх денотатів, переходячи до спеціальної лексики і закріплюючись в юридичних, поштових, адміністративних, географічних документах. Перехід одиниць загальної лексики у спеціальну відбувається шляхом вольового акту, а одиниць спеціальної лексики у загальну – довільно, у процесі зростання популярності денотата. У таких випадках власні

назви, істотно відійшовши від своїх попередніх традиційних денотатів і співвідносячись з іншими, зовсім не схожими на них, суттєво просуваються у своєму розвитку. Вони стають омонімами, які належать до різних лексичних полів. 7. Якщо одиниці спеціальної лексики запозичуються або знову конструюються, це робиться для нових (або оновлених) денотатів. Той факт, що спеціальна лексика створювалась на основі слів загальної лексики, призводить до дублювання лексичного складу мови за рахунок омонімічних слів загальної та спеціальної лексик. Такі одиниці не можна вважати тими самими словами у різних функціях, оскільки це різні слова, які належать до різних систем і різних ярусів мовної структури. Вони мають іншу семантичну валентність і лексичну поєднуваність, а також різняться граматично [751, с.8-11]. Основний висновок, зроблений О. В. Суперанською щодо слів спеціальної лексики: усі слова цієї групи штучні і вторинні порівняно зі словами загальної лексики, а їх денотати із самого початку чітко задані [751, с. 11].

Автор одного з перших досліджень поетики власних назв Е. Б. Магазаник засвідчив позицію вчених, які наполягали на особливому ставленні до речовинної змістовності семантики власної назви. На його думку, такі погляди виникли з огляду на дві обставини: 1) наявність перехідних явищ між власними та загальними назвами; 2) ототожнення у побутовій свідомості власної назви із позначуваним нею об’єктом. Враховуючи “речовинну змістовність“ власної назви, Е.Б. Магазаник доводить, що власна назва становить собою “абстрактно-конкретну категорію мови“. «Надзвичайна абстрактність її “змісту взагалі“ поєднується в ній із максимально конкретним значенням позначуваного у тих випадках, коли функція імені щось позначати, вказувати <…> реалізується. В інших же випадках ім’я містить в собі це поєднання абстрактного і конкретного потенційно, як можливість, яка завжди може здійснитись і яка лежить у самій природі цієї категорії» [490, с. 18-19].

У ряді робіт провідною є думка про те, що усі розряди власних назв різняться характером семантики. Так, у семантиці антропонімів, про своєрідний статус яких щойно йшлося, виділено такі складники

значення, як ‘людина’, ‘стать’, ‘національність’, формальний компонент “на ім’я“ тощо. «У семантиці топонімів жоден з антропонімних компонентів не спостерігається, а компонент «на ім’я» перетворюється в «називається»», – зауважує В. Ю. Канна, додаючи топонімні семи ’одиничність’, ’неживий об’єкт’, ’неістота’, ’локальність’ [336, с. 28]. В. А. Никонов виділяв три плани значення топонімів: дотопонімне (етимологічне чи апелятивне) значення топотвірної основи; власне топонімне (позначає найменування географічного об’єкта), а також посттопонімне значення, в якому зосереджуються асоціації, що пов’язують назву із названим об’єктом [549, с. 57-60].

На думку Н.Д. Арутюнової, власні назви утворюють у мові особливу підсистему, специфічний код, “свого роду анклав“, і специфіка власної назви з самого початку визначена відокремленістю й одиничністю референта, а також автономністю вжитку в оклика́нні та звертанні [38, с. 7]. Через те, що власні назви належать до спеціальної лексики і посідають унаслідок цього особливе становище в мові, лінгвістична природа їх значення характеризується двома протилежними, але тісно взаємопов’язаними тенденціями: по-перше, – постійною взаємодією з усією системою мови; по-друге, – прагненням відмежуватись, відштовхнутись, звільнитись від її впливу. У цьому сенсі показовим є процес розширення онімної семантики як фактор розвитку словникового складу мови, в якому свою роль відіграють як мовні, так і позамовні фактори. Обговорення різних поглядів на семантику власних назв О.В. Суперанська завершує висновками про те, що: 1) значення власної назви не дорівнює значенню апелятива і ніколи ним не обмежується; 2) значення власної назви – фактор суспільно-історичний; 3) кожна власна назва пов’язана з родовим визначальником (людина, місто, річка тощо); 4) зв’язок власної назви з поняттям опосередкований через річ; 5) значення власної назви, крім лексичного компонента, містить екстралінгвістичні (естетичний, афективний, морально-оцінний і т.ін.) [751, с. 250-266].

Основні положення теорії ономастичного значення у межах парадигми імені, на нашу думку, сформулював М.Ф. Алеференко:

1) значення оніма становить собою вербалізоване відбиття у нашій свідомості об'єкта найменування; 2) сигніфікат ономастичного значення – це одиничне поняття, тобто поняття про певний окремий об'єкт цього класу; 3) у мовленнєвому вжитку сигніфікативний компонент їх значень може підлягати різним смисловим модифікаціям [6, с. 268].

Інша парадигма філософії мови пов'язана зі встановленням причини появи в імені значення. Увага до власних назв постійно активізувала розвиток ідей у галузі філософії, лінгвістики, теології, теософії і досить часто приводила до ідей теоантропокосмізму (С. Булгаков, П.О. Флоренський, О. Ф. Лосєв). Згідно з ними слово взагалі становить собою "смислову енергію сутності", а саме ім'я – це "максимальне напруження осмисленого буття" (О. Ф. Лосєв), найвища міра концентрації духовних енергій (П.О. Флоренський). Ці ідеї стали продовженням розвитку філософських і лінгвофілософських учень минулого, зокрема, платонізму, неоплатонізму, ім'яславія, які збагачувались ідеями гумбольдтіанства, неогумбольдтіанства, теорії всеєдності, християнського ономатизму, вченнями східних мислителів і містиків (К. Костанді, М. Ананов, В. Юрченко, А. Гіруцький). Дослідники цих теорій вважають, що ідеї теоантропокосмізму не стали цілісним напрямом у філософії мови, залишаючись окремими світоглядними програмами у рамках окремих напрямів. Сьогодні ці теорії поповнюються новими гіпотезами зі сфери психологічних і когнітивних наук, феноменології та екзистенціалізму. Деякі філософи переконують, що теоантропокосмічні теорії мають великий евристичний потенціал, відповідаючи новому розумінню сутності мови як «оселі людського духу», відображення божественного Імені [56, с. 168]. До того ж саме духовне осмислення імені як енергетейної еманації Духа традиційно було характерне для східних слов'ян. Такого розуміння сутності мови дотримувались Г. С. Сковорода, О. О. Потебня, І. Огієнко. Уже сьогодні, визначаючи власну назву як категорію контрастивної лінгвістики, білоруський дослідник В.І. Сенкевич доходить такого висновку: «Розмежовуючи концепт "вибір" й поняття "перевага", ми тим самим постулюємо

безальтернативну природу імені. Ім’я не є “інше“, ім’я первинне. Ім’я – д и л е м а (тут і далі виділено автором. – Г.Л.), а не альтернатива. Ім’я – те, що „п е р ш за все“, а не „спочатку“. Відоме висловлювання “Спочатку було Слово...“ має повноту, але позбавлене цілісності. Цілісність й повноту містить сентенція ”*Спочатку* було слово, але **насамперед** було ІМ’Я“» [675, с. 234]. Розуміння сутності імені у цій парадигмі усуває одну з ознак власної назви, виділену традиційною лінгвістикою: випадковість закріплення імені за об’єктом. Сформулювавши ідею синергетичної сутності мови, у незавершеній книзі «Імена» П.О. Флоренський проголосив неординарні ідеї органічного (синергетичного) взаємозв’язку людини і світу через власну назву [826, 827, 56, 57]. «Процес синергії П.О. Флоренський пояснював так: енергії двох типів вияву буття (пізнаваного і того, хто пізнає) у момент когнітивної (мисленнєвої) діяльності залишаються не змішуваними, не розчиняються одна в одній, але об’єднуються за принципом ”взаємного проростання“, ”енергетичної спільної дії“, тобто синергетики, в якій уже немає окремо двох енергій, а є щось принципово нове, що стосується духовної природи суб’єкта, що пізнає, і об’єкта, який пізнається, тобто розкривається енергетично» [827, с.261; 56, с. 134]. У концепціях сучасних лінгвофілософських теорій мови (теоантропокосмічній, енергеальній, синергетичній та ін.) розробляється ідея про взаємозв’язок живої природної людської мови з духовною природою людини і енергіями Космосу. Очевидно, відчуття наявності духовної сили в імені дала можливість І.Е. Ратниковій на основі аналізу ролі оніма в різних типах свідомості (насамперед релігійно-міфологічній) та в сучасній культурній і мовній практиках особливо підкреслити таку ознаку власної назви, як ономастичну харизму, тобто «визнання авторитету імені, його впливу на носія, його „програмувальних“ властивостей» [632, с. 21].

Визначення смислу власної назви завжди супроводжувалось його протиставленням семантиці слова. Вважається, що явища, пов’язані з функціональним аспектом власних назв, можуть бути пояснені з огляду на інваріантну сутність категорії імені, її протиставленні слову. Багато вчених вбачає у цьому розмежуванні основу сприйняття світу і

самої людини в цьому світі: «Буття – номінативне, життя – вербальне. Антиномія імені й слова є базовою антиномією для розуміння та пізнання світу» [675, с. 231].

Перехідною до наступної парадигми – парадигми спілкування – можна вважати так звану „парадигму егоцентристських слів“, виокремлену Д.І. Руденком. Цю нову дослідницьку парадигму, що спирається на прагматичний підхід, він вважав виходом зі складного становища, яке відчувають дослідники, розглядаючи власну назву у межах іменної парадигми. Підставами для такого висновку стали такі міркування. Специфіка семантики власних назв полягає у референції, але ця семантика виявляється не стільки самим значенням, скільки пресупозицією або прагматичною конвенцією. Узуально-мовна характеристика власної назви містить лише імпліцитну вказівку на ономастичне поле імені. Нерозвиненість узагальнювальних значень власної назви зближує їх із дейктичними елементами мови (займенниками у широкому розумінні). Так само, як власні назви, дейктичні елементи спроможні бути засобом ідентифікації об’єктів, і так само, як оніми, вони можуть містити диференційні ознаки роду, числа тощо. Думка про наявність у власних назвах та дейктичних словах спільних ознак, як вважав Д.І. Руденко, відкриває широкі можливості для аналізу значення власних назв, утвореного контекстом [649, 650, 651]. Розглядаючи подібну ситуацію в межах художнього тексту, О.І. Фонякова на основі дослідження власних назв художньої літератури зробила висновок, що загальною властивістю семантики власної назви є її сугестивність, тобто накопичення різного роду конотацій і семантичних компонентів, які виникають із асоціацій у тексті і поза текстом [828, с. 32]. «Актуалізація, ускладнення та узагальнення семантики власних назв у художньому тексті є закономірним процесом у формуванні семантики власних назв, її багатошаровість становить собою особливий тип художньої семантики слова в літературному творі» [828, с. 33]. Власне кажучи, у наведених поглядах виявилась спільна констатація належності власних назв до особливої групи лексики, здатної до своєрідної ідентифікації об’єкта і внаслідок спроможності набувати поняття у

мовленні мати необмежені можливості до зміни свого специфічного значення.

Як зазначає Л.М. Дмитрієва, у кінці XX ст. зростає інтерес до вивчення глобальних систем різного типу: біологічних, соціальних, фізичних тощо. Узагальнення результатів таких досліджень, стверджує вона, дозволяє по-новому подивитись на цілу низку питань організації й функціонування цих систем, зокрема й мовних [243, с. 8]. Сучасна лінгвістика у вивченні мовних систем уже не обмежується рамками лише самого мовного підходу, оскільки «відправною точкою теоретичної і практичної діяльності людини є антропоцентризм» [397, с. 18], і звертається до вивчення мовної особи, мовної картини світу і мовної системи у їх взаємозв'язку. Отже, в рамках наступних парадигм філософії мови, як і в попередніх, з'ясовується, яким же чином виникаєонімне значення, але вже з огляду на способи сприйняття світу. Л.М. Дмитрієва виділяє кілька положень, якими характеризується сучасна лінгвістична теорія у зв'язку з її орієнтацією на когнітивні установки. Перш за все це питання про відношення нової наукової парадигми до основних ідей, сформульованих структурною лінгвістикою. Досить ґрунтовно вона аналізує проблему системності, зокрема синтагматичні та парадигматичні відношення, що конкретизують системність у різних сферах мовного знання, разом з тим застерігаючи, що антропоцентричний підхід не може бути абсолютизований, за всієї його сучасності він перебуває на стадії додатковості. Але В.І. Супрун зауважує, що значне проникнення когнітивних уявлень і критеріїв в арсенал лінгвістичних досліджень і об'єктивні властивості лексичної семантики, відокремити яку від зовнішнього світу і пізнавальної діяльності людини неможливо, дозволяють здійснити комплексний підхід до завдань структурного й когнітивного вивчення лексики, представленої лексико-семантичними об'єднаннями різного типу [756, с. 4].

Когнітивний підхід, на думку вчених, передбачає два рівні структурованості: з одного боку, зовнішню структуру, що становить собою зв'язну послідовність, здатну виступати як організована єдність парадигматики й синтагматики, а з іншого, – „глибинну“ структуру як

структуру ментального буття. Проте зовнішня і внутрішня структура – єдине явище, оскільки в ситуації світосприймання вони поєднані. Повне розуміння суті ономастичного значення припускає продукування безлічі відповідних визначень, які синтезують два підходи. Когнітивна концепція спирається на положення про те, що власні назви зберігаються в ментальному лексиконі як концепти.

О.Ю. Карпенко впроваджує в обіг термін „когнітивна ономастика“ і чітко окреслює проблематику цієї науки, за якою власні назви реально існують у ментальному лексиконі. Дослідниця робить серйозну спробу з’ясувати особливості сприймання власних назв «мовою мозку» [354, с. 6]. «У дію вступають передусім не інтралінгвальні зв’язки <…>, а зв’язки екстралінгвальні – фрейми, за якими вибудовується групування онімів-концептів залежно від їх денотатів. При цьому загальномовні (етнічні) та індивідуальні фрейми істотно відрізняються» [Там само]. Організація онімів у ментальному лексиконі, на її думку, – це сукупність фреймів відповідно до розрядів власних назв. Загальномовні фрейми вона умовно називає радіальними, а індивідуальні – концентричними, згрупованими навколо **Я** власника ментального лексикону, причому кожен індивідуальний онімічний фрейм за такої позиції включає мінімум чотири кола (ти-коло, ви-коло, вони-коло, коло невідомості). Для нас цінним висновком є думка про те, що семантична насиченість оніма є різною в різних людей. Онім може містити величезну інформацію, оскільки називає одиничний об’єкт і, отже, не виражає поняття, а тому не має „семантичного дна“, яке є у виразників понять-апелятивів. Будь-яка інформація про об’єкт входить до семантики його назви, але концептуалізатор для цього повинен володіти цією інформацією. За таких умов можливе існування безлічі рівнів семантичної наповненості. Наводячи уже відоме в лінгвістиці поняття профілювання мовних одиниць, дослідниця торкається проблеми пошуків варіантів пояснення механізму розвитку онімної семантики. Вона підкреслює, що за денотативного профілювання в ментальному лексиконі виникає новий концепт, а в мові – нове слово. Конотативне профілювання зберігається у межах того самого концепту, тільки

семантично видозмінюючи його. Крайні випадки – коли конотонім стає загальною назвою, відриваючись від власної [354, с. 89].

У зв'язку з різним тлумаченням поняття концепту дослідники звертають увагу також на розрізнення понять „значення" і „зміст" („сенс"). З.Д. Попова і Й.А. Стернін вважають, що значення – це спільне, притаманне різним носіям мови наповнення номінації, а зміст – індивідуальне, суб'єктивне осмислення семантики слова мовцем [609, с. 19]. До того ж додамо, що власні назви перебувають у колі уваги й психолінгвістів, які стверджують: оцінка дійсності не може відбуватись без участі репрезентативних систем людини, причому у кожної – одна високо оцінована репрезентативна система, яку людина використовує більше, ніж інші, для організації власного досвіду (є люди-візуалісти, кінестетики, аудіаліки) [429, 627]. Тому сьогодні для визначення ономастичного значення досить активно залучаються асоціативні методи дослідження.

Отже, сучасний стан проблеми визначення ономастичного значення в межах двох останніх парадигм відзначається переважно двома напрямами – семасіологічним й ономасіологічним. У роботах семасіологічного напряму продовжуються пошуки методів аналізу наявного значення в онімі, у дослідженнях ономасіологічного – робляться спроби змоделювати процес появи значення в онімі. При цьому використовується досвід різних суміжних наук – лінгвопсихології, етнолінгвістики, лінгвокультурології, семасіології.

Один із варіантів моделювання семантики оніма, пов'язаний із розробкою концепту власної назви, запропонувала М.В. Голомидова. Нею виділено такі рівні концептуальної моделі:

1) загальна категорійна семантика імені. Вона виникає з його протиставлення апелятиву. Завдяки такому протиставленню висвічується специфіка способу позначання: ім'я є знаком для індивідуалізації предмета не тільки на мовленнєвому, а й на мовному рівні і свідчить про цінність виділення окремої реалії;

2) часткова категорійна семантика. Так само спирається на зв'язок *онім-загальна назва*, але створює можливість для протиставлення різних розрядів власних назв в онімній системі мови;

3) часткова характеризувальна семантика, що відрізняє імена одне від одного. Ґрунтується на денотативній співвіднесеності та мотивувальному значенні, яке засвідчено на момент створення імені. Забезпечує виконання іменем його розрізнювальної функції;

4) фрейми (невласне мовні знання). Відбивають значущі для мовного колективу уявлення про специфіку застосування імені (наприклад, ритуальний фрейм, який передбачає в деяких конфесійних традиціях змінення імені після постриження або прийняття сану; фрейм називання дитини, що передбачає не вигадування імені, а вибір його із наявного списку; фрейм соціальної мімікрії, що визначив численні акти зміни прізвищ після революції тощо [187, с. 10]. Перші три компоненти моделі – загальна категорійна семантика імені, часткова категорійна семантика і часткова характеризувальна й розрізнювальна семантика – відповідають сигніфікативному і денотативному компонентам апелятивної лексики. Своєрідність семантики онімів, запевняє О.Л. Березович, аналізуючи схему М.В. Голомидової, полягає в тому, що найсуттєвішим стає третій рівень цієї моделі – рівень часткової характеризувальної семантики ідентифікації. На цьому рівні здійснюється семантизація конкретно-чуттєвого уявлення про об’єкт номінації, тобто образу, який позначається іменем [72, 73]. «Образний компонент – головний у семантичній структурі власної назви, оскільки без конкретно-чуттєвого уявлення про об’єкт оніма як такого просто не існує», − підкреслює М.Е. Рут [658, с. 19]. Четвертий компонент – фреймовий – О. Л. Березович називає частиною прагматичної інформації, що співвідноситься з іменем, бо розгортання фрейма визначає програму вживання оніма. Прагматична інформація поповнюється емотивним, конотативним та асоціативним компонентами, причому асоціативний фон семантичного значення не має мовного вираження. Він може бути виявлений в актах мотивації, а не у самій номінації. О. Л. Березович доповнює дослідження семантики оніма аналізом семантичних зв’язків, покладаючи в основу свого аналізу модель польової організації ономастикону. Модель семантики топоніма виглядає таким чином (див. табл.. 1.1):

Таблиця 1.1.

Концептуальна модель семантики топоніма за М.В. Голомидовою і О.Л. Березович

Концептуальне ядро	- загальна категорійна семантика імені - часткова категорійна семантика - часткова характеризувальна й індивідуалізувальна семантика
Прагматична зона	- емотивний компонент - фреймовий компонент - конотації --- - асоціативний фон
Семантичні зв'язки (польова проекція)	- місце у віртуальному семантичному полі - актуальні кореляції семантичного поля

О. Л. Березович першою підкреслила необхідність когнітивного підходу до розгляду семантики топонімів у межах лінгвокультурологічної проблематики, оскільки мало вивченою виявляється етнокультурна інтерпретація семантики оніма. Вилучення цієї інформації, на її думку, можна виконувати з огляду на два виміри смислового наповнення оніма. По-перше, вертикальний – від поверхневих, реалізованих у певному конкретному мовному факті, до глибинних, від семеми до семантичного поля, від мікросемантики до макросемантики. Другий вимір – горизонтальний, який виявляється факультативно, коли ім'я, що набуває особливу культурну вагомість, розширює свою значеннєву базу. Не припиняючи позначати певний об'єкт, воно починає використовуватись для характеристики ширшого кола явищ дійсності, внаслідок чого створюється своєрідний діапазон семантичного „розсіювання" імені [73, с. 60]. За наведеною схемою, таким компонентом значення є прагматична зона. Ця частина онімної семантики співвідноситься із конотативною семантикою. Якщо денотативний план – це називання індивідуального об'єкта, то конотативний – його суб'єктивне сприйняття. І один, й інший компоненти є мінливими, мають високий семантичний потенціал.

1.2. Взаємодія значення і знака. Семіотична функція власних назв

У процесі виявлення загальної природи значення виникає питання взаємодії значення і знака. Себастьян Шаумян розробив своєрідну теорію мовного знака, вагоме місце в якій надано поняттю ієрархії знаків [852, с. 150]. У світлі цієї теорії варто розглянути загальний процес семантичного розширення. Ієрархія знаків, як встановлює С. Шаумян, визначається законом накладання: «Будь-який знак має одне значення, яке не залежить від контексту і становить його власне значення, і ряд залежних від контексту значень, що називаються експресивними значеннями цього знака. Якщо у контексті К на власне значення F знака А накладається власне значення G знака В, то виникає твірний від А знак С, що має двошарове експресивне значення F qua G (символ qua означає „в ролі, у значенні, як“) [852, с. 160]. Дослідник уточнює також термін “інваріант“, яким називає «власне значення будь-якого знака відносно операції накладання на це значення власних значень інших знаків» [852, с. 161]. Намагаючись образно подати різницю між інваріантним (власним) значенням знака та його експресивними значеннями, вчений вдається до порівняння цієї різниці з відмінностями між особою актора та персонажів, яких він представляє: глядач бачить зміни, що з актором відбуваються в результаті накладання на нього різних ролей, але особа його залишається інваріантною, тобто незмінною відносно цих змін. Для уникнення помилок лінгвістичної семантики вчений пропонує нову дисципліну – семіотичну граматику, що вивчатиме категорійну систему мови через структуру та ієрархію лінгвістичних знаків. Тоді, вважає він, стане зрозумілим, що у слові *стіл* граматичне і лексичне значення збігається, а у слові *обертання* граматичне значення стосується предмета, а лексичне – процесу. У слові *вчителювати*, навпаки, граматичне значення вказує на процес, а лексичне – на предмет. У проекції цієї теорії на семантичне розширення власних назв накладанням можна вважати застосування власної назви для іменування іншого об’єкта. Об’єктом може бути і особа, і клас предметів, а граматичне значення буде мати відтінок розрізнення

понять „власна/загальна назва“. За такого розуміння семантичного перенесення можна уточнити процес деонімізації, але важко розрізнити її ступінь, що для нашого дослідження є важливим.

Вчені вважають, що передумовою універсальності семіологічного аналізу стало розширювальне трактування його об’єкта – знака і тексту. Семіологія вивчає текст, постулюючи симетричність, навіть еквівалентність світу й тексту. Семіологічні максими Ч. Пірса та його популяризаторів пов’язують поняття знака і думки, знака і всесвіту, знака і людини [581, с. 5]. Семіотику вважають похідною від двох концепцій – логічної теорії знака Ч. Пірса, відомої під назвою „прагматизм”, і лінгвоцентричної теорії знакових систем Ф. де Соссюра [725, 726]. В основі науки про знаки, відповідно, лежать дві наукові тенденції: представлена Ч. Пірсом традиція з переважанням логіко-прагматичних інтересів найпослідовніше ототожнюється із назвою „семіотика” і європейська лінія аналізу знаків і значень, ближча до літературознавчо-риторичної традиції і пов’язана з іменем Ф. де Соссюра, частіше позначає свою ідентичність терміном „семіологія”. Семіологія / семіотика утвердилася як універсальна стратегія дослідження сенсів та аналізу „чину знака”. Відмінності між траєкторіями розвитку обох напрямів важливі для тих дослідників, які їх глибоко вивчають; загалом же популяризується думка про „семіотику, яку називають також семіологією” [581, с. 4]. Для логічної традиції в семіотиці, яку після Ч. Пірса розвивав Ч. Морріс [534], стало важливим розмежувати уявлення про відношення між компонентами знака, тому завдання семіотики було поділено між різними її розділами. Розподіл повноважень семантики, прагматики і синтактики на основі моделі „знак-об’єкт-інтерпретатор“ дозволяє, як переконує Л. С Павлюк, пройти повний цикл уявлень про основні компоненти механізму породження значень [581, с. 7]. (Пор.: М.Е. Рут, характеризуючи процес образної номінації, відштовхується від іншої моделі, що має певні спільні точки дотику: об’єкт-суб’єкт-адресат-мова [658]).

Звертаючись до природи значення, семіотика передусім виокремлює так звані знакові ситуації, які передбачають зв’язок двох

фактів (предметів, подій, явищ) та усвідомлення цього зв'язку спостерігачем. Обов'язкова умова знакової ситуації – оцінка цих фактів як інформаційних, тобто таких, що сприяють усвідомленню знання про зв'язок першого факту з другим. Знакове спілкування актуалізує однакові чи близькі значення у свідомості комунікантів і модифікує виникнення нових значень. Своєрідним відлунням семіотичної моди дослідники називають перехід окремих понять семіотичного аналізу в актив публіцистичних кліше: *знакова подія*, *знакові опозиціонери* тощо [581, с. 4]. Поєднуючи поняття „символ" і „знак", Г. Д. Клочек виділяє знакові імена: «у кожній національній літературі є знакові письменницькі імена. Шекспір, Шевченко, Пушкін, Міцкевич, Петефі і т.д. – це знакові імена, сказати б, першої величини [379, с. 54]. Знакові імена як свого роду національні символи із виразною та глибокою змістовністю наділені націєоб'єднувальною функцією. Певною мірою можна стверджувати, що „знаковими" тут названо імена, які під дещо іншим кутом відомі також як „прецедентні".

Отже, лексичне значення у семіотиці становить собою складні утворення, безпосередньо вплетені у когнітивні системи свідомості. Базисна сторона змістового потенціалу слова є первинною і відбиває насамперед відношення між означуваним та означником, а також із супровідним йому емотивно-оцінним прагматичним переживанням денотатів. Перше утворює знак, друге є його незмінним супутником. М.В. Нікітін вважає, що структура лексичного значення містить предметно-логічні зв'язки, представлені інтенсіоналом (термін взято з логіки; означає 'поняттєве ядро, що складається з родової ознаки – архісеми, або інтегральної семи, і видових ознак – гіпосем, або диференційних сем'), які захоплюють до периферії свого змісту імплікаційні (термін теж запозичено з логіки), тобто невербальні, ознаки [545, с. 115] (пор.: концептуальне ядро і прагматична зона). Семантичне трактування значення (денотат – сигніфікат), на думку Л. С. Павлюк, повністю збігається із найзагальнішою семіотичною дистинкцією „означуване – означник".

У згадуваній роботі М.В. Нікітіна пояснення динаміки значення подано через реалізацію семантичного потенціалу. Вчений аналізує роль контексту та його можливостей не тільки загострювати певні ознаки, а й підштовхувати імплікаційний розвиток, надавати напрямок збагаченню відібраних ознак і заперечувати інші лінії розгортання семантики слова. Іншим типом реалізації семантичного потенціалу він називає тропеїзацію, яка базується на структурній перебудові вихідного (твірного) значення за моделями семантичної деривації. «Тропеїзм – потужне джерело виразності, за рахунок моделей семантичної деривації слово безмежно розширює перелік потенційно можливих значень» [545, с. 312].

У семіології знак як динамічну мовленнєву сутність характеризує сигніфікація, що становить собою процес виявлення взаємозалежності між двома компонентами знака – означуваним та означником [581, с. 11]. Власним назвам властивий, зазначає М.В. Нікітін, специфічний вид вторинної сигніфікації (нагадаємо: сигніфікацією він називає віртуальну спроможність знаків служити опису того, що ними позначено. Сигніфікації як опису протиставляють денотацію, або референцію, як позначення). Оскільки ідеальна власна назва не може описувати денотат («сигніфікативне значення як первинна функція для неї не характерна» [545, с. 135]), то вона виявляється спроможною до вторинної сигніфікації, коли відзначає у денотаті ознаки, описуючи їх і ламаючи таким чином свої семантичні обмеження. Онімна лексика встановлює зв’язок із певною категорією, класом осіб, предметів, явищ, стає джерелом „прив’язочних сем“, додатковою інформацією про зазначений клас.

Повертаючись до розгляду відмінностей між власними та загальними назвами, наголосимо: відмінність ця у мовознавстві визначається перш за все тим, що загальна назва – це ім’я класу однорідних речей, причому клас може бути представлений як безліччю однорідних предметів (гори, ріки), так й одним-єдиним об’єктом (сонце, місяць) або фантастичними об’єктами, які реально не існують (кентаври, гноми). Якщо загальні назви співвідносяться з усіма денотатами визначеного класу і вживаються в одиничній і в

родовій аналогії з ними, то власна назва застосована лише до певних денотатів класу і не може бути поширеною на їх решту. Наявністю цієї особливості М.В. Нікітін пояснює, чому семантичні ознаки не характерні для первинної структури значення цих імен і мають бути віднесені до вторинної сигніфікації. Виходить, опис власними назвами здійснюється через належність до імен членів певного класу, тоді як у загальних назвах опис відбувається через їх належність до самого класу.

В основу класифікації знака (а «знак – це те, що у певному сенсі або відношенні замінює для когось інший об'єкт» [581, с. 8]) Ч. Пірс поклав міру і спосіб вияву у формі знака „характер об'єкта". Серед трьох видів знаків – ікони, індекси і символи, які передбачають різні способи абстрагування від зовнішньої форми предметів, найчисленнішою є група символів. Саме до них відносять власні назви, значення яких вважають результатом суспільної згоди, конвенції. Семантика окремого знака стає відносно фіксованою та зрозумілою після зіставлення цього знака з усією текстуально-сигніфікативною системою. Отже, визначальним для семіозису є не зміст, а відношення. Умберто Еко, зокрема, вважав, що основним завданням коду є встановлення протиставних один одному символів, які ситуативно співвідносяться із означуваним [943, с. 15]. Мову в семіології характеризують як парадигматичну сутність – упорядковану за певним принципом систему. Механізм мовлення реалізується завдяки синтагматичному порядку – поєднанню елементів парадигми згідно із визначеним структурним принципом. Символи парадигматично відкриті для безкінечності значень, але синтагматично, або текстуально, вони відкриті лише для визначеного числа значень [943, с. 17].

Одним із центральних понять семіології є поняття конотації, а серед найвагоміших чинників утворення конотацій дослідники називають історичний, зокрема в інтерпретації Р. Барта, який розглядав її як непрямий, опосередкований спосіб передачі смислу [46, 50]. Сукупність знаків становить собою текст, причому в семіології відтворено пантекстуальний погляд на культуру, за яким

текстом називають не лише осмислене поєднання речень, а й будь-які комплекси елементів, здатних передавати інформацію. Творення тексту розглядають як розгортання смислу. Поняття смислу має переваги перед поняттям значення, оскільки воно збагачене ситуативними модифікаціями й авторськими модальностями значення [581, с. 21]. Взаємозв'язок тексту з культурою відтворює поняття інтертекстуальності. Інтертекстуальність – це відкритість тексту до середовища культури і його численні „виходи" в інші тексти. Користування жанрами, готовими композиційними схемами, традиційними внутрішньоструктурними опозиціями також належить до інтертекстуальних явищ. Головною об'єднувальною засадою тут виступає єдність знакового досвіду семіологічного світу для творців багатьох текстів. Повторення номінативних і тематичних елементів, користування кліше, парафразами, метафорами та іншими засобами, які мова і культура пропонує творцям текстів, – типові форми імпліцитної інтертекстуальності. Теорія інтертекстуальності пояснює результат впливів середовища культури на окремий текст. «Соціологи та соціяльні психологи (насамперед прихильники символічного інтеракцизму) давно звернули увагу на те, що в межах спільнот чи субкультурних утворень виробляється деяке символічне середовище із притаманною йому мовою (взаємоузгодженими вербальними, поведінковими, ситуативно-речовими та іншими кодами)», – зауважує Р. Кісь [371, с. 10].

Поняття символу, як бачимо, тісно пов'язується із поняттям інтертекстуальності. Розширення термінологічного діапазону цього поняття та його значень у теоріях сигніфікації та культурогенезису пов'язують із синонімічним злиттям понять „знак" і „символ", які характеризують біологічно унікальну людську здатність до означування – присвоєння імені речам – та асоціювання обох – референта й імені – із певними значеннями [581, с. 55]. Символи зберігають тісний зв'язок із метафорами, «але відрізняються від них мірою іконічної виразності: „візуальний" план значення в символі проступає чіткіше, ніж в метафорі» [945, с. 5-6]. Дослідник політичної комунікації М. Едельман розрізняє референтні символи, за якими

стоїть реальний фізичний об’єкт, і конденсовані символи, функціональною особливістю яких є створення емоційного образу об’єкта, ситуації. У процесі сприймання конденсованих символів людина абстрагується від реальних об’єктів і занурюється в конотативну ауру знака. «Конденсовані символи викликають емоції, пов’язані з ситуацією. В одну символічну подію, знак чи вчинок вони спресовують патріотичну гордість, хвилювання, спогади про минулу славу чи приниження, обіцянки майбутньої величі – окремі із цих емоцій чи усі разом» [945, с. 6]. Так, до типових конденсованих символів насамперед віднесено топоніми з меморіативною функцією (*Мюнхен, В’єтнам, Ірак, Перл-Харбор, Уотергейт, Сталінград, Хіросіма, Нюрнберг*), оскільки вони здатні репрезентувати повторювані домінанти історичних значень і закріплювати у колективній пам’яті відповідні “уроки історії” [581, с. 75]. За спостереженнями Л. Л.С. Павлюк, публіцистичний дискурс сприяє помітному нарощуванню рядів формул їх переносного вживання: *“другий Перл-Харбор”, “знову Кувейт”, “Кучмагейт”, “тисячі Хіросім”, “Нюрнберг-2”*. Вона зазначає, що межа між референтними та конденсованими знаками не абсолютна. Будь-який символ спроможний перерости свою референтну роль, якщо його референт набуває статусу публічної фігури чи соціального явища. У такому разі назва конкретної історичної події чи особи перетворюється в робочий інструмент словника „історичних сенсів“ і лексичних засобів відтворення типового [581, с. 75]. Серед конденсованих типів подібного характеру виділяють символи-особи, символи-події і символи-явища (серед них – символи-артефакти). Традиційним ресурсом для виникнення символів-осіб вважають той факт, що історичні постаті мають закріплені за ними „символьні“ ознаки, які можуть бути постульовані автором на підставі схожості сучасних діячів з їх історичними „прототипами“: *українська Жанна д’Арк* (про Ю. Тимошенко), *Макіавеллі з адміністрації Президента* (про В. Медведчука), *узбецький Тамерлан* (про І. Карімова), *чеченський Квіслінг* (про А. Кадирова), *грузинська Маргарет Тетчер* (про

М. Бурджанадзе) тощо. Такий етап непрямої референції найчастіше супроводжує процес перетворення власної назви в символ. Найважливішим у цьому етапі є інтенсивність характерологічного компонента імені, яка має, як правило, виразне етичне забарвлення й відносить референта до табору уславлених чи скомпроментованих [581, с. 79]. Конденсовані символи М. Едельмана називають також алюзивно-символьним словником (пор.: у семантичній структурі слова М.В. Нікітіна це «алюзивний потенційний конотативний компонент когнітивного і прагматичного значення, актуалізований у мовленні за підтримки контексту, що має певну мету і конотує контекстні обставини того випадку слововжитку, який чимось відомий і повинен виринути з пам'яті» [545, с. 313]). Алюзивно-символьний словник сучасного політичного дискурсу включає типові та оказіональні елементи, які апелюють до культурного та історичного досвіду багатьох країн. Так, Л. С. Павлюк наводить приклади з історії Франції (*лідер вітчизняної Фронди Ю. Тимошенко*), Італії ("*П'ємонтом" Галичину назвав Антонович*), України (*третій Переяслав, Натовська Січ*) та ін.

Роль і місце власних назв у складі символіки важко переоцінити. Це пояснюється «історичною вагомістю їх референтів, які обростають значним обсягом інформації, тобто зрештою їх [власних назв. – Г.Л] семантичним простором і особливою схильністю до символізації назв одиничних об'єктів», – констатує О. Ю. Карпенко. Із погляду когнітивної лінгвістики, точніше, вже когнітивної ономастики, вона стверджує, що символи – це пасивні концепти, а концепти – це активні символи. У цьому механізмі дослідниця особливо підкреслює роль суб'єктивного впливу. Так, вона зазначає, що входячи до ментального лексикону та виходячи з нього в мовлення, перебудови концепт-символ-концепт зазнають і апелятиви, й оніми. У перебігу дії ті й ті потрапляють до ментального лексикону як „нічиї" або „чужі" концепти, а виходять з нього, побувши якийсь час на стадії символу (тіні чи привиду концепту), вже як „мої" концепти. Різниця між апелятивами та онімами в цих переходах полягає найбільшою мірою у тому, що оніми тягнуть за собою – і туди, і назад – якийсь компонент

мовної та енциклопедичної інформації, вмістилищами якої вони слугують [354, с. 55].

Такий значний обсяг семіотичної маси, яка увібрала в себе інформаційні запаси людської культури та інструменти трансляції цієї інформації, у теорії Ю.М. Лотмана названо семіосферою [484, с. 22]. Вміст семіосфери – „різнотипні семіотичні утворення”; цей знаковий універсум підпорядкований такому ж порядку масштабів – глобальне, національне, локальне, – як й інші соціальні продукти та види практик. Отже, знакове спілкування, на думку вчених, передбачає актуалізацію спільної (чи близької) онімної інформації загального мовного та енциклопедичного характеру в свідомості комунікантів, що призводить до модифікації нового значення. Певну роль у цьому процесі відіграє алюзивний конотативний елемент когнітивного та прагматичного значення, найповніше реалізований в алюзивно-символьному словнику.

1.3. Когнітивна лінгвістика і лінгвокультурологія. Поняття концепту в когнітивній ономастиці

Українське мовознавство сьогодні має певні досягнення у сфері когнітивної лінгвістики. Так, А. С. Зеленько, Л.А. Лисиченко та В. П. Сімонок розглядають співвідношення концептуальної та мовної картин світу [304, 468, 684]. О. О. Селіванова обґрунтовує принципи концептуального аналізу [667], розглядає проблематику когнітивної ономасіології. В. Л. Іващенко з’ясовує організацію ментальності концепту, вивчає компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури [316, 317]. Специфіку концептуального аналізу в етнологічному аспекті досліджують С. А. Жаботинська, В. В. Жайворонок, В. І. Кононенко, Н. М. Венжинович [274-278, 400-401, 131]. Н. В. Слухай розглядає сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену [708, 709]. М. В. Скаб вивчає закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери [686]. О. Ю. Карпенко порушує проблематику когнітивної ономастики [354].

Концепт як один з головних термінів в апараті когнітивної лінгвістики останніх років став дуже популярним у російській та українській лінгвістиках, однак відсутній у західній (зокрема і в американській) лінгвістиці, що частково зумовлене термінологічними проблемами: у російській та українській мовах термін „концепт“ використовують поряд із терміном „поняття“ і їх диференціюють, а в англійській мові для пояснення обох явищ використовують слово „концепт“ [456, с. 110; 686, с. 22]. Поняття концепту й досі поки не має однозначного визначення, гносеологічне становлення його ще не завершене [149, с. 65].

Слово „концепт“ як термін почали активно використовувати в російській лінгвістичній літературі з початку 90-х років [471]. Лінгвокультурологічним наповненням ця лексема завдячує статті Д.С. Лихачова [470], в якій він спирався на погляди С. Аскольдова-Алексєєва [686, с. 22]. Пізніше саме в такому значенні термін „концепт“ стали вживати й інші мовознавці, зокрема й українські. Коли когнітологія зосередила увагу на співвідношенні лінгвістичних даних із психологічними, оперувати лише категорією поняття в класичному „безóбразному“ уявленні стало недостатнім, і сьогодні під терміном „концепт“ розуміють «ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об’єкт), ідею поняття і навіть саме поняття» [801, с. 131]. У рамках лінгвокультурології концепт почав використовуватись досить широко, оскільки дослідження концептуальних засад людського мислення ґрунтується на «невипадковості іменування в культурі» [740, с.67]. У сучасному розумінні найчастіше вважають концептами так звані „культурні концепти“, бо саме з ними найбезпосередніше пов’язані філологічні розвідки, і навіть двослівний термін „культурний концепт“ все частіше скорочують просто до терміна „концепт“ [686, с.24]. Поняття концепту в когнітивній лінгвістиці і в лінгвокультурології настільки переплелись, що дехто із дослідників бачить у цьому проблему. Так, В.Л. Іващенко навіть обґрунтовує необхідність розмежування когнітивного концепту та лінгвокультурного, пропонуючи складну схему так званого „калейдоскопічного“ концепту [316, с. 103-105].

Концепти історико-культурної свідомості народу як мовні одиниці, наповнені етнокультурним змістом, є особливо виразними. Такий концепт, за Ю. С. Степановим, це свого роду «згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, той „жмут“ уявлень, понять, знань, асоціацій, який супроводжує слово, <...> основний осередок культури в ментальному світі людини» [740, с. 43].

В українському мовознавстві, вважає Н.О. Мех, вивчення концептів національної культури пов’язане з лінгвостилістичним аналізом текстів. Традиції української лінгвостилістичної школи, започатковані у працях О.О. Потебні, І.Я. Франка, Л.А. Булаховського, розвивали І.К. Білодід, А.П. Коваль, В.М. Русанівський, М.М. Пилинський, С.Я. Єрмоленко, Н.М. Сологуб, М.Я. Плющ, Л.І. Мацько, Л.А. Лисиченко, Г.М. Колесник, Т.І. Панько, Л.О. Ставицька, А.К. Мойсієнко, Л.І. Шевченко, Л.О. Пустовіт, І.І. Ковалик, Н.В. Слухай, Ю.С. Лазебник, Н.Ф. Непийвода. Дослідження українських вчених створили передумови розуміння тексту як складно організованої багаторівневої структури, що має специфічні закони побудови й функціонування. Однак для осмислення тексту як репрезентанта культури традиційні методи його лінгвостилістичного аналізу виявилися недостатніми. Нові аспекти вивчення об’єкта дослідження потребували введення фрагментів міждисциплінарного знання і відповідної одиниці її опису, яка б відбивала інтегрованість, перехрещення лінгвістичної, філософської й культурологічної площин. Тому на основі понять „концепт“, „лінгвокультурема“, „логоепістема“ Н.О. Мех пропонує нову одиницю – *лінгвокультурологема*, визначаючи за нею такі диференційні ознаки: 1) вищий, ніж у понятті „концепт“, ступінь абстракції; 2) акцент на науковості, книжності знання, на інтелектуальній культурі; 3) здатність виступати одиницею виміру інтелектуального рівня тексту; 4) здатність виступати інструментом виміру інтелектуального виявлення смислу як глибинної сутності змісту поняття; 5) подібно до концепту, ця нова одиниця має здатність бути вербалізованою або потенційно вербалізованою [513, с. 6]. Своє дослідження

лінгвокультурологеми *ЛОГОС* дослідниця здійснила «в аспекті лінгвостилістики та комунікативної лінгвістики в її дискурсивному варіанті як чинника синтезування ідей когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, лінгвофілософії, прагмалінгвістики» [513, с. 3]. На нашу думку, впроваджувана дослідницею одиниця співвідноситься з одним із вузьких трактувань поняття „концепт“, в якому концептом називають семантичне утворення, відзначене особливою лінгвокультурною специфікою.

У сучасному лінгвокультурологічному підході до концепту чільне місце посідають поняття духовної цінності: суспільні уявлення про добро і зло, прекрасне і потворне, справедливість, смисл історії і призначення людини тощо [686, с. 24]. Наслідком аксіологічного забарвлення культурних концептів М.В. Скаб називає „семіотичну щільність“ – представленість у плані вираження низкою мовних синонімів (слів і словосполучень), тематичних рядів і полів, прислів’їв, приказок, фольклорних і літературних сюжетів і синонімізованих символів, що пояснюється їх значущістю в житті людини. До цього переліку ми включили б ще й особові імена, за якими закріпились характерологічні ознаки людей (*Харитон* – тюхтій, *Фенька, Дуня* – дурепа, недалека жінка, *Альоша, Толік* – дурень, *Філон* – ледар та ін.). Оскільки позитивні якості в народній свідомості мають бути нормою, то слід наголошувати на негативних рисах. Концепти в такому значенні є одиницями повсякденної філософської, переважно етичної, свідомості, вони культурно значущі, аксіологічно забарвлені і світоглядно зорієнтовані [37, с. 3]. У мові та через мовлення здійснюється не просто омовлення світу, відображення різних його складових, процесів та їхніх взаємовідношень (гаданих чи дійсних), тобто не просто відношення референції чи кореляції, а духовне обживання світу. Довколишній світ постає не як об’єкт. Цей світ засадничо суб’єктизований, „розчленований“ і заново реінтеґрований у новій континуальності – у контекстуальності світу мови – у бліках і рефлексах, у тінях і напівтінях українського слова, його „грані“ вияскравлені та означені (а не тільки номіновані) променем слова [371, с. 16].

Різне розуміння поняття „концепт“ в сучасних лінгвістичних студіях сьогодні пов’язують із проблемою розмежування термінів „концепт“ і „поняття“, „значення“ та „слово“. Так, у нетермінологічному вжитку „концепт“ і сьогодні є синонімом „поняття“, а в термінологічному значенні, як правило, вважається, що „поняття“ і „концепт“ – терміни різних наук. Перший є категорією філософії і логіки, другий – терміном у математичній логіці, який останнім часом закріпився в культурології [740, с. 43], лінгвофілософії [278, с. 25] чи лінгвософії [277, с. 10]. За Ю.С. Степановим, „поняття“ і „концепт“ – різні сутності, «на відміну від понять, концепти не тільки мисляться, вони переживаються», оскільки вони – предмет емоцій, симпатій та антипатій, а інколи й зіткнень [740, с. 43]. На думку Л. О. Чернейко, зміст концепту включає в себе зміст наївного поняття, але не вичерпується ним, оскільки охоплює конотативні елементи імені, які виявляються в його сполучуваності. Сама сполучуваність імені відображає і логічні, раціональні зв’язки його денотата з іншими, й алогічні, ірраціональні, що відображають емоційно-оцінне сприйняття світу людиною [848, с. 287-288; 686, с. 25]. М. Ф. Алефіренко різницю між поняттям і концептом визначив так: «поняття – результат логічного пізнання, концепт – результат когніції (побутового пізнання)» [8, с. 21].

Щодо стану розв’язання проблеми співвідношення понять „концепт“ і „значення“ звернімось до спостережень Е. Лассан. Вона виокремлює три групи поглядів на зміст цих понять: позиції першої групи полягають у прагненні підкреслити їх змістову тотожність; другої – у намаганні застосувати різну техніку опису мовних значень і концепту; а представники третьої роблять спробу окреслити відмінність між концептом і значенням та описати їх співвідношення [447]. Зокрема, З. Д. Попова та І. А. Стернін вважають, що основою концепту є певний чуттєвий образ, до якого „прикріплені“ знання про світ, які становлять зміст концепту. Значення слова (семема) є сукупністю семантичних компонентів (сем) [607, с. 57-58]. Е. Лассан порівнює співвідношення значення і концепту із співвідношенням тексту і дискурсу. Це зіставлення спирається на розуміння того, що

лексичне значення і текст (перші компоненти наведених груп співвідношень) називають мовні феномени, які підлягають аналізу поза роботою свідомості носіїв мови, а концепт і дискурс (другі компоненти) вказують на феномени, локалізацією яких вважають свідомість.

В українському мовознавстві така концепція знайшла своїх прихильників. «Зміна поняття значення на поняття концепту засвідчує зміну орієнтацій від трактування смислу як абстрактної сутності, репрезентація якої не пов'язана з мовцем та адресатом, до його репрезентації як ментальної сутності, що з'єднує зовнішній світ із внутрішнім світом людини», –зазначає М. П. Кочерган [418, с. 25]. Л. А. Грузберг звертає увагу на зіставлення концепту і слова [212]. Ж. В. Краснобаєва-Чорна виділяє сім аспектів інтерпретації концепту: на логіко-філософському і власне філософському рівні вчені найчастіше розглядають його у співвідношенні „концепт / поняття" (Р. Карнап, М. Кондаков, Ж. Дельоз, Ф. Гаватарі та ін.); на лінгвістичному – пов'язують з лексичним значенням та поняттям (Н.Д. Арутюнова, А. Вежбицька, Ю.Н. Караулов, В.А. Маслова, О.Г. Почепцов, Ю.С. Степанов); у сфері лінгвокультурології відбувається перехрещення термінів „концепти / стереотипи / уявлення" (А. Вежбицька, І. О. Захарченко, Л. П. Іванова, В. Л. Іващенко, В. В. Красних, В. А. Маслова); у когнітивному векторі поряд постають поняття „концепт / гештальт / фрейм" (Н. М. Венжинович, В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, І. А. Стернін); як і у на психолінгвістичному рівні (А. А.Залевська, О. О. Селіванова, В. Старко, О. Цапок, І. Б. Штерн), а за умов літературно-культурологічного підходу термін „концепт" тісно пов'язується з терміном „художня дефініція", що виступає одним із джерел формування культурних концептів [421].

Після поширення в мовознавстві ідей когнітивної лінгвістики термін „концепт" набув «величезної, може, надмірної популярності» [354, с. 23]. Через це вважаємо за необхідне уточнити умови надання статусу концепту певному семантичному утворенню, у тому числі і власній назві.

На сьогодні у трактуванні концепту виділяють три різні позиції [150, с. 94].

1. У найширшому сенсі до числа концептів включають лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості і формують „наївну картину світу“ носіїв мови. Сукупність таких концептів утворює концептосферу мови, в якій сфокусована культура нації [470]. До числа подібних концептів потрапляє будь-яка лексична одиниця, у значенні якої проглядається спосіб чи форма семантичної репрезентації.

2. У вужчому розумінні концептом вважають семантичні утворення, що відмічені лінгвокультурною специфікою і тим чи тим способом характеризують носіїв певної етнокультури [734-741]. Ю.С. Степанов виділяє три рівні концепту: 1) основна, актуальна ознака; 2) додаткова чи кілька додаткових, пасивних ознак, що стали вже неактуальними; 3) внутрішня форма, як правило, зовсім не усвідомлювана, хоча й відбита у зовнішній, словесній формі [740, с.8.]. Сукупність таких концептів не утворює концептосфери як певного цілісного й структурованого семантичного простору, але займає в ній певну частину – концептуальну сферу [686, с. 30]. Уже на цьому етапі спостерігаємо суперечливість не тільки терміна „концепт“, а й термінів „сфера“ і „концептосфера“.

3. До числа концептів відносять лише такі семантичні утворення, список яких досить обмежений [715, с. 46] і які є ключовими для розуміння національного менталітету як специфічного ставлення до світу його носіїв. «Так, метафізичні концепти (душа, істина, свобода, щастя, любов та ін.) – ментальні сутності високого чи граничного ступеня абстрактності, які спрямовують до “невидимого світу“ духовних цінностей і смисл яких може бути виявлений лише через символ – знак, що передбачає використання свого образного предметного змісту абстрактного (як зауважують сербські дослідники, серед слів-концептів у слов’янських мовах переважають слова абстрактного характеру, такі як *дух, душа, свобода, страх* та ін.», – зазначає М.В. Скаб [686, с. 30].

Розуміння концепту у широкому смислі нам видається найзручнішим для дослідження, тому що саме таке тлумачення

передбачає змінність концептів та їх системи, здатність розростатись та збагачуватись під впливом постійного процесу пізнання. Крім того, у межах концептосфери особливо виділяється явище рухливості семантичного наповнення власних назв, колосальність їх асоціативних спроможностей. Так, за спостереженнями О. Ю. Карпенко, «обидва процеси – і рухливість семантики, і безмежжя асоціацій – серед власних назв відбуваються швидше, ніж серед загальних, оскільки оніми, охоплюючи тільки одного носія, мають слабші зв'язки з об'єктивною дійсністю, а тому ці зв'язки легше розірвати» [354, с. 23]. На її думку, ці процеси серед власних та загальних назв відбуваються однаково, а власні назви моделюють й увиразнюють загальну динаміку ментального лексикону. Отже, саме в такому аспекті найдоречніше простежити інтерлінгвальну та інтралінгвальну мінливість семантичного поля власної назви, що є метою нашого дослідження. Із застосуванням методу концептуального аналізу семантичне розширення власної назви можна назвати концептуалізацією конотоніма (під терміном „концептуалізація" розуміють осмислення нової інформації, що веде до утворення концепту [424, с. 93-94]).

1.4. Мовне значення і концепт: одиниці мовної та концептуальної картини світу

У когнітивній лінгвістиці найкраще розроблено два розділи – лексичну семантику та граматику [686, с. 8]. Дослідники когнітивної семантики намагаються пояснити появу, формування і фіксацію знань про світ у свідомості людини, а картину світу розглядають як вихідний глобальний образ, що лежить в основі світобачення людини, відбиває основні його властивості у її розумінні і становить собою результат всієї духовної активності людини [612, 613]. Образ світу, втілений у мові, відповідає поняттю „мовна картина світу" (за термінологією американських когнітивістів – «концептуалізація світу, вміщена в мові»). Початки тези про мовну картину світу належать В. Гумбольдту, який стверджував, що в кожній природній мові є характерний тільки для неї огляд світу. «Всяка мова, – розмірковував

В. Гумбольдт, –позначаючи окремі предмети, насправді творить: вона формує для народу, який є її носієм, картину світу» [217, с. 216]. Погляди В. Гумбольдта сприйняли і розвинули неогумбольдтіанці. Для українського мовознавства (і не лише для українського) величезну роль відіграли праці О.О. Потебні. який розвинув ідеї В.Гумбольдта і певною мірою «випередив етнолінґвістичні ідеї не тільки Е. Сепіра й Б. Ворфа (так звана гіпотеза мовної відносности), але й деякі концепції німецького неогумбольдтіянства XX сторіччя (Л. Вайсґербер та ін.) і водночас упритул підійшов до тих питань, які поставила американська коґнітивна антропологія», – засвідчує Р. Кісь (орфографія автора. − Г.Л.) [372, с. 5]. Отже, ще одним джерелом ідеї “мовної картини світу“ є згадувана американська етнолінгвістика та її гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, за якою не тільки тип мови залежить від типу культури, у межах якої він постав, а й тип культури зумовлений тим типом мови, в якому вона розвинулась і функціонує. Схожі фізичні явища дозволяють створити подібну картину всесвіту лише за умов схожості чи співвіднесеності мовних систем [678; 810]. Мовна картина світу – це «спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу; інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами» [867, с. 87]. Інше визначення, ближче до понять семіології та когнітивістики з її концептуальною картиною, подано О.О. Селівановою: «Мовна картина світу – це представлення предметів, явищ, фактів ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [665, с. 365].

Термін „картина світу“ вперше застосовується на межі XIX-XX ст. фізиком В. Герцем і розуміється ним як сукупність внутрішніх образів зовнішніх об’єктів, що служать для виведення логічних суджень відносно поведінки цих об’єктів. В. І. Постовалова визначає картину світу як глобальний образ світу, який лежить в основі

світогляду людини, тобто виражає сутнісні властивості світу в розумінні людини, і є результатом її духовної діяльності [613].

Учені розмежовують мовну й концептуальну картину світу, хоч деякі вважають, що більш правильним було б говорити про мовномисленнєву картину світу, не ототожнюючи мову й мислення, а підводячи під мовну модель когнітивну базу [394, 395, 396, 397]. Межа між мовною та концептуальною картиною світу є нечіткою; вони перебувають у логічних відношеннях перетину або включення першої до другої залежно від визнання концептуально не співвідносних мовних категорій, наприклад, роду. У сучасній когнітології, зазначає О.О. Селіванова, проблема зв'язку мовної та концептуальної картини світу розглядається під кутом зору опозиції принципів модуляризму й холізму. Модулярні теорії постулюють наявність у когнітивному механізмі людини ряду незалежних й автономних працюючих систем оброблення вихідної інформації – модулів. Базовим у цих теоріях є положення про подільність свідомості людини на комплекс субсистем. Експериментальні дослідження радянської нейролінгвістичної школи під керівництвом О. Лурія підтвердили автономність локалізації процесів мислення і вербалізації у різних ділянках кори головного мозку [516, с. 31]. Холічний принцип, навпаки, розглядає людську свідомість як цілісну функціональну систему, в якій мова є однією з підсистем, підкореною спільним когнітивним законам [665]. В. І. Постовалова зазначає, що оскільки мова і мислення – дві тісно пов'язані, але автономні з погляду існування самостійні сутності, варто розмежовувати концептуальну і мовну картину світу [613, с. 35-36]. Р. Гжегорчикова виділяє такі складники образу світу: а) граматичні властивості мови, що мають історичний характер; б) риси словникового складу мови і пов'язані з ним типові зв'язки: той самий фрагмент дійсності буває по-різному поділений між лексемами в окремих мовах; в) словотвірні властивості, що фіксують спосіб відображення явищ мовцями; г) семантичні властивості, зв'язки між різними значеннями полісемантичного висловлювання; у центрі когнітивних зацікавлень насамперед полісемія та метафора; ґ) етимологія висловлювань, яка

показує стан свідомості з погляду творення мови; е) семантична конотація, тобто риси (емоції), пов'язані з десигнатами назв та відображені в певних мовних фактах (метафорах, дериватах, фразеологізмах) [цит. за: 686, с. 10]. Дослідники ототожнюють наївну і мовну картину світу, однак «це не відповідає класифікаційним параметрам, адже мовна картина є відображенням у знаковому вигляді природної мови як наукових, так і наївних знань, які відповідно проектуються і на концептуальну картину світу» [665, с. 366].

У межах мовної картини варто звернути увагу на поняття мовного стереотипу. «Стереотип поєднує конотації, так би мовити, енциклопедичні (що випливають із знань про світ), і мовні (що належать мовним знанням)», – вважає засновник польської школи етнолінгвістики Єжи Бартміньський [51, с. 161]. Він розрізняє вузьке, структуралістське розуміння значення слова – як комплексу необхідних і достатніх рис позначуваного предмета, і широке, характерне для сучасних когнітивних семантичних концепцій, розуміння. У вузькому розумінні значення стереотипу трактується як якесь прирощення значення, так звана емотивна конотація. У широкому розумінні – відбувається зближення, часом навіть ототожнення опису значення із описом стереотипу, коли зникає межа між ознаками основними й додатковими [51, с. 162]. Визначаючи місце стереотипів у мовній картині світу, дослідник уточнює: «Мовна, тобто видима крізь призму мови, картина світу складається як із сітки граматичних і семантичних категорій, за допомогою яких носії мови інтерпретують дійсність, так і з конкретних характеристик предметів, в яких стійкі уявлення поєднуються з оцінками та зразками поведінки», що і становить мовний стереотип [51, с. 171]. Ознаками стереотипів як підкласу понять (наприклад, стереотипи деяких народностей, мешканців деяких регіонів, стереотипи професій, стереотипи деяких елементів Космосу, стереотипи тварин тощо) Є. Бартміньський називає їх здатність поєднувати описові характеристики предмета з емоційними та аксіологічними. Стереотипна, як він її називає, картина світу, є картиною суб'єктивною, пов'язаною із системою норм та оцінок у суспільстві, із

діями та вчинками в певних життєвих ситуаціях. У цій картині нас цікавить те, що вчений називає міфологічними уявленнями. Йдеться про культурно-мовні уявлення міфологічних істот, які можуть бути представлені метатекстовою формулою „такі, які можуть бути“ або „такі, які, можливо, існують“.

Під концептуальною картиною світу розуміють упорядковане поєднання концептів у свідомості людини [668, с. 71]. Концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, втілена в ці реалії через слова-концепти; мовна ж картина світу – це система взаємопов’язаних мовних одиниць, що відбиває об’єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини. Концептуальна картина світу існує у вигляді концептів, які утворюють концептосферу, а мовна картина світу – у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови [600, с. 6]. Співвідношення між концептуальною і мовною картинами світу найчастіше визначають як таке, за якого концептуальна картина є ширшою, ніж мовна.

Дослідники виділяють: повсякденно-побутову, художню, релігійну картину світу як мовну, а наукову – як концептуальну картину світу (А. С. Зеленько: 303, 304, 305); „домовну картину світу“, основна одиниця якої – концепт; „концептуальну картину“, основна одиниця – поняття, і „мовну картину”, основним для якої є значення мовного знака; а також чуттєво-просторову, духовно-культурну і метафізичну, фізичну, біологічну і філософську картини світу. Говорять також про фольклорну, етнічну картини світу та ін. Вважаємо усі зазначені картини світу частковими, і «на противагу частковим картинам світу – філософській, художній, релігійній, науковій, політичній та іншим – концептуальна та мовна картини світу є універсальними» [613, с. 28].

Розрізнення мовної та концептуальної картин світу, на нашу думку, зберігає свою доцільність, оскільки, по-перше, виявлення та опис концептуальної картини світу як специфічного процесу становить одну з найважливіших проблем механізмів пізнання загалом (у когнітивній лінгвістиці) і пізнання світу через власні назви

зокрема (у когнітивній ономастиці), по-друге, відбиває особливості формування і становлення ментального лексикону в людській свідомості. Зрештою, викладені позиції потребують своєї термінології, „спеціальної метамови” [686, с. 21].

Як зазначалось, власні назви, передаючи інформацію, стають концептами і входять до ментального лексикону. У питаннях когнітивного оброблення та перероблення інформації онімна лексика – вагомий чинник [354, с. 37], бо саме імена органічно пов’язані з подіями, ситуаціями, з особами, а також з іншими концептами, які «входять в нашу пам’ять передусім через ім’я <...>, що слугує ніби клавішею, натискуючи на яку, ми розкриваємо одне з незліченних сховищ пам’яті» [354, с. 39]. Власні назви концентрують навколо себе всю інформацію, пов’язану із суб’єктом, і виступають основними одиницями систематизованої в оперативній пам’яті інформації, видобутої з кожного визначеного тексту [864, с. 83-84]. Оніми використовуються ментальним лексиконом як компактне вмістилище значної інформації в малій формі і становлять зручну форму поєднання мовної та позамовної інформації. У структурі власної назви така інформація представлена мовною та енциклопедичною інформацією. Згадаймо: за принципами модуляризму процеси мислення і вербалізації відбуваються у різних ділянках мозку, отже, виходячи з міркувань О. Ю. Карпенко, «мовні та енциклопедичні знання у мозку явно поєднуються, хоч і не змішуються», тому недарма розрізняють поняття „мовна“ та „концептуальна“ картини світу. Внаслідок виокремлення цих позицій стає зрозумілішою вагомість ролі власних назв у процесі когнітивного оброблення та перероблення інформації. Адже вони «слугують поєднувачами лінгвальної та енциклопедичної інформації в мові мозку. Саме існування власних назв, – доходить висновку О. Ю. Карпенко, – свідчить, що мовна та енциклопедична (і взагалі усяка, навіть невербальна) інформація складають у мозку людини різні ділянки, але єдиний блок, з його розмежуванням на різні форми інформації і з тісними поєднаннями всіх цих розмежувань» [354, с. 39].

Говорячи про різні ділянки мозку з їх специфічними завданнями, наведемо терміни „концептуальна система“, інколи ототожнювана із концептосферою, – упорядковане поєднання концептів у свідомості людини (найповніше це поняття охарактеризовано у працях Р. Павільйоніса. У його системі поглядів концептуальна система виступає як сукупність знань і думок про світ, що відбиває пізнавальний досвід людини) і „ментальний лексикон“ – система вербалізованих знань [670, с. 71]. Комунікативна потреба призводить до ментальної переробки власних назв, внаслідок яких вони стають своєрідними „гачками, що витягують наявну в мозку людини інформацію для озвучення, для спілкування” [354, с. 40].

Активності процесу переосмислення власних назв, на думку О. Ю. Карпенко, сприяють такі фактори онімної семантики:

1) Легкість розриву оніма та його носія. Якщо загальна назва має безліч носіїв, такий зв’язок є міцним і розірвати його важко. Власна ж назва стосується одного об’єкта і легко перебирає на себе всі необхідні знання про нього, передаючи їх іншому онімові.

2) Периферійне становище онімів у лексиці будь-якої мови. Численність їх значна, у тисячі разів більша, ніж апелятивів. «У художньому тексті власні назви займають максимум 3-5 %, що, до речі, не зменшує, а збільшує їх художню цінність. Так само і в ментальному лексиконі. Там залишаються ті ж пропорції, що і в мовленні. Кожна людина знає незрівнянно більше загальних назв, ніж власних. Ця обставина значною мірою і надає власним назвам описаної вище організаційної вагомості і впливовості у мові мозку» [354, с. 40]. Переосмислення власних назв спирається на образну номінацію і здійснюється як процес тісної взаємодії мови та емоційно-наочного мислення, в основі якого лежить акт встановлення асоціативного зв’язку двох предметних образів із тотожними, з погляду номінатора, характеристиками. Саме на ці обставини варто зважати, говорячи про значення у мовній картині світу і про концепт – у концептуальній. Мовна інформація власних назв залишається постійною та незмінною частиною їх семантики.

Вчені виділяють такі аспекти мовної інформації: 1) мовну належність імені чи слова, від якого воно утворене; 2) словотвірну модель імені; 3) етимологічне значення; 4) вибір саме цієї (а не іншої) твірної основи; 5) локальну обстановку, ситуацію в момент створення імені. У той же час, вважає О.В. Суперанська, мовленнєва ситуація, можливо, і не зовсім належить до мовної інформації, але служить передумовою для створення імені з певних лінгвістичних елементів. Цей вид інформації складно виявити, він досить швидко редукується, бо ситуація іменування швидко забувається, до того ж, поряд з редукцією інформації відбувається її трансформація [751].

1.5. Динаміка значення онімної лексики в контексті концептуалізації і мовної категоризації світу

Узагальнивши досвід, накопичений семасіологією у з'ясуванні природи значення, В. В. Левицький запропонував таку класифікацію причин семантичних змін: первинні, позалінгвальні причини: 1) „когнітивні“ (зумовлені розвитком мислення, пізнавальної дійсності людини, потребами називати і виражати поняття; а також так звані „соціальні” причини, тобто зміни, викликані розвитком суспільства, цивілізації); 2) „емотивні“ (усі фактори семантичних змін, зумовлені потребами мовців виражати свої почуття) та вторинні, внутрішньолінгвальні причини: 1) синтагматичні: а) вплив змінного контексту (звуження, розширення, зміщення контексту); б) вплив граматичної функції; в) „зараження“; г) еліпси; ґ) вплив постійного контексту; 2) парадигматичні: а) вплив звукової аналогії; б) вплив звукового символізму; в) зіткнення омонімів; г) зіткнення синонімів; ґ) наслідок конфлікту між несумісними значеннями слова; д) вплив інших системних відношень у лексиці („притягування“, „тиск“ та ін.) [453, с. 67]. В. Бланар підкреслював: «постійним джерелом розвитку словникового складу є більші чи менші зміни смислоутворювальних чинників, тобто (1) поіменованої реальності, (2) ставлення мовця до поіменованої реальності, (3) її поняттєвого оброблення і (4) мовного оформлення» [911, с. 78]. Утім, фактори, які впливають на семантичні

рухи і зміни, складні й багатоманітні, як зазначав В.Д. Шмельов, тому «виявити і пояснити їх не завжди можна з абсолютною впевненістю» [852, с. 67]. Очевидно, насамперед при цьому слід зважати на те, що кожна мова відображає не сам світ, а спосіб представлення (концептуалізації) цього світу національною мовною особистістю [1037, с. 50; 619, с. 110-122]. «Коли часто-густо <...> наголошують на так званих об'єктивних фактах, то, здається, забувають про те (або й не хочуть знати того), що ми живемо не в світі, а радше у нашій картині світу [виділено автором. – Г.Л.] і не поміж подій та в оточенні фактів, а в оточенні тих інтенційних об'єктів, які ми вхоплюємо-виокремлюємо нашими хотіннями і нашими уподобаннями, нашими прихильностями-неприхильностями, нашими ситуативними намірами, чи то врешті-решт самою "оптикою" (різною – у різних людей) нашої (такої чи іншої) рецепції певних епізодів чи то речей», – зауважує Р. Кісь [372, с. 5]. І далі образно продовжує цю думку: «у надрах життя практично не буває „стерильних" лінгвоконцептів та категорій. Тут панує перелунювання смислів, їх „переморгування", їх пере / перетікання, їх складна інтерференція. Йдеться зокрема про пере / переплетіння смислів та складних смислових конгломератів із нашими свідомими цілями і невідрефлексованими хотіннями, із нашими позасвідомими тривогами та страхами, зі самою експресією наших поведінково-спілкувальних актів, їх етносом, їх „атмосферою", їх тональністю, їх ілокутивною унапрямленістю, із <...> кореференційністю людей, речей, позиціювань, експектацій, жестів <...>, котрі теж <...> завантажені і культурою, і самим нашим тут-і-тепер діялогізмом певною смислоносністю ...» [Там само].

М.В. Скаб зазначає, що серед дослідників мовної концептуалізації широкого визнання набуло твердження Ю. Д. Апресяна про те, що властивий мові спосіб концептуалізації дійсності почасти універсальний, почасти національно-специфічний, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов [27, с. 39; 686, с. 11]. Вважають, що універсальні властивості картини світу зумовлені тим, що будь-яка мова відображає в структурі і семантиці основні параметри світу (час і простір), сприйняття людиною

дійсності, власну оцінку, розташування людини в життєвому просторі, духовний зміст особистості тощо. Національна картина виявляється уже в тому, якою мірою і в якій пропорції представлені у мовах фундаментальні категорії буття (одиничне і особливе, частина і ціле, форма і зміст, явище і сутність, час і простір, кількість і якість, природа і людина, життя і смерть та ін.) [441, с. 47]. В. А. Маслова підкреслює, що виявлення національної своєрідності мовної картини світу полягає не в створенні якоїсь іншої, неповторної, відмінної від об'єктивно наявної картини світу, а у визначенні специфічного забарвлення цього світу, що зумовлене національною значущістю предметів, явищ, процесів, вибірковим ставленням до них, яке породжується специфікою діяльності, побутом і національною культурою цього народу [502, с. 50]. Аналізуючи проблеми ієрархічного дослідження типів асоціацій і зупиняючись на матеріально-духовній культурі як основі структури базового асоціювання та її ролі у становленні топонімної системи, І.С. Карабулатова зауважує, що мова та інші форми символічної комунікації – це не саме пізнання, а в кращому разі – досить спрощене вираження когнітивних подій, і доходить висновку: дослідник має повторити той самий шлях, зроблений мисленням, думкою, яка пізнавала світ і відтворювала його у знакові [430, с. 48].

Динаміка лексичного значення визначається співвідношенням (або зсувом, дистанцією) між рівнем уявлення (іменем, образом) та рівнем інтерпретації (смислом) мовного вираження. «Семантичне перенесення зумовлене або епістемологічною тенденцією до „осмислення“ знакових проявів світу, або тенденцією до „означування“ смислових засад, архетипів свідомості», – визначає Д.І. Руденко в передмові до монографії С.О. Мегентесова [506, с.6]. Аналізуючи впровадження С.О. Мегентесовим предикатного принципу семантичного переносу в синхронії та діахронії мови, учений пояснює, як ця концепція транформується в історико-генетичний принцип послідовного мовного відображення основних іпостасей реальності, внаслідок чого первинний рівень семантики – предметний – проектується на особистісно або соціально

інтерпретовану реальність – „подійний“ рівень семантики, тобто рівень семантики подій, а над усім цим за законами мовного розвитку надбудовується сфера абстрактно-поняттєвих смислів – концептуальний рівень семантики [Там само, с. 5]. У спрощеному семіологічному варіанті подібна теорія – теорія накладання – траплялась у С. Шаумяна. І.Е. Ратникова вважає, що зміщенням думок про два різні індивідуальні об’єкти, накладанням двох індивідуальних образів породжується метафоричне значення, назване Б.М. Гаспаровим „ефектом палімпсестного накладання“, коли уявлення здатні виступати у свідомості мовця у взаємному накладанні, «ніби у вигляді кількох фотографічних знімків, знятих на один кадр. Якщо такий ефект виникає – він переживається як ефект „перенесення“ значення» [169, с. 254; 632, с. 54-55]. С.О. Мегентесов звертає увагу на те, що саме у проблемі семантичних змін виявляється діалектика взаємин мови зі світом та свідомістю людини [506, с. 13]. Когнітивна роль мови в такій інтерпретації безпосередньо пов’язується із процесом мовотворчості, який є фактором не тільки змін, а, зрештою, – самого формування мови. Так, Е. Косеріу стверджує, що “зміна, – це не просто випадковість, вона належить самій суті мови: насправді мова створюється [виділено автором. – Г.Л.] засобами того, що називають зміною” [404, с. 213]. У такому ракурсі особливої актуальності набуває проблема виявлення механізмів створення мови під впливом потреб людини у самовираженні та пізнанні світу, механізмів, які мають відносну сталість у потоці змін форм та одиниць мови і виступають потужним фактором загального розвитку словникового складу мови. Вагому роль у цьому процесі відіграє явище конотації, занурене у таємниці тропеїзації.

1.6. Власні назви як концепти. Ономастичний концепт

Для з’ясування нашої позиції нагадаємо, що у поглядах надання статусу концепту певному семантичному утворенню, у тому числі і власній назві, ми віддали перевагу широкому розумінню концепту, за

яким до поняття концепту залучають будь-яку лексичну одиницю із найменшою семантичною репрезентацією. У межах концептосфери, що становить собою сукупність таких концептів, особливо виділяється явище рухливості семантичного наповнення власних назв, реалізація їх семантичного потенціалу. У цьому випадку можна говорити про дію принципу функціоналізму, який визначає процес інтелектуалізації мови. Якісно новим рівнем поєднання функціоналізму із системним підходом у сучасному мовознавстві є синергетична парадигма, спрямована на розгляд мовної системи як складної, відкритої, нелінійної, що функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем й інших зовнішніх систем (етносу, його культури, свідомості, соціуму) і перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги, маючи регуляторні механізми, які забезпечують її динаміку [665, с. 649; 57].

Як зазначалось, О.Ю. Карпенко переконана: особове ім'я людини, стаючи джерелом певної інформації, тією чи іншою мірою теж набуває статус концепту [349, с. 23]. Позиція, проголошена у трактуванні концепту власної назви М.В. Голомидовою і підхоплена О. Л. Березович, більше відповідає прийнятому нами розумінню концепту широкого значення, оскільки включає в модель семантики оніма прагматичну зону з емотивними, фреймовими компонентами та конотаціями. О. Л. Березович, як вже згадувалось, першою підкреслила необхідність когнітивного підходу до розгляду семантики топонімів у межах лінгвокультурологічної проблематики.

«Основними називають два підходи до вивчення концепту: когнітивний та лінгвокультурологічний», – зазначає М.В. Скаб і підкреслює, що останнім часом почали говорити про ефективність їх поєднання, так званий синкретичний підхід до вивчення концепту. Ми погоджуємось із думкою М.В. Скаб, що ця позиція найоптимальніша. Отже, концепт є такою абстрактною одиницею ментального рівня, яка відбиває зміст результатів пізнання людиною довкілля і в якій зосереджено відомості про об'єкт та його властивості, про те, що людина знає чи думає про навколишній світ [686, с. 27]. Вважаємо також прийнятним для нас опис концептів за В. Гайдуковою, що поєднує в собі аналіз мовної (етимологія слова, з'ясування усіх

можливих значень та способів уживання, встановлення частотності, визначення словотвірного гнізда, парадигматичні та синтагматичні відношення цього концепту з іншими словами) та культурної (історична довідка про досліджуване явище, визначення місця і ролі концепту в приказках та прислів'ях, фразеологізмах, художній літературі) семантик [160, с. 8-13].

У такому ракурсі розуміння концепту логічною видається думка про доречність використання терміна „ономастичний концепт" для позначення плану змісту власної назви в описі «ономастичного значення – інформації про світ, що передається ономастичними одиницями», висловлена І.Е. Ратниковою. З одного боку, зважаючи на основні засади структурної, або класичної, семантики і користуючись її поняттєвим апаратом, вона простежує усі ланки розвитку від культурного семіозису (процесу формування значення культурного знака – особистості, місця, події) та його відбиття в когнітивній системі мовців до мовного семіозису, тобто формування мовленнєвого значення оніма. З іншого боку, дослідниця прагне зважати на опис значення в аспекті когнітивної семантики, з огляду на те, що у процесі появи та розуміння значення беруть однакову участь обидва типи знань – і лінгвальні, й екстралінгвальні [632, с. 48-49]. Описуючи структуру ономастичного концепту, вона виділяє ядро та периферію. Щоб довести спроможність класичної семантики так само уявити структуру ономастичного значення із врахуванням усіх типологічних відмінностей смислових елементів оніма, І.Е. Ратникова будує подібну модель і пов'язує план змісту оніма із блоками мовного та енциклопедичного значення, які називає класична семантика. У межах мовного значення білоруська дослідниця виділяє екстенсіонал – денотат, який у власній назві дорівнює референту, та інтенсіонал – сигніфікат, представлений в онімі одиничним поняттям. Енциклопедичні знання становлять відповідні загальні відомості – лексичний фон імені. На гранях цих двох блоків перебуває, на її думку, імплікаціонал імені – асоціації, конотації, оцінки. Така модель можлива, але громіздка та непрактична, зауважує дослідниця. Ономастичний же концепт як форма репрезентації плану змісту

власної назви є зручною одиницею вивчення та опису, оскільки легко вкладається в апробовані рамки методик концептуального аналізу. Але модель ономастичного концепту, вважає І.Е. Ратникова, придатна лише для ономастичних метафор, як вона називає оніми, що вживаються поза прямою референцією, обережно користуючись терміном „прецедентний“. «Отож, говорячи про власні назви тих чи інших прецедентних об’єктів як про факти мови і культури, важливі складники картини світу, одиниці когнітивної свідомості, ми користуємося терміном „ономастичний концепт“ для позначення їхнього плану змісту. Аналізуючи смислове наповнення власних назв у їх оказіональному мовленнєвому вжитку, ми використовуємо терміни, усталені в класичній семантиці (сигніфікат; денотат; мовне, мовленнєве значення; смисл)», – уточнює дослідниця [632, с. 50].

Між моделлю концепту власної назви і поняттям „ономастичний концепт“ різниця, на нашу думку, полягає лише в зовнішній фактурі і принципі застосування. Зміст понять дуже подібний. В обох моделях взято за основу польову організацію плану змісту оніма і виділено ядро і периферію; обидві враховують наявність мовних і невласне мовних знань. Культурологічний аналіз конотоніма передбачає розгляд процесу переосмислення власних назв з опорою на образну номінацію і пов’язаний з метафоризацією оніма, що виділяє І.Е. Ратникова як основну ознаку ономастичного концепту. Вона так деталізує своє розуміння ономастичного концепту (виділено автором): «**Структура ономастичного концепту як форми відбиття індивідного об’єкта у свідомості** бачиться нам таким чином. **Ядро,** тобто постійна його частина, становить одиничне поняття (у нашому трактуванні – результат логічного оброблення образу індивідуального об’єкта, сума його диференціальних ознак); **периферію**, тобто частину змісту, яка може варіюватися під впливом позамовних умов, складають фонові знання носіїв мови про цей об’єкт, а також сукупність загальноприйнятих асоціацій та оцінок» [632, с. 50]. Виходить, що ономастичний концепт можна прийняти як категорію конотонімії. Оскільки ономастичний концепт у білоруської дослідниці становить собою концепт метафоричного оніма, а метафоричний онім

за нашою теорією є конотонімом, виходить, йдеться про конотонімний концепт. Отже, для зручності і для уникнення непорозумінь та двозначностей у трактуванні поняття ʻконцептʼ у конотонімії ми пропонуємо ***форму плану змісту конотоніма як онімної одиниці поза прямою референцією, організовану таким чином, що основним стає метафоричне (або символічне) значення, яке за нейтрального стилю висловлювання позначається загальною назвою*** назвати **конотонімним концептом** і вважати його одиницею семантичної наповненості конотоніма.

Головною формою концепту М. Ф. Алефіренко вважає слово і словосполучення [6, с. 14]. Інші дослідники значно розширюють перелік мовних засобів, здатних виступати вербалізаторами концептів, називаючи синоніми, антоніми, типові синтаксичні позиції, метафори, мовні шаблони, вільні словосполучення, словникові статті в енциклопедіях, тематичні тексти тощо [686, с. 29]. Абсолютно доречними з цього приводу вважаємо уточнення О. Ю. Карпенко: 1) висловлення чи цілий текст репрезентують концепт тільки за умови, коли вони наявні в ментальному лексиконі людини, а не пов'язуються з концептом уже дослідником чи самим власником ментального лексикону. Отже, репрезентантами концептів є ті компоненти мови чи мовлення, які відтворюються в готовому вигляді, а не компонуються; 2) нижчим мовним рівнем, що репрезентує концепти, є не лексичний, а морфологічний. Не слово, а морфема, можливо, є головною одиницею, що впорядковує ментальний лексикон у мозку людини. Без визнання морфемної організації ментального лексикону важко пояснити механізм появи нових слів – як власне неологізмів, так і оказіоналізмів [354, с. 28].

Якщо морфема здатна теж становити собою концепт, вважаємо за необхідне включити в аналіз досліджуваного явища – явища семантичного розширення власних назв – розгляд словотвірних параметрів концепту та аналіз його результатів. Зокрема в цьому аспекті можна говорити про значення морфів *-гейт* (*кучмогейт, ірангейт, юлягейт, артекгейт* тощо)*, євро-* (*євроремонт, європіддон*), а також про вагомість словотвору на основі конотонімів. Варто також

для нашого дослідження підкреслити, що важливість для носія мови того чи того концепту, як вважає Е. Лассан, визначають: 1) поширеність згадування про нього в сильних місцях тексту – початку і кінці; 2) використання цього імені чи його антонімів у назвах статей, книг, віршів; 3) створення метафор, що визначають роль концепту в картині світу мовця, а також метафор, що стали афоризмами; 4) використання цього імені для називання матеріальних об'єктів: судів, клубів, кафе і т.ін.; 5) існування у складі специфічних конструкцій для оформлення важливих категорій буття [447, с. 9]. Позиція на позначення вагомості явища «створення метафор, що визначають роль концепту в картині світу мовця» допоможе з'ясувати необхідні умови для розуміння явища семантичного розширення власних назв.

Представники когнітивної лінгвістики ввели до наукового обігу чимало нових понять. Вагомими серед них є положення про концептуалізацію та категоризацію. Новий когнітивний погляд на категоризацію спирається на припущення, що спроможність категоризації світу пов'язана з досвідом людини та її уявою, особливостями сприйняття, культурою, а також із здатністю створювати образи, метафори, метонімії тощо. О. Ю. Карпенко в рамках когнітивної ономастики пропонує зважити на такий момент: «Концептуалізація пізнаного людиною відбувається в мові мозку цієї людини, відбувається індивідуально. Мова, педагоги, довкілля подібну індивідуальність концептів якось врівноважують, співвідносячи різні ментальні лексикони, бо інакше взаєморозуміння, комунікація були б неможливими. Однак формуються, витворюються концепти як індивідуальні, самобутні ментальні утворення, інакше кажучи – як власні назви <…>. Розвиток людини, навчання в школі та ВНЗ значною мірою полягає в уодноманітненні індивідуальних концептів, тобто по суті в переході ментальних власних назв у ментальні загальні назви» [354, с. 43]. Усвідомлення, по-перше, того факту, що у мозку людини слово спочатку виникає тільки для позначення одиничного, конкретного, поняття, явища, події, особи, тобто повторюючи механізм появи власної назви, і лише потім

асоціюється з рештою подібних речей, накопичуючись та утворюючи концептосферу, а також, по-друге, того, що ця процедура може відбуватись у зворотньому порядку, від бачення певної властивості до асоціації їх з одиничним об'єктом, дає один з перших ключів до розуміння процесу переходу власних назв у загальні. Надзвичайно цінним, на нашу думку, видається ще одне, вже згадуване, спостереження О. Ю. Карпенко, яке стає одним із положень когнітивної ономастики, – встановлення організаційної ролі онімів у когнітивному обробленні та переробленні інформації. Це положення спирається на міркування про те, що «оніми виконують роль своєрідних заголовків для значних обсягів найрізноманітнішої інформації, тим самим сприяючи її збереженню та використанню» [354, с. 46]. Власні назви, сконденсовуючи в собі мовну та енциклопедичну інформацію, стають сигналом до її пригадування, „витягування" інформації із концептосфери, або концептуальної системи (впорядкованого поєднання концептів у свідомості людини).

Концепти становлять собою одиниці, які виходять за вузькі межі вимог семантичного аналізу. Концепт формується в «текстах культури» і виявляється тільки у мовленні; витоки ж його містяться у мові мозку, у ментальному лексиконі. Тому багатовимірність поняття концепту передбачає різні підходи до складу як самого концепту, так і концептосфери. Найчастіше компонентами концептосфери вважають фрейми. Так, А. С. Зеленько вважає, що фрейм має бути одиницею мовної повсякденно-побутової моделі світу, а одиницею наукової концептуальної моделі світу має бути концепт [305, с. 13]. М. Ф. Алефіренко називає фреймом «мисленнєвий образ стереотипної ситуації, що є структурованим, об'єднує в єдиний когнітивний образ мовні і позамовні знання і може об'єктивуватись засобами вторинної та непрямо-похідної номінації природної мови (у результаті номінативна структура, що вербалізує фрейм, ізоморфна до фреймової)» [7, с. 187]. Історію формування терміна „фрейм" та різні розуміння його наводить О. Ю. Карпенко [354, с. 93-96], роблячи спробу пов'язати теорію фреймів з аналізом власних назв [354, с. 96-186].

Уперше термін *frame* (англ. ʻкаркас, кістякʻ) запровадив у когнітологію Марвін Мінський в 1975 р. [518]. За М. Мінським, будова фрейму складна й містить структуровану сукупність обов'язкових та факультативних ознак, так званих „вузлів" і „терміналів". Обов'язкові ознаки фрейму об'єктивуються його когнітивно-пропозиційною структурою і входять як смислові елементи в семантичну структуру одиниць вторинної номінації. Факультативні ознаки виконують у структурі фрейму конкретизувальну функцію. Вони, на думку М. Мінського, становлять собою „слоти" – ʻпозиції, комірки', які в процесі пізнання об'єкта повинні бути заповнені характерними прикладами чи даними [518, с. 7]. За О. О. Селівановою, фреймом (вона виводить його з англ. framework ʻкаркас') є структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію щодо її використання [665, с.645-646]. В українському мовознавстві терміни *концепт, фрейм, слоти, підслоти* у такому значенні використовує Є. А. Карпіловська [362, с. 349]. Вважається, що винахід фрейму став справжньою сенсацією для досліджень штучного інтелекту, ця структура виявилася надзвичайно важливою для створення моделей розуміння природної мови [665, с. 645].

Поступово термінів, використовуваних при описі концепту, стало багато, і їх почали вибудовувати в систему. Останнім часом у мовознавстві їх розрізняють як назви різних видів (типів) концептів, наприклад, уявлення (мисленнєва картинка – яблуко, груша, червоний, спека, холод і т. ін.); схема (концепт, представлений певною узагальненою просторово-графічною або контурною схемою: схематичний образ людини, дерево тощо); поняття (концепт, який складається з найзагальніших, суттєвих ознак предмета або явища, результат із раціонального відображення й осмислення, наприклад, квадрат – прямокутник із рівними сторонами); фрейм (багатокомпонентний концепт, який розглядається в цілісності його складників, об'ємне уявлення, певна сукупність: магазин, стадіон, лікарня і т. ін.); сценарій (послідовність епізодів у часі; наприклад,

відвідання ресторану) і гештальт (комплексна, цілісна функціональна структура, що впорядковує різноманітність окремих явищ у свідомості; школа, любов). Серед цих термінів основними, на думку М.В. Скаб, є три: фрейм, сценарій і гештальт [686, с. 47]. Різновидами фреймової структури, що вербалізується знаками непрямого номінування, є сценарії, або скрипти, – стереотипні епізоди, що відбуваються в часі і просторі [7, с. 19]. Під терміном „фрейм“ розуміють звичайно статичний мисленнєвий образ, а під терміном „сценарій“ – динамічний. Зрештою, багато дослідників визнають, що між різними видами концептів (поняття, фрейм, концепт, схема чи уявлення) не існує чіткої межі, це все вияви різних сторін концепту [686, с.49]. Очевидно, така ситуація пояснюється тим, що дискурсивне мислення передбачає різні мисленнєві структури і що сам по собі опис фреймів, сценаріїв і т. ін. досить складний, тому такі описи суттєво відрізняються в різних учених, які часом включають в них одиниці зовсім різного порядку [215, с. 111]. Зауважимо, що в описі фрейму частіше за все трапляється ознака стереотипної, або клішованої ситуації, пізнана через досвід (М. Ф Алефіренко, М. В. Скаб, О. О. Селіванова, Д. Б. Гудков). Поділ О. Ю. Карпенко усіх власних назв певної мови на ономастичні фрейми відповідно до поіменованих реалій за розрядами денотатів: антропонімічний фрейм, топонімічний фрейм, теонімічний, ергономічний і т. ін. можна вважати прийнятним. Антропонімічний фрейм у неї має іменний, прізвищевий, прізвиськовий та ін. субфрейми (або слоти); топонімічний – ойконімний, гідронімний, оронімний субфрейми тощо [354, с. 96-98]. Викладена дослідницею концепція онімічних фреймів передбачає не менш логічну фреймову структуру організації власних назв у ментальному лексиконі – за колами в індивідуальних онімних фреймах: **Я**-коло; **ти**-коло і **Ви**-коло, тобто власні назви, відомі всім носіям мови; більшій чи меншій групі людей і локальним групам носіїв мови. (Зіставимо: Ю. М. Лотман у семіотиці подав поняття семіосфери – у принципі, теж кола, в якому так само виявив глобальне, національне і локальне). «Фреймовий підхід є доволі перспективним у сучасній когнітивній лінгвістиці, адже модель

фрейму є гнучкою й узгодженою із психологічними концепціями пам'яті й експериментальними психофізіологічними даними» [665, с. 645], тому можна погодитись із трактуванням онімних розрядів як онімних фреймів, але вважаємо, що поділ на онімні фрейми доцільно застосовувати тільки в межах когнітивної ономастики. Для нашого дослідження положення когнітивної ономастики про фрейми-онімні розряди буде незручним, оскільки:

1. Сам факт виділення онімного фрейму більше тяжіє до принципу типології на основі спільних денотатів, а не на основі встановлення смислу, знання, навколо якого групуються слова.

2. Зміст фрейму складається в результаті рефлексії носіїв мови і культури над позначеною іменем ситуацією, інтерпретації цієї ситуації з позицій життєвого досвіду і світоглядних установок, узагальнення стереотипних ліній. „Подієвий" рівень семантики, «невласне мовні знання, що відбивають значущі для мовного колективу уявлення про специфіку застосування імені» [187, с. 10], здебільшого прийнятий у розумінні фрейму і закріплений у моделях концепту власної назви, у виділенні онімних фреймів випускається.

3. Загальний зміст фрейму аналізується з опорою на метафоричне вживання імені і на зміст дискурсів, що його включають. Якщо зважати на те, що про ономастичний концепт говорять, переважно дотримуючись зазначених умов, то онімний фрейм у цьому разі не вкладається у рамки такого аспекту класифікації. У нашому дослідженні поняття фрейму застосовується в моделі семантики оніма як програма його вживання, де фреймовий компонент стосується прагматичної зони і становить собою частину прагматичної інформації, що співвідноситься з іменем (табл.1.1). Зручним поняття фрейму, точніше, сценарію як виду фрейму, видається нам у концептуальному аналізі синтагматики конотонімії.

Для дослідження процесу семантичного розширення власних назв вважаємо доречним у рамках теорії конотативної онімії теж виділити таку одиницю, як конотонімний концепт, певною мірою аналогічний ономастичному концепту І. Е. Ратникової. Конотонімний концепт характеризується стрижневою концептуальною конотемою –

архіконотемою (наприклад, архісемою ʻвоїнʼ, ʻкрасива жінкаʼ), що у межах мовного значення сприяє побудові синонімічних рядів (*Геракл, Ілля Муромець, Робін Гуд, Кармелюк* або: *Афродіта, Нефертіті, Венера, Мона Ліза, Мерлін Монро* тощо) і передбачає наявність певної моделі утворення. Це може бути невластива власній назві форма множини (*Кармалюки, Іллі Муромці та Альоші Поповичі*) або використання певної стійкої формули словосполучення (*український Геракл, місцева Мерлін Монро, якась Афродіта*), про що йтиметься далі. В аспекті культурного значення ми користуємося поняттям „концепт власної назви“ (або власна назва як концепт), передбачаючи, що саме він дозволяє зберігати, відтворювати, реконструювати і трансформувати концепти світової культури, вибираючи їх з ментальної пам’яті носія мови сигналом „прецедентна власна назва“.

1.7. Онімна конотація. Теорія конотативної онімії

У конотації, визначав Ю.Д. Апресян, виявляється творчий характер мови, реалізується її евристичний потенціал – лінгвокреативне джерело постійного вдосконалення й оновлення мовних можливостей мислення людини [25]. Незважаючи на те, що вивченню конотації присвячено чимало досліджень, визначення як самого поняття, так і утворених на його основі термінів досі залишається дискусійним. Термінологічну строкатість вживання терміна М. Ф. Алефіренко пояснює виникненням цього терміна одночасно в різних сферах науки: логіці, філософії, психології та лінгвістиці [8, с. 9]. Втім, у межах однієї науки, на його думку, термінологічна розмаїтість набуває певної впорядкованості. Так, розуміння конотації як смислового елемента, що протиставляється денотації, витоки якого шукають у роботах Дж. С. Мілля (логіко-філософська традиція), закріплене за терміном „інтенсіонал“; конотація як синтаксична валентність у рамках психолінгвістичної традиції К. Бюлера часто зберігає назву „семантична“ і „синтаксична валентність“; конотація як переносне значення і як факультативний компонент лексичного значення фігурує під термінами „модальна

рамка“, „пресупозиція“, „факультативний (слабкий) компонент значення“ тощо.

В.Н. Телія виділяє три напрями у вивченні конотації: семіотичний, психолінгвістичний і лінгвістичний. За семіотичного підходу центром уваги стають мотиви, зважаючи на які мовець робить вибір між різними субкодами мови (стилями, діалектами, жаргонами). Психолінгвістичний аспект вивчення конотації якнайтісніше пов’язаний з поняттям асоціації та з емоційною організацією мовлення, частково – з культурно-національним його аспектом, який розглядається через особливості сприйняття мовлення. Лінгвістичний напрям представлено кількома відгалуженнями: стилістичним – найпотужнішим з усіх; лексикологічним, що вивчає способи і види створення такого «додаткового» значення мовних виразів, яке надає їм експресивності; і країнознавчим, або культурологічним, в рамках якого конотація розглядається як семантична частка значення і доповнює інформацію про об’єктивно існуючу реалію відомостями про її національну специфіку, що й викликає відповідний мовленнєвий ефект [766, с. 3]. Сучасний розвиток поняття конотації підтвердив перспективність саме лінгвокультурологічного аспекту вивчення конотації, який на сьогодні є найбільш популярним. Натомість стилістичний аспект, за нашими спостереженнями, дещо вичерпав свої можливості. У стилістиці і зараз під конотацією розуміють стилістичне забарвлення або стилістичне значення, розглядаючи його у зв’язку з емоційним забарвленням; у дослідженнях, пов’язаних із проблемами перекладу, оперують поняттям „прагматичне значення“, а семасіологи віддають перевагу термінам „експресивне забарвлення“, „експресивна нашарування“, „емотивне значення“, „емотив“.

У найширшому розумінні конотацією вважають будь-який відтінок значення, у найвужчому – ототожнюють з інтенсифікаторами [766, с. 6]. Розкриваючи сутність конотації, дослідники звертаються й до інших термінів. Так, конотацію інтерпретують як „семантичну асоціацію“, „семантичне уявлення“, часто трактують як „комплексне співзначення“, що включає низку емоційних, оцінних і стилістичних

відтінків [Там само, с. 335]. Найчастіше з цим терміном пов'язують лише емоційну домінанту значення. За визначенням термінологічної енциклопедії «Сучасна лінгвістика» О. О. Селіванової, конотацією називають додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації [665, с. 249]. Незважаючи на неусталеність у визначеннях, в сучасних дослідженнях конотацію розглядають як найважливішу ознаку мовлення, зорієнтовану на прагматичне значення, яка залежить від лінгвокультурологічної оцінної компетенції і визначається закономірностями організації пам'яті, психологічними особливостями мовця, ставленням соціуму до дійсності тощо. Конотація супроводжує національно-культурну інформацію, яка в умовах контекстуального оточення нерідко символізується, набуває образності. Отже, для аналізу конотативного компонента смислової структури сьогодні активно застосовується концептуальний аналіз. Як уже зазначалось, вагоме значення конотації надавалось у семіотиці. Р. Барт підкреслював, що в нашому суспільстві на базі первісної системи природної мови постійно виникають системи вторинних смислів, і цей процес тісно стикається з проблемами історичної антропології, що стає основним джерелом розвитку мови та мислення сьогодні і в майбутньому [46, с. 50]. Семіотичний підхід до поняття конотації виявився також у проникненні у мовознавство ідей прагматичного аналізу тексту, пов'язаного із актуалізацією таких факторів, які враховують інформацію про світ мовця й адресата і про їх інтерпретаційну діяльність, для якої релевантною є думка мовця-інтерпретатора щодо властивостей того, хто є агентом (пацієнсом) акції, на кого вона впливає, що відомо комунікантам про подію та ситуацію, яка виступає екстенсіоналом висловлення, яка сама мета повідомлення, в яких умовах відбувається це повідомлення і т.ін.

Із позицій лінгвістичної прагматики аналіз конотації подано Т. А. Космедою [406, с. 180-188], яка, погоджуючись з думкою

Ю. Д. Апресяна [24, с. 157-162], теж виділяє два різних значення цього терміна. З одного боку, конотацією вважали так звані «додаткові» (оцінні, емоційні, експресивні, стильові і стилістичні) елементи лексичних значень, що виявляли під час тлумачення лексеми (приклад: *вуста* і *губи*). З іншого боку, про конотацію говорять і тоді, коли йдеться про узаконену в цьому випадку оцінку певного денотата, яка не входить безпосередньо в лексичне значення слів (приклад: російське *авоська*, яке через його своєрідну конотацію не треба перекладати українською мовою як *сіточка,* бо це слово є похідним від лексеми *авось*, що означає ʽможливо, збудетьсяʼ і є вираженням бажання або надії). Практика нечіткого тлумачення конотації продовжується і зараз. До зазначених позицій додалися ще кілька: 1) конотація – «інтенсіонал значення, на противагу денотації (логіко-філософська традиція, що бере початок у працях Дж. С. Мілля)»; 2) конотація – «синтаксична валентність слова (психолінгвістична традиція, що походить із праць К. Бюллера)»; 3) конотація – «переносне значення, що ґрунтується на фігуральних елементах»; 4) конотація – «факультативний елемент лексичного значення» [24, с.158]. Проте, на думку Ю. Д. Апресяна, за терміном „конотація“ слід залишити тільки одне значення: «узаконена в даній мові оцінка об’єкта дійсності, іменем якої є дане слово» [Там само]. За такого підходу конотація не входить безпосередньо до денотативно-сигніфікативної частини лексичного значення слова і не є наслідком чи висновком, що з нього випливає. Такого типу значення у науковій літературі деколи називають прагматичним. Розуміння конотації, близьке до цього, міститься у працях таких російських вчених, як згадуваний Ю.Д. Апресян, І. В. Мельчук, Л. О. Іорданська, а також в наукових розвідках Є. Бартміньського: «Лексична конотація лексичної одиниці L є певна характеристика, яку L приписує своєму референтові і яка не входить в її тлумачення» [906, s. 13-14]. Т. А. Космеда підкреслює, що на широкий та вузький підходи до розуміння конотації вказано й в одному з найавторитетніших мовознавчих словників − «Лінгвістичному енциклопедичному словнику», де також зазначається, що в сучасному мовознавстві існують численні дефініції

терміна „конотація“, які ґрунтуються як «на основі семантичних властивостей („співзначення“ додаткового значення тощо), так і на врахуванні системних властивостей мовного вираження, що виявляється в синонімії, антонімії, у приналежності до певних форм існування мови (літературної, діалектної і т.д.), або з урахуванням звукової оболонки вираження» [463, с. 236]. У параметрах визначення конотації Ю. Д. Апресяном та ін., Т. А. Космеда вважає конотацію результатом вияву категорії оцінки. Семантична категорія оцінки є, як й інші семантичні категорії, результатом пізнавальної діяльності людини, лежить в основі мовної картини світу і може, як наполягає дослідниця, бути вихідною одиницею під час вивчення мови як засобу комунікації, нагадуючи, що оцінка як семантична категорія вміщує в собі такі концепти, як ʻсхваленняʼ, ʻосудʼ, ʻзгодаʼ, ʻнезгодаʼ, ʻсимпатіяʼ, ʻантипатіяʼ тощо, які виявляються передусім у конотаціях [406, с. 186].

Виділяючи окремо поняття культурної конотації як базове поняття лінгвокультурології, М. Ф. Алефіренко специфічною особливістю цього виду конотації називає дискурсивно-когнітивну інтерпретацію її образно мотивованого значення в етнокультурній свідомості [8, с.8]. У зазначеному розумінні він виділяє дві проблеми. Так, більшість дослідників конотації її компонентами вважають емотивність, експресію, оцінку, образність та стилістичні характеристики мовних одиниць (І.В. Арнольд, І.А. Стернін). За такого тлумачення конотативні ознаки найчастіше протиставляються денотативним (О.С. Ахманова, Н.А. Лук’янова, Е.В. Кузнецова), але не завжди. За концепцією В.А. Булдакова та В.І. Шаховського конотація – рівноправний компонент мовного значення. Другу проблему М.Ф. Алефіренко пов’язує з тим, які з обговорюваних ознак є власне конотативними, а які – супроводжувальними, культурологічними. Найбільш суперечливою вчений називає стилістичну ознаку мовного знака, що відзначала також і В.Н. Телія. В.А. Булдаков уважає її в ієрархії конотативних ознак домінантною, а Н.А. Лук’янова виносить за межі конотації. Подібне ставлення М.Ф. Алефіренко простежує й щодо образності: В.К. Харченко вважає

її компонентом конотації, а О.В. Загоровська розглядає її третім макрокомпонентом значення після денотативного й конотативного, тобто елементом конотації не визнає. В.І. Шаховським за рамки конотативної структури виводяться експресія та оцінка, оскільки він відносить їх до денотативного макрокомпонента значення, смислоутворювальним елементом конотації ним розглядається емотивність як комунікативно-прагматична категорія.

Таке суперечливе розуміння конотації зумовлене, на думку М.Ф. Алефіренка, нечіткими критеріями її відмежування від денотації. Усі тлумачення поняття конотації він намагається звести до двох позицій: екстралінгвістичної та власне лінгвістичної. Перша позиція послідовно розкривається у роботах Ю.Д. Апресяна: конотація – це «узаконена у даній мові оцінка об'єкта дійсності, іменем якої є дане слово», точніше, – неіснуючі, але стійкі ознаки вираженого ним поняття, які фіксують прийняту в даному мовному колективі оцінку відповідного предмета. Ці ознаки – не компоненти лексичного значення, ні наслідки чи висновки з нього [25, с. 159]. Культурологічні акценти у визначенні конотації виділяє Є. Бартміньський. Він під конотацією розуміє «сукупність не завжди пов'язаних, але закріплених в культурі даного суспільства асоціацій», змістові екстралінгвістичні стереотипи логічного або емотивного характеру, які супроводжують лексичне значення [906, s. 13]. Звернімо увагу, що у поглядах цього вченого конотація виступає поєднанням і асоціацій, і змістових стереотипів, що становить певну єдність.

З огляду на міркування прихильників екстралінгвістичної сутності конотації, конотативні ознаки мають культурні предмети знакового позначення, а не самі знакові значення, хоча об'єктивуються вони мовними засобами. «У нашій уяві розглядувані відношення зумовлюються складними механізмами взаємодії трьох мовленнєвих координат мислення: а) *референтом* як поіменованим у процесі пізнання предметом дійсності, б) його віддзеркаленим у свідомості людини *образом* і в) *засобами вербалізації*» (виділено автором. – Г.Л.) [8, с. 11]. М.Ф. Алефіренко так пояснює механізм появи культурних конотацій. У результаті пізнання предметів

номінації у свідомості людини фіксуються знання про їхні властивості й ознаки – облігаторні та факультативні. Здобуті знання є змістом і способом існування самої свідомості, яка прагне співвіднести знання із дійсністю, а також нового знання із уже набутим досвідом. Мовні знання – це спосіб існування мовної свідомості. Спочатку мовні знання формують інтенсіонал – смислове ядро відповідного мовного значення, а факультативні знання формують його периферію у вигляді імплікаціонала – стійкої мережі асоціативно-образних та експресивно-оцінних відношень людини, пов'язаних не лише із об'єктами пізнання, а й з усім соціально-психічним контекстом її існування. Інтенсіонал традиційно сприймався як власне лексичне (предметно-логічне) значення, а імплікаціонал – як культурна конотація слова, тобто спів-значення. «Це свого роду фрейм: сукупність збережених у пам'яті слідів чуттєвого пізнання і властивостей та ознак номінованого предмета – асоціацій, образів та обставин, які сприймаються суб'єктивно й у вигляді якогось „ореола", „атмосфери", „хмарки" ніби огортають предметно-логічне значення слова» [8, с. 11-12.]. Зрештою, саме таке розуміння загалом уже усталилося в сучасному мовознавстві. Ю.Д. Апресян у своєму дослідженні конотації уточнив мовні процеси результатів чуттєвого пізнання: метафоризація, словотвір, фразеологізація, провербалізація, граматикалізація, семантична взаємодія слів. Своєрідна інтеріоризація форм чуттєвого відбиття у смислові елементи мовного значення полягає у трансформуванні і навіть модально-оцінному перетворенні факультативних і часом фонових (пресупозиційних) ознак вихідного значення слова, які в остаточному підсумку стають інтенсіональними семами в семантичній структурі одиниць вторинної і непрямої твірної номінації (метафори, фраземи, провербуума, деяких твірних слів) [25, с.12]. За спостереженнями В.І. Говердовського, залежно від ступеня об'єктивного змісту конотати організовуються в однорідні типи (рівні). У конотативному понятті він виділяє чотири рівні: психолінгвістичний, лінгвістичний, постлінгвістичний та екстралінгвістичний, що відповідає чотирьом типам конотації:

експресивно-оцінному, мовному, історико-мовному та історико-культурному [185, с. 9].

Н.Г Комлєв, В.І. Говердовський, В.Н. Телія [398, 185, 766] простежили розвиток поняття „конотація“. На явище ономастичної конотації, як зазначалося, звернули увагу П.О. Флоренський, В.Н. Ніконов, Є.С. Отін, В.Н. Телія, О.О. Тараненко, Л.М. Буштян, О.І. Бикова, Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, Ю.П. Вишенська, Н.В. Муравйова, Н.В. Ботвина, Г.Д. Томахін, А.А. Чернобров, Б.С. Шварцкопф. Найдетальніше розглянуто антропонімну й топонімну конотацію [309, 339]. Так, Л.І. Зубкова вважає, що аналіз антропонімної конотації підтвердив наявність виділених В.І. Говердовським чотирьох рівнів конотативного поняття, а також показав ще один, п’ятий рівень, характерний лише для антропонімів. До першого з них вона відносить експресивно-оцінний тип психологічного рівня. Це конотації нормативності, оцінки, емоційності та експресивності. В основі вивчення емоційно-оцінного аспекта функціонування антропонімів покладено як формальний підхід (використання оцінних морфем), так і культурологічний (прийнята в даному колективі відповідність реальній дійсності, конвенційно закріплена норма). Оцінне використання антропоніма – це позитивна чи негативна культурно зумовлена характеристика референта в комунікативній ситуації. В умовах ототожнення імені з особливостями його носія, його поведінки оцінка імені може закріпитись у функції вторинної номінації. Залежить антропонімна конотація від індивідуального досвіду мовця, а також від часу та соціально-історичного поля, в якому функціонує ім’я, від естетичних оцінок, що склались у суспільстві. Другим типом антропонімної конотації дослідниця називає мовний тип лінгвістичного рівня (конотації документальності, розмовності, народності, просторіччя, жаргонності, діалектності і церковності). Третій тип – історико-мовний тип пост-лінгвістичного рівня (конотації архаїчності, новизни та запозичення), а до четвертого нею віднесено історико-культурний тип екстралінгвального рівня (конотації соціальності, популярності, іншомовності та національно-культурної специфіки). В аспекті нашого дослідження привертає увагу спостереження, яке стосується

здатності згорнутої національно-культурної конотації антропоніма функціонувати дистанційно від денотата імені у прецедентних іменах російської культури. Виділений Л.І. Зубковою п'ятий рівень антропонімної конотації є прагматичним типом мовленнєвого рівня і стосується конотацій антропонімних формул і стратегій спілкування. Виділяючи конотації на рівні мовлення, вона зауважує, що антропонімні конотації усіх п'яти рівнів національно забарвлені. Антропонімну конотацію на рівні мови дослідниця вважає невід'ємною частиною змісту антропоніма, але додатковим макрокомпонентом значення, що має узуальний характер і мотивований асоціативним переосмисленням власної назви представниками лінгвокультурної спільноти. На рівні мовлення, на її думку, антропонімні конотації відбивають ставлення мовця до адресата в широкому діапазоні оцінних, емоційних, експресивно-образних і стилістичних характеристик [309, с.72-73]. Даючи визначення поняттю, Л.І. Зубкова підкреслює, що антропонімна конотація – це комплексний, багаторівневий тип культурної конотації, багатогранне соціально-лінгвістичне явище, обумовлене лінгвальними та екстралінгвальними факторами. Характерними рисами цього явища вона називає: наявність образно-асоціативного та звукосимволічного мотиву із формальними показниками суб'єктивної оцінки – суфіксами; виявлення соціальних оцінок, додаткових відтінків почуттів та емоцій меліоративного і пейоративного змісту; здатність виявляти певні уявлення про національно-культурну етикетну сферу спілкування, що сприяє додатковим емоційним, експресивним, стилістичним відтінкам узуального або оказіонального характеру та різноманітності комунікації. Загальний висновок дослідження полягає у визнанні за антропонімами ролі маркерів певної культури. Все ж, на нашу думку, подібна позиція тяжіє до розуміння конотативності онімів здебільшого у лексикологічному ракурсі.

Явище ономастичної конотації у сфері соціолінгвістичної ономастики широко представлене у статтях О.О. Тараненка [761, 762], в яких ідеться про «соціальні конотації», під якими він розуміє «семантико-образні та емоційно-оцінні нашарування», додаючи до них факти «переростання таких співзначень в окремі переносні

значення» [762, с. 14]. За цими ознаками виділено насамперед топоніми із такими співзначеннями: лінія державотворчих орієнтацій і політичних орієнтирів нової України (*Україна*, *Київ*, *Галичина*, *Донбас*, *Донецьк* і *донецькі*, *Збруч*, *Майдан* та ін.); лінія «українськості», українського етноцентризму (знову *Україна* і *український*, *Полтава*, *Львів*, *український П'ємонт* тощо); лінія військових поразок і перемог (*Полтава*, *Севастополь*, *Берестечко*, *Крути*, *Базар*, *Батурин*, *Конотоп*); лінія провінційної віддаленості, культурної відсталості (*Кобеляки*, *Хацапетівка*, *Зачепилівка*, *Конотоп*, *Жмеринка*, *Бердичів*); окремо виділено «комплекс Одеси» із кількома співзначеннями; лінія екологічних (техногенних) катастроф (*Чорнобиль*, *Алчевськ*); лінія репресій радянського тоталітаризму (*Сибір*, *Куропати*, *Биківня*, *Катинь*, *Воркута*, *Колима*, *Сандормох*, *Соловки*). Інший клас, що меншою мірою засвідчує зміни конотативних образів, − антропоніми. Серед них описано тріади *Іваненко*, *Петренко*, *Сидоренко* та *Іванов, Петров, Сидоров.* Чинниками, які викликають появу ономастичних конотацій, крім названого соціального, дослідник називає психолінгвістичні та стилістичні (вплив на свідомість певного звукового образу, внутрішньої форми слова або свідоме обігравання онімів з відповідною зображально-виражальною функцією, наприклад, *Хацапетівка, Кобеляки, Чорнобиль*) [762, с. 14]. Розуміння ономастичної конотації, як бачимо, полягає у поєднанні асоціативних співзначень із „переростанням" їх в окремі метафори.

Топонімна конотація у вужчому сенсі представлена в дослідженні В.Ю. Канни «Структура, функції і лексикографія конотативної топонімії» [336]. Нею досліджено онімогенез конотативних топонімів й описано мовні та позамовні фактори процесу конотонімізації топонімів, уточнено термінологію для позначення певних теоретичних положень, подано класифікацію інтерлінгвальної конотативної топонімії. Так, використано терміни: *конотація* – семантичний процес передання конотативної інформації; *конотат* (за аналогією до поняття *денотат*) – елемент дійсності, що стимулює процес конотонімізації; *конотема* – компонент конотативної частини семеми

імені; *конотонім* – власна назва, яка функціонує в конотативному значенні. Термін *онімогенез* вжито для позначення й характеристики оніма як безперервно змінюваної сутності [336, с. 139]. Аналіз конотативної топонімії В.Ю. Канною як феномену мовлення і явища культури підтвердило універсальний характер конотонімії, а також різноманітність та безмежність значеннєвих можливостей власних назв.

Подібні висновки базуються переважно на спостереженнях явищ конотонімії Є.С. Отіним, який першим порушив цю проблему і присвятив їй більше тридцяти робіт [335], а також унікальний «Словарь коннотативных собственных имен», що мав уже три видання [575, 576, 577]. Найкраще про цей словник написав у рецензії на нього Ю.О. Карпенко: «Українське мовознавство увійшло в епоху словників. Нині їх за рік видається більше, ніж колись за десять: великих, малих, хороших, поганих – і дуже розмаїтих за спрямуванням та за змістом. Але такого словника, який написав і опублікував Є.С. Отін, ще не було ні в Україні, ні в Славії, ні в світі» [360, с. 99].

В одній з перших робіт про конотативну онімію – статті «Конотативна ономастична лексика» (1978 р.) [562] Є.С.Отін запропонував такий різновид власних назв, що мають, на відміну від денотативних топонімів і антропонімів, додаткові смислові нашарування, називати конотативними власними назвами. Він поділяє їх на дві категорії: узуальні (широковживані) та оказіональні, переносне значення яких має рідкісну, майже одиничну реалізацію. Серед узуальних він вирізняє загальнонаціональні, тобто широко відомі в літературному й діалектному слововжитку (*Бастилія, Вавилон, Ватерлоо, Мекка, Олімп* та ін.), і локальні, що трапляються в розмовному мовленні лише певної території. Особливу зацікавленість у вченого викликав процес смислового розвитку власної назви *Уотергейт,* про що детальніше він напише у статті «Про „Уотергейт“ та інші *-гейти*» [570, с. 111-117]. Проблем конотативної антропонімії Є.С. Отін торкається у роботі «Експресивно-стилістичні особливості ономастичної лексики у східнослов’янських мовах», в якій

висувається проблема мовленнєвого мислення, що призводить до виникнення конотем в семантичній аурі власної назви. Спираючись на міркування Д.К. Зеленіна, висунуті тим ще у 1903 році, Є.С. Отін простежує дію фонетичного й історичного факторів у механізмі метафоризації власних назв. Так, перший чинник викликав появу російських конотативних онімів *Елеся, Емеля, Улита* з пейоративними відтінками під впливом звучання лексем *елесить* (‘льстить’), *мельница*, *улитка*. Вплив історичного фактора відбувався тоді, коли власна назва насправді «потрапляла в історію». Є.С. Отін поглиблює розуміння фонетичного фактора поняттям фонетичного значення: «Переосмислення власної назви, перехід її в експресивне слово загального значення в окремих випадках визначалось і його фонетичним значенням – експресивно-смисловими потенціями, закладеними в звуковому вигляді слова» [564, с. 134]. Йдеться про психо-фізіологічні властивості звукової форми, які спричиняють різні асоціації, що було раніше, на думку Є.С. Отіна, відзначено в роботах М.Б. Ляпунова, дещо пізніше – В.В. Левицького та А.П. Журавльова. Стаття «Розвиток конотонімів російської мови та його відбиття у словнику конотонімів» (1984 р.) [570, с. 279-285] представляє погляди Є.С. Отіна на природу і семантику конотативних онімів, або – **конотонімів** (термін вченим тут подано вперше). Аналізуючи вагомість цієї публікації, В.Ю. Канна відзначає, що, в ній, по-перше, Є.С. Отін заявив про конототативні оніми як про власні назви, а не категорію, перехідну від власних назв до апелятивів. По-друге, у цих пропріальних одиницях вчений виділяє смислову домінанту, яка пов’язана не з денотатом, а з поняттям, що розвинулось пізніше у процесі функціонування оніма у мовленні. У той же час в конотонімі, вважає вчений, його денотативне значення співіснує із загальномовними або індивідуальними конотаціями. Втрата власною назвою денотативності через забуття денотата веде до виникнення на її основі відонімних конотативних апелятивів або ж до повного випадіння такої власної назви із словника.

Таким чином, у перших роботах 70-80-х рр., присвячених конотативним онімам, і у подальших публікаціях Є.С. Отіна можна

виділити такі основні положення теорії конотативної онімії – **конотонімії:**

1. Конотонім – це завжди власна назва з метафоричним (або символічним) значенням, яка називає те, що за нейтрального стилю висловлювання позначається загальною назвою.

2. Конотоніми є ономастичними універсаліями, які характерні для словникового складу більшості мов світу.

3. Така власна назва виконує і свою пряму й початкову функцію – є іменем об'єктів довкілля, продовжуючи функціонувати в мовленні як пропріальна одиниця, і стає в мовленні експресивно-оцінним замінником загальної назви.

4. Конотоніми відрізняються від деонімів тим, що містять у своєму значенні конотеми поняттєвого плану – референтні співзначення, актуалізація яких здійснюється у специфічних, часто не типових для них вживаннях, що можуть мати узуальний або оказіональний характер. Деонімізовані ж імена або зовсім не мали референтних конотацій (*кашемір, панама* та ін.), або втратили їх (*олух, фетюк*).

5. Онім, що перебуває у проміжній зоні між онімом і конотонімом, названо мезонімом. Це вже не „чисте" ім'я певного об'єкта, що виступає його денотатом, але ще й не апелятив. Набуття онімом здатності одержувати нові денотати, бути „поліденотатним" – це вже і є показник того, що він стає або уже став конотонімом.

6. Конотонімом може стати антропонім, топонім, рідше – ергонім, хрононім та інші власні назви, які розвивають референтні співзначення.

7. Референтні конотації збагачують поняттєвий план ономастичного значення і органічно зливаються з конотаціями емоційно-експресивного плану.

8. Конотоніми є загальними фактами мови і можуть виникати в мові художньої літератури, публіцистики, народно-розмовному мовленні, територіальних діалектах та жаргонах.

9. За ознакою поширеності конотоніми поділено на інтралінгвальні, або внутрішньомовні (вони побутують тільки в межах

певної мови; інколи їх сфера збільшується за рахунок вжитку в активно взаємодіючих близькоспоріднених мовах), та інтерлінгвальні, або міжмовні.

10. Інтерлінгвальні (міжмовні) конотоніми завжди мають узуальний характер, а внутрішньомовні, або інтралінгвальні, бувають як загальновідомими – узуальними, так й оказіональними, тобто вузько мовленнєвими, індивідуально-авторськими.

11. Внутрішньомовна узуальна конотонімія має свої відмінності за обсягом і сферою вживання. Конотоніми цього розряду можуть бути:

а) широко вживаними у мовленнєвому спілкуванні всього народу або в літературній мові на певному етапі її розвитку (*Сибір, Камчатка;* антропонімне сполучення *Іванов, Петров, Сидоров*);

б) відомими тільки на обмеженій території, діалектній сфері (*Ахрамей, Амур, Алтай*) чи у певній соціальній групі (*Бродвей, Додік, Алік*).

12. Конотонімія має глибокі витоки. Є.С. Отіним вона засвідчена на різних етапах розвитку російської мови, а її розвиток простежено на основі пам’яток різних періодів. Встановлено, що художня та народно-розмовна мова до XVII ст. містить незначну кількість безсумнівних конотонімів (частина яких на правах деонімних апелятивів увійшла до академічного «Словаря русского языка XI-XVII вв.»). Це конотативні оніми *Вавилон, Персида, Сион, Аристотель, Иерусалим, Голгофа, Палестина,* гіпотетично – антропоніми *Опрем, Алёша* та *Обросим,* які виводяться вченим з колективних прізвиськ *Алёши* та *Обросимы.* Джерела XVIII ст. виявляють помітне збільшення російської конотонімії, здебільшого за рахунок так званих „культурних слів”: *Геркулес, Цицерон, Голіаф, Меценат, Мінерва, Аякс, Селадон, Крез, Аркадія, Парнас* та ін. XVIII ст. дослідник датує перші фіксації конотативних топонімів некнижного походження, наприклад, *Камчатка* – ‘віддалене місце’.

13. Конотонімія має мінливий часовий характер, з часом змінюючи свою конотаційну наповненість. Вона може збагачуватись новими співзначеннями, може їх зберігати в незмінному вигляді, може

втрачати попередні поняттєві конотації чи замінювати їх на інші. Для позначення конотацій різного стану розвитку введено терміни (рос.): „угасающие коннотации“; „утраченные в современной речи“; „коннотации с возобновленным (регенерированным) созначением“, или „с разбуженной коннотемой“ (українською мовою пропонуємо: „пригаслі конотації“: „втрачені сучасною мовою“; „конотації з поновленим (регенерованим) співзначенням“; „із пробудженою конотацією“). Є.С. Отін звертає увагу на колишні конотоніми, які конотативне співзначення змінили на денотативне, але зберегли при цьому афективний компонент своєї змістової структури, наприклад, *фофан, фефела, філон, іуда* (з деякою часткою сумніву відносячи до цієї групи лексему *разгильдяй*).

14. Конотонім може бути носієм кількох конотем (конотемами Є.С. Отін називає референтні співзначення та їх відтінки). Смислові конотеми перебувають, як правило, в синхронних відношеннях, але нерідко виступають як різночасові (діахронні) елементи значеннєвої структури.

15. Референтні конотації розвиваються як у вихідній, повній формі антропонімів, так і в їх твірних формах і не завжди збігаються.

16. Конотоніми можуть змінювати свою словотвірну структуру, а також виступати твірною базою для утворення нових слів відконотонімного походження (*голгофний, вавилонити, філонити, марфунство, езопство, езопина*).

17. Конотоніми утворюють стійкі словосполучення (рос. *охреян охреяном, сидеть в Золушках, брать Бастилию*).

18. Конотоніми беруть участь у процесах трансонімізації. Загальна схема, встановлена Є.С. Отіним: $ВН_1 \rightarrow КО \rightarrow ВН_2$, де ВН – власна назва, КО – конотонім. Наприклад: внутрішньовидова трансонімізація – *Бродвей*$_1$ (годонім) → *Бродвей* (конотонім) → *Бродвей*$_2$ (годонім). Міжвидова – *Варфоломіївська ніч*$_1$ (хрононім) → *Варфоломіївська ніч* (конотонім) → *Варфоломіївська ніч*$_2$ (антропонім). В обох типах трансонімізації можуть брати участь небагато конотонімів, наприклад, *Аркадія*$_1$ (хоронім) → *Аркадія* (КО) → *Аркадія*$_2$ (топонім, артіонім, наутонім). Внутрішньовидова

трансонімізація за участі конотонімів часто виявляється у топонімії при вторинній номінації нових географічних об’єктів за схемою:

$$\text{Топ.}_1 \rightarrow \text{КТ} \rightarrow \text{Топ.}_2.$$

19. Оказіональна метафоризація – початковий етап розвитку узуальної конотації. Особливо це виявлено в групі конотонімів літературного походження [578, с. 311-312]. Є.С.Отін називає цю групу конотативними депоетонімами, з’ясовує умови їх смислового розширення і виходу в реальний онімний простір.

Вважаючи, що конотоніми становлять окремий самостійний онімний клас, доповнимо зазначені постулати теорії конотонімії іншими положеннями. Так, на нашу думку, у рамках загального ономастикону в конотонімному ономастичному полі простежуються його певні взаємозв’язки з іншими класами і з апелятивами в синтагматиці та парадигматиці.

На нашу думку, одиницею семантичної наповненості конотоніма можна назвати конотонімний концепт. Як зазначалося, структуру конотонімного концепту утворює ядро – конотативна архісема з типовою, архетипно спрямованою ціннісною культуроносною ознакою, а периферію – інші конотативні і денотативні семи. За структурні елементи концепту приймаємо складники, вичленовані М.В. Скаб, яка концептуальним компонентом в парадигматиці запропонувала використовувати семантичний компонент, тобто сему, а компонентом, що виражається синтагматично, − компонент фреймового типу [686, с. 70].

Конотонімний концепт характеризується стрижневою концептуальною конотемою − архіконотемою, яка створює стереотип (приклад: архетипні архісеми ʻвоїнʼ, ʻзахисник скривджениховʼ, ʻкрасуняʼ). У межах мовного значення стереотип сприяє побудові синонімічних рядів (*Геракл, Ілля Муромець, Шварцнеґґер, Жаботинський, Піддубний, Кличко; Робін Гуд, Кармелюк, Довбуш; Афродита, Нефертіті, Венера, Мона Ліза, Мерлін Монро* і т.ін.) і передбачає наявність певної моделі побудови. Це може бути невластива власній назві форма множини, наприклад: *Хто більше, хто менше – ми всі Дон-Кіхоти, самі собі творим своїх Дульцінеї*

(Лукаш М. Дон-Кіхот); або використання певної стійкої формули словосполучень (*український Геракл, місцева Мерлін Монро, друга Чечня, справжній Піфагор, новий Кличко*).

У конотонімії діють як загальні онімні, так і власні, конотонімні, закономірності та принципи. Так, можна говорити про власний для конотонімів об'єкт іменування – образно осмислені предмети дійсності (факти, явища, особи), номінація яких реалізується в мовленні, тобто конотоніми, як і будь-який інший онімний розряд здійснюють одиничну референцію. Крім того, простежується процес конотонімізації власних назв за певними етапами, або конотонімогенез.

Але у процесі свого функціонування конотоніми „дружно" порушують інші ономастичні норми. Як зазначалося, конотоніми мають власні відношення в рамках категорій „однина" / „множина", вдаючись до них як до засобу свого творення. До того ж, конотоніми за своєю смисловою структурою фіксують не тільки класичні семи класифікаційного типу, такі, як пропріальність, одиничність, національна приналежність, але й набувають сем поняттєвого характеру, утримуючи зв'язок з одиничним об'єктом – референтом, який їх „породив". Подібні "порушення" становлять специфіку цього онімного класу.

1.8. Оказіональність і прецедентність як фактори семантичного розширення власних назв

Усі зазначені аспекти вивчення природи лексичного значення (семіотичний, когнітивний, лінгвокультурологічний, семасіологічний) мають спільні точки перетину. На нашу думку, вони містяться в таких положеннях:

1. У свідомості мовної особистості внаслідок її приналежності до певної культури існує стереотипне ядро знань (когнітивна база, або ядро культурного простору, або семіосфера). Складається воно з глобальних, національних та локальних елементів.

2. Узагальнення знань пов’язане з поняттям концептуалізації світу (глобальні та національні елементи) й особистим сприйняттям дійсності (локальні елементи).

3. Концептуальне осмислення категорій культури втілюється в системі образів, яка формується, повторюється і має здатність відтворюватись у процесі соціалізації індивідуума.

4. Образи складаються з денотативного та конотативного компонентів.

5. Спілкування у певних ситуаціях передбачає актуалізацію певної спільної інформації.

6. Важливо враховувати, щó відомо комунікантам про подію та ситуацію, яка виступає екстенсіоналом висловлення.

7. Повторювана осмислена відтворюваність культурної інформації породжує поліденотатність.

Таким чином, складається такий алгоритм:
когнітивна база (глобальне, національне, локальне) → *комунікативна ситуація* (актуалізація спільної інформації) → *повторюваний образ* (концепт, культурна конотація, стереотип) → *поліденотатність*.

М. Ф. Алефіренко пропонує застосовувати для з’ясування джерел культурної конотації дискурсивно-прагматичні категорії – подію, ситуацію, пресупозицію, преконструкт, інтердискурс та інтрадискурс. Методи денотативної семантики і дискурс-аналізу вдало використовувала Е. Лассан, виявляючи роль референтної ситуації в розгортаннях концепту. Доречним видається звернення до понять дискурсу, оскільки йдеться про нову семантичну наповненість, яка можлива лише в тексті. Поняття ситуації фігурує і в семіотиці, де розрізняють семантичну і знакову ситуацію. У лінгвокультурологічному осмисленні образного слова найвагомішою дискурсивною категорією вважається подія, оскільки для неї характерна «ознака виділеності з потоку того, що відбувається» [8, с. 13]. Дослідники виділяють подію-ідею, референтну подію і текстову подію. Символ-подію згадувано також у семіотиці. У семасіології звертається увага на значеннєву ситуацію, яка передбачає зв’язок двох фактів (предметів, подій, явищ) і усвідомлення цього зв’язку

спостерігачем. За допомогою інших зазначених дискурсивних категорій визначається: 1- сукупність обставин, які потребують вибору моделей подолання інформаційного дефіциту (денотативна ситуація, первинна і вторинна); 2- стереотипні уявлення про логічний зв'язок між мовними та позамовними знаннями (пресупозиція); (тут доречно провести паралель між пресупозицією та одним із понять фрейму); 3- сама мисленнєва основа, модель концептуального конструювання семантики виразу (преконструкт). Отже, дискурсивні, когнітивні та семіотичні категорії фіксують такі позиції: 1- виділення події, яка констатує факт (предмет, явище) і ситуації, у якій реалізуються характерологічні риси цього факту; 2- необхідність їх позначити; 3- досвід мовця для позначення події і 4- модель для її називання. Інтердискурс та інтрадискурс окреслюють семантичний простір для пошуків формування концептів, об'єктивованих словом. У семіотиці існує поняття інтертекстуальності. У мовній пам'яті (когнітивній базі) завжди тримаються готовими виражальні засоби, спільні для мовця і слухача. Сигналом для актуалізації відомих знань стає, як зазначає О.Ю. Карпенко, ім'я.

Явище формування в свідомості мовця «базового стереотипного ядра знань, яке повторюється у процесі соціалізації індивідуума у даному суспільстві та є досить стереотипним (на рівні етнічної культури, а не особи)» [657, с. 7] здобуло назву прецедентного феномена. До числа прецедентних відносять: 1 – добре відомі всім представникам національно-лінгво-культурної спільноти («такі, що мають надособистісний характер»); 2 – актуальні у когнітивному (пізнавальному та емоційному) плані; 3 – звертання до яких постійно поновлюється у мовленні представників того чи іншого національно-лінгво-культурного співтовариства [Там само, с.16]. Прецедентними феноменами є прецедентний текст, ситуація, висловлення і прецедентне ім'я. Як бачимо, позиції семасіології, семіотики, когнітивістики і лінгвокультурології співвідносяться. Наявність такої системи символів, асоціацій, інформації відзначена давно, і вона має бути названа. Термін прийнято не одностайно, але він уже став звичним, тому ми на ньому і зупиняємось. Констатація факту

повторюваних відомих мовцям образів нам буде необхідною для встановлення причин появи ономастичної конотації.

Оказіональність та прецедентність ми вважаємо процесуальними різновидами механізму семантичного розширення власних назв у його функціональному аспекті. У нашій версії основна увага припадає на методологічні положення, за якими оказіональність співвідноситься із випадковістю, одномоментністю, а прецедентність – із повторюваністю і закріпленістю у свідомості. І одне, й інше поняття має різний характер узуалізації. Зробимо спробу з'ясувати, що об'єднує ці процеси, спонукавши нас поставити їх поруч. Так, насамперед спільним є стимул мовця – його прагнення до експресивного називання, як зазначено раніше – потреба людини у самовираженні та пізнанні світу. «Назвати по-новому, по-іншому з тим, щоб подолати невиразність, стертість уже наявного іменування, – стимул, який нерідко спрямовує оказіональне словотворення», – стверджує М. В. Голомидова. «Специфіка оказіонального *ім'ятворення* [виділено автором. – Г.Л.] полягає у тому, що навмисне порушення стандарту позначення тягне за собою не стільки застосування незвичних деривaційних моделей, скільки навмисну заміну наявного стандартного, усталеного й неекспресивного імені на вторинне, характеризувальне, прізвиськове. Ознайомлення мовця із властивостями назúваного, спільні знання якихось життєвих ситуацій дозволяють згорнути етап опису чи пояснення, принаймні, у зовнішньомовленнєвій діяльності» [187, с. 39]. Отже, по-друге, у ході вжитку поза прямою референцією оказіональні імена внаслідок прецедентності мають бути легко розкодовані на основі попередньої номінації і подібної ситуації. Наступні ознаки, спільні для оказіональності та прецедентності: обидва процеси є етапами вторинної номінації й обидва надають об'єкту характеризувального значення. У цьому випадку реалізується одна з позицій вторинної номінації, коли вибір мовця перетворюється у проблему способів мовленнєвої актуалізації образного компонента семантики слова [658, с. 46]. (У трактуванні термінів „первинна / вторинна номінація“ ми беремо до уваги пояснення М.Е. Рут, яка, аналізуючи різне

тлумачення та неусталеність цих термінів, розмежовує номінацію-ім'ятворення та номінацію-вибір мовних одиниць). Способи вибору нової номінації можуть бути різними. Для з'ясування відмінних рис зазначених процесуальних різновидів необхідний їх детальніший аналіз.

За визначенням О.О. Селіванової, «оказіональна сема (від лат. *occasionalis* – 'випадковий') – тип сем у структурі значення слова, що виявляється при фігуральному вживанні слова й демонструє потенціал його метафоризації. Оказіональна сема доповнює семний склад (інтегральну й диференційні семи) і здатна до витіснення інтегральної семи й усунення більшості диференційних у випадках перенесення значення» [665, с.424]. «Оказіоналізми – нові слова, створені автором за нестандартними моделями творення, з порушенням законів словотворення, чинних у мові», – визначення, подане у «Базовому словнику лінгвістичних термінів» [745, с. 77]. Оказіоналізм – мовна одиниця у складі стилістичних неологізмів, яка не набула поширення. Але „оказіональне – відправна точка у розвитку узуального, початок подальших смислових змін, що формують нові співзначення й оцінки", – відзначає Є.С.Отін [578, с. 311].

Щодо поняття прецедентності перш за все зважимо на питання, порушене О.В. Суперанською: «Чи правомірне поняття *прецедентне ім'я*?» [754, с. 37-50]. Після ретельного аналізу усіх наявних позицій у розумінні цього терміна вона дійшла такого висновку: «те, що в останні роки називають **прецедентними іменами** [виділено автором. – Г.Л.], не становить цілісного уявлення. Це різні види й ступені апелятивації власних назв» [754, с. 49]. Вона переконана: прецедентність складається на основі образу, який абстрагується від людини, що реально живе серед нас, жила раніше чи вигадана автором якогось твору [754, с. 40]. Отже, прецедентність, на її думку, – це результат накопичення співзначень, які супроводять певний образ і призводять до апелятивації. Йдеться саме про образ, який наділяють різними властивостями, оскільки він заступає безпосереднього референта через його відсутність у мовленнєвих ситуаціях. Такий сформований образ дозволяє використовувати імена одних людей як

мірило зіставлення в описі інших, причому в ролі „мірила“ виступає лише одна ознака (риса) згадуваної особи. Ім’я такої особи стає прецедентним. Дослідниця зазначає: прецедентністю сьогодні часто називають те, що в минулому столітті вважалось антономасією, чи антономазією, – заміною загальної назви власною (наприклад, *Крез* – ‘багатій’). До антономасії дехто відносить, зокрема, і промовисті імена, що сьогодні належить до сфери літературної ономастики, або поетики оніма, і метафоричні оніми, що наближають власні назви до загальних, позбавляючи їх унікальності. О.В. Суперанська наводить думку В.І. Болотова, що «вживання імен відомих людей у значенні загальних назв: *Наполеони* – великі полководці, *Вольтери* – великі мислителі, *Ломоносови* – великі вчені, *Шекспіри* – великі письменники дають оказіональний перехід власної назви у загальну. Вони зберігають зв’язок із денотатами й завжди є маркованими членами синонімічних рядів. У мовленні вони виступають у функції характеристики, подібно до загальних назв. Формант множини переводить їх в однорідну невизначену множинність, типову для загальних назв» [цит. за: 754, с. 45]. (Звернімо увагу: у В.І. Болотова акцент зроблено на іменах у формі множини). Поширеною є позиція Г.Б. Мадієвої, яка називає прецедентними імена із загальною відомістю, що не потребують пояснення і подають моделі для нових номінацій. Як бачимо, поняття оказіональності і прецедентності тут легко перемішуються. О.В. Суперанська прагне впорядкувати ознаки прецедентних імен. Вона пропонує вважати прецедентними: 1) особові імена, що повторюють імена попередників (дитину назвали *Сергієм* на честь діда; *Маратом* чи *Наполеоном* на честь знаменитих французів). 2) власні назви, які можуть замінювати ім’я однієї людини іменем іншої у разі наявності в них загальних ознак. Це стосується як антропонімів, так і топонімів (Вася Іванов – *Пеле* нашого двору). У такому значенні, додамо, вони набувають певної типології. Не охоплені явищем прецедентності у неї, по-перше, імена, що не мають цілісної конотації (*Дон Кіхот, Чарлі Чаплін*), у переносному вживанні яких кожного разу можна мати на увазі різні характеристики. По-друге, прецедентними не є власні назви у формі множини, оскільки у

такому вигляді їх можна беззаперечно віднести до розряду загальних назв, бо вони набули нові поняття і нових денотатів. Таким чином, в основу прецедентності як явища, внаслідок якого власні назви прямують до розряду загальних, О.В. Суперанська покладає жорстко усталену повторюваність, вказівку на те, що вже відбувалось і має чітку однозначність. Вважаємо, що ця позиція дещо категорична. За такого розуміння випадає з уваги специфіка розвитку процесу деонімізації. Адже він складний і неоднорідний, як із очікуваними, так і з несподіваними наслідками. У ньому простежуються закономірності, пов'язані не лише із загальним розвитком мови і мовлення на всіх мовних рівнях, а й в окремому форматі світу власних назв, із особливостями творчого сприймання дійсності і гнучкістю та багатством його мовної реалізації, зрештою, – із сталістю вічних духовних цінностей і злетом та занепадом мінливої популярності окремих історичних постатей та подій. На кожному етапі цього процесу, своєрідному етапі значеннєвої градації, виринають, „семантично розсіюючись", виявляючи свої унікальні можливості, і часом довго живуть у нашій мові імена із своїми власними характеристиками й системними ознаками. Для їх фіксування потрібні визначені терміни. Один із таких етапів – етап існування прецедентних імен, пов'язаних із прецедентними текстами, ситуаціями та висловлюваннями. Ці поняття були виділені в кінці XX ст. Ю.Н. Карауловим, Ю.А. Сорокіним [345, 346, 723, 724] і перенесені на власні назви Д.Б. Гудковим, В.В. Красних, О.Л. Березович, Г.Б. Мадієвою [215, 216, 422, 72, 73]. Тому ми більше схиляємося до розуміння прецедентності як процесу відтворюваної повторюваності внаслідок посилення вагомості якоїсь ознаки, конотеми та поширення популярності її референта в соціумі. У такому разі прецедентні імена становлять собою стартову ситуацію для розвитку конотоніма. Вони можуть стати конотативними онімами, а можуть залишитись у незмінному стані – просто відомими у соціумі незадіяними (але все ж „втіленими") власними назвами, пов'язуваними з певним образом. Конотонімами стануть і ті прецедентні оніми, шлях семантичних змін яких супроводжується не

лише одним усталеним значенням, а спалахує широким розгортанням співзначень.

Приймаючи цю позицію, на противагу до явища прецедентності визначимо певною мірою корелятивне йому поняття оказіональності. ***Оказіональними можуть бути збагачені образністю внаслідок семантичного перенесення конотативні імена, втілені в одномоментну, контекстуально зумовлену ономастичну метафору (рідше - метонімію), які не набули поширення.*** Пізніше вони теж можуть стати узуальними конотативними онімами, залишивши у минулому «оказіональний період життя у мовленні» [578, с.311]. Оказіональність і прецедентність взаємопов'язані: щоб стати конотонімом, оказіональний онім розвиває свою образність, спираючись на зростання популярності референта прецедентного оніма. Концептуалізуючись, оказіональна власна назва набирає нових співзначень або закріплює свою конотативність в одній ознаці, не відриваючись при цьому від самого референта. Прецедентність може мати різну „якість", а набувати здатність "бути поліденотатними" можуть не всі оніми. До того ж ступінь конотонімізації і семантична наповнюваність конотонімів теж може бути різною, а сама прецедентність – „старою" і "„новою". І.Е. Ратникова помітила, що «оніми, які можна визначити, як „старі" знаки культури, спостерігаються майже втричі частіше. Цей показник відповідає очікуванням: „вік" прецедентності визначає ступінь сталості інформаційного фону даної реалії як факту культури та її імені як факту мови і культури» [632, с. 64-65].

Якщо оказіональність та прецедентність – функціональні характеристики шляхів поповнення категорії конотонімів, то не можна обійти метафоризацію (або тропеїзацію) і символізацію як їх способові характеристики, недаремно терміни „конотонім", „метафоричний онім" і „онім-символ" дуже близькі у практиці вживання, про що уже згадувалось. Визначимо відмінність між цими термінами: оказіональні, прецедентні, метафоричні чи символічні власні назви – це терміни, що позначають процес утворення онімів із збагаченою семантикою, деякою мірою – передумови такого процесу.

Конотоніми – це уже його результат. «На наш погляд, – узагальнює опис структурно-семантичної специфіки ономастичної метафори І.Е. Ратникова, – термін „метафора“ відбиває функціональний статус подібних одиниць, а „конотонім“ – системний: він вказує на виражальні можливості власної назви» [632, с. 60]. Називаючи обидва терміни однаково доречними, дослідниця вважає, що вони характеризують позначуваний феномен з різних боків. І додає: «фокусом ономастичної метафори є прецедентний онім, тобто ім’я реалії (особистості, місця, артефакту), який актуальний для соціуму (або особисто автора) у тому чи іншому контексті» [632, с. 64]. До характеристики прецедентності білоруська дослідниця вплітає ознаку актуальності імені для соціуму.

У теоретичному матеріалі, що розглядався раніше, були згадані референтні та конденсовані символи М. Едельмана (алюзивно-символьний словник) [945]. Можна сказати, що поняття конденсованих символів є найближчим до якісної характеристики конотонімів, причому, як зазначалось, будь-який символ спроможний перерости свою референтну роль, якщо його референт набуває статусу публічної фігури чи соціального явища. М. Едельман розрізняє символи-особи, символи-події і символи-явища, що нагадує опис прецедентних імен, ситуацій тощо. Наводячи приклад конденсованих символів, Л.С. Павлюк пропонує розглянути механізм їх формування за допомогою принципів аналогії та асоціації, виділивши такі позиції: 1) принцип аналогії охоплює усе багатство метафоричних форм і об’єднує випадки образних перенесень і прецедентних формул. Прецедентними формулами вона називає «номінації за іменем або назвою конкретної особи чи події із виразною характерологічною, а отже й типологічною функцією (*Зоїл* – приклад лихої слави, *Нерон* – типаж жорстокої людини, доля інків – прецедент загибелі цивілізації)» [581, с. 63]. У символах інтенсивність характерологічного компонента надзвичайно зростає. У зв’язку з принципом аналогії дослідниця називає в цій позиції джерела поповнення сучасної політичної, виробничої, споживчої сфери символіки, а саме: традиції писемної універсальної культури. «Відбувається активна циркуляція

літературних образів, зокрема, біблійних (*політична Голгофа*), міфологічних (*політичний Олімп*, *слуги Феміди*), світської літератури (*вітчизняні Остапи Бендери*), кіномистецтва (*загибель урядового «Титаніка»*)» [581, с.63]. 2) асоціативність як механізм породження символічних значень, на думку Л.С. Павлюк, виявляється в метонімічному аспекті „віднесення частини до цілого“, „репрезентативної суміжності“, або, у когнітивних термінах, – взаємопозначуванні елементів сценарію. Як окремий яскравий випадок у культурній символіці Л.С. Павлюк виділяє сценарії просторової чи інституціональної приналежності, що через окремий елемент дозволяють сприймати культуру як цілісність. Елементарні складники таких традиційних топонімічних фреймів легко розвивають символічну активність і здатність означувати категорії: *Кремль – Москва – Росія; Ейфелева вежа – Париж – Франція; Біг Бен – Лондон – Великобританія; статуя Свободи – Нью-Йорк – США* [Там само]. Названі метафоричні власні назви у нашому розумінні є конотонімами, метонімічні ж, очевидно, залишаються символами. Символ украй рідко може стати узуальним конотонімом, бо надто високе значення вбирає він у себе (хоча сьогодні найчастіше сприймається просто як узагальнений знак). Символи зберігають тісний зв’язок із метафорами, але відрізняються від них обсягом виразності (згадаймо слова Н.Д. Арутюнової про те, що метафора поглиблює розуміння дійсності, а символ веде за її межі [34, с. 26]). Можна припустити, що подальший свій розвиток символ може набути у художньому дискурсі, де залишиться на стадії оказіонального конотоніма. Наприклад, так відбувається з багатьма українськими історичними топонімами, які найчастіше метонімізуються (*Полум’яніють Канів, Київ... І не загасить їх Москва!* (Ромен Я. Тарасові), рідше – метафоризуються, вибудовуючи синонімічний ряд із значенням ‘національна трагедія’: *Несемо перед Правий Суд минуле: Батурин і Базар, і Сандормох* (Хриплива Л. Христос народився!). Частотністю відрізняються такі історичні топоніми із символічним значенням: *Батурин, Биківня, Канів, Сандормох, Луг, Дике поле, Запорізька Січ.*

В українській поезії піддається широкій тропеїзації топонім *Крути: Народилися во врем'я люте – Та для вас, здається, все дарма: Протремтіли загравою Крути, Просурмила судная сурма* (Маланюк Є. Невичерпальність). Або: *Печуть мені Крути, стоять мені Крути У грудях кривавим сталевим багнетом* (Максименко О. Крути). Прецедентність оніма накопичується, і такий оказіональний онім виходить за межі свого звичного контексту, набуваючи нових значеннєвих нюансів. Подібний процес спостерігаємо із зазначеним прецедентним топонімом. Так, топонім *Крути* спочатку втрачає свою основну сему – локальну прив'язаність і отримує сему ʻісторична подія', потім – ʻ ака сама подія, що десь уже відбувалась' за моделлю „відтопонімне означення + конотонім": *Наче спис, безсилля в серце коле: Гуни йдуть – то Гортія полки З Гітлера кістлявої руки. І падуть вкраїнські юнаки... О карпатські Крути – Красне поле!..* (Кухта В. Гуцульський Париж). Вживання його не у значенні "національна трагедія" в одному переліку із подібними онімами (*Що там Київ? Що там Крути? Церква Десятинна?* (Кремінь Д.), а у значенні 'людська трагедія' ще більше наближає його до табору конотонімів: *Рятуйся губ моїх отрутою, І падай солодко до ніг. Бо наша зустріч – наші Крути. Ми завтра згинемо, як сніг* (Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння). Певний ореол оказіональності у цьому конотонімі все ж зберігається (характерологічна ознака не набула інтенсивності, можливо, через неоднозначне ставлення до самого історичного факту у соціумі), тому щодо наведених прикладів доцільно говорити як про оказіональні конотоніми. Подібним шляхом через оказіональну метафору у ряді історичних топонімів (*Було всього – і звад, і згод, І перша слава Жовтих Вод, І Корсуня звитяжний клич, І Берестечка чорна ніч, І сонце Золотих воріт, - Всього було за плином літ* (Бажан М.) до конотонімів прийшов онім *Берестечко*, спочатку – із конотемою ʻісторична поразка': *А в нас – обвал Полтав та Берестечок* (ЛУ, 29.03.2000), потім – із значенням ʻлюдська трагедія': *У кожного своє Берестечко* (Костенко Л. Берестечко). *„Щодня у нас Берестечко*" – назва статті В. Слапчука в ЛУ від 21 грудня 2000 р. Сама історична подія – поразка Б. Хмельницького у битві з польським

військом під Берестечком посідає вагоме місце в історії України, огорнута трагізмом і має великий потенціал для асоціацій, що сприяло розгортанню топоніма в конотонім.

Розглянемо хід дії процесів прецедентності та оказіональності у прецедентних антропонімах із „старою“ та „новою“ прецедентністю. Так, міфоантропонім *Голіаф* (за Біблією − філістимлянський велетень, переможений Давидом) в російській [577, с. 131] та українській мовах (за нашими спостереженнями) розвинув по два однакових співзначення: 1) Могутній велетень, людина високого зросту й значної фізичної сили. Наприклад, в «Енеїді» І. Котляревського: *Служили у Трояна два брати, із них був всякий Голіаф; широкоплечий і мордатий, і по вівці цілком глитав.* 2) Щось велетенське, якесь громаддя: *Україна скидалась на велетенського Голіафа, якого неможливо подолати силою, але можна убити спритним ударом дрібного каміння... Український Голіаф помирав довго і болісно* («Україна», № 5, 2004 р.). В О. Мандельштама: *Оскорбленный и оскорбитель, Не звучит рояль − Голиаф, Звуколюбец, душемутитель* [577, с. 158-159]. Цей образ склався давно, належить до „старих знаків культури“, особливо поширюваних в епоху Відродження. Можливо, через те, що цей конотонім походить із прецедентного тексту сакрального походження, він зберіг свою приналежність до високого стилю (навіть у І. Котляревського). Незважаючи на свою відомість (адже Біблія – текст, що вивчався спеціально в школах), вживався він і раніше нечасто, а сьогодні належить до групи пасивних конотонімів. Нові міфи і реалії знайшли йому синоніми. Наш сучасник про могутню людину сказав би: *Шварцнеттер*. Людина старшого віку згадала би багаторазового чемпіона з французької боротьби, ніким не переможеного Івана Піддубного: *На дідька отакі речі робити, га? Що, сильно здоровий? Піддубний номер два, еге?* (Кононович Л. Кайдани для олігарха). А того, хто демонструє свою силу, раз по раз влаштовуючи бійку, сьогодні швидше назвали б *Кличком. Щоб зараз не претендували на те, хто кращий Кличко, пропоную мирно почати роботу Верховної Ради* (ТСН, 23 жовтня 2008 р., А. Яценюк про розблокування ВР БЮТом). Традиційний міфологічний концепт

‘воїн’, набираючи силу і конкретність від прецедентного імені, у наведених прикладах не змінюється, а конотема ‘могутній велетень, людина високого зросту й значної фізичної сили’ може або зберігати прихильність до давно конотонімізованих власних назв, або шукати „свіжих“ референтів, щоразу втілюючись у нове ім’я, популяризоване сучасною культурою. Але, як бачимо, водночас актуалізується лише одна конотативна сема, додаткові співзначення не розвиваються. Умовою входження до прецедентних Д.Б. Гудков називав мінімізацію ознак при відкиданні решти як несуттєвих. Динаміку складу прецедентних онімів учений заклав в основу своєї теорії. Розрізняючи канон і еталон, він вважає: коли прецедент як канон досягає рівня норми, побутовості, то він втрачає свою маркованість, експресивність, тобто виявляє свою тенденцію до виходу із розряду прецедентних [215, с. 117].

Вагомість поняття прецедентності виявилось і в подальших дослідженнях. «Розуміння прецедентності власних назв є важливим критерієм рівня комунікативної компетентності (оскільки має на увазі не тільки оволодіння технікою мови, а й оволодіння певним соціокультурним кодом), способом встановлення прецедентикона (термін Г.Г. Сергєєвої)», – відзначає В.О. Ражина [630, с. 3]. Термін для позначення сукупності прецедентних імен, можливо, не зовсім вдалий, але принаймні необхідність у ньому вже заявлена.

Отже, розглядаючи оказіональність і прецедентність у світлі теорії конотонімії, слід визнати їх важливу позицію у розумінні явища конотонімізації. Конотоніми як власні назви із збагаченою семантикою, вживані поза прямою референцією, як правило, просто пов’язують з явищем переходу онімів до класу загальних назв, у крайньому разі побіжно фіксуючи їх повну чи часткову апелятивацію. Насправді цей процес позначено моментами, що потребують окремої уваги і необхідності звернення до чітко визначеної метамови. Поняття оказіональності і прецедентності засвідчують ступінь, етапи і шляхи розвитку нового онімного значення з огляду на особливості функціонування власних назв, відзначаючи вплив позамовних чинників.

ВИСНОВКИ ДО І РОЗДІЛУ

Складність огляду процесу семантичного розширення власних назв у світлі теоретичних інтерпретацій природи значення загалом і онімного значення зокрема, зумовлена, по-перше, відсутністю загальної теорії значення, по-друге, загальнонауковістю проблеми та розмитістю онтологічних меж предмету аналізу. Така ситуація значною мірою характеризує дослідження, що перебувають на перетині різних наук. Ускладнює становище різний підхід до способів розв'язання проблеми. Так, з одного боку, значення виступає як система знаків, з іншого – як результат комунікативного процесу, наслідок загального культурного розвитку чи поєднання інтерлінгвального, інтралінгвального та позалінгвального компонентів. Така невизначеність потребує особливо чіткої методології дослідження.

Різними є підходи до розуміння конотації взагалі та ономастичної конотації зокрема. У широкому розумінні явище ономастичної конотації, на думку дослідників, може охоплювати будь-які асоціації, образи та обставини, які сприймаються суб'єктом; у вузькому − певні усталені, часто вживані стереотипи логічного або емотивного значення, які супроводжують онімне значення. Нами прийнято вузьке розуміння ономастичної конотації, що дає можливість трактувати ономастичну конотацію як чинник перебудови семантичної структури оніма і виділити та описати потужне явище конотативної онімії, наслідком якого є поява окремого розряду онімів – конотонімів.

Жодна теоретична інтерпретація не може претендувати на статус абсолютної істини, проте поєднання кількох наукових парадигм висвітлює предмет дослідження з різних боків. Спроба узагальнити досвід вивчення онімного значення та його динаміки з позицій лінгвістики (семасіології), семіотики і прагматики, когнітивної лінгвістики (когнітивної ономастики) та лінгвокультурології виявила більше точок перетину, ніж відмінностей. Так, в аспектах вивчення семантики як лінгвістичної категорії типологія значення власних назв виявляється насамперед на основі характеру інформаційного зв'язку

між двома фактами (предметами, подіями, явищами) й усвідомлення цього зв'язку мовцем. Умовою реалізації значення має стати значеннєва ситуація. Власні назви в системі семасіології протиставляються загальним на основі своєї функції референції та редукції семасіологічної функції. Представники прагматичних теорій, погоджуючись із цим, уточнюють: специфіка семантики власних назв виявляється не стільки самим значенням, скільки пресупозицією або прагматичною конвенцією.

Об'єднувальним фактором лінгвістичних теорій стали вихідні положення гносеології, оскільки будь-який вияв семантичних категорій у мові пов'язаний з її функцією відображення реального світу. Природа мовного знака аналізується у зв'язку із здатністю співвідноситись із світом, що існує поза людиною, але пізнається нею, її мисленням.

Семіотика також пов'язує лексичне значення із когнітивними системами свідомості. Знак утворює, по-перше, базисна сторона змістового потенціалу слова, яка є первинною і становить насамперед відношення між означуваним та означником, по-друге, супровідне йому емотивно-оцінне прагматичне переживання денотатів, яке є його незмінним супутником.

Когнітивне та прагматичне значення не вичерпує змістового потенціалу слова. Готовий знак збагачується іншими змістовими компонентами вторинної природи, що виникають внаслідок його функціонування і впливу парадигматичних зв'язків. Дослідження мови з точки зору її комунікативного призначення і його семантичного наповнення вимагає виходу на рівень визначення інформативної цінності мовних одиниць. Оскільки все, що існує у відображуваному світі, розпадається на дві категорії – речі та ознаки, обмеження чи розширення обсягу поняття залежить від міри узагальнення самої ознаки. Саме у проблемі семантичних змін виявляється тісний зв'язок і розвиток відношень мови зі світом та свідомістю людини. Когнітивна роль мови за такого ракурсу, як зазначалось, виявляється у процесі мовотворчості, який є фактором не тільки змін, а й самого формування мови.

Тісне переплетіння поняття „концепт“ у когнітивній лінгвістиці і в лінгвокультурології спричинили появу так званого синкретичного підходу до вивчення концепту – поєднання двох методик дослідження: когнітивного та лінгвокультурологічного, наслідком чого стали розробки концептів власної назви, в яких усталилось розуміння динаміки значення як співвідношення між рівнем уявлення (образом) та рівнем інтерпретації мовного вираження, осмислення знакових проявів світу. Зміщенням думок про різні індивідуальні об’єкти породжується перенесення значення онімів, що формує процес їх семантичного розширення і веде до появи нового онімного класу – конотонімів.

Для аналізу процесу семантичного розширення власних назв обрано методику концептуального аналізу конотонімії. Однією з категорій конотонімії названо конотонімний концепт як одиницю концептуальної картини світу. Структурними компонентами конотонімного концепту вважаємо семантичні компоненти (семи і конотеми) у парадигматиці і фрейми – у синтагматиці.

Прецедентність та оказіональність, на нашу думку, виступають процесуальними різновидами механізму семантичного розширення власних назв у його функціональному аспекті. У цьому процесі слід брати до уваги також ономастичну харизму, особливо для конотативних антропонімів. Із певними застереженнями користуючись терміном „прецедентність“, зважаємо на відносність понять „відоме ім’я“, „популярне ім’я“ для різних людей: для когось таке ім’я насправді близьке і знайоме, а хтось про нього і гадки не має. До того ж, проходячи через свідомість людини, ім’я може набувати специфічних для кожного асоціацій та конотацій. Приймаючи визначення прецедентності, подаємо поняття оказіональної конотативної власної назви: це збагачені образністю внаслідок семантичного перенесення конотативні імена, втілені в одномоментну, контекстуально обумовлену ономастичну метафору (рідше − метонімію), які не набули поширення.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕРЛІНГВАЛЬНА ТА ІНТРАЛІНГВАЛЬНА МІНЛИВІСТЬ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ВЛАСНОЇ НАЗВИ. КОНОТОНІМИ ЯК ОНІМНИЙ КЛАС

2.1. Семантичний потенціал власної назви. Проблема мовного статусу онімів образної номінації

Загальновизнано, що семантична структура оніма, як і будь-якої лексеми, має денотативний і конотативний компоненти. Розглянемо схему лексичного значення в аспекті уже традиційної на сьогодні польової моделі.

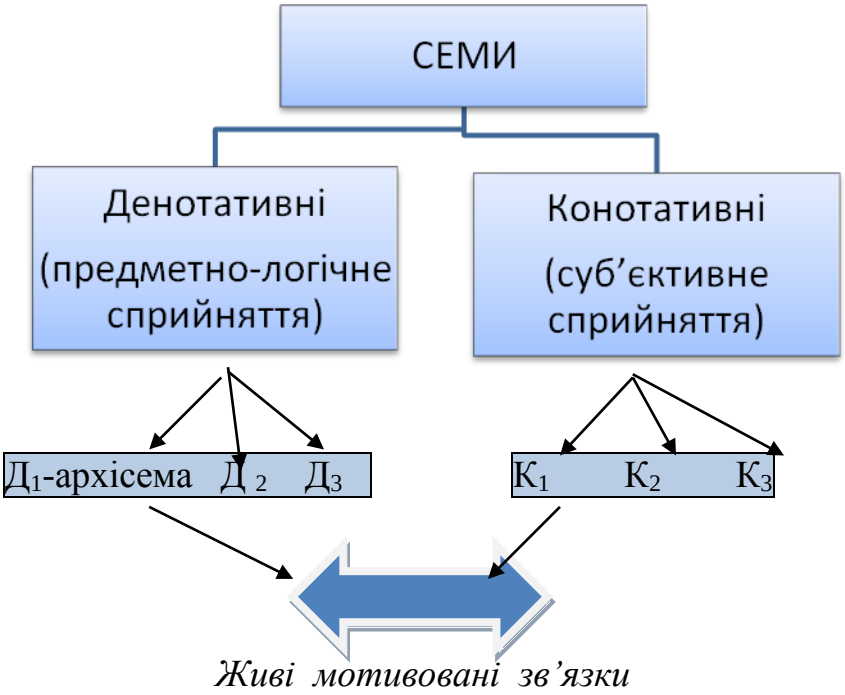

Рисунок 2.1. Семантична структура лексеми

Отже, лексичне значення повнозначної лексеми має таку структуру:

$$(Д_1\text{-архісема}, Д_2, Д_3 \ldots, Д_n) + (К_1, К_2, К_3 \ldots, К_n).$$

Серед предметно-логічних сем виділяють основне значення, назване архісемою. Воно тісно пов'язане з конотативним значенням, породженим основною денотативною семантикою. Згадаймо: у семасіології ці поняття названо інтенсіоналом (термін взято з логіки; означає поняттєве ядро, що складається з родової ознаки – архісеми,

або інтегральної семи, і видових ознак – гіпосем, або диференційних сем), які захоплюють до периферії свого змісту імплікаційні (термін теж запозичено з логіки), тобто невербальні, ознаки. Російські дослідники З.Д. Попова і І.А. Стернін успішно застосовують польовий підхід до структури семеми, виділяючи в ній ядро та периферію. До ядра відносять постійні, експліцитні, яскраві семи; до периферії – неосновні, ймовірнісні, диспозиційні, приховані, неяскраві, слабкі. «Межа між ядром і периферійним значенням не є абсолютною: постійні, основні семи можуть поступатися за яскравістю неосновним, другорядним, ймовірнісним семам; ймовірнісні семи можуть бути істотними для значення; диспозиційні й приховані – бути яскравими та висуватися на перший план значення тощо. Польовий підхід до структури значення дозволяє пояснити семантичні потенції слова та різноманітність його можливих варіацій як у прямому, так і в переносному вживанні<...>. Потенційні семи можуть відігравати суттєву роль у розвитку значення слова, у процесі утворення переносних значень» [606, с. 57]. Таке розуміння значення часом називають ідеосемантикою. Дослідження онімної семантики все частіше розглядається в аспектах когнітивної лінгвістики, вужче – когнітивної ономастики. «Якщо традиційна семантика трактує значення як готовий продукт і спрямовує свою дослідницьку думку на структурування значення з метою досягнення його максимальної формалізації, то когнітивна семантика намагається простежити складний шлях перетворення знань, здобутих людиною, у факти мови», − зазначає С.Х. Битокова [81, с. 18].

Конотативний макрокомпонент семеми охоплює оцінні, емоційні та, як дехто вважає, стилістичні мікрокомпоненти. Оскільки емоційна та оцінна семи досить тісно пов’язані, їх не завжди можна розрізнити. Незаперечним є те, що конотативні компоненти мають психологічну природу. Відчуття певного емоційного стану будують певний ментальний сценарій, пов’язуваний людською свідомістю з подібним сценарієм реального світу. Цей механізм становить собою асоціацію, яку психологи визначають як зв’язки в корі головного мозку, що відбивають зв’язки предметів і явищ за суміжністю у просторі і часі,

відношення за подібністю і, зрештою, причинно-наслідкові зв'язки. Наведені процеси можна вважати результатами діяльності мозку, що засвідчує: предмети і явища сприймаються у взаємозв'язку і взаємодії. Тому один з рівнів конотації прийнято вважати психологічним. Ідеосемантика антропонімів, на думку Н.Н. Запольської, містить «основний, етимологічний константний семантичний компонент і додатковий, культурно відчужений, змінний семантичний компонент, що спрямовує симпатичні й опозиційні зв'язки власної назви з іншими іменами або не-іменами. Залежність характеру ідеосемантики від змінних у часі й просторі домінант робить власні назви ціннісним культурним орієнтиром й тим самим предметом постійної, напруженої ідеологічної та філологічної рефлексії» [296, с. 134].

Підсумовуючи наведені висновки щодо семантики власної назви, погодимось із тим, що вона теж становить собою структуру із денотативним та конотативним планом. Денотативний план – це називання індивідуального об'єкта, конотативний – його суб'єктивне сприйняття, пов'язуване із власною для кожного інтерпретатора когнітивною базою. І один, й інший компоненти є мінливими, мають високий семантичний потенціал. Обидва компоненти є паралельними, тісно взаємодіють між собою, впливають один на одного. За нашою схемою: власна назва – це:

$$(Д_1\text{- архісема}, Д_2, Д_{3\ldots,} Д_n) + (К_1, К_2, К_3 \ldots, К_n).$$

$Д_1$ – визначення референта, $К_1$ – асоціації, викликані сприйняттям об'єкта називання. Між $Д_1$ та $К_1$ існують тісні зв'язки. $Д_2$ – належність оніма до певного класу, що передає реальні відношення до об'єкта у просторі (топоніми, гідроніми, космоніми тощо), у соціумі (антропоніми, хрематоніми), у часі (хрононіми) і т. ін. Відповідно, $К_2$ – асоціації, пов'язані з цією інформацією. Можливі й інші семи, що передають додаткову інформацію. Так, денотативними семами є: точні історичні факти, пов'язані з об'єктом; енциклопедична інформація про причини подій тощо. Конотативні семи: асоціативна локальна чи часова прив'язаність, пригадувана реципієнтом; інші спогади (певною мірою, риси прецедентності); емоційне сприйняття додаткової інформації. Межі між денотативними і конотативними компонентами

значення досить умовні, і тому досі тривають суперечки щодо їх встановлення (див. рис. 2.2).

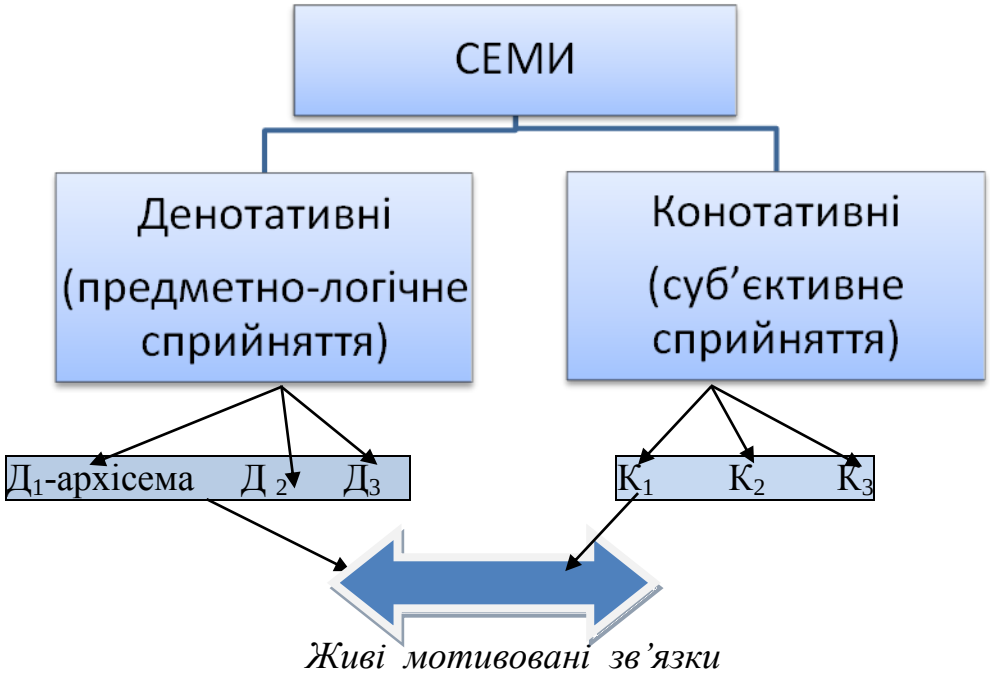

Рисунок 2.2. Семантична структура власної назви

За умови вступу в дію сем периферійного плану відбувається перебудова семемної структури. У такому разі можливе явище деонімізації, коли конотативні асоціації позбуваються зв'язку з денотативним планом. Архісемою стає одне з периферійних значень. Як було зазначено, під час повної деонімізації власна назва втрачає основне значення, що вказує на конкретного референта, і сприймається як апелятив, позначаючи певне (уже не одиничне) поняття, явище, ознаку чи предмет.

Розглянемо деонімізацію міфоніма *Атлант.* У грецькій міфології Атлант – титан, брат Прометея. Це архісема ($Д_1$) власної назви у прямому значенні, що вказує на референта. Додаткові семи цієї ж власної назви: $Д_2$ – герой, засуджений тримати на своїх плечах небесне склепіння. $Д_3$ – особа, яка виконує важку роботу. Конотативні семи: $К_1$ – силач, міцна фігура, кремезна постать; $К_2$ – особа з почуттям відповідальності за важливу роботу. Через асоціацію за суміжністю (периферійна сема – тримати щось на своїх плечах)

лексема стає поширеною в науковому стилі. Так, медики назвали *атлантом* верхній шийний хребець, на якому тримається черепна коробка; архітектори – колону у вигляді чоловічої постаті, що підтримує перекриття будівлі, портик, балкон. Ступінь деонімізації у наведених термінах різний. Якщо у значенні медичного терміна відбулась повна деонімізація, то в архітектурному терміні внаслідок зовнішньої подібності зберігається зв'язок з образом грецького героя міфів. Ступінь конотонімізації в цьому терміні досить слабкий, оскільки «конотативний ефект зворотно пропорційний частотності» [186, с. 16]. У першому випадку відбулася повна втрата зв'язку з референтом, в другому – слабкий зв'язок відчувається, проте він зникає у власне науковому тексті архітектурного спрямування. Схема семантики деоніма може бути такою:

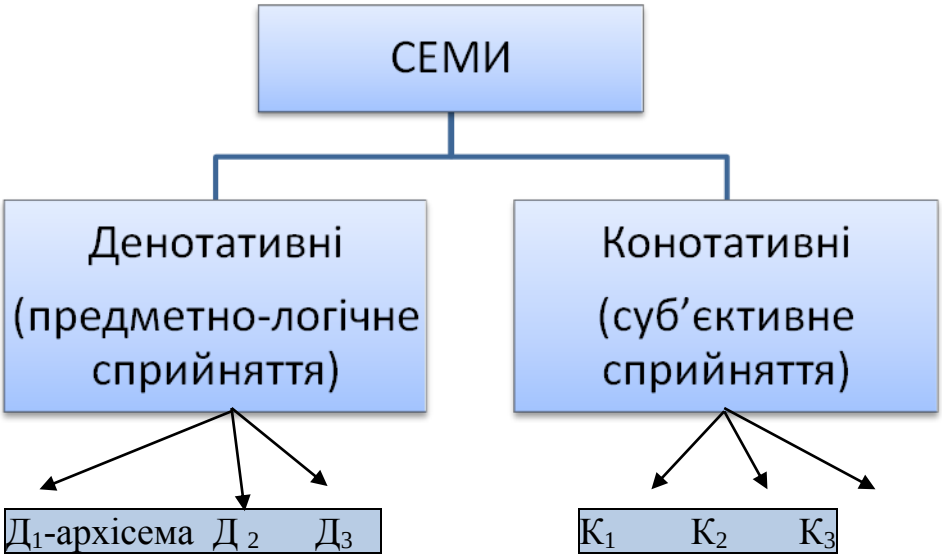

Рисунок 2.3. Семантична структура деоніма

Мотивовані зв'язки конотативної семи з референтом відсутні.

Поетонім *Атлант* часто позначає фігури, що пов'язують небо і землю, земне і небесне. *Ось греки їхали надвечір, аж гульк – село, чимало щось дворів, І держать небо на кремезних плечах старі Атланти дужих яворів* (Костенко Л. Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану). Порівняймо: *Легкий туман. Дніпрові хвилі гойдають стиха наш човен. І ми з тобою вдвох пливем в обіймах ночі. Ми – щасливі. На волю – міста арештанти – тікаєм в тишу острівця, де*

небо й легіт вітерця тримають красені атланти (Гергель О. Двох вічностей на перехресті). Важко визначити, у подібних прикладах референт – це титан Атлант чи атланти-архітектурні прикраси, настільки близькі вони часом за значенням. Не завжди допомагає навіть графічне оформлення. Образ Атланта для характеристики людини, сповненої почуття відповідальності за свою справу, приваблює письменників і тому часто використовується в літературі. Наприклад, величезну поетичну силу мають рядки Ліни Костенко: *Дуже дивний пейзаж: косяками ідуть таланти, сьоме небо своє пригинає собі суєта. При майстрах якось легше, Вони, як Атланти, Держать небо на плечах. Тому і є висота.*

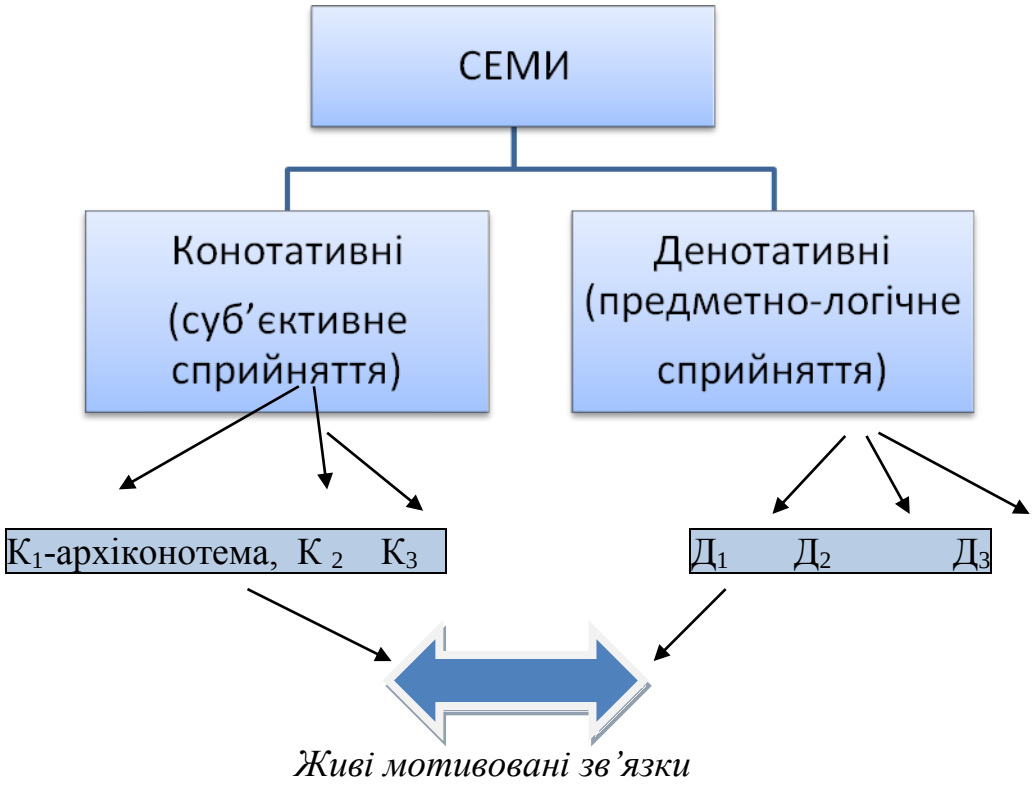

Рисунок 2.4. Семантична структура конотоніма

Звернімо увагу на те, як перебудовується семемна структура конотоніма (див. рис. 2.4):

$(К_1, К_2, К_3 \ldots, К_n) + (Д_1 – архісема, Д_2, Д_3 \ldots, Д_n)$.

На перше місце переміщаються конотативні семи, які стають основними, оскільки денотат змінився і становить собою уже не

одиничний і конкретний об’єкт, а інший, подібний до нього певними ознаками. Маємо такі денотативні архісеми наведених власних назв (Д):

1 – міфічний герой, що тримає на своїх плечах землю (міфонім);

2 – шийний позвонок, що тримає черепну коробку (деонімізований термін);

3 – колона, що тримає елементи будівлі (термін із слабкою конотацією);

4 – фігура, що реалізує зв’язок неба і землі (поетонім);

5 – подвижник (конотонім);

6 – людина, сповнена почуття необхідності виконувати важку роботу (конотонім).

Спільна сема – ‘тримати тягар на плечах, виконувати важку роботу’. Внаслідок семантичної перебудови наведені лексеми не тільки стали належати до різних груп онімної лексики, а навіть вийшли з класу онімів. Основним критерієм розрізнення, очевидно, буде наявність чи відсутність зв’язку з референтом (тобто $Д_1$ власної назви).

Пригадаймо конотативні семи (К):

$К_1$ – силач, міцна фігура, кремезна постать;

$К_2$ – особа з почуттям відповідальності за важливу роботу.

У наведених конотонімах вони набувають основного значення. Але при цьому зберігається зв’язок з референтом ($Д_1$), утримується постійна мотивація називання. Оскільки «конотативні семи називають не ознаки денотата, а певне ставлення мовця до нього, а також характеризують ситуацію спілкування» [606, с. 14], підкреслимо, що конотоніми теж здебільшого характеризують, зберігаючи ознаку приналежності до класу онімів (як зазначалось, $Д_2$ власної назви – належність оніма до певного класу, що передає реальні відношення до об’єкта).

Специфіка значення конотоніма полягає в тому, що він ніби відсилає до того знака, що сприймається як вихідний. І це значення – вторинне, мотиване первинним, воно впізнається, бо ми знайомі з його первинним значенням. В.М. Телія, досліджуючи проблему конотації, виокремила асоціативно-образну функцію внутрішньої форми слова, зробивши висновок, що “асоціації як основний двигун

механізмів мислення беруть участь у створенні понять і значень мовних одиниць, оскільки вони пов’язують уже відомі уявлення про позамовні реалії з тими ознаками, які виринають у свідомості <...> в новому ракурсі” [766, с. 194]. Якщо в загальних назвах асоціації пов’язані зі схожим звучанням та асоціаціями понять чи реалій, то у власних назвах асоціації набувають складнішого характеру. Вони розкривають не лише екстралінгвальні, а й лінгвальні зв’язки, можуть вкладатись у прагматичну ситуацію мовлення, пов’язану із системою конотонімного концепту (чоловіки-красені: *Аполлон, Ален Делон, Бельмондо*; людина із значними статками: *Крез, Рокфеллер, Онассіс, Ротшильд;* образи детективів: *Шерлок Холмс, Пінкертон, комісар Мегре, «колобки», місіс Марпл*). Для розшифрування семантики застосовуємо культурний код (краса; статки; кмітливість у розкритті злочинів).

Конотативна власна назва завжди містить посилання на відому ситуацію, а аналіз ситуації передбачає характеристику стратегії мовця, яка спрямована на достовірність, фактичність, об’єктивність та оцінність. Саме тому конотоніми здатні характеризувати, вказувати на якісь риси, що вже були об’єктом характеристики, уже траплялись. Таким чином виникають алюзії, інтертекстуальність, зв’язки з довкіллям, із загальним текстом, іншими власними назвами. Через це і сприймання такої нової одиниці може бути різним, залежати від окремого індивіда, його ерудованості, життєвого досвіду, ментальності, емоційності, естетичних смаків, особливостей національної культури. Так, Ю.А. Рилов наводить приклади різного значення прецедентних імен у різних мовах. Біблійне ім’я *Адам* має різні значення й асоціативні зв’язки в іспанській та російській мові. Іспанський вираз *parecer un Adám; hombre, estás hecho un Adám* використовується для позначення брудної, неохайної людини, нечупари. Між тим в російській мові (додамо – і в більшості слов’янських) вираз „в костюмі Адама“ означає „оголений“. В іспанській мові, пояснює дослідник, актуалізується результат вигнання з раю, а в російській – образи православної іконографії. Іспанська фраза Se porta como un Quijote („поводить себе як Дон

Кіхот“) має значення „веде себе як дурень, втручається в чужі справи“, тоді як відповідна російська фраза означає „поводить себе шляхетно, безкорисливо“. Розбіжності у семантиці зазначених слів, на думку Ю.А. Рилова – результат національного „прочитання“ відповідних образів [659, с. 118].

З огляду на зазначене важливо розуміти семантику конотативного імені як когнітивний процес, що складається із двох компонентів – конструювання значення і його розпізнавання, сприйняття, а також переведення сприйнятої в почуттях інформації у факт свідомості, осмислення знань, одержаних у вигляді знайомого імені. У надрах цього процесу криється семантичний потенціал власної назви, готової за визначених умов пройти всі етапи конотонімізації.

У процесі опису специфіки онімного значення з лінгвокультурологічних, когнітивних, соціально-філософських, прагматичних позицій було з’ясовано, що за певних ситуацій онім, стаючи «іменитим», здатен користуватися можливістю семантичного розширення і набувати прагматичного спрямування – бути вербалізованим знаком культури. У тексті такий онім збагачується певними ознаками, пов’язаними з визначенням місця його референта у даній культурі, що допомагає носієві мови відчувати себе частиною етносу і проектувати свою мовленнєву поведінку за мовними кліше, стереотипами. Онімне значення такої власної назви перебудовується, набуває пояснювальної сили. Зберігаючи при цьому статус власної назви, «перевтілений онім» [577, с. 3] переходить до іншого онімного розряду – розряду конотонімів. Мовний статус нових одиниць – конотонімів як онімної універсалії, на нашу думку, визначається досить чітко, оскільки спирається на певні принципи конотонімії, має послідовні етапи конотонімізації, а в межах загального ономастикону в конотонімному полі простежується структурованість та певні взаємозв’язки, діють як загальні онімні, так і власні конотонімні закономірності, принципи та категорії.

Так, конотоніми як окремий онімний клас наділені всіма властивими цій структурі ономастикону ознаками. Насамперед можна говорити про власний для конотонімів об’єкт іменування – образно

осмислені предмети дійсності (факти, явища, особи), номінація яких реалізовується в мовленні. Отже, конотоніми, як і будь-який інший онімний розряд, здійснюють одиничну референцію. Проте у процесі свого функціонування конотоніми порушують інші позиції ономастичної норми, які свого часу були названі О.В. Суперанською [752], що і дало підстави деяким дослідникам зовсім вилучати їх з ономастикону, вважаючи деонімами. Так, конотоніми мають власні відношення у межах категорій ʻоднинаʼ / ʻмножинаʼ, вдаючись до них як до засобу свого творення. Крім того, конотоніми у своїй смисловій структурі мають не лише класичні семи класифікаційного характеру, такі, як пропріальність, одиничність, національна приналежність, а й набувають сем поняттєвого характеру. При цьому вони можуть заступати апелятиви, але все ж самі не стають загальними назвами, утримуючи зв'язок із одиничним об'єктом – референтом, що його «породив». Як й онімія художніх творів, про що пише В.М. Калінкін, визначаючи мовний статус поетонімів [331, с. 63], конотонімія теж становить собою вторинну семіотично модельовану систему. Але якщо поетонім задумано як реальний онім і саме так він має сприйматись, то конотонім в апеляції до базового оніма призначений підкреслювати свою вторинність, постійно зберігаючи високу естетично-виражальну потужність і свій зв'язок з онімом-«батьком». Втрачається такий зв'язок, згасає образність – і конотонім виходить з меж ономастичного простору.

З огляду на хистку кордонну позицію перебування конотонімів на межі ономастикону процес семантизації конотонімів та їх мовний статус досі характеризувався через поняття стадії, ступеня або ситуативності / узуальності апелятивації. Внаслідок такого трактування, незважаючи на досить давню фіксацію факту „перенесення імені“ (ще з часів «Поетики» Аристотеля), у класичній лінгвістиці власні назви, вживані поза прямої референції, найчастіше відносили до загальних назв, ототожнюючи їх з деонімами. У деяких роботах відгомін цього класичного погляду трапляється і досі [754].

За функціональною ознакою такі оніми І.Е. Ратникова вважає ономастичною метафорою. За широку вживаність Л. Дядечко

поширені власні назви і вирази називає крилатими іменами, або ептонімами: «ептонім-ім'я, або крилате ім'я – це однослівна (рідше дво- або трислівна) власна назва (*Едем, Дон Кіхот, Акакій Акакійович Башмачкін*)», – зазначає вона [251, с. 27].

Застосування теорії інтерпретації залучило конотоніми до обігу як предмет дослідження із довгою описовою назвою – «оніми, які передають фонову інформацію і можуть бути охарактеризовані як ономастичні реалії» [630, с. 2]. Ономастичні реалії – особлива знакова підсистема, що динамічно розвивається в різних лінгвоестетичних та лінгвостилістичних підсистемах. Основний параметр – залежність обставин вживання від соціокультурних умов. Виступаючи одночасно у функції ідентифікації та символізації, ономастична реалія сприяє мовній економії. Дослідниця «ономастичних реалій» В.О. Ражина також спирається на визначення прецедентних онімів. Дозволимо собі процитувати наведений нею анекдот під назвою «Розпорядок дня»:

«Нокія, Колгейт і Орал-бі, Жиллет, Меннен, Нескафе і Хохланд.
Орбіт, СААБ, Компак, Епсон і Нокія, Нокія, Нокія.
Макдоналдс, Орбіт, Компак, Епсон і Нокія, Нокія, Нокія. СААБ.
Туборг-Туборг-Туборг, Нокія… Нокія, Нокія.
Колгейт і Орал-бі. Дюрекс, Дюрекс, Дюрекс!!!»

Текст побудовано із оказіональних конотонімів. Замінюючи широко розрекламовані і тому добре відомі „фірмові" імена загальними назвами, розшифруємо «Розпорядок дня» сучасної людини.

Телефон, зубна паста, зубна щітка, набір для гоління, дезодорант, кава, сир.
Жуйка, автомобіль, туалет, телефон, телефон, телефон.
Швидка їжа, жуйка, туалет, принтер, телефон, телефон, телефон,машина.
Пиво, пиво, пиво, телефон… телефон, телефон.

На семантичні зміни в структурі власних назв в українській мові звернув свою увагу О. Стишов [744], називаючи такі імена модифікованими власними назвами. У коло його досліджень потрапили прізвища українських політиків та відомих історичних діячів, широковідомі поетоніми у формі множини.

Із філософських позицій подає ім’я Д.М. Тарасов [764], здійснюючи соціально-філософський аналіз феномену імені в російській культурі. Його дослідження – спроба зіставити філологічні принципи іменування із філософськими проблемами соціології. У виявленні Д.М. Тарасовим ролі імені мало своє значення усвідомлення «тієї обставини, що ім’я пронизує всю культуру згори донизу, все людське буття, все життя. Зіграла свою роль і розробка Вяч.Івановим теорії символу як особливого типу мислення», і визначення М. Хайдеґґера імені як запрошення. Результатом такого осмислення став розподіл імені на ім’я-знак, ім’я-символ та ім’я-міф. Із філологічними концепціями його дослідження перетинається і щодо визнання вагомості «імен великих людей, які стають масштабним соціальним явищем і на тисячоліття потрапляють до загальноцивілізаційного соціокультурного контексту (*Геракл, Прометей, Наполеон*)» (що у філології названо, як зазначалося, прецедентністю). Дослідник доходить висновку, що найбільш насичені імена-символи виступають як породжувальна модель, яка створює безмежну перспективу безлічі всякого роду суспільно-політичних і культурно-історичних основ для трактувань. Причому, зазначає Д.М. Тарасов, їх смислове наповнювання часто змінюється від одного часу до іншого, від суспільства до суспільства. У висвітленні філологічного питання філософом привертає увагу розуміння імені як найважливішого носія соціальної символіки. Варта уваги думка про те, що імена *Макбет, Гамлет, Дон Кіхот, Дон Жуан, Фауст, Мефістофель* тощо із самого початку задумувались автором як імена-символи, бо з боку авторського замислу конотоніми ще не розглядались. Філософський аспект дослідження сприяє своєрідному розумінню причин семантичного наповнення імені: ім’я вбирає в себе відомість, соціальне визнання, символічний капітал оцінки людини та її роду, ім’я стає адресою обурювання і проклять, його згадують у молитвах, зрештою воно стає акумулятором соціальної енергії, причому між рівнем розвитку громадянського суспільства і ступенем накопичення іменем символічності простежується тісний зв’язок.

Класифікація ж, на жаль, такого погляду не відбиває, і статус власних назв у трактуванні Д.М. Тарасова дуже нагадує семіотичні характеристики.

Підсумовуючи зазначене вище, підкреслимо специфіку конотонімів як онімного класу, який давно зацікавив дослідників у сферах творення, сприймання, поширення, соціалізації і виділявся ними серед інших об’єктів ономастики.

2.2. Типологія конотонімів

Типологія існує незалежно від дослідника, а класифікацію привносить дослідник – просту, але незаперечну істину проголосила про типологію в ономастиці О.В. Суперанська. Під типологією в сучасній науковій літературі розуміють метод розчленування систем досліджуваних об’єктів та їх групування за допомогою узагальненої моделі. Цей метод використовується з метою порівняльного дослідження об’єктів і суттєвих ознак, зв’язків, функцій, відносин, рівнів організації об’єктів. У нашій класифікації тип – насамперед вагома логіко-предметна категорія, представлена моделями, які є категоріями мовними. В.Г. Гак, розглядаючи типологію номінацій, подав її таким чином: I. Ієрархія номінацій: первинна (вихідна, пряма) – вторинна (твірна, непряма). II. Функція номінацій: мовна – мовленнєва. III. Іменований об’єкт (номінат): елементні – подійні (ситуативні). IV. Структура (зовнішня форма) найменувань: сконденсовані – розгорнуті. V. Спосіб іменування. VI. Суб’єкт мовлення й адресат: а) соціальний аспект: загальновживані – соціально відзначені; б) інформативний аспект: номінація „від себе“ – номінація з погляду співрозмовника або інших осіб; в) суб’єктивне ставлення суб’єкта до об’єкта: об’єктивні – оцінні. VII. Співвідношення з іншими в парадигматичному аспекті. VIII. Співвідношення з іншими в синтагматичному аспекті [163, с. 242].

Коментуючи цю класифікацію, М.Е. Рут зазначає, що вона орієнтована перш за все на статичний напрям номінативного позначення дійсності [658, с. 7]. Розмежовуючи два типи номінації –

номінацію-іменотворчість та номінацію-вибір мовних одиниць, дослідниця підкреслює, що номінація через вибір готової одиниці здійснюється внаслідок наповнення її конкретним денотативним змістом. «Номінація відбувається таким чином: на підставі тієї чи іншої виділеної в денотаті ознаки він (денотат) включається до певного класу об'єктів, для яких у мові вже є закріплене найменування з наявних мовних елементі» [658, с. 250-251].

Типологія конотативних онімів спирається насамперед на основні положення теорії конотонімії. З'ясовуючи типологію конотативних онімів, Є.С. Отін в її основу поклав такі ознаки: 1) звичайність („природність") й незвичність, винятковість; 2) ступінь поширюваності, широту вжитку в різних мовах чи тільки в одній; 3) відмінності в семантичному обсязі, в будові значеннєвої структури; 4) ступінь просування в бік апелятива, послаблення можливості залишатися власною назвою, розмір дистанції між станом „конотативний онім" (=мезонім, мезалекса) й „відконотативний апелятив"; 5) репродуктивні можливості конотоніма (участь або неучасть у процесах відконотонімної деривації й трансонімізації) [572, с. 58].

За першою класифікаційною ознакою Є.С. Отін вирізняє **узуальні**, тобто широковживані конотоніми, та **оказіональні,** переносне значення яких – лише рідкісна (найчастіше одинична) реалізація експресивних можливостей даної власної назви. Узуальні конотоніми бувають, по-перше, **інтралінгвальними**, коли побутують в одній мові (часом сфера їх вживання поширюється за рахунок виходу в конотонімію спорідненої мови із загальними історико-культурними умовами розвитку, що досить часто спостерігається в російській та українській конотонімії): *Пушкін* – 'невідомо хто', *Іван* – 'проста людина'; по-друге, можуть мати й **інтерлінгвальний** характер (наприклад, *Мекка* – 'місце поклоніння', *Монблан* – 'нагромадження чогось'). Інтерлінгвальні конотоніми поширені не тільки в двох чи більше мовах, але й мовах значного географічного простору, культури народів якого тісно контактують [562, с. 48].

КО розрізняються **за референтною основою**: існують конотативні антропоніми, топоніми, артіоніми, бібліоніми, зооніми тощо.

Залежно від семантичного обсягу й характеру смислової структури конотоніми можуть бути **моно-** й **поліконотемні.** Моноконотемні оніми – це оніми з однією смисловою конотацією, наприклад, *Алтай* – ‘багате в усіх відношеннях місце’. Поліконотемні Є.С. Отін поділяє на а) конотоніми, смислова структура яких складається з кількох порівняно близьких за ступенем відомості й частотністю вживання референтних конотацій, і б) конотоніми з різними (за цією ознакою) конотаціями. Проміжне становище між моноконотемними й поліконотемними власними назвами посідають оніми, смислова структура яких поєднує одну узуальну та одну або кілька оказіональних референтних конотацій. **За діахронічною ознакою** конотоніми мають або живу конотемну структуру, або складаються з елементів пригаслих значень. І зрештою, конотоніми можуть мати **різну спроможність до деривації.**

Таким чином, типологія конотонімів Є.С. Отіна за класифікаційними критеріями є дуже широкою й охоплює традиційні просторові (різні мови) та часові (діахронічні мовні парадигми) координати.

Наявну типологію можна поширити ще кількома моделями. Так, простежимо вживання конотонімів за стилями, в яких вони виступають образними одиницями. Найпоширенішими є **публіцистичні конотоніми**, оскільки метою публіцистичного стилю є вплив на читача (слухача – у телевізійних видах комунікації): *Європа, Азія, Палестина, Мекка, Єрусалим, Вавилон, Голгофа, Клондайк, Ватерлоо, Чорнобиль* (конотація і, відповідно, вживаність останнього конотоніма вже пригасає), *Іуда, Остап Бендер, Жанна Д’арк, Дон Кіхот, Попелюшка* тощо. Частотними є **розмовні конотоніми:** *Абрам, Хвеська, Солоха, багатенький Буратіно, Сірко, Бобик, Бродвей*; **белетристичні конотоніми**, що найчастіше використовуються для характеристики персонажів художніх творів: *Понтій Пілат, Цицерон, Адам, Квазімодо, Казанова, Месаліна, Мотя (тьотя Мотя), Ромео і*

Джульєтта та ін. Найменш уживаними є **наукові конотоніми**, які виникли внаслідок необхідності якнайточніше представити комплексні поняття. Науковий стиль здебільшого звертається до так званих „штучних“ конотонімів, наприклад, коли йдеться про класифікацію психологічних типів людини за іменами історичних осіб або літературних персонажів: *манілов, голохвастов, дон-кіхот* тощо. Усталені назви відтінків кольорів автомобілей використовують асоціації, пов’язувані з певним географічним об’єктом: *альпи* – це білий металік; *вавилон* – сіро-бежевий неметалік; *корсика* – металік сіро-зеленого кольору; *балтика* – холодний темно-синій неметалік, *піцунда* – неметалік зелено-блакитного кольору; *адріатика* – неметалік блакитного кольору; є також *нептун* (металік темно-сірого кольору із синім відблиском). Багато термінів наукового стилю є колишніми онімами, але деонімізувались вони, оминаючи стадію конотонімізації. Це фізичні одиниці (*ампер, ом, джоуль, рентген, кюрі*), хімічні елементи (*полоній, кюрій*), медичні терміни (*атлант, венерична хвороба, хвороба Боткіна*), біологічні терміни (*дарвінізм*), кулінарні назви (*олів’є, наполеон, коллінз, суп Лоррен, пастеризація,* коктейль і назва гамбургера *мокрий Джо,* коктейлі *кривава Мері, зелений Девід*) [622, с. 4], назви предметів легкої промисловості (зокрема, тканин), трансонімізовані ергоніми (хоча, наприклад, назви магазинів *«Марс»* – поява мотивується рекламним слоганом „товари із космічно низькими цінами”, або *«Плутон»*, бо далеко розташований, на нашу думку, все ж варто віднести до конотонімів) та прагматоніми тощо. В офіційно-діловому стилі, зрозуміло, через відсутність необхідності в образності конотоніми не розвинулись. Сувору стилістичну прив’язаність внаслідок чіткої прагматичної ролі мають тільки наукові конотоніми, а широкий діапазон використання інших типів стилістичних конотонімів не дозволяє віднести їх лише до одного стилю. Так, залежно від мети вживання різною стає кореферентність КО, тому розмовні КО можуть стати белетристичними чи публіцистичними і навпаки. Стилістична маркованість таких конотонімів залежить від їх призначення: якщо конотонім – типізатор особистих якостей, його прерогатива –

художній текст; якщо конотонім набуває символьності і є квантором подійності – це публіцистичний стиль (або науково-публіцистичний). Зрештою втрата урочистості, коливання між побутовістю і залишками патетичності найчастіше є сигналом переходу до розмовного стилю. Наприклад, КО *іуда* має співзначення ’зрадник’ і часто виступає його образним синонімом у публіцистиці: *Чому в українській історії так багато мучеників? Тому що в її політиці багато зрадників. Чому кожне покоління має свого Іуду?* (“Галичина”, 28.07.2009). Цей конотонім може вживатись у науково-публіцистичній літературі: *Коли між дванадцятьма апостолами знайшовся один Юда Іскаріот, то чому ж би такий Юда не міг знайтись між сотнею козацтва, зібраного в байраку під Кременчуком… Тим Юдою-зрадником був полковник реєстрового козацтва Роман Пешта* (Чайковський А.Я.). Із цим же значенням він виступає у розмовному та художньому стилях: *–А ні їден Іудою не хтів бути, - продовжує собі далі свято, гребучи в глибші сніги десь у посадку. – Ратуйтеся, хто як може* (Медвідь В. Ло́ви). Крім того, «Юда має стосунок до персонажів народної демонології. В Україні та Польщі юдою іноді називають чорта. У болгар і македонців юди – злі демони, які шкодять людям і вночі душать дітей. Уявлення про Юду також пов’язане із „чорними днями“: у лужичан і поляків таким днем вважається 1 квітня – в цей день народився Юда», – зазначає В. Войтович [145, с.608]. Інше співзначення – ’лицемір’, ’ханжа’ теж сприяє його поширеності у публіцистичному, художньому та розмовному стилях. У розмовному мовленні це слово набуло лайливого відтінку й, очевидно, впритул наблизилось до загальних назв. Широке використання КО *іуда (юда)* у розмовному мовленні спричинило появу відконотонімів *під’юджувати, роз’юджувати* – підбурювати. Поширеність КО сприяє також утворенню відконотонімного прикметника *іудин (юдин)* у значенні ’зрадницький’, ’нещирий’: *І навіть, коли ти мене розлюбиш У світі продажному, майже Іудинім, Навіть, коли засміють мене люди, Я лишусь до смерті з тобою розлюблена...* (Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння). Завдяки дії явища інтертекстуальності поширюється публіцистичне словосполучення

іудин поцілунок. Наявність словотвірних варіантів лише засвідчує популярність конотоніма і пояснює його поширеність у текстах різних стилів.

За частотністю вживання конотоніми можна поділити на **активні** і **пасивні**. Так, активними і досі є переважна більшість античних та християнських конотонімів (*Одісей, Венера, Афродіти, Аріадна*); конотоніми відпоетонімного походження (*Дон Жуан, унтер Пришибєєв, Добчинський; Голохвастов, Проня Прокопівна*); імена з творів маскультури («*Санта Барбара», Термінатор, Брус Лі, Рембо, «Маски-шоу»*), хоча останні все ж найбільше підвладні часу і є швидкоплинними. Пасивними конотонімами стають ті, що виступають прецедентними іменами когнітивної бази інтелектуалів, ерудитів (*Алеко, Сибарит, Сольвейг, Бенкендорф, Тамерлан, Алкид*). Обмежено, лише певними мовцями, вживаються конотоніми розмовного характеру: з негативною характеристикою *Альбіна, Альоша, Толік, Дуся, Андерсен, Армагеддон* (ʻстан сп'янінняʼ), *віскас* (ʻїжаʼ), *баунті* (ʻбуряковий самогонʼ). Зрештою пасивність конотонімів спричиняється фактором часу: референти конотонімів забуто або вони стали непопулярними і їх основна конотема стає „пригаслою" (Є.С.Отін) (*«Аврора», Гаврош, Глитай, Гнучкошиєнко, Хома Гудзь, Жаботинський, Каменярі*). Активні конотоніми внаслідок частого вживання ризикують стати деонімами, а пасивні – втратити конотативність і повернутися до звичайних власних назв.

За стереотипними референтними ознаками, що послужили семантичною основою творення конотонімів, виділимо **елементні конотоніми** та **подійні.** Елементними є ті конотоніми, які виникли внаслідок виділення певного елементу референта: риси характеру (*мати Тереза* − ʻготовність усім допомагатиʼ*, Санчо Панса* − ʻвірність дружбіʼ*, Триндичиха* − ʻбалакучістьʼ, *Мегера* − ʻдратівливість, злобаʼ, *язиката Хвеська* − ʻневміння тримати язика за зубамиʼ), характерної особливості (*Крез* − ʻбагатійʼ*, Шумахер* − ʻлюбитель швидкої їздиʼ, *Хацапетівка* − ʻвіддалене місцеʼ*, Америка* − ʻдалека країнаʼ*, Сахара* − ʻспекаʼ) або іншої ознаки (*Дід Панас* − ʻгарний оповідачʼ*, Песталоцці* − ʻталановитий вихователь*ʼ, Пальміра* − ʻмісто дивовижної краси*ʼ*,

Пенелопа − ‘вірна дружина’). Подійними названо конотоніми, в основу творення яких покладена подія, динамічна ознака чи особливість. Наприклад, *Вандея* −‘повстання, бунт’; *Вавилон* − ‘руйнація’; *Помпеї* − ‘катастрофа’; *Одіссея* − ‘мандри’.

З огляду на позиції лінгвокультурології і поділ на два способи буття у світі, дві ситуації існування – ‘мирське’ і ‘священне’ можна говорити про типологію **„сакральне/профанне“.** Так, Л.А. Софронова, аналізуючи поняття «сакральне / світське» у процесі вивчення культури, називає цю опозицію однією з основоположних у культурі. Оскільки священний текст вимагає адекватної собі культури, він повинен втілюватись у відповідних їй контекстах. У конотонімії це сакралізовані власні назви − так званий верхній ціннісний полюс: конотативні міфоніми, теоніми, християнські імена тощо. Не менш вагомим є нижній профанний ціннісний світ: конотативні антропоніми, топоніми, ергоніми, космоніми, зооніми. Такий поділ конотонімії корисний для глибшого розуміння тези про харизму імені; поняття онімної енергетейності тощо.

2.3. Ознаки системної організації конотонімів

Якщо конотонім – це ономастична універсалія, наявна у кожній розвиненій мові, то має існувати і система конотонімів. Як писав свого часу про топоніми Ю. О. Карпенко: «топонімічна система існує хоча б тому, що кожна територія має багато топонімів, і вони потребують якоїсь впорядкованості, організованості і узгодженості між собою» [355, с. 3]. О. В. Суперанська систему насамперед вбачала у чіткій функціональній структурованості: «Під топонімічною системою слід розуміти сукупність специфічних особливостей або ознак, що закономірно повторюються у процесі формування географічних назв» [752, с. 60]. Н. В. Подольська, визначаючи поняття онімічної системи, її основними ознаками називала «певним чином внутрішньо організовану сукупність онімічних моделей, морфем і формантів» [600, с. 93]. С.П.Денисова називала такі основні характеристики системності: 1) дискретність – наявність елементів, які

виокремлюються з цілого; 2) структурність – будова як сітка відношень між елементами, 3) цілісність – властивість функціонування в єдності ієрархічно пов'язаних елементів [238, с. 7-8]. Семантичний підхід, на основі якого виділяється конотонімія і завдяки якому звертається увага на мовні та позамовні відношення, сприяв виокремленню опозиційних та диференційних ознак конотонімії, які становлять її організуючий центр. Можливість здійснення типології конотонімів – вагомий доказ системності конотонімів у плані їх дискретності. Зупинимось на виявах інших ознак у системі конотонімії, оскільки ідея системності, вважають дослідники, корисна для розуміння суті процесів, що в ній відбуваються, їх наслідків, специфіки функціонування одиниць системи.

Щоб виконати свою основну онімну функцію – функцію ідентифікації та диференціації, конотоніми повинні бути синтагматично та парадигматично організовані, тобто «повинні співвідноситись з іншими назвами об'єктів, розташованих поруч, відрізняючись від них своїми звуковими комплексами, а також повинні групуватись в ряди однотипних у лексичному і граматичному відношеннях» онімів [243, с. 48]. Саме парадигматичні та синтагматичні відношення в лексикології визнано такими, що організовують і характеризують систему. Системні відношення у плані парадигматики найчастіше знаходять вияв у бінарних протиставленнях. Інформаційна панорамність конотонімів вкладається в рамки польової структури, для якої характерна ієрархічність, багаторівневість і в якій наявні механізми збереження, передачі, трансформації та інтерпретації базових знань. Принцип функціоналізму, застосовуваний до аналізу цієї системності, виявляє взаємозумовлені диспозиції даного / нового, сакрального / профанного, прецедентного / оказіонального, інтер- та інтралінгвального, моно- та поліконотемного, «старого» / «сучасного»; визначає критерії, комунікативний статус конотонімів як закономірного і спорадичного, поширеного і непоширеного, центру і периферії, активу і пасиву, діахронії і синхронії. Конотонімна парадигматика становить

поєднання конотонімів у синонімічних та антонімічних рядах, зіставлення конотонімів світового та національного порядку тощо.

Принцип дослідження ономастичних явищ у функціональній перспективі потребує звернення до когнітивних структур, які внутрішньо організовують номінацію. Дослідники вважають, що для вивчення системності в ономастиконі потрібен когнітивно-прагматичний аспект, що передбачає погляд на онімію зі свідомісних позицій із урахуванням зв'язку мовленнєвого мислення з фондом позамовної свідомості, з прагматичними установками. Отже, проблема системності конотонімії торкається форм і законів універсуму, з одного боку, форм і законів їх сприйняття людиною − з іншого, що стає результатом осягання інтелектом явищ реального світу та інтерпретації їх мовленнєвою свідомістю. Як зазначає Л.М. Дмитрієва, аргументуючи системність топонімії, внутрішній зв'язок елементів системи забезпечується не лише синтагматичними та парадигматичними відношеннями, а й так званою єдністю особи [243, с. 56]. На засадах когнітивної ономастики сьогодні доведена ефективність апелювання до свідомості людини, у якій поєднано мовні та позамовні фактори, наприклад, умови життя людини, професія, стать, освіта, вік, культурний рівень носіїв мови. Номінація, тим більше вторинна номінація, яка є основою виникнення конотонімів, здійснюється не довільно, а відповідно до певних стереотипів, які виробляються у процесі сприйняття, концептуалізації та інтерпретації імені на фоні ряду імен. Спрацьовують також «властивості внутрішньої форми, в якій виявляються мотиваційний, концептуальний, образний, когнітивний потенціал, спрямований на розширення лексичної семантики, її креатизацію» [742, с. 5].

Найбільш продуктивні в лінгвістиці методики інтерпретативної семантики та стратегій інтерпретацій дозволяють заглибитись у процеси мінливого семантичного простору конотонімів, що реалізується в усіх напрямах свого розвитку. На думку В.Г. Гака, «розвиток значення слова чи його кореня може виявлятись у мові: 1) у нових значеннях самого слова; 2) в утворенні похідних слів; 3) у формуванні фразеологічних одиниць, до складу яких входить це

слово» [163, с. 694]. Дозвільна спроможність конотонімів у цьому плані є досить високою. Конотоніми за всіма параметрами посідають активні дієві позиції.

Зважаючи на зазначені вище принципи конотонімії, її типологію, окреслені і деталізовані далі вияви концептуалізації семантичного простору конотонімів у синтагматичних та парадигматичних параметрах, можемо виділити категорії конотонімії, що переконливо аргументують її системність. («Категорія – найбільш загальне фундаментальне поняття, що відображає сутнісні, закономірні зв'язки й відношення об'єктів пізнання й дослідження» [665, с. 202]). Зокрема, це: 1. **Конотонімний концепт** – форма плану змісту конотоніма як онімної одиниці поза прямою референцією, організована таким чином, що основним стає метафоричне (або символічне) значення, яке за нейтрального стилю висловлювання позначається загальною назвою. Конотонімний концепт − одиниця семантичної наповненості конотоніма.

2. **Архетип конотоніма** – первісна значеннєва форма для утворення конотоніма, яка сформувалась у найдавніші часи і визначає структуру моральної, естетичної і пізнавальної діяльності носія мови. На основі поняття 'архетип' формується ціннісна система національно-культурного соціуму. Виявляючись як віртуальний образ, архетип має абстрактний характер і становить собою особливу матрицю для творення емоційно-насичених образів. Приклад: архетип жінки, архетип злодія, архетип захисника.

3. **Культурний патерн** – запозичення культурної моделі, культурного зразка, мовної одиниці. Приклад: *Афродіта, Венера, Нефертіті, Джоконда* – конотоніми, запозичені з різних культур за культурною моделлю 'зразок жіночої краси'. З іншого боку, когнітивісти вважають, що у центрі інформаційно-культурної свідомості як сукупності всієї системи сприйняття і відображення факту стоїть інформація. Інформаційною даністю найвищого буттєвого рівня виступає наявність матерії як первеня, що сам собою існує. «У серії експериментів Н.П. Бехтерева відкрила **патерни** [виділено автором. – Г.Л.] – біоелектричні, нейрофізіологічні

еквіваленти слів. Їх запис і комп'ютерний аналіз показав, що патерни, суб'єктивні в кожної людини, спочатку мають акустичний характер (схожі за звучанням слова мають схожі патерни). Це – первинний нервовий код, яким мозок сприймає мову. Далі патерни поєднуються в мозку уже не за акустикою, а за семантикою (схожості набувають патерни близьких за змістом слів). Це і є вторинний нервовий код», – на такій позиції будує свою концепцію мислення О.Ю. Карпенко і далі наводить позиції В.В Волкова, О.С. Кубрякової та В.М. Манакіна про невербальний та вербальний спосіб мислення [354, с. 49-50]. У нашому випадку культурним патерном називаємо спільну універсальну конотонімію, універсальний культурний зразок.

4. **Культурний код** – сума способів переходу між формою і змістом оніма, який долає етапи конотонімізації; відповідність між значеннями набору стереотипів; тип універсального аналізу різних чимось подібних об'єктів. Приклад: код зовнішності; код їжі; код героїзму; код кохання. У наведеному далі тексті ключем розшифровки змісту є код поведінки героїв: *Маємо шарикових і швондерів української політики, головною метою яких є «відібрати й розділити» повноваження і посади* (Українська правда, 14.05.2008).

У термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» подано таке визначення коду культури: «мережа членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлена культурою певного етносу й репрезентована в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти» [665, с. 220-221]. Словникова стаття далі містить типологію кодів культури (соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний та ін.) і вказівку на те, що коди культури співвідносяться з найдавнішими архетипними уявленнями людини. Усі визначені відомості, напевно, можна спроектувати і на наше поняття культурного коду.

5. **Стереотипи** – ментальні утворення, наслідок мовленнєвого мислення на базі патернів, крізь призму яких мовець бачить зміст об'єкта і відповідно до якого його розчленовує, виділяючи мотивовану

ознаку і структурну базу нового імені. Приклад: ʻОтелло як ревнивецьʼ; ʻШвейцарія як красива гірська місцевістьʼ (але: ʻШвейцарія як нейтральна країнаʼ – зламаний стереотип). Наведені приклади стають ніби типовими поняттями. Щоб відтворити типовий предмет, необхідно зробити вибір із безлічі ознак, що приписуються предмету в текстах. До складу загальної дефініції предмета ввійдуть стереотипні ознаки. Основним критерієм стереотипності Є.Бартміньський називає повторюваність ознак [51]. І.Е. Ратникова таке поняття називає прецедентним стереотипом [632, с. 41]. На рівні співвідношення прецедента, еталона і канона (Д.Б. Гудков) стереотипом будемо вважати прецедент як еталон. «Підґрунтям формування стереотипа є психологічна звичка людини повертатись до неодноразово повторюваних ситуацій і реакцій на них, що фіксується у свідомості у вигляді автоматичних стандартних схем і моделей мислення, а також прагнення звести різноманітність світу до небагатьох категорій і тим самим полегшити собі сприйняття розуміння і оцінку», − зазначає О.О. Селіванова [665, с. 579].

6. **Стереотипізація** – часто наслідуваний, загальноприйнятий спосіб іменування, який спирається на суб'єктивну категоризацію явищ, конвенцію (договір, традицію), повторюваність, прагматичну функцію знака. Істотною рисою конотонімного стереотипу стає неусвідомлене приписування загальновідомому оніму певної ознаки, яка відсилає слухача до відомого об'єкта (суб'єкта) як зразка цієї ознаки. Стереотипи є компонентами концептуальної картини світу, уособлюють результат пізнання світу на рівні схематизованої стандартної ознаки, матриці предмета, події, явища. Кожна мова вкладає свої норми ідентифікації стереотипів, закріплені у соціальному досвіді певного історичного періоду, тому стереотипи різних мов можуть мати свої відмінності.

Вивчаючи явище експлікації цінностей картини світу субетносу козаків у Донському ономастиконі, К.М. Костюченкова відзначила, що внутрішнє наповнення системи цінностей становить аксіологічний комплекс з архетипів, стереотипів та ідеалів. Архетипи – це ціннісні переваги, що збереглись від попередніх поколінь, стереотипи –

переваги цього часу, а ідеали – цінності передбачуваного майбутнього [409, с. 15].

7. **Конотат** – реальний об’єкт пізнавальної діяльності (людина, географічний чи космічний об’єкт, літературний чи міфологічний персонаж, тварина, твір мистецтва тощо), образне уявлення якого збагачене змістовими компонентами вторинної природи, що дає можливість йому стати основою для зіставлення з іншим об’єктом. Приклад: літературний персонаж Отелло як джерело конотоніма *Отелло* (ʻревнивецьʼ); пустеля Сахара як об’єкт для появи конотоніма *Сахара* (ʻспекаʼ).

8. **Конотема** – референтне співзначення конотоніма. Приклади: ’ревнивець’; ’спека’; ’красива гірська місцевість’; ’нейтральна країна’.

9. **Кореферентність** – однакове предметне співвіднесення кількох конотонімів. Приклад: *О ціцерон районного масштабу! О демосфен в кольчузі із цитат!* (М. Пшеничний). *К. Діора визнано Наполеоном, Александром Великим і Цезарем моди* (Українська столиця, 30.05.2008).

10. **Конотонімосфера** – концептуальна сфера, що позначає сукупність усіх вторинних значень конотоніма, які функціонують у мові та мовленні та реалізуються в усіх аспектах його семантики. Розуміння сукупності як простору і простору як сфери передбачає певну векторність і завершеність.

11. **Конотонімогенез –** безперервний процес утворення й трансформації конотонімів у мовленнєвій діяльності. В описі конотонімогенезу розрізняємо сполучення *конотативний онім* і *деконотонімний онім,* різниця між якими полягає у ступені «збереження зв’язку з „онімним минулим“: у першому випадку в семантиці слова переважає» онімний компонент, у другому – конотонімний [336, с. 73]. Поняття *конотативний онім* у нашому тексті частіше замінюється поняттям *оказіональний конотонім,* оскільки конотація оніма стає пресупозицією до його конотонімізації. На початковому етапі перетворення оніма в конотонім (конотонімізації) він є оказіональним конотонімом. Терміни

деантропонімний, детопонімний, дезоонімний, депоетонімний (конотонім) вказують на джерело його творення.

Таким чином, система конотонімії – ***це сукупність елементів, які перебувають у синтагматичних і парадигматичних відношеннях і зв'язках один з одним, утворюючи певну єдність і цілісність.*** Конотонімна система як єдність передбачає наявність певної структури, внутрішньої підпорядкованості всіх підструктур, які містяться в ній (наприклад, конотативних антропонімів, топонімів, зоонімів, поетонімів, а також великих блоків національних конотонімій як підсистем конотонімії світової). Оскільки конотонімія – продукт суб'єктивної діяльності, який фіксує певні відмінності у сприйнятті дійсності носіями різних мов і культур, то ознака, що об'єднує конотоніми, лежить поза мовною системою. Л.М. Дмитрієва таким об'єднувальним фактором вважає ментальний компонент, сприйнятий крізь призму життєвих цінностей [243, с. 56]. Дослідження онімної семантики у плані реального контексту, представлені у працях О.Л. Березович, М.В. Голомидової, М.Е. Рут, Л.М. Дмитрієвої, О.Ю. Карпенко, І.Е. Ратникової та ін., впроваджують новий аспект дослідження системності ономастикону – функціонування онімів в індивідуальній та колективній свідомості носіїв мови, що теж виконує системоутворювальну функцію.

Неоднорідний ціннісний чинник визначає будову національної конотонімії, але ключовими поняттями у цій шкалі виступають, як зазначалось, поняття духовної цінності: суспільні уявлення про добро і зло, прекрасне і потворне, справедливість, смисл історії і призначення людини (як правило, усталені в культурі архетипи). Кожна національна підсистема має сформований набір ціннісних ознак та базу еталонних зразків, що наділені цими ознаками (стереотипів). Така характеристика відповідає рівневій класифікації конотонімії. В основі національно-культурної мовної картини світу лежить так звана «основна символічна система» – ціннісна мовна матриця, яка накладається на потоки сприймання відомостей про світ подібно координатній сітці. Від розгалуженості та структурованості цієї символічної системи залежить ефективність орієнтації людини у

соціокультурному та природному середовищі, а також якість та інтенсивність процесу переробки інформації [409, с. 15]. У появі конотонімів значну роль відіграє текст, отже, конотонімія має спільний прагматичний і когнітивний простір, який створюється «загальною концептуальною картиною світу, заповненою онімічною картиною світу» [409, с. 17].

Сучасне мовознавство виділяє три форми прагматичного контексту: 1) загальнокультурна картина світу (знання про довкілля, включаючи суспільство, природу і культуру); 2) дейктичний контекст (контекст ситуації); 3) дискурсивний контекст (загальний попередній текст). Перша форма – культурна картина відповідно до концептуальної картини світу має найбільшу вагомість. Система конотонімії – стійка, стабільна, але підпорядкована дії функціональної рухомості. Моделювання конотонімів відбувається як за мовними, так і за адаптаційно-діяльнісними моделями, на які впливають мовні та позамовні фактори. Для визначення актуальності їх зв'язку повинна бути врахована ситуація (дейктичний контекст). Зони перетину різних часових та просторових підсистем світової конотонімії утворюють ядро конотонімії, а одиниці периферії складають конструкції, побудовані на загальній інформаційній базі національної мови (дискурсивний контекст), але за принципами і стереотипами організації концептуальних та категоризованих знань про світ та його цінності. Фокус репрезентації цих знань у парадигматиці формує бінарні опозиції, що допомагає визначити основні тенденції, за якими відбувається розвиток конотонімів як онімного класу. У плані синтагматики поняття системності конотонімії корисне для розуміння суті процесів конотонімізації та її формування. Цікаво, що паралельно зі здатністю передавати важливу інформацію, конотонім має властивість робити цю інформацію закритою для непосвячених або іншокультурних реципієнтів.

Отже, конотонімія становить собою сукупність концептуальних уявлень носіїв мови про пізнаванну дійсність, оформлена у вигляді комплексу бази загальних та індивідуальних ментально-конотонімних стереотипів, виражених певними структурно-словотворчими та

семантичними моделями, які перетинаються у семантичному просторі, і виявляє усі ознаки системності.

2.4. Конотонім як концепт культури. Джерела виникнення конотонімів

Конотоніми стають одними з найбільш яскравих згорнутих культуроносних знаків. Уже наводилось порівняння О.Ю. Карпенко про власні назви як гачки, що «витягують» інформацію, як заголовки до певних знань. Отже, можна передбачити, що у світовій і в національній культурі існує інформаційна панорама, в якій власні назви відіграють роль кодів до її прочитання. Однією із цілей функціонування власних назв-кодів стає утримання системності попереднього інформаційного фонду і вироблення нових свідомісних знаків. Ці коди утворюють у свідомості кожного етносу свої базові домінанти – внутрішні менталітетні етнопсихологічні системи, що впливають на специфіку вираження факту. «Дослідження щодо зіставлення концептуальних сфер показали, шо існують фрагменти картин світу, які були особливо корисними в аналізі різних культур: вони виявились лексично втіленими у всіх мовах світу. Концептуальні універсалії культури можуть бути виявленими лише шляхом концептуального аналізу, що спирається на дані багатьох мов світу» [344, с. 76].

Спробуємо уявити появу нових онімних мовленнєвих образів в аспекті збагачення та зміщення значень архетипів різних культур і подати мовне явище вторинної номінації власних назв як певну культурну ситуацію, за якої аналізований мовний факт проектується на безліч рівнів пізнання людиною світу, а нове онімне значення втілюється в яскравий світоглядний комплекс емоційно забарвлених естетичних уявлень. Передумовою перерозподілу інформації в структурі онімного значення є властивість понять переходити одне в інше, особливо тоді, коли вони опиняються поза часом і простором. Об’єкт, названий іменем, стає інформаційно вагомим у соціумі, а онім на його позначення виявляє за таких умов схильність вбирати в себе

загальні та істотні ознаки ономастичного концепту. Власна назва збагачується новою інформацією, може її замінювати, стає її знаком, одночасно виявляючи логічну та емоційну оцінку об'єкта. Засадами цього явища вважаємо такі ознаки конотоніма: властивість бути згорнутим національно-культурним текстом; можливість пов'язуватись із іншими текстами культури і Текстом Всесвіту; здатність зберігати і передавати поняттєвий зміст, історично закріплений за даною власною назвою; широка лексична валентність конотоніма, за якої новий зміст підкреслюється певною словесною формулою; наявність у конотонімі ономастичного концепту з його мовними та культурологічними ознаками. Конотоніми, накопичуючи багатий екстралінгвістичний зміст, стають максимально культуроносними одиницями і повинні стати об'єктом лінгвокультурології. Завдання лінгвокультурології стосовно онімного матеріалу визначається як можливість дослідити механізми, на основі яких здійснюється взаємодія онімів як одиниць природної мови з культурною семантикою культурного коду [630, с. 4]. У рамках лінгвокультурології оніми вивчаються як лінгвокультуроніми, тобто мовні одиниці, здатні або безпосередньо, або у символічній формі яскраво, повно й адекватно відбити особливості національної культури (Д.Б. Гудков, Н.Н. Запольська, Є.С. Отін, В.І. Кононенко, О.В. Суперанська). Змістовою основою лінгвокультуроніма є лінгвокультурема – символічна значимість реалії, що полягає у вказівці на якийсь відомий кожному носієві мови факт, пов'язаний із вагомістю реалії у цій культурі. З'ясовуючи комплекс культуроносних ознак, визначимо роль конотоніма як концепта культури, а сприймаючи феномен культури як системну цілісність, для аналізу особливостей конотоніма як культурного концепту скористаємося поділом загальної цілісності культури за принципами філософії культури на певні універсальні модуси її буттєвості. Крім того, останнім часом активізувались дослідження розвитку літературної мови з точки зору теорії інтелектуалізації мови, за якою «прогрес і регрес у мові мотивовані стадіальними змінами культури, а інтелектуалізація символічних форм визначає вектори розвитку від

атомарного до узагальненого, від профанного до універсально-абстрактного, від конкретно-асоціативного до множинного. Тріада **символіка язичницька – символіка християнська – символіка літературна** [виділено автором. – Г.Л.] об'єднує вербалізовану систему символіки національної мови» [859, с. 13]. Оскільки у нашому дослідженні поняття концепту використовується у різних контекстах, вважаємо за потрібне їх уточнити. Так, концептом є власна назва, оскільки вона несе специфічну інформацію [354, с. 23]. Поняттям концепту ми користуємося, структуруючи семантичну будову конотоніма і виокремлюючи конотонімний концепт як категорію конотонімії. У цих контекстах концепт виступає мовознавчим поняттям. Коли ми переходимо до розгляду конотоніма як концепту культури, беремо до уваги закони розвитку цієї сфери і перетинаємо кордони іншого простору – царства культури. Таким чином, конотонім виступає універсалією двох галузей – і мови, і культури. Поняття концепту є достатньо ємним, щоб бути міждисциплінарним й об'єднувати спільні змістові блоки.

Конотативні оніми виникають, існують, репродукуються та функціонують у постійних взаємозв'язках. Вихідним принципом взаємодії стає принцип віддачі-прийняття, який проявляє себе, по-перше, у межах самого оніма (в його власних характеристиках), по-друге, у співвідношеннях між двома референтами (об'єктом, названим вихідним онімом, та новим об'єктом, який він іменує) і по-третє, у рамках різних текстів культури. Розглянемо дію принципу віддачі-прийняття на прикладах. Так, у світовій культурі протягом тривалого часу відбувався розвиток референтних конотацій назв гір – оронімів. У християнському контексті гори традиційно символізували висоту, сходження на небо. Гора, стовп, світове дерево слугували моделлю Всесвіту. Отже, гори є архетипним елементом традиційного розуміння світопорядку.

Широко вживаним конотативним оронімом стала назва найбільшого гірського масиву в Греції – *Олімп*. Спочатку цей реальний онім перетворюється в міфонім: у давньогрецькій міфології він називає священну гору в північній Фессалії, де жили боги на чолі

із Зевсом. У сучасному мовному світі цей конотонім уже розвинув багато конотем: наприклад, Олімп може бути фінансовим, педагогічним, поетичним, комерційним, культурним і т. ін., коли позначає товариство майстрів, спеціалістів найвищого рівня, авторитетів або називає місце, куди допускаються лише обрані. У такому разі фрази будуються за законами позначення просторового континууму: *Зворотний бік насильства влади – страх відповідальності за скоєні злочини. Цей страх тим сильніший, чим ближчий кінець легітимного перебування на владному Олімпі* (Капелюшний Л. Візантійський синдром). Семантика КО *Олімп* передбачає активного агента, який на цій горі повинен не просто перебувати, а сходити на неї, видряпуватись, долати висоту, рідше – просто приходити; а потім вміти утримуватись на ній: *Маючи унікальний хист, завдяки візантійським підступам, віроломству й неморальності, видряпуватися по службі все вище й вище, він* (Л.Кучма – Г.Л.) *таки здолав маківку Олімпу* (Там само). Динаміка, дієвість агента дії може передаватись лексемою *шлях: Люди забувають про її шлях на економічний Олімп* („Україна", №1, 2005 р). *Щоправда, шлях на владний Олімп у Володимира Михайловича був ще складнішим* („Урядовий кур'єр", 26.07. 2004).

Лексема *шлях* залучає конотонім *Олімп* до поширеного в культурі багатьох народів концепту мандрів і долі й стає для нас культурним кодом для розшифрування подальших текстів. Так, у класичній парадигмі християнської культури мотив мандрів у пошуках долі варіювався у багатьох сюжетах, зокрема, у притчі про блудного сина. Відчутною в „олімпійських" конотонімних асоціаціях є також глибока традиція розуміння світопорядку, яка криється за образом гори (світове дерево, гора, стовп). Перебувати у русі в пошуках долі і при цьому підніматися вгору – така досить цікава трансформація міфічної світоглядної космогонії, орієнтація у векторах „вертикаль-горизонталь", що органічно втілилась в КО *Олімп.* Часто лексично валентним словом у такому вживанні поряд із конотонімом *Олімп* виступає віддієслівний іменник *сходження (сходження на Олімп)*, що вказує на складний, але урочистий процес підвищення, важкого, однак

почесного долання висоти. Дуже рідко при КО *Олімп* може вживатись відтопонімний прикметник: *Я цим цікавлюся тому, що всі, хто приходить на Київський олімп, роблять одні й ті ж політичні помилки* (Сіверський Б. Земляки).

Конотонім *Олімп* легко вступає у лексичні взаємозв'язки і вдало прилаштовується до синонімічного ряду загальних назв, зокрема, із конотемою „обрана публіка": *Кожен став порпатися у своїй душі, поставивши собі особисте запитання: чому саме він хоче, щоб Пашка став депутатом? Наблизитися завдяки Пащі до бомонду, еліти, олімпу?* (Гримич М. Варфоломієва ніч). Семантично близькі лексеми *бомонд, еліта* залучають до свого кола й конотонім *олімп,* графічно уподібнюючи його до себе.

Пройшовши через міфономізацію, конотонім *Олімп* був ускладнений семою „божественної присутності". Інші прецедентні ороніми такої семи не мають, тому в їх семантиці здебільшого розвивається своєрідне „пряме топонімічне значення" – ʻвища точка, висота, вершинаʼ. Наприклад, оронім *Говерла* – найвища точка Українських Карпат і всієї України – у Івана Драча актуалізує цю конотему у формі множини, що додає значення узагальненості: *Так, трохи не вистачає йому скромності! – Великодушно погодились поважні дяді, поблажливо дивлячись з критичних Говерл* (Драч І. Противні строфи). У поетичних рядках В. Базилевського нами знайдено оказіональне вживання ороніма *Ельбрус*: (згадаймо: Ельбрус − згаслий вулкан із двома вершинами, найвища точка на Кавказі): *Втомився я у пору колотнечі світить сліпцям Ельбрусом голови.* Цей конотонім виявляє складні асоціації. Так, насамперед виявляється просторове поняття, коли у координатах „вертикаль/горизонталь" знову простежується просторова характеристика, бо видно те, що вище. Крім цього, відчутною є прихована сема якості: Ельбрус − не просто висока точка на поверхні, а найвища вершина, що має бути відомо читачеві. Отже, виявляється ще одне супутнє співзначення, яке теж досить активно реалізується в усіх подібних слововживаннях з оронімами на основі семи ʻвисотаʼ, – ʻвершина, найбільше досягнення чогосьʼ.

Значення ʻгора, вершинаʼ збагачується конотемою ʻнайвище досягненняʼ у випадках розвитку лексичного значення інших прецедентних оронімів: *Альпи, Еверест, Монблан.* Д. Павличко звертається до відомого українцеві ороніма *Говерла* і робить його позначенням найвищої якості: *Якби був зерном – те зерно б не роздерли, ярилася б нива камінна врожаєм. Якби був горою, то тільки Говерлою, якби був рікою, то тільки Дунаєм.*

Наступна конотема, яку може розвинути оронім, – ʻнагромадження, велика кількість чогось, гора, купаʼ, як і попередні, тісно пов'язана із семантикою багатозначного слова ʻгораʼ (як мовознавчого концепту) і з культурним кодом ʻгораʼ (у плані культурологічному): *Є святині, яких не діткнути ні монбланами жовтої преси, ані хитрим ефір облудам політичних ерзац-дантесів* (Забашта Л.). Згадаймо, Монблан – найвища в Західній Європі вершина Західних Альп. Синонімічна метафора *монблани (жовтої преси)* замінює конотативно згаслий вислів *гори (жовтої преси)* і насичує його свіжістю, образністю. Множина і графічне пристосування до загальних назв завершує процес оказіональної синонімізації.

Таким чином, власні назви на позначення гір, висот у процесі конотонімізації легко вбирають в себе семи загальної назви *гора* – ʻвисотаʼ, ʻнагромадження, купа чогосьʼ, але мають і свої власні конотеми, спричинені історією розвитку семантики оніма: ʻмісце, куди допускаються лише обраніʼ; ʻбомондʼ (*Олімп*); ʻнайвища якістьʼ (*Говерла*), ʻнайвища точкаʼ (*Ельбрус*) тощо. Декодування конотем оронімів передбачає звертання до географічних знань читача. Принцип віддачі-прийняття у межах самого ороніма виявляється у зміщенні семантичної структури, основною онімною семою якої є називання гори, вершини. У взаємозв'язках між двома об'єктами, названими вихідним оронімом і конотонімом, відбувається зближення спільних ознак, на основі яких стає можливою онімна метафоризація. Взаємодіють різні культури, універсалії яких переплітаються, спираючись на певні подібні мотиви. Адже *Говерла* – конотонім, що з'явився порівняно недавно, від часів самостійності України, за

аналогією до функціонування у мовленні інтерлінгвальних конотонімів як назв тих гір та вершин, що становлять гордість інших країн і країв.

В українському мовному полі міцно усталились інтралінгвальні конотоніми, пов'язані зі скорботними сторінками нашої історії: *Бабин Яр, Базар, Берестечко, Батурин, Колима, Крути, Кодня, Переяслав, Сибір, Соловки, Чорнобиль, Сандормох.* Вони можуть позначати трагічні події в історії українського народу, національну трагедію або навіть підніматися до символічних значень вселенської трагедії, можуть набирати загального філософського значення людської життєвої трагедії. Ця трагедійність, сум, часом навіть з якимось розпачем, характерні переважно для української мовної парадигми 80-90-х рр. XX ст. На початку нового тисячоліття вони використовуються значно рідше. Наведені історичні топоніми мають різне навантаження, позначають різні етапи нашого історичного шляху. Але вони повторюють спосіб узагальнення певної історичної події як перемоги чи поразки. Наприклад, в російській мові інтерлінгвальний КО *Ватерлоо* розвинув значення 'поразка, крах надій, задумів': *Мне кажется, у каждого из нас, проживших на этой земле несколько десятилетий, было хотя бы одно весомое, ощутимое поражение в жизни – свое Ватерлоо* [577, с.102]. Таке саме значення й у подібному вживанні виникає в інтралінгвальному КО *Берестечко*. Конотонімного значення національної трагедії набув історичний топонім *Батурин* – резиденція гетьманів Лівобережної України, яку в 1708 р. московські війська захопили і зруйнували, а козацьку старшину розіп'яли на хрестах. *І хоч би куди ми збирались і вирушали, а приходимо завжди в Батурин, І вийти з нього нізащо не можемо. Усі наші дороги ведуть сюди, а звідсіль – не виходить жодна* (Кордун В. ЛУ, 20.03. 2003 р.). Констатація того, що Україну постійно розпинають, передана за допомогою конотоніма *Батурин.* Утім, цей топонім все ж частіше фіксується як поетонім, ніж конотонім: *Ось і знову спину вогнем пропікає, озирнутись боюсь до повалених стін – Чи Батурин кривавить, чи Троя щезає* (Ю. Завгородній).

Символічного значення цей онім набув, але через нечасте вживання конотонімом не став.

Отже, процес конотонімізації охоплює групу історичних топонімів, яка активізує такі елементи конотонімного концепту, як: сукупність диференціальних ознак, що дозволяє розпізнати даний індивідуальний об'єкт; історико-культурний фон, пов'язаний з існуванням географічного об'єкта; врешті, оцінювання об'єкта громадською свідомістю, що формує особливі онімні репрезентації у національній літературній мові (інтралінгвальні КО), а також створює універсальні символи цивілізації (інтерлінгвальні КО). Взаємоперехрещення культурних ізоглос виявляє характеристику конотоніма як концепту культури. Конотоніми спираються на явище архетипності когнітивних рядів, що дають змогу повторювати смислові одиниці й модифікувати їх. У межах розуміння проблем культури як діалогу культур можна говорити про вступ конотонімів у діалог з іншими конотативними сферами. Якщо зважати на універсум культури як інтертексту, засвідчимо дію семіотичного механізму, який забезпечив особливий інтертекстуальний зв'язок між конотонімами різних часів та культурних просторів. Ключем до їх розшифровки стає культурний код.

2.5. Сакральна і профанна сфери у вимірі семантичного простору конотонімів

"Сакралізація реалії спричиняє її символізацію", – стверджує В.В. Жайворонок [277, с. 205]. Слово «сакральний» словники іншомовних слів тлумачать як священний, той, що стосується релігійного культу й ритуалу [696, с. 794; 697, с. 510]. За релігієзнавчими словниками, «сакральне (від лат. *sacer* 'священний') – наділене Божою благодаттю. Таким є релігійна віра, таїнства, церква, особи, зведені в священницький сан, речі і дії, що відносяться до релігійного культу. Сакральне, на відміну від мирського, є релігійно санкціонованим» [638, с. 289]. Ще більше деталізує це поняття В.М. Шевченко в «Словнику-довіднику з релігієзнавства»: «Сакральне (від лат. *sacer* – священний) –

1. Надприродні істоти, які є об'єктом поклоніння в певному релігійному культі. 2. Релігійні цінності – віросповідання, віровчення, таїнства, церква. 3. Сукупність предметів, осіб, дій, текстів, які входять в систему релігійного культу. Інша назва – священне» [857, с. 313]. Вивчаючи концепт «душа» як одне з ключових понять сакрального, М.В. Скаб простежила розвиток терміна «сакральне» [686, с. 72-78]. Вона називає позиції двох теорій сакральних явищ – універсальної та селективної. За універсальною концепцією (представник – Фома Аквінський), увесь світ є сакральним і будь-який його елемент перебуває у посередньому або безпосередньому зв'язку з Богом. За цією концепцією у всіх сферах життя неможливі позарелігійні вияви. Ця теорія, на нашу думку, базується на глибоко релігійній свідомості і передбачає своєрідне сприймання світу та його речей. Селективна концепція тільки частину навколишньої реальності відносить до сфери *sacrum*, іншу – до *profanum*. Sacrum ('святість', 'святе') став важливою категорією сучасного релігієзнавства. Цей термін було введено в науковий обіг французькою соціологічною школою (Г. Губерт, М. Маусе, Е. Дюркгайм).

Для нашого аналізу конотонімів ми теж візьмемо за основу не тільки горизонтальні просторові характеристики, а й вертикальні координати. Згадаймо про тривимірність ідеальних християнських символів: є душа, тіло і дух. Площина їх осмислення становить собою: за вертикальними вимірами – традиційну модель Всесвіту: небо, земля, потойбічний світ; за горизонтальними – поділ світу на сакральний і профанний. За останнім поділом: те, що прагне неба – є сакральним, що тягнеться до землі – профанним. Будь-яка реальність та будь-яка подія проектуються у цих векторах і у цьому проектуванні набувають нового значення. Духовна наповненість людини залежить від її прагнення до священного, до висоти, до неба. Тілесні потреби – це профанний світ – за одним виміром, тобто земля (чи пекло) – за іншим. За св. Августином джерелом пізнання та внутрішнього долінгвістичного мовлення є Бог. Е. Гусерль помітив, що природознавець схильний розглядати все як „природу", а гуманітарій усе вважає „духом". «Від часів Просвітництва філософська традиція незмінно змальовувала культуру як результат роботи духу (Г. Зімель),

як наслідок духовної активності людини (М. Шелер), вбачала її сутність і смисл у полюсах єдності та множинності духу (Р. Кронер), пов'язувала її походження з релігійним культом як єдністю трансцендентного й іманентного, раціонального й чуттєвого, духовного й тілесного (П.О. Флоренський)» [170, с. 15]. У наші часи повертається інтерес до форм духовного, гностичного, церковного, науки про дух і культуру привертають все більшу увагу, а фундаментальні науки частіше застосовують пояснювальний та смисловий апарат релігії. Осмислення світу вимагає звернення не тільки до раціональних методів пізнання, а й до потенціалу, що загострює сприймання вищих проявів духу. Зважаючи на це, усвідомимо, що побудувати сучасну теоретичну концепцію, не звертаючись до вагомості досліджень духовної сфери чи зовсім ігноруючи їх, неможливо.

У багатьох дослідженнях зарубіжної лінгвофілософії, дореволюційній російській релігійній філософії, у низці праць містичного та езотеричного спрямування звертається увага на духовну (енергетейну і духовно-енергетейну) і власне енергетичну природу мови. В українській філософії мови донедавню прогалину подібних теорій заповнив Ф.С. Бацевич нарисами «Духовна синергетика рідної мови» [57]. Сучасні дослідження з ономастики теж враховують «історію розуміння людської мови як глибинно-символічного, духовного, синергетичного, теоантропокосмічного явища, нерозривно пов'язаного з Вічними Божественними Логосами і пізнавальною діяльністю людини» [57, с. 2]. Так, І.Е. Ратникова, аналізуючи власні назви у різних типах свідомості, що уже згадувалось, звертає увагу на позиції релігійно-міфологічної свідомості [632, с. 22-24]. Під впливом цих ідей виникає поняття ономастичної харизми як вияву одного з універсальних надетнічних культурних архетипів, в якому подано колективний досвід називання іменем. «Говорячи про „ономастичну харизму", ми маємо на увазі визнання авторитету імені, його впливу на носія, його „програмувальних" властивостей. Це давня константа духовного життя була однаковою мірою істотною як для

міфологічного, так і для релігійного типів свідомості», – зазначає А.П. Забіяко [292, с. 54].

«Слово, що звучить іззовні, є знак Слова, що сяє всередині. І ми маємо піднестися до цього внутрішнього мовлення», – вважає Ф.С. Бацевич [56, с. 196]. П.О. Флоренський пише про надзвичайну потужність слова, яке назріло в душі людини і рветься назовні, горить і палає, якщо не висловлене. «Функція слів – саме в тому, щоб бути висловленими і, потрапивши і укорінившись іншому в душу, зробити там свою дію» [827, с. 261]. І він же додає, що найбільшою мірою синтетичності з усіх слів володіють власні назви, які після термінів і формул стоять на наступній сходинці магічної потужності. Варто тут зупинитись на його поглядах детальніше. Імена, зауважує П.О. Флоренський, можуть і не мати своєї енергії, але вони розуміються як уявні фокуси інших енергій, і, не маючи власної сутності, віддзеркалюють і набирають енергію єдиної визнаної для соціологічного явища реальності – суспільного середовища. «Отже, все завдання полягає в тому, щоб пояснити, яким чином енергія суспільного середовища збирається в уявні фокуси, що мають назву „імена“, і чому ці фокуси, будучи удаваними, видаються реальними» [Там само]. Тому, хто не вважає імена реальністю, можна заперечити, що людство їх такими вважає. Імена нібито не мають енергії, але людство визнає їх такими, що енергію мають. І «народних переконань достатньо, щоб зробити імена вогнищами творчого творення особистості. Адже людство мислить імена як субстанціальні форми, як сутності, що утворюють своїх носіїв – суб’єктів, самих по собі без’якісних. Це – **категорії** буття. Але якщо соціальне середовище вважає їх категоріями, то цього досить, щоб зробити імена соціальними **імперативами.** Імператив же, висловлений індивіду середовищем, є вже слово **творче.** Імена виявляються творчим „хай буде“**,** що формує в суспільстві його членів <...>. Так, якщо дитину названо Наполеоном, то й поводити себе вона має, як Наполеон, бо така поведінка від неї очікується масами», – переконує далі П.О. Флоренський [виділено автором. – Г.Л.]. Житія святих – у верхньому полюсі й дражнилки – у нижньому, типи казок, прислів’їв,

приказок, літературні типи, житейські спостереження тощо – все це визначає народне уявлення про характер того чи іншого імені. Імена самі в собі визначені й завершені; кожне ім'я – свій особливий, самозамкнений світ. Це правило П.О. Флоренський називає першою передумовою людства. Друга, на його думку, полягає в тому, що будь-яке ім'я обов'язково активне, воно не може опинитися без дії на свого носія, тому людина повинна перебувати у відповідності зі своїм іменем. Звідси випливає заповідь: повинна бути „тезоіменність імені", щоб „по імені було й житіє". Якщо цього немає, людина все одно буде намагатися, навіть несвідомо, видаватись такою, якою вимагає від неї ім'я. «Загальнолюдська формула про значимість імен і про зв'язок з кожним із них певної духовної і частково психофізичної структури, усталена в віках і народах, веде до необхідного визнання, що у переконаннях цього роду справді є щось об'єктивне і що людство, завжди і всюди утверджуючи імена як субстанціальні сили або силові субстанції чи енергії, мало все ж за собою дійсний досвід віків та народів, що втілилось у вищеназваній формі» [827, с. 480]. Іоанн Златоуст вважав, що варто звертати увагу не на саме ім'я, а на річ, яку воно називає: «Не в імені містяться речі, але природа речей утворює імена. Відповідно до своєї сутності». Зробимо спробу розглянути значення імені з позицій «міфологічної та релігійної свідомості».

Референт (людина, тварина, географічний об'єкт, літературний персонаж, об'єкт зоряного неба тощо) одержує ім'я як певний знак ідентифікації. За універсальною концепцією ім'я має силу і сутність, задану Господом і накопичену в душі номінатора, потім затверджену суспільством й підтверджену його соціальним досвідом. Протягом свого життя референт відповідає (або прагне відповідати) цій сутності імені, зміцнює її ознаки. Якщо референт набуває слави (стає „іменитим") й задане ім'я стає відомим у соціумі, воно продовжує жити власним життям, проносячи запрограмовану інформацію крізь простір та віки. Ім'я стає знаком не людини, а смислу, виявленого нею, але залишає при собі блиск присутності свого першого носія, його славу. Як бачимо, у зазначеній концепції своєрідно

проектувались погляди на причини семантичного розширення власних назв та процедуру його протікання.

М.В. Скаб зазначає, що останнім часом на вияви сакральності стали звертати увагу літературознавці, оскільки, як підкреслював Л. Рудницький, однією з головних ознак українського письменства від «ранніх початків до сьогодні є його релігійність. Коли б мати такий магніт, що виявляє усі прояви релігії й приложити його до української літератури, то вона б завалилася: після витягнення з неї усіх тем і мотивів мало що б залишилося» [686, с. 74]. Тісний зв'язок між літературою і Біблією відзначали Л.Тодорова, називаючи цей зв'язок «ідеогенетичним» [777, с. 79], В.І. Сулима, ставлячи у назві свого дослідження поруч поняття «Біблія і українська література»[749]. Г.М. Яворська, посилаючись на В'яч.Вс. Іванова та Т.В. Гамкрелідзе, пише, що мовлення осмислювалось з кардинальною опозицією «священне – профанне уже в найдавніші часи мовлення» [882, с. 18]. На думку Г. Межжеріної, загальне протиставлення *сакральний – мирський* (профанний) визначає модус усього набору протиставлень усередині моделі світу часів Київської Русі. Додамо, що як у світовій культурі загалом, так і в культурі Київської Русі таке протиставлення відповідало дуальній ментальності епохи середньовіччя.

Отже, на нашу думку, конотативні імена за просторовими координатами можуть належати високому світові (небо), низькому (пекло) і констатувати наявність певних сутностей землі, тобто бути явищами сакрального і профанного світу. Так, конотонімами сакрального світу можна назвати: 1) конотативні міфоніми; 2) конотонімні імена християнської релігії. КО профанного світу першого порядку (земля): а) переосмислені імена, топоніми, назви соціальних явищ, подій і фактів світової та вітчизняної історії; б) назви реальних об'єктів; в) поетоніми; КО профанного світу другого порядку (пекло) – це жаргонні, просторічні, вульгарні КО. Вищі цінності вічні, конотоніми сакрального світу є давнішими і багатшими своїми конотаціями за мирські. Втім, до історії оцінки вартостей бажано ставитись критично. Адже на її шляху траплялись різні постаті, а усвідомлення небезпеки, що загрожувала людству,

могло часом виявлятись не стільки у ствердженні позитивних цінностей, скільки в їх запереченні з метою повчання людству, яким йому не треба бути, кого не можна наслідувати. Л.А. Софронова помітила, що «зближення між сакральним і світським, ніколи не реалізоване повністю, залежить від волі художника, виступає знаком історико-культурної епохи, як, наприклад, бароко чи романтизму» [727, с. 31]. У конотонімії, наприклад, ці періоди – бароко і романтизм – відзначалися сплеском античних конотонімів.

Проаналізувавши роботи Е. Касірера в галузі культурології [365], Р. Мніх робить висновок, що реально в історії європейської культури sacrum як категорія сформувалася і функціонує в трьох ідейно-естетичних парадигмах: 1) парадигмі міфологічній, яка відображає рівні класичної опозиції М. Еліаде «sacrum-profanum»; звичайно у художньому творі таке sacrum представляє міфологічні структури й архетипи <…>; 2) парадигмі релігійно-християнській, що відображає проблеми власне християнської культури; таке sacrum в літературі представлено насамперед християнською символікою і християнськими мотивами, говорити про які як про міфологічні було б не зовсім коректно, оскільки для християнина (як автора, так і реципієнта) Новий Заповіт (як і вся Біблія) не є міфологією, але реальною подією у світовій історії, внутрішнім смислом існування людини як такої; 3) нарешті, парадигмі соціально-політичній, яка представляє особливі випадки, коли сакральними стають такі поняття, як свобода країни, особиста свобода, сімейні узи, боротьба за незалежність батьківщини та ін., причому тут дуже часто вираженням сакральності служить саме біблійна символіка. [996, с. 118; 686, с. 76-76]. На цих культурних модусах, або парадигмах, ми і зупинимося.

2.5.1.Міфологічна реалізація архетипів сакрального світу

Міфологія була „колискою“ поетичної фантазії. Е. Кассірер вважав, що міф варто розглядати не лише як арсенал мотивів і сюжетів, а й як джерело зображувально-поетичних засобів [365, с. 165]. У всіх розвинутих міфологіях світу початок світотворення є

тим пунктом, з якого починається і на якому замикається рух буття, він є тим моментом приходу людини до Єдиного, з якого походять усі живі і неживі форми. Це єдине має троїсту природу, що виражає рівновагу двох протилежностей, утворюючи Єдине у множинному вияві живої та неживої матерій. Картина, яку змальовує міф, сягає часів встановлення світового ладу, тих часів, які не становлять неперервної лінії з історичною послідовністю періодів. Міф ніби постійно присутній „тут“ і „тепер“. Отже, якщо міф стосується не тільки безумовного минулого, то його часова система виявляється паралельною до повсякденної часової послідовності [170, с.176-177]. Цей підхід співвідносний із думкою О.О. Потебні, який підкреслював, що творення міфу не належить якомусь одному часу, «Міф полягає в перенесенні індивідуальних рис образу, що має пояснити явище або низку явищ у саме явище» [617, с. 263]. І міф, і науку, і символ, і слово О.О. Потебня розглядав динамічно, як діяльність духу і душі [371, с. 139]. Я.Е. Голосовкер, якого С.М. Гатальська називає блискучим дослідником логіки міфу, переконує: уявлення, які набирають форми міфу, є мислення смислами, що даються не як теоретичні передумови, а як самоочевидність, тому «цей уявний, імагінативний світ міфу має часто-густо більшу життєвість, ніж фізично даний світ» [188, с. 13]. І міфи живуть довго. Саме на те довголіття, яке триває й донині, звернув увагу Августин. Дослідник міфології Р. Бультман вважає міфологічним той спосіб уявлень, у якому неземне, божественне, видається чимось земним, людським, а те, що є надчасовим, – дочасним. Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, підсумуємо: міф – позачасовий і сучасний; сягає давніх часів, але перебуває „тут“; мислить смислами; він божественний, а також земний та людський. Отже, міфічні образи мають усі передумови жити довго і, деміфологізуючись, переосмислюватись. Людство протягом всієї історії постійно зверталося до своєї міфологічної спадщини, намагаючись у глибинах міфологічного світосприйняття знайти вічні символи. Художнє мислення робить постійні спроби примирення вічності (міфології) й історії (темпоральності), оперуючи породженими міфом категоріями й образами. Аналізуючи міфічні

конотоніми, ми можемо говорити про культурний патерн як про явище інтерференції, інтракультурування, запозичення культурної моделі, мовної одиниці.

У кожного народу свої міфи, але не можна не визнавати наявність константних моделей духовності, які є базовими елементами світової культури. Це її архетипи (інші терміни: універсалії, інваріанти). Так, архетипом є слово [170, с. 107]. К. Юнг окреслив структуру архетипів, формулюючи такі, наприклад, архетипи, як „мати“ (архетип вищої жіночої істоти, що втілює відчуття вічної й невмирущої стихії й виявляється в різних варіантах: Богородиці, богині, відьми тощо), „дитя“ (символізує початок пробудження індивідуальної свідомості), „аніма й анімус“ (несвідомий первень протилежної статі в людині), „тінь“ (демонічний двійник, наприклад, Мефістофель у «Фаусті» Ґете), „мудрий старець“ (архетип духу, значення, прихованого за хаосом життя, що виявляється в образах мудрого чарівника, шамана) і т. ін. [874; 876]. Переходячи зі сторіччя до сторіччя, вони сповнювалися новим смислом. Ті імена, що стали загальновідомими (прецедентними), оскільки вони спираються на традиційні архетипні мотиви, так само можуть повторюватись, набуваючи нових конотем, але зберігаючи свою архетипну константу. Наприклад, в українській міфології таким іменем із втіленням архетипу вищої жіночої істоти став конотонім *берегиня.* У наших пращурів це богиня добра, захисту людини, оселі, малих дітей від хвороб та інших злих сил. Про берегиню згадується у «Велесовій книзі»: *Ті славні нічого не берегли, ані життя свого. Так сказала їм Берегиня* (Войтович В. Українська міфологія). Із твірним словом «берег» пов’язує цей конотонім Ліна Костенко: *Дівчата ходять, мов княгині, цвітуть смарагдові луги. Русявокосі Берегині позолотили береги.*

Сьогодні слово *берегиня* часто вживається на позначення жінки, яка оберігає домашнє вогнище; якусь святиню, традиції, народне ремесло тощо. На жаль, власне українських сакральних конотонімів, що походять із власної міфології, дуже мало, хоч, як стверджує її дослідник В. Войтович, «українська міфологія не тільки одна з найдавніших у Європі, а й у світі. Доказом може бути хоча б те, що ця

багатюща духовна скарбниця (окрім міфології, це й способи будівництва святилищ, творіння скульптур, винайдення меандрового орнаменту та багато іншого) виникла за чотири, п’ять, а можливо, й більше тисячоліть до античного світу» [145, с. 623]. Із приходом християнства візантійська віра зруйнувала наш пантеон богів і героїв, заборонивши предкам і їхніх богів, і ритуали, звичаї, обряди, пісні. Упродовж століть українська міфологія була незатребуваною, і тому ми зараз, можливо, краще знаємо античні міфи, ніж власні (а, втім, «сучасні дослідники справедливо відзначають, що серед тих втрат, які несе культура нашого часу, тобто епохи технологічної цивілізації, є втрата споконвічного символічного знання – знання не тільки змісту тих чи інших символів, але й їх онтологічного та культового значення» [996, с.75]). Окремі відгомони давніх вірувань можна ще почути в міфонімах *Баба Яга* (Баба – одне із найстаровинніших божеств давніх українців; мати-предкиня, берегиня, охоронниця, покрова, хранителька родинного вогнища, подайниця усякого добра. Образ предкині-баби дійшов до нас у скульптурних зображеннях скіфських, половецьких, східноукраїнських степових баб. Пізніше Баба Яга, Баба-яга, Єгера – богиня смерті, мешканка потойбічного світу Нав, родоначальниця і предкиня усіх відьом у світі), *Боян* (міфічний поет-співець, син Сонця і Місяця, бог співу), *Вій* (найстрашніший і найсильніший представник нечистої сили, що живе під землею), *Морока, Нежить, Кикимора* (дочки та сестри *Мари* – дочки Чорнобога, богині зла, темної ночі, ворожнечі, смерті), *Кощій Безсмертний*, або в деяких місцевостях – *Чахлик Невмирущий* (мешканець потойбічного світу, чия душа, що оновлюється кожен рік із воскресінням весняного сонця, був символом невмирущості), *Змій-Горинич* (володар підземного царства вод, син великої богині Дани). Здебільшого ці міфоніми, втративши своє сакральне значення, вживаються з метою характеристики людини, як правило, негативної. Так, *Змій-Горинич* – ‘злий і жорстокий чоловік’; *Кощій Безсмертний* (*Чахлик Невмирущий*) – ‘худий, кістлявий та немічний’: *„Де ж поділися справжні чоловіки”, − іноді впадала Марія у специфічну депресію власної статі; навколо якісь чахлики невмирущі або*

вайлуваті свинопаси, яким вочевидь, ліпше запивати пивом горілку, аніж плекати інтерес до жіночої плоті (Процюк С. Тотем). *Баба яга* – ʻсварлива жінкаʼ: *Край великого села жили колись чоловік і жінка. Чоловік тихий собі, смирний, а жіночка – з характером: сварлива, вередлива, справжнісінька баба яга* (Тисяча усмішок, с. 222). Кикимора (кікімора) – ʻнегарна жінкаʼ: *Микола собі таку страшну жінку взяв – кікімору, та й годі* (Там само). Сьогодні ці імена, очевидно, більше сприймаються як переосмислені імена казкових героїв, оскільки відомими сучасному читачу вони стали саме через казки, де знайшли свою нішу, щоб переховатись і таким чином зберегтись. Ім'я *Бояна* відоме зі «Слова о полку Ігоревім» (від ʻ*баяти*ʼ – ʻрозповідати, ворожитиʼ; ʻ*байʼ* – ʻказкарʼ; ʻ*баянʼ* – ʻспівецьʼ [ЕСУМ, Т.1, с. 157]) і вживається для називання співака: *Не всяк Боян, хто піє під баян* (Сом М.). *Вій* − потвора, страшидло, відомий загалу як гоголівський персонаж: *Атомний Вій опустив бетонні повіки* (Костенко Л. Летючі катрени). Своєрідно поєднались християнські і давні міфологічні мотиви у сполученні *Адамові люди*. Так названо велетнів, що за давніми віруваннями населяли землю. У сучасному мовленні *адамів* означає ʻдавнійʼ. Зазначене словосполучення виникло, очевидно, вже не у часи міфічного світосприйняття, а пізніше, незважаючи на те, що називає міфічних істот.

Отже, українські міфічні конотоніми виконують свою звичну функцію – служити яскравими, ємними емоційно-експресивними портретами, найчастіше заступаючи саме якісні характеристики. Збереглося їх небагато, і в силу прагнення стерти їх з людської пам'яті після прийняття християнства, зберігаючись, вони плавно апелятизувалися, залишивши слабкі тіні сакральності.

2.5.2. Античні конотоніми

Антична міфологія дала світовій та національній культурі велике багатство власних назв. Тут найперше привертають увагу «мовні знаки античності», що продовжують «відому світовій культурі традицію символів» [419, с. 47]. Л.П. Петрова зазначає:

«Досконалістю античної лірики захоплювалися у ХХ ст. неокласики – невелике коло поетів, перекладачів та літературознавців 20-х – поч. 30-х р. (М. Зеров, М. Драй–Хмара, П. Филипович, М. Рильський, О. Бургардт). Їх об'єднувала система світосприймання, позначена рисами „аристократизму духу“ та творчого інтелекту, тяжіння до гармонії між раціональною сферою та почуттями, власне до сподіваної „калокагатії“, до високої культури мислення та поетичного мовлення. Антична символіка, зокрема міфічні імена-символи, засвідчують у поезії неокласиків гру значень, численні асоціації, перетворення, викликаючи цим інтелектуальну активність читача, спонукаючи його до розшифровки „коду античності" в поезії. Серед міфічних імен у М. Рильського найуживанішими є *Афіна, Діоніс, Зевс*, в Ю. Клена – *Діоніс, Аполлон, Зевс* [373, с. 256]. Міфічні імена – теоніми (імена богів), демононіми (іменування різних духів), імена героїв, титанів, царів – це особлива група власних назв, які, на відміну від антропонімів, не мають реально існуючого денотата. Вони є іменами істот, які сприймаються як живі. Міфічні імена – це здебільшого символи, які яскраво демонструють багатство наявної в них "енциклопедичної інформації", багатство відміфонімічних значень» [591, с. 57].

До античних конотативних міфонімів належать міфоантропоніми, міфотеоніми та міфотопоніми. Так, головне божество грецького пантеону; бог всяких атмосферних явищ; батько богів і людей; опікун сім'ї і держави – Зевс (Зевес). Атрибутом Зевса була блискавка. *Зевес їй (Юноні) побожився, Вписав на пам'ять в полу устав, Да так уже розвеселився, що з ней обнявшись, реготав* (Білецький-Носенко П. Горпинина, чи вхопленая Прозерпина). Сьогодні це ім'я як конототивний міфотеонім може прозаїчно називати начальника. *В образній мові Зевс – велична людина, визнаний глава. „Зевс-громовержець" – іронічне визначення грізного начальника* (З народного календаря, 21.08.2000). «Зевс» – назва приватного підприємства у Рівненській обл., продукція якого – ковбасні вироби, копченості. *Справді, назва підходяща і навіть у певному сенсі символічна. Адже Зевсу були притаманні не лише нестримні царські*

бажання, а й справді божественна мудрість. І він також спускався на землю. Назва статті – «Зевс спускається на землю» (Урядовий кур'єр, 11.07.2002 р.).

За уявленнями давніх греків, населена територія Землі з Елладою в центрі, сукупність населених людиною частин земної кулі становила собою Ойкумену**.** *Ойкумена* – інший поширений в сучасній мові конотативний міфотопонім. Сьогодні ойкуменою називають окультурену територію. *Тепер кожний сучасний автор для всієї україністики, для всієї літературної Ойкумени, ба, для транснаціональних інформаційно-культурних стратегій, виступає носієм певної кількості ознак* (Критика, 2000, № 3). *Вона* (Ахматова – Г.Л.) *народилася на березі Чорного моря, на краю тої Ойкумени, що сформувала в кінцевому результаті європейську цивілізацію* (Шевченко В. Анна Ахматова. Поетична мандрівка до витоків). Давнім конотативним топонімом є назва *Аркадія* – історична область у Греції (центральна частина Пелопонессу), в античну добу населена ахейцями. Оспівана античними поетами як ідилічний край. Звідси – культурологічний термін *аркадський пейзаж* у мистецтві XVII-XVIII ст. Література класицизму XVII-XVIII ст. змальовувала Аркадію як країну достатку, де життя людей проходило у розвагах на лоні прекрасної природи (пасторальна тематика „Аркадські пастушки"). Сьогодні означає щасливу країну, гармонійне, безхмарне життя. *Нинішня Польща нагадує все, лише не мирну, спокійну Аркадію* (Галан Я. Напередодні). Втіленням щасливої пори є молодість. Тому Аркадія – країна молодості: *Холодною та суворою тугою сповнена картина «Аркадські пастухи»* [Ніколя Пуссена. – Г.Л.]. *На ній зображено трьох юнаків-пастухів та дівчину, які несподівано знайшли могильну плиту з написом „І я теж був у Аркадії", тобто 'І я теж був молодим, гарним, щасливим та безтурботним – пам'ятай про смерть'. Але герої картини не впадають у розпач* (Історія світової і української культури). Давно засвоєним у художній літературі став конототивний гідронім *Лета.* У грецькій міфології Лета – ріка забуття в підземному царстві Аїда, з якої душі померлих пили воду і забували своє земне життя. В українській міфології теж була така ріка,

називалась вона досить прозоро − *Забудь-ріка*. КО *Лета* активізував свою найяскравішу конотему ʻзабуттяʼ, переставивши у семемній структурі на більш далеке місце конотему ʻназва річкиʼ, як це відбулось у традиційному, „класичному" звертання до цього КО Г. Чупринки: *Слова огнисті Безслідно в Лету не пливуть, Вони, мов зорі променисті, В кривавих блисках оживуть* (Чупринка Г. Пророк). Залежно від контексту сема приналежності до власних назв може бути або ближчою до основної, або маргінальною. Якщо КО усталився у мові давно, наближення до семи ʻводний об'єктʼ оновлює сам конотонім. Наприклад: *Ця фраза коштувала Старичку крісла голови обласного літоб'єднання. Чорнильне „Гроно" потопло в водах чи, ліпше сказати, у болотах чорнильної Лети* (Неборак В. Введення у Бу-Ба-Бу: хронопис кінця тисячоліття). Освіжають давній конотонім тематичні варіації на „водні мотиви", до яких звертається неперевершена майстриня слова Ліна Костенко: *Ти, совісте майстрів, тобі не страшно навігацій! Лети Гори, гори!* Міфічний конотонімний гідронім *Лета* утворив стале сполучення *Канути в Лету* – ʻзабути, назавжди зникнути, піти в небуттяʼ. *Радянська символіка канула в Лету. У червні 2000 на фасадах будівля Верховної Ради України встановлено другий з трьох Малих гербів України* (Урядовий кур'єр, 03.06.2000 р.). *Канула в Лету держава, яка так „любила" Великого Кобзаря, так ревно захищала його від „ворогів" українського народу* („Україна", №2, 2005 р.).

Найчисельніша група античних конотонімів – міфоантропоніми. До них належить, наприклад, ім'я *Атлант*. У грецькій міфології це – титан, брат Прометея, що був покараний за участь у боротьбі титанів проти богів і тримав на своїх плечах небесне склепіння. Уже зазначалось, що це ім'я сьогодні називає людину, сповнену відповідальності за свою справу. Образ Атланта – один із улюблених образів Ліни Костенко. У неї цей символ має також інші значеннєві варіації: Атлантами називає поетеса звичайних людей, своїх земляків, значимих працею, простотою і людяністю, так званих "маленьких людей", які, однак, "держать небо над своєю батьківщиною": "*Мати. Каріатида з божої глини. Підпирає стіни біблейської балки своєї*

хати"; "Батько. Старий Атлант. З могутнього кореня. Шліфований і покорчений тяжкою працею. Мати тримає на собі хату, батько тримає на собі світ". Син– новий Атлант, продовжувач звичаїв і традицій батьків: *Тепер вже він трима на собі світ. Він молодий, він красень, він Атлант. Він держить небо над своєю батьківщиною*. Імена міфічних героїв Каріатиди та Атланта роблять образи звичайних селян монументальними. Це – "горельєфи пам'яті", постаті "сумних селянських пантеонів" [591].

Долаючи довгий шлях конотонімізації, міфонім *Атлант* набував різних спів значень: за зовнішнім виглядом: *атлант* – архітектурна прикраса у вигляді чоловічої фігури. *Будинок тьмяно освітлений. Старовинної архітектури і на якийсь час уповільнивши кроки, вони* (Довженко і Сталін – Г.Л.) *окидають очима поверхи, погляди їхні мандрують по фризах та мармурових атлантах, що тримають на собі вічну вагу, та по рядках венеціанських вікон, у яких давно вже не світиться* (Гончар О. Двоє вночі); потім – за функцією (у медицині). В оказіональних конотонімах важко буває з'ясувати різницю між постаттю титана Атланта й атлантами – архітектурними прикрасами, настільки близькі вони за значенням. Образ Атланта для зображення відповідальної людини, сповненої почуття обов'язку виконувати важку роботу, приваблює письменників і тому часто використовується і в літературі, і у публіцистиці: *Люди шахтарської професії у м. Добропілля Донецької області, образно кажучи, вперлися ногами у донецьку землю, тримають на своїх плечах – соціальну сферу, бюджет і т. ін. Спина тріщить, а вони, як ті атланти, тримають це все* („Донеччина", 05.10.2000 р.). Безперечно, тут йдеться про скульптурні фігури і вжито деонімізовані лексеми. Але повний перехід власної назви у загальну можливий лише за такого ступеня забуття оніма-джерела, який висуває на перший план апелятивну семантику слова [331, с. 344]. У разі набування статусу конотоніма повного впадання оніма-джерела у небуття не відбувається, обов'язково має залишитись сема його присутності, щоб нагадати причину появи конотеми: спрацьовує сигнал: увага, цей референт

подібний до того, первинного, якоюсь ознакою чи ознаками, що є основними у цій ситуації; придивіться до неї і згадайте джерело.

Притча І. Власенко «Небо лишається» теж в основі своїй спирається на образ міфологічного титана: *Чвалав собі навпрошки через толоку чоловік та й надибав велетня, що скам'янів, придавлений страшним тягарем. – Хто ти і за які гріхи тут стоїш? – запитав чоловік. – Атлант. За велінням могутнього Зевса тримаю небесну сферу. – Кидай це безглузде заняття до бісової матері, − засміявся чоловік. – Зевса давно немає. – Може, й правда твоя, − погодився Атлант, − але ж небо лишається*. Притча цікава тим, що зіставляє спосіб мислення пересічної людини з міщанською психологією (начальника немає, кидай роботу) і людини, що мислить широко і знає, що їй відповідати за свою справу перед собою і людьми. І у Ліни Костенко, і в Ірини Власенко *Атлант* − уже не давньогрецький герой; але і не позначення земної людини, сповненої почуття обов'язку, тобто не міфонім і не конотонім (надто сильною є близькість до первинного оніма). Це образ, що поєднує в собі глибокий філософський смисл – прагнути висоти, бути корисним небу, щоб воно існувало.

Однією з улюблених в пантеоні давньогрецьких богів була Афродіта – богиня кохання і вроди, ототожнювана з римською Венерою. Конотема – ʻкрасива жінкаʼ. Вживається у різних літературних жанрах: поезії – *Там трава голуба в золотючій росі і дівчата усі – Афродіти* (Забаштанський В.). У прозі: – *А той від щастя лепетав щось та лепетав, раз у раз повторюючи: „Афродіта, Афродіта"...* (Тарасюк Г. Дама останнього лицаря). У жартівливих оповіданнях: *Ну, я йому популярно усе й пояснив, що через кілька днів моя жінка буде – Афродіта* (Рудник М. Як стати Афродітою). Краса може бути небесною, як у наведених прикладах, може заземлюватись: *...наче з тлуму жахного гірської ріки, випливають якісь неймовірні дівчата: мавки, сирени, чи, може, котрась з Афродіт, із тих, які підмітають в хаті, котрим посміхається лагідно дід, внука гойдаючи на коліні* (Охрімович А. Замкнутий простір).

За старогрецьким міфом, мати героя троянської війни Ахілла (Ахіллеса) морська богиня Феміда скупала його у водах священної ріки Стікс, щоб зробити невразливим для ворожих стріл. Але при цьому вона тримала Ахіллеса за п'яту, якої не торкнулися води Стікса. Стріла Паріса, спрямована богом Аполлоном, вразила Ахілла саме в п'яту, і герой загинув. Сталий вираз *ахіллесова п'ята* давно став крилатим в українській мові, позначаючи слабке, уразливе місце. *Вся бригада знає Орищину ахіллесову п'яту, і щоразу, коли Оришка з'являється на горизонті, якась молодичка навмисне мене атакує: - Дайте я хоч посиджу біля вас, дядьку Микито!..* (Гончар О. Микита Братусь). *Звісно, в цій історії є певні натяжки, про які Вершицькому не хотілося думати, ця історія має, як то кажуть, ахіллесову п'яту* (Бедзик Ю. Довге повернення). *Народний депутат Олег Рибачук заявив, що саме донька Тетяна стала для голови ЦВК* (Сергія Ківалова – Г.Л.) *„ахіллесовою п'ятою". Бо її, буцім, звинувачують у скоєнні важких кримінальних злочинів* (Капелюшний Л. Візантійський синдром). Цікавим є поєднання двох фразеологізмів, ключовим словом яких є слово „п'ята": „лизати п'яти" – підлабузнюватись і „ахіллесова п'ята" – вразливе місце: *Була в Ахілла мертва хватка, й ніхто подужати б не зміг, якби (про це говорить міф) не ґандж один – вразлива п'ятка. Упав, уражений стрілою, забувши істину просту: „Оберігай свою п'яту!" – як мати радила герою. Прийми похвалу нелукаву ти, що досягнув чинів, поста. Адже і в тебе є п'ята: лизнуть – і втратиш честь та славу* (Бортняк А. Про Ахіллесову п'яту).

Геракл (Геркулес) у грецькій міфології – герой, наділений надзвичайною силою; відомий дванадцятьма подвигами. Ім'я, конотонімізувавшись, називає силача. *Котигорошко – один з головних героїв казкового фольклору XVIII ст., якого дослідники назвали „українським Геркулесом"* (Войтович В. Українська міфологія). Інша конотема – людина, здатна виконати брудну роботу, щось почистити. *„Потрібен Геракл"* – назва статті в „Урядовому кур'єрі" за 24.04.2002 року. І далі: *Це підштовхне адміністрації міст на впровадження*

новітніх технологій утилізації сміття... Авгієві стайні переповнені. Чи знайдеться новітній Геракл?

Відоме в публіцистці та літературі ім'я *Пенелопа* – дружина Одіссея, головного міфологічного персонажа однойменної поеми Гомера. Сьогодні це ім'я (як конотативне) називає дружину, вірну своєму чоловікові. *Все проминув ти. Все здмухнув, як попел, Щоб ось віддать під тінню рідних віт себе – єдиній, вірній Пенелопі – Як пізній плід невичерпальних літ* (Маланюк Є. Невичерпальність). Розчерком пера іншого поета це ім'я розширило семантичні обрії й стало називати сповнених обов'язку перед сім'єю жінок – українських дружин, які покинули рідні землі у пошуках заробітку на чужині, щоб не голодували їх діти (і, мабуть, чоловік): *Українська Пенелопа. Вже в ногах її Європа. Чи то в Бонні, в Лісабоні Треба якось жити бонні – Не гусят, а німченят Пасе краща із дівчат* (Драч І. Одісей і Пенелопа).

Дещо втрачає свою популярність конототивний античний міфонім *Феміда*. У давніх греків вона була богинею права, законного порядку і передбачень, другою дружиною Зевса. У наш час словосполучення *служителі Феміди* називає правоохоронців, а *храм Феміди*: − правоохоронний заклад : *Цікаво, що зараз колишні міліційні чини та інші служителі Феміди дуже полюбляють дорікати сьогоднішнім правоохоронцям за їхню неабияку недбалість у розкритті злочинів* („Політика і культура", № 42, 2003 р.).

.Аріадна (Аріядна) – за давньогрецькою міфологією, дочка критського царя Міноса і сестра Федри, можливо, давнє критське божество. Аріадна допомогла афінському царю Тезею вибратися з лабіринтів Мінотавра – напівлюдини, напівбика – за допомогою клубка ниток. Сьогодні Аріадною іноді називають жінку, що допомагає вийти із заплутаної ситуації. *Пам'ятаєш, як певно, як владно Ти вела лабіринтом любові, Аріадно моя, Аріадно!* (Маланюк Є. Невичерпальність). *Як їх зносили з поля! Набрякли від крові рядна. Троє їх пастушків, Павло, Сашко і Степан. Розбирали гранату. І ніяка в житті Аріадна вже не виведе з горя отих матерів* (Костенко Л. Пастораль XX сторіччя). За допомогою *нитки Аріадни* можна знайти

вихід із скрутного становища. *Я продовжую свої блукання в темних лабіринтах пам'яті. Даремно сподіваючись натрапити на кінчик Аріадниної нитки, яка б мене вивела з цих проваль* (Домонтович В. Без ґрунту). *„Хвала прогресу й розуму хвала!" – Гукаємо. Але не поспішайте Прогрес одвічний одягнути в шати Верховного жерця. Його діла – це Аріадни нить, яка вела до поступу крізь темні мури, ґрати...* (Скирта Л. Елегії вечірнього саду).

Борей – у грецькій міфології бог північних вітрів. У сьогоднішніх прогнозах погоди це – поривчастий холодний північно-східний або північний вітер. Варіант – *Ворей* (ПЦСС протоієр. Дьяченка). Дме з Гіперборейських гір, тобто гір за Бореєм. *Розгулялися вітри, пронісся ураган, відчувся подих Антарктиди, і якщо Борей дме з льодового континенту, він дошкульно холодний* („Урядовий кур'єр", 12.09. 2000 р.).

Сатурн – за давньоримською міфологією один із найстарших богів, ототожнений з грецькими міфами про бога Кроноса. Сатурн ковтав своїх дітей, бо йому було напророчено, що один із них відбере в нього владу. Звідси вислів – ʻпаща Сатурнаʼ. *І він устами спраглими приник До джерела, де грає творчість бурна, − І не поглине Кобзаря повік Жорстока паща сивого Сатурна!* (М. Рильський). Міф про несамовитого пожирателя власних дітей сприяв появі у процесі вторинної номінації значення ʻжорстока людинаʼ. *Більшовицькі Сатурни, сп'янівши від крові в пролетарській революції, почали пожирати своїх дітей. Не уник трагічної долі і Микола Кропив'янський, мужній партизанський командир, герой громадянської війни* („Урядовий кур'єр", 10.08.2000 р.).

У римській міфології найпопулярнішими міфонімами, на базі яких утворились конотоніми, стали імена *Амур* і *Бахус.* Амур − бог кохання, якого зображували крилатим хлопчиком з луком і стрілами (у грецькій міфології – Ерос або Ерот). *Між людьми, героями й богами любу сполуку робив Амур; смертники з героями й богами танцювали знай любовний тур* (Куліш П. Корінховська молода княгиня). Від цього конотоніма відомі такі відконотонімні утворення: *Амури* – любовні походеньки. *Захар так і не зустрів своєї жінки попри всі*

численні амури, попри всі походеньки і успіх у жінок (Покальчук Ю. Час прекрасний). *Знаєш, що я зрозумів – рай у курені – це, може, для когось, всякі там амури і таке інше* (Там само). *Амурик* – особа, засуджена за зґвалтування неповнолітньої (БСРЖ, с. 35; СЖЗ, с. 11; ЯБМ, с. 31; КСЖЛУМ, с. 31). *Амурний* – причетний до кохання, любовний. *І я, дурний від ревнощів, бо сидів цілий вечір уперше сам, ображений, влаштував йому сцену, що ми приїхали удвох, що я сам не хочу бути, поки він там шукатиме собі амурні пригоди, і таке інше* (Покальчук Ю. Час прекрасний).

Ознака причетності до кохання породжує численні словосполучення: *амурні пригоди, амурова стріла, амурні переживання, амурний дует* (коханці). *Тим більше, що пам'ять про „великі справи" амурного дуету (Катерина II та її коханець Потьомкін) залишилась у назві південноукраїнських міст: Севастополь, Сімферополь, Мелітополь, Адріанополь, Одеса...* („Голос України", 24.02.1996 р.). *Витівки амура* – любощі. *Навали, війни, витівки амура... – Мішалась кров, як вода навесні* (Поклад Н. Обереги надії).

Часом Амур ходить поруч із Бахусом – богом рослинності, покровителем виноградарства та виноробства, одним із найпопулярніших римських богів: *– Ха-ха-ха! – ухопився Суворов за скроні. – Нещасне, бідне серце, пронизане амуровою стрілою!.. – Помилуй, боже! Проклятий день сьогодні. Одному йолопові серце амуровою стрілою пронизано, другому Бахус розум скаламутив, а мені – терпіти!* (Ананіїв П. Тричі продана). Сполучення *'розливання Бахусові'* називає велику п'янку: *У житлових корпусах відбувалися неофіційні столування з читанням по колу і щедрими розливаннями Бахусові* (Неборак В. Введення у Бу-Ба-Бу: хронопис кінця тисячоліття); *'аудієнції з Бахусом'* – скромну п'янку: *Втім, у проміжках між титанічною працею Ігор якось викроював часину на аудієнції з Бахусом і тому зараз затято жував м'ятну гумку* (Шкляр В. Ключ). *Дружити з Бахусом* – 'пити'. *Він був елліном. Знав радість буття, амурні пригоди й, що дивно, НЕ дружив з Бахусом.*

Ніколи! Просто рідкісний випадок! (Корогодський Р. Химерна дружба з „головою земної кулі”).

Таким чином, античні конотативні міфоантропоніми, міфотеоніми та міфотопоніми в сучасній українській мові зберігають свій емоційний потенціал, накопичений протягом століть, і продовжують реалізовувати свої високі виражальні можливості. Античні імена та конотоніми, утворені на їх основі, живуть довго. Дослідники вважають, що античні ідеали посідали дуже вагоме місце в світовій культурі аж до часів становлення індустріального суспільства, потім частотність їх вживання знижується. Причина тривалості цього життя полягає в їх ціннісних засадах, що поширювали ідеали добра, краси, гармонії, любові. Пізніше, у часи становлення індустріального суспільства, шкала цінностей починає переосмислюватись. Але антична міфологія і до наших часів все одно залишається джерелом асоціативно-образних конотацій.

2.5.3. Конотоніми християнського походження

Конотоніми християнського походження належать за нашою класифікацією релігійно-християнській парадигмі. Термін „християнські конотоніми“ дещо ширший, ніж „біблійні конотоніми“, оскільки до цього поняття залучаються, крім конотонімів, джерелом появи яких стала Біблія, ті конотоніми, що сягають своїми коренями символіки світу, утвореного Священним Письмом у просторі всієї християнської культури. Намагаючись торкнутися святих імен Книги Книг, повторимо вступне застереження автора навчального посібника «Біблія і українська література» Віри Сулими про те, що свято віруючи в духовний вимір буття, сповідуючи традиційні цінності церкви Ісуса Христа, будемо прагнути поєднати різні підходи до Біблії – релігійно-богословський та історико-літературний, віросповідний та науково-художній [749, с. 4]. «Намагання схарактеризувати іманентно властиві біблійній символіці риси спирається на підставово різні критерії: онтологічного зв’язку / відстороненості від давньоєврейської етнічної символіки – критерій, що базується на атрибуції тексту Біблії

як літературного джерела; абстрагованої природи біблійної символіки порівняно з язичницькою символікою конкретики божественних предметів – у канонізованих священних текстах символізуються знак, слово, образ, ситуація, їх метафоричні значення, що набувають абстрактно-узагальненого тлумачення; специфічності символічної структури з домінантою символіки числа, оцінки з погляду логічності / абсурдності як універсальної символіко-дидактичної моделі світу, що спирається лише на конкретний досвід історичних умов Палестини», – пояснює Л.І. Шевченко [859, с. 287]. І далі продовжує: «Аналіз біблійної символіки в націєкультурному просторі актуалізує метод лінгвістичної палеонтології культури (термін Т.В. Гамкрелідзе та В'яч. Вс. Іванова), що дозволяє культурний патерн розглядати в динаміці та широкому антропологічному контексті. Лінгвістичний дискурс щодо вербальної репрезентації біблійної символіки мотивує, на наш погляд, питання про генезис й інтелектуальну спадкоємність цінностей, що є концептуальним структуруванням неемпіричних об'єктів, представлених як культурні ідеали, котрі об'єднують цивілізацію і тим самим її гармонізують» [859, с. 288].

Духовний смисл архетипу завжди пов'язано з його назвою, іменем. «Ім'я – найтонша плоть, завдяки якій виявляється духовна сутність», – писав П.О. Флоренський[827, с. 463]. «*Ім'я* висловлює те, що становить собою носій імені. *Ім'я* передає те істинне значення, істинну цінність відомого предмета, і, оскільки *Ім'я* мало відношення до відомої особи, воно тому повинно було, отже, позначати істинне єство, усе внутрішнє, одним словом, *саму цю особу*», – підкреслював О.Ф. Лосєв [475, с.324]. Особливо така позиція важлива у тлумаченні Імені Бога. Тільки беручи до уваги саме таке співвідношення між іменем і сутністю Божими, можна досить правильно зрозуміти й пояснити, наприклад, той факт, чому ізраїльтяни завжди особливо прагли до того, щоб давати своїм дітям імена, до складу яких входило Ім'я Боже. Не лише думка, згадка та вимова Імені Божого привертає носіям такого імені благословення Боже; саме Ім'я Боже як реальна сила завжди супроводжує такого носія на всіх шляхах його життя і цим він особливо залучається до спілкування з Господом [Там само].

Давні єгиптяни вірили, що людська природа має, крім тіла, душі, тіні і *ка* (своєрідного двійника) ще й ім'я; мешканці Ангмагзалика (у Гренландії) стверджували, що людина складається з трьох частин: із тіла, з душі та з імені (атеката). Індуси вважали, що ім'я носить в собі одну частину тієї істоти, яку воно зображує. Отже, до імені завжди ставились дуже серйозно і такі погляди були досить поширеними у давні часи. Саме з цих позицій теологи пропонують розглядати численні випадки перейменувань, що трапляються у Старому (та й Новому) Завіті. Перейменування не тільки несуть на собі символічний характер, вони мають й певне реальне значення. Ім'я – джерело сили, воно спрямовує життєву долю того, хто його носить. Із зміною імені змінюються сутність особи та її доля.

Побутує думка, що спочатку люди пізнавали Бога як Владику природи. Це знайшло відбиток у політеїзмі, пошуках божественних начал в окремих силах природи, її явищах, тваринах, рослинах. Аналізуючи погляди архімандрита Феофана на старозавітне божественне Ім'я, О.Ф. Лосєв зазначав, що природний розум язичників ще не піднявся до розуміння Бога як цілісності різних іпостасей. «Тут Божество або пантеїчно зливається зі світом і <...> розвивається за законами космічної необхідності, або якщо виявляється особисто, то сама особа береться антропоморфно й антропопатично, з усіма рисами людської обмеженості й гріховності" [475, с. 345]. Пізнання Бога як Бога благодаті прищеплюється релігійній свідомості старозавітної людини із настанням синайського періоду – виходу євреїв із єгипетського полону. Погляди архімандрита Феофана О.Ф. Лосєв наводить у зв'язку з поясненням різних імен Бога. Характеризуючи історію іменославія у своєму власному розумінні, О.Ф. Лосєв доводить, що Ім'я має значення і виділяє смислове (або світлове), енергійне та теологічне значення Імені. Світлове значення – це те світло, що міститься в кожному імені, його дух; енергійне – це енергія, про яку вже йшлося; теологічне – мета, те світле й божественне буття, до якого прагне людина. Якщо енергійне значення – це енергія, що сходить на земне життя, східн**á** за напрямом; то теологічне значення – енергія, що піднімає до висот; вона за

напрямом висхідн**á.** Отже, Ім’я − світло, Ім’я – сила, Ім’я – святиня, і жодне з цих значень неможливе без іншого.

Спробуємо розглянути з цих позицій, що може відбутись, якщо біблійне ім’я переосмислюється, коли його вживають поза священним текстом (зауважимо, що Ім’я Боже є сам Бог, а ім’я зі священних текстів має тільки Божу енергію). Безперечно, спочатку воно десакралізується, тобто втрачає теологічне значення – енергію, яка може залучити до сфери небесного, і перестає бути святинею. Залишається світло як відблиск належності до священного тексту, його значення і сила – енергія, вкладена в кожне ім’я. Потрапляючи у профанний текст, ім’я пов’язується із земними реаліями і набуває певного поняттєвого реального значення. Звернімося спочатку до топонімів (як правило, ім’я з Біблії, або ім’я святого, вживається у двох значеннях: духовному і побутовому. Тому і розглядаємо КО такого походження з різних точок зору: православного світогляду і наукового, ужиткового). Варто простежити, як біблійний топонім трансформувався від високого духовного рівня до побутового. Зазначимо, що «ім’я місцевості має підпорядковане значення порівняно з іменем людини» [827, с. 321], у ньому міститься простіша й реальніша інформація, ніж в особовому імені. Наприклад, *Голгофа* – пагорб на околицях Єрусалима; місце страт у давній Іудеї, де був розіп’ятий Ісус Христос. «Словник переносних, образних і символічних вживань слів у Псалтирі» подає як одне із значень лексеми *гора*, що розкриває Псалтир: гора – це демони [376, с.50], сили демонські, біси [376, с. 240]. Голгофу називали також лобним місцем. За однією версією, назву було дано за схожістю місцевості з формою черепа, за іншою −, за те, що на цьому місці часто було видно черепи покараних злочинців [80, с.148]. Ще одна версія, пов’язана з цією назвою, яку подає також і прот. Г. Дьяченко [603, с.137], полягає в тому, що за переказами, тут похований Адам. У християнських джерелах не поширена версія про тотожність Голгофи із т. зв. Лисими горами (пагорбами, на яких чомусь не росте трава і які через такі особливості пов’язують з нечистою силою, відьомськими шабашами), оскільки це трактування язичницьке. Але, як бачимо, мотиви „гора –

демони” в літературі православ’я наводяться. Зберігши сему ‘муки Ісуса Христа на Голгофі’, конотонім *Голгофа (Голгота)* сьогодні має багато синонімічних конотем. Перш за все цей КО означає ‘випробування’, ‘муки’. Вживається у поезії: *Мені здається, людство у біді, земля напередодні катастрофи і мучеників ждуть нові голгофи, − коли нема лелеки у гнізді* (Бенедишин Л.). У В. Стуса доля – *„Богом послана Голгофа”*. Поширений КО *Голгофа* у публіцистиці: *„Голгофа XX століття”*– назва статті про остарбайтерство („Українське слово”, 22-29 вересня 2004 р.). Л.О. Капелюшний у політичному коментарі „Візантійський синдром” не тільки подає широке асоціативне полотно цього словесного образу, а й наводить власні висновки з давньої трагічної події: *Леді Ю, перша скрипка революційного оркестру, пішла на цю Голгофу зі біблейським хрестом на плечах <...>. Ми можемо спостерігати, як вона самотужки тягне на Голгофу свій хрест. Можемо підставити й своє плече. Зрештою, пам’ятаймо, що Спасителя розіп’яли не тому, що в нього було багато ворогів, і тим більше не тому, що Пілат мав велику силу. Натовп був не просто байдужий до долі праведника, а ще й кричав – розіпни його, розіпни...* Залишивши у семемній структурі сему називання місця, сему належності до топонімів, КО *Голгофа* може означати місце страждань, мук: *Посеред ста сізіфових голгоф знайде одну із коренем чи пупом. Щоб відкотити камінь знов і знов І не знайти ні ангела, ні трупа* (Павлюк І. Кипить цей холодний, неніжний до серця час...). Або: *Попереду звивалися сходи нагору. – Торований шлях на Голготу, Цезе? – Годі шукати ганьбу там, де її нема, − роздратовано кинув Цезаріон* (Ігіна З. Обличчя). Активно вживається наведений конотонім у сталих словосполученнях. *Сходити на Голгофу (Голготу)* – іти на муки, на страту. *Але ти вже цього не бачиш. Сходиш на свою Голготу, ступаючи вперед важко й обачно, вбачаючи навколо юрбу голодну* (Жадан С. Той, котрий тікає по шпалах). *Подібно до Ісуса Христа він* (Т. Шевченко – Г.Л.) *виявився єдиним, хто свого часу зійшов на українську Голгофу, щоб бути розіп’ятим за любов до Бога і народу* („Україна”, № 2, 2005 р.). Інше стале словосполучення ‘*торувати шлях на Голгофу*’ означає ‘готувати себе на муки’. *І знову*

світ на грані катастрофи, І торжествує підлий сатана, Торує людство шлях свій до Голгофи, Гряде остання світова війна (Луків М. І знову світ на грані катастрофи).

Єрусалим, або Ієрусалим – головний центр релігійного культу християн, юдеїв та мусульман; мета численних паломництв; святі місця трьох релігій, місто, що посідало й посідає важливе місце в історії релігії. У перекладі – ʻоснова, житло світуʼ. Тому, безперечно, цей топонім розвинув конотеми ʻсвяте місцеʼ, ʻсвятиняʼ: *Але в них* (євреїв) *– в них усе-таки випалені до вохряної жовтизни пагорби, на яких триває історія: хто скаже мені, де наш Єрусалим* [виділено автором/ – Г.Л.]*, де його шукати?* (Забужко О. Польові дослідження з українського сексу). Збереглась в сучасній мові і давня конотема, що виникла у православній літературі: *Небесний Єрусалим − Царство небесне*, образ описаного в Апокаліпсисі "святого міста", в якому після страшного суду разом із Богом житимуть праведники. *Ніде нема для мене місця. Хоч світ цей мій. То йду я ним, ночуючи в чужих обійстях, В небесний мій Єрусалим.* (Середа А. В кімнаті, де холонуть пальці). *Поруйнування, зруйнування Єрусалима* – ʻзнищення чогось святого, чому варто поклонятисьʼ. *Розбито наш Єрусалим, Сіонські святощі в руїнах, Але над попелом святим Замає знов наш стяг на стінах... Ганьбу московської труни Колись скрашали тільки мрії, − Тепер ми вільнії сини І не підхилим більше виї. Зміцниться наш Єрусалим, − його життям своїм обстоїм...* (В. Черкасенко).

Продовжуючи розгляд християнських конотативних топонімів, звернемо увагу на такі. Первісний топонім *Армагеддон* – вершина Магеддо біля Єрусалима, місцевість у Палестині. За Повним церковно-слов'янським словником протоієрея Г. Дьяченка [603, с. 879], місцевість, де мають бути зібрані царі вселенські з їх воїнством на брань у великий день Вседержителя, але де ця місцевість – невідомо. За «Релігієзнавчим словником» [638, с. 8] *Армагеддон* – місцевість біля підніжжя г. Кармел, яка у біблейські часи мала стратегічне значення – була місцем вирішальних битв з єгиптянами, ассірійцями, вавилонянами та ін. завойовниками Ханаанського краю. Конотонімізуючись, цей топонім розвиває такі конотеми:

1. Катастрофа, кінець світу. – *Віро! – гукнув Г.-М. Його кинуло в піт. Обличчя Юлі свідчило про початок Армагеддону* (Стусенко О. Чорні вогні). 2. Стан сильного алкогольного сп'яніння (ПСУМС, с. 4; КСЖЛУМ, с. 32). Другий конотонім належить до сфери конотонімів профанного світу другого порядку, коли власна назва переходить у жаргонізми. У цьому разі ми можемо говорити про втрату й енергійного значення в лексемі священного тексту. Існують також *зерновий Армагеддон* (Чопенко В. Сільське господарство); *земельний Армагеддон; погодний «Армагеддон*» (Україна молода, 15.05.2010); *кіношний Армагеддон* (Львівські новини: Високий замок; Волинська правда, 18.05.2010); *сніговий Армагеддон в США* (про снігові замети у лютому 2010 р., НТН); *фінансовий Армагеддон* (Комуніст, 02.11.2008). Графічно цей конотонім передається по-різному: *Вважаю, що армагеддон в українському суспільстві вже наступив* (obozrevatel. com/news/2009/10/23/32892 htm). *«Золотий вік» кредитування плавно перейшов в «армегеддон» виплат* (Новини бізнесу, 18.05.210). Відконотонімні утворення **армагеддонщина**, **армагедець** підтверджують активність цього конотоніма: *Проте не збуваються віщування апокаліптичних пророків чи апологетів армагеддонщини. Хтось утримує цю землю біля її вісі, якийсь антей-невидимка не допускає до страшного хаосу і монументального жертвопринесення* (Процюк С. Тотем).

На відміну від конотативних топонімів *Армагеддон, Едем, Голгофа, Сіон* інший біблійський топонім *Геєнна* давно став деконотативом. Відомо, що вузька долина Гіном була розташована на південно-західному боці стародавнього Єрусалима. Згодом завдяки грекам стала відома за назвою Геєнна. Отримала горезвісну репутацію через ідолопоклонство і служіння чужим богам, в тому числі і через жертовне спалювання немовлят богам Молоху та Тофету, як також через людські жертвоприношення богу Ваалу. У Новому Завіті про Геєнну згадується 12 разів. Дослідники вважають, що Геєнна в Біблії є одним із позначень пекла, а також символом цілковитого знищення без надії на воскресіння. Як доказ звертається увага на те, що туди скидали тіла страчених злочинців, які не були гідні поховання.

Буквально це сміттєзвалище на околиці Єрусалима, там постійно горів вогонь. Звідси і вислів *геєнна огненна* (Вікіпедія). *Да угаснет геєнна через кров и воду, върныя от нея вѣчну кров дай свободу* (Димитрій Туптало, Стихи предословныя к господу нашему Ісусу Христу. Отрок 11-й. Українська поезія середини XVII ст.).

Є.С. Отін називає цей топонім «генетичним біблійським відконотонімним апелятивом», або деконотативом, який давно усталився у християнському культурному і мовному просторі [577, с.151]. Сучасні значення в українській мові: 1. Пекло. *То якась геєнна, з якої авторський ґеній своєю волею усунув „плач і скрегіт зубів", а полишив лише гидоту. Саму гидоту, що викладає поневільний нестримний сміх* (Єфименко О. Національне роздвоєння в творчості Гоголя). *Це виправа для тебе воєнна, за поли плаща і за плечі хапає геєнна* (Андрухович Ю. Індія). 2. Пекельний вогонь. *Аби ж вас люта геєнна навіки пожерла! – спересердя побажав їм Стецько* (Авдієвська Е. Роман про добру людину). 3. Вогонь. *Словом, не піч – геєнна! Місцева хвілія, не інак* (Струк Д. Вогонь та Лід, або Нє богі горшкі обжигают).

Надзвичайну духовну силу має назва місця в Єрусалимі, де Ісус провів свою останню ніч перед арештом, – Гетсиманський сад. Потужність цього оніма, посилена трагедією останніх роздумів Спасителя, пояснюється глибокою символікою, закладеною Біблією у саме поняття саду. „Рай" у перекладі з перської мови означає „сад". «Символ є внутрішньою єдністю ідеалу та явища, що поєднує чуттєве з трансцендентним, синтезує набутий досвід і рефлексію на нього − з ідеальною сутністю абстракції чи ідеї. Біблійний символ **саду** в такому дослідницькому контексті є міфологізованим, асоційованим із рефлексією на предметний, буттєвий світ образом **Раю**», – пише Л.І. Шевченко (виділено автором) [859, с. 287]. «Кожна лінія має своє відношення до людської історії: Едем − невинний початок путі людства; Небесний Єрусалим − есхатологічний кінець цієї путі; навпаки, небеса протистоять путі людства, як незмінне − змінному, істинне − неістинному, ясне знання − помилці, а тому правдиве

свідчення − хаотичному і беззаконному діянню», − підкреслює С. Аверинцев [3, с. 147].

На думку Л.І. Шевченко, концептуальний конструктив християнського світогляду − протиставлення *Саду Едемського − Саду Гетсиманському. Сад Едемський* − поняттєва і вербальна тотожність раю, чистоті, спокою, блаженству, гармонії з божественним світом. *Сад Гетсиманський* − антитеза благодаті, місце зради Вчителя, муки, страждання, земний оливний сад [859, с. 288].

Таким чином, дослідження семантики біблійного символу саду засвідчують давню мрію про втрачений рай. Асоціативно переносячи значення біблійного Гетсиманського саду у наше життя, це конотативне ім'я називає сьогодні поняття святого місця, святині: *Ми зреклися нашої любові – згубили стежку в Гетсиманський сад* (Гужва В. Цей проминальний світ), а КО Едем – чистоти, спокою, щасливого життя: *Вечірнє сонце, дякую за день! Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений Едем і за волошку в житі золотому* (Ліна Костенко). *Нехай у тій хаті життя – не Едем І пекла в ній більше, ніж раю, В контексті великих всесвітніх проблем вона не стоїть межі краю* (Луків М. Моя Україна). *„Полуничний Едем у страшних снах"* назва статті про закордонні заробітки („Україна", № 5, 2004 р.). Сполучення *загублений Едем* означає ʻвтрачений рай', ʻзагублене щастя'. Безперечно, у цьому вислові може також актуалізуватись алюзія до назви відомої поеми. Але на першому місці все ж спогади про біблійний текст. *Народ мій – велетень в кайданах, Мій край – загублений Едем* (В. Черкасенко). *Довго грав він і плакав.. Романси з горла п'яного хрипко лились, що живе він неначе у трансі, що не буде уже як колись. Про любов, що пішла за водою, про загублений щастя Едем, що дитиною більше малою він не гратиметься над Дінцем* (Сосюра В. Поет).

Ієрихон – місто в Палестині в VII-II тис. до н.е. За переказами, його міцні мури були зруйновані від гучних звуків труб завойовників (ієрихонські труби). Саме у такому сполученні залишилось і активно вживається як конотативне стале сполучення: *Це та рівні йому (Стусу – Г.Л.) за не фальшивістю звучання прізвища бережуть честь і*

гідність спілки (письменників), яка, хотілося б це визнавати чи ні, а таки ж було офіційно єрихонською трубою комуністичної пропаганди („Урядовий кур'єр", 16.10.2001 р.). Назва міста усталилась із значенням ʻдавнє місто': *...Бог со небеси призирает со яростию своею на преступники и потрясает землю и место, идеже недостойнии стояху, абие стены градские со прочими, иже в них, распадошася, яко же древле Ерихон при Исусе, сыне Наввина* (Іван Вишенський. Послание к утекшимъ от православной веры епископам).

Сполучення *єрихонська труба* – ʻгучний рупор', ʻголосне проголошення певних гасел' – у розмовному мовленні еліптизується до самої назви Єрихон (єрихон) і теж означає ʻрупор', ʻгучне проголошення чогось'. Менш уживане інше сполучення, в якому теж відлунює давня подія, що сталася в Єрихоні, − *єрихонське чудо. –А це що за чудо єрихонське? – поцікавився Вернер. – Нерозпізнаний об'єкт, − розреготався один із охоронців* (Чорногуз О. Ремезове болото).

Назва давнього міста *Содом* як пам'ять про грізний суд Божий, урок всім, хто веде нечестиве життя, зберігалась і довго ще буде зберігатись у людській пам'яті. На основі давньої легенди сьогодні КО Содом (содома) розвинув перш за все конотему „гріх, розпуста": *Але в твої обійми я впаду І за тобою радісно піду Назустріч бурі – в сяючу содому* (Д. Павличко). Або вужче – просто „гріх": *Я, бувши писарем при ньому, Писав його листи в Москву, І кожне слово, як содому, Приймав у серце, повне грому, Вмирав з поганьблення й гніву* (Павличко Д. Петрик). Втративши сему ʻпокарання', ʻБожий суд' і таким чином відступивши від біблійного смислу, цей КО часто означає безлад, непорядок. – *Як воно у пенатах, Марго? – це був Чижевський. – Содом. – Вибач, прибрати не наважився* (Ігіна З. Обличчя). Із цим же значенням утворилось відконотонімне твірне слово содомисько – з конотемою ʻбезлад, шум': *Схопив дівчину брутально за руку й потягнув у содомисько музики* (Бедзик Ю.Довге повернення).

Разом із назвою міста Содом часто згадується місто Гоморра – друге з п'яти міст у долині Сіддімській, які були зруйновані Господом

за безчестя небесним сірчаним вогнем. На місці, де колись стояли нечестиві міста долини Сіддім Содом, Гоморра, Адма, Севоїм і Цоар, утворилось Асфальтове (або Мертве, або Солоне) море. «Урядовий кур'єр» (29.03.2000) писав про результати досліджень, що ведуться у цьому районі: *Британський вчений вважає, що йому вдалося виявити на дні Мертвого моря руїни міст Содом і Гоморра. Як повідомляє британська «Дейлі телеграф», групі фахівців під керівництвом Майкла Сандерса вдалося за допомогою батискафа знайти на дні Мертвого моря сліди древнього поселення.* Тут назви вжито у прямому значенні. Нові конотеми виникли давно, причому в назвах лише двох із п'яти покараних Господом міст. КО *Содом і Гоморра* можуть зберігати велику букву, можуть виявляти графічні ознаки апелятива. Найпоширеніша конотема – ʻшум', ʻгармидер'. *Содом та Гоморра на тій галицькій землі зчинилися* (Д. Бедзик). *Содом в парламенті й гоморра, горгони з лютістю кричать, що треба знову без розбору нас у концтабори загнать* (Народна словесність). Інша конотема, в якій ніби знято звукове сприйняття хаотичного довкілля і додано абстрактних асоціацій позначення стану, – ʻнеспокій', ʻметушня', ʻхаос'. *Інтелігентної слави захотілося чоловічку! Зрозумів, що життя коротеньке, а мистецтво – вічне. Ох, це вічне мистецтво! Цей вічний ... содом і гоморра!* (Тарасюк Г. Дика джунгля). *Тому затужив подумки: „Що наробили, то наробили демократії! Содом і гоморра! Сто партій! Секта на секті! Уже і мормони завелися... А православні знай б'ються!.. Смута і одне беззаконня!"* (Тарасюк Г. Судна неділя). Менш поширена конотема зберігає сему, що більшою мірою усталилась у КО *Содом* наближає сполучення до біблійних асоціацій, – ʻгріх, розпуста': *Запущеними вулицями здичавілих міст ходили би неправі та сифілітики. Содом і Гоморра оселились би в кожному серці* (Процюк С. Тотем).

Таким чином, топонімічні КО *Голгофа, Єрусалим, Гетсиманський сад, Едем,* продовжуючи біблійні традиції, містять у своїй конотемній структурі значення святині, світлого спокійного місця; КО *Армагеддон, Содом, Гоморра, Ієрихон* – зберегли спогади про покарання, загибель. Крім цих спільних значень, кожен з

топонімічних КО розвинув свої власні конотеми, втративши енергійний компонент біблійного значення і занурюючись у світ профанного, навіть згрубілого профанного. Перестаючи працювати в одній площині, біблійні конотоніми, десакралізуючись, все ж зберігають за собою основні значеннєві ознаки першотексту.

Н.В. Бардіна у своїй теорії енергеально-конфігуративного моделювання мови проводить думку, що «мова становить собою феномен, який дає можливість людині систематизувати свою причетність до спільноти, зробити себе об'єктом для іншого і для себе самої» і робить спробу сформувати цілісний образ мови, який би відповідав сучасним тенденціям антропоцентричного нелінійного пізнання світу і відроджував античні традиції сприйняття людини [45, с. 3]. Одним із результатів дослідження науковця є висновок про те, що лінгвоментальна акцентуалізація базується на загальнолюдських здатностях оцінювати себе, співбесідника, предмет мови і різною мірою спиратися на готові вербальні стереотипи. З'ясуємо, яка оцінка себе та довкілля і який зв'язок себе і Всесвіту випливає із усвідомлення біблійних імен.

Аналізуючи значення, яке вкладається у розуміння імені, П.О. Флоренський розмірковував про вживання поняття єврейського „шем" – зовнішньої прикмети, яка відрізняє особу або предмет від інших. Якщо така прикмета лежала в основі іменування речі, вона стає іменем. У разі, коли ця ознака вважалась цінною і якщо її носій відповідав покладеним на нього надіям, то ім'я часто згадувалось, повторювалося, доки не ставало знаменитим. Так „шем" стало згадкою, славою, пошаною. Оскільки ім'я «називало іншим певні властивості людини, то славилась людина – за своє ім'я. Адам вшановується саме за те, що він адам – людина» , – пояснює розуміння семітами значення слова „шем", наводячи конкретний приклад П.О. Флоренський [827, с. 312]. Отже, Адам – спочатку людина взагалі, потім – перша людина на Землі. *Пишу в Ім'я Отця і Сина, Народженого з Діви нам, Святого Господа в вершинах, Що з Духом володіє там. Він спас те, що напсував Адам* (Гординський С. Колір і ритми). Сьогодні це: 1 – давня людина. *А се сап'янці-самоходи,*

що в них ходив іще Адам, В старинній пошиті годи, Не знаю, як достались нам… (Котляревський І.П. Енеїда). 2 – давня людина, від якої Бог утворив людей. *Це веління Бога Господа твого, це в Писанні перша заповідь його. Чи ти Ванька, чи Гаврило, чи Абрам, - ти для Господа однаково – Адам. Всі ми – Єви і Адами на землі.* (Глазовий П. Сміхослов). 3 – сучасна людина. *Я тут – новий Адам: свій тихий рай обходжу І всім скотам даю іменованнє, Скотам і гадам, що в саду знаходжу, На споминку, на вічне пам'ятаннє, що пробував колись у цім краю чоловік І між німих звірят прожив блаженний вік.* (Куліш П. Твори). 4 – чоловік. *Допуск до плану за нами ще зберігається, – індивідуальний допуск, бо від самого плану людство за останні кілька століть сягнистою ступою відкочується все далі і далі (чи не з доби Відродження почавши, з того Мірондолиного зухвалого: "Чоловіче Адаме! Я поставив тебе у центр всесвіту", – ну й стій, правцем би тебе поставило… (*Забужко О. Польові дослідження українського сексу). Сема ʻлюдинаʼ розгортається у конотонімі у називання давньої людини, людини сучасної і представника чоловічої статі. Реалізація цієї семи породжує численні сталі конотонімні сполучення: 1. *Нащадки Адама* – чоловіки. *О, як ми сміялися того вечора, як глузували з пихатих, приречених на вимирання нащадків Адама* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). 2. *Адамова голова, адамів череп* – малюнок черепа під зображенням хреста на поминальних грамотках, на хрестах (Грінченко, І, с. 4). *Зображення в українському народному різьбленні, ковальстві тощо хреста – з паралельними раменами й основою у вигляді стилізованого знаку Голгофи, Адамового черепа – часто нагадувало „вазони"* (древо життя – Г.Л.) (Селівачов М. Лексикон української орнаментики). 3. *Адамові слізки* – горілка. *Чарочку-другу Адамових слізок, як казав було отець-економ* (Шевченко Т.). 4. *Пнутись в Адами* – уявляти себе ідеалом чоловічої досконалості. *… і кожен сухорукий комплексант пнеться в Адами, а ми потім чухмаримо потилицю, не в змозі підрахувати мільйони забитих: чи то двадцять, чи сорок, чи всі шістдесят (*Забужко О. Польові дослідження українського сексу). 5. *Адам і Єва* – люди на землі. *Усе одвіку так: і зорі, і дерева, і те, що*

без наймення ще живе. І вічні ми – оті Адам і Єва, і навіть Змій гармонії на рве (Кравченко А. Вічна мить). 6. *Адамові діти* – рівні перед Богом люди. Безпосереднім джерелом цього вислову є слова із поеми Т. Шевченка "Сон" (1844): *Усі на сім світі – І царята, і старчата – Адамові діти.* 7. *До Адама* – давні часи. *Уже до Адама були ви (дерева) радарами Держави зеленої демократії І з цих філософій відбірних Засвоїли гандизм іще в епоху мамонта, Але й тепер вас ніцістю обламують На поліровані приклади автоматів…* (Драч І. Сізіфів меч). 8. *За Адама і Єви* – давно*: Ой же , ні, та ой же, ні! Трафаретні ви й дрібні, Вже були такі, як є ви, За Адама ще і Єви… І не знати взагалі, Нащо ви на цій землі.* (Воскрекасенко С. Сатира та гумор). 9. *З часів Адама* – з давніх часів*: Трагічна галерея життя?.. Хай вибачають Ремарк і Винниченко, вона передбачена ще з часів Адама. Звідти основа трагісимфонічної духовності героїв прози Степана Процюка поєднує жорстку готовність до оцінки світу і дитячий потяг до хепі-енду, прагнення дитинної чистоти і фатальний смак забороненого плоду* (Процюк С. Інфекція). 10. *Одяг Адама і Єви* – повна оголеність. *Але одяганка Адама і Єви пасує ще ліпше, сливе первісні люди, бо на голизні важко ідентифікувати цивілізовані нашарування. Голі – однакові, вони беззахисні, вразливі...* (Там само). 11. *Скинути ветхого Адама* – позбутись пережитків минулого, давніх гріхів, духовно оновитись. Вжито у посланнях апостола Павла. *Настали інші весни й зими, Пейзажі інші на землі, Що літають трасами новими Літаки – сучасні журавлі. Але "скинуть ветхого Адама" – Річ не проста, хоч там що не кажіть! Де ходив юнацькими ногами, – Думкою ж бо можна походить?* (Рильський М.). *Ветхий Адам* − за православними джерелами, людина, зіпсована гріхом і не спроможна врятуватись без відродження духовного. Натомість *Новий Адам* – це Христос Спаситель. (ПЦСС, с. 6). У білоруській літературній мові існує чотири фразеологізми з компонентом *Адам: ад Адама* ʻз давніх часоў, здаўна' і ʻздалёк, не адразу прыступаючы да сутнасці справы', *адамаў яблук* ʻкадик', *скінуць з сябе ветхага Адама* ʻвызваліцца ад старых звычак, поглядаў і стаць іншым чалавеком', *у касцюме Адама* ʻбез усякага адзення, голы

(пра мужчыну)’ [368, с. 283]. В.Б. Качаловська також називає ще два фразеологізми діалектної білоруської мови, пов’язані своїм походженням з іменем *Адам*: *пара да Адама* – ‘час памяраць’, *аддам на святы Адам* – ‘ніколі не аддам’.

Подібні значення розвиває й конотонім *Єва* − прародителька людства, згідно з Біблією, перша жінка на землі, створена Богом на шостий день його творіння з ребра Адама і приведена йому як дружина. За непослух Бог вигнав Єву разом з Адамом із раю і засудив їх. Єва за свій гріх мала «в болях народжувати дітей, а чоловік буде панувати над нею» [РЗС, с. 11].

Конотеми вторинного оніма*:* 1. Давня людина, жінка. *У Південно-Африканській республіці археолог Д. Робертс у 1995 році знайшов найдавніші відбитки ніг, залишені людиною Землі. За твердженням вчених, їм уже більше 117 тис. років. Через кілька років вони були доставлені вертольотом у кейптаунський музей для більш детального вивчення. Вчені, після завершення досліджень, заявили, що ноги, ймовірно, належать молодій жінці. Саме тому вони названі „слідами Єви”* («Календар селянина», 2000 р., 26 листопада) 2. Сучасна жінка. *Він недооцінив сучасну Єву. З її християнським мотлохом у так званій душі. Останнім часом його більше цікавили тіла земних Єв, аніж їхні душі* (Дрозд В. Злий дух. Із життєм).

У конотонімі *Єва*, як у своєрідному кореляті до КО *Адам*, розвивається значення „представниця жіночої статі”, а сполучення ‘*Євині дочки*’ називає жінок. *При бажанні Юрко залюбки міг би послухати, що думають про нього, а також про інших нащадків Адама під час короткого відпочинку Євині дочки...* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). Уявлення про зовнішній вигляд першої жінки на землі, до того ж поширене багатьма творами мистецтва, призвело до утворення сполучень ‘*в костюмі Єви*’, ‘*в одязі Єви*’*: Натомість приклад американки Патріс Хітон, спадкоємиці величезного статку, успішної в бізнесі та позуванні перед камерами в „костюмі Єви”, переконує у зворотному* (TV-газета, 8-14 серпня 2005 р.).

Усвідомлення образів Старого Завіту як осіб, що жили у давні часи, переміщає конотеми біблійних КО у темпоральну парадигму,

хоча, як уже зазначалось, міф є надчасовим. Але у цьому разі йдеться про надто далекі часи. Саме у такій площині, крім КО *Адам і Єва,* сприймається КО *Ной* − один із патріархів Ізраїля; батько Сима, Хама і Яфета – родоначальників трьох людських рас, який побудував Ковчег і був урятований разом із родиною від потопу. *Від Ноя* – означає „з давніх часів". *Літа... Літа... Старезні, ще від Ноя: словечком не переймеш ночі й дні... Червоний віл пливе над борозною, Метелик чорний б'ється в борозні* (Голота Л. Опромінена часом).

В усі часи людство прославляло сильного могутнього воїна, захисника рідної землі та її мешканців. Антична історія дала архетипні конотоніми воїнів Геркулеса, Ахілла, Біблія – Голіафа, Юрія Змієборця, чи Георгія-Побідоносця. Голіаф, за Біблією, – філістимлянський велетень, який був переможений Давидом. Сьогодні це ім'я називає людину високого зросту і значної фізичної сили, що вже зазначалося. Юрій Змієборець (Георгій-Побідоносець) – один із найбільш шанованих християнських святих великомучеників. Спочатку це персонаж давньої міфології та фольклору, як пише дослідник української міфології Валерій Войтович. Імена святого: *Юрай-Рай, Ірій, Єгор, Георгій Побідоносець, Юрій Побудник, Єгорій Хоробрий.* За повір'ям, у день Юрія уся природа наповнюється плодючою силою. Тому цього дня качалися по зелених сходах жита, аби окропитися цілющою Юрієвою росою й набратися життєдайних сил. В Україні і Литві вовків називали або „хортами святого Юрія", або „Юрієвими собаками". Учені вважають, що святого Юрія слов'яни вшановували десь на рівні бога світла Білобока, а святий Георгій як переможець дракона є „Геркулесом із християнським забарвленням", язичницький Юрій також списом убивав „гадів і гадинь". У народних казках Юрій – герой-воїн. Саме з казок і легенд він потрапив до розряду християнських святих [145, с. 610]. Згідно з релігійними джерелами Георгій-Побідоносець був воєначальником в армії імператора Діоклетіана. За відкритий виступ на захист християнської віри протягом семи років зазнавав неймовірних тортур і в 303 р. прийняв за це мученицьку смерть. Ще за життя здійснив безліч чудес і подвигів, у т.ч. врятував царівну, призначену в жертву драконові. У

Київській Русі під іменем Георгія набрав образ святого-побідоносця, покровителя у військових справах, а під іменем Юрія – покровителя хліборобства й скотарства. Сьогодні може означати переможця, воїна. *Може колись, коли підеш у путь, Змія неправди побачиш, − Будь тоді Юрієм, лицарем будь, І переможеш, юначе!* (Паладій Я. Юрій).

Воїтелькою могла бути і жінка. Біблійна героїня Юдіф (Юдиф, Юдіта, Юдита) врятувала рідне місто від навали ассірійців. Вона відправилась у табір ворогів і вбила їх полководця, а свого коханого – Олоферна. Військо противника відступило. У цьому образі, очевидно, могло поєднатись два архетипи: жінки-хранительки роду і воїна, що цей рід захищає. Сьогодні цей конотонім називає прекрасну, сміливу жінку, ладну поступитися особистими інтересами заради громадських. *Маруся з усієї сили старалась виконувати ролю Юдіф. Правда, в перший день, коли вона прийняла її з рук режисера дядька Сергія, вона перед побаченням з Олоферном мусила забігти додому і випити дві чарки горілки. Вона чула не раз, що солдати перед боєм, артисти, оратори, навіть письменники перед своїми виступами часто удавались до цього способу* (Винниченко В. Слово за тобою, Сталіне!). В іншому прикладі зіставляються дві архетипні моделі: *Марія* та *Юдіф*. Основна конотема КО *Марія*: святий образ, жінка, що здатна на страждання і на прощення заради високої мети, *Юдіф* – сильна, якоюсь мірою навіть жорстока жінка, яка не відступить ні перед жодною перешкодою. Тому зіставлення двох конотонімів на позначення жіночих образів є антонімічним: *Хай в горлі захлинається крик, Коли рухнеться, вже забитий.. О, коли так, навік, навік, − будь не Марія, а Юдита* (Маланюк Є. Невичерпальність).

Відбулось переосмислення самої назви книг Нового Завіту – Євангелії. Первісне значення – „добра звістка” – .чотири книги Нового Завіту (Євангеліє від Матвія, Марка, Луки, Іоанна), що виникли як запис історичної традиції про Ісуса, поданої у світлі християнської віри. Написані між 70 і 100 рр. н.е. (УСЕ, 485). Сьогоднішні конотеми: 1. Книга, в якій викладаються основи якогось вчення. 2. Дуже важливий твір. *Є книги, що їм ніколи не бути прочитаними. Вони заживають в тобі велетенським обсягом, нагадом про подвижницьку*

працю, мало не похвальбою самого автора, що він "написав євангеліє наших днів (з листа до Германа Торо)" (Ведмідь В. Ло́ви).

Ореолом трагічної загадковості овіяний КО *Єремія* (*Ієремія*), утворений на базі імені біблейського пророка, одного з так званих великих пророків. Можливо, часте згадування імені пророка Єремії пов'язане з тим, що його пророцьке служіння охоплювало найпохмуріший період іудейської історії. Він провіщав загибель Ізраїльського царства. Сучасна конотема – ʻпророкʼ. *Єрусалим мав свою Єремію, що голосив серед поля; чом же свою Єремію не має наша зруйнована воля?* (Леся Українка). *Потрібний пломінь Єремії, Та, ненароджений, він згас* (Маланюк Є. Друге посланіє).

Надзвичайної популярності в українській конотонімії набуло біблійне ім'я *Мойсей (Моїсей).* За Біблією, це вождь і законодавець народу Ізраїлю; пророк і Боговидець; вивів предків євреїв з Єгипту; одержав Десять заповідей від Ягве і уклав із ним союз на горі Синай: *Проти великого спасіння благодаті, котру привіз я милостивій пані, що на Сінай-горі Мойсею возвістилось, те поновив безсмертний Син Марії; йому вся істина божественна відкрилась* (П. Куліш). Мойсея називають першим богонатхненним письменником. До образу Мойсея звертались митці різних культур і часів. Мікеланджело Буонаротті створив статую Мойсея (1515-1516); І. Франко написав поему «Мойсей» (1905). Виходячи з інформації, почерпнутої з Біблії, виокремимо такі іпостасі Мойсея: вождь, законодавець, пророк, перший священний богописьменник. Саме ці семи покладено в основу семантичної структури конотонімів, утворених на семемній базі імені *Мойсей.* Так, сема „пророк" у гіркому висновку *А ми шукаймо серед них Мойсея...* (Павліха І. Сатиричні сонети) є прихованою. Тут ніби напрошуються алюзійні перегукування із відомими фразами, зокрема, біблійною „нема пророка у своїй вітчизні" і твірною від неї „шукати пророка". Отже, фраза декодується так: „шукаємо Мойсея (тобто шукаємо пророка), а його немає".

Відгомони переказу про сорокарічне блукання Мойсея та його народу пустелею відчуваються у семі „вождь". Цей значеннєвий відтінок набуває різних оціночних конотацій, серед яких переважає

конотема „вождь-визволитель”: *Стоїть сторозтерзаний Київ, і двістірозіп’ятий я. Там скрізь сонце! – співають: Месія! – Тумани, долини, болотяна путь... Воздвигне Вкраїна свого Мойсея, – не може ж так буть!* (П. Тичина). Ця конотема може уточнюватись – „вождь-визволитель, сповнений усвідомлення страдницького шляху”: *Стань на чолі, здійми повстання, Нехай чека тебе за теє Страшна дорога Мойсея, Доноси, зрада і вигнання... Та доля страдників така* (Сосюра В. Мазепа). Але цю долю страдника можуть витримати не всі. У такому разі фраза будується на запереченні певної іпостасі конотата: *Не Мойсей. Не знесу я додому на граніті святі письмена, та нестиму плиту свою голу, щоб мене лиш давила вона; щоб карала за дні невеселі, за покору, за дулю – в рукав. І за те, що сховав я в пустелі всі шляхи, та Мойсеєм не став!* (Д. Павличко). Тут проголошується відсутність двох характеристичних рис: референт – не священний письменник і не вождь-визволитель. Врешті, сема „вождь-визволитель” може мати негативні конотації, якщо зусилля, що ним докладались, були марними через прагнення досягти власну вигоду, через лукавість: *Видно, мало водили пустелями нас лукаві Мойсеї за ніс* (Шукайло В.).

Мойсеєм називають Богдана Хмельницького. *Хмельницький, як ніколи, ясно розуміє, що тільки разом з народом він герой, справжній Мойсей, як нарекли його після Піляви й Жовтих Вод* (ЛУ, 14.12.2000 р.). У поемі «Берестечко» цей конотонім трапляється двічі: у стверджувальному і у заперечному контексті: *Коли вступив у Київ я комонно – після Піляви, після Жовтих Вод – мене ж вітали малиновим дзвоном, мене ж Мойсеєм називав народ!* (Костенко Л. Берестечко). А сам персонаж Ліни Костенко сумнівається у своєму призначенні: *Я ж не Мойсей. Народ – на рані рана. Моє чоло побила сивина. Куди іти? Земля обітована – вона ж під нами, наша, ось вона!* (Там само).

Мойсеєм називають Івана Франка − за назвою однойменної поеми, написаної ним у 1905 році: *Доля була трохи прихильнішою до родинного вогнища Франка – тут (у Києві) давно відкрито літературно-меморіальний музей українського Мойсея...* („Урядовий кур’єр”, 31.08.2000 р.). *З вогнем Мойсеєвого слова Ідуть за береги*

Дніпра Мільйонні армії Франкові З могутнім співом „Не пора! ..” (Паладій Я. Франко). Дві непересічні постаті української історії набули права іменуватися Мойсеями внаслідок визнання за ними іпостасей вождя-переможця і письменника-пророка.

Хоча біблійні імена здебільшого вживаються у церковно-слов’янській формі, часом трапляється й українська форма імені *Мойсей – Моїсей* і *Мусій: Рука Адоная пророка Мусія колись сорок літ по пустелі водила* (Ладенко Й. Призначення).

Сталі негативні характеристики набули біблійні образи Ірода, Понтія Пілата та Іуди Іскаріота. Ірод І – Іудейський цар із 37 р. до н.е. Іудея завдячувала Іроду І Великому своїм політичним і економічним розквітом (він розбудував Єрусалим і його храм), але як прихильника Риму та покровителя поганських культів його ненавиділи багато гебреїв. Ірод відомий своєю жорстокістю: він убив навіть свою дружину і двох синів. У Євангелії його постать виступає у зв’язку з народженням Ісуса Христа і так званим побиттям немовлят. *Що ти, Іроде неситий! Почто се бовтаєш і мене убити воям повеліваєш? Із пропасти Ада будеш ти знати, не повинні чада як убивати* (Давня українська література). З давніх часів іменем Ірода називали негідника, мучителя. *І знов вискакує з води проклятий ірод і що розженеться проти Кожум’яки, – він його булавою тільки луп...* (Героїчний епос українського народу. Кирило Кожум’яка). У розмовному мовленні це ім’я усталилось як зневажливе чи обурливе звертання. *Та хіба ж я тобі Никихвора Крутоноженка казав кликати? Га? – знов накидається Самоцвіт на прикажчика. – Хіба ж я тобі, іроде, Никихвора казав кликати?* (Винниченко В. Суд). *Що ж ви за люди?! Що ж ви за люди такі, що ж ви за іроди?! Як ця гребля не провалиться під вами, як земля не западеться?!* (Тарасюк Г. Дама останнього лицаря). Давнє засвоєння цього імені призвело до його апелятивації. Б. Грінченко подає кілька значень цього слова: цар (*Ірод-царь за Христом ганявся*); злодій (*А він мене і побачив, ірод*); чорт (*З шуму став ірод-чорт*), а також припускає, якого значення набуло це слово у Т. Шевченка, – чорт-змій (*Знову люта гадина впилася в саме серце: кругом його тричі обвелася, як той ірод*)

[Грінченко, II, с. 194]. Прикметник, утворений від цього слова, − *Іродів*, на його думку, − лайливе слово.

Понтій Пілат (Пилат) – римський намісник (прокуратор) Юдеї у 26-36 рр. н.е. Згідно з Біблією, засудив до розп'яття Ісуса Христа. Умивши перед народом руки і сказавши: „не винен я в крові праведника цього", Понтій Пілат віддав Його розлюченому натовпу. *І Бог поклав клеймо на грудь Пілата, Життя, смерть, тіло й дух його прокляв. Гірш Каїна, бо Каїн, вбивши брата, Не мив рук в крові, винним чувсь, тікав* (Франко І. Легенда про Пілата). Сьогодні Пілатом називають людину, яка зробила щось погане або злочинне, звичайно чужими руками й усувається від відповідальності за скоєне. *Згодом Пилатом вмієте напарфумовані руки, як в тридцять третьому вмили* (Драч І. Листопадове питання). У наведеному тексті в КО *Пилат* первинна референтна сема „власне ім'я", тобто ім'я прокуратора Юдеї стоїть у сильній позиції. Цьому сприяє: графічне оформлення; граматична модель – орудний відмінок у значенні способу дії, що передбачає конструкцію „вчинити так, як це зробив Пілат"; наближення до біблійного тексту – лексична когезія „вмієте руки". Порушення цих умов послаблює позицію семи „власне ім'я": *Нема тепла, здавалось би, дурничка відмити руки не спроможеться пілат* (Федюк Т. Чорний волик був чорний). КО оформлений з малої літери, трансформовано вислів „умити руки" у „відмити руки", що суттєво змінює його значення: не „зняти з себе вину", а „миючи, очищати від бруду", а бруду, очевидно, багато. Тому в цьому вживанні КО *пілат* набирає значного узагальнення, вдаючись до семантики „великий злодій". КО *Пілат* може означати „нелюд, руйнівник": *І не кричи на мене, бо не тебе кляну і не тебе, молодичко, а того Понтія Пілата лютого, що поницив таке добро, щоб йому до Різдва не дожити, окаянному* (Тарасюк Г. Дама останнього лицаря). Або „кат": *О горе! Горенько мені! І де я в світі заховаюсь? Щодень пілати розпинають, Морозять, шкварять на огні!* (Шевченко Т.). Вживаючись у множині, цей КО називає дворушників, зрадників. *Нам просто вже остогидли постійні переживання з того приводу, що чи не стукає нам в двері чергова „переяславська рада", або чи „чорна*

*рада" не лізе нагло нам у вікно, або чи не завдадуть Україні нащадки піл*атів *і юд, що їх так густо у нас розвелося...* (Погрібний А. Національний аспект державобудівництва в сучасній Україні). Поруч опинились два конотоніми *пілати і юди,* ставши синонімами. КО *Юда,* передає КО *Пілат* свій смисловий відтінок „зрадник", залучаючи його семантику до власного лексичного поля. Біблійний текст надає КО *Пілат* широкі можливості й до антонімічного вжитку: *Христос не знаю може де і є, Зате в очах рябіє від Пілатів* (Костенко Л.). Зіставляються дві постаті як втілення двох вічних антагоністичних сил – добра і зла.

Юда (Іуда) Іскаріот – один із 12 апостолів, який був скарбником (? – 30 або 33 р. н.е.). Відзначався жадібністю. За свідченням Євангелії, за 30 срібняків зрадив Ісуса, давши владі змогу його заарештувати. Одержавши гроші, він після Пасхальної вечері з'явився вночі у Гетсиманському саду, де Господь тільки-но закінчив Свою молитву перед хресними стражданнями, і там лицемірним поцілунком вказав ворогам на Ісуса Христа. За переказами, Іуда покінчив життя самогубством, повісившись на осиці. Найголовніша конотема, яку розвинув цей конотонім, – „зрадник". Конотонім *Іуда (Юда)* може вводитись у текст із прямим коментарем і чіткими паралелями священного тексту і реальної ситуації. Мета – посилити експресію описуваної ситуації. Названий конотонім вживається для передавання сарказму та іронії. *Ми знаємо все, ми реєструємо все, що діється по Союзу, краще за всякі міністерства. А на доказ скажу тобі, що я тут, на каторзі, за кілька тисяч кілометрів від вас, під доглядом ваших собак і чекістів, знаю, наприклад, про вас, моїх любих юдів-братів, все, що хочу* (Винниченко В.). Лексичне оточення конотоніма *мої любі* і *брати* підкреслює облудність слів персонажів роману. Негативний образ повинен протиставлятись позитивному. Таке протиставлення може бути імпліцитним. *Вже б мовчали про страждання, прокляті Іуди!* (Удовик Є. Думи про Україну). Адже насправді страждав Ісус Христос, і ніякі страждання Іуди-зрадника не можуть порівнюватись із Його муками. Шкала зрадництва, як виявилось, буває різною, а конотонім *Іуда* настільки увібрав у себе

ознак його якості, що може навіть передавати більшу чи меншу міру продажництва, називаючи зрадників різного калібру. *Є іуди великі, що оптом збувають і науку, й культуру, а то й весь народ... Є іуди маленькі, що в хорах співають і підносять до серця твого електрод...* (Поклад Н. Поезії). Сфера діяльності *Іуд* чітко конкретизується: *Нині, коли настає важливий історичний момент єднання, Ви дозволяєте собі ввести в політичний лексикон поняття „Заслужений Іуда України", натякаючи явно на нас – на простих солдатів п'ятої колони* (ЛУ, 27.12.2000 р.). *Викриті без п'яти хвилин небіжкою розмаїті Юди від політики, гіпопотами й крокодили тіньового бізнесу неодноразово погрожували відважній журналістці матеріальною та фізичною розправою* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс).

Міцно усталившись у розмовному мовленні, слово „Юда" має стосунок до персонажів народної демонології, що вже було зазначено. Таке вживання засвідчене і Б. Грінченком: юда – рід злого Духа, нечистої сили: *Нечистий дух-юда юдить християнина, аби один другого бив* [Грінченко, IV, с. 531]. Через активне поширення цього, мабуть, уже відконотонімного апелятива спостерігається навіть зміна граматичних особливостей, зокрема усталеної парадигми відмінювання: *То чи можна допускати У верхи таких юдей, Що жадобу до достатку Розсівають між людей* (Лавренчук О. Кодекс влади). На нашу думку, у цьому випадку не тільки і не стільки відіграє роль римування, очевидно, все ж спрацьовує необхідність поновити свіжість сприймання давнього конотоніма, що у розмовному мовленні набув значення лайки. Частота вживання конотоніма призвела до появи численних відконотонімних твірних та сталих сполучень, що передають конотему „поширення зрадництва", надаючи їй просторової і часової характеристики. Наприклад, **іуденята.** *Сотворено, іуденят наліплено з чужої глини... Восплачмо! Бог і той нас кинув* (Чіп Б. Передмолитовне). **Іудине клеймо.** *Він згадував „леґенди" псевдо, клички цих добровільних бійців невидимого фронту, офіційна назва яких – сексот – секретний сотрудник – стало для них, коли бути чесним, іудиним клеймом* (Тарасюк Г. Дама останнього лицаря). **Іудине сі́м'я.** *Прикро, але якраз виживала, утримувалася на*

*плаву, як лайно в ополонці, мерзенна мілкота, людинки, іудине сі*м*'я* (Там само). **Іудине коріння.** *І все'дно іудиному корінню недовго звиватися* (Стельмах М. Правда і кривда).

Агасфер (Агасфер), або Вічний Жид – персонаж легенди XIII ст., згідно з якою був приречений на вічне блукання за відмову Христові у спочинку по дорозі на Голгофу (УСЕ, 17). *Французький письменник Ежен Сю (1804-1857) написав авантюрний роман "Агасфер" ("Вічний Жид"), який захоплює читача драматичним викладом, фантастичністю, складністю інтриги і несподіваністю безкінечно різноманітних епізодів* (З «Українського народного календаря», 1994 р., 20 липня). Має варіанти вжитку у сталих сполученнях ***вічний жид, невмирущий Агасфер.*** Так, ***вічний Жид*** − невгамовний мандрівник. *...а на сусідньому ложі намагається щось висотати з волокон тануч*о*ї дрімоти Вічний Жид Покальчук...* (Неборак В. Введення у Бу-Ба-Бу: Хронопис кінця тисячоліття). ***Невмирущий Агасфер*** – вічний блукалець: *Тихо-тихо… Тільки скорбно в хуртовині По Великій Україні Над недавнім пережитим – Псом прибитим Виє ще московське лихо… А на світі У червоному промінні Сіє, віє, посіває… Злоба плаче і співає Упокій. Всюди згарища і слупи, Всюди трупи, трупи, трупи… Кров і гній. Над усім ще в бурі білій, В звоях змія-урагана, В дикій усмішці шатана, В хижій постаті похилій Зупинився і завмер – Невмирущий Агасфер!..* (Черкасенко С. Поезія). Найчастіше вживане значення конотоніма *Агасфер* – неприкаяний. *І хто він тепер? – Вічний жид, агасфер чи списаний із театральної групи через скорботну обставину смерті колишній актор...* (Кордун В. ЛУ, 20.03.2003). Нове значення, якого набув цей конотонім у контексті постмодернізму із його своєрідним розумінням часу і простору − відкритої ризоми, спрямованої у Всесвіт, − людина, що вільно переміщається в часі. *Це – свобода у часі. Це простір не людського існування. Свобода в мені і я – в ній. Такий собі слов'янський Агасфер. Той не обрав Христа, а Бог не обрав мене* (Москалець К. Людина на крижині). – *Впродовж двох з половиною тисячоліть? Ти мене, здається, за Агасфера маєш! Я існую в тих координатах, що й ти, − простір, час... Зараз, наприклад, ... – чверть*

по дев'ятій, тридцяте вересня тисяча дев'ятсот вісімдесят дев'ятого року (Забужко О. Інопланетянка).

Християнські власні назви переживали процес конотонімізації уже в самому священному тексті. Так, різні видання „Біблейських енциклопедій" [79; 80] і «Словник переносних, образних і символічних вживань слів уПсалтирі» [376] засвідчують багато таких прикладів, поданих для правильного розуміння сакрального тексту, для відчуття глибини смислу, що в ньому міститься. Зупинимось на деяких з них. *Сіон* – пагорб, який вважався найпівденнішим із тих, на яких був побудований Єрусалим. У Святому Письмі означав Церкву, як земну, так і небесну, а вираз *дщерь Сіонова* називав місто Єрусалим. У множині цей вираз означав жіноче населення Єрусалима, так само, як вираз *сини Сіона* – його чоловіче населення. *Θрон Бозкій отходит до небесного Θрону, Сіон поступает до горнєго Сіону Аггели Успеніє Пресвятыя, видъвшие, удивишаяся* (Дескриптивні вірші, Українська поезія середини XVII століття). КО *Єгипет* вживався у значенні „землі, що перебували під владою диявола". Підставою для появи такої семантики вважають слова Феодорита про те, що цією державою завжди володіло бісовство. У такому ж значенні – „нечестиві народи" – вживається онім *Вавилон. Ефіопією* названо в «Псалтирі» віддалені околиці землі; так іменовано також усіх язичників, ідолопоклонників, оскільки, за поясненням Афанасія Великого, ефіопляни вважались людьми, що мешкали далі за всіх.

Таким чином, християнські власні назви, виявивши високий потенціал до конотонімізації уже в самому тексті Священного Письма, продовжували міфологічну традицію створення архетипних конотативних рядів, зокрема, архетипів Матері, воїна, жінки-захисниці, щасливого краю тощо. (Зазначимо, проте, що ця думка далека від тлумачення частиною українських культурологів біблійної тематики в міфологічному аспекті, коли історія Ісуса Христа стає одним із багатьох європейських міфів. Це – Священна історія, а не міфологічна). Використання християнських конотонімів у сучасному мовленні – свідчення зв'язку внутрішнього світу сучасника, його духу, із сакральним світом Священного тексту. Якими конотонімами

позначати своє ставлення до людини, до себе, до свого оточення, свого топосу, чи підніматися до неба (теологічне значення імені), чи падати вниз (профанний конотонім) – людина визначає сама, обираючи між sacrum і profanum систему власних людських цінностей. Серед християнських імен (як назв осіб, так і назв місцевості) існує поділ на імена з позитивною та імена з негативною конотацією. Негативна конотація задається самим першотекстом і зберігається упродовж всієї історії. Це або міста, або особи, покарані Божим гнівом. Так працює задана програма цінностей для людини, парадигма поведінки, що їй підказує, як треба робити, на кого треба звірятися, а що є реаліями, яких треба остерігатись. Імена з негативною конотацією переходять до низького стилю, апелятизувавшись майже повністю, і стають лайливими (*ірод, юда*); застерігаючи, передають поняття „гріх" (*содом*), є образливими іменуваннями непривабливих мовцю людей (*пілат*). Конотоніми з позитивною семантикою зберігають своє призначення – називати високі ідеали: служіння народу, любов до рідної землі, мужність у боротьбі, дотримання моральних норм тощо.

2.5.4. Конотоніми профанного світу. Деантропонімні конотоніми

Джерела творення конотонімів профанного світу пов'язані із реаліями земного життя. За обраною нами класифікацією профанні імена належать до соціально-політичної парадигми. Ці земні імена, як зазначалося, не маючи своєї енергії, розуміються як уявні фокуси інших енергій, тобто віддзеркалюють і набирають енергію суспільного середовища. Джерела їх енергії виявляються в горизонтальних векторах земного життя. Конотатами КО першого, більш високого, порядку, є: 1. Імена реальних осіб; 2. Назви географічних об'єктів; 3. Поетоніми зарубіжної та вітчизняної літератури; 4. Особові імена, за якими в народній психології закріпились певні асоціації; 5. Зооніми (переважно клички собак); 6. Факти культурного чи громадського життя. Конотати КО другого, нижчого, порядку – особові імена, рідше – явища літературного життя. Йдеться про конотоніми розмовного,

публіцистичного, наукового стилю (КО першого порядку) і жаргонні конотоніми (КО другого порядку).

Для процесу конотонімізації потрібні такі умови:

1. Високий конотативний потенціал імені як результат перебування імені в прецедентному тексті (у широкому розумінні – тексті як форми культури). Ім'я має набути комплекс певних якостей (енергій), набрати визначеного образу. Це – передстартова умова.

2. Ім'я повинно потрапити у ситуацію, що характеризується набором конотацій, які перегукуються із комплексом якостей імені. Це вже сам старт.

3. Реалізація цієї ситуації, яка відкриває можливості оніма.

4. Завершення процесу конотонімізації, коли конотонім реалізувався, засвітився і, осяяний світлом упізнаванності, закріплюється в когнітивній базі мовців за тим інваріантом сприйняття прецедентного феномена, який виявився у реалізованій ситуації. Наслідком останньої умови конотонімізації стає набуття онімом властивості відтворюватись, але вже з апеляцією не стільки до референта, скільки до набору його ознак.

Може трапитись так, що у первинній ситуації онім не реалізує свої периферійні семи. Ситуація не надає такої можливості, оскільки надто маргінальним є значеннєвий відтінок. Наприклад, *багатенький Буратіно* – КО для зневажливого позначення заможної особи, людини із грошима, виник не у зв'язку із текстом повісті О. Толстого „Золотий ключик, або Пригоди Буратіно", де є ситуація „Буратіно з грошима", а у зв'язку із, здавалось би, випадковою реплікою Лисиці Аліси у телефільмі «Пригоди Буратіно» за сценарієм І. Вєткіної, КО знайшов реалізацію в ситуації не первинного тексту, а вторинного – у появі іншого артефакту − телефільму. *Або візьмемо галасливі виборні обіцянки „багатеньких Буратіно". Кажуть, щоб здобути мандат народного депутата, треба мати сотні тисяч доларів, а їх мають хіба що олігархи-мільйонери* (ЛУ, 20 червня 2002 р.). Усталений вираз поширюється на більший контекст: *Багатенькі папи Карли хочуть, щоб їхні Буратіни зростали здоровими, грошей не шкодують* (Мечникова М. Терористка), де йдеться уже про сучасного Буратіно-

учня та його заможних батьків. Відбувається перехрещення різних кодів, пов’язаних із знанням тексту повісті і змісту кінофільму.

Розглянемо типологію конотонімів у тій послідовності, яка була визначена в переліку конотатів. Так, один із найпоширеніших конотатів для конотативних онімів − реальні імена. Десь, колись в якусь епоху і в якійсь країні суспільством висувається людина, яка має яскраві здібності (позитивні це якості чи негативні, але вони унікальні та одиничні). Отже, імена утворюються у соціумі. В їх основу закладаються ознаки, які цим соціумом цінуються. Так, завжди високо оцінювались розум, кмітливість, мудрість. І тут ми маємо культурний патерн античних конотативних імен: *Аристотель, Архімед, Гомер, Горацій, Цицерон, Сократ, Демосфен* та ін. Конотема: ‘досвідчена, розумна людина’. *Ми – арфі. Ми – кохання Архімеди* (Гергель О. Двох вічностей на перехресті). Характеристика розумної людини може посилюватись цілим конотонімним рядом: *Адвокат, братіку, адвокат. Демосфен, Софокл, Аристотель, і все, що хочеш* (Винниченко В. Божки). Домінанти у такому ряді немає. Кожен з КО додає нових рис, нюансів. Демосфен − грецький оратор і політик. КО вживається саме зі значенням „оратор”, наприклад: *Особливо колоритною і рельєфною фігурою всієї латино-польськомовної літератури середини XVI ст. Був талановитий прозаїк-публицист, перший від часів Київської Русі український письменник-полеміст Станіслав Оріховський-Роксолан (1513-1566), якого сучасники з повагою називали „руським Демосфеном”* (Історія світової і укр. культури). Софокл – драматург, трагік; Аристотель – філософ, вчений-енциклопедист. Поєднання цих імен в одній фразі повинно підкреслити універсальність таланту адвоката: він і оратор, і трагік, і вчений.

Конотонімні ряди носять синонімічний характер. У наведеному прикладі синонімічність будується на двох спільних семах „античні культурні діячі”, „розумні люди”. Усі КО перебувають в одній часовій парадигмі. Конотонімний ряд може будуватись і в різних часових параметрах: *Засновник Харківського університету В. Каразін писав про Сковороду: „Ми під козацьким чубом і в українській свитці мали*

свого Піфагора, Орігена, Лейбніца” (Культурологія). Багато конотацій розвинуло ім’я Гомера – першого грецького поета, який вважається автором „Іліади” та „Одіссеї” – епосів, які започаткували європейську літературу. Цей популярний у публіцистиці та поезії конотонім має такі конотеми: 1. Поет, що звертається до високого стилю. *Ну й дурна настала ера! Треба нам знайти Гомера, щоб усе вернув назад, Щоб історії дав лад* (Драч І. Одісей і Пенелопа). *Проповідуйте всім своє З екранів Од мікрофонів Ви що позбулись кордонів Ви котрим не страшні химери Ви Глобальної ери Гомери* (Лубківський Р. Поети без кордонів). 2. Давній поет. *Самі ж знаєте, неокласиком бути – силу треба терпіння. Читай Горація, Вергілія, Овідія та інших Гомерів* (Остап Вишня). 3. Співець, кобзар. *Не краща доля спіткала наших гомерів і за комуністичного терору – в 30-ті роки власті, скликавши на республіканський з’їзд, усіх кобзарів вивезли до Волги, звідки вже ніхто не вернувся* (Скуратівський В. Чумаки). На позначення конотеми „мудра людина” можуть вживатись античні КО ***Горацій***: *І хай тоді якийсь Горацій, послинивши олівчик, пише: „Кімнатами гуляли миші, На пару з ними п’яні паці...”* (Охрімович А. Замкнутий простір); ***Сократ***: *Прийдешні Сократи до суті ітимуть крізь сутінь* (Олійник Б. У дорозі). Оратора називає конотонім ***Цицерон***: *І треба визнати, що екзамен на Цицерона глашатаї в особі представників Все подільського цукрозаводу склали на відмінно* („Урядовий кур’єр”, 31 травня 2002 р.); вченого − ***Ейнштейн:*** *Де ж та зоря, що зорю спородила? Де ж той Ейнштейн, що візьме за вудила Сферу буття...* (Драч І.). *Ми повинні іти в ногу з часом. А ну якийсь Ейнштейн придумає щось таке, чого ми не очікуємо?* (Вовк Ю. Гра у безкінечність). Конотонім **Ейнштейни** також називає здібних дітей. *Киянин Едуард Яковлєв розробив методику пошуку ейнштейнів. З 1983 року він намагається торувати дорогу своєму відкриттю. Щоправда, подібними речами цікавився Зиґмунд Фрейд...* („Урядовий кур’єр”, 09.12.2000 р.).

Імена відомих літописців та українських істориків стали основою конотеми „письменник-очевидець” і спричинили появу в публіцистиці та поезії конотонімів *Нестор, Самовидець, Аркас.* Нестор –

давньоруський літописець і письменник, з 1073 року – чернець Києво-Печерського монастиря. Автор житій св. Бориса і Гліба та Феодосія Печерського; вважається упорядником (за іншою версією – автором) „Повісті временних літ”. Як конотонім ім’я дуже частотне. Найчастіше називає літописця. *Сузір’ями скаже Бог вознести У мертвім небі пентаграму, й новий про це напише Нестор В самотній катакомбі храму* (Маланюк Є. Зловісне). *Жмеринці пощастило, бо має свого „літописця Нестора” в особі Йосипа Савінова* („Україна”, № 2, 2004 р.). Рідше цей конотонім вказує на історика. *Переписування історії для давньоруських, російських та радянських Несторів стало такою звичною справою, що вони цього не тільки не соромилися, а чинили свою справу публічно і пишалися нею. За радянських часів ми мали кілька версій історії* (Капелюшний Л. Візантійський синдром). У наведених прикладах КО *Самовидець* вживається із означеннями: “новий”, “свій” *Самовидець*, а *Нестори* − „давньоруські, російські та радянські”. Це − проекція в час і простір. Поетичний образ лісового літописця малює Ліна Костенко: *Старезні пні, кошлаті поторочі, літопис тиші пишуть у траві. Дубовий Нестор дивиться крізь пальці на білі вальси радісних берез.*

Із означенням „новий” вжито оказіональний конотонім *Аркас.* (Аркас Микола Миколайович (1853-1909) – український культурно-освітній діяч, письменник, композитор, автор опери „Катерина”, першої популярної історії України-Руси, історичної поеми „Гетьман Пилип Орлик”. Конотема – історик): *Тому й кажу − за підсумком зими й тим, що напише ще новий Аркас, у цій країні княжили не ми, але не їх читатимуть, а нас* (Базилевський В. Сезон зими). *Новий* Нестор і *новий* Аркас – вказівка на часову характеристику; *свій* Нестор – передача значення містечкового патріотизму. Самовидець – козацький історик-літописець, автор Літопису Самовидця (1648-1702), центральне місце в якому посідають події Хмельниччини. Конотема – та сама: ‘літописець’, ‘письменник-очевидець’. *І важко втриматися від спокуси закінчити ці нотатки словами Ж.-П.Сартра, до речі, також письмового „самовидця” однієї із студентських революцій – французької, 68-го року: „Майте мужність прочитати цю книжку”*

(Забужко О. Репортаж з 2000-го року). В іншому контексті активізується, крім зазначеної, ще одна сема референтного оніма *Самовидець*, яка сприяла конотонімізації, – він був невідомим. *Невідомий самовидець XX століття уже прилюдно зізнався, що Кіндрат Гуманін – це розум, честь і совість української літератури третього тисячоліття* („Україна", № 7-8, 2004 р.).

За досить широкою семантичною ознакою „видатна особистість, що виявила себе у певній сфері діяльності", конотонімізується багато онімів. Зрозуміло, це має бути ім'я особи, що залишила помітний слід в історії. Наприклад: *Крістіана Діора визнано Наполеоном, Александром Великим і Цезарем моди. Всього десять років він присвятив створенню одягу, але й цього вистачило, щоб стати національним героєм і символом Франції* (500 знаменитих людей планети). Ім'я французького правителя і державного діяча Наполеона I (Наполеон Бонапарт, Наполеон Бонапарте, 1769-1821 рр.), імператора Франції (1804-1814 і 1815 рр.), короля Італії (1805-1814рр.) часто використовується для називання активної, енергійної людини. *Я писав про Дмитра Павличка, і написав, що він зроблений з того тіста, з якого роблять Бонапартів* (Драч І. Противні строфи). Як відомо, Наполеон відзначався непомірним самолюбством, прагненням до диктатури. Звідси – відконотонімний дериват **бонапартизм –** честолюбне прагнення до влади: *Чи вдасться лідерам помаранчевої революції уникнути синдрому бонапартизму?* (Політика, „Україна плюс", № 2, 2004 р.).

Семантична структура конотоніма може вибудовуватись на архісемі „талант". Наприклад, значення ʻяскравий талантʼ, ʻвидатна особаʼ має конотонім *Моцарт*: *І це закономірно, бо, можливо, немає серед українських письменників вдячнішої постаті для персонажа адресованої широкому читачем романізованої біографії, ніж ця унікальна жінка* (Марко Вовчок – Г.Л.), *цей, за Домонтовичем, „Моцарт любовних історій" XIX віку* (Агєєва В. Чоловічий псевдонім і жіноча незалежність).

Подібна архіконотема − ʻталант, самородокʼ розвинулася в конотонімі *Кулібін.* Іван Петрович Кулібін був талановитим

механіком-самоучкою (1735-1818 рр.); йому належало 37 винаходів. Стрижневою конотемою для виникнення конотоніма стало значення „винахідник". *Вітчизняні „кулібіни" вдосконалювали винахід, за що й нам – нащадкам їхнім, не соромно* („Україна", № 5, 2004 р.).

Конотати-історичні особи стають „іменитими", прославляючи своє ім'я розумом, талантом й активними діями, спрямованими на користь суспільства. Так, багатьом відома інформація про Магеллана – португальського мореплавця (бл. 1480-1521 рр.), який здійснив першу навколосвітню мандрівку. Актуалізована конотема – першовідкривач, романтик, мандрівник. *Гей, нові Колумби й Магеллани, Напнемо вітрила наших мрій! Кличуть нас у мандри океани, Бухту спокою облизує прибій* (Симоненко В. Гей, нові Колумби й Магеллани...). Часто вживається саме у множинній формі: *Про нелегкий чумацький промисел..., про звичаї і цікаві пригоди „магелланів українських степів" і розповідається в художньо-документальному нарисі талановитого російського та українського письменника Г.П.Данилевського* (анотація до його нарису „Чумаки"). Чумаки на возах, що їдуть безмежним степом, асоціюються із моряками у неосяжному морі. Форма множини відділяє онім від реального референта, і, змінюючи його граматичні характеристики, наближає власну назву до апелятива. До того ж новий референт (чумаки) вжито у формі множини, тому множина конотоніма абсолютно логічна. Парафраз „магеллани українських степів" надають дискурсу емоційної налаштованості на романтизм, поетичної оцінки їх „мандрівки".

Несподіваної популярності, ймовірно, завдяки телепередачам, набув конотонім *Девід Коперфільд*. Девід Коперфільд – відомий американський ілюзіоніст. Конотонім виникає внаслідок популяризації професійної діяльності референта, що становить собою не дуже поширений факт, оскільки представника далеко не всякої професії можна вважати чаклуном. Конотема: маг і чарівник, який дивує всіх несподіваними вдалими вчинками. *„Ну і ну! – подумав Варфоломійович. – Пашка – просто Девід Коперфільд!"* (Гримич М. Варфоломієва ніч).

В українській історії чимало осіб, імена яких були охоплені хвилею популярності і стали конотонімними власними назвами. Особливо часто ці імена чулися в періоди національних піднесень. Імена запорозьких ватажків (*Іван Богун, Сірко, Богдан Хмельницький, Павло Полуботок, Петро Калнишевський),* відомих поетів, письменників (*Тарас Шевченко, Леся Українка, Олесь Гончар*), кобзарів (*Остап Вересай*), співаків (*Маруся Чурай, Соломія Крушельницька, Анатолій Солов'яненко*) вбирали енергію всенародної любові і ставали символами національної гордості. Такою неоднозначною постаттю була особа Мазепи – Колединського Івана Степановича, гетьмана Лівобережної України з 1687 до 1708 рік. Прагнучи визволити Україну з-під російської влади, проводив таємні переговори з польським королем Станіславом Лещинським, а у 1708 році під час Північної війни перейшов на бік Карла XII; після поразки шведів у Полтавській битві в 1709 р. подався в еміграцію до турецьких володінь. На вимогу Петра I підданий анафемі Російською Православною церквою. Персонаж численних творів літератури й мистецтва (Ф. Вольтер, Дж. Байрон, В. Гюґо, О. Пушкін, К. Рилєєв, Ю. Словацький, Б. Залеський, Б. Лепкий, В. Сосюра, Ф. Лист, П. Чайковський, О. Верне, Т. Шевченко, І. Рєпін, О. Архипенко). Відомий меценат. *Ім'я славетного гетьмана Івана Мазепи вічно житиме безсмертною славою в пам'яті нашого народу, бо він хотів дати йому змогу розвинути у повній свободі всі його безмежні можливості* (Пилип Орлик) [УСЕ, с. 810]. В українській конотонімії конотонім *Мазепа* набув двопланової конотації. З одного боку, можна сказати, із „внутрішнього", із погляду самих українців, це – борець за національну свободу і віру. *Ви йшли за Крути, за Базар, Батурин, За кров поразок, за кров петлюр, за віру всіх Мазеп. Ви йшли – на все!* (Булах Г. Прихід). Із зовнішнього погляду цей конотонім розвиває протилежно забарвлену конотему – образливе називання українця. Історія та її замовчування й перекручення зробили свою справу у будуванні конотемної структури цього імені. *Мазепа! (....). Лайка на мугируватих і неповоротких людей. Чувать подекуди і в наших сторонах (праве теж, що й мацапура), а більше Москалі так*

дражнять наших за гетьмана Мазепу. В Лубенщині й тепер ще можна чувати (розказує народ), що за часів царя Петра І розсердиця було Москаль на чоловіка та й ножкою, чи чим там: „Мазепа!" каже, або „Мазепи дух!" (Номис, с. 70). І сучасна точка зору: *Навіть тихі й сумирні білоруси до всього того, чим нас нагородили росіяни, добавляють „хохли-мазепи". Тільки не зовсім зрозуміло, до чого вони це. Можливі два варіанти. Або ми послідовники Івана Мазепи, або, можливо, замизкані голодранці* (Сіверський Б. Земляки). Звідси відконотоніми **мазепинець** − зрадник. *Гетьман Кирило Розумовський – „изменник"-мазепинець ?* – назва статті в „Голосі України" (8 травня 1997 р.) про намагання Кирила Розумовського відокремити Україну від Росії. Інший відконотонім – **мазепинство:** *Мазепинство, мазепинство... За часів імперії так дражнили інакомислячих малоросів – від Котляревського до Грушевського* („Україна", №7-8, 2004 р.). Цікавим є утворення **мазепинка** – назва головного убору. *Там будуть галицькі селяни з намозоленими руками в мазепинках УПА, і такі ж селяни-східняки в червонозоряних пілотках, будуть дев'ять мільйонів блідих тіней, що вмерли в голодомор імені Леніна-Сталіна...* (Капелюшний Л. Візантійський синдром).

Конотоніми, утворені на базі українських історичних імен, відзначаються несталістю у частотності вжитку. Вони спалахують у публіцистиці, поезії, рідше – прозових творах і, відігравши свою роль, – підняти національну свідомість, знову відходять до пасивного складу конотонімного арсеналу. Причина – ідеологічна налаштованість і потреби нашого суспільства, яке вдається до „імен-прапорів" за необхідності, у певні періоди. Якщо конотеми „відома особа", „талант", „романтик" та інші залучають до сфери загальнолюдських цінностей, усталених у всесвітньому культурному патерні, то конотема „патріот" торкається цінностей загальнонаціональних, тому, можливо, менш задіяна, якщо суспільство того не прагне.

У профанному світі знамениті, прославлені соціумом, імена можуть називати предмети низького світу так само, як це спостерігалось у функціонуванні відміфонімних конотонімів (*Венера-*

красуня – *венера*-статева хвороба. До речі, у новогрецькій мові венеричні захворювання іменуються *хворобами Афродіти − Αφροδίνια νοσήματα*). Хоча, безперечним є те, що як медичний термін (або як професіоналізм) назва хвороби є деонімною.

Відомими іменами українці називають хмільні напої, горілку, самогон. *Самогон у старенької гидкий, із буряка, односельці й досі звуть його „Марією Демченко" – на честь знатної колись ланкової* („Світлиця", 21.06. 2002 р.). На честь кошового отамана Запорізької Січі Івана Сірка названо іншу „аква віту": *„А вам, отець диякон? Наливочки! – припрохує Загнибіда. – Ет! Свинячого пійла! – гукнув той. – Сірка! Мені сірка!.. Не терплю я отих за граничних пундиків... Нема кращого зілля, як наш рідний сірко! Чим більше його п'єш, тим смачніше здається!* (Панас Мирний). У подібних утвореннях задіяно механізм метонімізації, тому ступінь конотонімізації тут дуже слабкий, а на думку деяких учених навіть зовсім відсутній. Очевидно, слід погодитись із цією думкою, адже образність як одна з основних ознак конотонімів у наведених прикладах є нульовою. Можна навіть провести паралелі між способом творення зазначених назв і способом творення згадуваних раніше кулінарних термінів (наприклад, назви коктейлів, салатів за іменем кухаря): вони практично схожі.

У загальному конотонімному просторі імен, джерелами яких є власні імена профанного світу, зберігаються архетипи, викристалізовані міфологічною свідомістю. Але, виникнувши і перебуваючи у світі земному, поза священним текстом, вони не мають права володіти „теологічним значенням" і тому пропагують цінності світського життя. Людина за такого налаштування сприймає світ не душею, а тілом, власними органами чуття. Так, жінка в цьому світі цінується за зовнішніми ознаками, видовищно – за красу. Так, славилася красою, розумом, освіченістю Клеопатра VII (69-30 рр. до н.е.) − з династії Птоломеїв, цариця з 51 р., остання з царських правителів стародавнього Єгипту. *Хай не Джоконда ти, не Клеопатра – Проста жінка на землі: Під історичним вітром − ватра − Не загасає у млі* (Маланюк Є. Невичерпальність). Конотоніми *Джоконда* і *Клеопатра* позначають красунь, а у дистактному протиставленні зі

сполученням *проста жінка* – навіть цариць краси. Відомою красунею в історії залишилася *Нефертіті*. Її погруддя, виявлене 1912 р. у Тель ель Амарні, належить до найзнаменитіших творів мистецтва стародавнього Єгипту. Ім'я цієї цариці сьогодні називає земну красуню. *Ну, кінозірка!.. Нефертіті, й край! Йде – не йде, а творить вірші; І спереду поглянеш – просто пише, а ззаду – хоч читай! Усе в обтяжечку, усе щонаймодніше, те – геть відкрито, там – іще видніше* (Косматенко А.). У сполученні з міфонімом ім'я реальної єгипетської цариці набуває конотеми „божественна краса": *Тому щоб тебе не зманила Нефертіті чи інша Данайя, То треба буть Президентом І тренера мати Дуная* (Драч І. Нефертіті). Артефакт матеріальної культури – погруддя цариці Нефертіті – став основою асоціативно-експресивного порівняння в описі байдужої до людських страждань красуні: *Ці холодні, мов у по-нелюдському вродливої стародавньої цариці Нефертіті, очі байдуже спостерігають за кривавим молохом із крові та кісток* (Процюк С. Тотем). Близькість до референта, хоча і вторинного, але реального, є сильною, отже, в цьому разі йдеться не про конотонімне вживання імені, а про конотативну експресію порівняння із власною назвою.

Ще один приклад конотонімного називання красуні − іменування її іменем відомої кіноактриси: *Така собі місцева Бріджит Бордо, недоторкана провінційна красуня, яка тамадувала на весіллях* (Ульяненко О. Син тіні).

Масова культура, відповідаючи інтересам масової аудиторії, завжди мала і має певний еротичний компонент. У минулому образ-код «жінка у любовній сфері» втілювався нечасто (у наших прикладах трапився лише один – *Мессаліна*), оскільки у суспільстві «працював» позитивний образ – образ жінки-продовжувачки роду, берегині, у радянський час міфологізувався образ робітниці, трудівниці, а не легковажної повії, забороненої моральними нормами. Із втратою ідеологічного стрижня соціум потребує іншої інформації, яка додає до високого образу цікаві для маси подробиці. Так в українському конотонімному просторі виринув КО *Роксолана* зі значенням ʻрозпусниця', інтертекстуальним конотонімом стало ім'я *Наташка*,

оскільки так називали повій з колишнього СРСР за кордоном. *А вийшов пшик-брик... Бордель для далекобійників, „партизанка” в Хорватії, стометрівка в Словаччині, кличка „Наташа”... Росіяни їй не здивувались: надивились по світах на „наших Наташек”* (Тарасюк Г. Острів зимового мовчання).

Архетип „воїн”, „захисник рідного краю” представлено іменами реальних героїв. Наприклад, Ілля Муромець − герой народного епосу східних слов’ян, билинний богатир, паралізований до 33 року життя, за переказами вилікуваний молитвою; уславлений оборонець Русі від нападів кочовиків. Історичний Ілля Муромець похований у Києво-Печерський Лаврі. Конотема − ʹбогатирʼ, ʿвеликий воїнʼ. *А коли успіх бою вирішують літаки, танки, складні системи озброєння, тобто кваліфікація кадрів, то ненавчені хай навіть іллі муромці чи альоші поповичі, − всі вони лише напівфабрикат гарматного м’яса третьої категорії* (Пеунов В. Усі ми ходимо під Богом).

Робін Гуд (Робін Ґуд, робінґуд) − англійський народний герой. За баладами, хроніками та літературними творами XIV-XVст. − ватажок групи розбійників, що переховувалася в лісах графств Йоркшир та Ноттінґемшир); Робін Гуд із ними нападав на замки та монастирі, заступаючись за скривджених та бідних. Сьогодні це усталений конотонім із найпоширенішим значенням „герой, захисник скривджених”. *Зрозуміло, що сищики, які не схожі на справжніх „ментів”, ляльковi „олігархи” чи бандити, що нагадують мало не шляхетних „Робін Гудів”, формують у молоді цілком відмінну від реальності картину життя* (Українське слово, 3-5 грудня 2004 р.). Вступаючи у синонімічні відношення з іншими конотонімами, цей КО перш за все притягує до себе сучасний варіант образу Робін Гуда – КО *Бетман*. Як давній і поширений конотонім, про що уже згадувалось, КО *Робін Гуд* розвиває багато конотацій.

Архетип воїна-героя у профанному світі набуває нових рис. Це його К. Юнг називав „аніма й анімус” (несвідомий первень протилежної статі в людині), герой, сповнений прагнення довести свою чоловічу силу. Згадуємо перш за все Казанову – італійського письменника (1725-1798 рр.), який у своїх творах розповідав про

власні любовні та авантюрні пригоди. Ось приклад вживання імені у прямому значенні: *Одне слово, коханки у нього були. Ясна річ, не стільки, скільки плескають язиками, і не стільки, як у Казанови, у нього, здається, було їх близько сотні? – Сто двадцять дві, якщо не помиляюся* (Сергієнко А. Десять тисяч баксів). Найпоширеніша конотема під час перенесення значення – ʻневгамовний коханецьʼ: *Короткі перерви він використовував для історій зі свого життя, загальний зміст яких зводився до одного: в ліжку він – Казанова* (Баграт Л. Зло). Інше значення – ʻлюбитель жінокʼ, ʻспокусникʼ. *Жінки, будьте поблажливішими до старих казанов і донжуанів!..* (Процюк С. Тотем). Спільна конотема витягує з когнітивної бази ще один подібний конотонім, і вже вибудовується синонімічний ряд. До нього долучається ще один „звабник жінок" – *Каліостро.* Але його постійна конотема – „ясновидець", „чародійник". *Вона сміється у відповідь і простягає мені для поцілунку руку: − Ні, я не зроблю цього, мій Каліостро! Ви чарівник, хитрун, ясновидець, фантаст!* (Домонтович В. Без ґрунту). Каліостро – лікар з Італії (1743-1795). Удаваний чудотворець та авантюрист; мандрував Європою, зазнав переслідувань за шахрайство та фальсифікації; персонаж літературних та музичних творів (УСЕ, 594). Конотеми: 1. ʼЧаклунʼ: *Пєшковський в іпостасі Каліостро викликає тіні Тургенєва й Достоєвського, Камо й Фолкнера, великомученика Шламова і власного прадіда* (ЛУ, 07.12.2000). *Магнетизм цього колишнього ченця, котрий, з'явившись нізвідки, якось відразу наблизився до царської сім'ї; ... його внутрішня дика сила... швидко принесли Распутіну в середовищі петербурзького вищого світу сумнозвісну славу нового Каліостро* (Вовк Ю. Гра у безкінечність). 2. ʼДобрий чарівникʼ: *Несе хлопчик оранжевий сифон. Проходить дощ – зелений Каліостро, І квітка − велетенський грамофон – з гудінням розкриває синій розтруб* (Жиленко І. Ранкова пісня).

Профанний світ породжує ще новий архетип, відсутній у сакральному світі, – „багата людина". І людство послужливо для цього світського сприймання цінностей життя згадує тих, хто прославився незліченними статками. Крез − цар Лідії (560-546 рр. до

н.е.) – ранньорабовласницької держави в Малій Азії. Старогрецький історик Геродот розповідав, що цар Крез володів незліченним багатствами. Конотонім на позначення багатої людини, утворений на базі цього імені, давній і загальновідомий. *Тоді наш містечковий Крез ще холостякував і повсякчас перепиняв мене* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). Втім, розуміння багатства буває різним: *Облуплений кожух і чоботи порваті.. Але я крез!.. Ви розумієте, я крез!.. Моя душа на вістрях лез Днів, що незмірено багаті* (Гримайло Я. Крез). Або у Ліни Костенко: *убоге поле, ми з тобою Крези, десь наше зерно − гори золоті* («Стриптизи осені…»).

Рокфеллер Джон Дейвісон (1839-1937 рр). – американський промисловець, філантроп; піонер нафтової промисловості у США. У 1865 р. заснував Стандарт Ойл Компані; у 1913 − створив Фонд Рокфеллера, що фінансує медичні, природничі та суспільні науки. На основі реального імені розвивається конотема „багата людина”. *Нехай живуть Рокфеллери й Медичі У нашому майбутньому роду. Це говорив, здається, ще Горацій: Ніхто й ніде не любить бідних націй!* (Д. Павличко). Конотонім, темпорально ближчий сучаснику, усталився також й у розмовному мовленні, найчастіше із заперечним значенням. Вживається у ситуаціях, коли треба підкреслити фінансову неспроможність щось оплатити: *Я не Рокфеллер* або *Що я – донька Рокфеллера?!*

Арістотелос Онассіс – грецький мільярдер, один з найбагатших людей світу. Реальне ім’я збагачується конотемою „багата людина, яка не замислюється над дрібницями життя”. *Цілих два тижні ми з моїм німецьким приятелем-художником розкошували на ній* (віллі на о. Родос) *безроздільно, як Онассіси* (Забужко О. Репортаж із 2000 року). Цю конотему підтверджують два приклади зі статті про життя українських заробітчан у Греції: *За моїми спостереженнями, всі сучасні „арістотелоси онассіси” більш-менш пристроєні* (Килинич В. Наші в Елладі: палітра вдах та фіаско). *Чому ті ж самі греки, роз’їхавшись наприкінці XIX-на початку XX ст. по всьому світу, заробили гроші і вклали їх в розвиток своєї країни, народивши*

онассісів, що відбудували одну з найбідніших європейських країн (Там само).

Легенда про палке кохання Онассіса до дружини американського президента виявила ще одну конотему − „багатий закоханий чоловік”: *Колись жінка, яку звали тоді Тамарою, мріяла про свій власний острів, який подарує їй, як Жаклін Кеннеді, якийсь закоханий Онассіс* (Тарасюк Г. Острів зимового мовчання).

А втім, багатії бувають різними. Меценат – один із наближених до римського імператора Августа (I ст. до н.е.), що був покровителем поетів, залишив по собі добру пам’ять: *Чи знав римлянин Гай Меценат, що його згадуватимуть частіше, ніж імператора Августа?* („Україна”, № 2, 2005 р.). Повторюване раз за разом у типових ситуаціях, це ім’я стало називати багату людину, що надає матеріальну підтримку й покровительство діячам літератури й мистецтва: *У цитафонд Ліги українських меценатів увійшла геніальна фраза мецената Євгена Чикаленка, яка, сказати б , визначає суть українського меценацтва. Він сказав, що легко любити Україну до глибини свого серця, але важко любити до глибини своєї кишені* („Україна”, № 2, 2005 р.). КО *меценат* і відконотонім **меценатство** не розвинув апелятивних відповідників.

Традиційний архетип, що втілює зло, – архетип ката, злодія, руйнача гармонії, знайшов своє логічне відображення у конотонімному просторі КО профанного світу. Історія довго зберігає імена людей, які полишили трагічний слід на її сторінках.

Герострат – швець з Ефесу. Прагнучи здобути безсмертну славу, підпалив у 356 до н.е. славетний храм Артеміди в Ефесі – одне із семи чудес світу. Відоме навіть число, коли це відбулось, − 21 липня: *за переказами, саме в цей день Герострат спалив храм Артеміди. Жителі Єфесу, бажаючи йому найстрашнішої кари, постановили покарати забуттям. Вони казали: “Ви знаєте, як покарали того мерзотника? Його тепер назавжди забудуть. До речі, як його звали? Герострат?” Отож, він досяг того, чого хотів, − безсмертя* («Український народний календар», 21.07.2008). У цій особі поєдналися дві жорстоких пристрасті – жадоба слави, гординя і

бездушність руйнівника. Завдяки широкій конотонімній базі за своє довге існування конотонім *Герострат* збагатився новими референтними співзначеннями, Так, пряма конотема – „людина, яка здобуває славу злочином". Один зі способів уведення її в текст – паралельне зіставлення двох суб'єктів – історичного денотата і нового референта: *Понад дві тисячі років тому греки затаврували вічною славою ганебного руйнівника храму Артеміди – Герострата. А кого ми сьогодні затавруємо? Кого назвемо Геростратом XX століття, що зруйнував Успенський собор?* (Краснощок Ю. Хто ж все-таки „Герострат XX століття?). Первинний денотат уже добре усталився в суспільній свідомості як поняття зла, тому згадка про нього необов'язкова. Зв'язкою між двома предметами називання – тим, справжнім, і тим, хто виявив його риси сьогодні, стають означення „новітній": *Може, ви хочете стати для України новітнім Геростратом?* (Сіверський Б. Земляки) або „свій": *Кумира вчорашнього публіка лає, І вічного справді нічого немає, А як же тоді невмирущі догмати, У кожнім столітті – свої герострати?..* (Луків М. Міняється все...). Конотема „руйнівник", „злодій" може уточнюватись семою „палій". *Іч, зайшовся Герострат з хутора Голопупиного... Йому хоч спалить і собор... А ти його будував?* (Гончар О. Собор). Як поширений і давній конотонім, КО *Герострат* має усталені словосполучення. **Брат Герострата** – 'злодій': *Кому ісламський камікадзе – водночас брат Герострата, брат „сталевого більшовика" і так само брат „героя" – фашиста, чиїм гаслом є „Хай живе смерть!"* („Сучасність", 2003, № 10). **Слава Герострата** – 'сумнівна слава, слава руйнівника'. *В долині Тигра і Євфрата, котру заносить жовтий мул, поблякне слава Герострата перед твоєю, місто Ур* (Костенко Л. Місто Ур). На його основі утворились відконотоніми, наприклад, **геростратики:** *...нікчемні ці геростратики – лиш миттєва тінь у безкінечній низці благородних поколінь, які змогли хранити божественну красу навіть після своєї смерті* (Загребельний П. За межами часу). **Геростратизм** – прагнення себе увічнити будь-якою ціною: *... що поганого в геростратизмі, – ішли слова від господаря, – коли бажання вічності – природна річ... Тільки*

герострати́зм – це гіперболізація природної речі, чи, якщо хочете, стану. Це не просто собі бажання вічності, а за всяку ціну прагнення вхопити вічність за роги (Авдієвська Е. Герострати).

Основою для конотеми ʻжорстока й хитра людинаʼ стало ім'я Торквемади – іспанського інквізитора (2 пол. XV ст.), відомого своєю жорстокістю активного учасника вигнання з Іспанії у 1492 р. євреїв: *– Ти чув? „Якщо щось потрібно, заходьте!" От познущався, Торквемада!* (Гримич М. Варфоломієва ніч). Глибоко осмислює його образ Д. Павличко в поезії «Коли помер кривавий Торквемада», утверджуючи думку по те, що у пам'яті людській думка про міцність фортець зла живе довго. Ченці, „підступні пастухи людського стада", після смерті Торквемади вирішили з'ясувати, чи радіють люди його смерті. Але люди ридали: *Напевне, дуже добре пам'ятали, що здох тиран, але стоїть тюрма!*

Давніми конотонімами із конотемою ʻдеспот, жорстока людинаʼ є імена *Сарданапал* і *Сатрап*. Сарданапал – за староперською легендою, останній цар Ассирії, який відзначався своєю жорстокістю. *Ви огласили юродивим Святого лицаря! А бивий* (колишній) *Фельдфебель ваш, Сарданапал, Послав на каторгу святого...* (Шевченко Т. Юродивий).

Сатрап − правитель в Мідії, Персії і державі Олександра Македонського. Будучи намісником глави держави, Сатрап мав усю повноту адміністративної і судової влади. Конотема – ʻправитель-самодурʼ. *Таймир. Узбережжя Льодовитого океану. Над вишками концтабору – ліхтарі, ліхтарі! А в бараках... під пудовими замками важко сплять чоботарі. Самітна лампочка в кутку, де я огризком олівця записую вірш... А „писать и рисовать тут строжайше запрещено", як і сто літ тому, тільки підпис під забороною іншого сатрапа...* (В.І. Боровий).

Радянська дійсність породжувала інших героїв, деспотів та злодіїв. Павлик (Павлік) Морозов – хлопчик із села Герасимівка Свердловської області, вбитий у 1932 р. односельцями за донос в ОГПУ на свого батька. Офіційною пропагандою був оголошений народним героєм і служив зразком для наслідування. „*Школу закінчив.*

Ще до першої реформи. Був головою ради загону імені Павлика Морозова. Повторити його подвиг не встиг. Тато самі померли”, – пише автобіографію персонаж Є. Дударя Гнида Калюжний у сатиресці „З думою про майбутнє”. Офіційно – герой, у народній свідомості – зрадник, донощик. Ця конотема підтверджується й у публіцистиці наших часів: *Тільки огиду може викликати заява В. Медведчука про те, що „УПА не підлягає реабілітації”. Такі слова з уст людини, батько якої був репресований сталінським режимом, змушують згадати витворений радянською пропагандою образ Павліка Морозова, з якого й досі бере приклад чільний діяч опозиційного блоку „Не Так!”* („Слово Просвіти”, 16-22 березня 2006 р. Назва статті – *„Віктор Медведчук – Павлік Морозов нашого часу?”*).

Зоя Космодем’янська – героїня-партизанка часів Великої Вітчизняної війни, яка мужньо витримала гестапівські тортури. Незважаючи на високий офіціоз прославлення її подвигу, у народне мовлення робить з неї звичайну вперту людину, що не видає таємниць. *Збоку підійшов Урилов. – Мовчить, бугаїна? – поспитався він, з цікавістю розглядаючи Лося. – Зою Космодем’янську корчить, еге?* (Кононович Л. Феміністка). У народній свідомості на основі схожих сем (дівчина, яка боролась у тилу ворога; потрапила до рук фашистів; виявила мужність) виникає ще один подібний образ – *піаністка (*або *радистка) Кет* з телесеріалу „Сімнадцять миттєвостей весни”. *Я, звісна річ, не Зоя Космодем’янська і не піаністка Кет. Пошоркаюся хвилин п’ять і здамся, а далі – пітьма* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). За походженням ці КО різні: один з них – відантропонімний, інший – відпоетонімний.

Для розуміння семантичної трансформації наведених власних назв ми застосовуємо ключ – культурний код. Кожна цивілізація характеризується своїм набором міфологем, які будують свій варіант моделі світу Так, для суспільства потрібні три типи героїв: воєнний, мирний та кіногерой. Герой воєнного часу – це герой для шанування, його подвиг ніхто не спроможний повторити. Герой мирного часу – це герой для наслідування; кіногерой – герой для замилування. Для кожного з них має бути свій набір ознак. «Набори героїв чітко

відбивають концептуальні набори дій того часу, тому до них цікаво придивитись», – радить Г.Г. Почепцов [620, с. 289]. На його думку, *Павлік Морозов* – це не просто час арештів і час доносів. Тут, як і у будь-якому іншому типі героя, центральною є інша риса: перемога соціального (або навіть духовного, якщо визнати за соціалізмом-комунізмом варіант духовного) над біологічним. *Зоя Космодем'янська* – перемога над страхом смерті, тобто знову перемога соціального над біологічним [Там само]. Розвінчання героїв у мирному житті зрозуміле: герої потрібні у часи кризи, у звичайних умовах надлюдські зусилля стають непотрібними. Змінився текст (дійсність), змінилось звучання високих нот.

Своєрідна трансформація відбулась із особовим іменем *Іван Сусанін*. Це герой російської визвольної війни, селянин із Костроми, який взимку 1613 року завів польський загін в болото, за що був убитий поляками. Конотонімне поле цього оніма розвивається у двох напрямах. З одного боку, акцентується позитивна семантика у вигляді конотеми „патріот". *У Росії неможливо уявити головного патріота, адже там у кожній лазні ховається „Сусанін", якому не потрібен провідник* (про Т. Шевченка, який повів за собою Україну, яка цього, може, і не хотіла. Він – патріот. У Росії ж – кожен патріот). („Україна", №3-4, 2004 р.). З другого боку – Іван Сусанін, який у дійсності добре знав дорогу і спеціально заплутав ворога, щоб його знищити, у народному мовленні стає прикладом поганого провідника, який не орієнтується на місцевості. − *Завів. А казав, дорогу добре знає. Іван Сусанін* (ЛУ, 14.04.2000). *Кожне болото свого Сусаніна хвалить* (Бондар Флоріан. Ейфлоризми).

Архетип злодія втілюється в образах злодіїв власних і „запозичених". Резонансна справа жорстокого вбивці-маньяка Чикатила викликає появу конотоніма на позначення вбивці: *Повідомлення настільки вразило генерала* (Геннадія Москаля. – Г.Л.), *що він припинив перераховувати недоліки львівських правоохоронців і почав розповідати про нового чикатила, якого давно шукала міліція* („Високий замок", 11.08.2005). Іменем легендарного чиказького гангстера часів „сухого закону" Аль Капоне (справжнє ім'я –

Альфонсо Фйорелло Капоні (1899-1947 рр.) називають осіб, помічених у зв'язках з організованою злочинністю: *Пан Янукович сприймається не стільки „проросійським", скільки, насамперед, „прокримінальним" – таким собі українським Аль Капоне, за чиїми плечима два терміни ув'язнення за грабунок і розбій, а в публічному вжитку – кримінальне арґо, порівняно з яким мужикувата балачка президента Кучми, що йде на спочинок, видається цнотливою, наче шкільний підручник* (Забужко О. Let my people go). Злодія можуть назвати іменем актора, який виконував його роль: *Від тяжких оргвисновків українського Аль Пачіно порятував солідний компартійний стаж (більший від стажу Лубківського – як Старичок сам і похвалявся)* (Неборак В. Введення у Бу-Ба-Бу: хронопис кінця тисячоліття).

Таким чином, деантропонімні конотоніми засвідчують існування у сфері свідомості основ архаїки, міфоконотем. Антропонім, потрапляючи до вторинної моделюючої системи (література, театр, кіно), долає свою жорстку систему координат особового іменування. Обертаючись у соціумі, він відбиває його ціннісні характеристики. Будь-яке суспільство має механізми героїзації, і за законами збереження інформації архетип героя тримається у центрі цього механізму. У нових умовах (за подібних обставин, у прецедентних ситуаціях) він набирає нового змісту. Процес конотонімізації передбачає вияв певних передумов для дії.

2.5.5. Детопонімні конотоніми

У силу свого призначення – називати місцевість – топоніми у первинному вжитку передають відомості про особливості місцини, географічне середовище, перших мешканців, культурні традиції певного терену. «Проблеми топонімічної номінації лежать у руслі проблем мовного "означування" ландшафтного простору – простору земної поверхні, її рельєфу, створеного природою і добудованого або перетвореного людиною. У процесі мовного "означування" ландшафтного простору перетинаються концептуальна картина світу

та мовна, тому теоретичне розв'язання проблеми мовної інтерпретації ландшафтних уявлень пов'язане з обговоренням двох проблем: як впливають на мовне відображення 1) відзняті образи ландшафтної реальності й концепти, що втілюють її в загальній картині світу: 2) сама система мови», – підкреслює М.В. Голомидова [187, с. 141]. Вона зазначає, що в загальній світоглядній системі сукупність уявлень про геопросторову реальність утворює її особливий фрагмент – топографічну, або ландшафтну, картину світу. Становлячи собою результат активної пізнавальної роботи свідомості, ця картина світу узагальнює, збирає суб'єктивний образ об'єктивної реальності й входить до класу ідеального, «яке, залишаючись образом реальності, опредмечується в різних формах, не відзеркалюючись повністю в жодній із них» [613, с. 25.].

Теоретичне пояснення ментального сприйняття простору трапляється в роботах норвезького дослідника Norberg-Shulz Chr. (К. Норберга-Шульца) [997]. Спираючись на розробки західної філософії людини, зокрема екзистеціональної філософії Мартіна Хайдеггера, його сприйняття "речі", яка увібрала в себе основні характеристики світу, й тлумаченні головної мети існування людини та її оточення, К. Норберг-Шульц зосереджує свою увагу на понятті місця. Він стверджує, що кожна дія та ситуація прив'язана до певного місця, тобто вона "має місце". Отже, місце – це даність, що уточнює перебіг подій. М.М. Бахтін цю особливість сприйняття назвав "органічною прикріпленістю, прирощенням життя та його подій до місця" [53, с. 374]. Варто зважати також на те, що людина відчуває світ не абстрактно, а через конкретні речові характеристики: матеріал, форму, колір, структуру, постаючи перед необхідністю "вмістити" їх в єдине ціле, в одному місці

Елементарними концептами (у Норберга-Шульца − орієнтирами), що беруть участь в організації просторових уявлень, виступають "місце", "напрямок", або "шлях" (тривалість), і "зона" – обмеженний простір чи терен володіння. Місце – основний елемент життєвого простору, і кожне місце має власну просторову будову, що виявляється через основні характеристики: вертикаль та горизонталь, всередині та

зовні, спереду та ззаду, праворуч та ліворуч. Місце або місця, за Норбергом-Шульцем, становлять основну частину життєвого простору, “це центри або цілі, в яких ми виявляємо вагомі події нашого існування, але вони також і точки відліку, звідки ми орієнтуємо себе та пізнаємо наше довкілля, що стосується й місць, які ми лише очікуємо побачити” [997, с. 272]. Крім основних характеристик, відзначає автор, простір сприймається через зіставлення з низкою загальних та часткових величин за основними типами місць, відомих усім із побутового мовлення: “долина”, “острів”, “село” тощо. Таким чином, ландшафтна картина складається із строкатої різноманітності місць, уявлення про які об’єктивуються засобами мови. Але при цьому аспекти й рівні осмислення місця теж виявляються різними. Так, дослідники виділяють, наприклад, екзистенційний простір – простір, обжитий людиною, внаслідок чого виникає сформований сталий образ довкілля. Іншому рівню сприйняття відповідає пізнавальний простір відомого людині світу. Наступний рівень – апріорний простір, або простір, що розуміється як об’єктивно наявна, але ще не пізнана земна поверхня. Наприклад, за уявленнями давніх греків, населена територія Землі з Елладою в центрі була Ойкуменою. *Красунь було без міри в Ойкумені, Та світ зійшовся клином на Єлені. Скажи: чому, коли дивлюсь на Тебе, Стаю Парісом на троянській сцені?* (Пилипчук Д. Мої рубаї). Пізніше ця назва охоплює сукупність населених людиною частин земної кулі. *Розширення первісної Ойкумени посприяло расовому поділу населення планети* (Гриценко В.Людина і культура). Сьогодні ойкумена – це просто окультурена територія. *Тепер кожний сучасний автор для всієї україністики, для всієї літературної Ойкумени, ба, для транснаціональних інформаційно-культурних стратегій, виступає носієм певної кількості ознак* (Критика, 2000, № 3). Очевидно, певною мірою топонім *Ойкумена* пройшов через усі вищезазначені рівні осмислення місця: екзистенційний (Греція), пізнавальний (усі заселені землі) та апріорний (абстрактна культурна земля). Існують також художній, міфологічний, теологічний простори, виявлені у відповідних текстах.

Вживаючись із переносним значенням, топоніми стають знаком ситуації, пов'язаної з певною місцевістю; можуть передавати узагальнене значення, породжене асоціацією сприймання певного географічного знака; зрештою, вказують на енциклопедичні знання про якісь події, наприклад, історичні битви, укладання миру, природні лиха, що відбулись на цій території.

Так, поширеними топонімами з конотативним значенням є такі назви: *Азія, Європа, Альпи, Бродвей, Ельдорадо, Канари, Карфаген, Клондайк, Париж, Лондон, Помпеї, Сибір, Соловки, Африка, Сахара, Мекка, Сицилія, Палермо* та ін. Наведені назви настільки усталились, що можуть утворювати синонімічні та антонімічні ряди, вступати у синтагматичні та парадигматичні зв'язки, служити твірними основами для появи нових словоформ. Антонімами стали КО *Азія* (відсталість) та *Європа* (цивілізація)*;* синонімічний ряд із значенням 'місце покарання' утворюють конотативні топоніми *Сибір, Колима, Соловки, Магадан, Мордовія* та ін. *Язик до Києва доведе – і до Колими,* − говорили в народі. Із значенням 'глухомань, околиця' вживаються топоніми *Камчатка, Сибір, Чорторий, Шанхай.* В унісон із реаліями нового життя недавно виникли конотативні топоніми *Канари, Багами, Баден-Баден,* які об'єднує значення 'престижне місце відпочинку'. Як у будь-якому семантичному ряді, тут є домінананти, є слова з вужчим значенням. Так, вужчою є семантика останньої назви, *Баден-Баден.* Це не просто бажаний відпочинок, це тільки курорт із термальними водами. *„Як галицький Баден-Баден готує кадри за кордон"* – назва статті про м. Чорткове („Україна", № 10, 2004 р.). Про «*усі ці Баден-Бадени та інші куточки солодкого життя»* пише „Урядовий кур'єр" від 03.10.2000 р. Популярною назвою місця відпочинку для дітей за радянських часів була назва дитячого піонерського табору "Артек". *Тоді артеків ще не знали*, – читаємо в О. Довженка у "Зачарованій Десні". Ця ж назва може набувати протилежного смислу і позначати далеко не місце відпочинку, а місце покарання, концтабір для дітей. *Спіймали хлопця у київському передмісті й відправили до дитячого притулку. То був перший арешт Петра Самофала, який, звичайно, не*

увійшов у реєстр його поневірянь по сталінських „артеках” („Донеччина”, 07.12. 2000 р.).

Ставши лексемами із усталеним значенням, власні назви починають служити твірною основою для нових слів. Звернімо увагу на низку словоформ, утворених від поширеного конотоніма *Азія:* **Азійщина, азіатчина –** ʽдикунство, відсталістьʼ. *Азійщини, монгольщини в Західній Русі було значно менше, ніж в татарській Русі* (Канигін Ю. Шлях аріїв). *Але не хоче наш народ брести в азіатчину* (Сіверський Б. Земляки). **Азиятство, азіятство, азіяцтво –** у Грінченка (І, с. 5) варварство, жорстокістьʼ. **Азіат (азіят, азият)** – ʽгруба, нікчемна людина. Варвар, жорстока людинаʼ; **азиятка, азіятка –** ʽварварка, жорстока жінкаʼ). *На ж зеркало всесвітнє, визирайся, Збагни, який ти азіат мізерний, Своїм розбоєм лютим не пишайся, Забудь навіки путь хижацтва скверний І до сім’ї культурників вертайся* (Куліш П. До рідного краю). *Вони* (німці – Г. Л.) *безцеремонно заходили в села, вимагали яйка і млеко... обливались біля криниць водою і реготались. З ким тут рахуватись? З цими азіатами, що живуть у солом’яних хижинах і земляною долівкою?.. Африканські аборигени! Тисячами у полон брали... А тепер самим доводиться тікати...* (Чумак В. Далекі дзвони печалі). *Рузвельт перед смертю висловлювався про Сталіна як про людину нечесну, підступну, фальшиву, яка свого власного слова шанувати не може, одне слово, як про справжнього й не гідного жодного довір’я азіата, який шанує і цінить тільки брутальну фізичну силу* (Винниченко В. Слово за тобою, Сталіне!). **Азіатський** – ʽдикунськийʼ. *Здихатися цих милих азіатських звичок не буде ані легко, ані швидко: система функціонує на засадах дуже витонченого морального підкупу (читай, духовного розбещення)* (Забужко О. Репортаж із 2000-го року). **Антиазійський** – ʽкультурнийʼ (синонім до **європейський**). *Зміни Конституції аж ніяк не наближають нас до європейського, „антиазійського” еталону демократії* (ЛУ, 23-29 червня 2004 р.). **Азіопа** –ʽпоєднання Азії з Європоюʼ. *А цей євразійський простір є не що інше, як відтворення „сфери життєвих інтересів Росії” у східному напрямку, − одне слово, тієї, як сказав би Бродський, Азіопи,*

яка в економічному плані становитиме собою джерело природних ресурсів для Росії, а в політичному – мережу більших чи менших деспотій орієнтального типу („Сучасність”, 2003, № 10). *Безсумнівно, близькі родаки Вадима Долгунова доклали всіх зусиль для за мешкання ненцями-долганами-українцями північних кресів Азіопи (Азія + Європа)* („Україна”, № 7-8, 2004 р.).

На нашу думку, до цього ж гнізда можна віднести лексеми **озія** та **озіяка. Озія –** у Б. Грінченка ʼгромадина (переважно про будівлю)ʼ: *Ото хата озія, хоч вовків ганяй. Там у їх міст зроблений – озія. Як я можу жити у такій великій хаті: се озія – як я її отоплю* (Грінченко, ІІІ, с.45). **Озіяка** – ʽвелика будівля або річʼ. *Четвертий цех мав знаходитися потойбіч цієї озіяки, що служила колись за склад цементу* (Кононович Л. Кайдани для олігарха). *Барабаш поворухнувся. Він був прикручений грубим іржавим дротом до бетоноукладчика – здоровезної озіяки метрів, либонь, з п’ять заввиш* (Там само). За «Етимологічним словником української мови» “озія” (озіїще, озіяка) пов’язується з видозміненим запозиченням з грецької мови ὁσοία (дор. ὡσία) „майно, маєток”, що має зв’язок із дієприкметником жін. р. теп. ч. οὐσα від дієслова ειμί „я є” [ЕСУМ, т. 4, с. 167]. Засвідчено також лексему **озія, озіяка, озіятка** у значенні ʼзла, сварлива жінкаʼ (Чабаненко, ІІІ, с. 46). ЕСУМ вважає етимологію цього слова неясною. На нашу думку, в лексемах *озія, озіяка, озіятка* в дещо іншій формі набирає сили конотема „азія” на позначення чогось грубого, незугарного, дикого. Припускаємо, що ці слова є відконотонімними.

Антонімічним до конотоніма *Азія* у значенні ʽпрогресивність, цивілізація’ є не менш уживаний конотонім *Європа.* (Наприклад: *Але ж тут, як ти кажеш, Європою пахне. Значить, треба відповідний камуфляж мати* (Винниченко В. Слово за тобою, Сталіне!); *Що ж до двох попередніх сформульованих Тетяною Журженко, то як особа, котра зовсім недавно доводила кільком польським колегам, що Росія – це теж „Європа” (тобто частина європейської цивілізації), я мусив би з нею беззастережно погодитися...* („Сучасність”, 2003, № 5). *Ніколи не збагнуть Європ Вам у годинному готелі, Куди заходите Ви,*

щоб Дівчатка втішувать веселі... Удоскональте умиг Свої шляхетні нерви, Й не диво, що тоді впадуть Від Вас слова Європам гострі (Гординський С. Колір і ритми). Як від часто вживаного динамічного конотоніма, від КО *Європа* утворились відконотонімні дієслова: **європеїзувати** – „окультурити", надати ознак „культурної" Європи. *Треба діяти негайно і рішуче. (На зразок того, як діяв Петро І, коли він європеїзував Московське царство* (Іщук В. Україна: проблема престижності та незалежності); ***заєвропеїтися*** – „увійти в культурний простір Європи, окультуритись самому, освоїтись емігранту з СРСР в Європі": *Таке йому подобалося, отже, не має він на собі знаку „совка" чи якогось такого типу прибульця, котрий аж ніяк не буде схильний і купувати, і вживати зілля, таки заєвропеївся.... Десь у глибині душі, щоправда, ширяла думка, що він і далі грається сам із собою у „європейця"* (Покальчук Ю. Час прекрасний).

Часом цей конотонім може виступати зі значенням ʻвелика територіяʼ (частіше – у множині). *Косар свічки кладе в копи, Вже в тих копах пів-Європи. Притомився. Став* (І. Драч). *Але ж вони нас запевняють, що в інших країнах по Європах, чи навіть в Америці, трудящі живуть під страшним тягарем капіталістів, що там і злидні, і голод, і неволя... А ми тепер, після цієї війни, добре знаємо, яка це брехня* (Винниченко В. Слово за тобою, Сталіне!). ***Євро- (евро-)*** **–** поширений сьогодні морф-носій інформації про якісну сферу послуг або загальноприйняті параметри: ***євроремонт, євроцентр, євротаксі, євродім, європослуги,*** навіть ***європіддон, євросмітник*** тощо.

Множинна форма топоніма *Америка* теж передає значення великої території, зарубіжжя, інших країн, великих держав. Часом цей конотонім може виступати зі значенням ʻвелика територіяʼ (частіше – у множині): *І тепер в старцівських шопах Танець наш іще не вмер: По нью-йорках, по європах Колінкуємо й тепер* (Бровченко В. Повзунець). Синонімічною є форма множини топоніма *Америка*, що теж передає значення великої території, зарубіжжя, інших країн, великих держав. КО *Америка* побутує в цікавій розмовній формі з протетичним початковим звуком – *Гамерика*, яка найчастіше вживається у значенні ʻдалека країнаʼ. Проникла ця форма і в поетичне мовлення: *А за морем*

першим гамерика з плюшу / а за морем другим гамерика з терну / щоб не так гостро цілили в душу... а на дні гамерик золоті схрони (Андрухович Ю. Пастух Пустай, поет, баронський син). На основі конотонімного значення ‘невідома далека територія’ внаслідок дії прецендтної ситуації виник вислів ***відкривати (не відкривати) Америку (америки)*** − зробити (чи не зробити) те, що вже зроблено. *Вони, отже, не відкрили Америки, а просто топтали стежку, второване задовго до „пролетарської революції”* (Караванський С. Пошук українського слова). Вислів може називати щось незвичне, несподіване. Звідси і сам конотонім *Америка* теж набуває такого самого значення – цінне відкриття. *Вона мій скарб єдиний і моя заслуга, Моя Америка, що я відкрив, Завоював і закріпив навіки Для всеї людськості; Науки й думки. В них Америка моя, і з ними перейде в поточність* (Франко І. Поезії). Заперечна частка, що часом виникає у складі фразеологізму, не стає різким запереченням, а лише підкреслює певні позиції, звертає увагу на вже не нову істину чи зроблене кимсь відкриття. *Америки, звичайно, я не відкрию, а тільки повторю, немов урок, що передчасний лавровий вінок лягає часто зашморгом на шию* (Бортняк А. Майте на увазі). Своєрідно вживає цей вираз О. Гончар у листі до проф. з Філадельфії Л. Рудницького, описуючи свої три поїздки до Америки: *Ще Леся передала Ваше бажання щось більше почути про те, як я відкривав для себе Америку. Тричі я відкривав її. Вперше це було в 1959 році, коли мені випало бути в складі української делегації на ювілейній сесії Генеральної Асамблеї ООН* (О. Гончар. Листи). Письменник переплітає пряме і переносне значення вислову, відзначаючи процес пізнавання для себе незнайомої країни.

Конотонімні топоніми за мотивами номінації можна поділяти на:

1. Топоніми, що виникли на основі звичайного топонімного значення. Процес конотонімізації спирається у цьому випадку на топонім як концепт (тобто – власна назва як концепт), що утримує в собі топонімне значення – бути назвою території і належати до конкретного топонімного розряду (назва міста, назва гір, назва річки тощо): *Везувій* − ‘вулкан’, ‘стан сильного збудження’, ‘вибух’, *Бродвей* − ‘вулиця’, *Бутирка* − ‘місце ув’язнення’. Наприклад: *Я б*

хотіла колись прочитати спокійну, розумну, не-надривну, не-істеричну книжку про печаль. Про найбільшу печаль у світі. Про еверести печалі (Матіос М. Щоденник страченої). Або *Сахара* – ʻпустеляʼ: *„Сахара під Києвом”* – назва поезії І. Драча про наслідки висушення плавнів під Києвом. Друге співзначення, що розвинулось під впливом географічної характеристики поняття «пустеля» – ʻбезлюдний простірʼ: *А мені ти – фата моргана На пісках емігрантських Сахар – Ти, красо землі несказанна, Нам немудрим – даремний дар!* (Маланюк Є. Знаю – медом сонця...). У процесі вивчення та сприймання просторового середовища на основі усталеної топографічної картини світу виникає безліч реакцій – враження, уявлення, тлумачення, поняття і т. ін. Топонімна картина світу сприяє їх організації, впорядкуванню і постає як результат ментальної інтерпретації реальності. При цьому вона одночасно створює передумови для майбутньої пізнавальної активності.

Гідронім *Дунай* у надрах онімної семантики свято береже свою давню історію і міцно тримається міфологічного значення – персоніфікованої сили ріки як святині слов’ян: *А нині* (серця човен – *Г.Л.*) *шумкими водами біжить, буремними дунаями бистрить у безвісті, в безкрає* (М. Драй-Хмара). До поширеної конотонімної семи *дунай* – ʻріка’, ʻбистрінь’ часто звертаються поети: *А ти десь за тихим Дунаєм І за дунаями розлук, за небом, за морем холодним, За синім, за чорним, що крук. Чи ти переплисти не годен Дунай тих пекельних розлук?* (Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння). *Наче вниз головою пірнаю / до Дунаю твого і не знаю, / чи на берег той допливу, / чи збагну твою душу живу?* (Коломієць В. Горицвіт). *Твого* (С. Крушельницької – Г.Л.) *співу краса була, ачей,/ Дунаєм любові до людей* (В.Коломієць). Щодо сприймання цього конотоніма можна говорити про застосування двох кодів – географічного та культурного.

2. Топоніми, що виникли на основі передачі значення природних особливостей території. Як правило, у цьому випадку спрацьовує «синдром стереотипа», ми б назвали його «географічний стереотип». У процесі функціонування виділяється якась типова для топоніма риса, і вона на довгий час програмує розвиток топонімної семантики

за певним вектором. Це можуть бути характерні упізнава́нні риси рельєфу (згадувані *Швейцарія* – ʻкрасива гірська місцина’, *Альпи* – ʻгірська місцевість’), клімату (*Сахара, Крим, Ташкент, Африка* – ʻспека’, *Гольфстрим* – ʻтепло’), розташування (*Камчатка* − ʻвіддалене місце’,ʻзахолустя’, *Венеція* – ʻмісцевість у воді’), багатства надр (*Клондайк, Самотлор*) тощо. Наприклад, *Клондайк* – ʻчимось багате місце’: *Тепер кримчани чудово розуміють, що гаманці відпочивальників – то їхні Клондайк і Самотлор* (Львівська газета, 08.06.2005). „Вибори-2002 – *КЛОНдайк чорних політтехнологій”* – назва статті („Донеччина”, 21.02.2002) про технології „кандидатів-двійників” – клонів. Інтерес представляє контамінація значень двох слів, коли менше з них вкладається в структуру слова – об'єкта словесної гри. Географічний стереотип − досить потужна сила, може переважати навіть усталені конотеми. Наприклад, у фразі Н. Гуменюк «*Любов свята, що на Голгофу вища»* значення *Голгофи* як гори тісно поєднується із семантикою *Голгофи* як місця страти, муки і навіть переважає це усталене значення.

У розмовному мовленні в школі задні парти називали або Сибір, або Камчатка: *Дітей у класі, як зерна насипано. Отам – Сибір чи Камчатка, як казали, тут – передні столи* (З телепередачі 31 січня 2005 р., 1 канал). Стереотипами «із кримінальним минулим» стали характеристики топонімів *Сицилія* і *Палермо*: *За твердженням деяких одеситів, їхнє місто поступово перетворюється у друге бандитське „Палермо”, де корумпована влада зростається із злочинністю* („Українське слово”, 18-24 вересня 2003 р.). *... вони ані не становлять більшості населення країни (як не рахувати Донецького регіону, українського Палермо, повністю контрольованого мафією), ані не мають потенціалу до самоорганізації* (Забужко О. Let my people go). Газета «Високий замок» друкувала кримінальні новини під рубрикою *Українська Сицилія*. Відконотонімне утворення **сицилізм** позначає абстрактне поняття ʻзлочин’,ʻкримінал’: *Це вже не патріотичний націоналізм, це вже коаліційний сицилізм* (Луценко Ю. З інтерв’ю українському держтелерадіо, липень 2006).

Часом (здебільшого через втрату одиничності під впливом сингулятивної форми) подібні оніми можуть асемантизуватись, відкидаючи усталену конотему, і називати звичайну територію, землю: *Європа, Америка, Австралія, Париж* – ʻвеликі територіїʼ, ʻдалекі землїʼ. Зовсім інша ситуація характеризує конотонім *Африка.* Він став виступати просто знаком без ніякої локалізації. За зразком наведених нижче висловів може будуватись будь-яка фраза. Втім, легкий ореол семантичного відтінку віддаленості у практиці вживання таких висловів відчувається. Цікаво, що сам конотонім із такою конотемою (ʻвіддалена земляʼ) уже не засвідчено: *Однак купуючи за принципом „викрутка вона і в Африці викрутка" і навіщо за неї переплачувати, отримуємо мозолі на долонях, скручений наконечник, зіпсовані гвинти тощо* („Високий замок", 13.08.2005); *Плітки – вони і в Африці плітки* („Україна", № 3-4, 2004 р.); *Адже держава – вона і в Африці держава* („Вітчизна", № 1, березень 2001 р.): *Рефлекси – вони і в Африці рефлекси, – як казали дідусь Павлов, мордуючи своїх псів* (Хома А. Репетитор); *Злодій, він і в Африці злодій, пане прокуроре, – додав Кіндій. – Немає злодія українського, російського, німецького, як і порядної людини за національними ознаками. Він або є, або нема* (Сергієнко А. Десять тисяч баксів). Асемантизувалась назва міста *Париж* у сполученні **пролетіти, як фанера над Парижем** – зазнати поразки, потрапити в халепу. Приклад – тексти переважно розмовного характеру: *Ігор Сердюк на попередніх зборах пролетів, як фанера над Парижем* (Шкляр І. Ключ); *Щоб урятувати фірму, він заліз у борги, але поїзд пішов: усе полетіло за вітром, Нестор теж полетів, як фанера над Парижем...* (Шкляр В. Кров кажана); *Ось так і пролітаєш, як відома фанера над невідомим Парижем* (Хома А. Репетитор); *Пролетів він, як фанера над Парижем, а прихлібники розбіглися хто куди* (Іванина В. Любов і смерть узурпатора). Є.С.Отін так пояснює появу цього фразеологізму: «Вираз виник у жаргоні естрадних співаків. *Фанера* – спів під фонограму, коли артист вдає, ніби співає „наживо", а слово *Париж* тут первісно мало співзначення ʻкультурна, вимоглива аудиторія, яка не сприймає халтуруʼ» [577, с. 292].

3. Топоніми, що несуть інформацію про особливості розвитку культури зазначеної місцевості: *Париж, Лондон* (ʻвогнища європейської культури’), *Італія* (ʻспівуча’, ʻмузикальна’), *Еллада* (ʻцивілізація’, ʻвисока культура’), *Спарта* (ʻсуворий гарт’). Стрижневим двигуном цього механізму виступає конотонім як концепт культури. Задіяний також і стереотип, який породжено часто вживаним співзначенням власної назви, або «культурний стереотип».

4. Топоніми, що виникли на основі символіки сакральних текстів: *Едем, Віфлеєм, Єрусалим, Палестина, Мекка, Содом і Гоморра, Вавилон, Армагеддон* тощо. У цьому разі актуалізується перш за все культурний концепт.

5. Топоніми, конотема яких спирається на певну історичну подію. Найпоширенішими інтерлінгвальними конотонімами цього типу є ті, що виникли від назв битв – батальйонімів (що, в свою чергу, названо за топонімом) і набули значення або перемоги, або поразки, причому залежно від позиції сторони, що воювала: *Ватерлоо, Канни* (ʻпоразка’), *Бородино* (рос. ʻперемога’), *Берестечко, Полтава* (укр. ʻпоразка’). До інтерлінгвальних історичних конотативних топонімів відносимо також античні міфотопоніми, наприклад, *Карфаген* з конотемами ʻмісто, неспроможне себе захистити’ і ʻфортеця, основи чогось непорушного’. Конотонім *Троя*, очевидно, є інтралінгвальним, оскільки часто асоціюється українцями саме з Україною і має співзначення ʻпереможене і зруйноване місце, країна’: *Ми росли, ми були...ми себе записали в герої, Та клюють нас орли В українській закльованій Трої* (Кремінь Д. Простенький мадригалик). Історичний топонім *Переяслав* теж став інтралінгвальним конотонімом зі значенням ʻполітика нехтування національними інтересами на користь Росії’. *Другий „Переяслав” має відбутися в Ялті 18 вересня, де Леонід Кучма, не запитавши українського народу, одноосібно на багато років вирішить економічну, а відтак і політичну долю держави і нації* („Українське слово”, 18-24 червня 2003 р.). Семантичного перетворення набув конотативний топонім інтралінгвального характеру *Майдан*, що вже теж став історичним. Майдан Незалежності – центральна площа Києва, пов’язана з “Помаранчевою революцією” –

політичною ситуацією в період президентських виборів 2004 року. Цей топонім (агоронім) набув таких значень: 1. „Помаранчева революція": *Майдан відбувся саме заради того, щоб кожен українець зрозумів: у цій країні вже ніхто не повинен боятися влади* (О. Мороз, Поступ, 28.07.2005); *Навіть після Майдану люди не вірять у справедливість* (Високий замок, 17.12.2009). 2. Центр міста, де відбуваються політичні події, подібні до українських. Рос.: *Площадь перед Сорбонной – это парижский Майдан* (про студентські заворушення в Парижі) (Москва, НТВ, «Сегодня», 19.03.2006; цит. за: О.О. Тараненком). 3. Мирний політичний переворот шляхом проведення мітингів і демонстрацій у центрі столиці країни, в яких бере участь велика кількість громадян, незадоволених результатами виборів глави держави або парламенту. *У столиці Мексики почався свій „Майдан". На центральну площу виходять сотні тисяч громадян… Вони вимагають перерахунку голосів на президентських виборах* (Україна молода, 04.08.2006). 4. Політичне протистояння напередодні виборів. «*Скільки нам ще Майданів треба вистояти*» – назва статті про передвиборчу ситуацію 2007 року. 5. Період до Помаранчевої революції. *До Майдану розбещені владним коритом партійці запобігали перед індустріальними магнатами, які перед загрозою звільнення могли примусити робітників голосувати за кого треба* ("Сільські вісті", 28 серпня 2007 р.); *«Україна: від Мазепи до Майдану»* − назва фотовиставки. 6. Політична ситуація. *Який такий новий Майдан нахвалялась організувати в Горлівці згадувана вже паном Копильцевим Любов Бойко? Чого домагалися деякі коломийські й снятинські активісти пропрезидентського блоку..?* ("Час Галичини", 1 листопада 2007 р.). 7. Стан душі. *Стаття про Лешко-Попела – чергове нагадування про те, де знаходиться справжній Майдан. Він зовсім не в Києві, Львові, Донецьку або Сімферополі. І все, звичайно, не в 2004, 2005, 2006, 2007 (або ще в якомусь) роках. Він – завжди виключно душевний стан і знаходиться в професійній діяльності кожної людини. Вірніше, у вірності справі, якій завжди служиш* (назва статті С. Глущенко – «У кожного свій Майдан»).

Присмаком гіркоти наділені відконотонімні утворення **майданути, майданити** зі значенням ʻобдурити’, ʻкинути’: *Так, іменник “майдан”, набувши нового політичного значення, дав низку утворень: “майданити”, “майданути”, “майданник”, “майданівець”, серед яких окремі набули зниженої конотації (наприклад, “майданути” в значенні 'кинути’, тобто 'підвести’,' обдурити’)* [117, с.70]. У політичних іграх Виборів-2010 виникли відконотоніми **Антимайдан** (ʻнове протистояння політичних сил, пов’язане із боротьбою двох кандидатів на пост президента – Ю. Тимошенко та В. Януковича’. *Антимайдан -2010* – рубрика «Часу новин» 5 каналу, 18.01.2010)**; майданити** (ʻмітингувати’: *Люди! Припиніть тринділи на форумах, майданити та дудіти!* (Українська правда, 27 лютого 2009 р.) і **всемайданний** (ʻналежний політичному протистоянню’): *Якби минулого року на Майдані хтось уголос сказав, що не мине і року, як помаранчеві вожді будуть вести між собою „полеміку у форматі баби Палажки і баби Параски, його би дружно звинуватили у накликанні на Україну страшного прокляття. І якщо би не затоптали, то висловили би всемайданну і всенаметну ганьбу* (Молодий буковинець, 23.09.2005).

Швидко промайнуло, лише підтвердивши загальний топонімічний семантичний потенціал, життя конотоніма *Тузла* із співзначенням ʻполітичний конфлікт’. Конфлікт навколо острова Тузла – кризовий момент в українсько-російських відносинах, спричинений спорудженням Росією у вересні 2003 р. дамби в Керченській протоці від Таманського півострова до острова Тузла. У липні 2005 р. Росія визнала, що Тузла та води навколо неї належать Україні. *Тузла роздору: 5 років по тому* (назва статті у «Львівській газеті», 23.07.2008). Недовго функціонував відконотонім *тузлитися* – ʻперебувати у невизначеності, вагатися, бути нерішучими у державних справах’.

У складі детопонімних конотонімів є історичний конотонім, який із свого географічного значення розвинув цілу характеристику людини, − *сибарит*. Сибарит (Сибарис) – це давньогрецька колонія в Південній Італії, яка відзначалася розкішним життям її мешканців,

витонченістю, неробством, любов'ю до прикрас. Звідси конотема ʻрозманіжені, розпещені розкошами люди': *Не пам'ятаю вже, з якої нагоди розповів я своїм однополчанам про сибаритів, і вони охрестили мене сибаритом, хоч який же з мене сибарит!* (П. Загребельний).

Таким чином, у топонімах закладено величезний потенціал для розширення онімного значення, який активно використовується уже в Біблії. Апелюючи до відомої інформації, топоніми утворюють нове значення, підставою для виникнення якого стає необхідність емоційно подати інший об'єкт. Конотемами детопонімних конотонімів стають семи географічного, соціального, історичного, культурного, політичного плану. Коли одна з ознак конотонімного значення часто повторюється, виникає мовний стереотип. Для його розшифрування реципієнт, залучаючи фонові знання, застосовує відповідний код (своєрідне географічне розміщення; історична подія; кліматичні особливості тощо). Досліджуваний матеріал дав можливість увести в обіг терміни «географічний стереотип» і «культурний стереотип».

2.5.6. Дезоонімні конотоніми

Для іменування тварин в ономастиці послуговуються двома термінами: *кличка* – у реальній зоонімії для «підкликання» тварини і *зоонім* – у більшості випадків для позначення тварин взагалі. Для позначення перехідних номінацій – процесу зоонімізації в художніх текстах навіть пропонується термін *квазізоонім*, оскільки такі назви «відтворюються як загальні (*курочка-рябушечка*), а насправді відіграють у художньому тексті роль власних» [854, с. 5].

Щодо утворення конотонімів дезоонімного походження можна однозначно говорити про силу дії стереотипу. Конотонімні зооніми за своїм призначенням повинні бути упізнаванними, чітко співвідноситись із зоопрототипами. Отже, основою має бути зовсім банальна, часто повторювана кличка. Такі клички найчастіше виникають на базі зовнішнього вигляду тварини (*сірко, рябко*) або якоїсь особливості, наприклад, звукового сприймання тварини (*мурчик*). Стереотипним може стати вживання назви тварини в культурному контексті. Наприклад, казкам завдячує своєю появою конотонім *михайло, михайлик*: *А ти не принаджуєш михайла на мертвечину? – без поспіху далі розпитував цісаревич... – На*

здохлу шкапу або молоде ярча не дуриш? Покладеш обдерту тушу зверху у голову "пук" із рушниці порохом – і нема вже михайлика? (Матіос М. Майже ніколи не навпаки). Згадаймо, що навіть у самій назві цієї тварини спрацювало мовне табу – заборона прямо називати ритуально близьку людині тварину [610, с. 23]. Очевидно, ця заборона сприяла також поширенню конотонімного називання ведмедя.

Невеликий український конотонімний зоонімікон легко увібрав у себе російські клички, оскільки, по-перше, підлягає тенденціям розвитку лексики і запозичує лексеми з інших мов; по-друге, підпорядковується структуралізації «своє» / «чуже». За нашими спостереженнями, конотативні зооніми переважно утворились від найпоширеніших кличок собак-дворняжок. Мета появи − узагальнено називати просто якогось собаку і слугувати синонімом цього слова: *лапко, сірко, бровко*: *Лежав у бур'яні бровко муругий* (І. Котляревський). Або: *Наївся, як лапко мух* (Качуровський І. Собача сторінка); *Деколи... пробіжить який-небудь Сірко з реп'яхами в хвості, скакаючи на трьох ногах і ховаючи голову по затінках* (Винниченко В. Краса і сила). Поодинокі приклади конотонімів від інших зооназв практично вичерпано попередніми прикладами.

Найпоширенішою із собачих кличок є зоонім *Сірко,* утворений від назви сірої масті. Цей зоонім настільки усталився в узагальненому значенні ʽсобакаʼ, що часто вживається у приказках: *очі, як у сірка, бігають; як у сірка з зубів не вирвати; намотався, як сірко на прив'язі; позичив очі в сірка; пропав, як сірко на базарі; тягти сірка за хвіст* (говорити щось одноманітно, нудно або робити щось мляво). *І справа навіть не в тих посадових особах, які, микуляючи перед камерою позиченими в сірка очима, відверто і жалюгідно „путались в показаниях"* (Забужко О. Репортаж з 2000-го року). Ім'я *Сірко*, за переказами, отримав майбутній кошовий отаман Запорізької Січі, коли прибув на Січ із собакою. Із цим зоонімом пов'язана ще одна цікава бувальщина. Довідавшись про сатиричну поему П. Кореницького „Вечорниці" і додавши до цього інші „гріхи" автора, начальство виключило його з семінарії. Одержавши „вовчий білет", П. Кореницький написав на дверях будинку, де жили ректор, його секретар (рябий від віспи хлопець) та малий хлопчик-келейник: *„отут цілісінька сім'я – сірко, рябко і цуценя"*, – і залишив семінарію. Так однією фразою письменник влучно передав образливе значення „усі − собаки", водночас адресно конкретизуючи кожного свого кривдника.

Інший поширений зоонім *Рябко* нерідко стає синонімом до КО *Сірко*: *вистрибували Сірки та Рябки* (Винниченко В. На той бік); так само часто вживається у приказках: *звик, як Рябко до ланцюга; шию, як Рябко, підставля* (Нар. тв.). Менше вживаний із конотемою «собака-дворняга» зоонім *Барбос: Зловить його гицель, з м'яса зробить шніцель... Не зворушать боса слізоньки барбоса* (Кропива С.). Поширені клички собак-дворняжок (навіть важко назвати їх прецедентними, але теоретично так воно і є) – *Бобик і Барбос* (*барбос* − запозичення з російської мови, щодо якого припускають зв'язок з ім'ям героя староросійського перекладного роману «Барбос – разбойник гишпанский» [ЕСУМ, т.1, с. 140]; отже, можна вважати цей зоонім відпоетонімним) в усному мовленні активно використовуються для зневажливого звертання до особи. Це відзначив В.А. Чабаненко у «Словнику говірок Нижньої Наддніпрянщини» [845]. Цю особливість відбито і в художній літературі: *Щойно прибула в лікарню „пікова дама" від Прищепи, котрій наказано будь-що „замочити" тебе, бобику!* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). Нам трапилося оказіональне позначення особи незначного статусу, в якому вдало поєдналась дезоонімна і депоетонімна семантика: *Я увійшла до кабінету із заштриком сумління і підступним відчуттям того, що коли "Бобік" потрапляє в гості до "Барбоса", він завжди має виляти хвостом. А з рота пускати слину* (Роздобудько І. Амулет Паскаля).

На основі значення ʻпростий непородистий собакаʼ розвивається інша конотема: ʻпроста машинаʼ, ʻавтомобіль для службових потребʼ. *Бобиком* у народі стали називати автомобіль моделі УАЗ, який використовувався в радянські часи для службових потреб органами внутрішніх справ та районною адміністрацією. У художній літературі відбилася різне написання цього відконотоніма відповідно до його різної вимови: *На вулиці ж не підступиш до нього, бо пішки ніколи не ходив, усе їздив на "бобику" – так по-простому називали УАЗ, обтягнутий брезентом.* (Іванина В. Любов і смерть узурпатора). І в іншому прикладі: *А Голова Ваш на „бобіку" ганяє і не знає, як вам, старенькій, живеться!* (Гримич М. Варфоломієва ніч).

Цікавий випадок трансформації приказки „собака закопаний", тобто „міститься істина" трапився в одному із романів М. Гримич: *Серцем чую: „Бобик" закопаний десь тут, між ними*. Розмовний

фразеологізм **Бобик здох** позначає стан морального і фізичного виснаження; кінець: *Все, бобик здох – більше не можу* (ССУС).

Отже, функціонування дезоонімних конотонімів підтверджує загальні закони формування конотонімії. Так, причина їх появи – потреба емоційно назвати поняття. Своєрідним є те, що через натяк на одиничність – сему, залишену в кличці, виявляється ставлення до тваринки – або позитивне, як у прикладах із назвами *лапко, сірко, мурчик*, або зневажливе, як до простої дворняжки *бобика.* Як і у просторі загального конотонімікону, працює принцип мовної стереотипізації. Із фонових знань для розкодування значення задіяні, як правило, лише відомості про функціонування у розмовній лексиці.

2.5.7. Депоетонімні конотоніми

Літературне ім’я (поетонім) після свого “дебюту” може продовжувати життя далі, поза межами власного тексту. Створені письменником власні назви за певних умов закріплюються в мові для називання соціальних типів, явищ. «Знання про героя чи місце дії, що входять до загальної когнітивної бази представників одного лінгвокультурного соціуму, стають основою для формування того значення, яке розвивається у поетоніма, який вилучений із першоджерела і використовується у вторинній для себе функції для позначення інших об’єктів дійсності. Якщо таке використання набуває регулярного характеру, то поетонім перетворюється в крилате ім’я, що поповнює номінативний фонд національної мови», – зазначає Л. Дядечко [25, с.42].

Формування конотонімного поля КО літературного походження відбувається за певними архетипними моделями, що простежуються від давніх міфонімів. Так, архетип ‘жінка’ представлено досить часто Шекспірівськими відпоетонімними конотонімами *Офелія*, *Джульєтта.* Конотема ‘ніжна тендітна дівчина’ може посилюватись онімічним зіставленням із сингулятивними формами особових імен, наприклад, у нашому тексті – *таньки* і *зінки* на позначення дівчат протилежних якостей – грубих і легковажних: *Його загартоване*

підкилимною внутріпартійною боротьбою номенклатурне серце враз затіпалось, наче в далекі роки будівничої молодості з піддатливими таньками і зінками на кожному квадратному метрі зведеного для трудящих житла, і йому, п'ятдесятирічному, так захотілось кохання цієї української Офелії, як не хотілось ніколи і не від кого (Вовк Ю. Гра у безкінечність). Конотема ʻзакохана дівчинаʼ спільна для КО *Офелія,* і в КО *Джульєтта*: *І все ж ви повинні будете грати закохану. Натуру глибокого почуття. – Оце мене й тривожить. Грати закохану, творити нашу українську Офелію з тих не знаних мені окупаційних ночей* (Гончар О.). Конотема ʻніжна дівчина, ідеал закоханого лицаряʼ відбита в літературному КО *Дульцінея: Хто більше, хто менше – ми всі Дон-Кіхоти, самі собі створим своїх Дульцінеї, Хоч це нас вганяє в сердечні сухоти, Зате піднімає над рівнем свиней* (Лукаш М. Дон-Кіхот). КО *Пенелопа* – героїня «Одісеї» Гомера вживається також із стійкою конотемою ʻвірна дружинаʼ: *Українська Пенелопа. Вже в ногах її Європа. Чи то в Бонні, в Лісабоні Треба якось жити бонні – Не гусят, а німченят Пасе краща із дівчат* (Драч І. Одісей і Пенелопа); *Все проминув ти. Все здмухнув, як попел, Щоб ось віддать під тінню рідних віт себе – єдиній, вірній Пенелопі – Як пізній плід невичерпальних літ* (Маланюк Є. Невичерпальність).

Конотоніми *Одісей і Пенелопа* називають вірну подружню пару, КО *Джульєтта* часто вживається разом із конотонімом *Ромео*: *... вийшла Анна, поправляючи пальцем розкуйовджену зачіску; притулилась плечем до Андрія і цьомкнула в небриту щоку, посміхаючись до вогню. – Джульєтта й Ромео. – зітхнув Едик, розминаючи нагріті пальці* (Пєшковський Є. Безодня).

Досить поширена конотема ʻзакохана параʼ. Із цим значенням вживаються КО *Руслан і Людмила,* полишивши межі пушкінської поеми; *Трістан та Ізольда* – герої кельтської легенди XII ст., оказіональними рідковживаними КО для позначення закоханої пари виступають імена персонажів пастушого роману давньогрецького письменника Лонга (бл. III ст.) *Дафніс і Хлоя,* конотема яких дещо вужча – ʻмолоді закохані сільські хлопець та дівчинаʼ: *Невже і справді вітру злого Ще в цих місцинах не було? Тутешні Дафніс, юна*

Хлоя вертають череду в село (Письменков О. Ідилія). Через нечасту потребу називати таких референтів, а також через непоширеність первинного тексту КО *Дафніс і Хлоя* непродуктивні.

Наведені літературні конотоніми овіяні легким романтичним серпанком. Втім, не завжди все буває так добре у самого подружжя. Усі стадії невдалого родинного життя сплелися в характеристиці О. Пасховера, побудованій на яскравій грі конотонімів: *Чи не здурів світ? Чи не спіткала нас фатальна година всесвітнього Апокаліпсису? Як так виходить, що за кілька років спільного життя Ромео та Джульєтта раптом перетворюються на Отелло та Дездемону, а благочинна родина – на Кайдашеву сім'ю?* (Пасховер О. Кайдашева сім'я).

Апокаліпсис – „одкровення", тобто передбачення таємних і майбутніх подій – назва останньої книги святого апостола Іоанна Богослова, в якій йдеться про Страшний Суд. Сьогодні цей бібліонім набув трагічного значення „кінець світу". Настає Апокаліпсис унаслідок знецінення сімейних святинь – любові (стадія сімейних стосунків: *Ромео і Джульєтта*), довіри (довіра зникає – на зміну їй іде пора ревнощів, підозри у зраді; це стосунки стадії *Отелло і Дездемона*). І врешті після такої кризи надходить черга взаємин *Кайдашевої сім'ї* – сім'ї, де відбуваються постійні сварки. КО *Кайдашева сім'я* («Кайдашева сім'я» – персонажі однойменної повісті І. Нечуя-Левицького) має широку амплітуду семантичного варіювання. Найчастіше цей КО вжито для позначення рідних людей, що чубляться між собою через дрібниці. „*Чи ми не Кайдаші?"* – назва статті в „Українському слові" (25 вересня − 1 жовтня 2003 р.) про політику української влади. Це сім'я, де відбуваються постійні сварки і є постійним саме бажання сваритися. Така позиція породила своєрідну характеристику всього українського суспільства: *Коли українець не воює – він відчуває екзистенційний вакуум. „Я воюю – отже, я є". І тут, з цієї точки зору, вже не важить, чи це „повстанський" козацький дух, чи дух Кайдашевої сім'ї. Хоча в першому випадку йдеться про нібито „благородні "цілі, а в другому про „низькі" – все ж і там, і там, лиш затихне війна, – наступає*

задуха. Як точно фіксує Д. Донцов, козацька еліта завжди з неприхованим презирством ставилася до філософії мирного життя „гречкосіїв”. До тих же Кайдашів. (Мельник Я. Яким є типовий українець?). На основі опису подій, в яких починають сварку жіночі персонажі повісті, виникає відконотонім **кайдашизм** – ʻситуація, коли усім заправляють жінки’: *А матріархат, матріархальна сім’я – це кайдашизм, для анархічної України – шлях смертельний* („Кур’єр Кривбасу”, № 175, червень 2004 р.).

Жіночі літературні персонажі стали основою конотонімів, що найчастіше втілюють характерні риси архетипу ʻжінка’ (жіночність, ніжність, краса, здатність кохати) і відбивають ставлення до жінок, наділених такими рисами. Якщо літературне джерело − зразок світової культури, спрацьовує лексична модель на локалізацію вторинної номінації: *українська Офелія, українська Пенелопа, тутешні Дафніс і Хлоя*. КО літературного походження стали продовжувати традицію, закладену міфонімами, що характеризували жіночий архетип як жіночу сутність Всесвіту, вічний зміст любові. Людина належить до Всесвіту і як духовна, і як родова істота, тому зіставлення “чоловіче і жіноче начало” становлять в ньому справжнє джерело життя і творіння. Чоловічий архетип втілює міць, силу, повагу і любов до жінки. Літературні конотоніми, спираючись на традиції міфологічного сприйняття дійсності, фіксують динамічну єдність людини (мікрокосму) з її земними рисами, буденністю, побутом, мисленням та Всесвіту (макрокосму) з його позачасовістю й вічними цінностями. Чоловічі образи, усталені в конотонімах, передають романтичну налаштованість, прагнення до шляхетності, лицарства (*Чайльд Гарольд, Дон-Кіхот, Д’Артаньян*), підкреслюють чоловіче начало шукача чуттєвих насолод (*Дон Жуан, Ловелас, Альфонс, Селадон*), а також відображають низькі земні риси – облудність, хитрість, жадібність, жорстокість, цинізм тощо. Так, герой поеми Дж. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда» – романтичний герой: *Якийсь дивний сьогодні, – мовив Славко. – Ніби Чайльд Гарольд. – Бо воно так і є, – сказав я схвильовано. Інколи страшно стає, коли подумаю про свою вулицю чи землю взагалі... – Ну ти й справді Чайльд Гарольд. Людина,*

яка не знає, куди себе примістити, а окрім того, так приємно знати про це (Шевчук В.). Поетонім *Гамлет* – напівлегендарний принц Ютландії, головний герой трагедії В. Шекспіра «Гамлет, принц данський», набираючи конотативного значення, позначає людину, яка в усьому сумнівається і нездатна діяти сміливо й рішуче: *Не дайте блідому Гамлетику Сховати між фраз і між поз Двоязику його гомілетику Його роздвоєний психоз.* (Бажан М. Смерть Гамлета). Персонаж трагедії Й.-В. Ґете «Фауст» стає уособленням негативного образу, постаті демона, біса: *Все той кирпатий профіль, І скитське чоло, Й качий ніс: Малоросійський Мефістофель, Або дрібний. Хохлацький біс* (Є. Маланюк). І знову локальна прив'язка – *малоросійський*. КО *Мефістофель* розкриває цілу гаму різних негативних рис: це – скептик: *Молоді люди з акуратними проділами в зігнутій позі скептичних Мефістофелів через соломинку тягли різні аперитиви* (Домонтович В. Доктор Серафікус); цинік: *Звичайно, нині вже ніхто не надягатиме шатів Люципера чи Мефістофеля. Так само не надягатиме лицарського панцира. Нині гординя – в дешевій робі снобізму. Мефістофель розледащів і опустився до циніка* (Сверстюк Є. Про дурість); просто – загадкова людина: *Петров залишається загадкою, ребусом, своєрідним сфінксом чи навіть Мефістофелем української культури* (Павличко С.). Згадаймо назву роману В. Винниченка «Кирпатий Мефістофель», де головний герой грішить, як кирпатий «хохлацький біс» у Є. Маланюка.

Яскравою характеристикою сучасної України став текст, побудований на відомих конотонімах депоетонімного походження: *За вечерею розповів жінці сон. Вона відреагувала на мій веселий настрій невеселим зітханням: - То ж не смішний... – та й чи сон? Якби менше в нас було стецьків з дипломатами, якби не верховодили дурноверхі гендляри голохвості і не доривались до влади проні прокопівни та марнословили шельменки, ми б жили по-людськи. Хіба ні?* (Шиян Г. Класичні гості). Конотонімом *Голохвастов* психологи називають навіть тип сучасної людини: *Доволі поширений тип. Люди такого типу називають себе політиками і парламентаристами, часто вживають іншомовні поняття й терміни, їздять у дорогих*

автомобілях, будують фешенебельні будинки, відпочивають на Кіпрі чи Багамах… Своїх клерків одягають у білісінькі сорочки й чорні костюми. Себто, вдають з себе європейців і американців, але внутрішньо залишаються тими ж голохвастовими (Савчук М. Нові типи сучасної України). Розвиток детективного жанру спричинив появу цілої низки образів "розумних чоловіків" – детективів, які легко розкривають будь-які злочини. Цей конотонімний ряд уже наводився, але зупинимось на ньому детальніше, оскільки весь він – породження популярного літературного жанру масової культури. Це *Шерлок Холмс, Мегре, Пінкертон,* навіть *"колобки"* – герої дитячих оповідань Г. Успенського, працівники детективного агентства: *– З ким ти розмовляв? – поцікавилася я. – З тутешнім комісаром Мегре, − відповів Юрко* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс); *Повірте: совкові „колобки" були розроблені п'ятим відділом Ка-Ґе-Бе для придушення вільнодумства і вільнолюбства поміж туристів* (Дереш Любко. Поклоніння ящірці). *„Пінкертони минулого"* – назва статті про міліцію („ПіК", № 42, 2003 р.). З часом починає згасати іменитість одного із найдавніших конотонімів цього ряду – *пінкертон.* Тому видається доречним спосіб уведення цього слова у текст, коли поруч із словом у непрямому значенні подано пояснення його походження: *Закінчується перерозподіл кримінальної власності. Так що і без ваших пікетронів відомо. – Пінкертонів, − виправив Юрко. – Пошукове агенство Аллана Пінкертона, в якому, крім Піка, працювало всього дев'ять службовців, а знешкодили вони добрий десяток банд ганстерів. Легендарні особистості, справжні професіонали, непідкупні, безстрашні, з умінням перевтілюватися, досконало володіли зброєю, а ти, Надю, зі смішком про них... До речі, їхньою емблемою було широко розтулене око з написом: "Ми ніколи не спимо"* (Сергієнко А. Десять тисяч баксів). Віддаючи належне образам знаменитих детективів, згадаємо й "жіночий варіант" слідчого з романів Агати Крісті *місіс Марпл* – поетонім, який теж став поширеним конотонімом.

Таким чином, конотоніми літературного походження становлять собою поширену групу поетонімів, які внаслідок тривалого вживання

із вторинним значенням набули сталої семантики і стали замінниками загальних назв на позначення певних рис характеру, постійного заняття людини тощо.

2.6. Семантичний простір власної назви у просторово-часовому моделюванні дійсності

Категорії часу й простору в історії культури людства завжди функціонували як умови пізнання світу та власного існування у цьому світі. Простір і час пронизують будь-які явища дійсності, виступаючи основними формами матеріального буття, які відмежовують його від ідеального. «Логічні узагальнені координати й об'єктні характеристики навколишнього світу, що їх базисна система (успадкована й українською мовою) належить до індоєвропейського культурного періоду, становлять прасистему понять та їх кореляцій, котрі відбивають уявлення про тваринний і рослинний світ, географічне середовище, клімат, небесні тіла і господарську діяльність, соціальну організацію, реєстр духовних і міфологічних структур світу», – вважає Л.І. Шевченко [859, с. 56]. У системі названих координат домінують час і простір як конструктивні категорії реальності праіндоєвропейської дійсності, базисний status-quo цивілізації, свідомості, інтелектуального пізнання світу. На нашу думку, просторово-часова концептуалізація конотонімії виявляє себе як хронотоп і становить специфічний каркас конотоніма як концепту культури.

У розумінні категорій часу і простору співіснують дві традиції – натуралістична й культурологічна. За культурологічною моделлю мислення час і простір становлять собою координати, або категоріальні схеми, згідно з якими упорядковується світ. Так, календар хліборобів з давніх пір відбивав порядок сільськогосподарських робіт, річний астрономічний цикл – послідовність свят і певних занять. Ономастичний простір фіксує розподіл часу за релігійними святами, що виявляється в утворенні хрононімів за іменами святих. *Вчора – Паска. А завтра – Юрія. А*

сьогодні – Стрітення в нас (Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння); *(Йосип) Курочка ні Різдва, ні паски, ніякого празника не знав, брав чорний гріх на душу* (Дмитренко О. Земля небесна). Переосмислення часу за вимірами релігійних свят відбулося у приказці **не до Петра, а до Різдва** − ʻхто-небудь немолодий, похилого віку’. *Сергію Петровичу, не молодшаєм! Вже й нам, як то кажуть, не до Петра, а до Різдва!* (Леся Українка. Цит. за «Словником фразеологізмів української мови»). Поєднання категорій неймовірного, того, що ніколи не здійсниться, спостерігається у приказках **на Юра-Івана, на Рахманський великдень** [706, с.56], **на Юра, як рак свисне** − ʻніколи’ [276, с. 657], а значення дехрононіма *Юра* − ʻмарні сподівання’ і приклад його вживання у приказці **от тобі, бабо, й Юра** зафіксовано в «Новому тумачному словнику української мови» [550, т. 4, с. 92]. Конотема нездійсненності, очевидно, розвинулася із накопичення даремних надій селян одержати під час розрахунку на Юріїв день усі зароблені в сезон найму гроші.

Назви свят із часом переосмислюються, набираючи нових позачасових референтних значень. Наприклад, найурочистіше в українців свято Великодня образно називає просто світлий гарний день, красиве свято, задоволення для душі: *Але бо й файно є, як стешуть її домашні мисливці оленеві роги та ще молодого м’ясця на вудження принесуть із полювання! Тоді Василині Великдень! Що вже вона вміє й насолити, й наквасити...* (Матіос М. Майже ніколи не навпаки). У народному мовленні закріпилося порівняння **як (мов, ніби) на Великдень**: − *Дідуню, а чого це ви нарядились як на Великдень? – Зуби піду рвати* (Драч І. Цит. за «Словником фразеологізмів української мови, с. 56). Інше свято – *Маланки,* назване агіонімом − іменем святої Меланії, яке означало вечір напередодні Нового року (Василя), стало твірною основою для діалектного іменування молодої дівчини (Короткий словник львівської ґвари, без прикл.) − *маланка*. Підставою для появи нового значення послужило те, що Маланкою називають найкрасивішу дівчину, яку обирають на провідницю в щедруванні. На Західній Україні, де традиції народних свят дбайливо оберігаються, таке перенесення імені, очевидно,

спочатку було своєрідним „компліментом”, який з часом став постійним: молода дівчина − завжди красуня, а отже, − *маланка*. Не зовсім нам зрозумілою є причина появи у поліських говорах назви блискавки без грому *маланка*. За повір’ями східного Полісся блискавка без грому може випалювати ядра горіхів. Цим мотивують іншу назву такої блискавки *горіхова маланка [а’іхава маланка]* [526, с.178], тому лексема *маланка* означає також темний порожній горіх.

У просторових орієнтаціях передусім було важливим місце поселення і розташування угідь навколо нього. Пригадаймо розвиток значень у топонімі *Ойкумена.* Пізніше, із утворенням держави, починає діяти географічна просторова схема. Наприклад, через подібні етапи семантичної трансформації пройшов топонім *Дике Поле.* Спочатку це – вільне словосполучення, яке називає необроблену, незорану землю. У переносному значенні воно часто може вживатися і сьогодні: *Найперше, що ближчим часом конче треба змінити, − це правове поле книговидання. Я сказав би, дике поле, що будяками і пиріями чиновницької байдужості, лютим податковим пресом... глушить і вбиває таку делікатну й ніжну рослину, якою є українська книжка* (Драч І.). Як топонім *Дике Поле* становить собою історичну назву в XVI – XVII ст. незаселених степів Південної України, які межували з володіннями Кримського ханства. *Де був єси, як шляхта з Конецпольським німі степи народом осадила і рицарством хоробрим русько-польським все Дике поле перегородила?* (Куліш П.). Із плином часу топонім визначає дію загального часо-просторового континууму: *Саме тут, у колишньому Дикому Полі, спочиває слава кошів, куренів і полків козацького війська Низового, Запорозького, прославлених гетьманів наших та полковників славних, які трясли Польщею... Відшуміло, відгуло...* (Сизоненко О. Білі хмари). Вказівка ‘колишнє’ Дике Поле служить уже часовим орієнтиром. Ностальгія за давніми славними часами посилюється у переносному значенні топоніма, яке базується на конотемі ‘часи волі і вільного простору’: *... а через те, що ллється до легень нащадків наших чистий кисень волі. Вже нудить од плачів і од легенд – Ми знову Січ, ми знову Дике поле* (Гужва В. Цей проминальний світ). *Слід Поля Дикого щосили шукаю в скошеній*

стерні (Хижняк А. На велику землю). *Твій простір знову безборонно-голий і Дике поле – дике й нічиє, А в кармазинах варвар низькочолий Ген цезаря незграбно удає* (Маланюк Є. Невичерпальність). Різні часи через єдиний простір можуть перехрещуватись у художньому світі: *А Дике Поле, Дике Поле! – по груди коням деревій. А мати свій городець поле, − все ще у пам'яті твоїй* (Костенко Л. Вибрані поезії). Сьогодні поняття 'простір' у філософії охоплює дві фундаментальні риси матеріального виміру – його протяжність і місце. Просторові характеристики тісно пов'язано із часовими, основними рисами яких є тривалість і черговість подій. Тривалість аналогічна протяжності, черговість вказує на місце події у ряді інших подій у часовому полі, встановлюючи, що відбувалось раніше, а що – пізніше.

Простежимо, як час і простір відбився на онімогенезі конотонімії. В.Г. Гак відзначав, що простір легше сприймається людиною: для того, щоб усвідомити його, достатньо розплющити очі, повернути голову, простягнути руки й т. ін. Простір організовується навколо людини, яка себе ставить у центрі мікро- та макрокосмосу [161, 162]. За утилітарно-побутовим фактором, перші предмети, з якими людина стикається у дитинстві (іграшки, меблі, кімната, будинок), уже подають перші просторові уявлення. Свого часу В.Н. Топоров вивів специфічні характеристики міфопоетичного сприйняття простору, пов'язавши їх перш за все із нерозривністю простору-часу. Будь-яке повноцінне розуміння простору передбачає визначення «тут-і-тепер» [780, 781]. Іншою такою характеристикою є розуміння того, що простір-час не передує речам, що його заповнюють. Міфопоетичний простір завжди речовий, поза речей він не існує. Підтверджують усе зазначене вище на рівні конотонімів давні назви дитячих іграшок: рос. *матрёшка, ванька-встанька;* укр. *мотрійка, іван-покиван, іванець-киванець*. Іграшка-лялька, що вкладається одна в одну, набула імені матері-предкині Матрони (*матрёшка / мотрійка*) і відбиває міфологічне сприйняття світу давньою людиною: тут й ідея продовження роду, і зв'язку поколінь, і одночасно розуміння того, що людина – частина всесвіту, оскільки саме за принципом мотрійки вона живе: в собі має душу і "вкладає" себе спочатку в одяг, який її

оберігає від негоди і від злих духів через оберегові елементи; потім “вкладається” в хатину, яка олюднюється через зв’язок з частинами тіла (вікно-очі, правий / лівий кут, долівка / сволок), хата „вміщена” (пригадаймо конотативні топоніми: все має своє “місце”, все у чомусь “міститься”) у заселений простір, тобто “мій простір”, за межами якого все інше – чуже. Мотрійка стає ніби схемою устрою довкілля, спроектованою у простір.

Інша народна дитяча забавка, лялька, що внаслідок прикріпленого до її низу свинцю завжди встає, коли її покласти, – *іван-покиван, іванець-киванець* отримала свою назву від конотеми КО *Іван* – ‘простий’, ‘невибагливий’. У ній втілюється відчуття ритму, дроблення часу на певні рівнозначні відрізки, що дорівнюють часу погойдування іграшки. Паралельно це є і сприйняттям переміщення у просторі, що дає підстави проектувати таке переміщення на реалії сьогодення: *„Іван-покиван“ української політики 63-річний ветеран спецслужб Євген Марчук втратив свою колишню посаду* (Україна молода, 23.09.2009). *Політичний Іван-покиван, зробивши обманний рух, став назад на своє місце* (Коментар тижня від Василя Кожелянка, 10.06.2006). Назва *мотрійка* не засвідчена як конотонім, можливо, завадило цьому сакральне значення імені *Матрона,* у той час як конотонім *Іван* із своїм значенням ‘проста людина’, навпаки, міг сприяти розвиткові наведених референтних значень. Через територіальну непоширеність і самобутність назва іншої ляльки − саморобної ляльки з ниток у національному вбранні − **мотанка-солоха** теж не розвинула конотативності.

В інтерлінгвальному конотонімному просторі виникли ще дві назви ляльок: *Катеринка* і *Лоліта*. Так, *Катеринка* – це шарманка, невеликий механічний орга́н. З’явився в Росії у XVII ст. За однією версією, назва музичного інструмента походить від німецької назви −ляльки „прекрасна Катерина”, яка виконувала головну роль у популярній виставі лялькового театру, супроводжуваній грою на шарманці [ЕСУМ, т. 2, с. 404]; за іншою версією − від французької пісні «Шарман Катрін», яку грали на орга́ні. Вважається, що від першого слова виникла російська назва „шарманка”, від другого слова

– українська „катеринка”. Ліна Костенко вживає обидві назви: *А він ішов, насвистував, Шарманку підтягував щораз на ремінці. Стара гравюра, вицвіла картинка, зворушливий чудний анахронізм: колись вона ще звалась «катеринка», − З якої казки він її приніс?* (Костенко Л. Старої казки пісня лебедина…). У Ю. Андруховича: *Я стужився. О подайте катеринку! Про гризоту вам заграю, про утому...* (Андрухович Ю. Романс Мартопляса). На основі деоніма *катеринка* розвинувся фразеологізм **закрутити катеринку**, що означає почати довго й одноманітно повторювати одне й те саме. *Ти пісню написав собі на славу І закрутив хрипливу катеринку – До нуду що не день усе те саме Тобі земля співає з небесами* (Фразеологія перекладів Миколи Лукаша).

Готична Лоліта втілює напрям у моді, назва якого походить від імені французької ляльки. *Цей образ культивований у готів* [молодіжна субкультура. – Г.Л.]*, з’явився в Японії в 1997-1999 рр. Зміст образу – така собі лялечка, невинна дівчинка 12-14 років, в одязі переважає Вікторіанський стиль, пишні спідниці, велика кількість рюшів, стрічок. Колір суконь, які носяться готичними Лолітами, − чорний, темно-синій з білими вкрапленнями, допускаються темні відтінки зеленого і коричневого. З аксесуарів дозволено надягати всілякі масивні прикраси у вигляді хрестів, трун та іншої потойбічної атрибутики* (За матеріалами Інтернету). *Кікі «Готична Лоліта» позує для фотографів на виставці Anime Expo 2010* (ТСН, 1+1, 05.07.2009). Як бачимо, „чужі” ляльки теж стали орієнтирами нашого культурного простору.

Так через світ речей і через людину простір організовується в певну структуру із самого її дитинства. Відзначимо, що часове і просторове сприйняття дійсності на побутовому рівні віддає перевагу топологічним властивостям об’єктів над метричними.

Інформаційно-культурну свідомість сьогодні поділяють на умовно реальну (міфологічну), відображену (художню), реальну (публіцистичну) і наукову [859]. Враховуючи розмовний стиль та семантичне розширення власних назв на мовленнєвому рівні, до цієї характеристики ми б додали ще й побутову. Пізнавальна властивість

нашої свідомості виявляється в «розархетипізації» давньої, набутої і засвоєної інформації, з одного боку, і в інформаційно-архетипній типізації нового смислового рівня факту, – з іншого. Наприклад, таким є розвиток нових значень в імені слов'янського бога Перуна. Сьогодні цей теонім має співзначення 'грім': *Який там перун ляскає?* (розм.); *Бодай тебе перун забив темненької ночі* [Грінченко, т. 3, с. 147; таке значення подає і «Короткий словник львівської ґвари» – без прикладів]. Вживається конотонім і у публіцистичному стилі: *У своєму початковому розгоні більшовизм гордував табором своїх противників, і як Панкрат, з цього табору глузував: «Ну, покажіть нам перуни, зіслані на вашу оборону, й полки янголів, зіслані з небес!»* (Д. Донцов).

Архетипні мотиви створюють своєрідне конотативно-свідомісне поле функціонування вторинної номінації. Так, здавна простір сприймався людиною як тривимірний і засвоювався, як засвідчує Ю.С. Степанов, "від себе" – у напрямі від найближчого об'єкта до того, що існує поза людською свідомістю й особою [739, с. 36]. Тривимірність виявлялася у вертикальній сакральній орієнтації 'небесна сфера' – вгорі / 'земна' – посередині / 'потойбічна' – внизу. 'Від себе' – це справа, зліва, спереду і позаду, а також – 'моє' і 'чуже', причому напрям «вгору / вперед / праворуч» має оцінне, емоційно-позитивне навантаження, а «униз / назад / ліворуч» − негативне психо-емоційне навантаження. «У слов'ян на відміну від кочових народів переважають вертикаль і потрійна класифікація», − засвідчує М.В. Попович [610, с. 34]. Умовну, або міфологічну, архетипну вертикаль ми уже розглянули на прикладі сакрального і профанного в конотонімії. У часовому вимірі вона сприймається як давня, минула. Простір упорядковується, насичується, ущільнюється різними елементами: богами, людьми, тваринами, рослинами, предметами, сакралізованими та міфологізованими об'єктами культури. Найчастіше у міфопоетичній свідомості для опису простору використовується антропоморфний код, тому поширеними є конотативні антропоніми: польськ. *Jakub* −'ріес' ('пічка'), укр. *гаврило* – 'краватка', *михайлик* – 'маленький дерев'яний ківш для

пиття горілки’, рос. та укр. *сидор, єрмак* – ‘мішок’, рос. *ванёк* – ‘смітник’, *мартин* – ‘молот’.

Просторово-часовий континуум за міфологічними мотивами найповніше виявився, безперечно, у конотонімних топонімах. Простір за характеристикою „центр” / „периферія” поділяють топоніми, які вказують на віддалену місцевість, глухий кут. Це конотоніми *Бердичев, Хацапетівка, Зачепилівка, Жмеринка, Кобеляки, Чорторий, Крижопіль, Урюпинськ.* Дещо звуженого вживання у цьому значенні набув топонім *Конотоп,* хоча в російській мові це досить активний конотонім [577, с. 221-222]. Вважаємо, що активізації розвиткові російського конотоніма сприяло те, що Конотоп був прикордонною територією і певний час перебував у центрі прикордонних суперечок. Уперше назва міста згадується саме у зв’язку із ними у жовтні 1634 року: польський король Владислав IV Ваза надав Миколі Цетисову та нащадкам у володіння землі під Конотопом, Городищем, Єзучем. Прикордонні суперечки продовжувалися до 1637 року, Москва наполягала на належності конотопських земель до Путивльського повіту. Тому кордон у районі Конотопа довго не визначався. В українській мові, очевидно, на заваді поширення значення ‘глибока периферія’ постала інша інформація: по-перше, живою в українській історії є пам’ять про переможну Конотопську битву 28-29 червня 1659 р. Інша перешкода − відома в українській літературі гумористично-сатирична повість Г. Квітки-Основ’яненка «Конотопська відьма», яка породила в сучасній мові численні конотеми. Так, *Конотопська відьма* сьогодні означає: 1. Запальна на вдачу. *Десна, здається, плохенька з виду, а вдачею – конотопська відьма* (Є. Гуцало). 2. Відьма. *Конотопська відьма жива – настоятель конотопського храму отець Георгій* (назва статті О. Головатенка про сучасних відьом // Високий вал, 12.07.2009). 3. Наталя Вітренко, український політик. *Конотопська відьма Наталя Вітренко віддала наказ бити мирних демонстрантів у Миколаєві* (Херсон-конгрес, 08.07.2007). *У наш час слоган «конотопська відьма» застосовували до лідерки однієї з політичних партій. Але ця партія давно вже не входить до ВР, тому і про слоган почали забувати*

(Forpost. com/ua, 17.09.2009). Причину появи цієї конотеми знаходимо в статті з газети «Україна молода», 20.07.2005: *Адже саме Конотопський виборчий округ, тоді ще №346, у 1994 році дав путівку в парламентське життя (а у 1998 – подовжив її дію ще на одну каденцію ВР) нинішній лідерці ПСПУ Наталі Вітренко, яка своєю бурхливою діяльністю змусила Основ'яненкову Явдоху Зубиху десь у пеклі кусати лікті від заздрощів. У 2005 «Конотопська відьма» з партквитком ПСПУ займається піаром уже на вищому рівні* (Зоряна Кріт, Мукачів-2. Майже за Основ'яненком).

Поширений спосіб використання конотонімів „провінційності" – нагромадження їх в одному синонімічному ряді: *Київ складається з „понаєхів" із Хацапетівки, Кислодріщенків, Тмутараканів, Бердичевів, Жмеринок, Крижополів* (Київ – Файна Меморія). Або: *Скільки галасу про нові електронні технології, але спробуй додзвонитися, приміром, до якої-небудь там Хацапетівки чи Жмеринки* (Хрещатик, 12.11.2002). *Уявляєте собі, пан голова ГА ООН відсутній на її засіданні, бо виборює депутатський мандат десь у Кобеляках чи Хацапетівці* (Кіпіані В. Рух презентує свій список // Україна молода, 1998). Якщо КО *Конотоп* – найменш уживаний, то найуживаніший – *Хацапетівка* (До 1958 р. – назва міста Вуглегірськ Донецької обл.): *Не всім подобається й ідея встановити пости на в'їздах у Київ, де з автомобілістів братимуть грошову компенсацію за забруднення. Мовляв, тоді так само може вчинити будь-яка Хацапетівка. Але ж ми живемо не в Хацапетівці, а в столиці* (Хрещатик, 12.10.2001). Намагання такої „Хацапетівки" наздогнати «центр» передається конотонімом *Хацапетівка-сіті*: *Все має бути „по-багатому", величезне, і головне, в центрі, біля „лазні і церкви". От і ліплять страхітливу Хацапетівку-сіті, на яку не маємо ради* (стаття Іди Ворс про новозабудови у Києві під назвою «Хацапетівка-сіті»). Вдало сполучається із цим конотонімом відантропонімний КО *Іван* у значенні ʻпроста людинаʼ: *А джерело можемо вказати: Іван з міста Хацапетівка* (Informatic.org.ua/Forum38-220-2).

Місто Житомирської області *Бердичів* набуло ще одного референтного значення − "єврейське місто", про що зазначено і в

«Електронній єврейській енциклопедії»: *Бердичів виступає як символ або типовий зразок єврейського міста. Бердичів недарма називали «Ієрусалимом Волині». Шолом-Алейхем називав Бердичев «єврейським Парижем»*. Уживаючись із референтним значенням ʻвіддалене місцеʼ, цей КО так само поєднується з іншими подібними конотонімами: *Кобеляки, Жмеринка і Бердичів теж далекі від європейських стандартів, проте тамтешні виборці не претендують на справедливість* (Шкуро І. Але це наш «сучий син»). Причиною розвитку негативних референтних значень у наведених назвах міст О.О. Тараненко, як зазначалося, вважає психолінгвістичні та стилістичні особливості цих онімів, зокрема, вплив на свідомість певного звукового образу, внутрішньої форми слова або свідоме обігравання онімів з відповідною зображально-виражальною функцією [762, с.16].

У переліку назв міст, що вказують на віддаленість та периферійність, трапляються пейоративні квазітопоніми: *Кислодрищинськ (Кіслодрищенськ), Задупинськ (Задупінськ), Зажопинськ (Зажопінськ), Мухосранськ, Засранськ.* Наприклад: *За допомогою якогось там задупинського суду, який за день до того відмовив Піскуну в розгляді справи* (Могилянський форум).

У процесі поділу території на ʻмоюʼ і ʻчужуʼ виникає необхідність окреслити кордон між ними. Найчастіше таким кордоном відчувається водна стихія. Так було здавна, починаючи ще з Лети – Забудь-ріки між реальним і потойбічним світом; Рубікону, ріки на Аппенінському півострові, яку зі своїм військом перейшов Цезар, порушивши закон, що спричинило початок громадянської війни. Спільна конотема, що розвинулась у багатьох мовах на основі назви цієї ріки, − ‘етап’, ‘межа, яку треба перетнути’. *Дізнався з «Л.У.», що й Ви вже переступили ювілейний Рубікон* (О. Гончар. З листа Опанасюку О.Є.). *Ішла довгим коридором, у руках німував – поки що – білий аркуш, останній її рубікон, а у вухах відлунювало його зневажливо-вбивче, через роки відлунювало, бо мовлене було не вчора – давно: “Кому-у ви потрібні?”* (Тарнашинська Л. Знак місячного затемнення). Активним є цей конотонім і в інших мовах, наприклад, у німецькій: *den Rubikon*

überschreiten, англійській: *cross the Rubicon, to*, польській: *przekrocić Rubikon.*

Серединою своєї землі князь Київський Святослав називав Дунай, край Подунав'я. «Очевидно, відчуття Дунаю як центру тяжіння лишилося з часів великого слов'янського розселення», − розмірковує М.В. Попович [610, с. 40]. Існування конотоніма *Дунай* із сталим міфологічним значенням – персоніфікованої сили ріки як святині слов'ян − підтверджує цю думку: *чорні лебеді часу з якого вони Дунаю* (Костенко Л. Весна підніме келихи тюльпанів…).

Відчуття ріки або іншого водного об'єкту як кордону залишаються і дотепер. Наприклад: *Іще Босфор не виник поміж нами, не розділивши хвилі і хвилини, а вже хрести зшиваються з хрестами, і замість серця – тільки половина…* (Багряна А. Інші лінії). Назва однієї з проток між Балканським півостровом і Малою Азією у поетичному мовленні оказіонально іменує роздільну лінію, навіть прірву в особистих стосунках.

З огляду на те, що поняття простору сьогодні трактується дуже широко, «в умовах політизації соціально- і культурно-мовних питань у сучасній Україні природно, що й у сфері конотативного ономастикону її мовний простір не завжди являє собою певну семантико-образну та емоційно-оцінну однорідність», як відзначає О.О. Тараненко [762, с. 14-15], виділяючи на карті конотативної топонімії умовну лінію – Збруч. Це річка, по якій проходив державний кордон між Російською імперією і Австро-Угорщиною, а в 1921-39 рр. – між СРСР і Польщею, річка, яка «поділяла українців на „підросійських" і „підавстрійських", „підрадянських" і „підпольських", яка розділяє українців „Заходу" (з розвиненішим почуттям „українськості" – це насамперед галичани) і „Сходу" (звичайно, не тільки Донбасу з Кримом) та взагалі „більших" і „менших" (або узагалі не патріотів) патріотів (бачення цієї лінії Збруча йде насамперед із „Заходу")» [Там само, с. 20-21]. Поширеними стають утворені не так давно конотонімні словосполучення **психологічний Збруч, політичний Збруч, синдром Збруча** (так Л. Кучма висловився про хибність і шкідливість

культурно-історичного поділу України з боку деяких політиків (т/к «Студія 1+1», ТСН, 17.10.2003): *... в досадному комплексі „східняки − західняки" відчутно виявляються… критерії не генетичного (нація ж одна), але якогось набутого в минулому ментального коду, що становить „психологічний Збруч", керує світосприйманням і (де)формує світогляд людей* (Процик С. США. – Універсум). Інші приклади: *Отже, слід визнати, що в сучасній Україні відсутній духовно-культурний обруч. Точніше, нам заважають його сформувати, а залишають політичний Збруч як релігійний, мовно-культурний, соціально-психологічний штучно створений вододіл, якому не дають пересохнути в нашій свідомості* (Вовканич С. Українська ідея та її інтелектуальне забезпечення). *Тому після кульбіту Олександра Мороза та обрання Віктора Януковича не просто остаточно затерлася різниця поміж помаранчевими й синьо-білими – за цим я особисто не шкодуватиму, бо нам справді треба засипати будь-які політичні „збручі"* (Маринович М. Була б колиска – будуть діти!); *…і подолати в свідомості українця Збруч, який постійно ділить Україну на Західну і Східну* (День, 09.06.2001). Річка *Збруч* набирає значення межі поділу на два політичних світи, в кожному з яких життя, соціальні ситуації та історичні постаті сприймаються по-своєму: *Вибіркове та упереджене ставлення до фактів із біографії Романа Шухевича призвело по один бік Збруча до ідеалізації його особи, а по інший – до демонізації.* (Барташевська К. Правда про Шухевича здолає Збруч).

Давніший поділ України на Схід і Захід, штучне протистояння за химерною ознакою більшої чи меншої „українськості" породило в сучасній конотонімії бінарну корелятивну пару конотонімів *П'ємонт* / *Вандея*. Топонім *П'ємонт* називає адміністративну область на північному заході Італії, оточену Західними Альпами та Лігурійськими Апеннінами, осередок зимових видів спорту в горах. Це перша незалежна республіка Італії, історична область, навколо якої в 1859-60 рр. відбулося об'єднання Італії. У конотонімі *П'ємонт* нами засвідчені такі нові значення: 1. Незалежна територія, острів, залишок якості, самостійності, певний рівень. *Рагулів, однак, це не бентежило,*

себе вони вважали останнім „П'ємонтом" українського мистецтва, а нас піжонами й небажаними конкурентами („Україна", № 3-4, 2004 р.). 2. Галичина. Уперше Галичину назвав П'ємонтом М. Грушевський. *Галичина – український П'ємонт* (назва параграфу в „Нарисі історії культури України" М. Поповича). О.О. Тараненко пише: «Галичина пишається характеристикою „українського П'ємонту", яку одержала ще перебуваючи в складі Австро-Угорщини. Проте в межах українського національного дискурсу лунають і застереження проти певних тенденцій самозамилування в цьому плані: *«Поняття „П'ємонту" часто зустрічається в сучасній українській публіцистиці. У пору перебудови галичани не без гордості почали вживати це слово на окреслення своєї місії в національному відродженні України колись і тепер. Проте… Галичина не змогла відіграти ролі П'ємонту в сучасному процесі розбудови української нації і держави»* (Б.Бойкович. «Розчинність» західника. – НП, 4.10.1997). Відзначається також, що *«ментальності цього регіону притаманне певне галицьке месіанство, зверхність щодо поросійщених українців зі сходу, і це… не сприяє ширшій загальнонаціональній консолідації»* [762, с. 18; 747, с. 75].

Наступне (третє) значення дещо звужує територію конотонімного П'ємонту і час його існування: *П'ємонт* − це лише Львів (О. Тараненко називає часовими межами існування КО кінець 80-х-початок 90-х рр.): *Листівками був засмічений увесь центр Львова – галицького П'ємонту* (Post-Поступ, № 6, 2007); *Київ міг би й надалі залишатися центром автономії, а не столицею, якби не став Львів на кілька років П'ємонтом* (Глібовицький Є. Київські відомості, 26.09.1997 р.); *Наприкінці 1980-х галицькі націонал-демократи сприяли появі міфу про Львів як український П'ємонт і про Галичину як край, де найбільше збережено українську автентичність* (Персонал Плюс, № 21, 6-12 червня 2007 р.).

В інтерв'ю з Лесею Степовичкою виявляється ще одне співзначення наведеного відтопонімного конотоніма, уже абстрактно-поняттєве, а не географічне, − відчуття «українськості». *І те головне, що завше зустрінеш у Львові, − мову і Україну. Це − П'ємонт, хоч що*

б там львів'яни про себе не говорили. А казали мені, що у Львові П'ємонту вже немає, радили, щоб я позбавилася своєї хвороби „п'ємонтизму". А, може, я просто не хочу розчаровуватися? У цій цитаті змішуються поняття 'П'ємонт' і 'п'ємонтизм' як синонімічна ідентифікація національного почуття. І дещо інше розуміння *хвороби „п'ємонтизму"* як певної погорди подає С. Процюк: *Бо насправді Галичина є гримучою сумішшю лакейства й п'ємонтизму, пасіонарності та мімікрії, наче ці люди мають розколоті на кілька частин серця, у яких несумісне стає сполучним* (Процюк С. Тотем).

Поширення КО *П'ємонт* ще раз засвідчує хисткий фактор суб'єктивності у розвитку співзначень історичних онімів. Можливість поєднання двох кодів призводить до їх конфлікту. Тому у сприйманні конотоніма відбулось перекодування з позитивної ознаки на негативну. У цьому випадку ми торкаємось сфери переробки інформації у свідомості, тобто когнітивної конотоніміки.

Якщо у попередньому прикладі головним рушійним чинником розширення онімної семантики виявився історико-політичний вектор, то для появи іншого значення більший вплив мав географічний стереотип. П'ємонт – область, оточена Західними Альпами та Лігурійськими Апеннінами. Завдяки своєрідності розташування назва цієї території починає вказувати на подібні місцевості, оточені горами: *З високості своїх вісімнадцяти сотень метрів чотиримільйонне Місто Вічної Весни Куньмін гордовито панує над буденною комунонавколишністю, поважно й статечно вже 2000 років головуючи провінцією Юнь-нань (Південна Хмара), площею 394 тис. кв. км, китайським П'ємонтом* ("Поступ", № 12, жовтень 2007 р.). Отже, у конотонімних топонімах досить сильну позицію посідає географічний стереотип, у цьому разі – стереотип мальовничості краєвиду, який намагається „відкинути" політичну орієнтацію.

У процесі створення кореляційної пари **П'ємонт / Вандея** різко і досить несподівано змінюється попереднє позитивне значення конотоніма *Вандея.* Якщо конотонім *П'ємонт* як символ революції передає усвідомлення нової місії Галичини – бути центром об'єднання патріотичних сил, то виникає необхідність в антисимволі – уособленні

контрреволюції. Таку роль і було надано конотоніму *Вандея*. *На жаль, держава за понад 15 років свого існування через невиразність і малоросійську ментальну налаштованість правлячих еліт зробила дуже мало для розгортання сталих процесів націєтворення в південно-східних регіонах України. Цим і скористалися певні політичні сили, які вирішили перетворити ці регіони у своєрідну „Вандею" антиукраїнства* (Баган О. Регіони України: загроза чи стимул?). Первісне значення топоніма *Вандея* − область на крайньому заході Франції, що стала символом контрреволюції, оскільки після революції 1789 р. була оплотом роялістів. Нове значення в українському конотонімному просторі – 'осередок антиукраїнства' посилилося після виборів 2004 р.: *...створилася ситуація, за якої абстрактний вибір Майдану на користь „Європи" протистояв кожному конкретному українському виборцю, особливо, якщо цей виборець мешкає на Півдні або Сході, які відразу ж були проголошені реакційними „Вандеями"* (Толстоухов А.В. Філософія демократії). Історичний контекст топоніма спричинив такі референтні співзначення: 1. Вогнище протистояння. *...тбіліський квартал Ваке – це наша Вандея* (Латиніна Ю. Грузія): *Абхазія-1992: посткомуністична Вандея*; *Крістіада – мексиканська Вандея* (за матеріалами інтернетівської Вікіпедії). Референт 'Галичина' з конотемою 'вогнище протистояння усій Україні, повстанський край, який воював за свободу' спочатку теж легко вписувався в обриси цього значення: *Словаччина нагадує Галичину − „іншу Галичину", про яку писав Валентин Мороз, містичну паралельну Галичину опришків та мольфарів, завжди Вандею, територію героїв та народних месників* (Подорожні нотатки – європейський вимір); *Невипадково великий український письменник і мислитель І. Франко з гіркотою відзначав, що Галичина для України є не П'ємонтом, а Вандеєю* (Комуніст, 27.07.2007); *З другого боку, Волинь і Галичина були „Вандеєю", що значною мірою „завалила" державний організм II Речі Посполитої* (День, 18.02.2003). По відношенню до всього Радянського Союзу *Вандеєю* (осередком спротиву) стає *Україна: Сталін ретельно збирав у чорний ящик власної пам'яті компромат на ненависний*

народ, щоб у зручний момент раз і назавжди поквитатися з новоявленою вандеєю (Мусієнко О. Чому Сталін ненавидів українців?). Значення ‘повстання, протистояння, бунт’ із часом все більше посилюється: *Чекісти готують Вандею Україні* (Українське слово, 15.01.2005); *Це була неминуча поступка національній стихії, яка, спираючись на невдоволення селянської маси, могла перетворитися в найсерйознішу Вандею* (Сербин Р. За яку спадщину); *–Та про що мова! Ви, людина з таким досвідом, не згірш від мене повинні знати, на що вона здатна, ця до краю нині розбурхана, підступна, ненавистю налита хутірська Вандея* (Гончар О.Твоя зоря); *Самі більшовики називали його „кулацькою вандеєю”. Повстанський рух не припинявся тут й у 1922 р. Ніде українська й есерівська агітація не вкорінилася так сильно, як в селах навколо Сіверська, Ямполя, Бахмута, Лисичанська* («Наша хата», Українське відродження на Донеччині і Луганщині в 1917-22 рр.). **Московською (червоною, більшовицькою, комуністичною) вандеєю** названо і «найбільший бунт» в нашій історії − революцію 1917 року: *«Матушку Юлію, − згадувала Анастасія Петрівна Вербицька, родом із села Нелич, − врятували під час червоної московської вандеї місцеві селяни»* (Волинська правда, 03.05.2010); *...варто вчитатися в скрижалі «Велесової книги» чи проаналізувати… більшовицьку вандею* (Плачинда С. Відродження української особистості); *В селах Кухчі, Кутин, Рокниця, Морочно виросли їх коштом* (князів Пінських – Г.Л.) *і працею поліщуків перші храми Божі, які опріч церкви Св.Параскеви Мучениці в Морочиному, безповоротно загинули під час більшовицької вандеї 60-70-х років* (Рожко В.Є. Православні монастирі глибокого Полісся (XV-XVI ст.) – важливі духовні осередки краю).

Антонімічне протиставлення двох топонімів із зміною значення топоніма *Вандея* пов’язане з новою політичною ситуацією. Розуміння цього конотоніма загалом у всі часи його розвитку збігається із розумінням того, що Вандея виступає проти загалу. Інша річ, які цінності обстоює той загал: «*Біг з Вандеї до П’ємонта»* (Дедін О.Р.), «*Від П’ємонта – до Вандеї?*» (Окс. Теленчі) – назви статей часопису «Високий замок». Галицька *Вандея* поступово стає галицьким

П'ємонтом, а *Вандея* посувається на схід України. Тепер „осередком контрреволюції", „спротиву українському загалові" названо:

а) Донбас: *У повній відповідності з логікою історичного процесу „помаранчева революція" фактично породила свого контрреволюційного антагоніста, таку собі „українську Вандею", що зветься Донбас* («З „донецькими" по-донецькі, або Що робити з „українською Вандеєю"?». (Авторську орфографію збережено) // Острів, 24.06.2005). *„Кушнарьовщина" з її Сіверськодонецьком стала складовою частиною Помаранчевої революції, аналогом французької Вандеї XVIII ст. Гучно сказавши „а", „кушнарьовцям" у їхній Вандеї не вистачило духу сказати „б"* (Україна молода, 14 грудня 2006); – *У разі Вашої перемоги чи не стане Донбас українською Вандеєю зі всіма наслідками, що випливають із цього? – Ні Вандеї, ні наслідків, про які Ви кажете, не буде* (Інтерв'ю В. Ющенка газеті «Дзеркало тижня» 15 жовтня 2003 р.).

б) Крим: *...ці усякі „фронти" та „союзи" змогли перетворити Крим на своєрідну українську Вандею* (Вісті, 06.05.2010). Позитивне забарвлення конотоніма втрачено.

Еквілібристика із референтними співзначеннями КО *П'ємонот* і *Вандея* у політичному ракурсі ще раз засвідчує нетривалість політичних орієнтирів у просторових параметрах і міцність загальнолюдських естетичних цінностей.

Основою для утворення конотоніма на позначення кордону між Росією та Україною став *Хутір-Михайлівський* − вузлова залізнична станція Південно-Західної залізниці, остання залізнична станція в Сумській області перед російським кордоном. Через вузлову станцію проходять магістралі «Київ-Москва» та «Орша-Донецьк». На станції міститься відділення прикордонного контролю «Хутір-Михайлівський», що контролює транспортні засоби, вантаж, осіб, які перетинають державний кордон України. «Конотативний діапазон такого символічного значення коливається від значення просто українсько-російського кордону до ширшого значення демаркаційної лінії між Україною і Росією як центром колишньої імперії, що й тепер розцінюють у відповідних колах українського суспільства як основну

загрозу для демократії в Україні, її вільного культурно-мовного розвитку й самого факту її державного існування (несхвальна конотація ...з'являється в цих випадках як відбиття несхвального сприйняття такої – справжньої чи уявної в різних випадках – політики Росії щодо України або орієнтації певних кіл українського суспільства, як і давніше, на Росію)», − зазначає О.О. Тараненко [762, с.21]. Учений наводить такі приклади: *Перебудова закінчилася на хуторі Михайлівському* (вислів І. Драча в часи пізньої „перебудови", який охоче цитували в середовищі кіл, що відносили себе до «(національно-) демократичних»); *Багатьом здавалося (на початку незалежності України – О.Т.), що ось-ось впаде манна небесна і всі, від Одеси аж до Хутора-Михайлівського, заговорять українською мовою* (В. Простопчук. – День, 5.02.1999); *…А тим часом із-за Хутора Михайлівського ..плавом пливе фантастично розтиражована халтура, низькопробне чтиво з відвертою пропагандою аморальності, цинізму чи навіть з брудотою шовіністичних антиукраїнських вигадок*…(О. Гончар. Будьмо на висоті! Вступне слово на відкритті Форуму інтелігенції України); *...російська демократія.. дуже навіть обмежена − „до Хутора-Михайлівського"* (УУ, 2007, № 6, с.53).

Зважаючи на те, що Хутір-Михайлівський становить собою кордон, можна орієнтувати себе по той чи інший бік цього кордону, а можна бути «мешканцем Хутора-Михайлівського», який розуміє своє «серединне становище» і ставиться толерантно до представників обох сторін: *То й не такого вже й очевидного виглядає ця ментальність «мешканця Хутора Михайлівського», що у відповідь на своє дійсно людське ставлення до сусідів уже не раз отримує то «закручений газовий краник», то сиро-молочну, або м'ясну блокаду, а то й погрози ядерними ракетами* (Вибори в Україні: народ має знати правду, 07.03.2008). І все ж значення межі у цьому конотонімі переважає: *Але Ю. Буряк спромігся на 1500 сторінках показати питомо український культурний шар, яким повинен пишатися не лише Дніпропетровськ, а й уся громада – від Ужгорода до Хутора Михайлівського* (про два томи культурологічного альманаху «Хроніка», присвячені Дніпропетровську, Грич І. До проблеми «хто є хто», Ін-т Українікн).

Особливо це значення виявляється за допомогою просторових прийменників, які, як не дивно, служать і політичним орієнтиром, відзначаючи, хто по який бік перебуває:

Через Хутір Михайлівський − ‘із дотриманням російських інтересів’. *Росія це розуміє і, розвиваючи свої власні відносини з ЄС і СОТ, наполягає на своєму варіанті української євроінтеграції – через хутір Михайлівський. Це називається захистом державних інтересів* (Контракти, 09.08.2010); *(О)Болонський процес: до Болоньї через Хутір Михайлівський* (назва статті Т. Печончик та А. Ігнатовича. «Дзеркало тижня», 14-20 квітня 2007); *Часом не через Хутір Михайлівський вона* (лялька Гітлера із Тайваню – Г.Л.) *до нас потрапила?* (Політичний оглядач: Імідж України в кривому дзеркалі «братньої» пропаганди).

На Хутір Михайлівський − ‘у дорогу до Росії’. *Вокзал і на Хутір Михайлівський* (Зінченко А. Бєрі шинель – іді домой?); *А далі – «Чемодан. Вокзал і на Хутір Михайлівський»* (Сім’я і Дім, 04.09.2009).

За Хутір Михайлівський − ‘за межі України, в Росію’. *А ми видрукували матеріал, в якому сказано: якщо вам, генерале* (генерал Юдін, командувач ракетними військами на Волині), *не подобається земля, яка вас годує, то марш звідси за Хутір Михайлівський* (Корсак І. Герої Крут і герої облради… Роздуми після сесії).

По обидва боки від Хутора Михайлівського − ‘назва буклету-реклами Міністерства культури і туризму України’.

Онімна інформація про простір пов’язана з трансонімізацією власних назв в межах одного або різних онімних класів. Наприклад, відомою є інформація про нью-йоркську вулицю *Бродвей*. Жартома населення якогось міста переносить цю назву на якусь містечкову вулицю. Нова назва формує новий простір, ніби залучаючи периферію цивілізації – своє містечко до американського центру. Чужий, але бажаний простір стає своїм (внутрішньовидова трансонімізація). Так, конотонім *Бродвей* сьогодні означає: 1. Центральну вулицю багатьох міст. *Варто вийти на вулицю, тим паче, якщо йдеться про Проспект Свободи у Львові чи Хрещатик. Думаю, що будь-який Бродвей теж не підведе у цьому плані* (Неборак В. Введення у Бу-Ба-Бу)*; ... пивця з*

кальмарами візьму й присяду на місцевому Бродвеї (“Поступ”, №12, жовтень 2007 р.). *Визначення «Міс Бродвею» розпочалося у День міста о 18.00 на бульварі Незалежності, який звично називають рівненським Бродвеєм* (Рівненська газета, 02.09.2008); *Вулиця Артема – Донецький Бродвей* («Фото України»); *Це, звичайно, була вулиця Леніна, а ми її називали Бродвей, − згадує провідник, він також свого часу жив у Прип’яті* (http://20minut.ua/news); *Як і в Києві, колишній «Бродвей», вулицю Леніна, перейменовано на вулицю Богдана Хмельницького* (Зотиков О. Болотня); *Велика частина місцевого Бродвею просто знесена. Причому почали знищувати пам’ятки архітектури в 70-і роки минулого століття, коли вулицю Суворова перетворили на пішохідну зону* (Херсон і область, Охоронна зона без охорони, 25.09.2008); *Про те, що луцький Бродвей – вулиця Лесі Українки – пішохідна зона, знають, напевно, всі* (Волинь, 02.07.2005). *Готель знаходиться в центрі Закопане на центральній вулиці Кропувки (відомий Закопанський бродвей)* (Відпочинок з ТА «Клуб Мандрівників», Львів); *У суботу, в неділю ввечері на головній вулиці села «Бродвей», як ми її ще називали, гуляла молодь і так виспівувала, що любо було слухати* (Великий Любінь. Неофіційний сайт міста).

2. Будь-яка міська вулиця: *І щойно коли професор запросив його вийти на сусідній Бродвей повечеряти й вони спустились на вулицю, з’ясувалося, що цілий той час, від 11 до 7-ї, машина, якою привезли трубадура трудящих, чекала під під’їздом...* (Забужко О. Репортаж із 2000-го року).

3. Головна вулиця району. *Не відстають від районних доріг і львівські – у деяких районах міста складається враження, що ти у глухому селі. Наприклад, Левандівка. Левандівський «Бродвей», вулиця Широка, − у непоганому стані…*(Високий замок, 02.03.2010); *Це досить значний спальний район, через який тягнеться місцевий Хрещатик – проспект Перемоги, котрий жартома називають «Бродвеєм»* (Місто Лозова. Історія і сучасність. Центр громадських ініціатив „Народна дія”, 10.06.2008). В останньому прикладі перехрещуються два простори: свій – *Хрещатик* і чужий – *Бродвей.*

4. Весь Нью-Йорк та вся Америка. *Ходжу до клозету, Ходжу до театру. Палю сигарети. Здебільшого – "Ватру. Оскільки ні "Кемелу", ні "Галуазу" Ніхто не пришле із Бродвею й Монмартру* (Андрухович Ю. Короткий вірш про кінець світу).

Досить дотепно **«Бродвеєм»** назвали вуличну прибиральну машину: *Білоцерківська шляхово-експлуатаційне управління (ШЕУ) придбало прибиральний комплекс «Бродвей» для обслуговування доріг міста. В Україні їх всього три – у Вінниці, Харкові. А тепер й у Білій Церкві* («„Бродвей" на вулицях Білої Церкви» // «Партія зелених», 22.09.2006). Семантична підстава для появи назви – залучення до новітніх технологій зарубіжжя. У цьому разі маємо приклад міжвидової трансонімізації: топонім → порейонім (порейонім − назва засобу пересування [600, с.108]).

Переміщенням часу і простору сприяють усталені моделі конотонімів із додатковими вказівками на зразок 'сучасний', 'місцевий', 'тутешній' або 'український', 'свій', 'наш' тощо. Давній – за часом, чужий – за приналежністю простір преосмислюється, накладається на сучасний і свій, засвоюється у нових часових і якісних параметрах. Потроху навіть наближаються космічні орієнтири: набуває нових понятєвих сем народна назва сузір'я Плеяд *Стожари*, палімпсестно на сучасні тексти простелюється *Чумацький шлях.* Свою роль у часових переміщеннях відіграють історичні антропоніми (*Наполеон, Александр Македонський*), історичні топоніми (*Ватерлоо, Аустерліц, Берестечко, Крути*) і хрононіми (*Великдень, Петра і Павла, Іордань, Сильвестра*).

Розширюють часовий і просторовий масштаб відконотонімні утворення. Наприклад, відконотоніми **іуденята** відбивають процес переміщення зрадництва із давніх часів у майбутнє; **шельменчата –** передають значення облудності, хитрунства; **робінзонада** – втілює ідею відлюдності, самотності у наші часи; **содомити** – ідею гріховності. Таких паралелей можна проводити безліч, підкреслюючи основну думку: конотоніми підтверджують ціннісні орієнтири світової культури людства, незмінні в усі часи і на всіх просторах.

Таким чином, у конотонімному просторі змішуються різні типи простору і часу: міфологічний, реальний, побутовий, вигаданий, абстрактний і відносний, соціальний, космічний, художній. Але загальний конотонімний простір, так само, як і час, є ієрархізованим, органічним та гармонійним, оскільки організовується за стрижневим ціннісним антропоцентричним орієнтиром. Закономірності його організації підтверджують слова Ю. Лотмана: «Просторова картина світу багатоголосна, вона містить в собі і міфологічний універсум, і наукове моделювання, й побутовий "здоровий глузд". При цьому у звичайної людини ці (й цілий ряд інших) шарів утворюють гетерогенну суміш, що функціонує як єдине ціле. На цей субстрат накладаються образи, створювані мистецтвом або поглиблені науковими уявленнями, а також перекодуванням просторових образів мовою інших моделей. У результаті створюється складний семіотичний механізм, що перебуває у постійному русі» [484, с.296]. Просторово-часовий континуум конотонімії як частина просторової картини світу характеризується мінливістю, динамікою поняттєвих ознак, часом абсолютно протилежних, якщо в основу денотації покладені нетривкі (соціальні, історичні або політичні) орієнтири. Виникнення конотоніма завжди пов'язане із виходом власної назви за межі свого часу і простору.

2.7. Семантичний простір власної назви у мові та мовленні

Розмежування мови і мовлення для нашого дослідження важливе, по-перше, у плані стилістичного протиставлення конотонімів (високе / низьке), по-друге, у виявленні ступеня конотонімізації (оказіональний конотонім / мезонім / узуальний конотонім), і зрештою, для з'ясування закономірностей мінливої концептуалізації конотонімів. Як зазначає В. Жайворонок, мову можна розглядати як чітко відрегульовану систему мовних одиниць і явищ різних мовних рівнів, тобто систему словесного вираження думок, що має певну звукову і граматичну будову (структурний принцип). Наукові результати цього способу вивчення мовних явищ фіксує передусім граматика тієї чи іншої мови та її словник. Мовний феномен продуктивно вивчати також у плані його реалізації в мовленні, зокрема у

двох його різновидах – писемному та усному, з огляду на реалізаторів − мовленнєву особистість і колектив мовців (функціональний принцип). Отже, мовні одиниці в процесі їхнього вивчення розглядаємо як з погляду лінгвоцентризму, коли в центрі уваги перебуває мовне явище як елемент системи, так і з погляду антропоцентризму, де мовні одиниці (й усю мову) вивчаємо як творчий продукт їхнього носія, етносоціуму [277, с. 7].

Потреба появи конотонімів виявляється в межах комунікативної поведінки, коли із сукупності значень виділяється одна певна ознака, що дозволяє включити власну назву до іншого класу об'єктів. Якщо номінат елементний, у процес номінації найчастіше вступає антропонім (*Сусанін* – 'провідник', *Наполеон* – 'амбіційна людина', *Іуда* – 'зрадник'); трохи рідше – топонім: *Європа* – 'культура', *Лондон, Париж* – 'цивілізація', 'культурні міста', *Америка* – 'далекі місця', *Африка* – 'спека '. Елементним може бути оронім (*Еверест, Монблан, Говерла* – 'вища точка'; 'нагромадження чогось'), хоронім (*Палестина* – 'остання надія'), гідронім (*Дунай, Рубікон, Збруч*), назва течії чи затоки (*Гольфстрим, Босфор*). У разі наявності подійного номіната часто реалізується конотація історичного топоніма (*Берестечко, Ватерлоо* – 'поразка ', *Содом і Гоморра* – 'шум, ґвалт', *Помпеї* – 'трагедія', 'хаос', *Переяслав* – 'політика нехтування національними інтересами на користь Росії', *Майдан* – 'передвиборча ситуація протистояння політичних сил'), рідше включаються інші класи: ойкодомонім (*Пентагон* – 'учительська'), наутонім (*«Титанік»* −'приречене на загибель'), назва телесеріалу (*«Санта Барбара»* −'ситуація, що затяглася'). Конотоніми є соціально відзначеними одиницями, спричиненими прецедентною ситуацією або прецедентним текстом. Врешті, вони легко співвідносяться з іншими одиницями у парадигматиці та синтагматиці. Так, 'місце, населене різними за заняттям, статусом, характером людьми' після опису його апелятивним синонімічним рядом набирає чіткої деталізації через завершальний компонент у вигляді конотативного оніма, що звучить як присуд: *Я про це не задумуюся. Нічого цікавого. Туристи, бізнесмени, науковці, божевільні пірнальники... Вавилон!* (Роздобудько І. Він: ранковий прибиральник).

Якщо вживання власної назви із постійним переносним значенням набуває регулярного характеру, виникає більше підстав для широкої полісемії. Так сталося з іменем дерев'яної ляльки, персонажа повісті О.М. Толстого «Золотий ключик, або пригоди Буратіно» конотонімом

Буратіно (*Буратино*). Своєрідною проекцією в українську літературу, його онімним синонімом є український осучаснений літературний персонаж − *Дем'янко Дерев'янко* (Бережний В. Дем'янко Дерев'янко, або Пригоди електронного хлопчика. Повість-казка). У КО *Буратіно* розвинулись такі співзначення: 1. Людина із загальмованою реакцією; тупа. (Ставицька Л. КСЖЛУМ, 59). *Через місяць, як буратіно, чекала на перший врожай; Ех ти, Буратіно. Це раніше модифікації однієї моделі відрізнялися тільки кількістю..; Менеджер тупий, як буратіно; Так і ріелтори, знайшли парочку «буратін» й розповідають, що житло дорожчає* (за матеріалами Інтернету). Конотема розвинулася, на нашу думку, на основі сполучення „тупий, як дерево", „дуб дубом". Це значення вдало обігрується в анекдоті: *Із заднього сидіння один буратіно вилітає, летить через весь салон, ломить собі носа, встає і говорить до шофера: «Слышь, вадила, полегче можно? Не дрова везешь!»* (anekdot/meta/ua/10May2008).

2. Довгоноса людина. За зовнішньою асоціацією часом може позначати занадто допитливу людину, людину із синдромом цікавості. *Вічно сюди сунуть свого носа Буратіни* (Із телепередачі, перший канал, 20.09.2007).

3. Беземоційна або негнучка людина, «дерев'яна». *Журналіст – це не Буратіно з дерева, мусить у статті живі людські симпатії виявити…* (Трибуна, 24.01.2005); *Серед гарненьких іноді трапляються дерев'яні Буратіно* (Баскетбольний клуб «Черкаські мавпи». Офіційний сайт). На основі ознак «матеріалу» − дерева розвинулось ще одне значення імені – здатність не тонути у воді, «непотоплюваність». Так *Буратіно* журналісти прозвали Ю. Луценка, що вдало повторилося в іншому конотонімі на його адресу – *Термінатор. Ю.Луценко – політичний термінатор* ("Високий замок", 14-20 квітня 2008 р.).

4. Розтринькувач державних коштів, який «закопує» їх у землю. *Отже, 60 млн. повноцінних радянських карбованців, завдяки вмілим діям львівської влади виявились фактично закопаними у землю. Хтось скаже «Ідіоти», хтось скаже «Корупціонери». Ми ж говоримо: «Буратіни»* (Назва статті про будівництво протипаводкових систем на Закарпатті − *«Повна влада Буратін»* // Вголос про політику, 18.09.2008). *«Синдром Буратіно»* − назва статті О. Шарова про те, що *в Україні ще багато «полів чудес», на яких держава з радісним хихотінням марнотратно закопує бюджетні кошти* (Дзеркало тижня, 21-27.07.2001); *Ну, і вже остання справа закопувати його* (золото – Г.Л.) *біля клуні в наївній надії стати*

новим українським Буратіно (назва статті про роль золота в державі − *«Привіт від Буратіно, або „Золоті" проблеми»* // Рівненський тижневик. 28.08.2003). На основі цього конотоніма виникли кілька відконотонімних словосполучень: **Довгий ніс а ля Буратіно**. *Красунчика Олександра Домогарова (Сірано) зовсім не псував довгий ніс а ля Буратіно* (www.Ukraine-Poland.com). Подовження носа у пластичний хірургії названо **«ефектом буратіно».** Виникає й технічний термін − ключ **«Буратіно»**: *В цих замках всі операції з блокуючим ригелем проводяться за допомогою простого борідкового ключа, що зветься в народі «Буратіно»* (З реклами). Майстри ключем «Буратіно» називають «двоборідковий, або пелюстковий» ключ. Асоціації, на нашу думку, пов'язані із згадуваним телефільмом „Пригоди Буратіно" (1975, режисер Леонід Нечаєв), в якому Буратіно ходив із досить колоритним великим ключем.

Як зазначалося, дуже популярними стали слова із репліки Лисиці Аліси у цьому телефільмі **багатенький (багатий) Буратіно (Буратино)**, що зневажливо називають заможну людину: *Цей арештований хлоп – багатенький і небезпечненький Буратіно* (Мечнікова М. Терористка); *Дякуйте Богу, що ваше чадо не потрапило у клас «багатеньких буратіно», бо тоді біднякові хоч вішайся* (Кириченко А. Випробування батьків випускним балом); *Банк пропонує позичальникові знайти якого-небудь «багатого Буратіно», що обіцяє повернути гріш «у разі чого»* (ZemCapital, 2008, грудень).; *Як гриби після дощу ростуть розкішні вілли багатеньких Буратіно, які будуються прямо на березі, біля води* (Волинська правда, 04.10.2008); *…Тігіпко пропонує поповнити бюджет за рахунок багатеньких Буратіно* (Рівненська правда, 26.09.2008); *Чарівне створіння із золотавим волоссям, простодушною наполегливістю і грізною метою знайти багатого Буратіно, зіграла екс-модель і директор конкурсу «Міс Україна» Лілія Кузнєцова* (Форум клубу 2108); *…наша вторинна залежність від багатеньких «буратін». Допоки вони не стануть свідомі і не почнуть давати гроші на українську продукцію, доти ми приречені на вторинність* (Інтерв'ю з Богданом Бенюком // Тернопільська газета, 10-16 грудня 2003 р.).

Вислів настільки устався, що здатен змінювати свою структуру і легко сприймається в усіченому вигляді: *А. Кожемякін заявляє, що більшість соціологічних фірм, серед яких усі без винятку авторитетні, куплені якимось міфічним буратіно* (Новини Закарпаття, 16.07.2009). Може

розширюватись, збільшуючи коло заможних осіб − батьки та їх діти: **багатенькі папи Карли і Буратіни.**

Одним із мовних процесів, які реалізують результати чуттєвого пізнання і, відповідно, конотацію, є метафоризація. Мова окреслює дозвільну спроможність цього процесу, а мовлення втілює її. Спробуємо детальніше розмежувати поняття „ономастична метафора ” та „конотонім ”.

Насамперед і метафора, і конотонім є наслідками вторинної номінації. Основними причинами вторинної номінації вважають:

а) зміни в житті суспільства, наслідком чого є поглиблення знань про предмети та явища реального світу;

б) зміни вже пойменованих об’єктів (при збереженні попереднього найменування). У зв’язку з тим, що наявні мовні засоби недостатньо задовольняють комунікативні та експресивні потреби мовного колективу, певна частина номінативного фонду весь час оновлюється незалежно від змін у світі об’єктів номінації;

в) емоційно-експресивні чинники, пов’язані з відображенням у вторинній номінації оцінної й прагматичної програм комунікації, з об’єктивно існуючими у системі “номінатор – денотат ” взаємозв’язками і з суб’єктивним ставленням суб’єкта номінації до об’єкта [851, с.7]. Виникнення і метафори, і конотоніма пов’язано із усіма цими причинами, найтісніше – із необхідністю посилити експресивну та оцінну сфери мовного спілкування. Спочатку виникає метафора – мовна форма асоціативного перенесення смислу. Конотонім завжди є метафорою, але не всяка метафора стає конотонімом. До того ж, конотонім може виникати і на основі метонімічних перенесень. У Н.В. Подольської («Словарь русской ономастической терминологии») зазначено термін „метафоричне ім’я ”: «власна назва, що виникла в результаті перенесення імені з одного об’єкта на інший при справжній або передбачуваній подібності цих об’єктів» [600, с.86]. Дослідниця наводить приклади: гора *Вінець*, скеля *Катерина Велика,* камінь *Кобилячі Ребра*, прізвиська *Старий Дуб, Коза, Дошка* тощо. Вона розрізняє процеси метафоризації, коли відбувається онімізація апелятива й загальна назва стає онімом, та трансонімізації, коли власна назва переноситься з об’єкта на об’єкт. У нашому випадку метафоризація стає механізмом трансонімізації.

Простежимо семантичну динаміку і конотативну насичуваність топоніма *Бабин Яр* у різних контекстах. Так, у реченні з роману Ю. Вовка «Гра у безкінечність» − *У розташованому між київськими околицями*

Лук'янівкою, Куренівкою та Сирцем урочищем, прозваному в народі Бабиним Яром, есесівські зондеркоманди розстрілювали циганів та євреїв − топонім *Бабин Яр* вжито у прямому значенні – 'місце масових розстрілів радянських бранців та учасників комуністичного і націоналістичного опору у 1942-43 рр.'. Уведення цього топоніма у поетичний текст потенційно передбачає появу метафоричного значення: *Могильний вітер з тих ярів повіяв – чад смертельних вогнищ, тіл димучих згар. Дивився Київ, гнівний Київ, як в полум'ї метався Бабин Яр.* Поетонім *Бабин Яр* в однойменній поемі М. Бажана вжито як метафору (хоча, можливо, дехто вважав би це і метонімією. На нашу ж думку, ближче до метонімічного вживання стоїть назва міста *Київ*, а топонім *Бабин Яр* у цьому виразі виявляє більшу образність завдяки лексемі *метався*). Із величезною поетичною силою М. Бажан конкретизує трагічний історичний факт: 29 вересня – 3 жовтня 1941р. тут окупаційною німецькою владою розстріляно 52 тис. євреїв та циганів. А от інший текст − *А хто буде каятися перед нами? За те, що вся Україна упродовж століть для українців була Бабиним Яром? За те, що винищили удвічі більше нашого народу, ніж маємо зараз?* (Дудар Є. Українці мої, українці!) − відсуває денотативну сему − сам історичний факт, посилюючи конотему трагічності. Посилення узагальненості дає підстави говорити про конотонімізацію оніма: уже йдеться не просто про потужну образність конкретної події, пов'язаної з певним місцем і вираженою топонімічно. Конотонім *Бабин Яр* у цьому тексті піднімається до символу національного лиха − нищення нації. І врешті переростає у символ всесвітньої трагедії: *Неспроста похитнулись устої планети, Бо ж не сонце – диявол об'явився з-за хмар, − й загриміли дві вежі, й обезумів Манхеттен, й цілий світ нахилився у страшний Бабин Яр* (Осадчук П. Всесвітня тривога). Конотема 'місце трагічної події ' в онімі *Бабин Яр* набирає сили і стає міцною основою для іменування загальної людської біди, масового нищення, смертоносності. Він увиразнює і ніби підсумовує значення метафори *обезумів Манхеттен,* поєднуючи в один образ дві локально і темпорально віддалені трагедії. Глибоко символічним є зіставлення двох географічних назв американського й українського топосу, як і зіставлення двох трагедій, наслідки яких не мають меж, бо однаково тяжкими є людські біди і несподівана насильницька смерть.

Отже, однією з передумов появи конотоніма є наявність в ньому смислового контексту, за якого уможливлюється ідеальність повторення його нового значення. Конотонім виникає тоді, коли настає потреба сягнути за межі буттєвості і часу, усвідомити зв'язок часів і поколінь, осмислити набутий людством досвід. Конотонімом стає лише широко відомий загалу прецедентний онім, який може відтворювати свій певний, ономастичний та культурний, смисл. Переходячи в конотонім, цей смисл стає прозорішим, упізнава́нним, глибшає і насичується додатковою емоційністю. „Перевтілення імені" [577, с.5] може бути як швидким, так і тривалим процесом. Деякі метафори – мезоніми перебувають ще на півдорозі до конотонімів, браво крокуючи нею або ледь пересуваючись. Наприклад, потенційними конотонімами можна вважати назви місць відомих подій української історії: топоніми *Батурин, Жовті Води*, *Сандормох, Крути, Базар,* згадуваний вище *Бабин Яр;* імена історичних осіб *Аркас, Самовидець, Богун,* тобто власні назви, активно задіяні в періоди національного відродження. Так, поезія 80-х років спалахнула розсипом імен українських патріотів і топонімними нагадуваннями про знакові віхи нашої історії. *З безодні Берестечка, з пекла Кодні Бредуть волами наші прапори. В поразках наших визріла жура, І наші біди мічені віками* (Драч І. З безодні Берестечка); *Печуть мені Крути, стоять мені Крути У грудях кривавим сталевим багнетом* (Максименко О. Крути). Як бачимо, у напружені часи власні назви стають вагомим аргументом у визначенні подальшого шляху розвитку. Доречно згадати тут слова Іоанна Дамаскіна: «Історичні образи трансформуються в духовно-моральнісні, дидактичні, це образи, що слугують пригадуванню минулого, аби ми уникали зла й прагнули доброчинності». *Безодня Берестечка, пекло Кодні* – це ще метафори, але власні назви у складі цих метафор вже заявляють про свою спробу конотонімізуватися. Сфера їх можливого вживання – публіцистика, художня література, пізніше – і розмовна мова, можливо, як це відбулось, наприклад, свого часу із біблеїзмами *Вавилон, Вавилонське стовпотворіння.* Але якщо знання Біблії потрібне було і раніше, і зараз будь-якій людині, що вважає себе за

культурну, то із знанням власної історії справи інші. Отже, через брак востребуваності й знань національних символів (патріотичні мотиви серед непатріотично налаштованого загалу) історичні топоніми не стали прецедентними і не вийшли за межі метафор. Деякі з них, все ж маючи високий потенціал, конотонімізувалися лише у вузькій сфері вжитку. Так, оказіональним конотонімом стало ім'я Богуна – козацького полковника, активного учасника Хмельниччини. Одна з причин конотонімізації цього імені, на нашу думку, полягає в тому, що воно було популярним, харизматичним у народі, пізніше популярність підтримувалась історичною романістикою і тому, очевидно, зберегла якусь силу навіть через віки: *Благоговіймо, водограймо – вже й ми близенько до трибун... В задусі жалуваних грамот не скоро вироста Богун* (Поклад Н. Обереги надії). Конотема – 'сміливий борець', 'воїн, що не боїться виступати проти авторитетів чиновництва': *Не підкоряв чужих народів. Пошану шаблею здобув… Свободи прагнув, честі і ума... Умру в багні, воскресну в Богуні!* (Костенко Л. Берестечко). Конотема – міфологічний архетип 'мужній воїн'. Уживання в формі множии поруч з іншими іменами соратників Богдана Хмельницького надає імені *Богун* значення вірного військового побратима, друга*: Там ходить Довбуш, лісовий владар, З ним – Богуни, Залізняки, Чорноти! В іменах собою ми були, Тепер ми – українці чи хохли?* (Павличко Д. Ностальгія). І врешті відбувається поєднання кількох конотем: 'сміливий воїн', 'вірний побратим', 'патріот, що бореться за свою державу', 'активний борець': *Пошли нам, Боже, нині Богунів, щоб вберегли омріяну державу!* (Лещук Є.).

Певну проблему становить аналіз випадків уживання власних назв, які начебто є метафорами, але, відчутно охоплені силовим полем конотонімізації, вони ніби завмерли у цьому польоті. Їх образність надзвичайно у такому стані увиразнилась, збагатившись якоюсь перехідною непевністю у значенні: чи то ще думати про справжнього референта – героя висловлювання, чи то сприймати уже узагальнену особу. Здебільшого це відбувається у текстах-сентенціях, текстах-роздумах, які налаштовують читача на житейські міркування. *Заллють бетоном і небесну твердь, А поки смоґ парує над землею, У*

світі, затехніченому вщерть, доволі кепсько можеться Антею (Бортняк А. Доля Антея). Або у Ліни Костенко: *Як важко буть Антеєм на асфальті!* (Костенко Л. Малина, м'ята, ди і димарі…). Антея – героя грецької міфології, велетня, сина Посейдона і Геї, який був непереможним, доки торкався землі, своєї матері, що давала йому нових сил – перенесено в інші часи, інші умови та інший текст. Складно визначити, хто він тут – античний герой чи сучасна людина, яку відірвано від землі і якій це важко відчувати, метафора це чи конотонім. Оскільки все ж зв'язок з образом Антея і з культурним текстом (міфом давньої Греції) дуже міцний, вважаємо таке вживання власної назви метафоричним. Подібний, на нашу думку, приклад: *Той, хто пізнав в мистецтві лиш ази, був Мікеланджело Буонароттi* (Ліна Костенко). Загальновідомий факт: Мікеланджело, перебуваючи в зеніті слави, сказав, що він у мистецтві пізнав лиш ази. У Ліни Костенко фраза побудована таким чином, що передбачає продовження, спонукає до думки: а хто ж тоді ті, хто ази не пізнав? Чи їх можна віднести до митців? І у такому контексті ім'я *Мікеланджело Буонароттi* сприймається як узагальнене іменування великого майстра. Пор.: *Українського Мікеланджело знає світ, але не знає Україна* (про скульптора Івана-Георгія Пінзеля // „Урядовий кур'єр", 24.04.2002). У цьому тексті ім'я одного з велетнів епохи Відродження є конотонімом, воно спирається на стереотипну модель «український *хтось*». У Ліни Костенко названий онім сягає висот символічності. Інший приклад: *Коли Єрусалим зруйновано, то трагедія не в тому, що лицарям стає непотрібен військовий обладунок, а в тому, що немає куди ходити на прощу* (Березовчук Л. Поруйнування Єрусалима). Топонім *Єрусалим* має кілька значень: 'місто, за яке билися хрестоносці'; 'християнська святиня'; 'новозавітна церква' – і всі ці значення реалізуються у тексті. Отже, можна говорити ще про один випадок зміщення семемної структури – проміжну позицію між оказіональною метафорою і конотонімом, коли метафора набирає деяких рис узагальненості, окремих ознак конотоніма, але ним не стає. Є.С. Отін називає такі власні назви **мезолексами**, або **мезонімами.** Заслуговують на увагу випадки онімної, або у нашому разі,

конотонімної, гри: *Кожне болото свого Сусаніна хвалить* (Флоріан Боднар*); Нікому тут не Еверест, обом Голгофа* (Н. Гуменюк); *Щоб заслужить Дантеса, спочатку, певне, треба буть поетом* (Б. Олійник); *Немає Моцарта – ніхто не Сальєрі* (Л. Костенко). У наступному прикладі − *І Венера Мілоська відбилась від рук* (зб. «Україна сміється») − каламбур будується переважно на обіграванні сполучення *відбилась від рук* і прихованої фонової інформації про Венеру Мілоську як „скульптуру без рук”.

Метафора народжується в поетичному контексті, є елементом його структури, який диктується текстом і з нього випливає, очікується його настроєм. Смисл метафори передбачається способом „співіснування з текстом”. Конотонім же є згустком ціннісного судження, інтегратором людського досвіду, осягається через інтелектуальну інтерпретацію, він ніби повторюваний спалах метафоричного смислу. Метафора викликає відгук у душі завдяки новизні смислу, несподіваності, конотонім – завдяки „упізнаванню” знайомого, пригадуванню заданої інформації, пошукам спільного між „першим іменем” і другим, конотонімним. Предметний образ у метафорі тьмяніє, насичується асоціативно-образними відтінками, грає, живе, рухається. У конотонімі референт зберігає більшу статику, він хоча й не посідає перше місце, поступаючись ним на користь новому значенню, але ніби поважно височіє над іншими семемними характеристиками і здатний повертатись різними боками, виявляти „портретну строкатість”, тримаючи при цьому зв’язок із своїм часом, простором і культурним текстом.

Конотонім стає результатом розквіту словесної енергії власної назви, свідченням сили й життя її духу. Символіка духовного як животворящої божественної сили, що обіймає всесвіт, природу і людину давно виділилася та окреслилася в мові як складна система словоформ і парадигвально структурованих значень. Згадаймо, у П.В. Флоренського: зовнішня форма слова – це тіло організму, внутрішня – його душа. Ця душа слова походить від акту духовного життя, вона постійно народжується як явище самого життя духу. Як усяка душа, вона живе, і життя її – у безперервному становленні [825,

с. 225]. Метафора і конотонім мають рідні душі, які живляться одним джерелом, розвиваються внаслідок однакових процесів, але живуть своїм життям.

Реалізуючись через мовлення, конотонім внаслідок перш за все метафоризації змінює свою семантичну структуру. Саме мовлення збагачує його референтне значення і змушує відповідно до ситуації задіяти його семантичний потенціал. Метафора виникає як у публіцистичному та художньому мовленні, так і в розмовному. Народне мовлення виробило цілий ряд імен-оцінних характеристик. «Національно-забарвлені людські найменння у народній свідомості набувають узагальненого значення і зближуються зі словами емоційно-оцінного характеру. Невдах у народі називають Хомою чи Химкою; некультурних, „неотесаних", недоумкуватих –Гапкою, Феською, Хіврею, Берком; дурнів – Стецьком; неуважних, неспритних – Солохою, Солопієм, пор.: *Михайло-недоглядайло (-попихайло); невірний Тома; то невірний Хома; Кирило (Данило-)-дурило; Петро-лепетро; Дмитер-хитер*», − зазначає В.В. Жайворонок [277, с. 226-227], наводячи також багато інших подібних вад, значення яких втілено в іменах *Гаврило, Гриць, Микита, Кирило, Мартин, Хома, Солоха, Параска, Хвеська, Химка* тощо. На його думку, афоризми з власними іменами людей часто виникали з передражнювань на молодіжних народних гуляннях, тому відзначаються дотепністю, часом дошкульністю і завжди влучністю та художньою точністю. Для милозвучності використовується парне римування [Там само, с. 229]. Пор. у польській мові: *Kożna Agata na swoje tarapata* (‘кожному своє’) або *Fik mik Dominic* (‘легковажний вчинок’). Отже, в народному переосмисленні імен яскраво виявляються особливості вторинної номінації. Вторинні значення, як підкреслюють дослідники, узагальнюють мовний досвід, тобто відтворюють також власне мовний, семантичний рівень пізнання [277, с. 101-102]. «Смисловий розвиток мови, зокрема її лексичного складу, визначається не стільки кількісними вимірами, скільки якісними, тобто значеннєвими, семантичними. Нові значення постають унаслідок „згущення" чуттєвого поняттєвого образу в слові або внаслідок узагальнення

мовного досвіду» [Там само]. Численні приклади мовленнєвих, уже згадуваних, конотонімів належать до профанного світу.

Таким чином, мовленнєва реалізація мовного семантичного потенціалу власних назв передбачає залучення нових, ще не засвоєних літературною мовою, засобів. Система законів, за якими будується мова, є системою соціальною, колективною, даною для кожного носія мови. Унаслідок прагнення мовця до образності, пошуку оригінальної форми висловлювання, на основі потенційних можливостей онімного значення відбуваються зміни змісту власної назви, зумовлені як внутрішньомовними системними зв'язками, так і позамовними факторами. Так, мовлення виявляє етап мезалекси, або мезоніма, коли онім як мовний знак спроможний стати конотонімом, але через відсутність певних умов цього ще не здатен зробити остаточно. У процесі мовлення можливі абсолютно не прогнозовані, спричинені випадком, семантичні прирощення. Мова ж надає цьому процесові широкі можливості. При цьому варто також брати до уваги, що саме ім'я насичене власною енергією і має велику приваблюючу силу, так зв. ономастичну харизму.

2.8. Концептуальне співвідношення конотонімів різних мов

Семантична структура конотоніма, як і будь-якої лексеми, виявляє себе у двох аспектах. По-перше, в сукупності узуальних значень, пов'язаних відношеннями семантичної деривації. У такому разі можна говорити про узуальні результати переосмислення. Спільність досвіду, реальності, комунікативних ситуацій призводять до спільності семантичних континуумів у різних культурах. Так виникають **узуальні конотоніми**, які, як зазначалося, поділяються на інтралінгвальні та інтерлінгвальні. По-друге, семантична структура висвітлює уявлення про потенційні можливості семантичного варіювання слова із певним вихідним значенням. Так, російсько-українські спільні варіанти конотонімів спричинені в українській мові її мовними та діалектними особливостями – здебільшого це «конотативні онімні діалектизми» [577, с. 21] (*пророк Моїсей − пророк*

Мусій; лікар Айболит – Айболить – Ойболить; Буратино − Буратіно; Афіни – Атени; Голгофа – Голгота; Америка – Гамерика, Гамеричка; Отелло – Вотелло, Уотергейт – Вотергейська справа, Фома невіруючий – Хома невірний тощо). Такі випадки дають можливість аналізувати мовні механізми, правила, закономірності семантичного словотворення.

Якщо ж переносне значення власної назви – лише рідкісна (найчастіше одинична) реалізація експресивних можливостей даної ВН, йдеться про **оказіональні конотоніми.** Наприклад: *Не дзвонар ти. І не Шедель* (Стус В. Веселий цвинтар). Й. Шедель – відомий український архітектор німецького походження, який працював переважно у стилі високого бароко, автор Києво-Печерської дзвіниці. І. Калинець пише про *сплюндровані слова і онімілих веделів* (Артемій Лук'янович Ведель – український композитор, співак, хоровий диригент; капельмейстер хору Києво-Могилянської академії, хору генерала Леванідова). *На жаль, єдиним можливим Моделяні з того забитого автовокзалу був я* (Любка А. Карта пам'яті. Зіграємо в прозу). Амедіо Моделяні – італійський живописець і скульптор. *Охоту запитувати про це* [творчий метод – Г.Л.] *одразу відбивають його роботи – такі собі замальовки химерного життя такого собі українського Маконде, сюрреалістичні до моторошної правдоподібності* (Україна, № 5, 2004). Конотат цього оказіоналізма стає зрозумілим із тексту − 'художник-сюрреаліст'. Як правило, оказіональними конотонімами стають непрецедентні оніми, ті пасивні конотоніми, які існують у ментальній лексичній базі ерудитів, що добре знають вітчизняну й світову історію та культуру. Загальний спосіб творення таких конотонімів – метафоризація, модель творення стереотипна: *не Шедель* (заперечення); *український Маконде* (український *хтось*), *веделі* (множина), а результат творення – оказіональний пасивний конотонім, який логічно вписується у загальну конотонімну систему.

Конотонімізація оніма відбувається через втілення в ньому певного концепту конотативного плану. І концептуальну, і мовну картину світу дослідники пропонують розглядати як універсум і як

національне мовне явище. Модель усього реального світу єдина, як концептуальна, так і мовна, і сам світ та його відображення в мові є чимось єдиним (Р. Халліг, В. фон Вартбург, Ю.Н. Караулов, Ж.В. Соколовська, В.В. Жайворонок). Так, В.В. Жайворонок на основі кількох досліджень подає синтезовану схему концептуально-мовного універсуму, що в цілому окреслює сприйману картину світу людиною / людством, з одного боку, і людиною / етносом, − з другого. За його схемою універсум (світ як ціле) включає такі сектори: **І. Всесвіт** (космос, земля, рослинний та тваринний світ); **ІІ. Людина**, зокрема: *1) людина як жива істота* (стать, раса, фізичні дані, частини тіла, сон, рухи та положення, п'ять почуттів, здоров'я тощо); *2) людина як суспільна істота* (праця і відпочинок, професія, побут, громадські обов'язки, соціальний стан, політичні інтереси, суспільні запити, гендерний статус, національність, місце проживання); *3) людина як духовна істота* (свідомість, мислення, мова, пам'ять, розум, здібності, мораль та ін.); *4) соціальна організація людського життя* (родина, община, держава, влада, соціальні інститути, виробничі відносини, грошові відносини, правові відносини, національна політика, геополітика, освіта, релігія); **ІІІ. Людина і Всесвіт**: 1) об'єктивно дане апріорі (*лат*. a priori): буття, простір, час, рух, зміни, перетворення, якості, властивості, стани, зв'язки, відношення; 2) набуте досвідом: сільське господарство, транспорт, торгівля, техніка, промисловість, телекомунікація, культура, міфічні уявлення про світобудову, богослов'я, наука [277, с. 15]. В основі вже згадуваної теорії енергеально-конфігуративного моделювання мови лежить «одне з можливих тлумачень мови як сили, що гармонізує свідомість, тобто поєднує мікросвіт людини з Всесвітом і проявляє себе у мовному існуванні особистості» [45, с. 3].

Кожна мовна одиниця зорієнтована на концептуальну картину світу, концептуальний простір довкілля. Але цей простір не застиг у постійному вигляді, він змінюється, тому мовні одиниці, які його відображають, теж мінливі, «зазнають усіляких перетворень і набувають концептуальних значень, що розширюють семантичне поле того чи того мовного знака. Інакше кажучи, слово не просто містить і

передає актуальну інформацію. Воно акумулює також загальногуманістичну, соціально-історичну, інтелектуальну, етнокультурну, експресивно-емотивну, оцінну інформацію, значущу для того чи того соціуму» [277, с.10]. Відбиття єдиного об'єктивного світу різними національними формами – явище органічне і самобутнє. Характеризуючи його лексиматичний аспект, В. Жайворонок підкреслює, що лексичний склад мови − не аморфне поєднання мовних одиниць, а складне аплікативне утворення самодостатніх відкритих лексичних полів, що перетинаються, взаємодіють одне з одним, частково чи повністю накладаються одне на одне, більшою чи меншою мірою перекривають одне одного [277, с.99]. Когнітивна база носія будь-якої мови має стереотипне ядро знань про Всесвіт, ядро культурного простору, яке складається з глобальних, національних і локальних елементів. Тому абсолютно логічним є те, що конотоніми − це ономастична універсалія, характерна для багатьох мов.

Спільна інтерлінгвальна конотонімія становить собою сукупність конотонімів для позначення всіх трьох секторів: Всесвіту, Людини, Людини і Всесвіту, які базуються на матеріалі світової культури – спільного єдиного тексту. Так, спільними для багатьох мов є деміфонімні конотоніми, конотоніми сакрального світу, оскільки вони містять знання про Всесвіт і зберігають відомості про загальнолюдські цінності (античні *Зевс, Олімп, Лета, Атлант, Афродіта, Афіни, Ойкумена*; християнські *Адам, Єва, Іуда, Пілат*). Цей тип конотонімів належить до культурного патерну. Але, як зазначалося, сприймання деяких образів має відмінності у різних культурах. Наприклад, трохи інакше переосмислено не тільки конотоніми *Адам*, *Дон Кіхот,* про що уже згадувалося. Так, лише у польській мові, як зазначає А. Кравчук, *Іуда* має співзначення 'спокутувач', і тільки в українській мові КО *Пілат* розвинув значення 'наляканий'. Аналізуючи польську фразеологію з онімними компонентами, А. Кравчук також подає приклади, подібні до наведених вище у складі російської та української конотонімії: *od Adama żachynach* ('з давніх часів'), *stary Adam* (ветхий Адам), *sodoma i gomora* ('шум, галас'), *sud Solomónowy* ('мудрий суд'), *do Abraama na piwo* (український фразеологічний

відповідник − *піти до Авраама кіз пасти*), *żbrodni kainówa* (‘братовбивство’, ‘каїнове діло’, ‘зрада’, ‘вбивство’, ‘жорстокі вчинки’), *służych Mamońie* (‘багатство’), *mury jerychońskie, truba jerychonska* (‘крикун, пліткар’), що є спільними для багатьох мов [420, с. 5].

У білоруській мові є фразеологізми *одправіцца до Абрама на піва* і *трапіць до Абрама на піва* – ‘померти’. В.Б. Качановська пояснює появу їх значення поєднанням двох імен − імені біблійського персонажа *Авраама* та поширеного у минулому столітті серед єврейського населення Польщі і Білорусії імені *Абрама.* Спочатку утворилося, на її думку, сполучення *адправіцца да Абрама, трапіць да Абрама*, тобто ‘потрапити на той світ до Абрама; туди, де перебуває Абрам’. А *на піва* – жартівливий додаток, який каламбурно накладає на біблійне сполучення інше, розмовне, значення поширеного імені єврея − господаря шинку [368, с. 284]. Перехресно поєдналися два конотоніми і дві культури – профанна і сакральна.

Спільними у конотонімії багатьох мов є також знаки світової культури та їх нові референтні співзначення: *Моцарт* (‘талант, видатна особа’), *Еллада* (‘країна високої культури’), *Герострат* (‘палій, руйнівник’), *Ейнштейн* (‘вчений’), *Клеопатра* (‘цариця, красуня’), *Нефертіті* (‘горда красуня’), загальновідомі реалії зі стереотипними ознаками: *Париж* (‘культурний осередок’), *Бастилія* (‘фортеця, бастіон’), *Сицилія* (‘кримінальний район’), *Ельдорадо* (‘щаслива країна’), *Пальміра* (‘чудовий край’), *Жанна Д’Арк* (‘героїня, патріотка’), *Тетчер* (‘сувора, жорстка жінка’), *Бісмарк* (‘владна особа’; пор. у польській мові: *Bismark w spidnicy* – ‘енергійна владна жінка’ [420]). У багатьох мовах спрацьовує також стереотип щодо окремих національностей. Наприклад, польські вислови про євреїв, наведені у дослідженні А. Кравчук, мають у складі імена *Борек* (в українській конотонімії *Борах*) і *Мойша* – конотоніми зі співзначенням ‘єврей’. Ці конотоніми засвідчені в російській та українській мовах.

Активними у спільній узуальній конотонімії є концепти світової літератури: *Попелюшка, Дон Жуан, Дон Кіхот, Санчо Панса,*

Робінзон, Отелло, Ромео і Джульєтта, Трістан і Ізольда, комісар Мегре, Шерлок Холмс, місіс Марпл та ін. Українська конотонімія збагатилася також російськими відпоетонімними конотонімами. Є.С. Отін такі конотоніми віднесить до узуальних конотонімів з інтралінгвальною конотацією і широким діапазоном відомості. Наприклад, *Лолітка* –похідна форма імені головного героїні роману В. Набокова „Лоліта" – легковажна дівчинка, підліток, німфетка: *Віра ніколи не підходила до них близько, не знайомилась, але про собі називала сусідок „лолітками"* (Роздобудько І. Мерці). *Митрофанушка* − студент-договорник, недовчений у школі: *Можливо, все буде і справді так: мало оплачувані аспіранти та викладачі ВНЗ не пошкодують ані власних сил, ані досвіду, аби якийсь багатий Митрофанушка отримав у залікові гарантовану „п'ятірку"* („Урядовий кур'єр", 10.01.2004 р.). *Натовп студентів – такі собі митрофанушки – під придуманим для них політтехнологами гаслом: "Не вырывайте нам русского языка!"* (Дзюба І. Спогади про далеке й недалеке майбутнє). *Добчинський* – персонаж комедії М. Гоголя «Ревізор», амбіційна людина: *Гнітюча анонімність Великого Міста – проти маленького індивіда, який в усі часи, в усі епохи завжди волатиме з глибини душі: будете в столиці – перекажіть, що живе в городі Н. Петро Іванович Добчинський! Пафос Добчинського не лише комічний – він, в істоті, вельми людяний і по-своєму вартий поваги, але, розуміється, доти, доки Добчинський не робиться агресивним супроти всіх, кому, даруйте, начхати на те, що він живе в городі Н.* (Забужко О. Репортаж із 2000-го року). *Раскольников* – персонаж роману Ф. Достоєвського «Злочин і покарання», людина, що сумнівається в своїй силі. *А в цьому віці кожен хлопчак – Раскольников, кожен хоче перевірити, чи твар він тремтяча* („Дзеркало тижня", 04.12.2005). Окрім зазначених, нами також засвідчено функціонування таких російських депоетонімніх конотонімів: *Айболит* (*Айболіт,* україінізований варіант *Ойболить*), *Самодєлкін, дядя Стьопа, Руслан і Людмила, Швондер, Шариков, унтер Пришибєєв, Держиморда,* гоголівські *Солоха, Собакевич, Чичиков, Солопій Черевик* та ін. Наведені конотоніми яскраво

демонструють універсальність конотонімогенезу узуальної інтралінгвальної конотонімії.

Концептуальне співвідношення конотонімів різних мов виявило наявність двох видів спільних конотонімів:

-по-перше, це різні **інтралінгвальні конотоніми зі спільною конотемою**. Наприклад, у багатьох мовах розвинувся концепт ’звичайна пересічна людина’. Виділяючи значення ’проста людина’, що набули однослівні конотоніми *Іван, Джон, Ганс, Жан* тощо, звернімо також увагу на конотонімні сполучення: *Иванов, Петров, Сидоров / Іваненко, Петренко, Сидоренко; Джон Сміт; Ян Ковальський* тощо.

-по-друге, це подібні за формою, але відмінні за змістом **спільні конотоніми із різним набором конотем**. Найчастіше такими конотонімами є назви історичних реалій (подій, явищ, персоналій), що різними народами сприймалися по-своєму, залежно від свого історичного шляху розвитку. Так, через суперечливість сприймання різняться від російських українські конотоніми *Іванов, Мамай, Мазепа, Моїсей, Бандера, Переяслав, Майдан, Москва* і *московський.* Деякі з них навіть у самому українському мовному просторі не мають одностайного тлумачення.

Спільними елементами виступають конотоніми зі слов’янського пантеону, що залишили в нашій мові помітний, але пригаслий і завуальований сакральний слід: *Лада, Баба Яга, Кикимора, Кощій Безсмертний, Перун, Морока.* Спільними сполученнями в російській та українській мові є тріада *Іванов, Петров, Сидоров,* що виступає як умовне позначення групи людей. На думку Є.С. Отіна, ця антропонімна тріада склалася уже на початку XX ст. [577, с.224]. Так само, як і в російській мові, антропонімне сполучення **Іванов, Петров, Сидоров** в українській мові може бути повним – трикомпонентним і неповним – двокомпонентним (як у варіанті **Іванов, Петров**, так і у варіанті **Іванов, Сидоров**) із контактним і дистактним розташуванням складників. Наприклад, контактне розташування: *Є держава. Сьогодні Дубина, Тулуб, а завтра Іванов, Петров, Сидоров. Хто прийде до влади завтра, ми не знаємо* (Новини

України. poroUA.com). Подібний приклад, коли тріада прізвищ замінює прізвища конкретних людей і налаштовує читача чи слухача на узагальнення: *Але тут обрано інший шлях. Місце Березовського та Гусинського займуть Потанін, а за ним й інші – можливо, якісь Іванов, Петров чи Сидоров* (Час, 30.03.2008). Зазначена тріада прізвищ часто претендує на ефект достовірності, точності: *Хто там мешкає? Іванов, Петров, Сидоров? Я фінансую дачі, а не працівників* (Ведерникова І. Пільги: хто менше?). *У нас не тільки з фізкультури, але й з інших предметів дітей "причісують під одну гребінку". Є Іванов, Петров, Сидоров – ось вони повинні знати одне й те ж, пробігати однакову відстань* (Кремень І. Проблема школи в тому, що всіх дітей "причісують під одну гребінку").

Як правило, ці власні назви часто вживаються у задачах, зразках документів чи їх коментарях як прості етикетки, вказівка на те, що тут у тексті має бути справжнє прізвище. У такому разі до прізвища можуть додаватись ініціали, які для зручності дублюють першу букву прізвища; може змінюватись порядок розташування цих компонентів або навіть їх роз'єднання, наприклад: *Студенти Іванов І.І., Сидоров С.С, Петров П.П. протягом семестру здали всі лабораторні роботи та РГР. Кожному студенту нараховують 45+15= 60 балів* (Forum.mlan.ck.ua/viewtopik.hphp?..). *Засновується ТОВ. До статутного фонду Іванов і Петров вносять гроші, а Сидоров – майно* (http://www.dtkt.com.ua/show/3cid01896.html). *Скажіть конкретно: справа така – це політичне дійство: замовником є Іванов, організатором Петров, виконавцем Сидоров – і ми поговоримо про роль прокуратури* (Кузьмін Р. «Не було жодного прокурора, на якого не тиснули б»). В англійській мові за подібних умов розвинувся конотонім Tommy Atkins – у військовому статуті солдата умовно назвали Томасом Аткінсоном, коли потрібно було дати зразок заповнення офіційного документа.

Цікаве поєднання "протокольних" і фразеологічних **Іванов, Петров, Сидоров** відбулось у такому прикладі: *У нас майже всі іноземні інвестори з Кіпру або США мають прізвища Іванов, Петров, Сидоров. Ми знаємо всіх інвесторів поіменно*

(http://www.kontrakty.com.ua/.../article/3/4720044340). Іронія в тому, що оніми, називаючи абстрактну особу, одночасно передбачають її конкретизацію через власну назву, тому стали шапкою-невидимкою для тих, хто хотів сховатися.

В усному мовленні порядок розташування антропонімних компонентів може змінюватись: *Річ не у тому, що в центрі скандалу опинилися О. Омельченко і В. Ющенко, а в тому, що на цьому місці можуть бути Іванов, Сидоров, Петров – будь-хто з громадян України* (з виступу колишнього міського голови м. Києва О.О. Омельченка, 18.01.2002 р.).

Популярна тріада прізвищ завдяки безлічі семантичних нюансів добре обігрується в анекдотах. *На плацу зупиняє прапорщик трьох солдатів. –Фамілії? – Іванов, Петров, Сидоров. – Ви що, брати? – Ні, ми однофамільці* (Українські анекдоти);*"Результати навчальних стрільб": Іванов – промазав; Петров – промазав; Сидоров – Петров* (Там само). Одним із персонажів розповіді може бути жінка: *А недавно Сидоров бачив, як Іванова за гаражами подобалась Петрову* (Там само).

Вживання частин неповного – двокомпонентного антропонімного поєднання трапляється рідко. Найчастіше третій, найслабший у своїй позиції компонент замінюється іншим антропонімом залежно від мети висловлювання: *Якийсь уйобок, назвемо його по-дебільному Ваня Іванов чи Сидір Сидоров, чи просто Вася, так от, цей бевзь, який тинявся між автобусами, раптом підійшов до дрімаючої жінки* (Любка Андрій, Карта пам'яті. Зіграємо в прозу); *Якби був політиком такого рівня, то, напевно, міг би заявляти таке. Звідки він узяв, що хтось причетний до цієї справи? Марчук, Іванов чи Петров – не відомо.* (Про можливість причетності Євгена Марчука до справи загибелі В'ячеслава Чорновола). („Львівська газета", 17.06.2005).

Ще одне значення тріади прізвищ –'рецидивіст із трьома судимостями', що розвинулось у російському злодійському жаргоні, – знаходимо у повісті білоруського письменника, колишнього в'язня ГУЛАГу, В. Шидловського: *Пад час вечаровых паверак лагернікаў перад адбоем можна было, да прыкладу, пачуть: «Петров, он же*

Иванов, он же Сидоров». Астатнія ведалі, што носьбіт гэтых прозвішчаў блатны, рэцыдывіст. Мае тры судзімасці (Шыдлоўскі В. Рысы майого пакалення).

В українській мові на позначення групи людей розвивається „українізована" антропонімна тріада *Іваненко, Петренко, Сидоренко,* яка виникла як український варіант російського сполучення *Иванов, Петров, Сидоров* ще в кінці минулого століття. Наприклад: *Редакція газети «Вісник Ч»* (газета м. Чернігова – Г.Л.) *не несе відповідальності за надруковані оголошення. Хіба ми винні, що Іванов (Іваненко), Петров (Петренко), Сидоров (Сидоренко) були неуважні, недочитали договір, у них пропали гроші?* Подібна „українізована" тріада − *Іваненко, Петренко, Сидоренко*, як засвідчує Є.С. Отін, має місце і в російській мові.

Найслабшою ланкою у тріаді прізвищ є останнє у ряді прізвище, *Сидоренко*, яке часом може випускатися: *Письменницька популярність<…> є все-таки явищем об'єктивним, адже передбачає масове захоплення читачів творчістю Іваненка чи Петренка. Навіть коли той Іваненко-Петренко, м'яко кажучи, на класика не тягне* (ЛУ, 25.03.1999); *Усі українці завдяки Чорнобилю стали аристократами: фон-Іваненко, фон-Петренко…*(Грибочки з-під Чорнобиля. Анекдоти часів ядерної катастрофи записано з народних вуст Богданом Жолдаком). У спрощеному варіанті відомого сполучення третій компонент все одно приховано відчувається, оскільки у свідомості спрацьовує зразок усталеного сполучення.

В українських анекдотах так само, як і в російських *Иванов, Петров, Сидоров*, тріада *Іваненко, Петренко, Сидоренко* часто використовується для конкретизації дійових осіб, навіть для позначення осіб жіночої статі.

Так само, як і російській мові, українська конотонімна тріада розвинула конотему національної приналежності. Цю конотему найтриваліше зберігають в українській мові конотоніми *Іванов / Іваненко: Якого диявола мною, Степаненком, має керувати якийсь Іванов? Закинуло його батька-матір після війни сюди, то хоч би три слова нашого вивчили б!* (Гужва В. Спроба жити). Прозоро висвітлює

цю конотему протиставлення конотонімів *Іванов / Іваненко*: *Ошукані, обідрані, сліпі Вчорашнього обману сліпотою, втираючи з чола і кров, і піт, ми станемо народом, не юрбою не через те, що гаслами ізнов новий пройдисвіт шлях до щастя стелить. І що за Іваненком Іванов косим імперським оком марно стежить* (Гужва В. Цей проминальний світ). Або в романі В. Винниченка «Слово за тобою, Сталіне!» один із персонажів, побоюючись ярлика національно свідомого українця, «*хоче навіть змінити прізвище: не Іваненко, а Іванов буде».*

На роль типового прізвища „середнього українця" висувається *Петренко* (прізвище, досить частотне для Наддніпрянщини, − частотніше, ніж згадуване нижче *Іваненко*, але рідше, ніж, наприклад, *Ткаченко* чи *Шевченко*), зазначає О.О. Тараненко і припускає: «є підстави вважати, що прізвище *Петренко* у такому узагальненому значенні українця витіснятиме з мовної практики уживане досі прізвище *Іваненко*» [762, с.34].

Це прізвище часто використовується в анекдотах та рекламах як прізвище, необхідне для ефекту достовірності: *Входить перевіряючий – майор Петренко – в бункер управління стратегічними ракетами…*(Українські анекдоти). *У дитинстві Петренко мріяв стати продавцем. І от в наш час мрія дитинства професора Петренка здійснилася* (monitor.chernigov.net /…/ ukrayinskiy-anekdot. html). Інші анекдоти з того самого джерела: *Рідкісне хобі у лікаря Петренка: вже котрий рік він збирає останні слова своїх пацієнтів*. Або: *Жінка перед дзеркалом чоловікові: − Твій друг, хам, Петренко, казав, що пам'ятає мене худенькою* (там само); *Международный чемпионат по распитию спиртних напитков. В финал вышли четыре спортсмена: англичанин, американець, украинец Петренко…* (цит. за О.О. Тараненком). *Про Петренків начистоту* – слоган реклами миючого засобу, яким нібито має користуватися звичайна українська сім'я.

Найчастіше КО *Петренко* вживається як прізвище даішника. Як стереотип обігрується в сюжетах розважальної телепрограми «Вечірній квартал»; інспектор ДАІ з таким прізвищем був одним з головних героїв гумористичної телепередачі «Повне Мамаду».

Сержант Петренко оштрафував каток за відсутність запаски. А оскільки водій заперечував, додав штраф за лису гуму (Українські анекдоти, http://www.usde.ru/…/ 102306-zbirnik-anekdot-po-ukrayinski.phtml). Видозмінене *Петренко* на *Петрєнков* підкреслює ситуацію зміни національної приналежності: *На самій на середині – стояв міліціонер і контролював та направляв. То, певне, був „істінно руський" інспектор гібедеде Петрєнков* (Українські анекдоти. «Smile.ua»). Унаслідок популярності в усному мовленні цей конотонім стає часто вживаним і у публіцистичному стилі: *І лише від тексту цього документа* [проект указу про ліквідацію ДАІ. – Г.Л.] *можна відштовхуватися і казати напевне, які зміни чекають на цей «автоклуб хабарників», члени якого неодноразово ставали героями анекдотів з обов'язковим народним улюбленцем – сержантом Петренком* (Україна молода, 20.07.2005. Стаття І. Леонова так і називається «Останній» день ДАІ. Сержанта Петренка залишать ще на тиждень?). О.О. Тараненко також відзначає вживання цього прізвище поза анекдотами у ролі узагальнення: *Вітчизняний сержант Петренко вже не є монополістом автошляхів* (УМ, 21.07.2004).

Припускаємо, що на популярність прізвища *Петренко* вплинула поширеність імені *Петро* – його твірної основи. Не остання роль, на нашу думку, належала і постаті апостола Петра в народній та православній культурі, традиції якої свято зберігаються в народі. Така популярність спричинила багато відагіонімних (*пе́трити, допетрати*) та відхрононімних утворень (*петрівка, петрівочка, петрівці*), появу фразеологізмів: **зустрітися зі святим Петром** – 'умерти' (святий Петро зустрічав померлих біля воріт раю): *Якби шеф не звякнув і не сказав, що треба комусь одному біля тебе в хаті дежурити, ми б самі не звернули ніякого вніманія на того очкаріка, ну зайшов в під'їзд, ну вийшов, і об'яснявся б ти зараз зі святим Петром* (Хома А. Репетитор). **Петра нагнати** – 'налякати'.

Хрононім *Петра́* (варіанти: *Пе́тра, Петра́-Па́вла, Петра́ і Па́вла, Петрів день, Петрівча́ний день, Петро́вський день, Петрі́вка*) має цілу низку співзначень, наприклад: 'час посту як хронологічний відрізок (29 червня / 12 липня)'. *На Петра двір пустий, а поле густе*

(Нар. приказка); *Від Петра і Павла до кінця успенського посту часу – як кіт наплакав* (Мушкетик Ю. Гетьманський скарб); *Не завжди в середу Пе́тра* (Нар. приказка, яка нагадує, що середа – пісний день). Своєрідно обігрує цю приказку Марія Матіос, перехрещуючи особові імена і назви свят, додаючи семантичного присмаку гріховності від порушення фізичного і морального посту: *Купається жінка в петрівку. Вже й Петра. І вже й середа... І жінка вже вкотре ночує З **Павлом**, що минає з **Петром*** (Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння).

Відхрононімний дериват **Петрівка, Петрівці, Петрівки, петрівочка** − загальний народнопоетичний епітет на позначення короткої ночі в Петрівку. *Чи й у вас, як у нас, мороз у Петрівку, зморозило на печі трьох парубків і дівку. Ой малая нічка-петрівочка. Та не виспалася наша дівочка* (Жайворонок В. Знак української етнокультури).

Петрі́вка, петрівочка означає також: 1) Найспекотнішу пору літа. *Співало літо на покосах, Петрівка жар з горна вимітала* (Беля В. Співало літо); *Погане порося і в Петрівку мерзне*; *Петрівка – маківка літа* (Нар. присл.). *У петрівку, на другім тижні у вівторок, зустрілись ми на громадській греблі по той бік ставу* (Кропивницький М. Глитай, або ж Павук). 2) Обрядову пісня, яку співають у Петрів піст: *Зберімося, подруженьки, заспіваймо петрівочку* (Жайворонок В. Знаки української етнокультури). Очевидно, що така міцна вкоріненість імені в народній культурі повинна була датися взнаки, що і має підтвердити наше припущення щодо поширення конотоніма *Петренко.*

Конотонім на позначення звичайної, типової людини розвинувся у багатьох мовах. Так, у польській вживається антропонім *Ян Ковальський*, *Заблонський* (*wyszedl jak Zabloński na mydle*), в англійській − *Джон Сміт*, а також, як зазначалося, *Томас Аткінс* (*Tommy Atkins*). В англійській мові тема «пересічного громадянина» набуває своєрідних рис. Типового англійця-фермера називають *John Bull*. Джерелом появи імені послужив памфлет Джона Арветнота, в якому змальовано такий образ. Карикатура на сторінках збірника з

памфлетом зображувала добродушного простакуватого англійця в підтяжках і з кружкою елю. Депоетонімному походженню завдячує інший англійський конотонім на позначення театралки з консервативним смаком − «тітки Едни» (*Aunt Edna*). Цей літературний персонаж створений англійським драматургом Раттігеном. Детальний опис тітки Едни подано у передмові до п'єс Раттігена, де він називає її симпатичною дамочкою середнього віку і середнього плану, вказуючи, що її інтелектуальний рівень дуже невисокий (middl class, middle aged) (За матеріалами Інтернету).

Сфера розмовного мовлення спричинила появу ще однієї групи спільних конотонімів − особових імен характеризувального типу. Так, у російській та українській мовах існує конотонім *мотька,* що позначає нечупару, неохайну жінку: *А з тією мотькою не валандайся більше, у неї панчохи рвані – це для жінки недобре* (Роздобудько І. Мерці). В обох мовах вживаються також конотоніми *Дуня (Дуся), Альоша, Толік, Вася, Клава, Наташка* тощо. Конотативний літературний антропонім *Пушкін*, як і в російській мові, вживається в значенні „хтось, будь-яка людина". Спільними є багато розмовних характеризувальних особових імен: *Фенька, Дуся, Дунька; Альоша, Толік, Додік, Бобік* тощо, тоді як національного колориту набули здебільшого конотоніми фольклорного походження *язиката Хвеська, Солопій, Стецько, Хівря*. Спільні конотеми та відмінну реалізацію їх у різних мовах простежено раніше на прикладах оспівування чоловічого та жіночого еталонів краси в національних культурах; передаванні значень поразки та перемоги через історичні топоніми; підкреслення людських талантів і майстрів своєї справи іменами відомих людей; прикладах народної характеристики осіб; вказівки на периферійність, культурну відсталість; зразках топонімічних описів тощо.

Інший тип конотативної онімії, пов'язаний із проблемою спільної форми, але різного змісту, представлено онімами зі сфери історії, політики, національної культури. Так, відрізняється набір конотем КО *Мамай* в російській та українській мові. Якщо в російській мові *Мамай* – КО з пригаслою конотацією, то в українській мові це ще досить продуктивний конотонім, що спирається на вияви національної

культури. Пригадаймо: козак Мамай – образ козака, що традиційно зображувався на народних картинах. Спільною рисою в них є зображення козака, що сидить, підібгавши ноги по-турецькому, грає на бандурі або палить люльку, поруч − кінь, обов'язково зображувалось дерево – символ світового дерева; на ньому розвішено зброю. Звідси значення: 'самотня людина', 'філософ', 'невідома людина', 'людина без імені', наприклад у Ліни Костенко в поемі «Берестечко»: *Не знаю, хто він є. Коли з'явився. Звідки. А, може, він Мамай. З'явився, та й все*. Цікаво, що назва українського телефільму „Мамай" у перекладі англійською мовою подається як „Ніхто" („Nobody"). Давніми є значення 'воїн, останній рицар степу, приречений на самотність' і 'кам'яна фігура', (значення, що розвинулося і в російській мові), оскільки *дослідники вважають, що це половецько-татарське ім'я* (козак Мамай – Г.Л.) *походить від ідолів на вершинах курганів, яких в давнину називали мамаями* (Войтович В. Українська міфологія). Онім, наближений до апелятива, − **мамаї** − картини із зображенням козака-бандуриста. Зіставимо вживання цього конотоніма у художньому та науковому стилях.

Художній стиль: *Я з страхом дивлюся на другого діда..., якого ще він встругне колінця, цей бурхливий збирач люльок, килимів, вишивок, плахт, чумацьких возів, Мамаїв та анекдотів?* (Домонтович В. Без ґрунту). *Северин Гошинський увійшов до Маркіяна стрімко й важко; йдучи, потоптав барвисті картинки пісень Богдана Залеського, вони покришилися під його ногами, мов лубочні образки з дешевими мальовидлами мамаїв, шароварних рубак, реєстрових слуг польських гетьманів...* (Іваничук Р. Вода з каменю).

Науковий стиль: *Він* (Г. Нарбут – Г.Л.) *перший, раніше від мистецтвознавців, гідно оцінив і збагнув таємницю причарування „козаків-мамаїв", козацьких портретів* (Білецький П. Модерн в українському живописі). *Цікава ще одна риса: монолог Запорожця* (у вертепній драмі – Г.Л.) *не придуманий автором, а взятий з поширених у XVIII столітті народних картин, що їх називають Мамаями. Під цими картинами часто подавали віршовану розповідь козака Мамая про себе* (Шевчук В.О. Про українську вертепну драму та явище

вертепного дійства). В обох стилях вживання КО *Мамай* засвідчено у різній графічній інтерпретації, що підтверджує існування тісного зв'язку із референтом.

Як згадувалося вище, багатого семантичного наповнення набув конотонім *Мойсей.* Причина розвитку цілого віяла конотем полягає у дії *«мойсеївсько-українського національного комплексу-синдрому»* („День", 16.12.2005), у постійному намаганні шукати для себе свого героя, вождя і пророка. Конотонім *Мойсей* має такі кореферентні співзначення: 'пророк', 'страдник', 'ватажок, 'поводир', 'визволитель', 'блукалець'.

Різні конотеми в російській та українській мові в силу неоднакового сприймання цієї фігури різними народами розвинув конотонім *Потьомкін.* У Є.С. Отіна *Потёмкин* – 'щасливець', 'улюбленець долі', 'людина, що потрапила „з Івана у пани", 'пестунчик' [577, с. 365-365]. В українській мові, за нашими спостереженнями, подібна конотема не розвинулася. Натомість маємо іншу – 'окозамилювач'. *Був у нас уже Потьомкін, тобі з ним не рівнятись, − посміхнувся Баглай. – Ото перший окозамилювач. Геній показухи* (Гончар О. Собор); *А Балога не Потьомкін! Мовби за якимось сценарієм, увага народу відвертається від економічних проблем* (www.maidan.net.news.). Звідси – досить поширений відконотонім **потьомкінський** – 'зроблений для окозамилювання', 'несправжній', 'штучний'. *Поодинокі оази українознавства – втіха утопічна, і, як не гірко і жорстоко визнавати, потьомкінська* (ЛУ, 24.02.2000). .. *демократія служить потьомкінською декорацією для неукраїнської влади, а держава, не доведи Господи, теж скоро потьомкінською стане..* („Українське слово", 8-14 вересня 2004 р.). *Угода України з Росією по газу – потьомкінський компроміс* („Дзеркало тижня", 11-18 грудня 2009 р.). Легендою, яка стала причиною появи цього значення, є розповідь про «потьомкінські села», що побутувала в народі: «Під час першої подорожі Катерини II в 1787 р. до Криму князь Г.О. Потьомкін, бажаючи показати цариці „процвітання" нового, нещодавно приєднаного до Росії краю, наказав спорудити на дніпровських берегах декоративні села, палаци, фортеці,

які б мали „справжній” вигляд. Потьомкін насаджував дерева, цілі парки, одягав селян, що були зігнані для зустрічі цариці, у святкове вбрання і т. п. Уся ця „бутафорія” використовувалась по кілька разів для прикрашання усієї дороги, якою їхала Катерина. Навіть дерева викопувались і саджались заново на іншому місці. – *Ці дерева приймуться? – запитував один з іноземців, які супроводжували кортеж цариці. – Аякже, обов’язково приймуться. Як проїде цариця, обов’язково приймуться, − відповідали селяни»* (Нар.тв.).

Відрізняються референтним наповненням конотоніми *Запорожская Сечь / Запорізька Січ.* Якщо в російській мові цей конотонім має значення ‘вольниця’ [577, с. 195], то в українській мові це – ‘святе місце’, а синонімом до цього конотоніма часто виступає КО *Великий Луг* із подібною конотемою. Різним „асортиментом” конотем характеризується конотонім *Америка* в російській та українській мові. Так, в російській мові референтні співзначення переважно розвиваються на основі сполучення *відкривати Америку* (конотеми: ‘відкриття, рідше − винахід’; ‘щось нове, незвичне, раніше невідоме, приховане, сенсація, несподіванка’; ірон. – ‘уже не нова істина, давно зроблене відкриття’) [577, с.62-64]. В українській мові концептуалізація цього конотоніма, не цураючись при цьому і загальносвітового концепту ‘відкрита істина’, вагоміше пройшла через просторове сприйняття його, по-перше, як назви великої території, по-друге, − узагальненої назви великої держави (Сполучених Штатів) і зрештою, − як назви об’єкта еміграції заробітчан – ‘чужий край’.

Отже, розгляд сукупності конотем подібних за формою, але відмінних за значенням конотонімів російської та української мов переконує, що на концептуалізацію конотонімів безпосередньо впливає народний досвід, особливості сприйняття дійсності, що відбиваються у кожній культурі. Власні назви, вбираючи міфологічну, теологічну, філософську і загально інтелектуальну інформацію, виступають своєрідними згорнутими культурними текстами, що формуються в межах історичного, соціального, національно-культурного й іншого контекстів і здатні відбивати емоційну оцінку

об'єкта. Концептуальне співвідношення спільних конотонімів у різних мовах обумовлено спільністю їх конотонімного концепту, якщо мова йде про конотоніми – знаки християнського світу і світової культури. Конотоніми розмовної мови розвинулися в українській мові під впливом російського міського жаргону. Спільні російські та українські конотоніми виникли внаслідок існування єдиного інформаційного простору. Спільна конотонімія характеризується двоплановістю: з одного боку, наявні інтерлінгвальні конотоніми мають подібний склад із однаковою чи дуже подібною конотонімосферою, а з іншого – певна кількість інтерлінгвальних конотонімів унаслідок специфіки національної ментальності, особливостей сприйняття світу, впливу різних чинників позамовної дійсності набуває інтралінгвального змістового звучання. Повертаючись до синтезованої схеми концептуально-мовного універсуму, відзначимо, що спільним сектором інтерлінгвальної конотонімії і базою для створення інтралінгвальних конотонімів є пропущені через чуттєве сприймання власні назви, задіяні для називання **І. Всесвіту** (конотоніми детопонімні, декосмонімні, деміфотопонімні); **ІІ. Людини**, зокрема: *1) людини як живої істоти* (конотоніми депоетонімні та деантропонімні як імена-характеристики); *2) людини як суспільної істоти* (деміфоантропонімні конотоніми, депоетонімні, інтралінгвальні конотоніми-національні власні назви, історичні імена тощо); *3) людини як духовної істоти* (конотоніми сакрального походження). **ІІІ. Людини і Всесвіту**: 1) об’єктивно дане: конотоніми часо-просторових параметрів, відконотонімні деривати; 2) набуте досвідом (конотоніми, що походять від хрематонімів, прагматонімів, ергонімів, артіонімів тощо).

2.9. Склад та особливості української конотонімії

Структуру національної конотонімії можна розглядати як багатошарове і як багатовимірне утворення. Кожен шар – це результат «осаду» культурного життя різних епох [670, с. 49], що чітко простежується у встановленні джерел походження конотонімів. А кожен вимір – це новий аспект, напрям дослідження, можливість

вивчення з різних точок зору, наприклад, як поєднання в конотонімосферах колективного та особистого досвіду, універсального і національного, соціального та авторського.

За традиційним у лексикології принципом поля будова конотонімії підпорядковується загальній структурі, за якої в ній виділяють ядро, або базовий шар, у якому відбилися стереотипні знання про Всесвіт, і периферію, додаткові ознаки, що виникають внаслідок кумуляції світобачення кожного народу. Такий ракурс дозволяє структурувати в ній глобальні, національні та локальні елементи. Так, центр як глобальний компонент української конотонімії, її найщільніший і найчисельніший сектор утворюють інтерлінгвальні конотоніми, спільні для усієї конотонімії, оскільки їх джерелами творення є світова культура.

Наступний шар – національна інтралінгвальна конотонімія, скарбниця національної культури. На основі зібраного нами матеріалу можна припустити, що вона становить приблизно п’яту частину від числа інтерлінгвальної: із 1738 узуальних та оказіональних конотонімів та їх варіантів з активними і пригаслими конотемами в 11340 випадках ім’явжитку 345 у 2,5 тис. випадках належать до власне українського конотонімікону. Отже, у складі національної конотонімії кількість інтерлінгвальних конотонімів майже уп’ятеро переважає кількість інтралінгвальних. Стимулом для розвитку інтралінгвальних конотонімів є прагнення носіїв мови наблизити до себе й конкретизувати знайомими іменами світові зразки затребуваних типових стереотипів. Поле творення цього сектора може виходити за типові рамки світової конотонімії, підпадаючи під вплив національної ментальності як типу культури. Ступінь „іменитості” прецедентних імен, що служать основою для створення інтралінгвальних конотонімів, так само, як й інтерлінгвальних, є різним і залежить від освіченості, ерудованості, стереотипів мислення, соціального поширення імені, тобто від індивідуального ментального лексичного складу носія мови. А. Вежбицька використовує на позначення повноти та глибини концептуалізації терміни „концепт-мінімум” і „концепт-максимум”: у першому йдеться про неповне володіння смислом слова, властиве рядовому носієві мови щодо реалії, яка перебуває на

периферії його життєвої практики, у другому – про повне володіння смислом слова рядовим носієм мови [126, 127, 1040; 686, с.33].

Третій шар національної конотонімії − діалектні конотоніми та конотоніми локального зосередження, склад яких установлюється внаслідок територіальної поширеності імені. Вільно розсіюючись на периферії національної конотонімії, діалектні і локально зосереджені конотоніми посідають зовсім невеличку її частку (див. рис. 2.5).

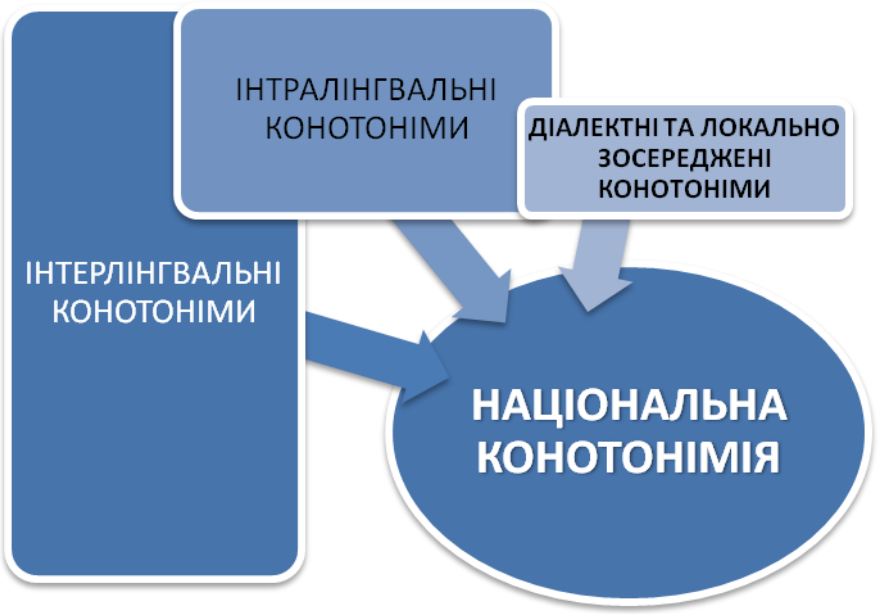

Рисунок 2.5.Склад національної конотонімії

Як відзначила В.А. Маслова, «виявлення національної своєрідності мовної картини світу полягає не у створенні якоїсь іншої, неповторної, відмінної від об'єктивно наявної картини світу, а у визначенні специфічного забарвлення цього світу, що зумовлене національною значущістю предметів, явищ, процесів, вибірковим ставленням до них, яке породжується специфікою діяльності, побутом і національною культурою цього народу» [502, с. 50].

Базуючись на основних архетипах, власне українські конотоніми зберігають ознаки давнього сприйняття світу у деміфонімних конотонімах. Так, конотонімами сакрального характеру є КО *Перун, Мара, Берегиня, Пан Господар.* Наприклад, *Мара́* − міфічна істота, найчастіше в образі злої потворної чаклунки; дохристиянське уособлення нечистої сили; злий дух, чорт, що заморочує людям розум

і вони роблять собі шкоду. Б. Грінченко наводить такі приклади: „*А Мара його знає! Хіба вгадаєш? Туди думка і сюди думка”, „Він звівся нінащо, ходив, як Мара, блідий, з божевільними, неспокійними блискучими очима”, „І до їх у хату темрява зайшла, − по кутках чорною Марою стала”* (пор. у мові: *марити, марення, марний, змарніти, марниця*) [Грінченко, II, с. 405]. Давнє значення приховане і в сучасних конотемах: 1. Чорт, нечиста сила. Фразеологізми: *мара його знає* – хто його знає, чорт його знає, ніхто не знає; *напускати мару* – заворожувати когось, напускати чари на кого-небудь; *що за мара!* – що воно таке! Що за чорт! (В. Жайворонок). Наприклад: *Знадвору у шибку ХТОСЬ дивиться широко розставленими очима. Хтось патлатий і страхітливий, як мара* (Хома А. Репетитор). *Відтак невістка чи то сіла, чи то приклеїлася до підлоги, проте за мить схопилася й вилетіла в сіни так нагло, що застряглу, очевидно, в горлянці трубку старий, таки більше схожий на мару, ніж на живого чоловіка, висмикував звідти довше, ніж моторошний жіночий крик розтинав порожнє вранішнє подвір’я* (Матіос М. Нація). 2. Навіювання, маячня: *А невдовзі організував свій бізнес, начеб стряхнувши з себе вічну Гаврилову мару, що досі сповивала його* (Іванина В. Любов і смерть узурпатора). Численними є відконотоніми: **ма́рити, ма́рення, ма́рний, змарні́ти, ма́рниця, обма́рити –** потрапити у полон Мари, відчути чиєсь навіювання: *... коли ця жінка повернулася до берега сама в човні, то його й геть обмарило* (Шкляр В. Кров кажана). *– Ні, мені це мариться. Ні, таки не мариться! І це мій Котюнчик?* (Веснич Ї. Душа).

Відлуння давнього міфологічного значення В.В. Жайворонок бачить в імені *Пан Госпóдар*. Це давнє язичницьке божество, найстарший бог Світла або Неба, можливо, Сварог, батько Дажбога; у колядках він гарний, пишний, гордий і багатий; живе на горі на великому дворі, який стоїть на сімох стовпах, обгороджений золотим терном, з дорогими золоченими воротьми; кругом нього слуги, а він сидить за понакриваними столами. «В образі Господаря вбачаємо якогось світлого бога, можливо, Білобога, старого, мудрого і поважного, явно старшого над богинею Сонцем та іншими небесними

світилами... *Ішов, перейшов місяць по небі: Зірниця сестриця каже: „Ходи до мене бога шукати!” Найшли ми бога, Пана Господаря* (колядка)» [277, с.75]. Як конотонім цей теонім вживається в обрядових різдвяних піснях – конотема, звична для сучасного носія мови, − ‘хазяїн’, ‘господар дому’ (звичайно господар-хлібороб), до якого шанобливо звертаються колядники (щедрувальники), вітаючи родину з Новим роком і Різдвом Христовим, зичачи їй усіляких гараздів: *Чи дома, дома цей пан-господар? Цей пан-господар на ім’я Михайло?* (колядка); *Щоб і хліб родився, Щоб і скот плодився, Щоб і наш пан-господар Нічим не журився* (колядка) (Жайворонок В. Знаки української етнокультури).

Певної трансформації під впливом внутрішньої структури зазнав теонім *Берегиня.* Берегиня-Мати – у дохристиянських віруваннях – Велика Богиня, головна богиня життя, добра і захисту людини від усякого зла, покровителька врожаїв; захисниця оселі, малих дітей від лиха, хвороб, смерті; зображувалася на білих рушниках (оберегах), що вивішувалися на вікнах, дверях і мали захищати людину від чорних сил; образ Берегині – ясночолої русалки, дбайливої охоронниці дівочої цноти і подружньої вірності можна побачити на кролевецьких рушниках; схематичний образ богині (символічна постать жінки з піднятими руками) вишивався на одязі, вирізьблювався на деревах, на дверях, віконницях, ґанках; її зображення дійшло до нас на збручанському ідолі. У діалектному мовленні – русалка („берегиня” < “берег”). Ю. Карпенко в одному з випусків «Культури слова» зазначав, що слово «берегиня» повернув нам В. Скуратівський, випустивши у 1987 році книгу під назвою “Берегиня”, в якій яскраво змальовано національні звичаї та обряди, передусім на території Полісся. Після цього *берегинями* почали називати тих жінок, що бережуть, оберігають щось суспільно цінне, зокрема родинне тепло, сім’ю, культурні надбання народу. Насправді берегині давньоукраїнської міфології зовсім не були оберегами і нічого не оберігали. «Новий тлумачний словник української мови» подає сучасне значення цього слова „русалка“ із позначкою „діалектне“ [550, т. 1, с. 128]. У давніх пам’ятках берегинь теж пов’язують з

водою, а не оберіганням. Наприклад, у тексті «Слово Святого Григорія ізобретено в толцех», який був укладений давньоукраїнським монахом-книжником у XII ст. і дійшов до нас у чотирьох списках XIV –XVII ст., знаходимо таке: “А друзии (моляться – Ю.К.) огневи и камению и ръкам и источникомъ и берегинямъ”; “а прежде того клали требу упирем и берегиням” [359, с.93].

Сучасне значення конотоніма: ’жінка, яка береже і підтримує домашнє вогнище, виступає покровом усьому родинному колу, передусім жінка-мати’ [276, с.33-34]. Своєрідний ракурс цього значення подано у М. Матіос: *Для нинішньої цивілізації, що асоціюється винятково з чоловічою гегемонією, навіть мільйоннодоларова жінка важить не більше, аніж жінка в історії України, в якій цілком гласно, але не так публічно, їй відведено роль наложниці, а для офіційних історичних опусів українській жінці придумано роль безстатевої берегині. І тільки* (Матіос М. Щоденник страченої).

Залишки дохристиянських вірувань простежуються сьогодні у нових референтних співзначеннях конотоніма *Дунай.* Пригаслі значення цього конотоніма сягають коренями у минуле. Так, по-перше, *Дунай* − міфічний образ головної річки; розлив, повінь, великий потік. *”Море, озеро, річка, джерело, колодязь, криничка тощо звалися в давнину „дунаєм”»* (В. Войтович). Підтверджує це і В.В. Жайворонок: «Дунай не лише уособлення річки, але й моря: „Як піду я до Дунаю, Гукну-крикну не помалу, − озветься моя доля По тім боці синього моря”, а також криниці: „Було мене утопити, де Дунай-криниця”» (В. Жайворонок, Знаки української етнокультури). У Б. Грінченка це «розлив води, взагалі велике накопичення води. „Ой за горами вода дунаями, ой там козаченько коня напуває. Понад дунаями вода стоянами, ой там козаченько коня напуває. Течуть річеньки, течуть бистренькі із тихого Дунаєньку. Текла вода з Дунаєчка, а другая з моря» (Грінченко, І, с. 456). Це значення спричинило появу назви міфічної водяної істоти, діви, подібної русалкам, − **дунавки** (за В. Войтовичем).

Друге давнє значення − міфічний образ богатиря у билинах [145]. Значення збереглося у російському фразеологізмі *Дунаем смотреть* – (застар.) ‘про похмурий, суворий погляд’, де Дунай – «символ билинного персонажа в народній поезії, який характеризує сильну і жорстоку людину» [319, с.12].

За припущенням В.В. Жайворонка: якщо слово подане з великої літери, то це, «судячи з веснянок, можливо, міфологічна істота як уособлення річки, потоку (мати дочку застерігає: „Не становись край Дунаю! Дунай зведе з ума: за рученьку іздавне, золот перстень іздійме”); у деяких піснях чесання дівчиною волосся (коси) безпосередньо пов’язується з уособленим Дунаєм: „Тихо, тихо Дунай воду несе, а ще тихше дівка косу чеше” (можливо, Дунай, символізуючи звабника, віщує нещасливу дівочу долю) [276, с.206].

У сучасній мові КО *Дунай* так само позначає річку, швидку воду, але вже лише із легким ореолом прадавньої міфічної сили. Ще одна конотема КО *Дунай*, теж пов’язана із давнім сприйманням світу, в якому річка була кордоном, уже наводилася – ‘рубіж, межа’.

В українській конотонімії простежується народна традиція уникати прямого називання нечистої сили. Так, для позначення заборонених понять використовувались особові імена, наприклад, *Антипко* (варіанти вживання: *антипко, „антипко”*) та *Гнат* (варіанти: *Гнат безп’ятий, Гнат-безп’ятко*). КО *Антипко* часто називає просто будь-яку нечисту силу: *А люди плакали, мов на похоронах, і зичили Оросові, який зачинився в будинку, аби його „шляк упік”, „перуни потяли” і щоб у його господі завівся „антипко”* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс); *Коли Олесь загинув, все місто гомоніло, що Тереза здобула собі Матолича при допомозі „антипка”, бо все, що людина отримує від нього, є непевним, недовговічним* (Там само). У Б. Грінченка *антипко* – чорт, якому дверима відбито п’ятки, від чого він кульгає: *Антипко (хованець) викльовується з курячого зноска* (Грінченко, І, с. 8). *Якого антипка кричиш?* (там само). В усному мовленні це ім’я використовується також як лайливе слово. *Ну, ну, ти, антипку! Цур тобі та дзусь!* (І. Франко; Цит. за: Жайворонок В. Знаки української етнокультури).

Гнат безп'ятий, Гнат-безп'ятко – біс, чорт, нечиста сила. *Я вам, куме, признаюсь, що сам ходив під Івана Купайла, як мені казано, на роздоріжжя.. Повірте, звав, нехай Бог простить, Гната безп'ятого. Й так що ж – не вийшов, тільки налякав* (І. Карпенко-Карий. Цит. за "Словником фразеологізмів української мови"); – *Ой, мовчи, старий гріховоднику. Чого навчати дитину проти Святої неділі? – докірливо говорить бабуся, яка ніколи чорта не називала своїм ім'ям, а тільки – Гнатом-безп'ятком або тим, хто в греблі сидить* (М. Стельмах. Цит. за "Словником фразеологізмів української мови").

Відгомоном світової історії можна назвати низку співзначень, що розвинулися у конотонімосфері топоніма *Єгипет*. Як зазначалося, кореферентне співзначення виникло ще у давніх православних текстах, де топонім *Єгипет* позначав землі, що перебувають під владою диявола [199, 376]. На основі цього значення, на нашу думку, розвинулось значення "грішний", яке втілилося у таких словосполученнях:

Єгипетська баба: *..єгипетська баба – дуже зла баба (мума); єгипетський полон – дуже тяжка неволя; єгипетська праця – тяжка, виснажлива праця; єгипетська тьма – непроглядна темрява* (Жайворонок В. Знаки української етнокультури).

Єгипетська тьма − 'непроглядна, густа темрява': *Баба сидить у кутку й лиш очима світить, а ми в одно ворота дозираємо. Лиш би хто намкнувся – бабу під піл, у тьму єгипетську* (Портяк В. Гуцульський рік).

Єгипетська ніч − 'грішна': *Де? Та хоч на цьому дивані, що стоїть на розі вулиці. Його викинули дбайливі господарі, й тепер Жорж може справити на ньому чергову Єгипетську ніч* (Кимличенко І. Сьогодні сонячно).

Єгипетська кара (книж.) – 'неймовірно тяжка невільницька праця'. Пор. **єгипетська робота**. *Хто живий зоставався з того люду, той гине на єгипетській роботі* (Леся Українка); *Не тяжкість оцієї єгипетської роботи гнітить його, гнітить те, що за людину тебе не вважають* (О. Гончар). (Фразеологічний словник української мови, т. 1, с. 184).

Єгипетський полон; єгипетська неволя – ‘важке, нужденне, підневільне життя’. *І знов настав єгипетський полон, та не в чужій землі, а в нашій власній* (Леся Українка); – *Роз’єднаність і хатократство тримають нас, Іване, в єгипетському полоні шляхти та єзуїтів* (В. Шевчук); (Словник фразеологізмів української мови).

На основі іншого співзначення прикметника *єгипетський* – ‘давній’ утворюється фразеологізм **вернутися до єгипетських горщиків** – почати спочатку; повернутися до початкового стану. *Але вимагати від нас, щоб ми знов до єгипетських горщиків вернулись, тобто взяли на себе кайдани й пішли до Тобоса – це все одно, що просити печеного льоду або запевняти, що вже ніч надворі, коли ще тільки десята ранку* (Фразеологія перекладів Миколи Лукаша).

Типовими для загальної конотонімії вважаємо українські конотонімні топонімні перифрази на базі концепту власної назви *Афіни* (варіант *Атени*) − ’вогнище культури’, ’центр культурного життя’, − якими Україна прагла прославити власні осередки освіти і культури. До узуальних інтерлінгвальних перифраз із ключовим словом *Афіни*, які розвинулися на позначення високого рівня культури міст Единбург, Бостон, Берлін, Мюнхен, Дерпт (Тарту) у світовій конотонімії і засвідчені нами у складі українській конотонімії, додаємо такі узуальні інтралінгвальні:

1. **Волинські Афіни (Атени)** – так називають два міста: **а)** м. Кременець в північній частині Тернопільщини, через відому в історії Волинську гімназію і **б)** м. Острог за Острозьку академію.

2. **Чернігівські Афіни (Атени)**: **а).** Чернігівський колегіум і **б)** літературний гурток Лазаря Барановича (XVII- XVIII ст.), до якого входили відомі тогочасні письменники та проповідники Данило Туптало, Іоникій Галятовський, Лаврентій Крщонович, Іван Величковський, Іван Орновський та чимало інших.

3. **Українські Афіни (Атени)**: **а)**. Полтава; **б)**. Кіровоград (Єлисаветград); **в)**. Перемишль. *Перемишль став важливим осередком галицького національного відродження, який називали «Атенами над Сяном»* (Духовні святині).

Конотонімний простір світових конотонімів в українській конотонімії розширюється за рахунок власних джерел. В інтралінгвальній конотонімії інтерлінгвальні КО набувають своїх синонімів локального характеру. Так, уже згадувалося, що на думку деяких дослідників, образ вічного блукальця Марка Проклятого з легенди – український варіант міфологеми **Агасвера** – Вічного Жида [602]. Але проектується він в українську конотонімію по-своєму: основну конотему ‘неспокійна, непосидюча людина’ цей конотонім розвиває під впливом фразеологізму **товчеться (колотиться), як Марко по пеклу**, звідси ще один варіант конотоніма − *пекельний Марко*. Синонімом слов’янському *Кощеєві Безсмертному* став поліський *Чахлик Невмирущий*, *Буратіно − Дем’янко Дерев’янко*, світовим висотам *Монблану, Евересту, Альпам – Говерла;* російській *хохломі* – українські *петриківка* й *опішня.*

Українські інтралінгвальні конотоніми *Банкова* і *Грушевського* поповнюють арсенал інтерлінгвальних КО, створених універсальним традиційним способом синонімічного називання влади та уряду внаслідок метонімічного перенесення назви місцевості на розміщений на ній заклад.

Грушевського − одна з вулиць Києва, зокрема історичної місцевості Липки у Печерському районі. Виникла вздовж давнього, відомого від часів Київської Русі, Іванівського шляху. Сучасну назву отримала у 1991 році на честь українського історика і політика Михайла Грушевського. На вулиці Грушевського розташована Верховна Рада (буд. № 5), Кабінет Міністрів (№12/2), Будинок уряду України, зведений у 1936-3 рр. Конотема: ‘уряд, Верховна Рада’.

Банкова – вулиця Києва, що виникла у 70-і роки XIX ст. і була прокладена через колишню садибу генерал-губернатора Ф. Трепова. Паралельні назви: Царедворська, Треповська та ін. Сучасна назва походить від будівлі Київської контори Державного банку (тепер вул. Інститутська, 7), зведеної 1840 року. На Банковій, № 9-11 розміщується секретаріат Президента. Конотема: ‘Президент України та його адміністрація’. *Банкова вимагає від Генпрокуратури закрити справу зятя Черновецького; Банкова пояснила причини звільнення*

послів; Банкова поклала на стіл нові козирі: чим багата опозиція; Банкова визнала провальною роботу Кабміну в енергетиці; На Банковій передрікають ревальвацію гривні; Банкова банкує (за мат. Інтернету). Звернімо увагу на ономастичну гру в останньому прикладі: сучасний публіцистичний стиль дозволяє собі дещо знижений тон через звернення до лексем розмовного характеру. *Банкувати* – ‘здавати карти партнерам, маючи в своєму розпорядженні банк, тобто всю поставлену на кін суму’ [ТСУМ, т. 1, с. 88-89]. Каламбур будується на грі омонімів *банк* – ‘фінансова установа’ як прихованій інформації кореневого компонента конотоніма і *банк* – ‘ставка у картярських іграх’. І все це покриває парасоль значення конотоніма *Банкова* – ‘Президент України та його адміністрація’. Отже, якщо Банкова банкує, то вона і виграє.

Повтором загальної моделі творення назви банкнот за іменем тих осіб, чиї зображення на них фігурують, стало називання гривні у молодіжному середовищі (у письмовому відтворенні як з великої, так і з малої літери): *Володимир, богдан, хмельницький, бодя, мазепа, мазепки, Франко, грушевський, михайлики, Шевченко, тарасики, леся.* Пор., наприклад, *вашингтон* у позначенні номіналу долара: *Усі країни визначили суму призових своїм олімпійцям. Найбільше пропонує за олімпійське «золото» Сінгапур – 575 тисяч американських доларів. Взагалі найбільші винагороди обіцяють в азіатських країнах. Навіть Казахстан запевнив, що виплатить за чемпіонство 100 тисяч «вашинґтонів», рівно стільки, скільки й США* (За вільну Україну, 15.09.2000). *Володимир* – 1 гривня: *Стежте за рекламою, готуючи без малого „штуку” (тисячу) володимирів, хто має можливість стежити за новинкам науки* (КСЖЛУМ, 76). *Мазе́па, мазе́пка* – 10 гривень: *Чуєш, Григоровичу, ти б мені одного Мазепу позичив... – Га?.. – Ну, кажу, позич десять гривень до жінчиної зарплати* (Стусенко О. Чорні вогні); *До чогось присобачаться і вимордують пару мазепок „на пропой”* (Невидайло Л. Останній із проклятих – цит. за КСЖЛУМ, с.168). *Леся, леська* – 200 гривень: *Підійшов до тота шо кричав зі словами «чйо ти, добазарімся, шеф», сунув йому (якщо*

мене не підвів мій орлиний зір) пару папірців з Леською (Волошин Б. Галицький синопсис. http: //gorodok.lviv.ua/ index.php? option=com).

Справжній золотий запас кожної інтралінгвальної конотонімії складають депоетонімні конотоніми, джерелом яких є національна література. Яскравими зразками стали такі конотоніми: *Проня Прокопівна, Голохвастов, Стецько, Шельменко, Пузир, баба Палажка і баба Параска, Явдоха Зубиха, Конотопська відьма, Хома Гудзь, Глитай, Кайдаші,* Шевченкові *Катерина, Гнучкошиєнко, Кирпа-Гнучкошиєнко(-в)* та ін.

Проня Прокопівна − комедійний персонаж п'єси М. Старицького „За двома зайцями". Велику роль у популяризації образу відіграв кінофільм за мотивами п'єси, де роль Проні Прокопівни зіграла Маргарита Криницина. У Києві, а пізніше в Черкасах з'явились скульптури Проні Сірко та Свирида Голохвастова, прототипами яких послужили артисти О. Борисов та М. Криницина. Конотонім характеризується двома конотемами: 'дурепа' і 'некрасива жінка'. Друга конотема, очевидно, розвинулася під впливом кінообразу, майстерно зіграного М. Криниципою.

Пузир − головний персонаж п'єси І. Карпенка-Карого „Хазяїн". Сучасні значення: 'хазяїн' та 'ділок, бізнесмен'.

Ба́ба Пала́жка і ба́ба Пара́ска − персонажі повістей І. Нечуя-Левицького: *...його перу належать, серед іншого, дві комічні повісті про бабу Палажку і бабу Параску, непримиренних ворогинь, що, на втіху читачеві, безугавно лаються й чубляться між собою… (імена двох сварливих бабів стали в Україні загальниковими)* (Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоби до української ґендерної міфології). Ці конотоніми активно вживаються і у публіцистиці, і у розмовному мовленні, окреслюючи найчастіше ситуацію сварки та поведінки сварливих бабів: *Київські вибори: двомісячник баби Параски і баби Палажки* (назва статті Любові Федорової, «Главред», 23.05.2008); *– Як? – вона стала в позу баби Параски: руки в боки і півобертом до нього. – Я тобі... – І що ти мені?.. – Сама знаєш. Умна, в ложці не спіймаєш...* (Іванина В. Любов і смерть узурпатора); *Якби минулого року на Майдані хтось уголос*

сказав, що не мине і року, як помаранчеві вожді будуть вести між собою „полеміку у форматі баби Палажки і баби Параски”, його би дружно звинуватили у накликанні на Україну страшного прокляття (Молодий буковинець, 23.09.2005); *Архетипом наших зібрань є змістовна дискусія «баби Палажки з бабою Параскою»* (Життя і політика: Що нами керує?).

Наведені конотоніми розвинули значення ‘проста, звичайна людина’: *Баби Палажки, баби Параски та інші баби. Хто буде користуватись електронними словниками з української мови?* (назва статті у «Дзеркалі тижня», 01.04.2006); *...це городяни, і мовні смаки сучасних українців – це не баба Палажка і баба Параска, а мова тележурналістів Юрія Макарова і Алли Мазур, співаків Руслани Лижичко та Олександра Пономарьова* (http://ualogos.kiev.ua/toprint).

На основі цих депоетонімних конотонімів виникли кілька сталих словосполучень. Наприклад, **баба Палажка і баба Параска відпочивають** − фраза, модель якої досить продуктивна в сучасному розмовному мовленні. Вона − сигнал того, що міцно усталені давні зразки якоїсь ознаки чи ситуації уже не діють і повинні „відпочити”, поступившись місцем іншим новим еталонам, сучаснішим і сильнішим. Так, наведена фраза вживається для позначення великої сварки. *В. Ющенко і Ю. Тимошенко криють один одного у прямому ефірі. Баба Палажка і баба Параска відпочивають.* Статтю супроводжує фото: В. Ющенко і Ю. Тимошенко слухають виступ *баби Параски* на Майдані (www.tribuna.org.ua. 03.02.2009). Якось своєрідно вписалася у цю конотонімосферу **баба Параска** − Параска Королюк, учасниця подій Майдану-2004: *Символ Майдану – баба Параска* (Новини. Дзеркало тижня. Українська правда). Ім’я цієї жінки через непоширеність у сучасному українському іменнику, її власну безцеремонну поведінку, популяризацію засобами масової інформаці і, зрештою, через широку відомість поетонімів не могло не викликати асоціацій з образами баби Палажки і баби Параски: *У той час, коли баба Параска на дорогому «джипі» з прапорами роз’їжджала центром столиці, у далекому українському селі баба Палажка знаряддями праці часів Київської Русі – сапою і лопатою обробляла*

свій город…. Така вона, політика по-українськи: господар країни – народ − оре з ранку до ночі, щоб вижити, а слуги народу з жиру бісяться (Штанько А. Вихід там, де вхід).

Безперечно, усвідомлюючи всякі сварки як суспільний негатив, їх осуджують: *Оці «моя хата скраю…», оці «баби Параски і баби Палажки», оці негативи, що зумисно кидаються на нас в намаганні змінити колективну пам'ять…* (Поштовх, 22.03.2009). Але **синдром баби Палажки і баби Параски** все ж діє: *Відсутність порозуміння між українськими політиками найвищого рангу автор називає «синдромом баби Палажки і баби Параски». Але якщо дії та вчинки персонажів оповідання класика української літератури Івана Нечуя-Левицького викликають сміх, то привселюдне з'ясування стосунків між прем'єром і президентом не може не відбитись на суспільних настроях, на іміджеві держави* (Українська правда, 20.02.2009). Назва статті − «Синдром баби Палажки і баби Параски, або Коли всохне груша» − натяком на засохлу грушу відсилає читача до інших „віртуозів сварки" – *Кайдашів*, що теж є продуктивним інтралінгвальним депоетонімним конотонімом. Проникнувши у фразеологію, конотоніми стали підґрунтям для появи приказок **як (мов, ніби** і т. ін.**) [та] баба Палажка (і баба Параска)**, які «Словник фразеологізмів української мови» тлумачить як 'язикатий, чванливий, пихатий'. *Був час, коли Гітлер не мовчав перед німцями «мов скеля», він був охочий до самохвальби, як та баба Палажка* (П. Козланюк. Цит. за «Словником фразеологізмів української мови»).

Серед інтралінгвальних конотативних топонімів депоетонімного походження нам трапився лише один – *Васюківка* − провінційне містечко з роману Вс. Нестайка "Тореадори з Васюківки", маловідома аналогія до *Васюків* І. Ільфа та Е. Петрова з роману "Дванадцять стільців ". *"Тореадорам з Верховної Васюківки"* називає свої рубаї Д. Пилипчук.

Тема провінційності, як уже зазначалося, в українській конотонімії передається цілим рядом конотонімних топонімів (*Жмеринка, Бердичев, Зачепилівка, Крижопіль, Хацапетівка, Кобеляки, Чорторий*) і пейоративних квазітопонімів (*Кислодрищенськ,*

Задупинськ (Задупінськ), Зажопинськ (Зажопінськ), Мухосранськ, Засранськ). Майже всі вони функціонують і в російській мові, тому інтралінгвальними їх називати не випадає.

В українській інтралінгвальній конотонімії полишили слід непересічні особистості нашої історії *Маруся Чурай, Іван Богун, Пилип Орлик, Олекса Довбуш, Устим Кармелюк, В'ячеслав Чорновіл*, імена яких стали конотонімами на позначення людей справжнього гарту, талановитих і мужніх вільнолюбців. Утім, через високу символічність та урочистість ці імена часто виступають оказіональними, тому їх логічніше віднести до мезонімів.

В українському суспільстві були і є постаті, що прославили Україну як край, знаменитий силачами, богатирями: *Жаботинський, Піддубний, Кличко*; відомий вдалими результатами напруженої праці: так, зелені великі яблука, які в народі називають *семиринка*, своєю назвою завдячують прізвищу відомого українського вченого Л.В. Симиренка (1855-1920). Родове прізвище цього вченого також функціонує в українській конотонімії на позначення меценатства: *де ви сьогодні, симиренки, ханенки, терещенки?* („УК", „УС", „Дон.", „Львів. газета").

Привабливим диваком і справжньою легендою став *дід Панас* − популярний ведучий дитячої телепередачі "На добраніч, діти", заслужений артист України Петро Юхимович Вескляров (1911-1994), ім'я якого й досі згадують із теплою посмішкою. За переказами, його було звільнено за нецензурні вислови на одній із вечірніх дитячих передач. Але немає жодного достовірного свідчення про той випадок. *Діда Панаса звинувачували у націоналізмі, а в 70-х роках кілька разів навіть пробували звільнити з роботи. Але народ бив на сполох: «Куди зник Дід Панас? Поверніть його негайно! Без нього діти не можуть спати!» Після Діда Панаса було ще 5 дідів, і жодного не було харизматичного…* (за матеріалами Інтернету). Про популярність Діда Панаса свідчать анекдоти, численні „правдиві" розповіді. Наприклад: *Дід Панас виступає у «Вечірній казці»: «Діточки! Я захворів. Тому попросіть ваших батьків, хай почитають вам казочки дідуся Брежнєва «Мала Земля», «Відродження» і «Цілина». А якщо батьки*

не захочуть читати вам казочки, ви напишіть мені на адресу: Київ, КДБдейка» (Українські анекдоти).

Сьогодні *дід Панас* − поширений конотонім, який має такі значення: 1. Оповідач, що не церемониться у висловах. *Як який-небудь дід Панас, він часом дозволяв собі інколи і міцне слівце* (Соколов М. Мрії старого теслі); *Ось і в нас уже свій Дід Панас є!* (Як кашкайчик на Вінниччину їздив); *Дід Панас про БЮТ, Сірожу Терьохіна і Інтернет* (Інформпорн, 07.08.2009). 2. Казкар, вигадник, брехун: *І знову на екранах „байкар-казкар" Дід Панас-Садовий, у якого все вже побудовано і зроблено!* (відгук на фразу міського голови Львова Андрія Садового про готовність міста до Євро-2012, Stadion.lviv/ua); *Політичні казки Діда Панаса* (назва оповідання Тимура Литовченка)*; Казки фентезі діда Панаса «Звіздяні війни», епізод другий* (Gorynuch. Home); *Політбайки діда Панаса* (Главред, 06.08.2009). Конотонім послужив дошкульною сатирою для викриття політичних вигадок правлячих осіб: *Новий дід Панас* – підпис під карикатурою − стилізований під Діда Панаса (у брилі та вишиванці) портрет В. Ющенка із текстом його „казки": «Я бачу Україну справедливою і заможною європейською державою…».

Значна кількість відконотонімних утворень підтверджує популярність цього образу, наприклад, у моделі **а-ля Дід Панас** – ‘подібний до Діда Панаса': *Врятувати ситуацію можна буде хіба що появою на наших екранах пари-трійки українських державних мужів „а-ля Дід Панас"* (Галицькі контракти, №40, жовтень 2000). Варіанти: **казочка а-ля Дід Панас**, **байки а-ля Дід Панас**, **бриль солом'яний а-ля Дід Панас** тощо: *На ньому був солом'яний бриль а-ля дід Панас. То все казочки (байки) а-ля дід Панас* (за матеріалами Інтернету). Інші сполучення: **байки (казки) Діда Панаса** − 'неправдоподібна розповідь'. *То все казки діда Панаса* (Сторожинецький портал). **Хрещений Юлі Дід Панас** (Finsty.mediona.com/ua) − натяк на облудність «казкових» обіцянок Ю. Тимошенко. **«Гонуки діда Панаса»** − назва музичної групи з м. Сокаль, учасники якої наслідували його імідж і поведінку.

Поширена фраза за вже згадуваною моделлю: **дід Панас відпочиває**, де ім'я *дід Панас* є втіленням чергових вигадок. *Сайт Борисполя такі казки розповідає, що дід Панас відпочиває. Там і Дніпроавіа двічі на день у Львів літає…* (Форум українського Спотгерського сайту).

У всі часи світова культура як одну з вічних цінностей підтримувала мотив чистого кохання, вічної взаємної любові, що виявився в парних іменах *Трістан і Ізольда, Дафніс і Хлоя, Ромео і Джульєтта, Руслан і Людмила.* У слов'янській конотонімії такими іменами є *Іван і Марія*. Вони народжені фольклором і функціонують переважно у світі народних назв, наприклад, досить часто − для називання рослин із різними типами квітів і листя, що характерне не лише для української мови: *Іван-Марія, Іван-да-Марія, Іван-та-Марія* (фіалка триколірна), *Іван-та-Марія* (перестріч гайовий), *іван-і-мар'я* (двоколірна картопля). Утім, в українській мові таке сполучення нестійке, про що свідчить інший варіант назви рослини (льонку звичайного) – *Іван-та-Ганна* [712, с. 70]. Крім того, інтерлінгвальні конотоніми символізують закоханих хлопця і дівчину, а слов'янські – нерозлучних.

У фольклорі Карпат іменами нерозлучної пари часто виступають антропоніми *Іван* і *Марічка*. Саме так назвав і М. Коцюбинський героїв своєї повісті «Тіні забутих предків». У літературознавчих статтях ці образи осмислюються як *карпатські Ромео і Джульєтта.* Популяризації конотонімного сполучення *Іван і Марічка* значно сприяв кінофільм С. Параджанова, де роль Івана зіграв Іван Миколайчук. Його дружину – відому співачку Марічку Миколайчук теж знали і любили в Україні. Тож не дивно, що й сучасний активно діючий інтернетівський сайт, або як на ньому заявлено, «інтернетова світличка», сайт-спогади та статті про Івана Миколайчука та його дружину, названо **«Іван тай Марічка».** *Інтернет-світличка несе в собі позитивні настрої – це Любов* (Від її засновників).

Цю ж саму сему – нерозлучності, сему пари мають фольклорні римовані імена-сполучення: *Семен та Одарочка* (варіанти: *Максим і Одарочка, Панас і Одарочка, Мартин та Одарочка*): *Так вже і мозолять очі, солодка парочка, сучасні Семен та Одарочка, Пат і Паташон,*

Кржемелик і Вахмурка, Шерочка з Машерочкою, Льолік і Болік, Немирович і Данченко (Українська правда, 12.10.2009); *Гарна парочка Семен та Одарочка* (Фотоконкурс «Мій Валентин і моя Валентина»); *Достойна парочка – Панас та Одарочка; Парочка – Мартин та Одарочка* (Українські прислів'я та приказки).

Як локально обмежені через різний ступінь відомості і популярності сприймаються конотоніми на позначення вірної пари закоханих *Довбуш і Дзвінка.*

Образ сімейної пари, що постійно свариться, втілюють конотоніми *Одарка і Карась*, утворені від імен персонажів опери С. Гулака-Артемовського „Запорожець за Дунаєм". *...благополучно добрався до рідних порогів. Звісно, зустріч – в стилі найкращих традицій «Карася і Одарки»* (Львівський форум. Сварки. 03.05.2007); *Півень і курка – достеменно Одарка і Карась із знаменитої опери* (Петриківські квіти серед київських снігів –прес-реліз виставки петриківських майстринь). Із появою на політичній арені жінки-політика Юлії Тимошенко у мові публіцистики виникають асоціації «сімейних політичних сварок»: *Ніхто не почує політичних сварок по-сімейному «Одарка і Карась»* (ПерсоналПлюс, 16-22 жовтня 2008 р.); *Адже всім відомо, що українська жінка – це Одарка, якій потрібна влада як не над своїм Карасем, то хоча б над чужими чоловіками* (Грабовська І. Українська жінка й політика: реальність і проблеми); *На олімпі державному крик – «дебатують» Карась і Одарка. Як же так: всенародний порив Звівся в нас до кухонної сварки* (Стороженко П. На злобу дня; Вечірня Полтава, 01.04.2009). *Передвиборчий дует Одарки Тимошенко і Карася Януковича*: *сучасна версія безсмертного дуета у виконанні В. Данильця і В. Моїсеєнка* (назва естрадного номера: Політика: усі новини, 05.02.2010).

На основі тексту дуету Одарки і Карася виникло відконотонімне сполучення **Карась Карасем**, що передає значення 'людина, що заблукала': *Заблудився, каже, я в дорозі – Карась Карасем* (Драч І. Український бумеранг, або Слово на смерть академіка Александрова).

Яскравими інтралінгвальними конотонімами є вже згадувані конотоніми деантропонімного походження, імена-характеристики

Микита, Микула, Гаврило, Солопій, Гершко, Данило, Кирило, Мартин, Хома, Олена довгопелена (‘неохайна, ледача’)*, Параска* (‘легковажна’, ‘невправна’), *Галя* (‘простакувата’)*, Гапка, Хівря, Химка, Хвеська.*

Унаслідок метонімічного перенесення імен майстринь на назви народних виробів, атакож візерунків писанок, вишивки тощо виникли конотоніми *галинка, катеринка, парасочка, настунька, наталка* [671]. Відомий також танець *катеринка*. Оскільки така традиція засвідчена на Прикарпатті, останні конотоніми доречно було б віднести до сектора діалектних і локально зосереджених. До цього ж сектора відносимо конотоніми, знайдені у діалектних словниках: *галя* – ‘проводова радіоточка’. *Службовий джип. В приймальні – ляля. Зв’язок наверх – мобілка. Зв’язок з народом – галя* (Чучка П. Еліта. Із “Українсько-українського словника незрозумілих слів”); *На Перечинщині нараховується понад п’ять тисяч радіоточок. За їх прослуховування щомісяця належить сплачувати по 50 копійок. Та, на жаль, за „Галю” розраховуються хіба що одиниці* (Срібна земля – Фест, Ужгород, 16.10.1997). *Галка* – ‘нижня спідниця’; *Шимон* – ‘двірник’; *клави* – ‘зуби’; *цербер* – ‘вахтер’; *Горпина* – ‘велика жінка’; *маланка* – ‘молода дівчина’ [Словник львівської гвари]; територіально обмежені фонетичні варіанти інтер- та інтралінгвальних конотонімів: розм. *геракакл* – ‘хлюпік’; *Гамеричка* – ‘чужа країна’; *Вотелло* – ‘ревнивець’; *Відорщі* – ‘Водохреща’, *Мусій* – ‘вождь, ватажок’, книж. *Атени* – ‘вогнище освіти і культури’; *Голгота* – ‘місце страждань’.

Конотонімогенез української конотонімії позначено загальними закономірностями, зокрема, у сфері деантропонімної, детопонімної, дезоонімної, депоетонімної, декосмонімної, дехрематонімної конотонімії. Для творення інтралінгвальних конотонімів використовуються, як правило, такі самі моделі, джерела, вектори кореферентності, як і для інтерлінгвальних.

У результаті аналізу конотонімогенезу зібраних нами українських конотонімів своєрідними тенденціями його формування і розвитку можна назвати такі:

1. Міфічна складова будь-якого конотонімогенезу повинна містити певний набір своєрідних національних легенд, які

забезпечують глибинну характеристику власної назви, її архетипних підвалин. На жаль, українська міфологія збереглася мало, нових усталених і прийнятних для суспільства легенд міфотворчого ряду офіційною елітою запропоновано не було. Тому довго зберігають свій потенціал античні конотоніми. Так, показовим є використання античних імен у прагматонімах: *«Геркулес»* −‘в’язка каша’, *«Артеміда»* −‘українська торгова марка з виробництва харчових продуктів і напоїв’, *«Антей»* −‘літак-велетень’. Потужною силою конотонімотворчості стала сакральна православна онімія, укорінившись в основі української конотонімії (*Єрусалим, Віфлеєм, Армагеддон, Апокаліпсис, Едем, Содом та Гомора*). За ситуації, коли міцнішають позиції масової культури, яка руйнує культурні цінності та етику людських взаємин, і відсутня національна політика державного рівня, міфологічний і сакральний світ конотонімів допомагає зберегти орієнтацію на загальнолюдські цінності.

2. Народна культура залишається основним джерелом творення інтралінгвальних українських конотонімів. Популярності депоетонімних, детопонімних та деяких інших типів конотонімів сприяє їх наближення до народних (*Дід Панас, Одарка і Карась, баба Палажка і баба Параска*; *Зачепилівка, Крижопіль, Кобеляки, Чорторий; Чумацький Шлях, Стожари*).

3. Традиційно акцентована почуттєвість української культури сприяла появі в конотонімії таких власних назв, які культивували трагічність історії та сучасного стану країни. Але розвитку цієї ситуації досить часто бракує історичної обґрунтованості, народної мудрості і загальнонаціонального сприйняття, тому активізовані оніми залишаються на рівні оказіональних конотонімів, відзначаються несталістю у частотності вжитку і швидко відходять до пасивного складу (*Батурин, Биківня, Жовті Води, Канів, Чигирин, Крути, Базар; Калнишевський (Калниш), Петлюра*). Інша причина пасивності цих конотонімів мовна – зведення їх до символів, які мають вище значення, ніж конотоніми. До символічного значення конотоніми рідко можуть доторкнутися. Бо – високо.

4. Семантичне навантаження конотонімів залежить від особливостей сприйняття дійсності, національної ментальності. Часом великого значення набуває та сама згадувана раніше почуттєвість. Наприклад, у формуванні конотонімосфери КО *Моїсей, Троя, Карфаген* значеннєва наповнюваність широко розгорнулася завдяки пропусканню цих конотонімів крізь призму власної історії. Різні конотеми можуть розвивати спільні конотоніми різних мов (*Адам, Дон Кіхот* у світовій конотонімії; *Америка, Потьомкін* – у російській та українській тощо).

5. У сучасній конотонімії намічається тенденція до поширення розряду конотонімних прагматонімів. Наприклад, засвідчено кілька розмовних конотонімів на позначення поїздів: *Червона рута* – ‘приміський дизель на Західній Україні’: *У Долині я маю шанс піймати за хвіст червону руту до Франика. Червона рута – це приміський дизель, з тих, про які я згадував як про найповільніше з чудес залізничного генія* (Андрухович Ю. Таємниця). *Фантомас* – ‘потяг Київського метрополітену’. *Той найперший потяг, пригадує Іван Чубенко, називали «Фантомас». Мовляв, такий же непередбачуваний, як і популярний на той час кіногерой* (Від жетона до вагона: у метрополітені сьогодні відкрили музей, Новини, 04.04.2010). *Фантомасами* називають у багатьох місцевостях старі пам’ятники, що вже позеленіли від старості. Особове ім’я *Галя* одержала статуя на Майдані Незалежності у Києві. Офіційні іменування теж ніби оглядаються на народні мовленнєві традиції: вулична прибиральна машина одержала назву «*Бродвей*», а «*на Полтавщині ОАО «Галещина, машзавод» почали випускати ґрунтообробні агрегати, названі іменами літературних героїв. Зокрема, культиватори одержали назви «Вакула», «Козак Пацюк», борони – «Солоха» і «Явдоха». Про це агентству «Контракт-медіа» повідомив голова правління ОАО «Галещина, машзавод» Василь Ковтун. На його думку, таке несподіване для багатьох залучення імен відомих літературних персонажів допоможе підприємству у здійсненні спільної маркетингової та рекламної політики*» (MIG.news, 05.09.2003). Коментуючи таке повідомлення, нагадаємо, що Солоха і Явдоха –

літературні імена відьом і дуже сумнівно, що вони доречні для назви сільськогосподарських агрегатів.

6. Деякі поняття в українській конотонімії передаються лише запозиченими конотонімами. Наприклад, конотема ‘винахідник-самоучка’ має тільки два вираження: *Кулібін* і *Самодєлкін*, і обидва взято з російської конотонімії.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Просторові та часові зони перетину конотонімосфер української та інших мов висвітлюють існування таких фрагментів мовних картин світу, які виявили подібність і засвідчили корисність аналізу світоглядного комплексу різних мов та культур. Ця інформація, опинившись поза часом і простором, лексично втілилась у конотонімії як універсальному явищі багатьох мов.

Розглядаючи інтерлінгвальну та інтралінгвальну мінливість семантичного простору власної назви, ми дійшли таких висновків:

1. У процесі функціонування (як правило, у межах розмовного, публіцистичного та художнього стилів) семантична структура власної назви здатна перебудовуватись, набуваючи пояснювальної сили. На перше місце в онімній семантичній структурі переміщаються семи конотативного рівня, що відбивають суб’єктивне сприйняття іменованого об’єкта. Поштовхом до появи нової онімної одиниці, названої конотонімом, є прагнення образно назвати інший денотат, що виявляє спільні ознаки з відомим мовцю об’єктом.

2. Вторинне значення оніма мотивується первинним, оскільки спирається на асоціації як основний двигун механізмів мислення. Встановлення асоціативних зв’язків можливе за умови певного ступеня відомості первинного знака, що усталилось як поняття прецедентності.

3. Розуміння конотації передбачає творче зусилля, яке вимагає від мовця і реципієнта індивідуального смаку та естетичної й інтелектуальної, часом енциклопедичної підготовки. Тому процес виникнення конотоніма слід трактувати як когнітивний процес, що

має два етапи: конструювання нового значення та його відтворення, розпізнавання, сприйняття, осмислення знань, одержаних через ім’я, і переведення сприйнятої у почуттях інформації у факт свідомості.

4. Джерелами творення конотонімів більшою чи меншою мірою виступають практично всі онімні розряди: антропоніми та міфоантропоніми, топоніми та міфотопоніми, біблійні імена, поетоніми, різні знаки культури (домоніми, в тому числі назви храмів, фортець, інших відомих історичних будівель, мистецьких творів тощо, а також батальйоніми, історичні та фольклорні імена), ергоніми, хрематоніми, наутоніми, назви кіно- та телефільмів, зооніми й т. ін. У результаті конотонімізації відбувається підведення позначуваного факту (явища, поняття) під той чи інший набір ознак-мотивантів, включення їх у певний понятєвий ряд за певною моделлю, що породжує своєрідну подвійну референцію.

5. Ступінь конотонімізації залежить від повторюваності вживання позначень нових денотатів. Пасивний конотонім внаслідок оказіонального вжитку, застарілості, неоднозначного сприймання соціумом, маловідомості тощо використовується рідко, але при цьому не зменшує сили й дії свого семантичного потенціалу. Активний конотонім при частому вживанні ризикує втратити свою образність. Коли ж зникає мотивований зв’язок із первинним денотатом, конотонім деонімізується.

6. Мовний статус конотонімів як окремого онімного розряду й онімної універсалії визначається:

а) класичними семами класифікаційного онімного характеру, зокрема такими, як: пропріальність, одиничність (конотоніми позначають образно осмислені об’єкти дійсності), національна приналежність, а також спільність прагматичного і когнітивного простору концептуальної картини світу, заповненого онімною мовною картиною;

б) можливістю позиціювання конотонімії як певної системи та виділення її категорій: конотонімного концепту, архетипу конотоніма, культурного патерну, культурного коду, стереотипу і стереотипізації,

конотату, конотеми, кореферентності, конотонімосфери, конотонімогенезу;

в) можливістю типологічної характеристики конотонімів, їх функціональної структурованості, внутрішньої організації онімічних моделей, морфем і формантів, чітким виявленням концептуалізації семантичного простору конотонімів у синтагматичних та парадигматичних параметрах.

7. Метафоризація є одним із мовних процесів, які реалізують результати чуттєвого пізнання й, відповідно, конотацію. Конотонім стає результатом розквіту словесної енергії власної назви, спалахом її метафоричного смислу. Узуальним конотонімом може стати і символ, але, оскільки він вбирає у себе надто високе значення, це трапляється украй рідко. Символи зберігають тісний зв'язок із метафорами, втім, відрізняються від них обсягом виразності, тому припускаємо, що подальший свій розвиток символ одержує у ролі оказіонального конотоніма. Метонімічне перенесення трапляється рідше і не відзначається яскравою образністю.

8. На онімогенез конотонімії наклали свій відбиток час і простір як умови пізнання світу. У конотонімному просторі змішуються різні типи простору і часу: міфологічний, реальний, побутовий, вигаданий, абстрактний і відносний, соціальний, космічний, художній. Загальний же конотонімний простір і час виступає ієрархізованим, органічним та гармонійним внаслідок організації його за стрижневим ціннісним антропоцентричним орієнтиром.

9. Зіставляючи концептуальні сфери конотонімів різних мов, виявляємо, що спільна інтерлінгвальна конотонімія становить собою сукупність конотонімів для позначення трьох сфер: Всесвіту, Людини, Людини і Всесвіту, які базуються на матеріалі єдиного тексту світової культури. Спільними для багатьох мов є деміфонімні конотоніми, конотоніми сакрального світу, оскільки вони містять знання про Всесвіт і зберігають відомості про загальнолюдські цінності. І концептуальна, і мовна картина світу, в якій виокремлюється онімна мовна картина, становить собою як спільний універсум, так й окреме національне мовне явище.

10. Аналіз концептуального співвідношення конотонімів різних мов виявив два типи конотонімів. По-перше, це різні інтралінгвальні конотоніми зі спільною конотемою, по-друге, це спільні конотоніми з різним набором конотем, що засвідчує органічність та самобутність відбиття єдиного об’єктивного світу різними національними формами.

11. Українська інтралінгвальна конотонімія розвивається на трьох рівнях із найчисельнішим у своєму складі шаром інтерлінгвальної конотонімії. У співвідношенні 1 до 5 від нього виступає національна конотонімія, побудована за зразком і моделями інтерлінгвальної конотонімії, але на базі власне українських артефактів. Найменшу частку становлять діалектні і локально зосереджені конотоніми, які залежать від територіальної поширеності. Концептуальний аналіз складу інтралінгвальної української конотонімії дозволяє обґрунтувати тенденції активного збагачення лексики сучасної української мови внаслідок конотонімізації власних назв, засвідчуючи її багатовекторність та багатошаровість.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ КОНОТОНІМІЗАЦІЇ В АСПЕКТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПРОЦЕСУ СЕМАНТИЧНОГО РОЗШИРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ

Методика концептуального аналізу перебуває сьогодні у стадії свого становлення, оскільки дослідження концептів стало предметом багатьох досліджень з когнітивістики і лінгвокультурології. «В кінцевому рахунку, – підкреслює О.О. Селіванова, – всі спроби моделювання структур знань зводяться до інтерпретації концепту, а всі методики інтегруються під егідою одного методу – концептуального аналізу» [666, с. 110-111]. Докладну інформацію про надання концептуальному аналізу статусу окремого методу подає М.В. Скаб. Так, вона наводить думки М. Кочергана і О. Селіванової щодо самостійності цього методу, підґрунтям якого вони називають методологію раціоналізму й функціоналізму, загальні наукові процедури формалізації, ідеалізації та моделювання; а головною метою – реконструкцію когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості [417, 418, 666, 686]. М. Скаб згадує протилежні зазначеним міркування Т.С. Харитонової та В.В. Левицького, які заперечують концептуальний аналіз як новий лінгвістичний метод, вважаючи його поєднанням кількох методів і прийомів, основним із яких є інтуїція дослідника. В.В. Левицький зазначає, що, оскільки інтуїція як інструмент лінгвістичного аналізу була дискредитована у структуралістських роботах, термін „інтуїція” був замінений у когнітивній лінгвістиці делікатним евфемізмом „тренована інтроспекція” [1026; 448, с. 144; 686, с. 41]. У розумінні цього вченого метод тренованої інтроспекції передбачає, що дослідник є носієм мови, проводить соціолінгвістичне або психолінгвістичне опитування і методом суцільної вибірки має сам зібрати максимально повний перелік типових словосполучень [453, с. 148, 150].

М.В. Скаб переконує, що концептуальний аналіз сьогодні існує, ним активно користуються, його існування намагаються

обґрунтувати. Вона вважає, що існує кілька різновидів концептуального аналізу, спільним для яких є розгляд проблеми співвідношення мови і мислення, способів вираження позамовної дійсності у мові, виявлення знань про світ, закономірностей організації мовної картини світу [686, с. 42]. «Концептуальний аналіз починав свою ходу як аналіз метафоричної сполучуваності слів абстрактної семантики, який виявляє „конкретний", що „чуттєво сприймається", образ, який зіставляється в наївній картині світу з певним „абстрактним" поняттям і забезпечує припустимість у мові певного класу словосполучень (їх умовно називають „метафоричними"). Цей прийом уперше був незалежно застосований у книзі Н.Д. Арутюнової «Речення і його зміст» (1976), у статті Б.А. Успенського «Про речові конотації абстрактних іменників» (1979), а також у відомій книзі Дж. Лакоффа і М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо» (1980, російський переклад 1987). В останні роки цей прийом доволі поширений і став одним зі складників методу „концептуального аналізу"», − деталізує історію методу дослідниця. Пізніше ідея Н.Д. Арутюнової, як показала О. Падучева, декілька разів виникаючи заново в різних місцях, успішно поширилася по всьому світу [Там само]. О.С. Кубрякова, розмежовуючи семантичний і концептуальний аналізи, бачить між ними таку різницю: «Семантичний аналіз пов'язаний з поясненням слова, концептуальний аналіз – веде до знань про світ» [428, с. 85]. О.О. Селіванова вбачає головну відмінність семантичного аналізу від концептуального в напрямку моделювання: від знань до знаків для концептуального і від знака до знань для семантичного аналізу [666, с. 262].

Концепти вивчають на основі сполучуваності, переважно предикативної, рідше – атрибутивної чи комплементарної. Крім цього, аналізу підлягають широкі мовні контексти: фольклорні, художні, публіцистичні тощо. За В.І. Карасиком, опис концепту – це спеціальні дослідницькі процедури тлумачення значення його імені і найближчих позначень, наприклад, 1) демінування; 2) концептуальний аналіз; 3) етимологічний аналіз; 4) пареміологічний аналіз; 5) інтерв'ювання, анкетування, коментування [343, с. 110-111].

3.1. Концептуальний аналіз денотативного і конотативного компонентів онімного значення

З огляду на невизначеність термінів концептуального аналізу вважаємо за доцільне спиратися на логічні, як нам видається, пояснення його окремих моментів (зокрема, щодо застосування понять складників концепту), зроблені М.В. Скаб. Так, вона пропонує: якщо компонент концепту виявляємо у парадигматиці, наприклад, у семантичній структурі слова, то він фактично дорівнює семантичному компоненту, тобто семі (в одній семемі їх кілька); концептуальний компонент, що виражається синтагматично, звичайно має вигляд фрейму або сценарію (опис статичних ситуацій – фрейми, динамічних − сценарії), оскільки характеристики таких ситуацій мотивовані сіткою відношень у системі, зв'язків референта з денотатом, що існують у свідомості мовців [686, с. 70]. До термінів аналізу у парадигматиці ми додамо необхідний для опису розвитку онімної семантики

- розподіл сем на архісему і семи як денотативні елементи;
- архіконотему та конотеми як елементи конотативного плану.

Для концептуального аналізу синтагматичних відношень конотонімії застосовуємо поняття фрейму, що чіткіше, як нам видається, подає картину мінливості онімної семантики у рамках когнітивної ономастики. З огляду на дослідження процедурної семантики (Ю. Чарняк, Т. Виноград, Р. Шенк, Ч. Рігер, Г. Скрегг, У. Чейф та ін.) використаємо їх поділ фреймів на динамічні, які відображають перебіг подій і поділяються на сценарії (стандартні типові ситуації як набір сцен й елементарних дій) і плани (логічні зв'язки причин і наслідків для сценаріїв) та статичні, що вказують на стан. Певною мірою такий аналіз продовжує нашу типологію конотонімів за стереотипними референтними ознаками і розподіл конотонімів на подійні, в основі яких лежить подія, динамічна ознака, та елементні, коли конотонім утворюється через концептуалізацію риси характеру, характерної особливості тощо.

Ми уже з’ясували, що у лінгвокультурологічних проекціях власна назва становить собою концепт культури, а у переносному значенні реалізує конотонімний концепт.

Багатьма дослідниками постульовані такі ознаки концепту: неізольованість, тобто зв’язаність з іншими концептами, відкритість як невичерпність їхнього змісту, наявність їх у межах структурованих концептуальних сфер, які є фоном концепту, цілісність і нежорстка структурованість, динамізм і креативність як здатність змінюватися, поповнюватися новим знанням, уточнюватися. Застосовуючи ці ознаки до поняття конотонімного концепту, зазначимо, що:

1. Конотонімний концепт є продуктом широких можливостей своєрідної онімної семантики, яка, представляючи у своєму складі концепти, відкриті і невичерпні за змістом, має здатність варіювати у рамках онімосфери різними позиціями семи одиничності, посилюючи або послаблюючи її.

2. Динамізм і креативність конотонімного концепту виявляється у тому, що він становить собою потенціал бути метафорою (метонімією), впливаючи на семантичну структуру оніма і переміщаючи його з „рідного” онімного розряду до класу конотонімів.

3. Одиницею конотонімного концепту у парадигматиці вважаємо конотему, яка у процесі конотонімогенезу, переміщуючись на місце архісеми, набуває статусу архіконотеми.

4. Конотонімний концепт є гармонійним елементом концептосфери онімного простору, і, будучи зв’язаним з іншими його концептами і концептом власної назви, створює власну конотонімосферу (див. рис. 3.1).

Перетини різних сфер і формують специфіку семантичного простору оніма, забезпечуючи його цілісність, щільність і нежорстку структурованість. Залежно від ракурсу дослідження цю ділянку перетину можна вважати частиною онімосфери, якщо розглядати онімосферу; концептосфери, якщо розглядати концептосферу, і зрештою, конотонімосфери з точки зору її структури.

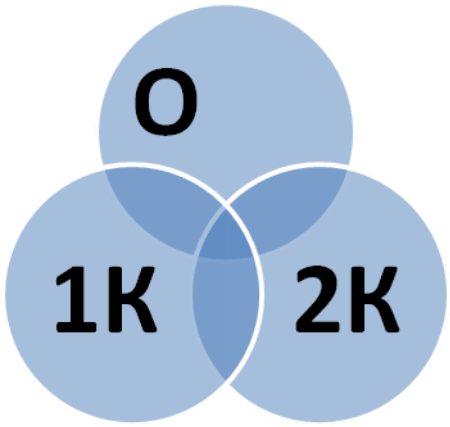

Рисунок 3.1. Структура семантики онімного простору в аспекті концептуального аналізу.

О − Онімосфера, (категоріальна семантика: слово як власна назва, або власна назва як концепт).

1К – Концептосфера, (прагматична зона: концепти, що розвинулися внаслідок функціонування оніма, денотативні і конотативні).

2К–Конотонімосфера (конотонімний концепт, потенційно присутній у кожному онімі і здатний розгортатися, набираючи різні конотеми).

Як приклад розглянемо онімний простір ороніма *Еверест*. Виділяючи онімосферу, визначимо, що *Еверест* − це онім, належить до реального ономастикону, класу топонімів. Деталізуючи, зазначимо, що він називає елемент рельєфу земної поверхні і є оронімом. Аналізуючи концептосферу, підкреслимо, що це ‘найвища вершина на землі, в Гімалаях, на кордоні Непалу й Китаю’. Це основний денотативний компонент значення (архісема). Може вживатися як у прямому значенні (має семи), так і в переносному, тобто має й конотативні компоненти (конотеми). Вдаючись до вивчення конотонімосфери, з’ясуємо, що на фоні концепту «гора» розвинулися дві конотеми цього оніма; ‘нагромадження чогось’ і ‘найвище досягнення’. Конотонімний концепт по-своєму виявляється у різних текстах, де може реалізувати типову для оронімів конотему ‘гора як нагромадження чогось’, яка стає архіконотемою: *За Еверестом клопотів і бід Завваж весни невизнаний прихід: Від холоду ще крекчуть дідугани, Та в душах юних вже розтанув лід!* (Пилипчук Д. Мої рубаї). У тексті *Це Мета, Висота, Еверест... Обрубати! По коліна обрізать, запхати в понурий канон* (Охрімович А. Замкнутий простір), взаємодіючи із семами омонімізованих апелятивів *Мета*, *Висота*, оронім розкриває іншу конотему− ‘найвище досягнення’, яка тут стає основною. У сентенції Н. Гуменюк *Нікому тут не Еверест, обом Голгофа* концептосфера оніма *Еверест* огортається семантичним

простором конотоніма *Голгофа* і під парасолькою спільної семи ‘гора’ вбирає сему цього КО – ‘приреченість на страждання, муки’. Внаслідок такої дії конотонімосфера оніма *Еверест* розширюється за рахунок оказіональної конотеми, виявляючи свою гнучкість і динамічність.

Концептуальний аналіз оніма *Еверест* у загальному вигляді виглядатиме так:

І. (О − онімосфера): Власна назва, реальний топонім, оронім.

ІІ. (1К−концептосфера):

1.Архісема: Назва найвищої вершини на землі.

2. Конотативні семи: 1). ‘Нагромадження чогось’.
2). ‘Найвище досягнення’.

ІІІ. (2К− конотонімосфера):

1. Архіконотема – одна із трьох нижче наведених конотем:
Узуальні конотеми: 1) ‘Нагромадження чогось’.
2). ‘Найвище досягнення’.
Оказіональна конотема 3). ‘Приреченість на страждання, муки’.

2. Денотативна сема: Найвища вершина на землі.

Повторювані концепти – це концепти ділянок перетину різних семантичних сфер.

Концептуальний аналіз здійснюється із застосуванням багатьох методик: дистрибутивного, компонентного, контекстуального, інтерпретаційного, етимологічного, зіставного й ін. видів аналізу. Головною проблемою різних підходів до концептуального аналізу, вважає О.О. Селіванова, є пошук метамови опису концептів. Якщо така метамова не використовується, то концептуальний аналіз обмежується дистрибутивним і контекстуальним аналізом, який розкриває зміст певного поняття шляхом опису контекстного оточення й інтерпретації різних метафоричних перенесень ключового знака концепту та його дистрибуції. Такий підхід багатьма лінгвістами сприймається досить критично через інтроспективність і суб’єктивізм. Більш реалістичним дослідниця називає пропозиційне моделювання концептів, яке ґрунтується на розробках відмінкової граматики, логічної семантики й семантичного синтаксису, зокрема, на реконструкції предикатно-актантних рамок, предикатно-аргументних

структур, кореляції синтаксем або предикатних валентностей у позиційних схемах, моделей дії. Пропозиція розглядається як мисленнєвий аналог (прообраз) певної ситуації із притаманними їй семантичними відношеннями, характеризується істинністю й несуперечливістю та містить два логічних блоки: об'єктивну семантичну константу – диктум, інтенсіонал у сучасній логіці, та суб'єктивну змінну – модус, що передає відтінки почуттів і волі, тобто оцінку повідомлення [666, с. 263]. Близьким до такого способу є фрейм, оскільки ядром фрейму дослідники здебільшого обирають пропозиційні структури.

Застосовуючи загальну теорію концепту та методику концептуального аналізу до розуміння явища семантичного розширення власних назв, зосередимо увагу на таких позиціях:

1. Представлення власної назви у вигляді концепту, який фіксує інформацію, що надходить різним шляхом: від органів чуття (наприклад, зорове і слухове сприймання персонажів кінофільму як основа формування нового значення в їх іменах: зорове сприймання ключа у кінофільмі/вигляд ключа / *ключ «Буратіно»*; грим, макіяж, акторська гра / *Проня Прокопівна* як 'некрасива жінка'; швидке мовлення актриси у кінофільмі / *Триндичиха* як 'торохтійка'), у результаті осмислення (як результат − метафоричне або метонімічне перенесення значень: *Еверест / Голгофа*; 'уряд'/ *Білий Дім, Кремль, Банкова*), на підставі інтуїції (наприклад, сприймання енергетики особового імені), позасвідомих процесів тощо, дозволяє аналізувати семантичне розширення власної назви як засіб вияву динаміки концептуалізації. Процес появи нового значення в онімі і є концептуалізацією оніма. Під терміном „концептуалізація" розуміють осмислення нової інформації, що веде до утворення концепту [424, с. 93-94].

2. Із певного набору концептуалізованих ознак виділяється одна чи декілька, найбільш яскравих та актуальних. Вони стають основою для виникнення вторинної номінації, образного називання власною назвою того референта, що характеризується цією ознакою. Так онім, призначений ідентифікувати одиничний об'єкт, називає через втілення

в собі поняття, ознаки, уже цілий клас об’єктів і стає кореферентним. Відбувається категоризація – «механізм виведення у структурах мислення, який передбачає об’єднання предметів і явищ у відповідні класи як рубрики досвіду, сформовані шляхом пізнавальної діяльності людини» [665, с. 200]. У цьому сенсі нам близька теорія прототипів, фундатором якої називають американську дослідницю Е. Рош. Основним поняттям цієї теорії є прототип – мисленнєвий корелят найкращого зразка певного класу об’єктів, згідно з концепцією «родинної схожості» Л. Вітгенштейна (її підґрунтям Л. Вітгенштейн вважав наявність часткового повторення спільних ознак у членів класу) [142; 1041]. Крім цього, прототипом може бути найбільш типовий представник певної категорії, вибір якого пов’язаний з досвідом людини, виробленим шляхом її пізнавальної діяльності, й особливостями її мислення. На основі такого підходу можна пояснити появу прецедентного оніма, який і стає цим прототипом.

3. У процесі поглибленого пізнання об’єкта інформація про його певні ознаки збагачується новими смисловими нюансами, як правило, конотативного плану, що веде до збільшення об’єму концепту, що вимірюється конотемами. Його компоненти, як денотативні, так і конотативні, перебувають у відношеннях похідності, оскільки смислові ознаки здатні видозмінюватися, згасати чи актуалізуватися залежно від соціокультурного досвіду особистості, застосування різних поведінкових, ситуативно-речових та інших кодів. Семантичне розширення власної назви і розвиток в ній конотонімного концепту (конотонімізація) забезпечується перерозподілом денотативного та конотативного компонентів її семантичної структури, внаслідок чого кристалізується новий смисл − архіконотема.

4. Арсеналом для озброєння власної назви новими кореферентними співзначеннями виступає конотативний план семантичної структури власної назви.

5. Таким чином, явище **конотонімізації** становить собою процес переосмислення відомої у соціумі власної назви, який відбувається у результаті когнітивного оброблення суб’єктивного досвіду, сформованого у вигляді певних мотивованих ознак, викликаних її

оцінним та експресивно-емоційним сприйняттям, шляхом підведення під неї здобутої поняттєвої інформації.

3.2. Явище конотонімізації як вияв семантичного розширення власних назв

Власна назва, функціонуючи у мовленні, пов'язана з одиничним поняттям, але відкрита для різних семантичних процесів. Як зазначалося, динаміка онімного значення ґрунтується на властивості понять переходити одне в інше. Вторинна номінація виникає на основі раніше пізнаного знання, зміст якого може переосмислюватись у позачасовій та позапросторовій домінанті. Зміщення структури базового онімного значення відбувається тоді, коли якийсь об'єкт, названий іменем, стає інформаційно вагомим у соціумі. Власне ім'я ототожнюється з цією інформацією, може її замінювати, стає її знаком, одночасно виявляючи логічну та емоційну оцінку об'єкта. У такому разі перерозподіл інформації в первісно заданій програмі оніма відбиває базову семантику об'єкта, насичуючи її новими враженнями та настроями. Саме так виникає конотонім – онім, в результаті асоціативно-образного мислення збагачений новим значенням, передумовами сприйняття якого стають раніше пізнані чуттєві образи, інтелектуальний рівень та особистісне розуміння його суб'єктом. Наприклад: *Арабська Швейцарія, українська Швейцарія, російська Швейцарія*. Швейцарія – 'живописна місцевість з красивими пейзажами', частіше – 'гориста місцевість'. Перенесення цього топоніма на іншу територію програмує сприйняття розповіді про неї у романтичному серпанку замилування краєвидом. Інший приклад: *„Ти є паном власного! Ти дуже сильний! Ти траурно-зірковий! Ти супермен або цезар! Ти спокійно затикаєш за пояс будь-якого македонського олександра!"*(Процюк С. Тотем). Конотонім *цезар*, перебуваючи в одному ряді з лексемою *супермен,* посилює та осучаснює характеристику людини, нібито здатної на великі справи. Графічне оформлення з малої літери типізує образи давніх історичних діячів, а неозначений займенник *будь-якого (македонського олександра)* надає вислову зневажливого відтінку і заземлює образ великого

завойовника, засновника першої в історії імперії до звичайної людини, яка у житті здобула багато перемог. Або: *З усіх усюд повзуть вони сюди, новітні чінгізхани і монголи* (Пугач В.). Історичний пил, що ліг на ці слова, повертає наші думки до образів диких, нестримних завойовників середньовіччя. Тривога за долю країни, яка колись пережила навалу кочових племен, спонукає замислитись, і цьому сприяє наочність, рельєфність конотоніма *Чингізхан (Чінгізхан),* поданого у множині і графічно не виділеного. Лексема *новітній* пов'язує давність із сучасністю.

Повертаючись до основного поняття конотонімізації – конотації, згадаємо, що конотація – це додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності,експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації [665, с. 249]. Конотація протиставляється денотації як предметно-логічному компоненту значення. Процес конотонімізації відбувається за умови накопичення достатньої сили конотативного компоненту, здатної переважити денотативний. Пресупозицією цього процесу стає:

- певна відомість власної назви у соціумі (тобто це так звана прецедентна назва);

- наявність у ній яскравих конотем, що можуть представляти і заступити поняттєвий денотат загальної назви;

- стереотипність і повторюваність ситуацій, здатних «розбудити» таку конотему (прецедентна ситуація);

- можливість орієнтуватися на попередньо задіювану модель творення подібної семантичної структури.

Сферою референції конотоніма виступає, по-перше, вказівка на той фрагмент дійсності, який необхідно позначити, описати; по-друге, вказівка на той фрагмент, порівняно з яким утворюється нова назва, яким вона мотивується. І останнім поштовхом до створення конотоніма стає стимул − необхідність образно назвати певний об'єкт.

З огляду на це виділимо такі етапи конотонімізації:

І. Вибір ознаки-мотиванта у позначуваному факті (понятті, явищі, предметі, особі). Те, що підлягає вторинній номінації, включається у відповідний поняттєвий ряд і в його межах визначається власною ознакою. Цей етап зіставляється з категоризацією й ототожненням позначуваного.

ІІ. Вибір адекватної ознаки в іншому відомому факті (понятті, явищі, предметі, особі, літературному персонажі). У зв'язку з цим виникають такі питання:

1) якому вихідному знакові слід віддати перевагу;

2) що треба зробити з вихідним знаком, щоб він міг виявити нове необхідне значення;

3) яку формальну операцію належить для цього зробити.

Відповідаючи на них, з'ясовуємо, що обраний знак має бути відомим загалові, тобто перевага віддається прецедентному імені; потім вихідний знак слід вивести за межі власного контексту; далі застосувати механізм вторинної номінації. Це може бути метафоризація, інколи – метонімізація. На цьому етапі семасіологічною категорією виступає мисленнєве зіставлення з іншим предметом, тобто встановлення асоціативних зв'язків.

ІІІ. Підведення позначуваного факту (поняття і т. ін.) під той чи інший клас позначень, вибір моделі, певна "підгонка" під концепт. Цей етап стає етапом концептуалізації власної назви. Моделі можуть залежати від статусу джерела конотонімізації, часової чи локальної прив'язуваності, традицій вживання, різноманітності периферійних сем, отже, семантичного потенціалу тощо. Наприклад, усталеними моделями є словосполучення типу *справжній Піфагор* ('гарний математик'), *українські «кембріджі»*, *«сорбонни»* та *«гарварди»* ('вища школа'), *польська Венеція* ('підтоплена територія, місто на воді'), *арабські Альпи* ('гориста місцевість'), *другий Чорнобиль* ('біда, катастрофа'), *новий Переяслав* ('зрада національних інтересів'). Ступінь конотонімізації залежить від повторюваності вжитку і кількості нових референтів. Наприклад, не стали поширеними конотонімами КО на зразок *український Мольєр* (конотема 'талановитий драматург', сказано про М. Кропивницького); *українська*

Спарта (‘культурна республіка’ – про Запорізьку Січ), *російський Мендельсон* (‘поширювач ідей Просвітництва’ − про І. Левінзона), *козацький Кромвель* (про Б. Хмельницького) тощо.

IV. Основою для появи конотонімів є судження, яке міститься у ствердженні наявності певної ознаки чи властивості, виявленої як ознаки-мотиванта. Наприклад, ствердження *він Отелло, він став Дон Жуаном* чи *Іван і Марічка* вкладається у таку “діагностичну рамку”: “він є хтось” (*х є у*), “він став кимсь” *(х* став *у)*, “вони як хтось” *(х* як *у)*. Виникає своєрідна подвійна референція: «це є і *х,* і *у*». Подальший аналіз механізму на цьому етапі конотонімізації веде у сферу синтаксису, оскільки існують постійні синтаксичні конструкції, які спрощують створення конотонімів та їх відтворення.

V. Можливе відконотонімне словотворення: *наполеонівський* – амбіційний (від конотоніма *Наполеон* – ‘амбіційна людина’); *тетчерівський* – ‘суворий’ (від КО *Тетчер* – ‘сувора жінка’); *микулити* – ‘хитрувати’ (від КО *Микула* – ‘хитруватий’); *тузлити* – ‘створювати територіальні конфлікти’ (від КО *Тузла* – ‘причина російсько-українських суперечок’), *майданути, майданити* – ‘обдурити’ (від КО *Майдан* – ‘політичне протистояння’, ‘вибори’).

VI. Важливим етапом є відтворення інформації, пов’язаної з базовим іменем, самим реципієнтом. Розуміння конотації – творче зусилля, яке вимагає індивідуального смаку й естетичної, часом інтелектуальної, енциклопедичної, підготовки.

3.3. Семантичний простір конотонімів у парадигматиці мови

Національна мова, уособлюючи менталітет народу, формується як система норм, можливостей, мовних допусків і нормативності даного (парадигматика) і функціонального (синтагматика) [859, с. 204]

Парадигматика мови визначає тип зв’язків у мовній системі, які встановлюються на підставі варіативності, подібності, протилежності, похідності, включення, субкатегоризації мовних одиниць і виключають їхнє одночасне уживання у певній позиції [665, с. 442]. На лексичному рівні парадигматика представлена синонімією,

полісемією, антонімією, гіпонімією, мезонімією (явище мовної парадигматики, яке існує на тлі відношень опозитивності (антонімії) і виражає середнє значення ряду протилежних ознак. Ще античні філософи ввели в науковий обіг категорію метаксю на позначення серединного, проміжного буття (Аристотель, Платон). Термін «мезонім» уведений лінгвістом М. Андреєвим у 1969 році. Мезонім розглядається як складник потрійної смислової опозиції: напр., голосні переднього, середнього та заднього ряду, антонімічні пари *холодний, прохолодний, теплий*); меронімією (різновид парадигматичних відношень мовних одиниць, які представляють ціле і його частини (холонім і партоніми).

Розглянемо можливі парадигматичні позиції у системі конотонімії. Так, синонімічні відношення часто супроводжують уживання конотонімів. Наприклад, в О. Гончара: *Тільки дивовижно життєздатна нація могла не зникнути, не знебутися після всього пережитого, перестражданого, після всіх отих розстріляних, замучених, забитих по соловках, сибірах, магаданах.* Подібні синоніми на позначення місць заслання вживаються і в інших текстах: *Й тремтячі душі боялися Вахна, мов дідько кадила, мерщій мастили п'яти й кивали подалі від біди, боронь Боже, хтось присвідчить, не оберешся гріха – залопотиш без оглядь «у мєста нє столь отдальонная», до білих ведмедів, у Мордовію, на Соловки, Магадани, на Колиму чи й ще куди* (Дмитренко О. Земля небесна); *Ти вже не згинеш, ти двожилова, Земля, рабована віками, і не скорить тебе душителям сибірами і соловками* (Стус В.).

Наведені приклади − один із найчастотніших способів уживання синонімів-конотонімів у реченні – зведення їх у єдиний ряд, де вони градаційно посилюють значення один одного. Можливо, така побудова виразу ґрунтується на специфіці образної семантики: номінатор, подаючи один образ за іншим, ніби конкретизує, уточнює створену ним картину, з кожним новим образом посилюючи естетичний або емоційний ефект. По-друге, вибудовуючи цілий ряд конотонімів, номінатор запевняє і себе, і реципієнта в тому, що його образи будуть зрозумілими, підкріплюючи їх їм подібними.

Прокляття! На кого вона мене проміняла? Мене! Самсона! Геркулеса! На оту зманіжену здохлятину! На холодного бридкого змія!.. Тьху! (Малик В. Таємний посол). Звернемо увагу, як урівноважує фразу симетрично побудований ряд синонімів *Самсон, Геркулес* і антонімічних словосполучень *зманіжена здохлятина* і *холодний бридкий змій*. По один бік високе і красиве, по другий – низьке і потворне.

Синоніми-конотоніми можуть вживатися поруч із синонімами-апелятивами. Рідше – у препозиції, м'яко дублюючи значення наступних апелятивів: *Не вийшов з Павлуші Геракл, Добриня чи ще якийсь народний герой-велет* (Іванина В. Любов і смерть узурпатора); *Україна сьогодні – новітній Вавилон. Різномовний „вокзальний" гармидер, біблійне стовпотворіння, базарний шарварок виповнюють її вулиці, оселі, театри, стадіони* (ЛУ, 27.06.2002). *І в одному поколінні всі наполеони і гітлери, цезарі і муссоліні, сталіни і всі інші тирани* (Наша віра, № 4-5, 2003). Частіше − у постпозиції, ніби підсумовуючи увесь синонімічний ряд: *Зрада. Зрада. І ще раз зрада. Ах, суцільна Візантія з її придворними інтригами…* (ХайВей, 10.07.2006); *Кожен став порпатися у своїй душі, поставивши собі особисте запитання: чому саме він хоче, щоб Пашка став депутатом? Наблизитися завдяки Пащі до бомонду, еліти, олімпу?* (Гримич М. Варфоломієва ніч); *Де ви, музичні велетні, мій краю, − Верді де? Бетховени твої?! Де ж бо твої Моцарти, де Бахи, найспівучіший з народів на землі?!* (Коломієць К. Леонтович).

Синонімічність може будуватись на одній конотемі. Так, синонімічні ряди часто утворюють античні міфоніми, оскільки така онімна лексика досить відома читачеві і давно стала символами певних понять: жіночу красу втілюють імена *Венера, Афродіта*; чоловічу – *Аполлон*, чоловічу силу і мужність – *Геркулес, Давид, Самсон* тощо. Ці поняття поєднуються в О. Довженка у синонімічному ряді конотонімів для позначення зовнішніх цінностей ідеальної людини: *Не всі стародавні греки були афродітами, геркулесами, аполлонами, але в них був ідеал краси. І вони бачили її в різних проявах, увічнювали її.*

Великої поетичної сили набуває текст, коли задіяно кілька близьких конотем: *Коли батько цьому* (рабству – Г.Л.) – *Чорнобиль, то дід – 1933 рік, а прадід – отой рабський дух Соловків, Магадану, Колими, який століттями стояв над нашим краєм* (Драч І.). У виразі поєднано конотеми ‘трагедія’ і ‘місце покарання’. Подібний синонімічний ряд не має домінанти. Або: *Ніколи свого серця не щерби, Аби лише виспівувати гарно. Не промовчи Шевченка у собі, Не прокричи Стефаника задарма* (Гірник П. Назавжди). Імена відомих письменників стають втіленням моральних якостей справжнього поета.

Синоніміка в конотонімії може виявлятися текстово, як у наведених прикладах, може простежуватися за спільною конотемою. Наприклад, ‘літнє мерехтіння повітря; явище, яке буває у спекотний сонячний день, часто – у Петрівку’ називають *Адамові вівці* або *Петрові вівці*. Не так давно виникли конотативні топоніми *Канари, Багами, Рів’єра, Санта Барбара, Баден-Баден,* які поєднує в синонімічний ряд значення ‘курорт, престижне місце відпочинку’. Тут є домінанти (‘престижне місце’) і є слова з вужчим значенням, що називають напрям курорту (*Баден-Баден* − ‘курорт з термальними джерелами’).

Із значенням ’околиця міста’ із різним ступенем прецедентності і локальної поширеності, як правило, тільки у різних текстах вживаються топоніми *Камчатка, Сибір, Чорторий, Шанхай, Амур, Бам, Даки*. Поширений спосіб використання конотонімів провінційності, як уже зазначалося, – нагромадження їх в одному реченні.

Синонімічні відношення пов’язують конотоніми різного походження: давні православні конотоніми *Сіон* та *Єрусалим* (’Церква земна і небесна’), античні *Аїд* та *Гадес* (‘пекло’): *Мавка спускається в український Ад−Аїд−Гадес наслідком власного вільного вибору, укладеної з дияволом угоди* (Жарких М. Помилкові погляди Оксани Забужко на Лесю Українку); літературні *Отелло, Алеко* (‘ревнивці’), *Пенелопа, Сіта, Сольвейг* (‘вірні жінки’), розмовні *Бродвей, Хрещатик, Єлісейські поля, бульвар Рембле, Арбат, Тверська*

(‘столичні вулиці’), *Італія, Сицилія, Палермо* − (‘кримінал, бандитизм’) тощо.

Цікавий приклад контекстної кореферентної синонімії трапився нам в одній із журнальних статей, де йшлося про жінку-ветеринара: *Дивлячись на неї, важко повірити, що перед тобою «Тарзан», «лікар Ойболить» і «мати Тереза» в одній особі. Адже так і є! Мета її життя – захист диких тварин* (ж. «Мандри», №3, 2005 р. Рафаловський Є. Намібія. Рятувальниця левів і бушменів). Кількома конотонімами подано широку характеристику особи, яка лікує тварин (*Ойболить*), прагне всім допомогти (*мати Тереза*) і живе серед дикої природи (*Тарзан*). Ніби й різні іпостасі, але належать одній людині – доброму лікареві з Намібії.

У наступному прикладі подано текст із контекстно прихованою синонімією, побудованою на ланцюжку цілої низки асоціацій, які розгортаються поступово: *Українська Ассоль на березі моря. Кораблик з шматків полови. Бідне життя-каяття. Чом його не злюбила? Чом синам ще стосило вітра-судьби не дала? Хто тепер на Путивлі ранки крилами рватиме, вітри в поміч зватиме?* (Селіванов (Буряк) Володимир. Universum. Всесвіт). Так, місце дії у тексті – море, асоційоване у автора з образом української Ассоль, яка чекає корабель. Корабель і морські вітри, постать жінки на березі, що застигла в чеканні, викликає в уяві автора інший тужливий образ та інше місце дії – Путивль. Стилізація лексики під мову «Слова о полку Ігоревім» довершує апелювання до синонімічного конотоніма – *Ярославни*, який, не названий, імпліцитно виникає у тексті.

Таким чином, концептуальний аналіз конотативних синонімів засвідчує, що синонімічні відношення в системі конотонімії виявляють свою надзвичайну активність та різноманітність.

На відміну від синонімії, антонімія трапляється лише в поодиноких випадках. Так, антонімами стали КО *Азія* (‘відсталість’) та *Європа* (‘цивілізація’) та синонімічні їм *Схід* і *Захід* з тими самими значеннями. КО на позначення вайлуватої, неповороткої, невправної людини (*Гаврило*, *Данило*, *Кирил*о, *Гершко*) протиставляються любителю швидкості *шумахеру* (Міхаель Шумахер − семиразовий

чемпіон світу з автоперегонів у класі «Формула-1»): *Олександр Косирін: Гусін і Каладзе* [футболісти «Динамо» – Г.Л.] – *справжні шумахери* (Експрес, 25.08.2008). (Причому таке протиставлення виникло не так давно, оскільки, як зазначалося, народна мораль, встановлюючи норму поведінки, не означувала її позитивні зразки, а називала тільки негативні).

У деяких текстах значення конотонімів можна вважати контекстуально антонімічним: *Збираємось Колумбами рости. І раптом виростаємо кортесами* (Віргуш Н.). Зіставляються особи, що згадуються в історії із симпатією − мореплавець, що відкрив Америку, – *Колумб* із конотемою ‘першовідкривач’, та антипатією − іспанський конкістадор *Кортес*, ім’я якого розвинуло конотему ‘завойовник, руйнач’. Імена цих осіб, стикаючись у тексті, стають іменами, протилежними за значенням, − конотонімами-антонімами.

В уже наведеному раніше тексті *Чи не здурів світ? Чи не спіткала нас фатальна година всесвітнього Апокаліпсису? Як так виходить, що за кілька років спільного життя Ромео та Джульєтта раптом перетворюються на Отелло та Дездемону, а благочинна родина – на Кайдашеву сім’ю?* (Пасховер О. Кайдашева сім’я) конотема ‘пара закоханих’ змінюється конотемою ‘ревнивець і його жертва’, переростаючи у конотему ‘сім’я, де постійно сваряться’, − антоніми сімейного життя, в якому поступово вироджується почуття кохання. Інший приклад виявляє етапи змін чоловічого світу: *– А ви, вуєчку, ніколи не задумувалися над тим, що люди міняються, що ніщо не дається навічно? Що сльозливі трістани у свій час ставали кумедними донкіхотами, потім – розчарованими чайльдгарольдами, а нині героями в темряві, і ізольди, і дульсінеї вже не бачать їх, не знають і не відають про їх самопожертву і любов?* (Іваничук Р. Вода з каменю).

Рідкісним явищем серед конотонімів є явище паронімії. Так, можна назвати конотонімними паронімами *Робінзон Крузо – Робінзон Кукурузо*, *Васюки – Васюківка*, а також *Шапокляк − Шапакуряка*. Поетонім *бабуся Шапокляк*, що називає лялькового мультиплікаційного персонажа з мультфільму Р. Качанова про

Чебурашку і крокодила Гену за сценарієм Е. Успенського, стареньку капосну жіночку у капелюшку, розвинув конотативне значення ‘шкідник (шкідниця), капосник’. Персонаж набув популярності, і «*Шапокляк перетворилася в Шапакуряку. В Японії зняли 26-серійний мальований серіал про Чебурашку»* (Культура, 28.06.2010). Навіть японською – *Шапакуряка* ім’я звучить досить привабливо. У «Короткому словнику львівської ґвари» лексема „шапокляк” означає ‘капелюх’ (без прикл). Припускаємо, що й ім’я капосної бабці, і назва головного убору у львів’ян пов’язана із назвою чоловічого головного убору *шапокляк*, що з’явився у 30-х рр. XIX ст. і становив собою складаний циліндр. Циліндр мав спеціальний механізм всередині, який дозволяв складати шляпу у подовжньому напрямі, що було необхідно, оскільки чоловік мав входити у вітальню зі шляпою в руці. Звучання слова привабило письменника, який «почув» у ньому ім’я своєї героїні-бешкетниці. Натяком на значення слова став бабчин кокетливий капелюшок.

На відношеннях паронімійності побудована ономастична гра «з гірким присмаком» **Чор-нобелівська премія**: *Диктор радіо: − Нарешті академіку Александрову присуджено світову чор-нобелівську премію* (Грибочки з-під Чорнобиля. Анекдоти часів ядерної катастрофи записано з народних вуст Богданом Жолдаком). Каламбур є результатом контамінації конотоніма *Чорнобиль* (‘трагедія, катастрофа’, ‘ядерний вибух’) і сполучення «Нобелівська премія», що підкреслено графічно. Цікавим є прізвисько *Бліда по-Ганька*, утворене на основі поєднання розмовної форми імені *Ганна − Ганька* і сполучення-назви гриба.

У рамках парадигматики вияскравлюється явище енантіосемії – «наявності у слові чи стійкій сполуці протилежних значень як вияву внутрішньослівної антонімії» [665, с. 143]. Явище енантіосемії на рівні конотацій В.І. Говердовський називає енантіоконотемією, тобто поєднанням в одному слові протилежних за знаком конотем. Енантіосемійними, вважає дослідник, можуть бути також окремі службові морфеми, наприклад, російські префікси **за-, на-, от-, при-, ра-, с-**, що привносять у слова розмовну («негативну») конотацію при

їх взаємодії з термінологічною («позитивною») основою. Засобами енантіоконотемії В.І. Говердовський називає також російські суфікси **–ец, –ишк(а), –ышк(а)**, що містять протилежні різновиди конотацій, зокрема меліоративну та пейоративну [186, с. 22-25; 318, с. 54]. За нашими спостереженнями, таким прикладом можна назвати конотонім *Армагеддець*. *«Великий армагедець»* – назва статті в «Аргумент-газеті» (19.10.2005) про те, як через електричне замикання мешканці будинку втратили майже всю побутову техніку. Відконотонім емоційно наснажений внаслідок подібності до пейоративів на *-ець*. Такий самий конотонім виник і в російській мові. Є.С. Отін вважає його результатом контамінації конотоніма *Армагеддон* із цілим рядом експресивних жаргонних слів із суфіксом –ець, що мають значення ‘кінець, поразка, загибель’: *капець, амбець, триндець* тощо [577, с. 80].

Окремий випадок української морфемної конотації становить конотонім *Навуходоносор* − правитель Вавилону з 605 р., правління якого було періодом найвищого розквіту Нововавилонської (Халдейської) держави. Славі його царювання дорівнювала надмірна пихатість, про що написано у книзі пророка Даниїла [БЭ, т.2, с. 3]. Як конотонім це ім’я має значення ‘правитель’, причому засвідчено у текстах із стилістичною контамінацією низького і високого стилів: ... *та ознак Сізіфового воза перти вгору серед руїн загального розору і вергати люб’язності – тупак – місцевому Навуходоносору* (Базилевський В.). *А Нестор, котрий літописець? Накаркав, чувирло, що Київ буде Єрусалимом Землі Руської, от і свинячить тут усякий Навуходоносор, руйнує місто разом із храмами! Так недовго і на Карфаген обернутися...* (Веснич Ї. Душа). Унаслідок актуалізації значення морфів лексеми: „на+вухо+доносити” розвивається значення ‘пліткар, донощик’. *У школі – це відмінник, чистоплюй та „навуходоносор”, в інституті – комсомольський активіст, надія декана* („Україна”, № 2, 2004 р.).

Поєднання протилежних за знаком конотацій в одному слові засвідчує, що в процесі історичного розвитку цього слова на семантику нашаровуються найрізноманітніші, часто суперечливі

відтінки. Саме тому, зазначає В.І. Говердовський, це водночас і результат динаміки конотації, і її причина. Поєднання протилежних за знаком конотацій в лексемі або службовій морфемі засвідчує діахронні нерівний і діалектично суперечливий шлях розвитку семантики [186, с. 22-25; 318, с. 54].

У наших прикладах зразками лексичної енантіоконотемії є КО *Роксолана* і *Солоха*, у семантичній структурі яких поєднуються протилежні за значенням конотеми. Роксолана − улюблена дружина османського султана Сулеймана II Кануні (Пишного). Під іменем Роксолани вона згадується в творах сучасників, що дозволяє припускати її походження з України (країни роксоланів, одного з племен сарматів). У XIX ст. виникла легенда, яка ідентифікує Роксолану з Анастасією, дочкою священика Лісовського з міста Рогатина (УРЕ, с. 1169). Конотеми, що виникли під впливом цих відомостей, − ‘казкова красуня’, ‘мужня жінка’. *Хто ти? Не хочу собі уявляти у дріб’язковості, побутовості, як, може, на кухні з сусідами сваришся у комунальній квартирі... Я впізнати бажав ... Роксолану – з півлегенди, з півказки − мов з піни морської* (Коломієць В. Диптих жіночості).

Інша інформація має в основі більш давнє значення імені, яке послужило базою для негативних конотацій: *Роксоланами* називали турки усіх бранок-слов’янок. Саме так пояснюють деякі історики і появу імені *Роксолана* в Анастасії Лісовської. На основі цієї інформації, яка пройшла через асоціації сприймання бранок як жінок легковажної поведінки, паралельно позитивним конотемам розвинулася конотема ‘розпусниця, повія’: *Твої Роксоляни / Попід “Бристолями” Йдуть заміж по п’ять разів за ніч* (Ірванець О. Айне кляйне нахтмузік). *Здається, саме мас-медіа створили два міфи про проституцію. Міф перший – про нещасних дівчат „роксолан”, яких злидні та злі дядьки примусили вийти на панель* (Високий замок, 29.04.2004 р.). На основі денотативної семи ‘дружина турецького султана’ і конотеми ‘красива жінка’ під впливом іншої, негативної (‘розпусниця, повія’) зовсім недавно виникає ще одна конотема – ‘дівчина з України, що виходить чи прагне вийти заміж за іноземця’.

«Екскорт» наречених з України: у пошуках кращої долі − назва рубрики газети «День» і назва статті в ній: *Що шукають і знаходять роксолани?* (День, 06.01.1999). Отже, семантичне розширення цієї власної назви підтверджує «діахронно нерівний і діалектично суперечливий шлях семантики».

У розвиток кореферентних співзначень іншого конотоніма − *Солоха* (жіноче ім'я, твірне від **Соломія**) втрутився потужний письменницький талант М. Гоголя. Ім'я *Соломія* у минулі століття було популярним і серед сільського, і серед міського населення. У розмовному середовищі це ім'я побутувало у формі *Солоха*, наприклад: *Казала Солоха: прийди, прийди, Казала небога: щось дам, щось дам. Дала Солоха сорочку білу, Дала, дала, Обняла козаченька та й поцілувала* (Нар. пісня); *Солоха Федьківна дитину приспала. Говіла цілий піст і в куні стояла* (Іван Некрашевич. Замисл на попа, XVIII ст.); *Взяв Забрьоха криву й сліпу дівку Солоху, повів вінчатися* (Г. Квітка-Основ'яненко, Конотопська відьма). З часом ім'я набуло багато негативних конотацій, що засвідчили безліч приказок:

- 'неуважна, недоумкувата дівчина (жінка)': *Люди заходять і заходять у клуб, а наша Солоха стоїть і нічого не помічає* (Чабаненко, IV, с. 87); *Є імідж сценічний життєвий, з цементним розчином таз: Яка тут культура, коли ти така дура, солоха-тетеря! І кинувсь за двері* (Forum,anilorak.com). Сьогодні може позначати навіть чоловіка з такою самою характеристикою: *Та солоха голá ніколи не заб'є* (futbol.ua.games).

- 'язиката, сварлива та дурнувата жінка'. *Торохтить Солоха, як діжка з горохом* (Жайворонок В. Українська етнолінгвістика); *Вдарила кулачком об кулачок так, як це роблять українські акторки на сцені, вдаючи сварливих жінок – якусь Солоху абощо* (Чапленко В. Загибель Перемитька); *Солоха, як і є Солоха, дай їй Бог здоров'я і достеменної плодючості* (zamkova.into/index).

- 'неохайна господарка'. *Удалося, як тій Солосі* (Номіс); *Це та Солоха, що курей полоха* (Прислів'я).

- 'відьма'. Як зазначено у «Вікіпедії», Солоха – одна з нечастих назв для відьми, засвідчена в українських пам'ятках XVIII ст.

Подальший розвиток значення ‘відьма’ пов’язується з образом Гоголівської Солохи з повісті «Вечори на хуторі біля Диканьки». *За логікою депутата, прем’єр – чистої води Солоха. Юлія Володимирівна нагадала Ганні Миколаївні жінку, не тільки з нечистою силою знається, а й у зв’язках не надто розбирається. Герман, наприклад, повідомила, що на Тимошенко працюють „цілі поверхи всяких там екстрасенсів”*(Korrespondent. net, 24.12.2009).

Під впливом розгортання подій гоголівської повісті розвиваються й позитивні конотації імені – ‘звабниця’, ‘спокусниця’. Пригадаймо: *− А що це у вас, голубко Солохо? – промовив він (дяк), приступивши до неї знову і схопивши її злегка за шию... – Начебто не бачите, Осипе Никифоровичу! – відповіла Солоха. – Шия, а на шиї намисто”* (Гоголь М. «Ночь перед рождеством»). Ця характеристика діє і по сьогодні: *Українська відьма дуже сексуальна. Навіть у не дуже молодому віці. Пригадаймо «великолепну Солоху» Миколи Гоголя* (Високий вал, 06.03.2007). Спираючись на гоголівський епітет «чарівна Солоха», сучасний поет будує вітальний вірш співачці Таїсії Повалій: *Неперевершена, Народная Тая, Чарівніша за всіх Солох! А вже як Тая заспіває, Квітує скрізь „Чортополох”* (Красиленко В. Таїсії Повалій).

Образ Гоголівської Солохи популяризувався в наші дні завдяки аматорським виставам, сценаріям численних розважальних вечорів із ведучою − Солохою з Диканьки. Особливо улюблений цей персонаж на Полтавщині. *Дві Солохи і три чорти на один квадратний метр. Полтава святкує двохсотріччя Миколи Гоголя* (5.ua/newsline/119). *Марія Петрова вже 28 років на всіх селищних святах грає відьму Солоху з повісті Миколи Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки». „У Диканьці всі мене так і називають: Солоха,− сміючись, розповідає Марія. Та я не ображаюсь. Навпаки, пишаюся, що за стільки років ужилася в роль відьми, що мене так і сприймають”* (Назва статті Валентини Мудрик – «Ця Солоха знає, де наречених шукать» // Вечірня Полтава, 13.01.2010). Така популярність образу швидкої на язик господині спричинила ще одне значення в конотонімі – жінка-тамада. Наприклад, у Луцьку створено весільне агентство «Солоха»:

Там [у весільній фірмі. – Г.Л.] *солохи відповідальні дуже. Я переговорила з кількома. Особливо мені сподобалася Катя* (за мат. Інтернету). Там само: *Зустрічала гостей Солоха з усім своїм українським колоритом, Солоха-Пустобрьоха; Є в Угрині і своя Солоха. Так може завести публіку.*

Унаслідок метонімічного перенесення трапляється так, що іменами літературних або театральних персонажів починають іменувати самих артистів. Так прославився завдяки ролі Квазімодо у паризькій постановці мюзиклу Notre Dame de Paris режисера Коччанте-Пламондона французький актор П'єр Гаран. Його прізвисько за виконаною роллю – *Квазімодо* − набуло протилежного значення – 'красень, симпатяга': *П'єр Гаран, відомий більше як співак Гару або – в народі Квазімодо довів до шалу українських фанаток. Симпатяга Квазімодо-Гару підкорив серця киян* (tabloid.pravda.com.ua/).

Своєрідним прикладом енантіосемії є діалектний конотонім *геракакл* – 'хлюпік, дрібненький чоловічок' (діал., південь України). Пор. в російській мові: «**Геракл**. Ірон. Про худющу, охлялу людину» [577, с.152]. Діалектна форма імені *геракакл* виникла від міфоніма внаслідок фонетичного засвоєння грецизму із важким для вимови звукосполученням *-кл-* і негативна конотема мирно співіснує поруч із позитивною 'герой, силач'.

У конотонімії мезонімом названо онім, що перебуває у проміжній зоні між онімом і конотонімом. На нашу думку, мезонім посідає серединне місце у ряді, що регулює ступінь конотонімізації. Це можуть бути такі позиції:

I. *оказіональний конотонім / мезонім / узуальний конотонім.*

II. *конотонім / мезонім / деонім*.

Наприклад, на півдорозі до системи конотонімії опинився мезонім *Святогори, Святогір'я* із конотемою 'святе місце', 'Божий храм', яка розширюється внаслідок набуття Святогірським монастирем статусу Лаври у 2005 році. Це мезонім першого типу. Але сакральність цього імені буде заважати перетворитися йому у конотонім.

Усе більше втрачає зв'язок із своїм далеким у часі і просторі референтом конотонім *Мамона* – мезонім другого типу. Міфонім *Мамо́н* (*Мамо́на, Маммо́на*) − сірійський бог багатства, що багато разів згадується в Євангелії (напр. „Не можете служити Богу і мамоні" − Мф., 6, 24). Як конотонім має дві конотеми. Одна з них – 'життя задля розкоші, задоволення пустих потреб'. *Недовго жив я ще, лиш сорок літ, і сил не тратив на пусту мамону, невже ж уже минув я свій зеніт і розпочав спадистий шлях до склону?* (І. Франко); *Ви любите себе з утіхами своїми, − Куманнє потайне з мамоною неправди* (П. Куліш); *Але не те карає душу, Що юним я в тюрмі не вмер, А те, що воля аж тепер Прийшла, коли згасати мушу, Коли так хочеться мені Сховатися на самотині, Втекти від підлої мамони І слухати церковні дзвони чи вуликів золотистий гул* (Павличко Д. Ностальгія). Графічне оформлення цього оніма у такому значенні засвідчує поступову втрату ним ознак власної назви. Друга конотема 'багатство' ще зберігає нетривкий зв'язок з іменем бога: *Маємо одну владу – владу Мамони, а всі інші „влади" – це її покірливі щупи...* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). Так само сполучення, запозичене з Біблії, − **служити мамоні** – 'прагнути багатства, грубої насолоди, дбати про матеріальні цінності' уже зовсім усталилося як апелятивне у своєму складі, а дещо трансформоване у вигляді **служки Мамони** – 'бізнесмени' ще сприймається як конотонімне. *Промела його поглядом: жодної жінки, одні бізнесюки– завжди заклопотані пасинки Венери й служки Мамони* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). Натомість конотонім **мамон** у значенні 'живіт', 'черево' (УСС), який розвинувся як „фіксатор наслідків розкішного життя", уже давно став деонімом. Парадоксальною є ситуація зі статусом конотоніма *Іуда*, який, апелятизувавшись у розмовному мовленні до лайливого слова, у книжному ще береже відтінок належності до біблійних легенд.

Втрачає конотації через часту вживаність і втрату живих мотивованих зв'язків конотонім *Ойкумена.* Простежується слабкий зв'язок із реальним об'єктом називання в конотонімах *Хацапетівка, Крижопіль, Жабокряківка* (невелике селище на Азовському морі, біля Сєдова). Причина цього лежить у площині сприймання звукового

складу і твірних основ цих власних назв, які в своїй первинній номінації уже збагачені різними конотаціями. Саме тому їм легко було перейти до класу конотонімів. Називаючи реальні конотати, зазначені топонімні конотоніми сприймаються як розмовні утворення емоційно-експресивного плану і часто не асоціюються з конкретними топонімами. Але, зважаючи на мінливий характер конотонімії, на постійний активний розвиток її складу, певною мірою можна говорити про те, що практично усі конотоніми перебувають у хисткому мезонімному стані. Якщо конотонім популярний – він часто вживаний, від чого його образність стирається. Якщо не популярний – значить, він чи то може бути незрозумілим для реципієнта і той його не сприймає, чи мати надто високе значення, чи просто не припав до вподоби. Тому рано чи пізно конотоніми або губляться у пасивному складі конотонімії, повертаючись до табору рідко вживаних метафор, або переходять до апелятивів.

Морфемний рівень парадигматики репрезентує синонімію, полісемію, й антонімію морфем. Словотворча реалізація парадигматики відображається в похідності слів одного ступеня деривації від певного твірного слова. На морфологічному рівні парадигматика відображає реалізацію граматичних категорій певної мови [665, с. 143]. Приклади конотонімної морфемної парадигматики не надто численні.

Морф *-гейт* (від конотативного хрематоніма *Уотергейт* – назви політичного скандалу внаслідок проникнення у 1972 р. з метою шпіонажу агентів ЦРУ до штаб-квартири демократичної партії, що містилась в готелі «Уотергейт» у Вашингтоні) трапляється в багатьох новотворах: *кучмагейт, алкогейт* (подія, пов’язана з міністром внутрішніх справ України Ю. Луценком, який у стані сп’яніння вчинив скандал на залізничному вокзалі у Німеччині), *картергейт, монікагейт, рейгангейт*, навіть *свиногейт* – про епідемію „свинячого грипу” та ін. Є.С. Отін називає цей морф «відірваним», оскільки він перетворився в конотативний суфіксоїд, який поєднується з іншими, частіше онімними, рідше – апелятивними основами для позначення усяких політичних скандалів та афер [576, с. 359-362].

Знижувального звучання надає конотонімам суфікс *–ик*: *Гамлетик* (в російській та в українській конотонімії), *Герострaтик, Дантесик, бельведерчик.* Особи, названі так, виявили себе як такі, що не досягли своїх «зразків», до яких пнулися; це – «дрібнота». Давно поширеними в ономастиконі є суфікси на позначення абстрактності явища: *армагеддонщина, азійщина (азіатчина, азіатство), муравйовщина, візантійщина (візантійство)* і навіть *поплавщина* (*Умикаєш телевізор, а там – поплавщина з поросятком на руках* (Хрещатик,10.03.2006); *кайдашизм, нарцисизм, п'ємонтизм, сицилізм, бонапартизм, герострaтизм, донжуанізм (донжуанство)*; *катеринізація, хоттабізація*; *мюнхаузіада, робінзонада* тощо. Сприяє образності висловів прислівник, утворений від конотонімів за допомогою суфікса *–н-*, наприклад, *діорно, віфлеємно*. *Од парфумів діорно і п'янко* (Драч І Противні строфи). *Мені з Тобою так приємно, так високо, так віфлеємно, − Але чому мовчиш Ти, Сонце: Чи грію я Тебе взаємно?* (Пилипчук Д. Мої рубаї).

На синтаксичному рівні парадигматика в конотонімії представлена:

1) як сукупність варіантів – перетворень певної позиційної схеми речення. Поширеними виразами в конотонімії виступають розмовні варіанти за схемою «*Хтось»* **відпочиває**, наприклад, про великих вигадників кажуть: **Дід Панас відпочиває**, про велику сварку − **Баба Палажка і баба Параска відпочивають,** про сімейні зради, а також про шлюби між старшою жінкою і набагато молодшим за неї чоловіком **«Санта Барбара» відпочиває**. У знайдених нами прикладах „відпочивають" ще *Плюшкін* і *Самодєлкін, Мюнхаузен,Остап Бендер* і навіть *Париж*. Продовження поширення цієї тенденції засвідчують деякі оказіональні конотоніми, наприклад: *Дарвін торжествує. Сильний перемагає слабшого…* (Ващук Т. Щоденники біженця); *Фантастика − не мріяв і Жуль Верн* (Костенко Л. Шалені темпи…).

2) як ряду структурно розбіжних, але семантично тотожних синтаксичних конструкцій. Так, у конотонімії розгортаються конструкції на позначення близького родичання з об'єктом

ономастичної конотації. Часто вживаними лексемами на позначення таких взаємин є слова *брат, сестра, син, донька (доньки), діти, онуки* тощо: *Євині дочки* – ‘жіноцтво’, *адамові діти* – ‘рівні перед Богом люди’, *онуки Діда Панаса* (’балакуни, вигадники’)*, брат Герострата* – ‘злодій’, *син Рокфелера* – ‘заможна людина’, *донька Онассіса* – ‘багатійка’ (часто – з іронією, у конструкціях „заперечного порівняння”: я НЕ син Рокфелера; Я Не донька Онассіса, тобто: «Звідки у мене візьмуться такі статки?»). Оказіональними варіантами такого типу синтаксичної парадигматики виступають сполучення *хрещений Юлі Дід Панас*, що характеризує Ю. Тимошенко як особу, що наслідує свого «хрещеного» − казкаря та вигадника, і *пасинки Венери* – ‘нерідні діти богині кохання − люди, глухі до любові’. Зазначені сполучення побудовано за типовим зразком, але із рідко вживаними у цих зразках лексемами *хрещений* і *пасинки.* Іншими прикладами таких конструкцій є сполучення з лексемами **синдром** і **комплекс:** *синдром Збруча, синдром Камчатки, синдром Барбі, комплекс Агасфера, комплекс Попелюшки* тощо.

Таким чином, концептуальний аналіз парадигматичних відношень конотонімії на лексичному, морфемному і синтаксичному рівнях підтверджує її системний характер.

3.4.Синтагматичні відношення конотонімів. Процес моделювання конотонімних конструкцій

Синтагматикою називають наскрізний тип зв’язків у мовній системі, що визначає комбінаторну здатність одиниць будь-якого рівня, тобто потенційну можливість їхнього лінійного сполучення в мовленнєвому потоці. У лінгвістичній семантиці синтагматична методика репрезентована валентісним аналізом, у фонетиці, морфеміці, синтаксисі – дистрибутивним (дистрибуція – сукупність сполучуваних елементів певної мовної одиниці у всіх можливих контекстах) аналізом, який згодом став застосовуватися і в семантичних дослідженнях. Зробимо спробу простежити

синтагматичні відношення конотонімів через способи моделювання конотонімних конструкцій.

У сучасних наукових дослідженнях культура все частіше визначається як Текст − текст на вищому щаблі, текст над текстами. У термінах семіотики подається поняття презумпції текстуальності, за яким усвідомлюється ідея цілісності: певний текст усвідомлюється як ціле. «Культура в цілому може розглядатись як текст, − зазначав Ю.М. Лотман. – Проте надзвичайно важливо підкреслити, що це складно влаштований текст, який розпадається на ієрархію текстів у текстах, і такий, що утворює складне переплетіння текстів. Оскільки саме слово „*текст*” вбирає в себе етимологію *переплетення*, можна сказати, що таким тлумаченням ми повертаємо поняттю текст його вихідне значення» [481, с. 160]. Художнє осмислення дійсності відбувається у тісній взаємодії різних національно-культурних текстів, оскільки в них втілюється Текст Всесвіту. У процесі таких взаємодій людина прагне відшукати для себе спільні ціннісні засади для розвитку. Час від часу, здебільшого у періоди криз, звична для людини картина світу може розпадатись. Тоді запускаються в хід механізми, що активізують звернення до „високої” культури і сприяють появі нових цінностей і смислів. У процесі пізнання (так само, як і творення) образ світу завжди опосередковується змістом словесного знака. Одними з параметрів парадигми пізнання стають позиції „загальне”-„одиничне”, які у сфері об’єктивно-мовних характеристик відбиваються в категоріях „загальна” та „власна назва”.

Зіставляючи конотоніми та їх лексичне оточення, можна помітити в таких конструкціях наявність чітких моделей. Зауважимо, що у 60-і роки, коли термін „модель” почали використовувати мовознавці, налічувалось майже сорок позицій розуміння цього поняття. Але за всієї строкатості розумінь поняття моделі у науковому світі чітко визначалось як протиставлення математичної моделі і моделі лінгвістичної. Математична модель – це спосіб застосування теорії, лінгвістична – процедура спрощеного наукового опису явищ. Втім, «якщо у математиці інтерпретативно-прогнозуючий характер моделювання є очевидним, у лінгвістиці вихідна теорія часто

становить асимільоване знання дослідника, яке тим чи іншим способом накладає обмеження на інтерпретацію реальних фактів», − зауважує Н.В. Бардіна [45, с. 13]. Узагальнюючи трактування понять „модель” та „моделювання”, вона пропонує спиратись на засади загальнонаукового принципу Лакатоса-Вартофського, за яким моделювання мови набуває вигляду двох варіантів: 1) прогнозуючого опису, 2) реалізації обраних параметрів структур на кількох „субмоделях”: моделі-метафорі, моделі-схемі і моделі-прогнозі. У такому розуміння моделювання набирає циклічного характеру, поєднуючи в собі ознаки аналітичного і синтетичного аналізу (дослідження від мовленнєвих фактів до системи і від системи мови до мовленнєвих фактів). Передумовами моделювання тоді стає побудова гносеологічних координат, у яких горизонтальна вісь – це комплекс тверджень і понять, що їх використовує дослідник для розуміння закономірностей і суттєвих зв’язків досліджуваної царини; це постулати, що надають моделі потрібної певності; вертикальна вісь – прийняті дослідником принципи моделювання. З’ясуємо постулати моделювання конотонімів.

Постулатами моделювання конотонімів можна вважати: постулат про ім’я як згорнутий національно-культурний текст, здатний до взаємодії з іншими текстами культури і Текстом Всесвіту; постулат про здатність конотоніма зберігати і передавати поняттєвий зміст, історично закріплений за даною власною назвою; постулат про чітку лексичну валентність конотоніма, за якої новий зміст підкреслюється певною словесною формулою: постулат про константну присутність в конотонімі конотонімного концепту, який утримує, відтворює, реконструює чи трансформує концепти світової культури. Користуючись у роботі поняттями „модель”, „моделювання”, „формула”, „конструкт”, на цей момент розрізняємо: модель – у звичній структурно-математичній орієнтації: як узагальнений тип, схему, структуру конотонімного сполучення; моделювання – спосіб побудови такої схеми на основі наведених постулатів; формулу − як усталену форму конотонімного сполучення, рідше − як його стисле знакове вираження; конструкт – результат моделювання.

Орієнтуючись на постулат про чітку лексичну валентність КО, наведемо формули найуживаніших конотонімних конструкцій:

І. Узгоджене означення + КО. За цією формулою будуються такі конструкти: „відтопонімне означення + КО”(*німецький Бубка, українська Швейцарія, слов'янський Агасфер, російський Мендельсон*), „займенник + КО” із варіантами: „присвійний (означений, неозначений, вказівний та ін.) займенник + КО”(*свій Пушкін; мій Довбуш*; *його Дульцінея Тобоська; куди тому Квазімодо; якийсь Ван Гог, інші Гомери, ті Голгофи; такий Мойсей; усі ці Баден-Бадени; побачити своїх Енеїв*); „часове (просторове) означення + КО” (*сучасна Евеліна Ганська, прийдешні Сократи; тутешні Дафни; сільський Хемінгуей*); „числівник *другий + КО* (варіант сполучення – „*КО* номер два”): (*другий Чорнобиль; друга Чечня; друга Новобогданівка, Мукачеве номер два, другий Переяслав, Піддубний номер два*), подібне до цього конструкта сполучення „*новий + КО*” (*новий Нестор*, *новий Шекспір, новий Каліостро*) та інші. Ця конструкція становить собою статичний фрейм, який спирається на ознаку як загальну характеристику референта.

ІІ. „Дієслово + КО в оруд. відм.” (*стати Попелюшкою, гасати Марком пекельним, Карась Карасем, стояти Діогенами).* Конструкція належить до типу динамічного фрейму, зокрема є сценарієм, оскільки передає спосіб дії референта, умови перебігу подій.

ІІІ. „КО + неузгоджене означення” (*Данте в спідниці*, *козак Мамай у рясі; Герострат з хутора Голопупиного; Голгофа ХХ століття; Гудзенки 17-го року; Попелюшка літератури*). За фреймовою теорією – статичний фрейм.

ІV. Стверджувальні чи заперечні конструкції (*він – Казанова*; *вона Афродіта*; *Миколаїв – не Лас-Вегас*; *Красноармійськ – не Венеція*; *він - не Аполлон*; *життя – не Едем*). Ця конструкція виникає внаслідок міркувань „*хтось Х є* (або *не є*) *кимось Y*”, тому що „*хтось Х подібний* (або *не подібний*) *до якогось Y*”. За способом встановлення логічних зв'язків причин і наслідків між сценаріями конструкція, на нашу думку, є динамічним фреймом, зокрема планом.

Найпоширенішою конотонімною структурою є модель „відтопонімне означення + КО". Дія такого сполучення ґрунтується на роботі асоціативних зв'язків, коли референт, прив'язаний до певного топосу, переміщається в нову сферу на призначене йому місце, занурюючись у світ асоційованих імплікацій КО. Цей процес передбачає: зв'язок двох фактів (або осіб, географічних об'єктів, подій, культурних явищ тощо), усвідомлення цього зв'язку автором і декодування його читачем (постулат про постійно присутній конотонімний концепт). Наприклад: *Я виросла у Київській Венеції* (Ліна Костенко). Згадаймо: Венеція – італійське місто, що складається з двох частин, сполучених дамбою; давніша з них розташована у Венеціанській затоці на 118 островах, поділених каналами. *Київська Венеція* – лівий берег Дніпра, на який часто виплескувалась дніпровська вода під час повеней, залишаючи невеликі острівці. *Українське Палермо* (інший знайдений нами варіант – *друге бандитське Палермо*) (про Одесу, УС, 18-24 вересня 2004 р.). Палермо – найбільше місто Сицилії, а із Сицилією пов'язуються асоціації з мафіозними структурами. Кримінальні новини газети „Високий замок" друкуються під рубрикою *Українська Сицилія. Український Гамлет.* Гамлет – головний герой трагедії В. Шекспіра, людина із внутрішніми сумнівами, суперечностями. У поезії Д. Кременя йдеться про „*українського Гамлета гомілетики*" (гомілетика − церковне казання, що пояснює біблійний текст), який „ знов посипає попелом главу" (ЛУ, 29.03.2001). *Український Ермітаж.* Ермітаж – музей мистецтва і матеріальної культури, зібрання європейського малярства, графіки, скульптури, ужиткового мистецтва. *Український Ермітаж* − майбутній музей у Києві. (ТСН, 04.02.2005). *Харківська Мекка.* Мекка – місце паломництва мусульман. *Харківська Мекка* – пам'ятник Т. Шевченку у Харкові (УК, 21.02.2004). *Нагуєвичі стануть „українською Меккою"* („Поступ", 16.08.2005 р.]. *Український Страдиварі.* Страдіварі – відомий італійський скрипкових справ майстер (про О. Корнієвського − бандуриста, удосконалювача бандури) (УС, 26.05.2004). *Галицькі Робінгуди* – вправні спортсмени-стрілки. („Поступ", 28 липня − 3 серпня 2005 р.).

Карпатський Омар Хайям (про В.Довговича) (Ліхтей Т. Джинсове покоління). Конструкти „відтопонімне означення + КО" містять конотоніми інтерлінгвального типу. Як правило, в них реалізується основна конотема, усталена в когнітивній базі світової культури.

Характеризуючи поняття ономастичного концепту, І.Е. Ратникова називає такі його елементи: 1) мінімальний набір диференціальних ознак, який дозволяє розпізнати даний індивідуальний об'єкт; 2) історико-культурний фон, відбитий у ключових подіях біографії референта або пов'язаний з існуванням географічного об'єкта; 3) додаткові індивідуальні якості (особливості характеру, зовнішності, біографії референта або фізико-географічні й архітектурні особливості топосу; 4) оцінювання об'єкта в суспільній свідомості; 5) етимологічні, словотворчі й фоносимволічні характеристики оніма [632, с. 61-62]. Часом може реалізуватись якась інша сема із набору асоціативних імплікацій КО.

Із доданням нових характеристик конотоніма дозволимо собі уточнити ще раз окремі моменти термінологічного плану. Як зазначалося, ономастичний концепт у нашому дослідженні є концептом конотонімним, оскільки він пов'язаний перш за все із процесом вторинної номінації, із утворенням конотоніма, тому названі дослідницею елементи, вважаємо, можна спроектувати і на наш конотонімний концепт. Лише за нашою характеристикою перші компоненти ономастичного концепту у І.Е. Ратникової (тобто «мінімальний набір диференціальних ознак, який дозволяє розпізнати даний індивідуальний об'єкт») у нас є денотативними семами, а решта – конотативні семи, або конотеми. У рамках концептуального аналізу ми назвали таку структуру концептосферою, а ономастичний концепт, означений І.Е. Ратниковою як концепт, що виникає внаслідок метафоризації оніма, у нас віднесено до конотонімосфери, оскільки саме він стає фундаментом для побудови нової власної назви.

Такою характеристикою онімного значення ми робимо спробу розвести два поняття: «власна назва як концепт» (а саме такий смисл виявляє термін І.Е. Ратникової і саме такий термін побутує сьогодні у когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології) і «ономастичний

концепт», тобто метафоричний елемент концептуальної структури оніма, що дозволяє оніму розширювати своє значення. Конкретизуючи ці поняття, ми у розуміння власної назви як окремого концепту вкладаємо розуміння його (концепту власної назви, тобто ономастичного концепту) *як одиниці пам'яті, яка містить сукупність знань про певний одиничний об'єкт***.** Конотонімний концепт, як уже зазначалося, − це одиниця семантичної наповненості конотоніма.

Наприклад, в уривку із поезії І. Драча про Івана Франка: *Коли вродився ти Іваном Ти бід і лих ковтнеш в сто крат. А станеш вічним, нездоланним, Бо ти – Іван, Бо ти – народ* своєрідно переплітаються семи денотативного і конотативного планів, представлені у різних конструкціях: *Іван*+ Франко – сема 'відомий український письменник, культурний діяч'; *Іван* – 'проста людина' і *Іван* –'представник народу'. У першому випадку реалізується поняття власної назви як концепту, у другому – поняття конотонімного концепту. Ім'я *Іван* виконує подвійну роль: з одного боку, активізує знання культури, апелюючи до імені відомої людини, з іншого – дає оцінку цій людині, викликаючи усталені з іменем асоціації.

Вдаючись до конотонімної моделі, автори прагнуть залучити свій об'єкт до знакової парадигми світового контексту, світу життя загальновідомих величин і масштабів (постулат про ім'я як про згорнутий текст) Вибудовуються лінійні зв'язки, перекидається місточок від явища мало відомого або невідомого зовсім до значущого, великого. Отже, у витоках уявлень за моделлю „відтопонімне означення + КО" лежить конотонімний концепт прецедентного оніма (тобто оніма, «вагомого для тієї чи іншої особи у пізнавальному та емоційному відношеннях, який має надособистісний характер» [346, с. 106]) як щось дане, відоме. За допомогою атрибутивної зв'язки конотонім „прикладається" до нового факту, залучаючи його до свого поля асоціативних імплікацій. Конструкти такої моделі мають, мабуть, найспокійнішу, здебільшого позитивну конотацію.

На подібних зіставленнях різних сфер побудована модель „присвійний займенник + КО". В основі таких конструктів лежить

давня міфологічна бінарна опозиція „свій / чужий”. У процесі моделювання конотонімна конструкція відштовхується від поняття „свій”, „близький” і працює на якесь певне узагальнення, афористичність, наприклад: *„Кожен народ має свого Шевченка”* (УС, 30.06.2004); *„Опинившись у кризовій ситуації, підійшовши до „свого Берестечка”, поет не без іронії пригадує себе двадцятилітнього, коли було тільки – „як”, і не було – „навіщо”* (ЛУ, 07.02.2002); *„У кожного своє Берестечко”* (Л. Костенко). (Згадаємо: Берестечко – назва міста на Волинщині, де зазнало поразки військо Б. Хмельницького через зраду татар). Інші приклади: *„А вже з Вітчизняної війни Україна виходить такою, якою ще не була ніколи: з повними кордонами, з Академією наук, з літературною мовою, необхідною для всього цього нашого Вавилону”* (ЛУ, 09.10.2003 р.). *Свій Шевченко* – ‘свій національний символ’; *своє Берестечко* – ‘поразка, нещаслива година, кризова ситуація’ (у самому тексті, як бачимо, є саме таке пояснення); *наш Вавилон* – ‘місце з різноплемінним населенням, мовним різноманіттям’. Присвійний займенник працює на узагальнення, залучаючи онім до кола „своїх”, „рідних”. Сам же онім, простягаючи для такого єднання власний найцінніший, найголовніший значеннєвий скарб – основну конотему ономастичного концепту, гордовито зберігає свою національну своєрідність. Інший присвійний займенник − *їхній* − прагне відмежувати об’єкт від „своїх” до кола „чужих”: *„Де ж їхні Д’Артаньяни? Перевелись, чи що? – гадав собі Максим”* (Покальчук Ю. Час прекрасний). Д’Артаньянами тут названо французьких чоловіків, які поступилися жінкам у соціальному статусі.

Додавання неозначеного займенника до конотоніма теж сприяє узагальненості, але вже з відтінком легкої зневаги: *якийсь Ейнштейн, якийсь Онасіс, маски-шоу якісь, бруслі якийсь.* Причому зневага здебільшого виникає на адресу тієї особи, яку називають конотонімом. Сам же КО просто виконує свою функцію емоційного і ємного синоніма до апелятива, а займенник „якийсь” лише посилює його глибину. *„Ми повинні іти в ногу з Часом. А ну якийсь Ейнштейн придумає щось таке, чого ми не очікуємо?* (Вовк Ю. Гра у безкінечність); *Якийсь Ейнштейн* – ‘*якийсь* мудрець’, ‘людина, що

претендує на славу’. І дещо інше значення: *„де ж та зоря, що зорю спородила? Де той Ейнштейн, що візьме за вудила Сферу буття, мов ту гриву лошати...*”(Драч І). *Той Ейнштейн* – конотонім із позитивною семантикою: ‘розумна людина, мудрець, вчений, що здатний опанувати закони життя’. *„Колись жінка, яку звали тоді Тамарою, мріяла про власний острів, який подарує їй, як Жаклін Кеннеді, якийсь Онасіс”* (Тарасюк Г. Острів зимового мовчання]. *Якийсь Онасіс* – ‘*якийсь* закоханий багатий чоловік’.

Вказівні займенники помножують конотативне значення власних назв, концентруючи увагу читача підсвідомим питанням. Дослідник проблем лінгвістичної семантики М.В. Нікітін помічає у вказівних займенниках фіксацію «положення денотатів у просторі і часі відносно комунікативних координат: просторового розташування мовця – слухача та часу мовлення, зіставляючи те, що близько і далеко від цих центрів» [545, с. 614]. „Той” – тобто хтось, що був уже раніше і десь. „Цей”, відповідно, хтось ближчий за часом і у просторі. У сугестивному плані вказівні займенники, долучаючись до конотонімів, слугують певними скріпами, зв’язуючи називану особу (чи об’єкт) із відомим поняттям: *„Тоді скажіть мені ім’я цієї Франсуази Саган і дайте її телефон. Мені дуже кортить зустрітися з її батьками”* (Компанієць О. Назустріч). Франсуаза Саган (справжнє прізвище Куарез) – популярна французька письменниця, яка написала понад 50 романів про кохання. У романі Ольги Компанієць цим іменем ректор інституту називає дівчинку, яка написала дивний твір про кохання на вступному іспиті. *„Хто спроможеться тепер воскресити оцього бляклого в сірому світанковому світлі Лазара? Тільки не я”* (Москалець К. Людина на крижині). Автор користується сталим біблійним висловом „воскресити Лазаря”, поширюючи його власним описом свого персонажа. „*І не кричи на мене, бо не тебе кляну і не тебе, молодичко, а того Понтія Пілата лютого, що понищив таке добро, щоб йому до Різдва не дожити, окаянному”* (Тарасюк Г. Дама останнього лицаря). Понтієм Пілатом поіменовано злодія, який отруїв усю рибу у ставку.

Формула „дієслово + КО в орудному відмінку” передбачає установку на загальномовну метафору із значенням способу дії: наприклад, *стрілою летіти*; *соловейком заливатись*; *півнем ходити.* Таке перенесення побудовано на зіставленні „манери поведінки” об’єкта і дії самого агента: стріла летить швидко → людина біжить швидко → людина летить, як стріла → стрілою летить. Орудний відмінок передбачає зіставлення „хтось – як хтось”. У процесі конотонімізації онім набирає якісного значення: „*Якби був зерном – те зерно б не роздерли, ярилася б нива камінна врожаєм. Якби був горою, то тільки Говерлою, якби рікою, то тільки Дунаєм”* (Павличко Д. Ностальгія]. „Бути Говерлою” серед інших гір, „бути Дунаєм” серед інших річок – значить, бути найкращим.

... у своїй новій історії ще ніколи Україна не була так близько до того, щоб на багатохресному роздоріжжі історії обрати собі шлях найгірший і знову на многі віки стати європейським Гондурасом (Капелюшний Л. Візантійський синдром). Гондурас – держава у Центральній Америці на узбережжі Карибського моря та Тихого океану. *Стати європейським Гондурасом* – у цьому конструкті поєднується формула „відтопонімне означення + КО” і „дієслово + КО в оруд. відм.”. *Стати Гондурасом* – ‘бути відсталою країною’. Назва країни *Гондурас* має потужну конотацію завдяки своїй звуковій оболонці, негативні асоціації викликають сполучення [гон-] (у молодіжному сленгу: (ти) *гониш* – (ти) ’вигадуєш’, ’брешеш’), [-дур], [-рас]. Фонетичні асоціації додають приховану конотему до наведеного сполучення: *Європейський Гондурас* – не просто відстала країна, а ще й країна *дур*нуватих. Цю назву вдало обіграв Є. Дудар у своїй збірці сатиричних оповідань «Штани з Гондурасу».

„Я Самовидцем тут живу” (Кремінь Д. Попіл Самовидця). *Жити Самовидцем* – ‘жити, фіксуючи, як козацький історик-літописець, найважливіші події свого часу’, ‘бути письменником-очевидцем’. Порівняймо вживання цього конотоніма в іншій формулі – прямому називанні, називанні „хто він є?”: *І важко втриматися від спокуси закінчити ці нотатки словами Ж.-П.Сартра, до речі, також письмового „самовидця однієї із студентських революцій –*

французької, 68-го року: „Майте мужність прочитати цю книжку” (Забужко О. Репортаж з 2000-го року). *„Ж.-П. Сартр є Самовидець”* і *„Я Самовидцем живу”* – дві формули функціонування конотонімів. Безперечно, друга формула за шкалою емоційності є вищою.

Прагнення викликати до свого об’єкта співчуття, одночасно – підсвідоме обурення несправедливістю, учиненою з цим об’єктом, але при цьому зберегти надію на кращі часи і повагу до прихованих позитивних якостей денотата найкраще передає ім’я добре всім відомої героїні казки *Попелюшка*. *Попелюшка економіки* – про освіту і про медицину, *Попелюшка літератури* – про дитячу літературу, *комплекс Попелюшки, знову стану Попелюшкою, справжня Попелюшка,* − вирази, що знайдено протягом тільки одного 2005 року у нашій пресі. *І Вербером страждав я у коханні, і гордим Чайльд-Гарольдом я блукав* (Коломієць В.). Спосіб поведінки ліричного героя, поданий через асоціації з іменами літературних персонажів, таким чином увиразнює значеннєві нюанси кохання: це і ’страждання’, і ’горда романтика’.

У наведених прикладах здебільшого використано модель процесу конотонімізації за формулою: *хто він є? який він є?*, коли конотонім керує апелятивом: *Голгофа ХХ століття, Герострат ХХ століття, Чорнобиль наших душ, Гомери глобальної ери.* Апелятив у таких випадках не обмежує значення конотоніма, а спрямовує його у вузьке річище континуумної семантики: часової чи просторової локалізації, інтенсіоналу чи імплікаціоналу. *„Арсен Петрович продовжує свою мову: – Так само діди Ґудзеві палили в XVII столітті бернардинські кляштори й шляхетські замки рівняли з землею. Так Ґудзенки 17-го палили економії, розбирали кам’яниці, нищили міста, потяги пускали під укіс, тягли рейки з колій в багно, щоб усе – кам’яниці, економії, міста, залізниці з землею зрівняти, щоб була земля тільки і на землі хата і що нічого не було, крім землі, яку орати можна і на ораній землі сіяти...”.(*Домонтович В. Без ґрунту). Хома Ґудзь – персонаж повісті М. Коцюбинського „Fata morgana”, який закликав усе спалити. *Ґудзенки 17-го* – нащадки Хоми, які палили і нищили все у вогні революції 1917 року, *діди Ґудзеві* – його пращури, теж винищувачі

людського добра. Конотема ‘палій’, ‘руйнівник’ проектується в різні часи і підкреслює наступність поколінь бунтівників, яким видається зайвим все, крім своєї землі, власного поля. *„Лише увечері, аж біля Змієва, де річка Лета впадає у Сіверський Донець, збагнув Григорій, що йде на край держави у Святогорську пустинь, де десять літ на нього жде Лаврентій – козак Мамай у рясі”* (В. Шевчук). Згадаймо постулат про ім’я як згорнутий національно-культурний текст, здатний до взаємодії з іншими текстами культури і Текстом Всесвіту. Саме у цьому конотонімі зафіксовано плинність його онімного значення з часом: від імені татарського хана, переможеного в бою з Димитрієм Донським до персонажа народних картин і останнього лицаря степу. У наведеному тексті Валерія Шевчука йдеться про дивакуватого характерника, цілителя, самотню людину. Але він „у рясі”, отже, він – ченець-пустельник. Пор.: „*Козаком Мамаєм вичікую зустрічі з нинішнім днем. Заправлю оселедця за вухо, складу ноги по-турецькому на гуртожитському ліже. Змахну шабелькою-сестричкою, бренькну струною вірної бандури, вкушу кінчик вуса”* (Ципердюк І. Самоіронічний портрет). Тут *козаком Мамаєм* сприймати дійсність – означає сприймати її по-філософськи, спокійно, як козак Мамай, козак-бандурист – герой народних картин. Або: *„А чи весь довгий вік блукатиме Мамай без жінки і сім’ї, лицарства квіт останній”* (М. Зеров). *Мамай* – воїн, лицар, приречений на самотність. *„Поорані віком смагляві лиця: Горпини і Теклі, Тетяни і Ганни Сар’яни в хустках, Ван-Гоги в спідницях, Кричевські з порепаними ногами”*, – пише про талановитих вишивальниць І. Драч, згортаючи докупи імена відомих художників і світової, і рідної культури. Мартіос Сар’ян – вірменський художник ХХ ст., який писав краєвиди, портрети, натюрморти яскравого колориту; голландець Вінсент Ван-Гог – художник-постімпресіоніст, картини якого дихають сонячним світлом та увиразнюються яскравістю кольорів під яскравим сонцем; брати Василь і Федір Кричевські – українські культурні діячі, які відіграли значну роль у розвиткові українського мистецтва першої половини ХХ ст. Василь –архітектор, майстер декоративного мистецтва, Федір – живописець, „віртуоз дзвінких колірних сполучень”, картини якого

відзначаються особливою колористичною гамою і надзвичайним життєвим теплом. Поєднання трьох імен художників, відомих колористів, дає абсолютно точну характеристику талантам Горпин і Текль, виколисаним у природному різнобарв'ї. "*Данте в спідниці*" (Забужко О., Польові дослідження з українського сексу). Данте Аліг'єрі – італійський поет XIV ст., автор «Божественної комедії», де йдеться про три кола пекла. Конотонім *Данте* означає людину-страдника, що живе так, ніби проходить пеклом. „*Ми переходили всі кола – о, жоден Дант того не бачив! І лиш стискали видноколо глухі пожежі гайдамачі..."(*Є. Маланюк). Наведені конотоніми із неузгодженими означеннями яскраві тим, що поєднують інтенсіонал конотоніма з імплікаціоналом апелятива. *Сар'яни, Ван-Гоги, Кричевські* – художники і, передбачається, що − чоловіки (хоча форма множини дещо знімає категоріальну розрізнюваність за родами). Але вони в хустках, в спідницях, з порепаними ногами, отже, – жінки і селянки. З іншого боку, люди в хустках, в спідницях, з порепаними ногами – це жінки і простий люд, зайнятий важкою фізичною працею, але вони – *Сар'яни, Ван-Гоги, Кричевські,* тобто – 'митці', 'живописці'. *Данте* − поет, чоловік. *Данте в спідниці* – жінка, поетеса. Трансформується зовсім не основна сема семантичної структури конотоніма – сема належності до певної статі. Взаємодіючи з контекстом та ситуацією мовлення, такий конотонім стає твірним і набуває статусу узуального конотоніма.

Якщо референт характеризується цілим набором ознак, наявних в конотонімі, він легко може ним репрезентуватись. Особливо це стосується часто вживаних міжмовних конотонімів: *Там трава голуба в золотючій росі і дівчата усі – Афродіти* (В. Забаштанський); *Життя наше – вічно палаюча Троя* (Дон., 21.12.2005); *„Короткі перерви він використовував для історій зі свого життя, загальний зміст яких зводився до одного: в ліжку він − Казанова"* (Баграт Л. Зло). Ця модель – пряме, але емоційне називання речі і мотивується як характеристика через конотонім, який містить постійну, закріплену певним досвідом вживання, ознаку. Спрацьовує згадуваний постулат про константну присутність конотонімного концепту. У разі несталого

вжитку конотоніма у практиці мовлення він може мати коментарі в тексті: *Васюн же нісся єдино можливим курсом, який проїхав би і з повиколюваними очима – по Пушкіна, повз парк і далі вперед у напрямку бамівських дев'ятиповерхівок. У нас є такий спальник, залізобетон, розпердуха і сморід, називається БАМ – це означає, що він десь аж на краю світу і для життя майже непридатний, хоч там і живуть якось десятки тисяч людей* (Андрухович Ю. Таємниця).

Для підкреслення контрасту ознак конотонім вводиться в текст із заперечувальною часткою: *Нехай у тій хаті життя – не Едем І пекла в ній більше, ніж раю, В контексті великих всесвітніх проблем Вона не стоїть межі скраю* (Луків М. Моя Україна). Щоб увиразнити означуване поняття, поет вживає кореферентні лексеми *Едем – рай* і підкреслює їх антонімічно: *не Едем – пекло.* Предикатна номінація предмета спрямована на виявлення його істотних рис. Цілком занурюючись у те, що повідомляється, предикатна номінація загострює увагу на одній з ознак предмета, тим чи іншим способом його уточнює, виокремлює й відтінює. Для цього використовуються визначені синтактико-семантичні прийоми протиставлення. Способи введення в текст таких констатуючих конотонімів можуть бути різними: наприклад, еліптичне речення: *„Ну, блін, ти дайош, – заповажав Олійник. – Викапаний Кашпіровський"* (Меднікова М. Терористка); питальне заперечно-стверджувальне речення: „*Чи ми не Кайдаші?"* (Дон., 01.10.2003 р.); *„Хазяїн, хоч і не Пузир у засмальцьованому халаті, але гроші рахувати вміє, час – гроші, кривиться, але, зрештою, віддає команду своєму шоферові їхати..".* (Процюк С. Інфекція). Номінація може бути опосередкованою, непрямою: „Я *схожий на Шерлока Холмса?*" (Ігіна З. Обличчя). Або: „*Зою Космодем'янську корчить*, еге?" (Кононович Л. Феміністка). Тобто: я – *не Шерлок Холмс* і не стану проводить розслідування; вона – поводить себе, як *Зоя Космодем'янська* і мовчить, не відповідаючи на жодне питання. Подібний приклад, в якому конотонім *Зоя Космодем'янська* доповнюється синонімічним депоетонімом *радистка Кет*: *Я, звісна річ, не Зоя Космодем'янська і не піаністка*

Кет. Пошоркаюся хвилин п'ять і здамся, а далі – пітьма (Шейко-Медведєва Н. Альфонс).

Таким чином, у процесі моделювання конотонімів простежуються постулати конотонімів як ономастичних універсалій. Лінгвокультурологічний підхід до розгляду конотонімів виявляє переваги двох антропоцентристських сутностей – мови і культури і дає можливість реальніше оцінити та глибше осмислити мовні явища. Характеристика синтагматичних відношень конотонімії, здійснена у рамках концептуального аналізу, допомагає зафіксувати моделювання конотонімів як динамічний процес інтелектуального осягнення світу, який конкретизується у творчих мовних пошуках і втілюється у синтагматиці через мовне конструювання, а в парадигматиці – через трансформацію семантичної структури оніма. Крім того, концептуальний аналіз конотонімів у синтагматичному аспекті підтверджує важливість тих чи інших концептів для носія мови. Нагадаємо перелік основних позицій, що встановлюють вагомість концепту: 1) поширеність згадування про нього в сильних місцях тексту – початку і кінці; 2) використання цього імені чи його антонімів у назвах статей,книг, віршів; 3) створення метафор, що визначають роль концепту в картині світу мовця, а також метафор, що стали афоризмами; 4) використання цього імені для називання матеріальних об'єктів [447, с. 463].

За наведеними позиціями концепти, що розгортаються у конотонімах, виявили свою вагомість. Так, по-перше, конотоніми насправді часто вживані саме у сильних місцях тексту (початок і кінець); по-друге, наведені приклади підтверджують високу частотність вживання конотонімів у ролі заголовків; по-третє, конотоніми виникають внаслідок метафоризації і вживаються в афоризмах, сентенціях тощо; і зрештою, у назвах фірм, агентств, салонів активно використовують конотеми поширених конотонімів. Отже, концепти, які збагачують конотоніми, належать до популярних і зафіксовані як активні концепти.

Конотонімізація власних назв реалізується через взаємодію різних систем світоглядів, концепцій, специфіку ментальності, фонових

знань, а також співвідношення з різними артефактами у горизонтальному (діахронному) і у вертикальному (синхронному) плані.

3.5. Словотвірний вектор семантичного простору конотонімів

О.С. Кубрякова тлумачить лексеми, похідні від слова-концепту, як «вторинні одиниці номінації, що посідають проміжне місце між словом і реченням» [429, с. 62], тобто як вияв сконденсованої синтагматики. На думку дослідниці, похідні слова відіграють величезну роль у концептуалізації і категоризації світу. Семантика твірного слова може повністю відбиватися в похідному слові, і тоді «значення деривата становить суму значень його компонентів. У деривата можуть бути „приховані" значення, які не вкладаються у суму значень його компонентів, виходять за її межі. У таких випадках його семантика кваліфікується як фразеологічна, що зумовлюється лексичною і синтаксичною сполучуваністю твірних слів», − вважає Н.Ф. Клименко [377, с. 26]. На словотворчий потенціал лексеми впливає «деривaційна поведінка твірних слів», зумовлена особливостями їх сполучуваності, синтаксичними та лексико-семантичними зв'язками з іншими словами в межах висловлення, стилістичне забарвлення, частотні характеристики тощо. Аналіз словотвірного виміру семантичного простору імені концепту дозволяє виявити концептуальні компоненти, які актуалізуються найчастіше і становлять для мовної картини світу найбільший інтерес [686, с. 247].

3.5.1. Відконотонімне словотворення

Конотоніми виступають основою значної кількості відконотонімних новотворів. У цьому процесі реалізується прагнення закріпити розвиток ознаки, оскільки конотоніми здебільшого стають своєрідними характеристиками і часто мають означальний характер. Звернення до конотативної онімної лексики уможливлює бажання додати емоційної жвавості вербалізації руху, тому найяскравішими серед відконотонімів, на нашу думку, виступають дієслова.

Наприклад, *петрати, петрити* – ‘розуміти’ (ЕСУМ, 4, с. 361. В основі – ім’я *Петро* (гр. „скеля”, „камінь”). Той, хто починав „петрати”, починав глибше розуміти основи християнської віри, зміст Євангелія чи Послань апостола Петра. Можна припустити, що *петрати* могло спочатку означати розуміння того, як слід себе поводити християнину, бо у 1-ому Посланні апостола Петра містяться правила Християнської поведінки для слуг, дружин, чоловіків, пастирів і це в християнській літературі єдине джерело такої прямої інформації. Сьогодні дієслово *допетрити* вживається в розмовному стилі і означає „здогадатись”. *Я навіть не міг допетрити, звідкіля набігали оті сто тисяч, − власне, сама винагорода і видавалась найнебезпечнішою в цьому вояжі* (Шкляр В. Елементал). *Анна відповіла, що нині не допетраєш, де обпечешся* (Пєшковський Є. Безодня). Якщо від імені святого не розвинулась конотація (в тому числі, на духовному рівні), це могло означати, що такої потреби не було (достатньо згадати свято Хрещення).

Менш уживаним зараз є дієслово *лазарить* –‘випрошувати, жебракувати’ (ЕСУМ, 3, 183). Походить воно від конотативного імені *Лазар* - ‘жебрак’. Конотема виникла на основі метафоричного значення імені біблійного персонажа Лазаря, який став символом бідняка, що переносить багато страждань. З цим же іменем, як відомо, пов’язують і походження лексеми *лазарет.* Співати лазаря – ‘скаржитися’ (ЕСУМ, 3, с. 183). У Біблії згадуються два Лазарі. Один – персонаж притчі про Лазаря і багатія, яка навчає терпимості у перенесенні страждань; саме звідси і виникає конотема ‘жебракувати, скаржитися’; другий – воскреслий Лазар, якого оживив Ісус Христос, нагородивши його сестер Марфу та Марію за їх благочестя. Після воскресіння, за переказами, Лазар прожив ще 30 років. Воскресити Лазаря (Лазара) – ‘відновити щось’. *Хто спроможеться тепер воскресити оцього бляклого в сірому світанковому світлі Лазара? Тільки не я* (Москалець К. Дар безсоння).

Досить часто відконотонімні дієсліва утворено від особових імен, за якими у народному мовленні закріпились певні образи хитрих, лінькуватих або вайлуватих людей. «Народне уявлення іменної

типології, очевидно, не позбавлене життєвого значення, - і характеристики імен якщо не служать, то у всякому разі служили у скеруванні поведінки», − зазначав П.О. Флоренський [825, с. 473]. Ім'я *Іван* частіше асоціюється з росіянином, але належить до найпоширеніших імен як в Росії, так і в Україні. Варто лише згадати, що від цього імені утворилось більше 130 форм українських прізвищ, наведених у «Словнику українських прізвищ» Ю. Редька [825, с. 35]. Утворене від імені дієслово відрізняється за значенням від російського ***иванить, иваниться*** – 'пишатися', як зазначено Є.С. Отіним [576, с. 171]. Український відконотонім в основі має значення, усталене в конотонімному імені **Іван** – „хитрий, простий": *Я думаю, що він спершу мріяв лише про відсоток, а коли довідався, що дівчина чекає дитину, вирішив „заіванити" всі гроші і втекти* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс).

Замакарити – 'загубити' або 'далеко закинути'. Певний вплив на появу такого значення, очевидно, мала приказка *куди Макар телят не ганяв* – тобто дуже далеко. З іншого боку, **Макар** у народному мовленні означає дурнувату, але хитру людину. Утворений на базі цього антропоніма конотонім означає „голова", очевидно, за фонетичною асоціацією із словом "макітра" − розмовним синонімом до слова „голова": *У тебе ж є макар на в'язах, треба думати* (Чабаненко, ІІ, с. 269). Вислів **Макар не робить** означає: 'розуму бракує': *Що ти з того Мишка хочеш? У його ж макар не робе, він дурний, як пробка* (Там само).

Загапкатися − 'заґавитися'. Як зазначає «Етимологічний словник української мови» [ЕСУМ, т. 2, с. 220], це результат відозміни польського zagarié siç, можливо, під впливом КО *Гапка*, п. gapic „ловити ґав, ґавити". Безперечним є вплив конотоніма **Гапка** − 'ледача жінка, неохайна, неповоротка': *Видно, що Гапка млинці пекла, бо й ворота в тісті* (Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше).

Змикитити – 'здогадатись, додуматися, обдурити, плутати'. Від КО **Микита** – 'нетямуща людина' (ЕСУМ, 3, с. 459). *Та відразу змикитила, що до чого, прикотила з пляшкою вина* (Кокотюха А.

Нейтральна територія). *Жінка у нього була кмітлива і одразу змикитила, що й до чого* („Україна”, №3-4, 2004 р.).

Микулити – ‘хитрувати’ (ЕСУМ, 3, 460). Від КО **Микула** – ‘хитрун, крутій’ (без прикл.).

Насолопитися – ‘стати похмурим, незадоволеним’. *Старушка насолопилися, щось буркнула собі під ніс, але з покою вийшла...* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). Від **Солопій** - ‘вайлувата, неповоротка людина, незграба, неотеса, тюхтій’. Казка П. Гулака-Артемовського „Солопій та Хівря” розповідає саме про такого неотесу Солопія.

Філонити – ‘ухилятися від роботи, байдикувати’. Від конотативного імені **Філон,** що набуло значення „ледар, людина, що ухиляється від роботи”.

Юдити – ‘підбурювати, спокушати’: *Нечистий дух-юда юдить християнина, аби один другого бив* [Грінченко, IV, с. 531]. Звідси також *під’юджувати.* **Під’юджувати, роз’юджувати –** підбурювати. *Підійшовши до вартового біля дверей, він почав його роз’юджувати, відволікаючи увагу від господині...*(Багряний І. Людина біжить над прірвою). *Цар походжав веселий і під’юджував забіяк* (Мушкетик Ю. Гетьманський скарб).

Таким чином, відконотонімні дієслова, що виникла на базі особових імен, яскраво засвідчують ті характерологічні конотеми, які розвинулись первісно в розмовному мовленні у конотонімах – особових іменах. При цьому усталене значення конотоніма-характеристики стає динамічним, рухомим, а сама дія набирає емоційності.

Існує ще одна група дієслів, в основі яких лежить особове ім’я. Це дієслова, утворені від назв свят. Вони пройшли інший, довший, шлях конотонімізації. Спочатку антропоніми – імена святих переміщаються в інший клас онімів – хрононіми. Внаслідок метонімічного перенесення імені святого на назву свята на його честь виникає назва свята. Потім у цих назвах виокремлюється значення, реалізоване у прецедентній ситуації, тобто ситуації, „пов’язаній з набором певних конотацій, диференційні ознаки яких входять у когнітивну базу [423,

с. 63]. Наприклад, на основі конотоніма *маланка* – назви святкового вечора напередодні Нового року (св. Василя), яке припадає на свято Меланії виникає відконотонімне з**амаланюватися** – ‘залицятися’. *Його Банзай бачив у невдалих спробах замаланюватися до Дарці* (Дереш Любко. Культ); *В універі мав одного знайомого. З Дамаску. Гомік, розумієш? До мене замаланювався* (Там само). У Центральній і Східній Україні Маланку називають Щедрим вечором. Колядників же називають **маланкарями**: *Маланкарі... приходять на Щедрий вечір сповістити господарів про наступні торжества та справити гостини, які в народі так і називають – гостини Меланки* (Войтович В. Українська міфологія).

Об’єгорити – ‘обдурити’. 26 листопада − день осіннього Єгорія, покровителя хліборобства. Усі сільськогосподарські угоди між господарем та робітником укладались до дня Єгорія, в який відбувались розрахунки за роботу. Хазяїн міг обдурити робітника, а відбувалось це у день Єгорія, отже, він його **об’єгорював**. До цього дієслова наближається за значенням дієслово **підкузьмити** – від назви свята Кузьми і Дем’яна 1 листопада, що означає не тільки ‘обдурити’, а й ‘підвести, не виконати обіцянку’.

Наніколитися – ‘напитися під час святкування святого Миколи’ – „пивного божка”. Пиятика на Зимного Миколу (Ніколу) була майже обов’язковою, − стверджує В.В. Жайворонок [276, с. 277]. Він же і наводить дієслово *наніколитися.* За православним світоглядом, це має означати „нагрішити”, коли на день святого Миколая під час посту людина дозволила собі вживати спиртні напої, до того ж надмірно.

Спосіб творення дієслівних відконотонімів від назв свят, імен святих, очевидно, спирається на давню традицію: наприклад, дієслова *змарніти, марити, марно* тощо утворені від назви міфічної істоти Мари, *періщити* − від імені слов’янського бога Перуна.

Модель утворення дієслів від конотонімів властива не тільки народному мовленню. Так, загальновідомі конотоніми літературного походження **Дон Кіхот** і **Дон Жуан** породили дієслова *донкіхотити* і *донжуанити.* Дон Жуан − персонаж багатьох творів літератури і мистецтва, образ порушника моральних і релігійних норм, шукача

чуттєвих насолод, створений за середньовічними іспанськими легендами. Конотонім *Дон Жуан* називає спокусника жінок, ловеласа. **Донжуанити** – ‘упадати за жінками; гуляти’. *А той сусід любив донжуанити по ночах* („Тисяча усмішок”). Дон Кіхот − герой роману Мігеля де Сервантеса, один з найпопулярніших образів світової літератури; символ шляхетного ідеаліста, який вступає у протиріччя з дійсністю: б’ється з вітряками, приймаючи їх за велетнів; заступається за злочинців, вважаючи їх скривдженими і т. ін. Як конотонім означає героя-романтика. **Донкіхотити** – ‘даремно битися із примарними, нереальними перешкодами, відстоюючи романтичні ідеали’. *Донкіхотити за сучасну Дульцінею? Даремна справа, Дульцінеї перевелися. − А Дон Кіхоти?* (ЛУ, 14.08.2003 р.). Ім’я героя роману англійського письменника Д. Дефо «Життя і надзвичайні пригоди Робінзона Крузо» (1719) стало основою для творення експресивного дієслова **робінзонити –** ‘усамітнюватись на безлюдді’**.** Значення, успадковане від конотоніма *Робінзон* – ‘самотня людина’, у знайденому нами прикладі дещо змінилося, звузившись до конотеми *робінзон* – ‘мисливець, що ходить безлюдними місцями’, а не є самотньою людиною, відповідно, *робінзонити* – ‘вештатися з рушницею по болотах’: *Ми часто робінзонили по болотах, вишукуючи та стріляючи качок* (Ф. Соломін).

Езопити – ‘приховувати думку за словесними формулами’. Від КО **Езоп** – (байкар античності, неперевершений майстер алегорії) – ‘той, що приховує свої думки’.

У публіцистичному стилі часто трапляється відконотонімне дієслово **європеїзувати** − ’надати ознак „культурної” Європи’. *Треба діяти негайно і рішуче. На зразок того, як діяв Петро І, коли він європеїзував Московське царство* (Іщук В. Україна: проблема престижності та незалежності). Інший відконотонім – **заєвропеїтися** набуває експресивності внаслідок використання префікса **за-,** який, крім значення завершеності дії, додає дієслову ще й нюансів якоїсь надмірності (пор.: *запишатися, зарватися, зарапортуватися, запрацюватися, зарозумілий, затоварити* тощо): *Таке йому подобалося, отже, не має він на собі знаку „совка” чи якогось такого*

типу прибульця, котрий аж ніяк не буде схильний і купувати, і вживати зілля, таки заєвропеївся.... Десь у глибині душі, щоправда, ширяла думка, що він і далі грається сам із собою у „європейця”(Покальчук Ю. Час прекрасний). Ці відконотоніми виникли на основі КО **Європа** – ‘прогресивність’. Отже, **заєвропеїтись** – за наведеним текстом, означає ‘емігранту з СРСР увійти в культурний простір Європи, освоїтись в Європі, окультуритись самому; **європеїзувати –** „окультурити” когось’. У самому ж морфі **за-** у випадку приєднання його до книжного слова затаїлося енантеосемічне значення розмовності.

Привертають увагу російські відконотонімні дієслова, наведені Є.С. Отіним у його «Словнику конотативних власних назв»: *пилатить* (‘мучить, терзать’), *усибирить* (‘заслать’), *содомиться* (‘ругаться’), *соломонничать* (‘изрекать мысли’), *цицеронить* (‘философствовать’), *иудствовать* (‘лицемерить’), *вавилонить* (‘плыть на лодке зигзагами’; от *Вавилон* – ‘изгиб реки’), *ерофеиться* (‘ручаться’), *ловеласничать* (‘волочиться, ухаживать за женщинами’), *эвересться* (‘высоко подниматься’), *альфонсировать* (‘быть на содержании у женщин’), *азефствовать* (‘вести себя как предатель’), *наафонить* (‘сделать что-то, что вызывает осуждение’). Потенційно ці дієслова можливі і в українській мові, (можливо, крім *вавилонить*), але в досліджуваних джерелах нами не засвідчені.

У науковому стилі із його слабкою конотонімною репрезентативністю відконотонімних дієслів майже немає. Можна згадати дієслово **пастеризувати,** хоча назвати його відконотонімом було б не зовсім справедливо. Утворене за ланцюжком: „Пастер (Луї) – пастеризація – пастеризувати”, це дієслово апелятивувалось без певних конотацій і становить собою відонімне утворення, досить подібне за моделлю творення до відконотонімів.

Як бачимо, у власних назвах приховується величезна сила динаміки. Вони зовсім не приречені назавжди лише називати індивідуальні об’єкти, а можуть вбирати в себе навіть сему дії, руху, залишаючи при цьому значення емоційно-експресивної характеристики.

Наведемо приклади інших відконотонімних утворень. Основний спосіб деривації у подальших прикладах – лексико-семантичний, інколи – суфіксальний. Творення іменників від конотонімів – явище менш колоритне, ніж наведене вище, але все одно досить цікаве, особливо тоді, коли важко визначити, на основі яких ознак відбувається перенесення поширеного імені на предмет, з ним не пов'язаний. Наприклад, **гаврилка** – 'краватка, нашийна пов'язка'. Утворене, можливо, на основі КО **Гаврило** із значенням 'будь-який чоловік, мужчина' [576, с. 121]. Посилюється значення предмета, що належить чоловікові, за фонетичними асоціаціями під впливом слова „галстук" : *...запійний Папуля часом вимагав грошей, і одноразСергій, за власним прізвиськом Сєрий, намотав на кулак вишневу краватку, підтягнув бідаку до лампочки: нівжелі ти, змій невдячний, виліпивши оцю гаврилку, слинитимеш отуто?... нівжелі порожніх пляшок мало, признайся, упир?...* (Пєшковський Є. Безодня).

Не зовсім зрозумілою є мотивація української традиції називання особовими іменами різних тварин, птахів. Наприклад, **Оленка** – 'божа корівка', 'сонечко', 'бедрик' ('ведрик'). У росіян вона має назви „ванюша", „божий барашек". (Войтович В. Українська міфологія). Наведемо подібні приклади, спираючись на матеріали ЕСУМ та його тлумачення. **Павлик** – 'равлик, слимак'. Фонетичний варіант форми *равлик*, що виник у результаті її зближення з власним ім'ям *Павлик* [ЕСУМ, 4, с. 248]. **Петрик** – 'равлик'. Результат перенесення на равлика власного імені *Петрик* за аналогією до іншої назви цього молюска *павлик* від *Павло* (ЕСУМ, 4, с. 362). *Петрик* – також назва кухля і взуття загнутої форми із суцільного шматка шкіри. Не зовсім прозорі позначення, які могли виникнути в результаті перенесення назви *павлик* – 'равлик' за подібністю предметів (Там само). **Михайлик** – 'маленький дерев'яний ківш для пиття горілки'. За даними «Етимологічного словника української мови» – результат видозміни форми *махайлик* (пор. *махайлик* – 'чарка'), зближеної з особовим ім'ям *Михайло* [ЕСУМ, 3, с. 468]. **Петро** – 'деркач'. Очевидно, результат перенесення на птаха власного імені *Петро*; мотиви перенесення неясні (ЕСУМ, 4, 362). **Іван, Іванчик** – 'синиця'.

Пов’язано з іменем *Іван* за традицією в слов’янських та інших народах називати птахів за власними назвами людей; мотивація неясна [ЕСУМ, т. 2, с. 288]. Як бачимо, автори «Етимологічного словника…» все ж пов’язують утворення таких назв тварин і побутових предметів від власних імен, визнаючи неясну мотивацію творення.

Основою для назви дитячої гри в піжмурки стало особове ім’я **Панас** (ЕСУМ, 4, с. 274): *Собі очиці зав’язала* (Дидона) *і у панаса грати стала, Енея б тільки уловить* (І. Котляревський). Конотема, взята в основу назви гри, ім’я *Панас* – ‘проста, невибаглива людина’. Ім’я *Сидір* – твірна основа для появи назви мішка з речами і продуктами, торби. *Забравши заяву про розрахунок, Андрій щоранку пив дбайливо зварену каву, клав замотаний Анною сидір до целофанової торби з пропечаткою трьох братів і сестри Либеді* (Пашковський Є. Безодня).

У різних видах народного мистецтва всіх регіонів, що вже зазначалося, поширено називання пестливими жіночими іменами інших видів українського орнаменту – **настуська, наталка, парасочка, катеринка**, **галочка** [671]. Подібні відконотонімні утворення на основі жіночих імен надають мотивам народних візерунків затишку, жіночої ніжності, можливо, первісно нагадуючи про першу авторку такого орнаменту. Те саме можна сказати й про елемент жіночого одягу у вигляді короткого жакета, названий іменем *марійка.* Популярне ім’я *Катерина* лежить в основі назви писанки **катеринка.** Ця назва, як зазначає М.Р. Селівачов у «Лексиконі української орнаментики», побутує у Прикарпатті (Замагорів).

Наведені відонімні назви тварин, птахів та предметів, на нашу думку, можна назвати відконотонімними, але з меншою мірою конотації, ніж у випадках з дієслівною деривацією. Припускаємо, що в них знайшли відгомін давні метаморфозні вірування праукраїнців і конотація в них з часом майже пригасла. Шлях метонімізації завжди наділений меншою образністю, тому подібні новотвори не можна з абсолютною впевненістю назвати конотонімними. Частка сумніву щодо їх мовного статусу у нас залишається.

Величезна кількість відонімних новотворень виникла на базі прізвищ українських президентів. У цьому способі творення нових слів відбито такі асоціації: прізвище президента – час його правління – життя за його правління – предмети, що виникли у часи його правління. Згадаймо знамениту **кравчучку** – саморобний візок, винайдений за часів Л.М. Кравчука, коли народ змушений був вдаватися до активного базарювання – „малого бізнесу". *На ринку жінка симпатична лаштує тачку чи візок. Погодьтеся, картина звична: малого бізнесу зразок. "Кравчучка, − хтось лукаво гляне, а жінка по прилавку – грюк: „Це – винахід мого Степана, і ні до чого тут Кравчук!"* (В. Скомаровський); *Вони переступали через валізи і сумки, протиснулися між двома запакованими „кравчучками", які загородили прохід, і опинилися в затишному місці* (В. Даниленко); *У небесах від ракет вже рвучко. А на землі – креготючі діла. Шляхом „кравчучка"- два колеса й ручка – котиться витвір для рікшотягла* (В. Забаштанський); *Чисте небо. Зграйки голубів... Цьоці-вуйки з торбами й „кравчучками"* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс); *– А чому не в „Азарті"? – поцікавився майор і, зауваживши під ратушею Білого, котрий купував цигарки в дідка, що торгував ними з „кравчучки", попрохав Іванку, щоб вона загальмувала* (Там само). **Кравчучковоз –** утворення, подібне до попереднього, але пізнішого часу. *– Ваш народ – це вічний хохол, який страждає на торбофлебіт і кравчучковоз! – одразу ж, як з місця в гречку, стрибнув Олекса Григорович* (Стусенко О. Чорні вогні). За цією ж моделлю із морфом *-воз* більш продуктивним є творення від прізвища наступного президента − Л.Д. Кучми. Тут маємо цілу низку подібних творень: **кучмовоз, кучмучка, кучмазик.** Усе це назви саморобного возика, що прийшов на зміну „кравчучці", але був дещо меншим за неї розміром. *„Кравчучка" стала „кучмовозом"; іде вперед наш рідний край, всупір морозам і прогнозам, він ще тримається, гай-гай, народ везе – яка різниця, народ підводиться з рабів... До біса витягла „кравчучка", та більше мусить „кучмовоз"* (І. Драч); *Від комбайнів, мати Божа, навіть коліщатка всякі повідкручували, поробили „кравчучки" та „кучмазики" та й подалися по спекуляціях, де та*

тобі Москва, Білорусія чи Польща... (Тарасюк Г. Дама останнього лицаря). Приклади інших утворень на базі прізвища Л.Д. Кучми, взяті з публіцистики, засвідчують активність цієї твірної основи: **кучмарики** (гроші), **кучмар, кучмейкер, кучман, кучмогейт, кучмократія, кучмоніана, Кучмоленд** (Україна), **Кучмак, Кучумило, Чучма, Антикучма.** *Саме так трапилося із демонізацією кучмейкерами комуністичної ідеї, а конкретніше – із загрозою „червоного реваншу”* (Капелюшний Л. Візантійський синдром); *Ющенко в перемовах і домовленостях із кучмократією заздалегідь був приречений на поразку, бо брехня в очі, обіцянки й клятви, хоч би й на папері, хоч би й підписані кров'ю, для них нічого не варті* (Там само). Поширеними стають цілі словосполучення: **Кучмацький шлях, Епоха Кучми, Україна Кучми, Україна без Кучми, проект „Кучма-3”** тощо (ПіК, № 41, 2003). Прізвища українських президентів суттєво збагатили ресурси суспільно-політичної лексики, наситивши її ємними, яскравими лексемами. Якщо до цього власні імена попередніх правителів радянського часу служили основою для творення здебільшого абстрактних іменників за допомогою суфікса -щин(а): *сталінщина, берііївщина, брежнєвщина, сусловщина* або зрідка − метафор: *хрущовська відлига, Шелест зашелестів* тощо та й виникали вони, як правило, після викриття помилок їх політики; то із зміною політичної ситуації політичне красномовство починає набирати обертів. При цьому широко застосовується спосіб відконотонімізації. Крім прізвищ президентів, використовуються прізвища та імена політиків: *чорновільні думки* (В. Чорновіл), *юлягейт, юлініана* (Ю. Тимошенко), *вікторіанська епоха* (від імен двох Вікторів − Януковича і Ющенка), *Путлер* (поєднання *Путін* і *Гітлер*) та багато інших. В основу таких новотворів часто може бути покладена ознака руху, динаміки: *Всі колишні кравчукісти враз покучманіли* (В. Шукайло). І все ж варто визнати, що прізвища президентів та політиків не стали прецедентними (як це сталося, наприклад, з історичними іменами Івана Богуна, Івана Мазепи) і тому немає безаперечних підстав вважати їх конотонімами (принаймні на сучасному історичному відрізку. Можливо, із часом ситуація

зміниться, але це вже буде матеріалом майбутніх досліджень). Тому наведені приклади є прикладами простих конотативно забарвлених новотворів власних назв і до конотонімікону не належать. Хоча конотема на базі прізвищ президентів все ж утворилася, але вони є дещо «банальною»: ‘керівник Української держави’. *Але мені щиро жаль тієї меншини, ті тридцять відсотків, котрі прагнуть іншої України і готові за неї боротись, а не гибіти усе життя під щербицькими-кравчуками-кучмами та іншими персонажами нашого малоросійського паноптикуму* („Українське слово”, 20-26 березня 2003 р.). Онімна гра, побудована на прямому значенні твірної основи прізвища Л. Кучми та конотемі ‘керівник держави’, простежується у прикладі: *Всі кучми (в сенсі − шапки) рано чи пізно зносяться. В історичні музеї потрапляють по-справжньому рідкісні екземпляри* (Українська правда, 01.11.2002).

Власні назви із яскравим конотативним забарвленням можуть спричиняти появу нових слів із означальною семантикою. Відомим є вислів **бальзаківський вік –** характеристика жінок віком 30-40 років. Він виник після виходу в світ роману О. де Бальзака „Тридцятирічна жінка” (1831). *Вам доводилося чути розмову двох дам бальзаківського віку?* (Кулик І. Записки консула). **Постбальзаківки −** жінки, яким за 40. *Отже, чоловіки, даруйте жінкам-постбальзаківкам безкоштовне хвилеве щастя!* (Процюк С. Тотем).

Часом якась особливість зовнішності може стати яскравою основою для цілої характеристики. Наприклад, сполучення „рубенсівські форми”, „тіціанівське волосся” не подають опису реальної жінки. Ці сталі сполучення опосередковано засвідчують спосіб мистецького бачення жіночої краси і манеру її зображення відомими художниками, але вони зрозумілі всім внаслідок повторюваності окремих рис, закріплених в суспільній пам’яті. Так само, як і художня манера іншого відомого художника: *І ніч у зламах врубелівських крил стояла довго в нього за плечима* (Костенко Л. Учора в дощ зайшов до мене Блок…). Сполучення „тетчерівська суворість” уже наближає до конкретного референта, оскільки в своїй основі спирається на ім’я реальної жінки. *Дівчина зачудована, де і*

поділася її тетчерівська строгість (Процюк С. Інфекція). Опис зовнішності увиразнюється чіткою конкретизацією – вказівкою на жінку, яку бачили всі, і стає своєрідною характеристикою. Адже досить часто разом із цим сполученням спливає у пам'яті парафраз „залізна леді". Подібним до вищеназваних за способом творення є оказіональне відонімне сполучення **фаїнораневська постава** (від імені відомої кіноакторки Фаїни Раневської) – 'жінка з великими формами, повна, ширококістна, яку побоюються, але яка приваблює щирим і невгамовним характером': *Члени виборчої компанії Павла Івановича Печеніга поглянули на її фаїнораневську поставу й завмерли, мов слухняні пацієнти у стоматологічному кріслі* (Гримич М. Варфоломієва ніч). Яскравою конотативністю із конотемою 'тирани', 'загарбники' відзначаються утворення на базі власних назв *Хан Батий* і *Адольф Гітлер*: *Як би не хотілося забути – Вічно бути чути голоси: Хановобатиєві верблюди, Адольфогітлерові пси* (М. Пшеничний). Композитобудування – не дуже частотний спосіб творення нових слів, завжди мотивований прагненням до чіткішої впізнаванності твірної основи. Так само маловживаний і спосіб декомпозиції імені: "*Соло-меа*" – заголовок статті про Соломію Крушельницьку (Дзеркало тижня, 12.04.2008). Назвати відконотонімними утвореннями подібні до поданих у цьому тексті приклади ми не наважуємось, оскільки нам не трапились приклади вживання твірних власних назв цих новобудов як конотонімів. Але високу конотативність онімного словотвору вважаємо за потрібне підкреслити.

Відконотонімні утворення становлять собою цікаву і специфічну групу емоційно-експресивних лексем, що стали з'являтися на ґрунті конотативних власних назв. Такі деривати можуть бути традиційними, усталеними здавна або виникати в умовах сучасного функціонування конотонімів, зокрема в публіцистиці та художніх текстах. Конотоніми, покладені в основу створених на їх основі слів, передають свою конотацію новотворам, стаючи джерелом збагачення емоційної лексики української мови.

3.5.2. Відконотонімні та квазівідконотонімні утворення антропонімного походження

У лексиці багатьох мов для іронічного називання осіб, на позначення побутових предметів, явищ рослинного та тваринного світу існує група слів, що нагадують власні назви. Такі слова можуть безпосередньо походити від власних назв, але можуть мати лише зовнішній збіг із ними за формою. В одному випадку варто говорити про відконотонімне походження таких лексем, в іншому – квазівідконотонімне. Критерієм визначення статусу твірної основи вважаємо наявність у ролі базового компонента для семантичної деривації конотоніма як власної назви, вжитої у переносному значенні і закріпленої мовною практикою у вигляді метафори (меншою мірою − метонімії). На появу таких слів звертали увагу О.Л. Березович, Є.А. Березовська, Ю.А. Кривощапова, С.М. Толстая, І.Б. Качинська, С. Небжеговська-Бартминська, Є.С. Отін, Т.В. Леонтьєва, І.В. Родіонова [560]. Так, Є.А. Березовська описує відономастичні та квазівідономастичні утворення в російській іхтіологічній термінології [74]; С. Небжеговська-Бартмінська виявляє сакроніми у польських народних назвах трав'янистих рослин [542]; Ю.А. Кривощапова виділяє антропонімічну модель у найменуваннях комах [425]; а словник Є.С. Отіна подає відконотонімні іменування рослин, тварин, предметів тощо [569, 572, 574, 575, 576, 577]. Подібні утворення трактуються по-різному. Є. Бартминський іменує їх як «численні проміжні категорії, тобто вирази, які поєднують референціональну функцію з функцією семантичною» [51]; І.В.Родіонова, з'ясовуючи роль антропонімів у процесі їх появи, називає це просто "мовними фактами загального типу, що виникли на базі антропонімів" [644, с. 258] і т. ін. Розподіляючи зазначені утворення за тематичними групами, виділимо серед них два макросектори: "Людина" і "Природа". У групі "Людина" маємо підгрупи "Характер людини", "Предмети, що оточують людину" і "Діяльність людини та її результати". У другій групі логічними будуть підгрупи – "Рослинний світ", "Гриби" та "Тваринний світ", "Риби", "Птахи". У центрі нашої

уваги перебувають відконотонімні лексеми, твірною основою для семантичної деривації яких стали конотативні власні назви як факти вторинної номінації.

Як правило, конотативність власних назв найяскравіше виявляється саме тоді, коли онім «переживає деонімізацію, набуваючи тим самим сигніфікат; коли слово-носій конотації і слово-верифікатор опиняються на різних полюсах опозиції *одиничності, унікальності/включеності до класу* і межа між ними якнайрізкіше виявляється мовною свідомістю...» [72, с. 10]. Якщо взяти до уваги, що «у корпусі власних назв можна виділити ядро, яке найбільшою мірою втілює пропріальність (зазвичай такими вважаються особові імена) й периферію, в якій властивості пропріальності послаблені (пор. хрононіми, деякі види топонімів та мікротопонімів, номенклатурні «сортові» номінації і т.ін.)» [781, с. 229], стає очевидним, що відконотонімна деривація спирається насамперед на клас антропонімів. Підкреслимо, що такий аспект засвідчує традиційну світоглядну позицію антропоцетричності світу. Клас “Людина” і підклас “Характер людини” становить собою найяскравішу групу лексем із зазначених утворень.

Народна свідомість – своєрідна знакова система, особливий тип естетичної комунікації, що виявляється у контексті кодового поля різних критеріїв оцінки людини. Дослідники вважають, що призмою, через яку відбувалась оцінка норм, було ставлення до праці. Усе, що заважало людині повноцінно виконувати колективну роботу, ставало особливо наочним. Причому, усі позитивні якості вважились нормою і не вимагали особливих мовних засобів для вираження, а відхилення від норми обов’язково відбивались у мові емоційно-експресивними засобами. Таке переважання “ненорми” над “нормою” спричинило у багатьох випадках відсутність антонімних протиставлень груп відконотонімів з позитивною та негативною оцінкою морально-етичних якостей людини. Вагомою була естетична характеристика – характеристика зовнішнього вигляду людини (красивий − некрасивий, охайний − неохайний), образним було уявлення дурня, телепня, що варіюють у часі і просторі; ціннісні орієнтації, спрямовані на

виявлення духовного світу людини, ставлення до неї у соціумі. Так, для позначення простакуватої, недоумкуватої людини існує досить довгий ряд традиційних особових імен. В українській мові: *Гриня, варіанти: Гриць, Гришик, Гришка* – ‘дурень’ [КСЖЛУМ, с. 90]. Ім’я *Гаврило* у народі символізує вайлувату, неповоротку, невправну, простакувату, не зовсім розумну людину, тому кажуть: „*На тобі, Гаврило, що мені не мило!”, „Такий Гаврило, як у баби Насті мотовило”, „Вже по пиці знати, що Гаврилом звати”, „Бери, Гаврило, що другі не з’їли”* (Жайворонок В. Знаки української етнокультури). Ім’я виступає об’єктом насміху: *“Гаврило з Богом говорило”*; кпинів, жарту: *“Вибрав дівчину Гаврило, червона, як ружа, оженився, придивився, а вона нездужа”* (В. Жайворонок. Українська етнолінгвістика). **Галя** – ‘простакувата дівчина’; частіше так називають дівчат, які всіляко намагаються сподобатись особам протилежної статі. *Заспокойся: знайдеш собі якусь галю, буде вона біля тебе крутитись і вдень і вночі* [ССУС]. **Дунька**, **Дунька з Тобольська** – ‘дурепа’, ‘дівчина для задоволення сексуальних потреб’ [КСЖЛУМ, с. 105]. *Хто написав – оця дуня? Та вона двох слів не зв’яже!* [ССУС]. **Дуся** – ‘простакувата дівчина’, ‘провінціалка’. *Сільська дуся* [ССУС]. **Ванька, Ванічка** – ‘дурень’ [ПСУМС, с.11; КСЖЛУМ, с. 64]. *Ладно, Толян, іди, пошманай закурить. – Ну да, найшов ваньку* (Ірванець О. П’ять п’єс). **Хома** – ‘недоумкуватий, простакуватий чоловік’. *Ну що ти будеш робити з тим Хомою? Взяв і пороздавав чужим дітям яблука* [Чабаненко, IV, с. 197]. Дуже поширене у приказках: *На бідного Хому і дерево падає. Зробив Хома, та й дома нема. Не зівай, Хома, на те й ярмарка. Оце виграв, як Хома на булках. Казав Хома, що грошей нема, а їх ціла купа. Якби хотів Хома, то робив би і дома. Іззаду знать, що Хомою звать. На безлюдді і Хома − чоловік, а Гапка – ще й люди.*

Частовживаним є вираз **Хома (Фома) невіруючий**, **Хома невірний**. Образ Фоми невіруючого запозичено з Нового Завіту. *– А я ще не знаю, − мовив Маркіян. – Я ще не зовсім зважив свої сили. А щоб збагнути їх, потрібно невірному Фомі діткнутися до ран...*(Іваничук Р. Вода з каменю). **Харитон** – ‘неповороткий й

простакуватий чоловік, хлопець’. *Оце ще мені Харитон! Повертається, як ведмідь за горобцями* [Чабаненко, IV, с. 190]. **Химка** – ‘недоумкувата жінка’, персонаж багатьох приказок: *Шукає Хима Юхима, а Юхим біля неї; У тієї Хими свято щоднини; Се Химка хазяйка, Химка-хазяйка, тільки лопати нема; Била Хима Євдокима, пішла позивати: присудили Євдокиму ще Химу прохати.* **Химині кури** – ‘нісенітниця’: *Молов усяку всячину, городив про Химині кури* (Іванина В. Любов і смерть узурпатора). **Хівря** – ‘дурнувата жінка’. *Оце мені Хівря! Для чого я тебе тут поставила! Нашу Хавроню (Хіврю) хто хоч обдуре* [Чабаненко – IV, 186, 196]. **Хвеська (Феська, язиката Хвеська)** − вираз утворився на основі народної казки. Називає дурну та балакучу жінку, рідше – просто балакуна взагалі. **Гапка** – (від Агафія) – ‘ледача жінка, неохайна, неповоротка’. Можливі й інші характеристики: **Ізя, Мойша, Абрам** – ‘єврей’, **Альбіна** – ‘жінка, яка торгує самогонкою’; **Лолітка** – ‘легковажна дівчинка, підліток, німфетка’, **Мальвіна** − ‘гарна дівчина’.

У російській мові: **Хвеня** – ‘дурнуватий; **Филон** – ’ледар, нероба’. Є.С. Отін пояснює причину повної деонімізації цього імені тим, що воно було рідкісним, невживаним. Таким самий шлях семантичного перетворення очікував імена *Олух* (< *Елуферий*), *Фетюк* (< *Феотих*), *Иуда* та деякі інші. Яскравими відконотонімами на базі зазначеного оніма стали російські дієслова *филонить, нафилониться, филонщик*. Конотативним антропонімом *Філон* або його смисловим продовженням – відтконотонімним апелятивом *філон* ‘нероба, ледар, симулянт’ могло бути мотивовано іменування настилу для спання під стелею у селянській хаті: це місце, де сплять, відпочивають, а не працюють, отож – байдикують мимоволі чи через необхідність. Враховуючи наведені позиції, Є.С. Отін вважає, що лексема *филон* спочатку в російській мові була власною назвою, а жаргонізм *филон* – наслідок її смислової еволюції, в якій поєднувальною ланкою став емоційно забарвлений конотативний онім [574, с.275].

Традиційно використовуються на позначення недоумкуватих людей, телепнів імена *Агафон, Акулина, Аноха, Ахремей, Гаврик, Окулька, Ерёма, Дунька* [460, с. 95-98]. У польській мові з подібним

значенням побутують імена: *Abdul, Adela, Jarema, Masza, Mateusz*. Із значенням ‘повія’ у жаргонній мові вживаються імена: *Szura, Lena, Lolita, Lora, Nana* (пор. аналогічне значення в російській мові: 577, с. 320), *Anastazia*. Співзначення ‘поліціянт’ тут набули імена *Adam, Jacek,* lm (множина) *jacki, Michaś, Oleś, Władek* (*Włodek, Władzio*) [Stepnyak, 1021]. З часом ряд традиційних імен із співзначенням ‘дурень’ поповнюють інші імена, напр., **Митёк, Тимофей, Васёк, Кеша, Лёха, Альоша**: *Та наш Сашко такий ал’óша, що його й дитина обдуре* (Чабаненко, І, с. 50; БСРЖ, с. 35; КСЖЛУМ, с. 30): *У часи дитинства мого батька не пощастило хлопцям Олексіям – ім’я “Альоша” чомусь стало прозивним* (“Поступ”, №12, жовтень 2007 р). **Додік** (чоловіче ім’я, твірне від Додя (← Давид, Додон та ін.). *Кликали його з дитинства Одіком* [від Одіссей. – Г.Л.], *в чужомовному середовищі це легко змінювалось на Додіка, що від певного часу означало такого собі придуркуватого чи пришелепуватого маминого синка* (Покальчук Ю. Кінець). Імена можуть набувати додаткового кваліфікатора. що характеризує ознаку “пришелепкуватості”: *Альоша приморожений; Альоша прицюцькуватий, Вася пітерський, Вася приморожений, Вася сватівський, галімий Вася; Алёша бесконвойный, бесполдённая Арина, Ваня алюминиевый, Дунька с мыльного завода, Маша (Саша) с Уралмаша.*

Багатий ряд конотонімів на позначення вайлуватих, незграбних людей, неотес, тюхтіїв: **Гершко**, **Солопій**, **Данило**, **Кирило**, **Афоня**, **Марфа**, **Ксюша**: *Ну й гершко! Тільки-тільки ноги переставляє!* (Чабаненко-І, 226). *У народній творчості* [ім’я Данило. – Г.Л.] *виступає об’єктом гумору („Не всім Данило, комусь попаде й Гаврило”), іронії („Скачи, Данило, хоч тобі не мило”), насміху („Був би Данило, якби болячка не задавила”, „Данило, щоб тебе галушкою вдавило!”); наведені вище вислови – в основному продукт кепкування на молодіжних вулицях, вечорницях з хлопців не дуже поворотких („Данило, хапай точило!”), неперебірливих („Бери, Даниле, що тобі не миле”), безвідмовних („Тягне Данило, хоч йому й не мило”)* (Жайворонок В. Знаки української етнології).

Як зазначалось, антропоніми практично не стали вторинними найменуваннями розумної людини. Серед конотонімів відантропонімного походження згадаймо лексему **макар** із значенням ‘голова, розум’, поява якого могла бути спричинена атракцією до лексеми “макітра”, якою теж називали голову за подібністю форми (пор. назву зачіски скіфів, слов’ян “під макітерку”) Так само в російській мові дослідники пояснюють квазівідонімне походження діал. *максим, максимка, максимко* – ‘голова’ – від лексем *макушка, маковка*. Але як конотонім виступає ім’я *Микула* – ‘хитра людина’, звідси – відконотоніми *микулити, микуляти очима* – ‘хитрувати’ (в російській мові з таким значенням, крім наведеного імені, засвідчено конотоніми *Елисей, Мирошка*). Отже, численні приклади деантропонімних конотонімів засвідчують функціонування в сучасних мовах яскравих фактів вторинної апелятивної номінації відконотонімного та квазівідконотонімного походження. Виявити походження, можливо, допоможе основна властивість конотацій – компаративність. Ця властивість полягає в тому, що “конотація стає об’єднувальною ланкою між двома мовними явищами: у семантиці одного з них вона виявлена імпліцитно, а в семантиці іншого стає експліцитною” [72, с. 10]. Якщо серед верифікаторів наявна власна назва, то вона, як правило, ставала твірною основою для семантичної деривації.

У жаргоні й діалектному мовленні добре відомий спосіб іменування неістот за допомогою власних назв (частина яких на момент номінації могла мати конотації), наприклад, в російській мові: «*стёпа, степан* – ‘сокира’, *сидор* – ‘мішок’, *фомка* – ‘невеликий лом для зламування замків’, *фóфан* – ‘тілогрійка’, *иваны* – ‘великі тумби механізму для скручування сітки на рибацьких траулерах’, *ванёк* – ‘ящик для сміття, *фаныч* − бак, пляшка спиртного, *фока* – ‘чавунна праска’, *мартин* – ‘великий молот’» [574, с. 275], *авдешка* – ‘старий личак, який використовували для миття стін, підлоги’ [425, с. 88-92]. В українській мові: *єрмак* − ‘заплічний мішок’, *сидір* − ‘мішок з речами і продуктами’, ‘торба’, *михайлик* – ‘маленький дерев’яний ківш для пиття горілки’, *гаврилка* − ‘краватка’, *тáрáс* – ‘стіг сіна’,

‘хмиз’. Наведені приклади, очевидно, становлять квазівідконотонімні утворення. Так, *єрмак* може походити або від діал. *єрем, єрма* – ярмо або за іншою версією – від дієслова *єрувати, єрмувати* – ‘прошивати’, ‘стьобати’; *Михайлик* – результат видозміни форми *махайлик* (пор. *махайлик* – ‘чарка’), зближеної з особовим ім’ям *Михайло* [ЕСУМ, 3, с. 468]. *Тáрáс* –‘стіг сіна’, пох. від *тарáцати* – ‘мостити’, через польську і чеську мову запозичено з німецької [ЕСУМ, 5, с. 521]: *По один бік греблі смугою стримів свіжий тарас, неначе колючки на їжакові* (І. Нечуй-Левицький). У польській мові експресивними назвами неістот є, наприклад, *jadviga// jadzia// jadźka* – ‘szubenica’-‘шибениця’; *Lolita*- ‘pałka policyjna’ – ‘поліцейська палка’; *Jakub*-‘piec’ – ‘пічка’[1021]. Можливо, ці назви є відконотонімними. «Інтернаціональна» назва каші *геркулес*, що ніби додає сил, є відконотонімним утворенням на базі конотеми *геркулес* – ‘силач’. Від конотонімних особових імен, на нашу думку, походять і згадувані назви іграшок *мотрійка* (і *матрёшка*) та *іванець-киванець, іван-покиван.* Ім’я *Іван* для називання іграшки спирається на значення відповідного конотоніма ‘проста людина, чоловік’. Унаслідок поширення цієї конотеми, а також через свою широку вживаність зазначене ім’я набуло сему ‘злодій’: *Тоді це називалось “кримінальний Іван”. Він* (Дмітрій Полєжаєв – Г.Л.) *був Іваном – відомим злодієм* (ТСН, 08.04.2007). Звідси – поява дієслова **заіванити** – вкрасти, привласнити, сполучення **іванова хата.** Цікаво, що в російській мові таке утворення не виникло, а польська мова його фіксує: *iwanić// podiwanić// zaiwanić.* На цьому ж значенні – ‘проста людина, простий робітник’ ґрунтується і назва **ванькú**. *Ваньки − місцева назва візників* („Кур’єр Кривбасу”, № 146, 01.02.2002).

На основі конотонімного значення ‘простий, нешляхетний, невишуканий’ виникає згадуваний конотонім зоонімного походження *бобік* – ‘автомобіль моделі УАЗ’. Можливо, за цією ж схемою (сигніфікативна конотація ‘простий, невишуканий’) на основі згадуваного конотоніма з’явився й відконотонім *Ґапка* – ‘мотоцикл з коляскою’.

Підгрупа лексем на позначення результатів людської діяльності за своїм походженням є, на нашу думку, відконотонімами слабкого ступеня конотативного спектру, оскільки утворені засобом метонімізації – ймовірно, перенесення імені автора якогось виробу чи предмета на сам виріб. У наших прикладах таке трапилось із орнаментом, мотивами візерунків. Великі зелені яблука у нас звуть *семиринками*, навіть часом і не замислюючись, що названі вони за прізвищем відомого українського вченого, помолога. Подібне метонімічне перенесення (точніше, синекдоха) лежить в основі вторинної номінації українських грошових знаків: *грушевський, леся українка, володимир, франко, мазепа (мазепка), батько Хмель, тарасики:* Наприклад: *Призерам олімпіад вручили по конвертику з батьками Хмелями всередині, чемних погладили по голівці, а нечемним, як то кажуть, добре дали по сраці* (Дереш Любко, Культ). А прізвище М.С. Демченко лягло в основу уже згадуваної розмовної назви самогону. Ще одна з назв горілки – *адамові слізки* – відбиває значення відконотонімного прикметника *адамовий* – ‘грішний’.

Конотативний спектр описуваної групи відконотонімних утворень можна представити як радіальну структуру, конотонімні семи якої виступають у цілому спектрі кореферентних співзначень, багатстві динаміки конотативних сем і функціонують у різних мовах, виявляючи свою подібність. Наприклад: ряд синонімів *Гапка, Хівря, Хвеська, Клава, Мотря, Солоха, Химка, Дуня, Дуська, Хвеська* (в російській мові *Акулина (Акуля, Окулина, Акулька), Варюха, Дунька, Фёкла, Фефёла, Фрося (Фрося Бурлакова), Февронья, Маланья, Манька, Мотька*) пов’язані з одним референтом – ‘дурепи’. На основі жіночого імені, твірного від *Феодосья,* в російській мові утворились омонімічні апелятиви *фенечка, фенька, феня* із низкою співзначень: ‘малоприваблива, невеликого розуму жінка, яка не має смаку’, ‘невибаглива дрібничка, вручну виготовлена прикраса’; ‘жмут волосся, стягнутий на потилиці’; ‘стиль поведінки, несмак’; ’прикол, те, що привертає увагу’; ‘кумедна вигадка’; ‘розмінна монета’. Як бачимо, подальше семантичне розширення конотоніма *Фенька,*

Фенечка із значенням ‘обмежена жінка’ спричинило його деонімізацію.

Друга виділена нами група “Природа” має вже не радіальну структуру, а більше уявляється у вигляді канви, мережива. Певною мірою саме так виглядає лінгвістичне моделювання динаміки картини світу в історичному і психологічному часі. Просторово-часове буття представлене у свідомості індоєвропейців, як відомо, світовою опозицією «живого» і «неживого». Українська мова успадковує цю індоєвропейську бінарну опозицію, яка всередині «світу живого» виділяє підкласи тваринного і рослинного світу. Тому зберігається світоглядна традиція культур індоєвропейського джерела надавати божественних, вищих характеристик діянням людини, що перемагає зло. Світ «живого», тобто боги, люди, тварини, об’єднується загальним терміном, що включає також і рослинний світ [859, с. 242-243.]. З давніх часів цей клас характеризується семантико-конотативною ознакою (*живий*), тому стає наочнішою світоглядна символіка метафоричного, персоніфікованого бачення світу.

Розглянемо механізм трансформації цих позицій на рівні народних іменувань рослин і тварин. Будуючись на системі міфологічного мислення як інформаційно-свідомісна даність, такі назви відбивають процес деархетипізації інформації, яка відбувається шляхом поглиблення образно-аналітичного мислення. Але здатність свідомості відбивати в процесі мислення пізнавані сторони дійсності, розглядаючи їх у нових зв’язках і відношеннях, відкриваючи нові властивості світу, стримується в мові необхідністю використовувати в цих процесах обмежений обсяг засобів вираження. Якщо живий, пульсуючий, відтворюваний у всьому, що «проізростає», світ сприймався прасвідомістю як єдине просторове ціле, одухотворене і вічне, то й уявлявся він у вигляді антропоморфних дійових осіб, названих особовими іменами: *васильки, іван-чай, іванок* (айстра степова)*, іванок-провірник, іванова голова* (головатень)*, іванів цвіт, іванове зілля, іванкове зілля, іванець, іван-трава, іван-зілля* (звіробій)*, Іван* (підмаренник)*, іван-марія* (фіалка триколірна)*, іван-і-марія, іван-і-мар’я* (картопля), *іван-та-ганна* (льонок звичайний)*, іванчик, івасик,*

івасикові головки, Іванок, Іван Купала (підмаренник)*, іванок-провірник, Іванова голова, Іванів цвіт, іванове зілля; катеринка* (полин); *Матері Марії сережки; Марина, маринка, марися, марія* (фіалка*), Марточки, Мар'ян, Мар'янка; михайлики; Миколки (миколайка, миколайки, миколайці, миколайчик(-и), николаєць, николай, николайки, николайчики), петрів батіг, Тарас* (підсніжник), *тимотейка (тимофіївка), тимофейка, тимофеївка, тимофіївка, юзефки* (гісоп лікарс.), *юрики* [712]. У польській мові: *Św. Jan – Św. Jana pas (pasek), św. Jana, Św. Jana ziele (ziele, św. Jana), Świętojańskie ziele, Św. Jana chleb, świętojańska babka, batogi św. Jana, jagody czarne św. Jana, Św. Jana szarańcza; Św. Piotr – Św. Piotra łysina, ziele św. Piotra, Św. Piotra korzenie, bicz (batożki) Św. Piotra, Piotrowe batogi, Świętopietrzyk* [542, с. 255].

В основі подібних назв лежать народні вірування в божественну силу лікарських рослин, адже усі рослини, у назвах яких є імена святих, мають надзвичайні цілющі властивості, повертають здоров'я, сили, відводять хворобу, відвертають дію злих духів. Більшість відантропонімних назв рослин пов'язані з іменами святих, дні на честь яких охоплюють час, зручний для збирання трав, час, коли виявляється напотужніша сила трави, – між днем св. Іоанна Хрестителя і днем Успіння Богородиці, особливо напередодні дня св. Іоанна, св. Петра і Павла. Для посилення дії усі трави освячуються в день Успіння Богородиці, але назв, що включають лексеми *Богородиця, Мати Божа* в українській мові мало, а іменем *марія* названо лише фіалку триколірну, причому ця назва є усіченою від іменування численними варіантами словосполучення *іван-та-марія.* Трапляються назви, утворені від імені *Адам: адамова борода, адамова трава, адамове ребро, адамів корінь.* Здебільшого вони підкреслюють форму рослини, квітів, включаючи лексеми *борода, ребро, голова, череп* (остання назва утворилась на основі назви малюнка черепа під зображенням хреста на поминальних грамотках, на хрестах, які справді зображують череп Адама, за переказами, знайдений поруч із хрестом Ісуса Христа).

Досліджуючи відантропонімні назви грибів в російській мові, І.В. Родіонова дійшла висновку, що вони експлікують співвіднесеність образу жінки з такими явищами й характеристиками, як незначна цінність, низькоякісність, властивість рости купчасто: *оринка, матрёна, таня, дунька, дарья.* На її думку, такі назви пов'язані з реконструкцією концепта жінки в народній свідомості. Вона підтверджує свій погляд і назвами дрібної нецінної риби: *іринка, параха, марфуха, катеринка, катька-риба* [644, с. 260]. Додамо подібні приклади (рос.): *нюрка, агашка, авдотка, аниска, аннушка, аринка, аришка* [74, с. 177]. Назви такого типу засвідчені не лише в російській мові. В.В. Усачева наводить приклади назв дрібних, часто неїстивних риб з інших слов'янських мов: блр. *аўдотка* 'плотва', 'дрібна рибка', польс. *baśka* 'вид риби', *duńka* 'плотва', *paraszka* 'плотва', 'горчак' [560]. Ми приєднуємось до позиції В.В. Усачової та Є.А. Березовської, які ставлять під сумнів зв'язок таких назв із антропонімами. На їх думку, формальна подібність особових імен і назв риб (вважаємо, і наведених назв грибів) обумовлена народною етимолгією, експресивністю, адаптацією запозичень на слов'янському ґрунті та іншими мовними процесами.

Так, лексема *нюрка* може бути пов'язана із хантійськими або мансійськими запозиченнями із значенням 'зародок'. 'малятко', *аринка, аришка* – запозиченнями з комі 'маленька рибка', *паранка, параша, паранька, паранья, парася* (польс. *paraszka* – 'плотва', 'горчак') не виключає зв'язок з фін. paarianinen 'товста маленька людина', *васюха* – 'дрібна риба' може походити від фін. vasikka, vaska 'теля, лосеня', що нагадує семантику назви невеличких рибок різних видів − 'бичок' [74, с. 178]. Отже, найчастіше подібні до антропонімів назви у світі рослин і риб є квазівідантропонімними, у нашому випадку – квазівідконотонімними, оскільки не пов'язані з розширенням значення особового імені.

На користь цього твердження спрацьовує й ситуація з назвами комах. Так, у російській мові: *алёнка (алёночка, алёна, аленушка, олёнка)* – 'майський жук'; 'божа корівка'; 'майська плодожерка'; *Антипка, Катерина, катеринка* – 'майський жук'; *Егорик, Глебко* –

‘метелик’. *Вася (васька), Иванчик, Ванька (ванька-встанька, ванька-рутютю, ивашка), Ванечка, Петрушка,* у польськ. *Katarinъka, Magdalenka*, в українській *оленка* – ‘божа корівка’. Наведені народні назви комах виникли, наймовірніше, внаслідок подібності до світу людей. «У свідомості носіїв мови багато об’єктів зонішнього світу, у тому числі й комахи, легко персоніфікуються <...>. Людина звертає увагу на спільність між людьми і комахами: поведінку (ройовий спосіб життя, функціональна диференціація), а також множинність видів останніх викликає у номінатора асоціації із соціальним устроєм людського суспільства. Антропонімну модель номінації комах можна вважати свого роду логічним продовженням мовної реалізації загальної тенденції до антропоморфізації, характерної для класу комах», – зазначає Ю.А. Кривощапова [425, с. 88]. Як і у назвах трав’янистих рослин, мотиватором у назвах комах виступають назви релігійних свят, апокрифи. Так, численні назви світлячка (чеськ. *svatojanská muška*, словац. *svátojánska muška*, луж. *janska muška*, польск. *robaczek (bączek) świętojański*, хорват. *ivanjska iskrica*, блр. гроднен. *свентаянскі*, рос. *ивановский (иваньский, иванов) червячок (светлячок)*, укр. *світлушка купайлова, купала, купалка, іванова мушка, яновий хробачок, святоянчик, святоянський хробачок*) засвідчують поширеність імені *Іван,* оскільки «іванівський жук-світлячок користується особливою любов’ю через те, що літав у будинку батьків Іоанна Предтечі й освітлював колиску святого немовляти» (О.М. Афанасьєв). *Ильичи, Ильины комары, Ильинка* (майський жук) названі так, бо від Іллі́на дня змінювалась поведінка комах та птахів. Пор.: *Иванка (Ивановская сельдь)* – біломорська сельдь, що з’являється біля берегів на початку червня; *Ильинская сельдь* – сельдь, яку ловлять у серпні (після Іллі). *Прокопьевичи (пауты Прокопьевичи)* – павуки: після Прокопова дня пропадають павуки та ґедзі. *Семёновна* – мошка, яка зникає після Семенова дня (1 вересня за ст. стилем). *Егорьевский пикалек* – вид метелика названо внаслідок того, що на Покрову та на Єгорія заборонено нищити комах.

Досить багато назв виникло внаслідок фонетичної подібності до імен: *макар* – комар, *павлик* – равлик, слимак, *Павка (павел, павко,*

павлушко) – павук, *Петро* – деркач. На нашу думку, у появі фонетичних варіантів власних назв правомірно засвідчити вагому роль ономастичної харизми – "авторитету імені", його впливу на носія, його "програмувальних властивостей". Нагадаємо, що ця давня константа духовного життя була однаковою мірою істотною як для міфологічного, так і для релігійного типів свідомості" [632, с. 22-23].

Існує ще одна мотивація походження назв, подібних до особових імен, – закон табуювання. Загальновідомо, що внаслідок культової значимості первісна назва ведмедя зазнає табу в різних індоєвропейських культурах, зокрема слов'янських, де заступається описовою за ознакою схильності ведмедя до солодкого. Тому логічним є поява особового імені *Михайло, михайлик* для позначення ведмедя. Табуйованими можна вважати назви непривабливих комах, поява яких була неприємною: *стасики, едіки* – таргани, *марфушка* (рос.) – 'воша'. Поява імен на позначення нечистої сили теж спричинена згаданим законом.

Таким чином, функціональне поле внутрішньої форми відконотонімних утворень антропонімного походження базується переважно на реалізації її асоціативно-образного потенціалу і спирається на міфологічне бачення світу, активізуючи різні асоціації. У сучасній психолінгвістиці універсальної класифікації асоціацій не існує. Вчені виділяють синтагматичні, парадигматичні, тематичні, словотвірні, фонетичні, лексично зв'язані (Д.І. Терехова); онтологічні, емпіричні, індивідуальні, випадкові (Л.А. Климкова) асоціації; за подібністю, контрастом, суміжністю, простором, часом, причино-наслідковістю (В.В. Юрчук); асоціації взаємозамінності, входження/включення, маргінальні (Ю.І. Ульянов). Внутрішня форма слова, актуалізуючи різні типи названих асоціацій, у такий спосіб розгалужує смислове поле лексичної одиниці, зумовлює у її смисловому полі семантичний зсув, пов'язаний зі зміною домінанти в процесі асоціювання, створює нові асоціативні реакції на референт лексеми.

В аспектологічному дискурсі, де мова постає формалізованою матрицею, мовні одиниці, форми є відбитком людського буття,

виступають засобом мовної концептуалізації світу, формуючи мовну картину останнього. Мовні форми ментальності накладають відбиток на сприйняття реальності людиною – сприйняття “крізь призму мови”, що доводить залежність когнітивної семантики від ментального досвіду людини [859].

Прагматичний компонент значення онімів також формується на основі конотацій. Розглядаючи конотоніми та відконотоніми як різновид власних назв (на відміну від денотативних онімів), підкреслимо, що виділені конотативні антропоніми / топоніми / імена артефактів, стали одним із найяскравіших наслідків метафоризації та метонімізації. Ці внутрішньолінгвальні механізми формують прагматичний потенціал онімів, що посилює емоційне та естетичне сприйняття.

Онімний простір репрезентує різні семантичні компоненти змістовної структури тексту: дійові особи та позасюжетні персонажі іменуються антропонімами, елементи створення сюжетної ситуації (час, місто та навколишні предмети людини) – топонімами та іменами артефактів. Оніми є складовою частиною тексту і виконують свої функції залежно від ситуації та стилю тексту.

3.6.Функціональна семантика граматичних категорій власних назв

Процес пізнання одиничного об’єкта передбачає визначення набору ознак, за якими здійснюється фіксація цього об’єкта як індивідуального явища. «Власна назва надається окремим об’єктам, що належать до певного класу речей, індивідуально виділених із цього виду об’єктів», – підкреслювали Т.А. Соболєва та О.В. Суперанська [752, с. 60-61]. У зв’язку з таким визначенням постає безліч питань, зокрема, про мовні механізми, що забезпечують референцію власної назви до одиничного об’єкта: чи є ці механізми суто семантичними (цей аспект досліджень є найпоширенішим), які формальні ознаки власних назв підтримують їх спрямованість на приналежність до одиничних об’єктів (чи належать, наприклад, власні назви до імен

singularia tantum) і т. ін. [649, с. 225]. Крім того, кожна конкретна ознака може бути переведена до статусу загальної, оскільки пізнання звичайно тяжіє до ототожнення й зіставлення з однотипними ознаками інших предметів [там само, с. 222]. У такому разі дослідження власної назви як позначення одиничного об'єкта переміщається із площини руху не від референта до власної назви, а від власної назви до референта й спрямовує увагу на розгляд соціальних факторів, які зумовлюють поширеність іменування онімами об'єктів того чи іншого типу. Беззаперечним є і той факт, що сама власна назва не може послідовно фіксувати сукупність усіх тих параметрів, що дають цілісне уявлення про окремий предмет як систему. Певною мірою це може виявлятись формально. Тому в багатьох мовах до позицій опису й класифікації власних назв включають граматичні показники роду та числа, інколи − відмінка, коли у мовах із розвиненою системою відмінювання невідмінюваність стає засобом створення національного колориту [331, с. 341].

Власні назви з огляду на їх специфічне онімне значення мають категорію роду – чоловічий та жіночий рід для позначення осіб (чи істот) чоловічої чи жіночої статі (наприклад, антропоніми *Андрій, Іван, Марія, Тереза;* поетоніми *Дон Жуан, Дульсінея, Проня Прокопівна, Шельменко-денщик*; зооніми: собака *Сірко*, кішка *Мурка,* тигр *Боніфацій*), середній – для позначення неістот (*іван-зілля*, невідм. *Ельдорадо*). Родові форми топооб'єктів, об'єктів господарської діяльності, артефактів і т.ін. розрізняють за власне граматичними ознаками, не мотивованими співвідношеннями між власною назвою та референтом. Пересвідчуємося в цьому на назвах одних і тих самих онімних класів: ороніми *Монблан, Еверест* (ч.р.) і *Говерла* (ж.р.); *Ужгород* (ч.р.); сучасні назви міст *Берестечко* (с.р.) й *Одеса* (ж.р.); історичні − *Карфаген* (ч.р.) і *Троя* (ж.р.); еклезіоніми *дзвін Великий Кирило* і *церква Вознесіння,Успенський собор, Мгарський монастир*; хрематоніми потяг *"Червона рута", "Климпушівка"* (так у народі пойменували потяг "Рахів-Коломия", запроваджений міністром транспорту України О. Климпушем, вихідцем із Закарпатської Гуцульщини) і *„Фантомас"* − потяг Київського метрополітену.

Часом родове співвідношення власної назви й референта може виявитись на рівні номенклатурних позначень (в еклезіонімах: дзвін-церква-костьол-монастир, у топонімах: гора-місто-країна тощо). Особливо яскраво це виявляється у невідмінюваних назвах: *За твердженням деяких одеситів, їхнє місто поступово перетворюється у друге бандитське „Палермо", де корумпована влада зростається із злочинністю* („Українське слово", 18-24 вересня 2003 р.). Палермо – адміністративний центр і найбільше місто Сицилії, із конотативним значенням активно вживається як назва кримінального району. ... *вони ані не становлять більшості населення країни (як не рахувати Донецького регіону, українського Палермо, повністю контрольованого мафією), ані не мають потенціалу до самоорганізації* (Забужко О. Let my people go). Невідмінюваний конотонім *Палермо* за видовою ознакою (місто) має середній рід.

Якщо вживання категорії роду у власних назвах не суперечить загальноприйнятим нормам, це сприймається як звичайне явище. Якщо ж використання граматичних форм набуває стилістичного або естетичного значення і виходить за межі звичної практики, воно стає потужним експресивним засобом. Так, поширеним прийомом експресії є порушення відповідності між родом власної назви і ста́ттю референта. Найчастіше подібний прийом застосовується для називання осіб жіночої статі чоловічим іменем. Додаткового уточнення досягають формулою "*хтось* у спідниці, наприклад: *Справжньому Остапу Бендеру в спідниці, причому досить еротичній жінці, не бракувало тих, хто хотів бути обдуреним* („Демократична Україна", 23.03.2005). Ім'я Остапа Бендера, персонажа І.А. Ільфа й Є.П. Петрова, стало синонімом до іменування спритного шахрая, у даному разі уже не важливо, до якої статі він належить. Оказіональним виявом моделі "*хтось* у спідниці" є розширення цієї формули додатковою ознакою приналежності до жіноцтва "в хустці".

Порушення нормативного вживання одразу кількох категорій граматичного рівня – використання форми множини для власних назв і "перехрещення" чоловіків у жінок – стає яскравим поетичним засобом. Подібний приклад – використання множини із зміщенням

чоловічого і жіночого роду – становить собою наступний текст: *Клуб квазімодів існує в італійському селі Піобіччіо вже більше як сто років. У 1879 році правління общини встановило, що 128 мешканців села не можуть одружитися, оскільки вони негарні. Зневірені утворили клуб. На сьогодні у ньому налічується понад 300 чоловік. Є тут і жінки. За неписаними правилами чоловік – член клубу може одружитись лише з жінкою – членом клубу* (стаття „Квазімодо, об'єднуйтесь!", „Урядовий кур'єр", 13.05.2000). У заголовку статті реалізовується ще одна граматична ознака – відмінюваність / невідмінюваність. Оскільки у даному разі для називання осіб чоловічої і жіночої статі використовується одна спільна власна назва, граматичне розрізнення стає непотрібним. Але невідмінюване ім'я все ж набуває форми множини, бо тут вона потрібна для вказівки на масовість явища.

Конотонім *Попелюшка* є багатозначним конотонімом із різними семантичними відтінками. Ім'я героїні казки Шарля Перро сьогодні називає бідну, незаможну дівчину: *Тільки зараз ти – Попелюшка, донька двірнички* (Роздобудько І. Пастка для жар-птиці). Інколи – дівчину, що сама вважає себе такою і комплексує через бідність: *Думки чіплялися ланцюжком одна за одну. І висновок напрошувався сам собою: потрібен багатий амбітний чоловік, який закохався б у симпатичну дівчинку, що страждала на комплекс Попелюшки* (Компанієць О. Назустріч). Конотонім може використовуватись для іменування некрасивої дівчини: *І не потрібно нікого зачаровувати – досить зачарувати саму себе – й Попелюшка миттю перетвориться в прекрасну принцесу!* („Українське слово", 05.05.2005 р. Назва статті „Мистецтво перевтілення – ліки для Попелюшок"). Рідше це ім'я вживається із значенням 'звичайна жінка': *Виперіть сорочки, зваріть борщ, нагодуйте дітей, заметіть хату, попришивайте ґудзики, збігайте на базар, а тоді, Попелюшки, геть усі до парламенту!.. Про який європейський вибір торочимо, панове? Поступіться місцем Попелющі. Жінка має бути в парламенті. І річ не в тім, розумніша вона чи дурніша від чоловіка. Вона інша... Вона, перш ніж споряджати танк, конструюватиме пральну машину* („Україна", №3-

4, 2004 р.). Часом цей конотонім набуває ще більш загального смислу – ‘нещасне створіння (явище, предмет) у занедбаному вигляді’: *Моя кохана „Лада” стояла у сніговій шапці зовсім нещасна, поруч з надутими іномарками вона виглядала сиротиною-попелюшкою, що притулилася зі своїми під сніжниками поміж нахабно-потворних перекупок* (Шкляр В. Ключ). Або: *Головне – вчасно відіслати в екзотичні краї попелюшку-традицію. У цьому прагненні виявляються навдивовиж схожими і парткомівського ґарту кучмісти, і “нові демократи”* (Кальміюс, № 1, 2006). Завдяки конотонімізації мова знаходить точне іменування для ганебного явища заробітчанства. Оскільки здебільшого заробляти в чужі краї їдуть жінки, основною причиною цього явища є бідність, заробітчан влучно названо Попелюшками: *На сцені життя – Попелюшки з України* – про п’єсу львівської письменниці Надії Ковалик (“Високий замок”, 12.11.2006) *„Неаполь – місто Попелюшок”* – назва статті, де розповідається про українських заробітчанок (“Молодь України”, 06.12.2005). Виникає й чоловічий варіант цього узуального конотативного літературного конотоніма – *Попелюх* (”Поступ”, 24.08.2005). Змінюється формальний показник жіночого роду: закінчення *-а*, зникає суфікс; онім жіночого роду набирає ознак іменника чоловічого. Крім цього, *Попелюх* – ім’я міфічного персонажа слов’янського пантеону, життя якого пов’язане із вічним порпанням у попелі. Накладання двох імен – потенційного чоловічого імені, перетвореного за граматичними ознаками із іменника жіночого роду *Попелюшка*, але зі значенням „заробітчанка”, та імені міфічного персонажа, який жив у попелі – в землі, виявила цікаву ситуативну позицію нового конотативного оніма. Як і в більшості попередніх прикладів, зі зміною роду для посилення виразності нового значення – називання особи іншої статі – обирається активно вживаний конотонім, утворений на базі прецедентного імені.

Часом невідповідність між онімом і біологічним родом, який він називає, стає зрозумілою лише через контекст: *Варфоломійович скорчив гримасу невдоволення: – Ти ж – язиката Хвеська! Всьому місту враз вибовкаєш усі воєнні таємниці!* (Гримич М. Варфоломієва

ніч). Показником роду може слугувати рід слів лексичного оточення: *– Я думаю, твій полковник ще прийде. Він не така язиката Хвеська, як ти* (ТВ, мультфільм “Симсони”). У цьому, і в наступному прикладі активність конотоніма спричинена вживанням в усному мовленні. *Збоку підійшов Урилов. – Мовчить, бугаїна? – поспитався він, з цікавістю розглядаючи Лося. – Зою Космодем’янську корчить, еге?* (Кононович Л. Феміністка). КО *язиката Хвеська* на позначення балакучої жінки і КО *Зоя Космодем’янська*-героїня-партизанка часів Великої Вітчизняної війни, що в мовленні означає ‘вперта людина, яка не видає таємниць’, називають чоловіків, оскільки в поданих ситуаціях для власних назв зовсім не важлива вказівка на стать, натомість набирає ваги саме значення, яке треба емоційно “оживити”.

Зміна роду в онімах може відбуватись упродовж тривалого часу і бути зумовленою різними причинами, зокрема релігійними настановами, причинами соціального характеру, прагненнями диференціюватись від первинної форми власної назви. Так сталось із згадуваним міфонімом *Мамон.* І раніше, і сьогодні це активно вживаний онім із значенням ‘життя задля роскоші, задоволення пустих потреб’: *Але не те карає душу, Що юним я в тюрмі не вмер, А те, що воля аж тепер Прийшла, коли згасати мушу, Коли так хочеться мені Сховатися на самотині, Втекти від підлої мамони І слухати церковні дзвони чи вуликів золотистий гул* (Д. Павличко). За наведеним текстом простежуються формальні ознаки жіночого роду оніма. *Мамон* у формі чоловічого роду є активною лексемою розмовного стилю із значенням “живіт, черево”. Як зазначалося, конотонім можна віднести до стану мезонімів, які поступово деонімізуються.

Зміна роду – яскравий прийом для передачі негативного ставлення мовця до особи: *Вона знайшла собі якогось капоне, і через місяць вони одружуються* (ССУС). **Капоне** – італієць, конотонім виник на основі прецедентного імені легендарного чиказького гангстера часів „сухого закону” Аль Капоне (справжнє його ім’я – Альфонсо Фйорелло Капоні). Відбувається гра ознак невідмінюваного оніма, запозиченого з італійської мови, на фоні актуалізації

стилістичного (розмовного) значення цієї родової форми – вияву зневаги, а, можливо, й заздрощів. Про сприйняття запозиченого імені як іменника середнього роду свідчить неозначений займенник *якесь (капоне).*

Невідмінюване ім'я з формальними показниками середнього роду часом називає особу жіночої статі. З метою підкреслення жіночої чарівності невідмінюваний онім *монро* реалізовує свою родову приналежність через граматичну форму лексичного оточення: *Там така монро була* ("Файна Юкрайна", Новий канал, 09.11.2008 р.). Мерилін Монро (справжнє ім'я – Норма Джин Бейкер) – американська кіноактриса, найпопулярніша зірка Голлівуду 50-х рр., красуня-білявка. Конотонім називає блондинку з принадними формами. У поєднанні із вказівним займенником *така* конотативний онім увиразнює значення якості й надає йому невисловленої таємничості.

Невідмінювана форма *бруслі*, засвідчена у Л. Кононовича, утворена від імені відомого майстра бойових мистецтв, американського актора китайського походження, режисера, сценариста, продюсера Брюса Лі (Лі Брюса) (справжнє ім'я – Лі Сяолун), стала конотонімом зі значенням 'спритний боєць': *Це ж треба – бруслі якимось бути!* (Кононович Л. Кайдани для олігарха). Яскравого емоційного відтінку наведеним невідмінюваним формам імен надають займенники, вживані для посилення нової конотативної ознаки.

У разі позначення „особи взагалі" виступає форма, що граматично нібито чітко виражає рід істоти, але певною мірою випадає із системи роду, позначаючи своєрідну „позародовість". Йдеться про випадки функціонування імен із співзначенням 'невідомо хто' або 'ніхто'. Розвиток таких співзначень дослідники пов'язують із популярністю імен, які належать до національного ментального лексикону, культурного поля. Таким ім'ям у російській мові стало прізвище *Пушкін,* що ввійшло і в українське народне мовлення: *– Але чому... чому ж ти мені про це не сказала? – А ти ж мені не довіряв! Я ?! – не повірив я. – А хто ж іще... Пушкін?* (Кононович Л.Феміністка). *Стоять! – опам'яталася міліція. – А ловити потопельника хто буде,*

Пушкін? (Тарасюк Г. Судна неділя). – *Втікають криси з корабля. Вже почули. – Що почули? – Що в днищі теча. Та ще ж... – Нічого не знаю. І це не про мене. – А про кого? Пушкіна?* (Мушкетик Ю. У пастці). Із подібним значенням у С. Жадана засвідчено ще одне відоме прізвище – *Гагарін*. У польській мові конотонім *Puszkin* вживається у молодіжному сленґу із значенням ‘wychowawca w zakładzie popraw czym’ – ’вихователь навчального закладу’ [1021].

Найповніше у реалізації граматичних можливостей виявляється потенціал форми множини. «Цей прийом настільки часто й успішно використовується в літературних творах різними мовами, що його можна назвати поетичною універсалією», – підкреслює В. М. Калінкін [331, с. 343]. Частіше за все подібна невластива власним назвам як позначенням одиничних предметів форма вживається цілими синонімічними рядами: 1. *А коли успіх бою вирішують літаки, танки, складні системи озброєння, тобто кваліфікація кадрів, то ненавчені хай навіть іллі муромці чи альоші поповичі, − всі вони лише напівфабрикат гарматного м’яса третьої категорії* (Пеунов В. Усі ми ходимо під Богом). 2. *Не бували вони ні по Америках, ні по Парижах, ні по Лондонах. Не бачили вони союзників своїх, ні їхніх союзних дружин, ні благополучних їхніх дітей* (Довженко О. Україна в огні). 3. *Встаньте, Максими, Янки, Якуби, Ригори, Ніли, Пятрусі, Василі, Встаньте, брати мої, свободолюби, Проти нової хатинської згуби, Встаньте, Антеї на рідній землі!* (Павличко Д. Пісні печалі). 4. *Там ходить Довбуш, лісовий владар, З ним – Богуни, Залізняки, Чорноти! В іменах собою ми були, Тепер ми – українці чи хохли?* (Павличко Д. Ностальгія). 5. *Без мови ти, без книги, без музеїв, Без Орликів й Мазеп, без Прометеїв, Без імені, без пам’яті й любові... – Яких тобі ще треба Колізеєв?* (Пилипчук Д. Мої рубаї). 6. ... *наш народ – безмежно талановитий. У ньому сидять, немов нерозкриті бутони, і поети, і винахідники, і маги, і Робін Гуди, і Бетмени, і навіть промоутери* (Гримич М. Варфоломієва ніч). 7...*де ви сьогодні, симиренки, ханенки, терещенки?* (“Львівська газета”, 20.11.2006). Множина власних назв, нагнітаючи кореферентні значення із різними відтінками, передає їх живу динаміку: *Ось тільки з їхніх стін давно*

вже не виходять нові шевченки і франки, довженки і сухомлинські (ЛУ, 02.09.2005). *Й відтак в усьому винні вони – чаушески, сталіни, гітлери, хрущови і брежнєви* (УМ, 05.07.2007). У такий своєрідний спосіб письменник накреслює своє бачення ситуації та її нерозв'язані перешкоди. Визначено перешкоди – стає можливим розв'язання певної проблеми. Тому описати їх необхідно максимально точно. У даному разі точному опису сприяють множинні власні назви із узагальненим значенням.

Привертає увагу вживання множинної форми власних назв у поєднанні з числівниками. Те одиничне, що не піддається обліку, виявляється, може бути перелічуваним. КО *Америка (Гамерика)* набуло одне зі співзначень – 'далека країна'. *Якби отак-о розкотив усі ті гектари, до Гамерики – та де! До трьох Гамерик! – те поле простелилося б. Ото поле!* (Тарасюк Г. Дама останнього лицаря). Щоправда, у цьому випадку числівник *три* передає не кількість, а ознаку (віддаленість, безмежність) і має ореол казкового чи міфічного сакрального числівника. В іншому прикладі числівник уже фіксує кількість: *З'явилися четвірко афродит – Марія і Оксана, Леся й Анна, Провідати прийшли, бо вже й нерано* (Кухта В. Гуцульський Париж).

Виявом гри граматичних форм числа є приклад оказіонального вживання конотативного топоніма *Крути* (у формі множини) із значенням 'особиста трагедія' для передачі предикативного смислу іменника у формі однини: *Рятуйся губ моїх отрутою, І падай солодко до ніг. Бо наша зустріч – наші Крути. Ми завтра згинемо, як сніг* (Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння).

Набування онімами форми множини може бути закріплене історично: *Майстерно виконане епічне полотно передреволюційного Харкова з широким спектром соціального зрізу: від господарів міст до журавлівських бабів та буденних „ваньків", – максимально концентрується у часі і дії* (Мельников В. Людина з химерним іменем). Пояснення значення цього історизму трапилось нам в «Кур'єрі Кривбасу» (№ 146, 01.02.2002): Ванькú – місцева назва візників. У "Словнику конотативних власних назв" [576, с. 99]

Є. С. Отін подає це слово і в однині, нам воно трапилось лише у множині.

Як правило, у множині вживається конотонім *мамаї*, хоча він може бути вжитий і в однині: *На Майорськім степу єсть три могили і на самій більшій стоїть мамай; Колись на великих могилах стояли мамаї лицем на восток* [Чабаненко, II, с. 271]. У процесі зміни граматичної форми відбувається зміщення наголосу на останній склад: ванькú, мамаї΄.

Зміни, закріплені часом, відбулися в інтерлінгвальних конотонімах *тартар* і *палестина*. Міфонім *Тартар* у давньоримській міфології називав підземне царство мертвих (у давньогрецькій − Аїд). „*Що я зробив їм? Чим надосадив? Вони мене не знали, - я не знав їх! Тепер, бідазі, присудила доля такую муку... в десять раз страшнішу, ніж грішникам у Тартарі...”* (Костомаров М. Поезії). Як поетонім він набуває значення ‘пекло’: *І не доступиться ніхто з великодушних В той тартар смертний, що плюндруванням дише, Звідкіль до нас летять рої панів бездушних, А право зверхності сам Вельзевул їм пише* (Куліш П.). У сталому сполученні *падати в тартари* реалізується значення ’зникати, щезати, пропадати’: *Все западається в тартари, все пропадає в безодню згори, всі генії, генії всі – в дивній потворності, в дивній красі* (Драч І. Поезії).

Топонім *Палестина* – історична країна на Близькому Сході, в Ізраїлі та Йорданії; загальна назва землі євреїв, названа також землею Господнею (Осії, 3), святою землею (Захар., 12). Землею Ізраїлевою (Ієз.,20, землею Обітованою (Євр.,9) [БЭ] став досить часто вживатись у множині із значенням ‘рідна земля’ і закріпився у вислові *наші палестини: Жодна зі столичних фірм, які торгують електропобутовими товарами, не виряджала в наші палестини молоденьких братиків* (Шейко-Медведєва Н. Альфонс). *Ви спроможні повірити, що таке могло коїтися в наших Палестинах усього яких-небудь чотири покоління тому?..* (Забужко О. Репортаж із 2000-го року). Варіант вислову – *далекі палестини*: *Приїдуть твої дітки з далеких палестин, зроблять усе за вищим розрядом* (Роздобудько І. Зів’ялі квіти викидають).

З огляду на простежувану закономірність у використанні форми множини та її активну роль у появі нового значення доречним буде припущення про конотонімотвірну роль форми множини.

Таким чином, наведені міркування і приклади переконують у вагомості граматичної характеристики власних назв. У процесі функціонування онімів категорії відмінка, числа, роду виявляють яскраву палітру нових конотативних відтінків, сприяють висвітленню своєрідних загальних властивостей певного явища, що часом складно передати звичайним апелятивом. За такого способу іменування, що зрештою залишається онімним іменуванням, оскільки не пориває зв'язків із референтом, зберігається ознака одиничності, індивідуальності, але дається опис явищам, що набули певної масовості.

3.7. Динаміка семантичної структури в межах значення одного конотоніма

Розширення семантичного простору характерне для семантичної структури одного конотоніма і цілих груп конотонімів. Семантичне розширення в межах одного конотоніма може відбуватися, по-перше, на основі однієї конотеми. Наприклад, Пальміра (нині арабське селище Тадмор), тобто 'місто пальм' – столиця давньої держави, що була розташована в Сирійській пустелі. Місто виявилося таким прекрасним, що неможливо було повірити, ніби його збудували смертні люди. За легендою, воно нібито створене джинами на вимогу царя Соломона. Емоції, викликані у мандрівників далеких часів, збереглися у кількох конотативних назвах прекрасних міст пізніших часів: **Північна Пальміра** − Санкт-Петербург. *Кажуть, що один з європейських гостей-дипломатів, захоплений новим містом Петра, сказав цареві, що його столиця подібна до дива, яке можна порівняти хіба що із Пальмірою, і Петру таке порівняння сподобалося. У часи правління Катерини II придворні лестили їй, називаючи пальмірською царицею Зенобією, і назва „Північна Пальміра" остаточно закріпилась за Петербургом* (Україна, № 2, 8-15 серпня 2004 р.).

Південна Пальміра − Одеса. *Справжня Пальміра, як відомо, розташована у Сирії, в оазисі Тадмор, Північною Пальмірою, як і раніше, вважається Санкт-Петербург, а от історія Пальміри Південної… Ні, не в Одесі планувала її закласти Катерина Велика. І місто, що її прославляло, шукало свого місця зовсім в інших краях, допоки не зупинилося там, де й сьогодні стоїть Катеринослав, перейменований у 1926 р. у Дніпропетровськ* (Губін Д. Доля Південної Пальміри); *Певна річ, я не міг не розуміти, що у самій Одесі та й в області В'ячеслав Максимович багато голосів не набере, надто незвичною, ба навіть і чужою, була для Південної Пальміри ідея незалежної України...* (Капелюшний Л. Візантійський синдром); *„Грошові мішки" і кримінальні „авторитети" облюбували тут територію під забудову та підкупом посадовців, шантажем і прямими погрозами місцевим жителям розчищають собі місце „під сонцем „Південної Пальміри"* („Українське слово", 18-24 вересня 2003 р.).

Повторної топонімізації стародавня назва дістала у ХХ столітті, коли з'явилася **Пальміра** – селище Золотоніського району Черкаської області. Основна конотема в усіх випадках: 'красиве місто', сектор онімного простору – топонімія.

Наступний шлях динаміки семантичної структури в межах одного конотоніма – збагачення кількома конотемами. Наприклад, три абсолютно різних конотеми розвиваються у хоронімі *Італія*: 1. Місцевість, що славиться музичними традиціями: *Якась Італія – усі співають!* (Винниченко В. Хочу!). 2. Кримінальний район. *Міліцію так засандалили, що ГАЗика свого ледве витягли. Треба думати, і стрілянина з цим була пов'язана. Ні, ну це абзац! Італія! Палермо! Як у кіно про комісара Катані!* (Волков О. Лікарня на відлюдді). 3. Країна, куди їдуть заробітчани: *Брати Клічко, Андрій Шевченко завойовують континент своїми руками і ногами, інші, менш талановиті, заполонили італії, греції, польщі дешевою робочою силою* (Поступ, 07.03.2000). Усі три конотоніми утворилися в межах хоронімії.

Різні конотеми послужили основою для утворення кореферентних співзначень конотоніма *Помпеї (Помпея).* У давнину це було місто в Італії біля підніжжя Везувію; зруйноване внаслідок виверження вулкану (79 р. н.е.). Значення сучасного конотоніма:

1. Палаюче місто: *А коли, відбомбившись, знов відлітали на польовий аеродром за Дніпро, полишивши за собою вулкан вогню, підлітки з навколишніх хуторів поспішали до станції дивитися на розгром, на цю вируючу полум'ям степову Помпею* (Гончар О.).

2. Руїни давніх споруд: *Ольвія – це Помпеї нашого Причорномор'я. Зберігши численні пам'ятки віддалених часів, вона викликає загальний інтерес, бо ніде так наочно не відобразилися долі народів півдня України, як в Ольвії* (Степанів В.С., Смирнов І.В. Мандруйте по Дніпру та його притоках); *Наш Чернігів і Київ мають пам'ятки, не гірші від Равенни, а Херсонес – це наші Помпеї; пам'ятки Тамані-Тмуторакані – це пам'ятки нашої старої Венеції, − так говорили мистці* (Липа Ю. Призначення України); *Дикуни міняли золото на яскраві клаптики, а київські архітектори – власні Помпеї на закусочну. Те, чого не вдалося здійснити орді Батия й часові, за них доробили наші містобудівники* (Дзеркало тижня, 15-21 червня 2002 р). Назва статті – *«Міняємо Помпеї на Макдональдс»* поєднала два конотоніми з протилежним значенням: 'давнє' (*Помпеї*) і 'сучасне' (*Макдональдс*).

3. Добре збережені під шаром землі, пилу предмети матеріальної культури, знайдені в результаті археологічних розкопок: *Сумнозвісна у Львові українсько-австрійська фірма «Галінвест», яка „прославилася" численними шкодами місту – аферою з побудовою п'ятизіркового готелю «Золотий лев», під час якого було знищено унікальну археологію львівського передмістя – свого роду львівські Помпеї...* (Поступ, 18.07.2000 р.); <...> *в одному із відділів під плитовим завалом виявлено загадкове чоловіче поховання із 25 скелетів, тому печера отримала назву «наддністрянської Помпеї»* (про гіпсову печеру Вертеба на Тернопільщині. «Україна туристична. Стежками Подільського краю»); «*Ця територія* [Поділ. – Г.Л.] – *це українські Помпеї, тобто під нами є старовинне місто з вулицями і*

парканами», − стверджує Михайло Сагайдак – директор Центру археології (Київська влада хоче зруйнувати підземне місто заради паркінгу: tsn.ua. 18.12.2009 р.); *Це місце ще називають «Родоські Помпеї»; за відреставрованими фрагментами можна простежити не тільки розташування всіх вулиць і будинків…* (про грецьке мертве місто Камірос. З матеріалів Інтернету).

4. Пам'ятні місця, де часто проводяться історичні дослідження, розкопки: *«Хто був на Поділлі, а не бачив Бакоти* [старовинне село Кременецького району, сучасна територія Тернопільщини. – Г.Л.], *того можна зарахувати до категорії людей, які були в Римі, а не бачили Помпеї, − так 1919 року в нарисі „До Бакоти. Враження з подорожі до української Помпеї" писав український письменник Осип Назарук»* (Львівська газета, 28.07.2009); *Батурин – українські Помпеї. Починаючи з 1990 р., розпочалися дослідження Батурина представниками Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка та Інституту археології Академії наук України* (gorod, 20.06.2008).

Конотеми розвивалися переважно на основі конотацій, викликаних відомостями про місто, що загинуло під вулканічним попелом, але внаслідок цього зберегло багато неушкоджених пам'яток, законсервованих під пилом. Лише одна конотема 'палаюче місто' пов'язує вигляд давньої пожежі і того «вулкану вогню», що палав перед очима оповідача. Спільна сема 'вулкан', породжена емоціями від уявної і справжньої зорової картини, поєднала лиха і біди різних часів. На думку Г.Г. Почепцова, інформація, яка спрямована на передачу результату, прагне до стискування, а та, що передає процес, − прагне до розширення [620, с. 139]. Розширення у цьому випадку вимагає інформація про загибель Помпеїв. І таке розширення виявляється у появі конотонімних сполучень. Так, із конотонімом *Помпеї* усталилося два сполучення:

1. **Загибель Помпеї** − 'знищення, катастрофа': *Отак і живе Крим. В той час, коли зринає нова хвиля звинувачень на адресу уряду автономії і коли підвищення тарифів на комунальні послуги, здійснене урядом, видається майже „загибеллю Помпеї", не варто забувати й про те, що поруч з реконструйованою площею „вождя революції" ще*

не одне десятиліття стоятиме будівля Українського театру з дірявим дахом... („Урядовий кур'єр", 27.09.2004 р.).

2. **Розкопувати Помпеї** − 'проводити історичні дослідження, пов'язані з археологією': «*Розкопати Помпеї*» – назва брошури Любомира Сеника з історії культури (Львів).

Ще одне сполучення виникає від артіоніма – назви картини К. Брюллова **«Останній день Помпеї»** і набуває двох співзначень:

1. Хаос, безлад: *Майже всі виносили по дві-три величезних коробки різноманітної піротехніки з написом "Шалена вечірка". "Останній день Помпеї!" – усміхнулася Стефка* (Роздобудько І. Зів'ялі квіти викидають). *«Нова мітла» чи «Останній день Помпеї». ФОТОнарис* (про останній тиждень перед реорганізацією Чернігівського футбольного клубу «Десна»; Чернігівська загальнополітична електронна газета «Високий вал»).

2. Катастрофа: *Живи так, ніби сьогодні останній день Помпеї* (Славко О. Ностальгія). *Кому руда, а кому «останній день Помпеї»* (назва статті М. Кравченко у «Львівській газеті», 22.07. 2009 р. про катастрофічну руйнацію історичних житлових будинків).

Отже, назва міста давніх часів, яке зникло внаслідок природного лиха (топонім), проектуючись у наші часи, стає основою назви території, охопленої вогнем (конотонімний топонім); старовинної частини міста з її руїнами (конотонімний урбанонім), сукупності старожитностей (конотонімний хрематонім), а також словосполучень на позначення різних процесів – процесу руйнації і процесу проведення археологічних розкопок. Синонімом поняття 'трагедія', 'катастрофа' топонім *Помпеї* стає лише після переосмислення назви картини (артіоніма), коли інформація представлена зорово і подана безпосередньо через органи чуття.

Якщо базовий онім мав негативний емоційний відтінок, то, як правило, таким він і зберігається, оскільки конотативне забарвлення оніма безпосередньо впливає на подальший розвиток його семантики. Зіставимо для прикладу конотоніми, що виникли на базі хрононімів *Середньовіччя* і *Відродження.* Так, конотема КО *Середньовіччя* – 'похмурий час'. Негатив особливо відтіняється контекстуальним

антонімічним протиставленням: *Тут пахло погребом Середньовіччя, Якого не торкнувся Ренесанс* (Олійник Б.). Розвиваючись у межах свого розряду – хрононімів, КО *Середньовіччя* продовжує цю конотему, відтіняючи її більш конкретною характеристикою: ‘період реакції, гонінь, відсталості’: *Початок входження України в „похмуру ніч середньовіччя” угледіли луганські літератори* (NGO.Donetsk.ua); *З недавнього часу почали говорити про нашу епоху як нове Середньовіччя* (Еко У. Середні віки уже почалися); *Але період, який довелося пережити з ними, має відношення до моїх спогадів. Це ж не Середньовіччя!* (Куделя М. Під мурами Луцької тюрми: спогади колишнього в’язня).

Генетично позитивний потенціал іншого хрононіма − *Відродження* сприяє активізації свого початкового заряду, але тільки у формі запозиченого терміна – *Ренесанс,* що має підкреслити різницю між власною назвою-хрононімом і апелятивом-назвою процесу. Конотема – ‘період розквіту, бурхливий розвиток’; ‘будь-яке відновлення’. *«Ренесанс львівського орга́на» − Міжнародний фестиваль органної та камерної музики… Назву обрали невипадково, бо ж вона справді символізує відродження одного з найкращих орга́нів України, котрий славився передовсім придатністю для виконання творів епохи романтизму* (Львівська газета, 03,2006, № 20); *Рок-група «Ренесанс». У назві «Ренесанс» закладено поняття відродження у широкому сенсі. Ренесанс – це відродження душі, відродження позитивної енергії* (День, 27.08.2005); *Ренесанс від Поплавського. Ера відродження вітчизняного шоу-бізнесу розпочнеться з «Нашої пісні» − проекту „співаючого ректора” та Першого національного каналу* (Хрещатик, 06.05.2004). *На сьогоднішній день можна почути багато заяв про «ядерний ренесанс», тобто відродження атомної енергетики* (Ядерна енергетика. Національний екологічний центр України).

Звернемо увагу на спосіб уведення конотоніма в текст, за якого текст обов’язково містить когезійний скріп – синонім „відродження” як пояснення умов дії процесу відновлення. Текст ніби набуває своєрідного звучання-перегукування, звучання-діалогу оніма з

апелятивом. З іншими конотонімами, які функціонують у формі власного і запозиченого оніма, такого зв'язку майже не простежується, наприклад, рос. КО *Золушка / Сандрильона* (в українській конотонімії КО *Сандрильйона* нам жодного разу не трапився), *Агасфер – Вічний Жид* вживаються здебільшого лише окремо. Подібний приклад паралельного вживання обох форм виявлений тільки один раз: *І хто він тепер? – Вічний жид, агасфер чи списаний із театральної групи через скорботну обставину смерті колишній актор...* (Кордун В. ЛУ, 20.03. 2003).

На основі хрононіма *Відродження* розвивається термін із нотками трагедії *„розстріляне Відродження"*, який уперше запропонував діаспорний літературознавець Юрій Лавріненко, вживши його як назву збірника найкращих текстів поезії та прози 1920-1930 рр. Цей термін став характеризувати літературно-мистецьке покоління 20-х – початку 30-х років в Україні, яке дало високохудожні твори в галузі літератури, живопису, музики, театру і яке було знищене правлячим режимом. *Як відродження 1920 –х рр. справедливо називають розстріляним, так відродження 1960-х – задушеним. Хто хотів вижити – мусив принизливо каятися* (Зіновія Франко). Термін набув другого життя і вживається із значенням 'трагічна подія в історії народу': *Кримські татари вшанували своє «розстріляне відродження». У Сімферополі пройшли пам'ятні заходи, приурочені до однієї з трагічних дат в історії кримськотатарського народу – розстрілу великої групи кримських татар у в'язниці НКВС 17 квітня1938 року* (Мета – Україна. Новини. 28.04.2008).

Синонімічним підтвердженням терміна *розстріляне Відродження* із знятим мотивом кінцевої трагічності і констатацією тільки самого процесу розквіту культури 20-х років XX століття стало сполучення **червоний Ренесанс**: *У чому основна ідея фальшу? Мовляв, у 20-х рр. минулого століття в радянській Україні спостерігався такий собі «червоний ренесанс». Інтенсивно розвивалася культура. Були значні досягнення в галузі кіно, образотворчого мистецтва, літератури. Чому? Тому що, виявляється, радянська влада (хай і непослідовно)*

проводила політику українізації… (Кралюк П. Розстріляне Відродження: чи тільки Сталін винуватий).

Динаміка конотонімної семантики іншої власної назви − планетоніма *Марс* розгорнулася зовсім несподіваним шляхом. Так, поява ергоніма **«Марс»** – назви крамниці у м. Луганську пов'язується із слоганом „Космічно дешеві ціни", який був використаний у рекламі перед відкриттям крамниці. Мешканці найближчих районів жартували: «Як на Марсі» (461, с. 9). Назва, здавалося б, зовсім випадкова. Але логічно спрацювали закони реклами, яка підхопила назву, і конотонімії, яка закріпила в конотонімному відпланетонімному ергонімі співзначення „космічно дешево". Ще одне значення планетоніма розвивається у межах конотонімії. Так, Є.С. Отін наводить назви селищ *Марс*, що виникли у Росії та Білорусії. На його думку, конотативне значення нового топоніма розвинулось завдяки своєму референтному співзначенню "щось занадто далеке" [577, с. 290].

За нашими матеріалами унаслідок топонімізації виникає подібна назва села на Чернігівщині: *У складі Іванівської сільради на Чернігівщині одне з таких сіл значиться під дивним і несподіваним іменем – Марс. Явно ветеранське це напівсело-напівхутір. Дві патронажні медсестрички зі служби соціального захисту не лишають наодинці з самотою два десятки одиноких „марсіан"... То на знамените і класичне запитання: «Чи є життя на Марсі?» принаймні у Семенівському районі відповідають ствердно і впевнено: „Є і буде"* (Закусило С. Тут наша основа основ). У білоруській мові теж є подібний топонім. Письменник Ф. Жичка, який народився у цьому селищі, так пояснює появу назви: «Дваццаць беззямельных сялян вярнуліся з франтоў Грамадзянскай вайны і арганізавалі ў маёнтку Асцерманск камуну "Ветэран". Але праз некалькі гадоў камуну распусцілі, яе членаў папрасілі выселіцца з панскіх палацаў. Куды? "Хоць на *Марс*", – адказаў нейкі адукаваны начальнік. Сяляне атрымалі дазвол на пасяленне ў Мышоўскім лесе. Адсюль і назва пасёлка – *Марс*» (Васіль Щур, Уласнае імя ў мастацкім тэксце). В

описаних випадках конотонімізації відбулася міжвидова трансонімізація: планетонім → ергонім і планетонім → топонім.

Часом близьке географічне розташування і однакова знакова характеристика спричиняють появу одного конотоніма для позначення різних об'єктів, як це відбулося з конотонімом *Афіни*.

Таким чином, конотонімне значення у семантичній структурі одного конотоніма може виявляти свою активність у процесі як одно-, так і міжвидової трансонімізації, а також бути основою для появи конотонімів-омонімів, що служать для іменування різних референтів із подібними елементними характеристиками.

3.8. Динаміка семантичної структури в межах груп конотонімів

У рамках зазначеної нами типології конотонімів окремі групи становлять такі конотонімні одиниці:

- узуальні / оказіональні конотоніми;
- інтралінгвальні / інтерлінгвальні;
- моноконотемні / поліконотемні;
- конотоніми з живою конотемною структурою / конотоніми із пригаслою конотемною структурою;
- активні / пасивні;
- публіцистичні, розмовні, белетристичні, наукові конотоніми;
- елементні / подійні;
- сакральні / профанні.

Оскільки конотоніми за своєю природою не становлять такого класу, що застиг у своєму стані надовго, межі між групами конотонімів теж відзначаються інтенсивною рухливістю. Так, оказіональні конотоніми, досить часто виступають початковою формою узуальних конотонімів і за умов подальшого розвитку прецедентної ситуації легко стають загальновживаними. Інтралінгвальні конотоніми, набуваючи поширеності, переходять до стану інтерлінгвальних. Моноконотемні власні назви можуть

збагачувати свою концептосферу новими смислами і зрештою долучатися до групи поліконотемних.

Конотоніми із живою конотемною структурою, активність яких часто засвідчує їх здатність до словотворення (*Баба Яга – бабоягинський, Бродвей − брод, Герострат – геростратики, Дон Жуан – донжуанистий, донжуанка, донжуанити, донжуанство; Шумахер − шумахерити*), становлять бінарну опозицію конотонімам, що характеризуються пригаслою конотемною структурою (*Аврора, Бельмондо, Богдан, Гадес, Гаврош, Жаботинський*), але не переходять до їх складу. Діахронічний аспект аналізу конотонімів, за яким виділено ці групи, передбачає хронологічне розведення їх функціонування у різні часові рамки, що звичайно унеможливлює взаємопереходи конотонімів зазначених груп. Найчастіше конотонімами із пригаслою конотемною структурою стають власні назви, які втрачають свою актуальність у зв'язку із зниженням значимості події чи особи (як правило, політично заідеологізованої), що їх породила (*БАМ, Каменярі, Хома Гудзь, Глитай, глитайський дух; персонажі нашого малоросійського паноптикуму − щербицькі-кравчуки-кучми*), із втратою популярності референта (*Жаботинський, Бельмондо*) тощо.

Активні − пасивні; публіцистичні, розмовні, белетристичні, наукові конотоніми; елементні − подійні; сакральні − профанні – ці групи конотонімів теж за певних умов залишають місце свого перебування і переміщаються до протилежної за способом функціонування групи. Так, час від часу для називання людей високого та низького росту виринають імена *Пата і Паташона (паташонка)* − комічних персонажів німого кіно, естради і цирку 10-20-х років XX ст.; сучасний прогноз погоди може включати давні назви вітрів *Африк, Евр, Борей* та *Аквілон* тощо. Отже, між групами активних і пасивних конотонімів стіна не надто міцна. Легко мандрують конотоніми різних стилів між групами публіцистичних, белетристичних та розмовних конотонімів; подійними можуть стати елементні конотоніми і навпаки. Наприлад, *Вандея* має конотеми 'повстання, бунт', а також 'Схід' та 'Південь України'; *Вавилон* –

‘руйнація’ і ‘місто, позначення історичного простору’; *Помпеї* – ‘катастрофа’ і ‘предмети матеріальної культури, знайдені в результаті археологічних розкопок; руїни давніх споруд’.

Така жвава динамічна конструкція конотонімії пояснюється тим, що конотативні семи, що відбивають суб’єктивне сприйняття дійсності, не можуть бути постійними, закріпленими раз і назавжди. Їх мінливість викликана безліччю різних позамовних факторів, зокрема тим, що конотативність залежить від номінатора та його освіченості, складу ментальної бази; від загальної (ідеологічної, політичної, ціннісної, звичаєвої, культурної і т. ін.) налаштованості соціуму, в якому ця особа перебуває; від особистих інтересів та вподобань (наприклад, літературних); від історичного періоду з його установками тощо.

Механізм передачі та поширення (чи непоширення) інформації певною мірою намагається пояснити сучасна теорія мемів – меметика, яка базується на неодарвіністській науці про культурні гени (меми) [12, 661, 665]. Меми як елементи культури народжуються, поширюються, маючи цілеспрямований ефект на певну культуру і передаючи таку інформацію, що має поведінкові наслідки, − стверджує В.В. Рябухіна Повторюваний у культурі мем тиражується, відтворюється і, якщо він добре запам’ятався, знаходить своє продовження на шляху еволюції культури. [661, с. 48]. Поняття мема використовується і в лінгвістиці, де воно стало терміном когнітивної науки і називає одиницю генетичної пам’яті культури в колективному позасвідомому, яка використовується як структура репрезентації знань. Мем пов’язаний із культурними архетипами [665, с. 317]. Тож поняття мема і конотеми у різних науках перехрещуються, називаючи, очевидно, все ж таки одну одиницю – ту мобільну конотему, яка внаслідок емоційного суб’єктивного сприйняття на якомусь етапі свого функціонування у просторі культури добре запам’яталася і через це стала часто відтворюватися у подальшому. Іншими словами, саме так теорія мемів, роблячи спробу віднайти механізм передачі подібних знань у різних культурах, намагається пояснити те, що у теорії конотонімії пов’язано із прецедентністю.

Звернемося до уривка із Літопису Самійла Величка, написаного ним у зв'язку зі смертю Богдана Хмельницького: *До тебе звертаюся з доброю мовою, милий наш вождю, державний руський Одонацерю, славний Шкандербеку, гетьмане славного всього запорозького війська і цілої козацько-руської України Хмельницький Богдане, до тебе мова, скутого зара поміж чотирма дошками і мовчазного, вимови й розпоряджень якого незадовго перед цим слухало нас сто тисяч, і ми ставали готові на всякий твій кивок! Чому так швидко став ти мовчазним Гарпократом, принаймні наслідуєш німого Атгіса, промов до нас, братів своїх і навчи нас, як маємо жити без тебе і як поводитися із навколишніми нашими друзями й ворогами!* (Самійло Величко, Літопис). Оказіональні конотоніми цього уривку базуються на таких образах: *Шкаденберг* (Скаденберг) – власне, Герг Кастріот (1404-1467), національний герой албанців, який в 1443 р. підняв повстання проти турків і переміг їх. *Атгіс* (Атіс) – грецьке божество, син Нани, дочки річкового бога Сангарія, який нібито трагічно загинув. *Гарпократ* – грецька транскрипція імені єгипетського бога Гора. Він утілював ідею сонця, зображували його з пальцем правої руки в роті. Греки не зрозуміли цього символу і зробили його богом мовчання. *Одонацер* (Одонатер, Одоакр) – германський вождь з племені рушіїв, став королем в 1476 р. н.е., фактично правив Італією. Його підвищення вважається початком падіння Західної Римської Імперії. Ясно, що без коментарів сучасного редактора уривок літопису нам не зрозуміти. Але написаний він був для освіченого читача свого часу і, очевидно, добре ним усвідомлювався. Складність сьогоднішнього розуміння полягає у тому, що наведені оніми є маловживаними і не закріпилися у соціальній практиці. Конотонім не утворився, конотема не розвинулася. Літопис Самійла Величка належить епосі бароко, яка відзначалася широкою метафоризацією мовлення, тому поетичні образи козацького літопису рясніють подібними прикрасами-онімами. Те саме засвідчують й інші джерела цього часу [805, 806, 807]. Часте звертання до імен античних богів (*Зевес, Аврора, Аполлон, Афродита, Бахус, Ахілл, Марс, Геркулес*), імен відомих історичних осіб (*Демосфен, Зоїл, Софокл, Есфір*) повинні були прикрашати текст, а також сприяли героїзації персонажів, що могло виходити за межі літератури [815, с. 54]. Барокові

джерела живили українську літературу і пізнішого часу, як стверджує Л. Ушкалов [816, с.162-200; 212-268].

На нашу думку, поширеним явищем в конотонімії стала своєрідна **„конотонімія одного імені”**, що виникає як виклик для розумових вправ, порівнянь та зіставлень ерудованого читача: <…> *і все місто зустрічало його після гучних перемог над першим тоді військом у Європі – польським, а збентежена Європа, втративши дар мови, козацьким Кромвелем гетьмана величала* (Україна, 2004, №6). *Французький історик пише про нього: «Козацький Кромвель Богдан Хмельницький є не менший політик за Кромвеля англійського»* (Український південь, 22.08.2010). Така „гра” продовжується і в наступні часи: *„Український Мольєр”, як тоді його називали, зовні мало походив на свого французького прототипа. Марко Кропивницький не раз дивував сучасників фантастичною здатністю перевтілюватися з непоказної, дещо вайлуватої, людини у пристрасних і характерних героїв* (Козуля О. Український театр). *Тараса Шевченка часто називали „українським Рубенсом”* (Україна, № 4, 1999), Григорія Сковороду – *українським Сократом*; Артемія Веделя – *українським Моцартом.* Інша назва подібного називання – онімні перифрази.

Степова Еллада – так названа Є. Маланюком Україна, його самого стали називати *співцем степової Еллади. Куди ж ти поділа, Степова Елладо, Варязьку сталь і візантійську мідь?* (Маланюк Є., Невичерпальність). Вислів став крилатим. *Ось так і ця азовська “степова Еллада” хай зостанеться в душі поетичним прекрасним видінням, чимось фантастичним, де і небо, і люди, і птахи – все було не таке, як скрізь...* (О. Гончар. З листа до Демерджі Д.Л.). *Зоряні співучі вечори азовської Еллади, і роздолля просторів, ще тоді молодих, і дніпрова блакить, острови і човни – все ж то було прекрасно!* (О. Гончар. З листа Завгородньому С. О.).

Уже в наші часи Наталю Вітренко, епатажного українського політика, було названо «конотопською відьмою», що на часі стало активним конотонімом: *Адже саме Конотопський виборчий округ, тоді ще №346, у 1994 році дав путівку в парламентське життя (а у*

1998 – подовжив її дію ще на одну каденцію ВР) нинішній лідерці ПСПУ Наталі Вітренко, яка своєю бурхливою діяльністю змусила Основ'яненкову Явдоху Зубиху десь у пеклі кусати лікті від заздрощів. У 2005 «Конотопська відьма» з партквитком ПСПУ займається піаром уже на вищому рівні (Зоряна Кріт, Мукачів-2. Майже за Основ'яненком, Стаття в «Україні молодій», 20.07.2005).). *Конотопська відьма Наталя Вітренко віддала наказ бити мирних демонстрантів у Миколаєві* (Херсон-конгрес, 08.07.2007). Із зниженням популяризації і популярності цієї особи активність конотоніма спадає: *У наш час слоган «конотопська відьма» застосовували до лідери однієї з політичних партій. Але ця партія давно вже не входить до ВР, тому і про слоган почали забувати* (Forpost.com/ua, 17.09.2009). (Будь-яке інше ім'я політичного гравця легко це підтверджує: *Ще не один добродій Берлусконі із сумом згадає цю осінь* (ЛУ, 13.11.2003 р.). Сільвіо Берлусконі – колишній прем'єр-міністр Італії, ім'я якого заявило про себе як про конотонім із співзначенням 'політик', але через наступну маловживаність ним не стало, − популярності не вистачило).

Таким чином, динаміка семантичної структури в рамках груп конотонімів засвідчує мінливість меж таких груп. Хисткість позиційних станів конотонімів пояснюється активністю онімних семантичних процесів, що є результатом збагачення їх концептосфери різними смисловими нюансами. Явище „конотонімії одного імені", коли:

а) конотонімом вибірково стає одне прецедентне ім'я для називання однієї відомої на певній хвилі популярності особи або

б) вдала метафора набуває авторської прив'язки і вживається у ролі крилатого вислову так само − для називання одного референта постійно вживаним одним конотонімом,

підтверджує справедливість трактування процесу семантичного розширення власних назв як механізму перерозподілу сем у семантичній структурі. Функціонування такого конотоніма як результату цієї нової онімної структуризації може бути більш чи менш тривалим у часі і залежить від позамовних факторів.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Застосування загальної теорії концепту та методики концептуального аналізу до розуміння явища семантичного розширення власних назв допомогло обґрунтувати такі позиції:

1. Власна назва постає у вигляді концепту, який фіксує інформацію, здобуту різним шляхом: через органи чуття, у результаті осмислення, на підставі інтуїції, позасвідомих процесів тощо. Ця позиція дозволяє аналізувати семантичне розширення власної назви як засіб вияву творчого мислення особистості та як результат − динаміки концептуалізації як такої.

2. Якщо з певного набору концептуалізованих ознак виділяється одна чи кілька найяскравіших та найзатребуваніших у суспільстві ознак, вони стають основою для виникнення вторинної номінації. Відбувається категоризація, тобто процес об'єднання ознак предметів і явищ дійсності у структурах мислення, внаслідок якого онім, призначений називати одиничний об'єкт, називає цілий клас об'єктів і набуває кореферентності.

3. У процесі поглибленого пізнання об'єкта інформація про його певні ознаки збагачується новими смисловими нюансами і веде до збільшення обсягу концепту − конотонімізації. Новий смисл кристалізується в архіконотемі, а одиницями виміру концепту є конотеми.

4. Оскільки основою нових кореферентних співзначень виступає конотативний план семантичної структури власної назви, вони здатні видозмінюватися, згасати чи актуалізуватися, залежачи від соціокультурного досвіду особистості, необхідності застосування їх в різних поведінкових, ситуативно-речових та інших кодах.

5. Процес конотонімізації відбувається за умови накопичення достатньої сили конотативного компоненту, здатної переважити денотативний, і становить собою процес переосмислення відомої у соціумі власної назви, який відбувається в результаті когнітивного оброблення суб'єктивного досвіду, сформованого у вигляді певних мотивованих ознак, викликаних її оцінною необхідністю та

експресивно-емоційним сприйняттям, шляхом підведення під неї здобутої поняттєвої інформації.

6. Пресупозицією конотонімізації стає певна відомість власної назви у соціумі (прецедентність); наявність у власній назві яскравих конотем, що можуть представляти і заступати поняттєвий денотат загальної назви; стереотипність і повторюваність ситуацій, здатних «розбудити» таку конотему (прецедентна ситуація); можливість орієнтуватися на попередньо задіювану модель творення подібної семантичної структури.

7. Встановлення повного обсягу умов, за яких відбувається конотонімізація, наявності всіх складових розкриття вторинних ознак базового компоненту, їхнього змісту і відтінків значення дає можливість визначити послідовність етапів конотонімізації.

8. Лінгвокультурологічний підхід у ході аналізу конотонімів дає можливість глибше осмислити, реальніше оцінити їх як ономастичні універсалії.

9. Характеристика конотонімії, здійснена у рамках концептуального аналізу, допомагає зафіксувати моделювання конотонімів як активний спосіб інтелектуального світосприйняття особистістю розмаїтого світу. Він виявляє себе у творчих мовних пошуках і втілюється у парадигматиці – через трансформацію семантичної структури оніма, а в синтагматиці − через мовне конструювання. Крім того, концептуальний аналіз конотонімів у синтагматичному аспекті підтверджує важливість тих чи інших концептів для носія мови.

10. Конотонімізація власних назв реалізується у мовленні через взаємодію різних систем світоглядів, концепцій, специфіку ментальності, фонових знань, а також у співвідношенні з різними артефактами у горизонтальному (діахронному) і у вертикальному (синхронному) плані.

11. Відконотонімні утворення становлять собою цікаву і специфічну групу емоційно-експресивних лексем, які є традиційними, усталеними здавна, а також виникають і можуть виникати в умовах сучасного функціонування конотонімів, зокрема в публіцистиці та

художніх текстах. Конотоніми, покладені в основу створених на їх базі слів, передають свою конотацію новотворам, стаючи джерелом збагачення емоційної лексики української мови.

12. Внутрішньолінгвістичні механізми метафоризації та метонімізації формують прагматичний потенціал онімів, що посилює емоційне та естетичне сприйняття.

13. У процесі функціонування онімів категорії відмінка, числа, роду виявляють безліч нових конотативних відтінків, сприяють висвітленню своєрідних загальних властивостей реального предмета, поняття, певного явища, які часом складно передати звичайним апелятивом, що додає вагомості граматичній характеристиці конотонімів.

14. Конотонімне значення у семантичній структурі одного конотоніма може виявляти свою активність у процесі як одно-, так і міжвидової трансонімізації, а також служити для іменування різних референтів із подібними характеристиками одним омонімічним конотонімом. Динаміка семантичної структури в межах груп конотонімів переконує у різноманітності семантичних процесів розряду конотонімів і є результатом збагачення їх концептосфери різними смисловими нюансами. Простежене явище „конотонімії одного імені”, коли конотонімом вибірково стає одне прецедентне ім’я для називання однієї відомої на певній хвилі популярності особи або вдала метафора набуває авторської прив’язки і вживається у ролі крилатого вислову, служить підтвердженням зазначених позицій.

15. Поява багатьох нових конотонімів свідчить про активне збагачення лексики сучасної української мови, що підтверджує сучасна преса і художня література.

ВИСНОВКИ

Порушення проблематики і накреслення шляхів розв'язання актуальних завдань конотоніміки стало можливим за умов накопичення певного досвіду аналізу процесу семантичного розширення власних назв. Теорія конотативної онімії, розроблена Є.С. Отіним і представлена ним у цілій низці робіт, на сучасному етапі набула значного обсягу теоретичних положень. У нашому дослідженні зроблено першу спробу упорядкувати основні надбання цієї теорії у вигляді окремих постулатів.

Конотоніміка, описуючи та пояснюючи механізм дії, умови, причини, наслідки й етапи семантичного розширення власних назв, виявляє високий ступінь сумісності з цілями таких наук, як лінгвокультурологія, етнолінгвістика, етнопсихолінгвістика, когнітивна ономастика, семіотика, соціолінгвістика, де визначальною проблемою є мова в її пізнавальних параметрах: мова як мисленнєва форма, мова як інтелектуальна сутність, мова як функція і трансформація свідомості, мова як субстанція культури. Залучення нових аспектів і методів вивчення природи лексичного складу мови доповнило запас початкових теоретичних конструктів конотоніміки новими положеннями.

Під час аналізу процесу семантичного розширення онімів як фактору розвитку словникового складу мови в інтерлінгвальнму та інтралінгвальному аспекті був простежений зв'язок сучасних уявлень про семантичний потенціал власних назв із практикою традиційних поглядів на пояснення і розвиток змін лексичної та онімної семантичної структури. Мінливий характер конотонімії, плинність меж у статусі конотонімів, онімів інших розрядів та деонімів була основною причиною того, що досить часто образні пропріальні одиниці зовсім вилучалися з ономастикону або розглядалися як окремі символи, метафори, крилаті слова. У нашій роботі конотонімія представлена системною структурою, яка має власні чіткі закономірності формування, функціонування та розвитку і конотоніми охарактеризовано як окремий онімний клас.

Уперше названо категорії конотоніміки і подано їх визначення. Це *конотонімний концепт, архетип конотоніма, культурний патерн, культурний код, стереотипи, стереотипізація, конотат, конотема, кореферентність, конотонімосфера, конотонімогенез.*

Охарактеризовано поняття оказіональності конотоніма та його ролі у процесі творення конотоніма.

Проаналізована типологія конотонімів, з'ясовані умови й етапи конотонімізації. Так, визначено, що першим етапом стає вибір ознаки-мотиванта у позначуваному факті (понятті, явищі, предметі, особі), наступним − вибір адекватної ознаки в іншому відомому факті (понятті, явищі, предметі, особі, літературному персонажі). Третій етап конотонімізації онімів − підведення позначуваного факту (поняття і т. ін.) під той чи інший клас позначень, вибір моделі, певна "підгонка" під концепт. Основою для появи конотонімів є судження, яке міститься у ствердженні наявності певної ознаки чи властивості, виявленої як ознаки-мотиванта. Розвиток судження становить четвертий етап цього процесу. П'ятим етапом може стати відконотонімне словотворення. Останній етап, не менш важливий, ніж попередні, − відтворення інформації, пов'язаної з базовим іменем, самим реципієнтом.

У результаті вивчення конотоніма як динамічної онімної одиниці було підкреслено плинний характер семантики "перевтіленого оніма" та високий потенціал збагачення його образної сфери.

Простежено умови конотонімізації і з'ясовано, що не кожна власна назва може стати конотонімом. Так, умовами конотонімізації названо:

1. Високий конотативний потенціал імені як результат перебування імені в прецедентному тексті. Ім'я має набути комплекс певних якостей (енергій), набрати визначеного образу.
2. Поява ситуації, що характеризується набором конотацій, які перегукуються із комплексом якостей імені.
3. Реалізація такої ситуації, яка відкриває можливості оніма.

4. Реалізація нової ситуації, за якої онім набуває властивості відтворюватись, але вже з апеляцією не стільки до референта, скільки до набору його ознак.

Ключовим висновком теорії конотонімії стало визначення домінанти світової та національної конотонімії. Нею виступає життєво-актуальний образ, організований відповідно до ієрархії людських цінностей, уявлень про любов, добро і зло, красиве і потворне, справедливість, мужність тощо. В основі цього образу лежать антропоцентричні архетипи, сформовані людською свідомістю з найдавніших часів: архетип жінки, воїна, мудрого старця тощо. Саме цей фактор визначає побудову української конотонімії, в центрі якої перебувають конотоніми світового порядку, на периферії – національні відповідники. У такому аналізі мова є формою спадкоємної традиції пізнання, саме мовні форми дозволяють реконструювати і системно представити витоки етносвідомості, її розвиток, здатність до трансформації. На зміст власне українських конотонімів впливає народна мораль, яка встановлюючи норму поведінки, не означувала її позитивні зразки, а називала тільки негативні, тому конотонімія має ознаки асиметричності: більшість оцінок – пейоративного характеру, особливо антропоніми, менше – меліоративного, тобто схвального − несхвального.

Вагомими у зміні значення конотонімів виявлено також різні прагматичні фактори: переоцінка цінностей, історичні події, світогляд носія мови тощо (*Вандея – П'ємонт; Крути, Бабин Яр; Мазепа; куркуль Калитка*). До того ж в основі моделей, які проектують появу конотонімів, лежать не тільки загальні відомості про прецедентні імена, ситуації, стереотипи, а й особистісні знання людини, що вбирають її попередній індивідуальний досвід, ерудицію, почуття, емоції. Отже, у проблемі семантичних змін власних назв виявляється тісний зв'язок мови зі світом, культурою та свідомістю людини. Мовна картина світу мотивує аналіз цих проблем в аспекті взаємоперехрещень культурних ізоглос та їх впливу на

становлення і формування як універсальних символів цивілізації, так і їх специфіки в національних літературних мовах.

Зміст результатів пізнання людиною довкілля відбиває концепт. Зроблено спробу довести, що в лінгвокультурологічних проекціях власна назва становить собою концепт культури, а у переносному значенні реалізує конотонімний концепт як одиниця онімної концептуальної картини світу. Процес виникнення конотоніма розглядається як когнітивний процес, що має два етапи: конструювання нового значення та його відтворення, розпізнавання, сприйняття, осмислення знань, одержаних через ім'я, і переведення сприйнятої у почуттях інформації у факт свідомості.

Українська конотоніміка потребує подальшого розвитку. Не викликає жодних сумнівів необхідність її методологічної і методичної розробки розробки. Представлена нами модель структури семантики онімного простору конотоніма в аспекті концептуального аналізу може мати іншу інтерпретацію. Глибшого аналізу чекає діахронічний аналіз української конотонімії, детальнішої розробки − опозиція "онім-мезонім-конотонім-мезонім-деонім" тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. С. Риторика и истоки европейской литературной традиции / С. С. Аверинцев. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 446 с.
2. Аверинцев С. С. Словник проти «брехні в алфавітному порядку» / С.С.Аверинцев // Софія. Словник. – К.: Дух і Літера, 1999. – 416 с.
3. Аверинцев С.С. Софія-Логос. Словник / С.С.Аверинцев. – К.: Дух і Літера, 1999. – 464 с.
4. Ажнюк Б.М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна / Б.М.Ажнюк. – К.: Рідна мова, 1999. – 450 с.
5. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В.В.Акуленко. – Харьков: Харьковский гос. ун-т, 1972. – 108 с.
6. Алефиренко Н.Ф. Спорные вопросы семантики: Монография / Н.Ф.Алефиренко. – М : Гнозис, 2005. – 326 с.
7. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке: Учебное пособие / Н.Ф.Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 416 с.

8. Алефиренко Н. Коннотация и прагматика “языка культуры”/ Н.Ф.Алефиренко // Славянские языки в свете культуры: Сборник научных статей. – М. : ООО “А Темп”, 2006. – С. 8-27.
9. Алпатов В.М. Об антропоцентричном и системоцентричном подходах к языку / В.М.Алпатов // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 15–26.
10. Алпатов В.М. Некоторые заметки по истории лингвистики / В.М.Алпатов // Типология и история языка: От описания к объяснению. К 60-летию А.Е.Кибрика. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С.19-25.
11. Алпатов В.В. Концептуальные основы формирования английских христианских топонимов: автореф…. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки / В.В.Алпатов. – Тамбов, 2007. –22 с.
12. Амелин Г.Г., Пильщиков И.А. Мемиотика и русская культура / Г.Г.Амелин, И.А.Пильщиков // Московско-тартусская семиотическая школа. История, воспоминания, размышления. – М.: Языки русской культуры, 1998. – С.45–53.
13. Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рожденственский Ю.В. Очерки по теории лингвистики / Т.А.Амирова, Б.А.Ольховиков. – М. : Наука, 1975. – 559 с.
14. Аналитическая философия в XX в. // Вопросы философии. – 1988. – № 8.– С. 48–94.
15. Андреев Н.Д. Хомский и хомкианство / Н.Д.Андреев // Философские основы зарубежных направлений в языковедении. – М. : Наука, 1977. – С. 257–283.
16. Андрусяк І. Література і політика у контексті взаємопроникнень / І. Андрусяк // Молода нація. Альманах. – 1999. – Вип. 10. – С. 173- 187.
17. Андрухович Ю. Богдан-Ігор Антонич і літературно-естетичні концепції модернізму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.10.01.01 «Українська мова» / Юрій Андрухович. – Прикарп. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – 24 с.
18. Антипов Г.А. и др. Текст как явление культуры / Г.А. Антипов и др. – Новосибирск: Наука. Сиб. отделение, 1989. – 197 с.
19. Античные философы / Сост., предисл. и общ. ред. А.А. Аветисьяна. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1955. – 314 с.
20. Антология поэтонимологической мысли / Отв. Ред.Е.С.Отин; ост., подгот. текста В.М.Калинкин; коммент.,указатели М.В.Буевская и др. – Донецк: Юго-Восток,2008. – т.1. −418 с.
21. Антология концептов / Под ред. В.И.Карасика, И.А.Стернина. – М.: Гносис, 2007. – 512 с.
22. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка / Ю.Д.Апресян. – М. : Наука, 1974. – 368 с.
23. Апресян Ю.Д. Избранные труды: В 2 т. / Ю.Д.Апресян. − М. : «Языки русской культуры», 1995.
24. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю.Д.Апресян // Избр. труды: В 2 т.− Т. 2. – С. 157-162.
25. Апресян Ю.Д. Коннотации как часть прагматики слова (лексикографический аспект) / Ю.Д.Апресян // Избр. труды. Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография. – М., 1995.

26. Апресян Ю.Д. Новый объяснительный словарь синонимов: концепция и типы информации / Ю.Д.Апресян // Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Проспект. – М. : Русские словари, 1995. – С. 7–118.
27. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю.Д.Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. - № 1. – С.37-67.
28. Апресян Ю.Д. Основания системной лексикографии / Ю.Д.Апресян // Языковая картина мира и системная лексикография / Отв. ред. Ю.Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С.31-160.
29. Артемьева Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е.Ю.Артемьева. – М.: Наука; Смысл, 1999. – 350 с.
30. Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н.Д.Арутюнова // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – 356 с.
31. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции / Н.Д.Арутюнова // Новое в зарубеж. лингвистике. – 1982. – Вып.13. – С.5-40.
32. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н.Д.Арутюнова, Е.В.Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16. – С. 3–42.
33. Арутюнова Н.Д. Аномалия и язык (К проблеме языковой «картины мира») / Н.Д.Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 3–20.
34. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д.Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
35. Арутюнова Н.Д. Образ (опыт концептуального анализа) / Н.Д.Арутюнова // Референция и проблемы текстообразования. – М. : Наука, 1988. – С. 117–129.
36. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д.Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
37. Арутюнова Н.Д. Введение / Н.Д.Арутюнова // Логический анализ слова. Ментальные действия. – М. : Наука, 1993. – С.3-7.
38. Арутюнова Н.Д. Наивные размышления о наивной картине языка / Н.Д.Арутюнова. // Язык о языке. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 7–19.
39. Аспекты семантических исследований / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова, А.А.Уфимцева. – М. : Наука, 1980. – 356 с.
40. Ахманова О.С., Гюббенет И.В. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема / О.С.Ахманова, И.В.Гюббенет // Вопросы языкознания. – 1977. – № 3. – С. 47–54.
41. Багнюк А. Символи українства / А.Багнюк [Художньо-інформаційний довідник: видання друге, доповнене]. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2009. – 832 с.
42. Баранник Д.Х. Текст как высшая форма реализации коммуникативной функции речи и его основные единицы / Д.Х.Баранник // Семантические и коммуникативные категории текста. – Ереван: Изд-во Ерев. гос. ун-та, 1990. – С. 14–16.
43. Баранов А.Н., Паршин П.Б. Языковые механизмы вариативной интерпретации действительности как средство воздействия на сознание / А.Н.Баранов, П.Б.Паршин // Роль языка в средствах массовой коммуникации: Сб. научно-аналитич. обзоров. – М. : ИНИОН, 1986. – С. 100–143.

44. Баранов А.Н., Плунгян В.А., Рахилина Е.В. Путеводитель по дискурсивным словам русского языка / А.Н.Баранов, В.А.Плунгян, Е.В.Рахилина. – М. : Поморский и партнеры, 1993. – 207 с.
45. Бардіна Н.В. Енергеально-конфігуративне моделювання мови: до розв'язання проблеми антропоцентричного методу лінгвістичних досліджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец.10.01.01 «Українська мова» / Н.В.Бардина. – К., 1999, - 39 с.
46. Барт Р. Основы семиологии / Р.Барт // Структурализм: «за» и «против». – М.: Наука, 1975. – С. 114–163.
47. Барт Р. Лингвистика текста / Р.Барт // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – С. 442–449.
48. Барт Р. Нулевая степень письма II Семиотика / Р.Барт. – М. : Радуга, 1983. – С. 306–349.
49. Барт Р. Критика и истина / Р.Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы Х1Х–ХХ вв. Трактаты. Статьи. Эссе. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 392–422.
50. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика: Пер. с фр. / Р.Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 603 с.
51. Бартминьский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Перевод с польского / Е.Бартминьский. – М. : "Индрик", 2005. – 528 с.
52. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи / М.М.Бахтин. – М.: Художественная литература, 1986. – 541 с.
53. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М.М.Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
54. Бацевич Ф.С. Функционально-ономасиологическое изучение лексики: теоретические и практические аспекты (на материале русского глагола) / Ф.С.Бацевич. – Львів: Львів. гос. ун-т, 1993. – 170 с.
55. Бацевич Ф.С., Космеда Т.А. Очерки по функциональной лексикологии/ Ф.С.Бацевич, Т.А.Космеда. – Львов : Світ, 1997. – 392 с.
56. Бацевич Ф.С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ "Академія", 2008. – 240 с.
57. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови : Лінгвофілософські нариси : монографія / Флорій Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.
58. Белей Л.О. Літературно-художні імена-символи / Л.О. Белей // Культура слова. – Вип. 46-47. – К., 1996. – С. 63 – 67.
59. Белей Л.О. Літературно-художня антропонімія як джерело розвитку національного іменника українців / Л.О. Белей // Мовознавство. – 1993.– №3. – С.35-40.
60. Белей Л.О. Офіційні і розмовні варіанти імен / Л.О.Белей // Українська мова і література в школі. – 1986. – №6. – С. 63-64.
61. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVII-XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філолог. наук: спец.10.01.01 «Українська мова» / Л.О.Белей. – Ужгород, 1997. – 48 с.

62. Бєліцька Є.М. Конотонімізація онімів як лексико-семантичний процес : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Спец. / Є.М.Бєліцька. – Донецьк, 2000. – 24 с.
63. Белецкий А.А. Цивилизация и культура / А.А.Белецкий // Collegium.– 1993. – № 1.– С. 5-8.
64. Белецкий А. Предрассудки вокруг языка и языков/ А.А.Белецкий // Collegium. – 1993. – № 2. – С. 29–39.
65. Белл Р.Т. Социолингвистика. Цели, методы и проблемы: Пер. с англ. / Р.Т.Белл. – М. : Международародные отношения, 1980. – 318 с.
66. Белов А.И. Цветовые этноэйдемы как объект этнопсихолингвистики // Этнопсихолингвистика. – М. : Наука, 1988. – С. 49–58.
67. Белый А. Магия слова / А.Белый // Символизм как миропонимание. – М. : Республика, 1994. – С. 131–142.
68. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э.Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
69. Бенчич Ж. Поэтическая функция языка и игра / Ж.Бенчич // Роман Якобсон: Тексты, документы, исследования. – М. : Рос. гос. гум. ун-т, 1999. – С. 626-637.
70. Бергер Л.Г. Пространственный образ мира (парадигма познания) в структуре художественного стиля / Л.Г.Бергер // Вопросы философии. – 1994. – № 4. – С. 114–128.
71. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание / Ф.М.Березин, Б.Н.Головин. – М. : Просвещение, 1979. – 416 с.
72. Березович Е.Л. Теория коннотации в современной лингвистической семантике и ономастике / Е.Л.Березович // Ономастика в кругу гуманитарных дисциплин. – Екатеринбург, Уральский университет, 2005. – С. 10-13.
73. Березович Е.Л. Язык и традиционная культура: Этнографические исследования / Е.Л. Березович. – М. : «Индрик», 2007. – 600 с.
74. Березовская Е.А. Отономастические и квазиотономастические образования в русской ихтиологической терминологии / Е.А. Березовская // Ономастика в кругу гуманитарных наук: Материалы междунар. науч. конф., Екатеринбург, 20-23 сентября 2005 г. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2005. - С. 176-179.
75. Береснев С.Д. О взаимоотношении субъязыков и функциональных стилей / С.Д.Береснев // Филологические науки. – 1981. – № 5. – С. 53–59.
76. Берестнев Г.И. Самосознание личности в аспекте языка / Г.И.Берестнев // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 60–85.
77. Бибик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови С.П.Бибик, С.Я.Єрмоленко. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
78. Бибихин В.В. К онтологическому статусу языкового значения / В.В.Бибихин// Традиция в истории культуры. – М. : Наука, 1978. – С. 231–243.
79. Библейская энциклопедия. Труд и издание Архимандрита Никифора.– М.: Центурион, АПС. – 1990. – 496 с.
80. Библейская энциклопедия . – М. : Локид-Пресс, 2002. – 768 с.
81. Битокова С.Х. Воплощенность: когнитивный взгляд на значение // Языковая система и речевая деятельность: лингвокультурологический и прагматический аспекты. Вып. II.

Материалы международной научной конференции / С.Х.Битокова. – Ростов н/Д : НМЦ «Логос», 2007. – 268 с.
82. Бирвиш М. Семантика / М.Бирвиш // Новое в зарубежной лингвистике. – 1984. – Вып. 10. – С. 177–199.
83. Біблія, або книги Святого Письма Старого и Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. – TORONTO: The Canadian Bible Society, 1962. – 1528 с.
84. Блакар Р. Язык как инструмент социальной власти / Р.Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88–125.
85. Бланар В. Лексикология лексикографии // Вопросы языкознания. – 1985. - №3. – С .77-82.
86. Блинова О.И. Термин и его мотивированность / О.И.Блинова // Терминология и культура речи. – М. : Наука, 1981. – С. 28–37.
87. Блинова О.И. Явление мотивации слов / О.И.Блинова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 191 с.
88. Блумфилд Л. Ряд постулатов для науки о языке / Л. Блумфилд // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Просвещение, 1965. – Ч. II. – С. 200–208.
89. Блэк М. Лингвистическая относительность: Теоретические воззрения Бенджамина Л.Уорфа / М. Блэк // Новое в лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит., – 1960. – Вып. 1. – С. 199–214.
90. Бовсунівська Т.В. Історія української естетики першої половини XIX століття / Т.В.Бовсунівська. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2001. – 344 с.
91. Богин Г.И. Филологическая герменевтика как деятельность // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме / Г.И.Богин. – М. : Тверь, 1999. – С. 62–67.
92. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию: В 2 т. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 1. – 384 с.; Т. 2. – 391 с.
93. Бойчук В.М. Типологія внутрішньої форми слова у десубстантивному словотворі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.10.02.01 «Українська мова»/ В.М.Бойчук. – Прикарп. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.
94. Бок Ф.К. Структура общества и структура языка / Ф.К.Бок // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1975. – Вып.VII: Социолингвистика. – С. 382–396.
95. Болотов В.И. Множественное число имени собственного и апеллятива / В.И. Болотов // Имя нарицательное и собственное. – М. : Издательство «Наука», 1978. – С. 93-107.
96. Болотов В.И. Лингвистический статус имени и его функционирование в тексте / В.И. Болотов // Материалы к серии «Народы и культура», вып. XV. Ономастика. – Кн.1, ч. 1. Имя и культура. – М., 1993. – С. 37-46.
97. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика / В.Д.Бондалетов. – М. : Просвещение, 1987. – 160 с.
98. Бондарко А.В. Функциональная модель грамматики: (Теоретические основы, итоги и перспективы) / А.В.Бондарко // Язык и речевая деятельность. – СПб. : СПбГУ, 1998. – Т. 1. – С. 17–30.

99. Брайт У. Введение: параметры социолингвистики / У.Брайт // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1975. – Вып. VII. – С. 34–41.
100.Брицын В.М. Сопоставительное исследование синтаксических синонимов в русском и украинском языках / В.И. Брицын. – К. : Наукова думка, 1980. – 139 с.
101.Бромлей Ю.В. Этнос и этнография / Ю.В.Бромлей. – М. : Наука, 1973. – 283 с.
102.Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса / Ю.В.Бромлей. – М. : Наука, 1989. – 412 с.
103.Брунер Дж. Психология познания: За пределами непосредственной информации: Пер. с англ. / Дж.Брунер. – М. : Прогресс, 1977. – 404 с.
104.Брунер Дж.С. Онтогенез речевых актов / Дж.Брунер // Психолингвистика. – М. : Прогресс, 1984. – С. 21–49.
105.Брутян Г.А. Лингвистическое моделирование действительности и его роль в познании / Г.А.Брутян // Вопросы философии. – 1972. – № 10. – С. 87–97.
106.Будагов Р.А. Литературные языки и языковые стили / Р.А.Будагов. – М. : Высшая школа, 1967. – 376 с.
107.Будагов Р.А. Человек и его язык / Р.А.Будагов. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1976. – 429 с.
108.Будагов Р.А. Что такое развитие и совершенствования языка? / Р.А.Будагов. – М. : Наука, 1977. – 264 с.
109.Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т. / Л.А.Булаховський. – К.: Наукова думка, 1975. – Т. 1: Загальне мовознавство. – 495 с.
110.Булыгина Т.В. Грамматические и семантические категории и их связи / Т.В. Булыгина // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 320–355.
111.Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В.Булыгина, А.Д.Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 574 с.
112.Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Человек о языке (метаязыковая рефлексия в нелингвистических текстах) / Т.В.Булыгина, А.Д.Шмелев // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. – М. : Индрик, 1999. – С. 146–161.
113.Бурбело В.Б., Соломарская Е.А. Лингвистика художественного текста / В.Б.Бурбело, Е.А.Соломарская. – К. : УМЛ ВО, 1988. – 215 с.
114.Буянова Л.Ю. Поэтический текст как мир виртуального: проблема эмотивности / Л.Ю.Буянова // Текст: Узоры ковра: Научно-метод. семинар «TEXTUS»: Сб. ст. / Рос. гос. пед. ун-т им. А.И.Герцена, Ставроп. гос. ун-т. – СПб.; Ставрополь, 1999. – Вып. 4, ч. 2. – С. 10–13.
115.Бырдина Г.В. Русская филология в гуманитарной парадигме / Г.В.Бырдина // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме / РАН. Ин-т языкознания, Твер. гос. ун-т. – М. : Тверь, 1999. – С. 113–116.
116.Вайсгербер Й.Л. Язык и философия / Й.Л.Вайсгербер // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–124.
117.Вакарюк А.О., Панцьо С.Є. Прийоми неологізації в сучасній українській мові // Актуальні проблеми філології і перекладознавства: Збірник наукових праць. Ч. 1. Вип. 3 Ред. кол. В.В. Левицький, Л.І. Бєлєхова та ін. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – С.69-71.

118. Валгина Н.С. Теория текста : Учебное пособие / Н.С.Валгина. – М. : Логос, – 2004. – 280 с.
119. Валлон А. От действия к мысли / А. Валлон. – М. : Изд-во иностр. лит., 1956. – 238 с.
120. Василевич А.П. К методике исследования гипотезы Сепира-Уорфа / А.П. Василевич // Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. – М. : Наука, 1982. – С. 12–19.
121. Василевич А.П. Язык и культура: сопоставительный анализ группы слов-цветообозначений / А.П. Василевич // Этнопсихолингвистика. – М. : Наука, 1988. – С. 58–64.
122. Васильев Л.М. Общий взгляд на лингвистику XX века / Л.М. Васильев // Филологические записки – Воронеж, 1998. – Вып. 11. – С. 167–174.
123. Васильев С.А. Философский анализ гипотезы лингвистической относительности / С.А. Васильев. – К. : Наукова думка, 1974. – 135 с.
124. Васильев С.А. Синтез смысла при создании и понимании текста / С.А.Васильев. – К. : Наукова думка, 1988. – 240 с.
125. Вахек Й. К проблеме письменного языка / Й. Вахек // Пражский лингвистический кружок. – М. : Прогресс, 1990. – С. 707–735.
126. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 411 с.
127. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков /А.Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
128. Веккер Л.М. Психические процессы. Субъект. Переживание. Действие. Сознание / Л.М. Веккер. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. – Т. 3. – 326 с.
129. Великовский С.И. Культура как полагание смысла / С.И. Великовский // Одиссей: Человек в истории. 1989. – М. : Наука, 1989. – С. 17–20.
130. Величковский Б.М. Когнитивная психология / Б.М. Величковский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 153 с.
131. Венжинович Н. Концептуальна й мовна картина світу як похідні етнічних менталітетів / Н. Венжинович // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 14. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – С. 8-13.
132. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
133. Верещагин Е.М. Два исследовательских инструмента в приложении к концепции русской Библии митрополита Филарета (Дроздова) Е.М. Верещагин // Вопросы языкознания. – 1998. – № 5. – С. 53–66.
134. Вертгеймер М. О гештальттеории / М. Вертгеймер // Хрестоматия по истории психологии. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – С. 84–97.
135. Веселитский В.В. Отвлеченная лексика в русском литературном языке XVIII – нач. XIX в. / В.В. Веселитский – М. : Наука, 1972. – 320 с.
136. Виноградов В.В. Грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972. – 614 с.
137. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В.В.Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.

138.Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики / В.В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1981. – 320 с.
139.Винокур Г.О. О языке художественной литературы / Г.О. Винокур. – М.: Высшая школа, 1991. – 448 с.
140.Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т.Г. Винокур. – М. : Наука, 1980. – 237 с.
141.Вільчинська Т. Конотація у змістовій структурі концепту / Т. Вільчинська // Наукові записки. Серія: Мовознавство. – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – С.333-344.
142.Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus. Філософські дослідження: Перекл. з нім. – К. : Основи, 1995. – 311 с.
143.Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – 219 с.
144.Вовк О.Б. Типи мовної номінації / О.Б. Вовк // Мовознавство. – 1990. – № 5. – С. 20–24.
145.Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
146.Волков А.Г. Язык как система знаков / А.Г .Волков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1966. – 87 с.
147.Волошинов В.Н. Философия и социология гуманитарных наук / В.Н. Волошинов. – СПб. : АСТА-пресс, 1995. – 388 с.
148.Вольф Е.М. Прилагательное в тексте (система языка и «картина мира») // Лингвистика и поэтика / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1979. – С. 118–135.
149.Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентристской парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. - №1. – С. 64-72.
150.Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика: Межвуз. сб. науч. трудов. – Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности / С.Г. Воркачев. – Воронеж, 2002. – С. 79-95.
151.Воронина Т.Н. Барокко М.И. Цветаевой / Т.Н. Воронина // Текст: Узоры ковра: Науч.-метод. семинар «TEXTUS». – СПб.; Ставрополь, 1999. – Вып. 4, ч. 2. – С. 49–53.
152.Выготский Л.С. Избранные психологические исследования / Л.С. Выготский. – М. : Наука, 1956. – 519 с.
153.Выготский Л.С. История развития высших психических функций Л.С. Выготский // Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3. – 367 с.
154.Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.
155.Выготский Л.С. Психология искусства / С.Г. Выготский. – М. : Искусство, 1986. – 572 с.
156.Гадамер Г.-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики: Пер. с нем. / Г.-Г. .Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
157.Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного: Пер. с нем. / Г.-Г. Гадамер. – М. : Искусство, 1991. – 367 с.
158.Гадамер, Ганс-Ґеорг. Істина і метод: У 2 т. / Г.-Г. Гадамер. – К. : Юніверс, 2000. – Т. 1. – 457 с.; Т. 2. – 478 с.

159.Гайденко П.П. Христианство и наука: к истории понятия бесконечности / П.П. Гайденко // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. – 2000. – № 3. – С. 5–11.
160.Гайдукова В. К вопросу о логическом анализе языка (на примере концептосферического поля власти) / В. Гайдукова // Русский язык. – 2000. - № 15/45. – С. 8-13.
161.Гак В.Г. Высказывание и ситуация / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. 1972. – М. : Наука, 1973. – С. 349–373.
162.Гак В.Г. К диалектике семантических отношений в языке / В.Г. Гак // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 73–89.
163.Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 764 с.
164.Галич В.М. Особливості семантики та функцій літературно-художнього антропоніма / В.М. Галич // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. – 2000. –№ 5. – С. 27-35.
165.Гальперин П.Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка / П.Я. Гальперин // Вопросы психологии. – 1969. – № 1. – С. 15–25.
166.Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.
167.Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы / Т.В. Гамкрелидзе, В.В. Иванов. – Тбилиси : Изд-во Тбилис. ун-та, 1984. – Т.1-2. – 1328 с.
168.Гаспаров Б.М. В поисках «другого» (Французская и восточно-европейская семиотика на рубеже 1970-х годов) / Б.М. Гаспаров // Московско-тартуская семиотическая школа. История, воспоминания, размышления. – М. : Языки русской культуры, 1998. – С. 113–116.
169.Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. – М : Новое лит. обозрение, 1996. – 352 с.
170.Гатальська С.М. Філософія культури / С.М. Гатальська. – К. : Либідь, 2005. – 328 с.
171.Герасимчук В., Нечипоренко А. Поетонім як засіб художньої характеристики / В. Герасимчук, А. Нечипоренко // Дивослово. – 1999. – № 11. – С. 14 – 20.
172.Гвишиани Н.Б. Язык научного общения. Вопросы методологии / Н.Б. Гвишиани. – М. : Наука, 1986. – 279 с.
173.Гвоздева О.Л. Влияние структуры текста на его понимание / О.Л.Гвоздева // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме. – М. : Тверь, 1999. – С. 99–102.
174.Гегель Г.В.Ф. Соч.: В 14 т. / Г.В.Ф. Гегель. – М.: Соцэкгиз, 1956. – Т. 1. – 395 с.; Т. 3. – 1956. – 371 с.; Т.4. – 1959. – 440 с.; Т.5 – 1959. – 375 с.
175.Гегель Г.В.Ф. Наука логики: В 3 т. / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1970-1971. – Т. 1. – 501 с., Т. 2. – 248 с., Т. 3. – 374 с.
176.Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта / Дж.Гилфорд // Психология мышления. – М. : Прогресс, 1965. – 532 с.
177.Гирич І. Києво-Печерська-Лавра в контексті історії і культури / І. Гирич // Пам'ять століть. – 1996. – №1. – С.102-119.

178.Гипотеза в современной лингвистике / [Отв. ред. Ю.С. Степанов]. – М. : Наука, 1980. – 384 с.
179.Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе: Пер. з англ. / К. Гірц. – К. : Дух і літера, 2001. – 542 с.
180.Глинский Б.А., Грязнов В.С., Никитина Е.П. Моделирование как метод научного исследования (гносеологический анализ) / Б.А. Глинский, В.С. Грязнов, Е.П. Никитина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1965. – 248 с.
181.Глинский Б.А. Философские и социальные проблемы информатики / Б.А. Глинский. – М. : Наука, 1990. – 105 с.
182.Гнатюк В. Нарис української міфології / В. Гнатюк. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – 264 с.
183.Гнатюк В.М. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків / В.М. Гнатюк // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К. : Либідь, 1991. – С.383-406.
184.Гнатюк Л. Функціональні параметри генетично різнорідних одиниць у староукраїнській літературній мові кінця XVI – XVII століть / Л.Гнатюк // Українське мовознавство: Міжвід. наук. збірник. – Вип. 27-28. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 92-95.
185.Говердовский В.И. История понятия *коннотация* / В.И. Говердовский // Филологические науки, 1979, №2.
186.Говердовский В.И. Коннотемная структура слова / В.И. Говердовский. – Харків : ХГУ, 1989. – 94 с.
187.Голомидова М.В. Искусственная номинация в русской ономастике: Монография / М.В. Голомидова. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 1998. – 232 с.
188.Голосовкер Я.Э. Логика мифа / Я.Э. Голосовкер. – М. : Наука, 1987. – 218 с.
189.Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст / М.І.Голянич. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 178 с.
190.Горбаневский М.В. В мире имен и названий / М.В. Горбаневский. – М. : Знание,1987. – 206 с.
191.Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения / Д. Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16. – С. 276–303.
192.Горский В.С. Историко-философское истолкование текста / В.С. Горский. – К. : Наукова думка, 1981. – 207 с.
193.Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Категории современной науки / В.С. Готт, Э.П. Семенюк, А.Д. Урсул. – М. : Наука, 1984. – 153 с.
194.Грабович Григорій. Функції жанру і стилю у становленні нової української літератури / Г. Грабович // Записки НТШ. Т.ССХХІ. Праці філологічної секції. – Львів, 1900. – С. 13–27.
195.Грабович Г. Семантика котляревщини / Г. Грабович // Сучасність. – 1995. – № 5. – С. 65–73.
196.Грабович, Григорій. До історії української літератури / Г. Грабович. – К. : Основи, 1997. – 604 с.

197.Грабович, Григорій. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка: Пер. з англ. Соломії Павличко / Г. Грабович. – К. : Часопис «Критика», 1998. – 202 с.
198.Греймас А.Ж., Курте Ж. Семиотика: Объяснительный словарь русского языка / А.Ж. Греймас, Ж. Курте // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 483–550.
199.Григорьев А.В., Алексеев А.А. Текстология славянской Библии / А.В. Григорьев, А.А. Алексеев. – СПб.: Дмитрий Буланин, 1999. – 256 с.
200.Григорьев В.П. Паронимия / В.П. Григорьев // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия. – М. : Наука, 1977. – С. 186–239.
201.Григорьев В.П. Словотворчество и смежные процессы языка поэта / В.П. Григорьев. – М. : Наука, 1986. – 253 с.
202.Григорьев В.П. Поэтика слова: На материале русской советской поэзии / В.П. Григорьев. – М.: Наука, 1986. – 253 с.
203.Григорьев В.П., Колодяжная Л.И., Шестакова Л.Л. Собственное имя в русской поэзии XX века: Словарь личных имен / В.П. Григорьев, Л.И. Колодяжная, Л.Л. Шестакова. – М. : ООО «Издательский центр «Азбуковник», 2005. – 448 с.
204.Гринцер Н.П. «Язык богов и язык людей»: от поэтической формулы к концепции языка / Н.П. Гринцер // ΕΛΛΑΣ. Балканские чтения – 4. Тезисы и материалы симпозиума. – М. : Институт славяноведения РАН, 1997. – С. 9–12.
205.Гриценко В. Людина і культура / В.Гриценко. – К. : Либідь, 2000. – 368 с.
206.Гриценко П.Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П.Ю. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1984. – 227 с.
207.Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко. – К. : Наукова думка, 1990. – 269 с.
208.Грінченко Б. Словарь української мови: В 4 т. / Б. Грінченко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1907–1909. – Т. 3. – 506 с.
209.Гроф С. За пределами мозга: Пер. с англ. – 2-е изд. / С. Гроф. – М. : Изд-во Трансперсонального ин-та, 1993. – 504 с.
210.Гроф С. Области человеческого бессознательного: Пер. с англ. / С.Гроф. – М. : Изд-во Трансперсонального ин-та, 1994. – 278 с.
211.Гроф С. Путешествие в поисках себя: Измерение сознания / С.Гроф. – Пер. с англ. – М. : Изд-во Трансперсонального ин-та, 1994. – 342 с.
212.Грузберг Л.А. Игра: слово и концепт / Л.А. Грузберг // Языковая игра как вид лингвокреативной деятельности. Формирование языковой личности в онтогенезе. – Екатеринбург, 2002. – С. 28-36.
213.Грузберг Л. Концепт, или Отчего Америка – концепт, а Финляндия – нет? / Л. Грузберг // Филолог. научно-методический журнал Пермского гос. пед. университета. – Пермь, 2002. - № 1.
214.Грушевский М.С. Очерк истории украинского народа / М.С. Грушевский. – К. : Лыбидь, 1991. – 398 с.
215.Гудков Д. Прецедентный текст как элемент когнитивной базы / Д. Гудков // Теория и практика русистики в мировом контексте. Междунар. конф., посв. 30-летию МАПРЯЛ. Тез.– М. : ИРЯ им. А.С. Пушкина, 1997. – С. 48-50.

216.Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М. : Гнозис, – 2003. – 287 с.
217.Гумбольдт В.фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
218.Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV - XVI ст. / Л.Л. Гумецька. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
219.Гумилев Л. Этнос: Мифы и реальность / Л. Гумилев // Дружба народов. – 1988. – № 10. – С. 218–231.
220.Гундорова Т. Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Львів : Літопис, 1997. – 297 с.
221.Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. – 2-е изд. / А.Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 352 с.
222.Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства / А.Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1990. – 396 с.
223.Гуревич А.Я. Исторический синтез и Школа «Анналов» / А.Я. Гуревич. – М. : Индрик, 1993. – 328 с.
224.Гутман Ч.А., Литвин Ф.А., Черемисина М.И. Сопоставительный анализ зооморфных характеристик: На материале русского, английского и французского языков / Ч.А. Гутман, Ф.А. Литвин, М.И. Черемисина // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М. : Наука, 1977. – С. 147–165.
225.Гуцульські говірки. Короткий словник. – Львів, 1997. – 230 с.
226.Даль В.И. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка:современное написание / В.И.Даль. – М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. – 349 с.
227.Данеш Ф. Позиции и оценочные критерии при кодификации / Ф.Данеш //Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. XX. – С. 281-295.
228.Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2000. – 528 с.
229.Дегтев С.В., Макеева И.И. Концепт «слово» в истории русского языка / С.В.Дегтев, И.И.Макеева // Язык о языке: Сб. ст. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 156–171.
230.Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
231.Дементьев В.В. Изучение речевых жанров: обзор работ в современной русистике / В.В.Дементьев // Вопросы языкознания. – 1997. – № 1. – С. 109–121.
232.Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови / О.Демська, І.Кульчицький. – Львів : Фенікс, 1996. – 223 с.
233.Демьянков В.З. Прагматические основы интерпретации высказывания / В.З.Демьянков // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – № 4. – С. 368–377.
234.Демьянков В.З. Новые тенденции в американской лингвистике 1970–1980-х годов / В.З.Демьянков // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1986. – № 3. – С. 224–234.
235.Демьянков В.З. Интерпретация как инструмент и как объект лингвистики / В.З.Демьянков // Вопросы филологии. Ин-т иностр. языков, Ин-т языкознания РАН. – М., 1999. – № 2 – С. 7–25.

236.Демьянков В.З. Семантические роли и образы языка / В.З.Демьянков // Язык о языке: Сб. ст. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 193–270.
237.Дерріда Ж. Трасування і диференція / Ж.Дерріда // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5–6. – С. 4–15.
238.Денисова С.П. Типологія категорій лексичної семантики: автореф. на здобуття наук. ступеня доктора філолог. наук. Спец. 10.02.15 – загальне мовознавство, 10.02.02 – російська мова / С.П.Денисова. – К., 1996. – 34 с.
239.Деррида Ж. Голос и феномен и другие работы по теории знака Гуссерля: Пер. с фр. / Ж.Деррида. – СПб. : Алетейя, 1999. – 208 с.
240.Деррида, Жак. Цілі людини / Ж.Деррида // Після філософії: кінець чи трансформація? – К. : Четверта хвиля, 2000. – С. 114–145.
241.Дешериев Ю.Д. Социальная лингвистика / Ю.Д.Дешериев. – М. : Наука, 1977. – 382 с.
242.Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / В.Дильтей // Культурология. XX век: Антология. – М. : Юристъ, 1995. – С. 213–255.
243.Дмитриева Л.М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы (на материале русской топонимии Алтая): диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Спец. 10.02.01 – русский язык. / Л.М.Дмитриева. — Барнаул, 2002. – 369 с.
244.Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д.О.Добровольский // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 48–57.
245.Дорошевский В. Элементы лексикологии и семиотики / В.Дорошевский. – М. : Прогресс, 1973. – 286 с.
246.Драгоманов М.П. Вибране / М.П.Драгоманов. – К. : Либідь, 1991. – 481 с.
247.Дридзе Т.М. Язык и социальная психология / Т.М.Дридзе. – М. : Высшая школа, 1980. – 224 с.
248.Дуличенко А.Д. Славянские литературные микроязыки: Вопр. формирования и развития / А.Д.Дуличенко. – Таллин : Валгус, 1981. – 323 с.
249.Дуличенко А.Д. Литературный язык как средство этнической ориентации: (На материале слав. микроязыков) / А.Д.Дуличенко // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. – М. : Наука, 1989. – С. 245–264.
250.Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев: Пер. с франц. / Ж.Дюмезиль. – М. : Наука, 1986. – 234 с.
251.Дядечко Л.П. От поэтонима – к крилатому имени / Л.П.Дядечко // Восточноукраинский лингвистический сборник : сборник научных трудов/ Отв. ред. Е.С.Отин. – Вып. 10. – Донецк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – С. 42-53.
252.Дядечко Л.П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология: Учебное пособие / Л.П.Дядечко. – К. : ООО «Изд. Дом ”Аванпост-Прим”», 2007. – 336 с.
253.Дядищева-Росовецька Ю.Б. Фольклор і поетичне слово Тараса Шевченка / Ю.Б.Дядищева-Росовецька. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 133 с.
254.Дьяков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С.Дьяков, Т.Р.Кияк, З.Б.Куделько. – К. : Видавничий дім «КМ Academia», 2000. – 216 с.

255.Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики української лігературної мови / В.В.Дятчук, Л.О.Пустовіт. – К. : Наукова думка, 1983. – 165 с.
256.Егоршина Н.В. Механизмы смыслового понимания текста // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме / Н.В.Егоршина. – М.; Тверь, 1999. – С. 37–42.
257.Единицы языка и их функционирование: [Межвуз. сб. науч. тр.] – Саратов, 1999. – Вып. 5. – 143 с.
258.Елькин В.В. О двух противоположных тенденциях, действующих в языке: экономия и избыточность / В.В.Елькин // Некоторые проблемы германской филологии. – Пятигорск, 2000. – С. 69–72.
259.Ельмслев Л. Пролегомены к теории языка / Л.Ельмслев // Новое в лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит., 1960. – Вып. 1. – С. 264-389.
260.Ельмслев Л. Можно ли считать, что значения слов образуют структуру? / Л.Ельмслев // Новое в лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – Вып. II. – С. 120–128.
261.Ельмслев Л. Язык и речь / Л.Ельмслев // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях.– М. : Просвещение, 1965. – Ч. II. – С. 111–120.
262.Ермакова О.П. Вторичная номинация в семантической структуре многозначных производных слов / О.П.Ермакова // Способы номинации в современном русском языке. – М. : Наука, 1982. – С. 109–123.
263.Ефимов Р.В., Каравашкин В.И. Внутренняя валентность слова: Теория и практика / Р.В.Ефимов, В.И.Каравашкин. – Харьков: Изд-во Харьк. ун-та, 1977. – 87 с.
264.Ермоленко С.С. Проблемы изучения экспрессивных единиц языка / С.С.Ермоленко // Современное зарубежное языкознание: Вопросы теории и методологии. – Киев: Наукова думка, 1983. – С. 140–158.
265.Ермоленко С.С. Проблемы семиотического подхода к изучению грамматического строя языка / С.С.Ермоленко // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 282–357.
266. Єрмоленко С.С. Мовне моделювання дійсностіі і знакова структура совних одиниць: Монографія. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 384 с.
267.Єрмоленко С.С. До розуміння стилю як моделі світу / С.С.Єрмоленко // Вісник КІ «Слов'янський університет» – К., 2000. – № 8. – С. 113–119.
268.Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я.Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 1982. – 210 с.
269.Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова / С.Я.Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 1987. – 246 с.
270.Єрмоленко Світлана. Нариси з української словесності. (Стилістика та культура мови) / С.Я.Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
271.Єрмоленко С.Я. Мінлива стійкість мовної картини світу / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство, 2009,№ 3-4. – С. 94-103.
272.Етимологічний словник української мови: У 7 т. / [Редкол.: О.С.Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982]. – (Словники України). – Т. 1. – 1982. – 631 с.; Т. 2. – 1985. – 570 с.; Т.3 – 1989. – 552 с.; Т. 4 – 2004. – 656 с.; Т. 5 – 2006. – 704 с.

273.Жаботинская С.А. Шестая международная конференция по когнитивной лингвистике / С.А.Жаботинская // Вісник Київського лінгвістичного університету. Сер. філологія. – 1999. – Т. 2, № 2. – С. 257–262.
274.Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А.Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Серія: Філол. науки. – Вип. 11. – Черкаси, 1999. – С. 12-25.
275.Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В.В.Жайворонок // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. – 2002. – № 32. – С. 51-53.
276.Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В.В.Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
277.Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика : Нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.В.Жайворонок. – К. : Довіра, 2007.– 262 с.
278.Жайворонок В.В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В.В.Жайворонок // Мовознавство. – 2004. - № 5-6. – С. 23-25.
279.Жакоб Ф. Лингвистическая модель в биологии / Ф.Жакоб // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 135–141.
280.Жоль К.К. Мысль, слово, метафора. Проблемы семантики в философском освещении / К.К.Жоль. – К. : Наукова думка, 1984.–182 с.
281.Животов В.М. О внутренней и внешней позиции при изучении моделирующих систем / В.М.Животов // Вторичные моделирующие системы. – Тарту : Тартус. ун-т, 1979. – С. 6–13.
282.Животов В.М. Язык и культура в России XVIII века / В.М.Животов. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 396 с.
283.Животов В.М. Об этническом и религиозном самосознании Нестора Летописца / В.М.Животов // Слово и культура. Памяти Н.И.Толстого. – М. : Индрик, 1998. – Т. II. – С. 321–337.
284.Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Н.И.Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 159 с.
285.Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / В.М.Жирмунский. – Л. : Наука, 1977. – 407 с.
286.Жлуктенко Ю.А. Философские основы теории усвоения языка К.Хомского / Ю.А.Жлуктенко // Язык и идеология. – К. : Вища школа, 1981. – С. 33–62.
287.Жовтобрюх М.А. Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941) / М.А.Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1991. – 260 с.
288.Жолковский А.К. Ж/Z-97 / А.К.Жолковский // Московско-тартусская семиотическая школа. История, воспоминания, размышления. – М. : Языки русской культуры, 1998. – С. 175–209.
289.Журавлев В.К. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции /В.К.Журавлев . – М. : Наука, 1982. – 328 с.
290.Житецький П.Г. Вибрані праці. Філологія / П.Г.Житецький. – К. : Наукова думка, 1987. – 326 с.

291.Жуков В.П., Сидоренко М.И., Шкляров В.Т. Словарь фразеологических синонимов русского языка / В.П.Жуков, М.И.Сидоренко, В.Т.Шкляров. – М. : Русский язык, 1987. – 441 с.
292.Забияко А.П. Архетипы культурные / А.П.Забияко // Культурология. XX век. Словарь. – СПб. : Универс. книга, 1997. – С. 53-54.
293.Завьялов Б.М. Человек в многомерности дискурсивных практик: (Критическая антропология М.Фуко в контексте исторических реалий современной России) / Б.М.Завьялов // Республ. науч.-практ. конференция «XXI век: взаимодействие языков и культур (бесконфликтное сосуществование)». – Сыктывкар, 1999. – С. 103–110.
294.Зайцева И.П. Функционально-стилистические характеристики имен собственных в поэтическом тексте / И.П.Зайцева // Язык и композиция художественного текста. – М. : МГПИ, 1983. – С.68 – 87.
295.Залевская А.А. Психолингвистика: пути, итоги, перспективы / А.А.Залевская // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 81–94.
296.ЗапольскаяН.Н. Рефлексия над именами собственными в пространстве и времени культуры / Н.Н.Запольская // Имя: Семантическая аура. – М., 2007. – С. 134-138.
297.Зарайская М.О. Фразеологизмы библейского происхождения в психолингвистическом аспекте / М.О.Зарайская // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме. – М.; Тверь, 1999. – С. 104–107.
298.Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Х. : Майдан, 1995. – Т. 5. – 207 с.
299.Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Х. : Майдан, 1998. – Т. 6. – 248 с.
300.Звегинцев В.А. Теоретико-лингвистические предпосылки гипотезы Сепира-Уорфа / В.А.Звегинцев // Новое в лингвистике. – 1960. – Вып. 1. – С. 111–134.
301.Звегинцев В.А. Очерк истории языкознания до XIX века / В.А.Звегинцев // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях/ В.А.Звегинцев. – М. : Просвещение, 1965. – Ч. 1. – С. 7–27.
302.Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория / В.А.Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1973. – 248 с.
303.Зеленько А.С. Концептуальна та мовна моделі світу / А.С.Зеленько // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2002. - № 4(48). – С. 6-12.
304.Зеленько А.С. Чи тотожні концептуальна та мовна моделі світу? / А.С.Зеленько // Семантика мови і тексту: Зб. статей VIII Міжнар. наук. конф. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С. 189-194.
305.Зеленько А.С. Ще раз про концептуальну модель світу і концепт /А.С.Зеленько // Актуальні проблеми менталінгвістики: Зб. статей за матер. IV-ої міжнар. наук. конф. – Черкаси, 2005. – С. 12-13.
306.Земская Е.А. Словообразование и текст / Е.А.Земская // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 17–29.
307.Зиндер Л.Р. Очерк общей теории письма / Л.Р.Зиндер. – Л. : Наука, 1987. – 112 с.

308.Золян С. Языковые функции: возможные расширения модели Романа Якобсона / С.Золян // Роман Якобсон: Тексты, документы, исследования. – М.: Рос. гос. гум. ун-т, 1999. – С. 638–647.
309.Зубкова Л.И. Своеобразие и типы антропонимической коннотации / Л.И.Зубкова // Филологические науки. – №1. – 2009. – С. 65-73.
310.Ибраев Л.И. Надзнаковость языка (К проблеме отношения семиотики и лингвистики) / Л.И.Ирбаев // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 17–35.
311.Иванов Вяч. Вс. К семиотической теории карнавала как инверсии двоичных противопоставлений / Вяч. Вс. Иванов // Труды по знаковым системам. – 1977. – Т. 8. – С. 45–64.
312.Иванов Вяч. Вс. Чет и нечет: Ассиметрия мозга и знаковых систем / Вяч. Вс. Иванов. – М. : Советское радио, 1978. – 185 с.
313.Иванов Вяч. Вс. Леви-Строс и структурная теория этнографии / Вяч. Вс. Иванов // Леви-Строс К. Структурная антропология. – М. : Наука, 1983. – С. 397–421.
314.Иванов Вяч.Вс. Лингвистический путь Романа Якобсона / Вяч. Вс. Иванов // Якобсон Р. Избранные работы. – М. : Прогресс, 1985. – С. 5–29.
315.Іванова Н.І. Стилістика конотативних антропонімів у художній прозі В.Аксьонова: автореф. дис. на здобуття ступеня канд.філол. наук. / Н.І.Іванова . – Дніпропетровськ, 2000. – 17 с.
316.Іващенко В.Л. Ментальна структура концепту / В.Л. Іващенко // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. – Вип. 6., 2003. – Т. 2: Психологія мови і культури. Мова і засоби мовної комунікації. – С. 100-108.
317.Іващенко В.Л. Компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури / В.Л.Іващенко // Українська мова. – 2004. - № 4. – С.18-28.
318.Іващенко В.Л., Федоренко Т.О. Енантіосемія в парадигмі мовних та мовленнєвих явищ: основні напрями концептуалізації / В.Л.Іващенко, Т.О. Федоренко // Мовознавство. − 2002. − № 2. – С.48-60.
319.Икономиди И.Я. Фразеологические единицы, пословицы и поговорки с национально-специфичным компонентом значеним в русском и новогреческом язиках. Опыт словаря / Под ред.. Л.А. Исаевой. / И.Я. Икономди. – Краснодар : Кубанский гос.ун-т, 2005, − 72 с.
320.Интеллектуальные процессы и их моделирование. – М. : Наука, 1987. – 393 с.
321.Интернациональные элементы в лексике и терминологии / [Под ред. В.В.Акуленко]. – Харьков : Вища школа, 1980. – 208 с.
322.«Искусственный интеллект» и психология / [Под ред. О.К. Тихомирова и др.]. – М.: Наука, 1976. – 343 с.
323.Історія української культури. У п’яти томах [Гол. редколегія: Патон Б.Є. та ін.]. – К. : Наук. думка, Т. 1-2, 2001; Т. 3, 2003; Т. 4, кн.1, 2008; кн. 2, 2005.
324.Історія української культури [За загал. ред. І. Крип’якевича]. – К. : Либідь, 1994. – 656 с.
325.Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови. – К. : Вища школа, 1991. – 231 с.

326.Калашник В. С. Символіка образно-смислових єдностей у поетичній мові І. Драча / В.С. Калашник // Культура слова. – Вип. 34. – С. 11 – 15.
327.Калинкин В.М. К вопросу о метаязыке поэтики онима / В.М.Калинкин // Вісник Донецького університету. Серія Б: гуманітарні науки В.М.Калинкин . – Вип. 1, 1998. – С.131-138.
328.Калинкин В.М. Ономастическая перифраза как проблема поэтики собственных имен (на материале творчества А.С. Пушкина) / В.М. Калинкин // Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск четвертый. Сборник научных трудов. – Донецк: Изд-во «Донеччина», 1998. – С. 107-129.
329.Калинкин В.М. К построению аксиоматики поэтики онима / В.М. Калинкин // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Випуск 5. – Донецьк: ДонДУ, 1999. – С. 219-228.
330.Калинкин В.М. Голос Имени / В.М. Калинкин // Слово и мысль. Вестник Донецкого отделения Петровской Академии Наук и Искусств (г. Санкт-Петербург, Россия; г. Донецк, Украина); Сборник научных трудов. Гуманитарные науки. Выпуск первый. – Донецк, 1999. – С. 78-98.
331.Калинкин В.М. Поэтика онима / В.М.Калинкин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 409 с.
332.Калінкін В.М. Теоретичні основи поетичної ономастики: Автореф. дис... д-ра філол.наук/ В.М.Калинкин . – К., 2000. – 35 с.
333.Калинкин В.М. Феноменология поэтонима сквозь призму «Философии имени» А.Ф.Лосева / В.М.Калинкин // Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск шестой. – Донецк: Донеччина, 2000. – С. 11-28.
334.Калінкін В.М. До семіотики та естетики поетонімосфери роману Ліни Костенко «Берестечко» / В.М. Калінкін // Linguistika slavica / Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Желєзняк. – К. : «Кий», 2002. – С. 63-68.
335.Калинкин В.М. Ищущий – найдет / В.М.Калинкин // Евгений Степанович Отин. Библиографический указатель к 75-летию со дня рождения. – Донецк: Юго-Восток, 2007. – С.6-13.
336.Канна В.Ю. Структура, функции и лексикография коннотативной топонимии: дисертация на соискание уч. степени канд. филол. наук. Спец. 10.02.15 – загальне мовознавство / В.Ю.Канна. – Донецкий национальный университет. – Донецк, 2009. – 179 с.
337.Кант И. Критика чистого разума / И.Кант // Сочинения: В 6 т. – М.: Мысль, 1964. – Т. 3. – 540 с.
338.Капелюшний А.О. Практичний посібник-довідник журналіста: Редагування в ЗМІ: Аналіз і перевірка фактичного матеріалу / А.О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2004. – 576 с.
339.Карабан В.И. Сложные речевые единицы. Прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В.И.Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 132 с.
340.Карабулатова И.С. Региональная этнолингвистика: современная этнолингвистическая ситуация в Тюменской области (на материале топонимии) /

И.С. Карабулатова. – Тюмень : Изд-во Тюменского государственного университета, - 2001. – 228 с.
341.Карабулатова И.С. Краткий словарь топонимов и топонимических ассоциаций (на материале географических названий Тюменской области). / Под ред. проф. А.А. Романова / И.С. Карабулатова. – М. : Институт языкознания РАН, 2002. – 126 с.
342.Карасев Л.В. Онтология и поэтика / Л.В.Карасев // Вопросы философии. – 1996. – № 7. – С. 55–83.
343.Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И.Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
344.Карасик В.И., Слышкин Т.Г. Лингвокультурологический концепт как единица исследования / В.И.Карасик, Т.Г.Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 73-77.
345.Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю.Н.Караулов . – М. : Наука, 1981. – 366 с.
346.Караулов Ю.Н. «4 кита» современной лингвистики, или о предпосылках включения «языковой личности» в объект науки о языке / Ю.Н.Караулов // Соотношение частнонаучных методов и методологии в филологических науках. – М. : Наука, 1986. – С. 33–52.
347.Карнап Р. Значение и необходимость / Р.Карнап. – М. : Изд-во иностр. лит., 1959. – 380 с.
348.Карпенко М.А., М.А. Максимович, А.А. Потебня, Е.Ф. Карский: становление и развитие традиций восточнославянского языкознания / М.А.Карпенко, М.А.Максимович, А.А.Потебня, Е.Ф.Карский // Антропоцентричний підхід у дослідженні мови: Матеріали VII міжнародних карських читань. – Ніжин, 1998. – С. 37–39.
349.Карпенко О.Ю. Концептуалізація власних назв у художньому творі / О.Ю.Карпенко // Записки з ономастики. Збірник наукових праць. – Вип. 6. – Одеса: «Астропринт», 2002. – С. 80-88.
350.Карпенко О.Ю. Ментальна організація власних назв / О.Ю.Карпенко // Мовознавство. – 2004. – № 4. –С. 25-34.
351.Карпенко О.Ю. Індивідуальний топонімічний фрейм: Перші кола / О.Ю.Карпенко // Вісник Донецького університету. Серія Б: Гуманітарні науки. – 2004. – № 1. – С. 57-62.
352.Карпенко О.Ю. Роль власних назв у когнітивній обробці та переробці інформації / О.Ю.Карпенко // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецк : Донеччина, 2004. – Вып. 9. – С. 58-69.
353.Карпенко О.Ю. Асоціативний словник – шлях до сутності власної назви / О.Ю.Карпенко // Λογος όνομαστική. – № 1. – 2006. – С. 8-21.
354.Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія / О.Ю.Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2006. – 328 с.
355.Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини : Автореф. дис..…докт. – 1967. – Львів, 30 с.
356.Карпенко Ю.О. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв / Ю.О.Карпенко // Мовознавство. – 1975. – №4. – С. 49-56.

357.Карпенко Ю.А. Специфика ономастики / Ю.А.Карпенко // Русская ономастика: Сб. науч. трудов / Отв. ред. Ю.А.Карпенко. Одесса: ОГУ, 1984. – С. 3-16.
358.Карпенко Ю.О. Ономастичний пошук триває: міркування про власні назви в романі Л.Костенко «Берестечко» / Ю.О.Карпенко // Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск седьмой. Сборник научных трудов / Ю.О.Карпенко // Редколлегия: Е.С.Отин (отв. ред.) и др. – Донецк: Донеччина, 2001. – С. 3-11.
359.Карпенко Ю.О. Антична міфологія як поетична зброя / Ю.О.Карпенко // Записки з ономастики. Збірник наукових праць / Ю.О.Карпенко . – Вип. 6. – Одеса: «Астропринт», 2002. – С. 93-108.
360.Карпенко Ю.А. Словарь коннотативных собственных имен. Донецк: Юго-Восток, 2004. – 410 с. (Рецензия) / Ю.О.Карпенко, Е.И. Отин // Мовознавство. – 5-6 (вересень-грудень). – 2004. – С. 99-101.
361.Карпенко Ю.О. Літературна ономастика: Збірник статей / Ю.О.Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328 с.
362.Карпиловская Е. Интегральный подход к моделированию динамики современного украинского лексикона / Е.Карпиловская // Грани слова: Сб. науч. ст. к 65-летию проф. В.М.Мокиенко. – М. : ЭЛПИС, 2005. – С.293-299.
363.Касевич В.Б. Онтолингвистика, типология и языковые правила / В.Б.Касевич // Языковая и речевая деятельность. – СПб., 1998. – Т. 1. – С. 31–40.
364.Касевич В.Б. XVI Международный конгресс лингвистов / В.Б.Касевич // Языковая и речевая деятельность. – СПб., 1998. – Т. 1. – С. 217–220.
365.Кассирер Э. Философия символических форм: Введение и постановка проблемы / Э.Кассирер // Культурология. XX век: Антология. – М. : Юристъ, 1995. – С. 163–213.
366.Кассирер Э. Критический идеализм как философия культуры. Лекции по философии и культуре / Э.Кассирер // Культурология. XX век: Антология. – М. : Юристъ, 1995. – С. 134–155.
367.Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д.Кацнельсон . – Л. : Наука, 1972. – 216 с.
368.Качаноўская В.Б. Фразеалагізмы біблейскага паходження з анамастычным кампанентам / В.Б. Качаноўская // «Актуальные вопроы славянской ономастики. Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах» III Международная конференция (2006, Гомель) / III Международная конференция «Актуальные вопроы славянской ономастики. Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах» 6-7 октября 2006 года» : 6-7 октября 2006 г. : [материалы] / Отв. ред. Р.М.Козлова. – Гомель : ГГУ им. Ф.Скорины, 2006. – С.282-287.
369.Керлот Х.Э. Словарь символов / Х.Э.Керлот. – М. : REFL-book, 1994. – 603 с.
370.Керста Р.Й. Антропоніми – основа лексики, що характеризує особисті властивості людини / Р.Й.Керста // З історії української лексикології. – К. : Наукова думка, 1988. – С.200-212.
371.Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р.Кісь. – Львів : Літопис, 2002. – 304 с.

372.Кісь Р. Чи змарновані смислові ресурси Майдану? Сенс сенсоутворення. Бесіда 32 / Р.Кісь. – Дрогобич : Коло. – 2007. –107 с.
373.Кириленко Н. Першоджерела духовності українського народу в художніх пошуках Ліни Костенко / Н.Кириленко // Наукові записки ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. – Х., 1999. – №1. – С. 256-262.
374.Кириченко Е.И. Ветхий и Новый Завет в типах христианского зодчества / Е.И.Кириченко // Вестник Российского гуманит. науч. фонда. – 2000. – № 3. – С. 201–216.
375.Кликс Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта: Пер. с нем. / Ф.Кликс. – М. : Прогресс, 1983. – 302 с.
376.Клименко Л.П. Словарь переносных, образных и символических употреблений слов в Псалтири / Л.П.Клименко. – Украинская православная церковь: Спасо-Преображенский Мгарский монастырь. – 2004, - 444 с.
377.Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н.Ф. Клименко. – К. : Наукова думка, 1984. – 251 с.
378.Климова И.И. Исследования по дискурсу в современной американской функциональной и когнитивной лингвистике: Учеб. пособие / МГУ им. М.В.Ломоносова / И.И.Климова. – М. : Диалог-МГУ, 2000. – 19 с.
379.Клочек Г.Д. Поетика і психологія / Г.Д.Клочек. – К.: Знання, 1990. – 43с.
380.Кобозева И.М. Две ипостаси содержания речи: значение и смысл И.М.Кобозева // Язык о языке. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 303–359.
381.Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лігвістичного аналізу тексту / І.І.Ковалик, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ. – К. : Вища школа, 1984. – 119 с.
382.Ковалев Г.Ф. Писатель, имя, текст / Г.Ф.Ковалев. – Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 2004. – 278 с.
383.Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови / А.П.Коваль. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – 306 с.
384. Коваль А. П. Життя і пригоди імен / А.П.Коваль. – К. : Вища школа, 1988. – 297 с.
385.Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис / И.И.Ковтунова. – М. : Наука, 1986. – 205 с.
386.Кожевникова Н.А. Словоупотребление в русской поэзии начала XX века / Н.А.Кожевникова. – М.: Наука, 1986. – 253 с.
387.Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля в сравнении с некоторыми другими М.Н.Кожина. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1972. – 395 с.
388.Кожина М.Н. Стилистика русского языка: Учеб. пос. / М.Н.Кожина. – М. : Просвещение, 1983. – 222 с.
389.Кожина Маргарита. Интерпретация текста в функционально-стилевом аспекте / М.Кожина // Stylistyka I. Stylistyca dziś. – Warszawa; Kraków; Opole, 1992. – С. 39–50.
390.Козак С. Між історіософією і месіанізмом («Книга буття українського народу») С.Козак // Записки Наукового товариства ім.Т.Шевченка. – Львів, 1992. – Т. CCXXIV. – С. 56–64.
391.Колесов В.В. Древняя Русь: наследие в слове. Мир человека / В.В.Колесов. – СПб. : Филолог. фак. С.-Петерб. гос. ун-та, 2000. – 326 с.

392.Коломиец В.Т. Проблема статуса социолингвистического аспекта в языкознании / В.Т.Коломиец // Методологические проблемы языкознания. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 171–181.
393.Колотаев В.А. О знаковой теории поэтического языка В.Б.Шкловского / В.А.Колотаев // Текст: Узоры ковра: Науч.-метод. семинар «TEXTUS». – СПб.; Ставрополь, 1999. – Вып. 4, ч. 2. – С. 137–146.
394.Колшанский Г.В. Контекстная семантика / Г.В.Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 148 с.
395.Колшанский Г.В. Знак, номинация, коммуникация / Г.В.Колшанский // Z. Phonetik, Sprachwiss. Und Kommunik.-Forschung. – 1983. – Bd 36, H.5. – S. 561–566.
396.Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка / Г.В.Колшанский. – М. : Наука, 1984. – 175 с.
397.Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Г.В.Колшанский. – М.: Наука, 1990. – 108 с.
398.Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. – М., 1969.
399.Кононенко В.І. Словесні символи: проблема інтерпретації / В.І.Кононенко // Вісник Прикарп. ун-ту. Філологія. – 1995. – Вип. 1. – С. 3–11.
400.Кононенко В. Концепти українського дискурсу. Монографія / В.І.Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
401.Кононенко В. Українська лінгвокультурологія: Навч. посіб. / В.Кононенко. – К. : Вища шк.., 2008. – 327 с.
402.Короткий словник львівської ґвари − [Упорядник Люба Козак]. – Електронний ресурс: htpp.://www.lviv.ua/n36-1texts/gvara.htm
403.Коротков Н.З. Динамика категорий культурологии / Н.З.Коротков // Вестник российского. гуманит. научн. фонда. – 2000. – № 1. – С. 103–111.
404.Косериу Э. Синхрония, диахрония и история / Э.Косериу // Новое в лингвистике. – 1963. – Вып. III. – С. 143–343.
405.Космеда Т.А. Конотація і типологія засобів її мовної реалізації як проблема лінгвістичної прагматики / Т.А.Космеда // Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності: Матеріали Всеукр. наук. конф. – Львів : Літопис, 1999. – С. 30-34.
406.Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістичного формування і розвиток категорії оцінки / Т.Космеда. – Львів : ЛНУ ім.. Івана Франка, 2000. – 350 с.
407.Костенко Л. Геній в умовах заблокованої культури / Л.Костенко // Літературна Україна. –1991. – 26 вересня.
408.Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи: Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. – 3-е изд. / В.Г.Костомаров. – СПб. : Златоуст, 1999. – 320 с.
409.Костюченкова Е.М. Экспликация ценностей картины мира субэтноса казаков в Донском ономастиконе: автореф. … канд. филол. наук. Спец. 10.02.19 – теория языка / Е.М.Костюченкова. – Нальчик. –2009. –19 с.
410.Костянтинова С. Мовні знаки античної культури в поетичному тексті / С.Костянтинова // Культура слова. – 1996. – Вип. 48-49. – С. 46-50.

411.Котельников В.А. Христианский текст русской литературы / В.А.Котельников // Вестник Российского гуманит. науч. фонда. – 2000. – № 3. – С. 154–162.
412.Котляревський І. Енеїда / І.Котляревський // Твори: У 2 т. – К. : Дніпро, 1969. – Т.1. – 346 с.
413.Коул М., Скрибнер С. Культура и мышление: Психологический очерк: Пер. с англ. / М.Коул, С.Скрибнер. – М. : Прогресс, 1977. – 262 с.
414.Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего: Пер. с англ. / М.Коул. – М. : Когито-Центр, 1997. – 432 с.
415.Кочан І.М. Синонімія у термінології / І.М.Кочан // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 32–34.
416.Кочерган М.П. Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова / М.П.Кочерган. – Львів: Вища школа, Вид-во при Львів. ун-ті, 1980. – 182 с.
417.Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Загальні питання мовознавства. Фонетика і графіка. Лексика і фразеологія. Граматика. Мовна типологія: Підруч. / М.П.Кочерган. – К. : ВЦ «Академія», 2000. – 367 с.
418.Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі / М.П.Кочерган // Дивослово. – 2003. - № 5. – С. 24-29.
419.Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник, 3-тє видання / М.П.Кочерган. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 464 с.
420.Кравчук А.М. Польська фразеологія з ономастичним компонентом: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук за спец. 10.02.03 − слов'янські мови / А.М.Кравчук. – К, 1999. – 20 с.
421.Краснобаєва-Чорна Ж. Інтегральний підхід до інтерпретації концепту (філософський та лінгвокультурологічний вектори) / Ж.Краснобаєва-Чорна // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 14. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – С.27-31.
422.Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / В.В.Красных. – М. : ИТДГК «Гносис», 2002. – 284 с.
423.Красных В.В., Гудков Д.Б., Захаренко И.В., Багаева Д.В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и коммуникаций //Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – 1977, № 3. – С. 62-75.
424.Краткий словарь когнитивных терминов. [Е.С.Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю.Г.Панкрац, Л.Г.Лузина. Под общей редакцией Е.С.Кубряковой]. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.
425.Кривощапова Ю.А. Антропонимическая модель в наименовании насекомых / Ю.А.Кривощапова // Ономастика в кругу гуманитарных наук: Материалы междунар. науч. конф., Екатеринбург, 20-23 сентября 2005 г. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2005. - С. 88-92
426.Куайн У.В. Слово и объект / У.В.Куайн // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 18. – С. 2–-98.
427.Крюкова И. Периферийные разряды ономастического поля: критерии выделения и направления исследований / И.Крюкова // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 356-359. Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 2007. – 447 с., С. 304-309.

428.Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / Е.С.Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 179 с.
429.Кубрякова Е.С. Производное слово в лексике и грамматике / Е.С. Кубрякова // Слово в грамматике и словаре. –М. : Наука, − С.60-69.
430.Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С.Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
431.Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология-когнитивная наука / Е.С.Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. - №4. – С. 34-47.
432.Кубрякова Е.С. О семиотических особенностях производного слова / Е.С.Кубрякова // Семиотика, лингвистика, поэтика: К столетию со дня рождения А.А.Реформатского. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 243-249.
433.Кудряшова М.В. Поетичний словник українських неокласиків: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філолог. наук: спец.10.01.01 «Українська мова» – Х. : ХДУ, 2000. – 18 с.
434.Культурология. XX век. Словарь. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 640 с.
435.Кун Т. Структура научных революций / Т.Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
436.Купер Дж. Энциклопедия символов / Дж. Купер. – М. : Ассоциация духовного единения «Золотой век», 1995. – 401 с.
437.Курилович Е. Заметки о значении слова / Е.Курилович // Очерки по лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит, 1962. – С. 237–250.
438.Кустова Г.И. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений / Г.И.Кустова // Вопросы языкознания. – 2000. – № 4. – С. 85-109.
439.Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте / У.Лабов // Новое в лингвистике. – 1975. – Вып. 7. – С. 95–181.
440.Лабов У. О механизме языковых изменений / У.Лабов // Новое в лингвистике. – 1975. – Вып. 7. – С. 199–228.
441.Лагута О.Н. Логика и лингвистика / О.Н.Лагута. – Новосибирск, 2000. – 116 с.
442.Лазебник Ю.С. Поэтическая модель мира и поэтический язык / Ю.С.Лазебник // Проблеми аналізу тексту в сучасній науці. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – С. 82–92.
443.Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж.Лайонз. – М. : Прогресс, 1978. – 543 с.
444.Лакан, Жак. Функция и поле речи и языка в психоанализе: Докл. на Римском Конгрессе, читанный в Ин-те психологии Римского ун-та, 26 и 27 сент. 1953 года: Пер. с фр. / Ж.Лакан. – М. : Гнозис, 1995. – 100 с.
445.Лакан, Жак. Инстанция буквы в бессознательном, или Судьба разума после Фрейда / Ж.Лакан. – М. : REEFLE, 1997. – 184 С.
446.Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж.Лакофф, М.Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
447.Лассан Э. «Надежда»: семантический и концептуальный анализ / Э.Лассан // Respektus philologicus. – 2(7).- Вильнюс, 2002.- С. 8-12.

448.Лавріненко Ю. Розстріляне Відродження: Антологія 1917-1933 : Поезія-проза-драма-есей / Підгот. тексту, фахове редагування і передм. проф..Наєнка М.К. / Ю.Лавріненко. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2001. – 794 с.
449.Лебедев В.Ю. Сакральность и обыденный дискурс / В.Ю.Лебедев // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме / РАН. Ин-т языкознания, Тверской гос. ун-т. – М.; Тверь, 1999. – С. 78–81.
450.Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л.Леви-Брюль. – М. : Педагогика-пресс, 1994. – 608 с.
451.Леви-Стросс К. Первобытное мышление / К.Леви-Стросс. – М. : Республика, 1994. – 384 с.
452.Леві-Строс, Клод. Структурна антропологія: Перек. з фр. / К.Леві-Строс. – К.: Основи, 1997. – 387 с.
453. Левицкий В.В. Семасиология / В.В.Левицький. – Виница : НОВА КНИГА, 2006. – 296 с.
454.Левонтина И.Б. Речь vs. язык в современном русском языке / И.Б.Левонтина // Язык о языке: Сб. ст. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 271–289.
455.Левонтина И.Б. Понятие слова в современном русском языке / И.Б.Левонтина // Язык о языке: Сб. ст. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 290–302.
456.Леонтович О.А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения / О.А.Леонтович. – М.: Гнозис, 2005. – 351 с.
457.Леонтьев А.А. Общественные функции языка и его функциональные эквиваленты / А.А.Леонтьев // Язык и общество. – М.: Наука, 1968. – С. 99–110.
458.Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность / А.А.Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969. – 614 с.
459.Леонтьев А.А. Психолингвистика / А.А.Леонтьев // Тенденции развития психологической науки. – М.: Наука, 1989. – С. 144–155.
460.Леонтьева Т.В. Антропонимы в лексико-семантическом поле «Интеллект человека» / Т.В.Леонтьева //Ономастика в кругу гуманитарных наук: Материалы междунар. науч. конф., Екатеринбург, 20-23 сентября 2005 г. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2005. - С.95-98.
461.Лєсовець Н.М. Ергонімія м.Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти / Н.М.Лєсовець: автореф. дис. на здобуття наук. ст. .канд. філол.. наук – спец.10.02.01−українська мова. – Луганськ, 2007. – 19 с.
462.Лингвистика: взаимодействие концепций и парадигм. – Х. : ХИМЭСХ, 1991. – Вып. 1, ч. 1. – 239 с.
463.Лингвистический энциклопедический словарь / [Гл. ред. В.Н.Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
464.Линник Т.Г. Семиотика: сферы приложения, предмет, методология / Т.Г.Линник // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 192–281.
465.Лисиченко Л.А. Лексикологія української мови. Семантична структура слова / Л.А.Лисиченко. – Х. : Вища школа, 1977. – 112 с.

466.Лисиченко Л.А. Бесіди про рідне слово. Слово і його значення / Л.А.Лисиченко. – Х. : ХДПУ. – 1993. – 136 с.
467.Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Л.А.Лисиченко. – Х. : Харків. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди, 1997. – 131 с.
468.Лисиченко, Лідія. Мовна картина світу та її рівні / Л. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Х. : Майдан, 1998. – Т. 6. – (Нова серія) – С. 129–144.
469.Ліотар Ж. Ситуація постмодернізму / Ж.Ліотар // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5-6. – С. 15–39.
470.Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С.Лихачев // Русская словесность: от теории словесности к структуре текста: Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 280-287.
471.Логический анализ языка: Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – 204 с.
472.Лозко Г. Іменослов. Імена слов'янські історичні та міфологічні / Г.Лозко. – К. : Сварог,1998. – 173 с.
473.Локк Дж. Избранные философские произведения: В 2 т. / Дж.Локк. – М.: Соцэгиз, 1960. – Т. 1. – 734 с.
474.Лосев А.Ф. Введение в общую теорию языковых моделей / А.Ф.Лосев. – М. : Моск. пед. ин-т, 1968. – 294 с.
475.Лосев А.Ф. Знак. Символ. Мир / А.Ф.Лосев. – М. : Моск. ун-т, 1982. – 497 с.
476.Лосев А.Ф. В поисках построения общего языкознания как диалектической системы / А.Ф.Лосев // Теория и методология языкознания: Методы исследования языка. – М. : Наука, 1989. – С. 5–32.
477.Лосев А.Ф. Философия имени / А.Ф.Лосев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 270 с.
478.Лосев А.Ф. Античный космос и современная наука / А.Ф.Лосев // Бытие. Имя. Космос. – М. : Мысль, 1993, С. 61-612.
479.Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М.Лотман. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
480.Лотман Ю.М. Семиотика культуры и понятие текста Ю.М.Лотман // Труды по знаковым системам. – Тарту : Изд-во Тартус. ун-та, 1981. – Вып. 12. – С. 3–7.
481.Лотман Ю.М. Текст в тексте / Ю.М.Лотман // Труды по знаковым системам. – Тарту: Изд-во Тартус. ун-та, 1981. – Вып. 14. – С. 3–18.
482.Лотман Ю.М. Символ в системе культуры / Ю.М.Лотман // Труды по знаковым системам. – 1987. – Т. 21. – С. 10–21.
483.Лотман Ю. Культура и взрыв / Ю.М.Лотман. – М. : Гнозис; Изд. группа «Прогресс», 1992. – 271 с.
484.Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст –семиосфера – история / Ю.М.Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
485.Лук'янець В.С., Соболь О.М. Філософський постмодерн / В.С.Лук'янець, О.М.Соболь. – К. : Абрис, 1998. – 350 с.
486.Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р.Лурия [Под ред. Е.Д.Хомской]. – Ростов на/Д.: Изд-во «Феникс», 1998. – 416 с.

487.Лучицкая С.И. Образ Другого: опыт типологии / С.И.Лучицкая // Вестник Российского гуманит. науч. фонда. – 2000. – № 1. – С. 72–80.
488.Льюиз Д. Общая семантика / Д.Льюиз. // Семиотика – М. : Радуга, 1983. – С. 253–284.
489.Льюис К.И. Виды значения / Д.Льюиз. // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 211–224.
490.Магазаник Э.Б. Ономапоэтика или "Говорящие имена" в литературе / Э.Б.Магазаник. – Ташкент : ФАН,1978. – 146 с.
491.Майстренко М. Шевченко і античність / М.Майстренко. – Одеса: Маяк – Бригантина, 1992. – 292 с.
492.Макаров Анатолій. Світло українського бароко / А.Макаров. – К. : Мистецтво. – 1994. – 288 с.
493.Макеева И.И. Языковые концепты в истории русского языка / И.И.Макеева // Язык о языке: Сб. ст. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 63–155.
494.Мак-Коли Дж.Д. Роль семантики в грамматике / Дж.Д.Мак-Коли // Новое в зарубежной лингвистике. – 1981. – Вып. 10. – С. 235–301.
495.Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках. Образ мира и миры образов / М.М.Маковский. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 1996. – 415 с.
496.Маковский М.М. Язык – Мир – Культура. Символы жизни и жизнь символов / М.М.Маковский. – М.: Ин-т рус. яз. им. В.В.Виноградова, 1996. – 329 с.
497.Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н.Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
498.Мамардашвили М. Язык и культура / М.Мамардашвили // Вестник высшей школы. – М, 1991. – № 3. – С. 46–52.
499.Марчук У. Лінгвокультурема чи лінгвокультурний концепт? (у пошуках основної одиниці дослідження культурології) / У.Марчук // Семантика мови і тексту: Матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський центр ЦІТ, 2006. – С.373-376.
500.Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища / Л.Т.Масенко. – К.: Знання,1986. – 206 с.
501.Масенко Л.Т. Антична назва в українській поезії / Л.Т.Масенко // Мовознавство. – № 5. – 1987. – С. 55-61.
502.Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию: Учебное пособие / В.А.Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 208 с.
503.Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие / В.А.Маслова. - Минск: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
504.Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А.Маслова. – М. : Academia, 2001. – 208 с.
505.Мейзерский В.М. Проблема символической интерпретации в семиотике текста / В.М.Мейзерский // Труды по знаковым системам. – 1987. – Т. 21. – С. 3–9.
506.Мегентесов С.А. Семантический перенос в когнитивно-функциональной парадигме. Монография / С.А.Мегентесов. – Краснодар : КубГУ, 1993. – 90 с.

507.Мелетинский Е.М. К вопросу о применении структурно-семиотического метода в фольклористике / Е.М.Мелетинский // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 152–170.
508.Мельник М.Р. Літературна ономастика Ліни Костенко: Монографія / М.Р.Мельник. – Одеса : Астропринт, 2004. – 195 с.
509.Мельничук О.С. Розвиток мови як реальної системи / А.С.Мельничук // Мовознавство. – 1988. – № 2. – С. 22–34.
510.Мельничук А.С. Методологические поиски в современных подходах к исследованию языка / А.С.Мельничук // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 3–16.
511.Методологические проблемы языкознания. – К. : Наук. думка, 1988. – 213 с.
512.Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К. : Наук. думка, 1992. – 378 с.
513.Мех Н.О. Лінгвокультурологема *ЛОГОС* : когнітивний, прагматичний, функціонально-стилістичний аспекти. – Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філолог. наук. - Спец. 10.02.01 – українська мова / Н.О.Мех. – К., 2009. – 36 с.
514.Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов / Н.Б.Мечковская. – М.: Агентство «ФАИР», 1998. – 352 с.
515.Мечковская Н.Б. Кирилло-мефодиевское наследие в филологии Slavia Orthodoxa и языковые вопросы в русском православии XX века // Славяноведение / Н.Б.Мечковская. – М., 2000. – № 2. – С. 102–117.
516.Миллер Дж. А. Некоторые пролегомены к психолингвистике // Психолингвистика за рубежом / Дж. А. Миллер. – М. : Наука, 1972. – С. 31–44.
517.Місяць Н.М. Антропоніми в поезії Ліни Костенко в аспекті теорії фреймів / Н.М.Місяць // Вісник Житомирського педагогічного унівеситету. – Житомир, 2001.– Вип.8. – С. 110 – 114.
518.Минский М. Фреймы для представления знаний / М.Минский. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
519.Мифологический словарь / [Гл. ред. Е.М.Мелетинский]. – М. : Советская энциклопедия, 1991. – 736 с.
520.Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. – М. : Советская энциклопедия, 1987-1988.
521.Михайлов В.Н. О системе лингвистического анализа ономастической лексики в художественной речи / В.Н.Михайлов // Методика преподавания русского языка и литературы. – К., 1981. – Вып. 14. – С. 101–111.
522.Михайлов В. Н. Специфика собственных имен в художественном тексте / В.Н.Михайлов // Филологические науки. – 1987. – № 6. – С. 78-82.
523.Михайлов В.Н. Экспрессивные свойства и функции собственных имен в художественном тексте / В.Н.Михайлов // Филологические науки. – 1996. – №2. – С. 56-66.

524.Михайловская Н.Г. Об употреблении собственных иноязычных имен в современной русской поэзии / Н.Г.Михайловская // Имя нарицательное и собственное. – М. : Наука, 1978. – С. 180-188.
525.Мова і духовність нації. – К. : НМК ВО, 1992. – 200 с.
526.Могила О.А. О некоторых украинско-южнославянских параллелях / О.А.Могила // Этнолингвистика. Ономастика. Этимология. Материалы международной научной конференции. Екатеринбург, 8-12 сентября 2009 г. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2009. – С.177-179.
527.Мойсієнко А.К. Текст як аперцепційна система / А.К.Мойсієнко // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 20–25.
528.Мокиенко В.М. Перевоплощенное имя / В.М.Мокиенко // Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – М.: ООО «А Темп», 2006.– С. 5-10.
529.Молотаєва Н.В. Етноміфологеми у художньому мовленні Т. Шевченка: концепт і знак / Н.В.Молотаєва // Мовознавство. – 1994. – № 2-3. – С. 15 –20.
530.Моль А. Социодинамика культуры / А.Моль. – М.: Прогресс, 1973. – 406 с.
531.Монич Ю.В. Амбивалентные функции ритуала в эволюции языковых систем / Ю.В.Монич // Вопросы языкознания. – 2000. – № 6. – С. 69–97.
532.Монтегю Р. Прагматика и интенсиональная логика / Р.Монтегю // Семантика модальных и интенсиональных логик. – М. : Прогресс, 1981. – С. 223–253.
533.Морен Е. Втрачена парадигма: природа людини: Пер. з франц. / Е.Морен. – К.: КАРМЕ-СІНТО, 1995. – 196 с.
534.Моррис Ч.У. Основания теории знаков / Ч.У.Моррис // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 37–89.
535.Мукаржовский Я. Преднамеренное и непреднамеренное в искусстве / Я.Мукаржовский // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1995. – С. 160–178.
536.Мукаржовский, Ян. Структуральная поэтика / Я.Мукаржовский. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 479 с.
537.Муромцев И.В. О семантических условиях перехода апелятивов в имена собственные и собственных в апелятивы / И.В.Муромцев // Актуальные проблемы лексикологии. – Минск : БГУ, 1970. – 1970. – С. 146-147.
538.Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования / Е.Ю.Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 106 с.
539.Назаревский А.А. О литературной стороне грамот и других документов Московской Руси начала XVII века / А.А.Назаревский. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1961. – 80 с.
540.Найссер У. Познание и реальность: Пер. с англ. / У.Найссер. – М. : Прогресс, 1981. – 230 с.
541.Нариси української популярної культури [За ред. О.Гриценка]. – К. : УЦКД, 1998. – 760 с.
542.Небжеговска-Бартминьска С. Сакронимы в польских народных названиях / С.Небжеговска-Бартминьска // Ономастика в кругу гуманитарных наук: материалы междунар. науч. конф., Екатеринбург, 20-23 сентября 2005 г. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2005. – С.255-257.

543.Нефедова Н.В. Рефлексия как метод освоения смыслового содержания текста / Н.В.Нефедова // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме. – М.: Тверь, 1999. – С. 88–92.
544.Нещименко Г.П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: Проблемы. Тенденции развития / Г.П.Нещименко // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 98–133.
545.Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах / М.В.Никитин. – С.-Петербург, Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
546.Никитина С.Е. Семантический анализ языка науки / С.Е.Никитина. – М.: Наука, 1987. – 141 с.
547.Николаева Т.М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы / Т.М.Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 5–39.
548.Никонов В.А. Имя и общество / В.А.Никонов. – М.: Наука, 1970. – 278 с.
549.Никонов В.А. Введение в топонимику / В.А.Никонов. – М.: Наука, 1965.
550.Новий тлумачний словник української мови [Укл. В.Яременко, О.Сліпушко]. – К. : «Аконт»,1998. – 1-4 т.
551.Об итогах и проблемах семиотических исследований // Труды по знаковым системам. – 1987. – Т. 20. – С. 3–17.
552.Общее языкознание: Формы существования, функции, история языка / [Отв. ред. Б.А.Серебренников]. – М. : Наука, 1970. – 604 с.
553.Общее языкознание: Внутренняя структура языка / [Отв. ред. Б.А.Серебренников]. – М. : Наука, 1972. – 565 с.
554.Овсянико-Куликовский Д.Н. Психология национальности / Д.Н.Овсянико-Куликовский. – СПб. : Время, 1922. – 38 с.
555.Огієнко, Іван. Історія української літературної мови / І.Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 294 с.
556.Олійник Т. До питання про етноспецифіку власних імен та їх переклад / Т.Олійник // Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту: Мовознавство. – 1999. – 1999. –№ 1. – С.60-66.
557.Олійник Т. Культурно-асоціативний (символічний) компонент значення власних імен / Л.Олійник // Наукові записки. – Тернопіль: Тернопільський ун-т ім. В. Гнатюка. – № 1 (8). – С.166-170.
558.Олійник Т. Символ і символічне значення власних імен / Т.Олійник // Наук. зап. Тернопіл. держ. пед. ун-ту. Мовознавство. – 2001. – № 2. – С. 21-24.
559.Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок /М.Онишкевич. – К. : Наук. думка,1984, ч. 1-2, − 495 с., 515 с.
560.Ономастика в кругу гуманитарных наук: Материалы междунар. науч. конф., Екатеринбург, 20-23 сентября 2005 г. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2005. – 340 с.
561.Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж.Л.Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 17. – С. 22–129.
562.Отін Є.С. Конотативна ономастична лексика / Є.С.Отін // Мовознавство. – 1978. – № 6. – С.47-53.

563.Отин Е.С. Материалы к словарю собственных имен, употребляемых в переносном значении / Е.С.Отин // Вопросы ономастики. Собственные имена в системе языка. – Свердловск, 1980. – С.3-13.
564.Отин Е.С. Эксперессивно-стилистические особенности ономастической лексики в восточнославянских языках / Е.С.Отин // Проблемы сопоставительной стилистики восточнославянских языков . – К. : Наукова думка, 1981. – С. 132-144.
565.Отин Е.С. Принципы построения коннотационного словаря русских онимов / Е.С.Отин // Русское языкознание. – 1986. –№ 13. – С.38-45.
566.Отин Е.С. Материалы к коннотативному словарю русских онимов / Е.С.Отин // Номинация в ономастике: Сб. науч. тр. / Под общ. ред. М.Э.Рут. – Свердловск, 1991. –С. 41-51.
567.Отин Е.С. Развитие коннотонимии русского языка и его отражение в словаре коннотонимов / Е.С.Отин // Избранные работы / Е.С.Отин. – Донецк: Донеччина, 1997. – С. 279-286. (Первая публикация в: Этимология 1984. – М.: Наука, 1986. – С.186-191).
568.Отин Е.С. Об уотергейте и прочих *–гейтах* / Е.С.Отин // Избранные работы. / Е.С.Отин. – Донецк: Донеччина, 1997. – С.111-117.
569.Отин Е.С. Из словаря коннотативных онимов и отконнотонимных апеллятивов / Е.С.Отин // Ономастика та етимологія. – Збірник наукових праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк. – К, 1997. – С.171-186.
570.Отин Е.С. Избранные работы./ Е.С.Отин. – Донецк: «Донеччина». – 1997. – 470 с.
571.Отин Е.С. Из новых материалов к «Словарю русской субстандартной лексики» / Е.С.Отин // Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск восьмой. Сборник научных трудов // Редколлегия: Е.С.Отин (отв. ред) и др. – Донецк: Донеччина, 2002. – С. 257-272.
572.Отин Е.С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка / Е.С.Отин // Вопросы языкознакния. – 2003. – № 2. – С. 55-72.
573.Отин Е.С. Труды по языкознанию / Е.С.Отин. – Донецк: ООО «Юго-Восток. Лтд», 2005. – 479 с.
574.Отин Е.С. «Все менты – мои кенты…» (Как образуются жаргонные слова и выражения) / Е.С.Отин. – М. : ООО «Издательство ЭЛПИС», 2010. – 384 с.
575.Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен / Е.С.Отин. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 412 с. (Первое издание).
576.Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен / Е.С.Отин. – М.: ООО «А Темп», 2006. – 440 с. (Второе издание).
577.Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. / Е.С. Отин. − 3-е изд., перераб. и доп. – 2010. – 318 с.
578.Отин Е.С. Коннотативные депоэтонимы: условия их появления, смысловая структура и разновидности / Е.С.Отин // Антология поэтонимологической мысли. – Донецк: Юго-Восток, 2008. – Т.1: В.Н. Михайлов: избранное. Михайловские чтения 2007-2008. – 2008. – С.310-317.
579.Очерки языка русской поэзии XX века: поэтический язык и идиостиль. – М. : Наука, 1990. – 300 с.

580.Павилёнис Р.И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка Р.И.Павилёнис. – М.: Мысль, 1983. – 286 с.
581.Павлюк Л. Знак, символ, міф у масовій комунікації. – Львів : ПАІС, 2006. – 120 с.
582.Пазухин Р.В. Учение К.Бюлера о функциях языка как попытка психологического решения лингвистических проблем / Р.В. Пазухин // Вопросы языкознания. – 1963. – № 5. – С. 94–103.
583.Панфилов В.З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В.З. Панфилов. – М.: Наука, 1982. – 354 с.
584.Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
585.Парахонский Б.А. Язык культуры и генезис знания / Б.А.Парахонський. – К. : Наук. думка, 1988. – 212 с.
586.Переверзев К.А. Высказывание и ситуация: об онтологическом аспекте философии языка / К.А.Переверзев // Вопросы языкознания. – 1998. – № 5. – С. 24–52.
587.Петренко В.Ф. Психосемантика сознания / В.Ф.Петренко. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 207 с.
588.Петрищева Е.Ф. Стилистически окрашенная лексика русского языка / Е.Ф.Петрищева. – М. : Наука, 1984. – 222 с.
589.Петров В.В. Философия, семантика, прагматика / В.В.Петров // Новое в зарубеж. лингвистике. – 1985. – Вып. 16. – С. 471–476.
590.Петров В.В. Язык и логическая теория / В.В.Петров // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 18. – С. 5–23.
591.Петрова Л.П. Власне ім’я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезій Ліни Костенко): дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук / Л.П.Петрова. – Харків, 2003. – 210 с.]
592.Пещак М.М. Нариси з комп'ютерної лінгвістики / М.М.Пещак. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 199 с.
593.Пещак М.М. Комунікативний синтаксис / М.М.Пещак. – К.: Довіра, 2000. – 151 с.
594.Пилинський М.М. Мовна норма і стиль / М.М.Пилинський. – К.: Наукова думка, 1976. – 288 с.
595.Півторак, Григорій. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» / Г.Півторак. – К.: ВЦ «Академія», 2001. – 150 с.
596.Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок. / Ю.Піпаш , Б.Галас . – Ужгород, 2005. – 266 с.
597.Платон. Сочинения: В 3 т. / Платон. – М.: Наука. – Т. 1. – 1968. – 623 с.; Т. 2. – 1970. – 611 с.; Т. 3. – 1970. – 678 с.
598.Плетнева А.А. Церковнославянский язык в XX веке / А.А.Плетнева // Вестник Российского гуманит. науч. фонда. – 2000. – № 3. – С. 167–176.
599.Плунгян В.А. Почему языки такие разные? / В.А.Плунгян. – М. : Русские словари, 1996. – 303 с.
600.Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В.Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.

601.Подорога В.А. Геология языка и философствование М.Хайдеггера / В.А.Подорога // Философия Мартина Хайдеггера и современность. – М. : Наука, 1991. – С. 102–120.
602.Поліщук Н. Трансформація міфологеми Агасвера в західноєвропейській літературі XIX-XX ст. – автореф. дис. канд філолог. наук за спец. 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Львів, 2001. – 20 с.
603.Полный церковно-словянский словарь. [Протоиерей Г. Дьяченко. Репринтное издание 1900 г.]. – М.: Издательский отдел Московського патриархата, − 1993. – 1121 с.
604.Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / О.Д.Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 247 с.
605.Попова А. Метафора в когнітивному аспекті / А.Попова // Лінгвістичні студії. Зб. наук. праць. – Донецьк, 1999. – Вип. 5. – С. 251-254.
606.Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы изучения) / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – Воронеж : изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 145 с.
607.Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1999. – 196 с.
608.Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира/ З.Д.Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 60 с.
609.Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – 3-е изд. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с.
610.Попович М. Нариси з історії української культури / М. Попович. – К. : Наук. думка, 1999. – 634 с.
611.Поппер К.Р. Логика и рост научного знания / К.Р.Поппер. – М.: Прогресс, 1983. – 605 с.
612.Постовалова В.И. Язык как деятельность: Опыт интерпретации концепции В.Гумбольдта / В.И.Постовалова. – М.: Наука, 1982. – 222 с.
613.Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В.И.Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / [Б.А.Серебренников, Е.С.Кубрякова, В.И.Постовалова и др.]. – М.: Наука, 1988. – С. 8-69.
614.Потебня А.А. Из записок по теории словесности / А.А.Потебня. – Харьков, 1905. – 650 с.
615.Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А.Потебня. – М. : Госуд. учебно-пед. изд-во минист. просвещения РСФСР, 1958. – Т. I–II. – 636 с.
616.Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А.Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
617.Потебня О. Слово і міф / О.Потебня.. – М.: Правда, - 1989, – 622 с.
618.Потебня А.А. Мысль и язык / А.А.Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
619.Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира / О.Г.Почепцов // Вопросы языкознания. – 1990. - № 6. – С. 110-122.
620.Почепцов Г.Г.Семиотика / Г.Г.Почепцов. – М. : Рефл-бук, Ваклер, 2002. – 431 с.
621.Поэтика древнегреческой литературы / [Отв.ред. С.С.Аверинцев]. – М .: Наука, 1981. – 367 с.
622.Приймак О.О. Відономастичний словотвір у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики): автореф. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук. Спец. 10.02.01 – українська мова / О.О.Приймак. –Х. , 2002. – 18 с.

623.Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – 378 с.
624.Принципы и методы социолингвистических исследований. – М. : Наука, 1989. – 198 с.
625.Пристайко Т.С. Номинация в сфере специальной коммуникации: Дис. … д-ра филол. наук: 10.02.02. / Днепропетр. гос. ун-т. – Днепропетровск, 1996. – 396 с.
626.Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць / А.П.Грищенко та ін. (відп. ред.). – К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, 1998. – 194 с.
627.Психолингвистические проблемы семантики. – М. : Наука, 1983. – 284 с.
628.Психология: Словарь / [Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского]. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
629.Пустовіт Л.О. Питання мовної норми в сучасній художній прозі // Жанри і стилі в історії української літературної мови / Л.О.Пустовіт. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 253–264.
630.Ражина В.А. Ономастические реалии: лингвокультурологический и прагматический аспекты: автореф. …канд. филолог. наук / В.А.Ражина. – Краснодар. – 2007.– 16 с.
631.Рассел Б. Человеческое познание / Б.Рассел // Мир философии: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 1. – С. 296–302.
632.Ратникова И.Э. Имя собственное: от культурной семантики к языковой / И.Э.Ратникова. – Минск : БГУ. - 2003. – 214 с.
633.Ревзин И.И. Субъективная позиция исследователя в семиотике / И.И.Ревзин // Труды по знаковым системам. – 1971. – Т. 5. – С. 334–344.
634.Ревзина О.Г. Системно-функциональный подход в лингвистической поэтике / О.Г.Ревзина // Проблемы структурной лингвистики. 1985–1987. – М. : Наука, 1985. – С. 134–152.
635.Ревзина О. Г. Собственные имена в поэтическом идиолекте М. Цветаевой / О.Г. Ревзина // Поэтика и стилистика. – 1988 – 1990. – М. : Наука. – 1991. – С. 172-192.
636.Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ / Ю.К.Редько. – К. : Рад. школа, 1969. – 255 с.
637.Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища / Ю.К.Редько. – К.: Наукова думка, 1966. – 216 с.
638.Релігієзнавчий словник / [За ред. проф. А. Колодного і Б.Лобовика]. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
639.Реформатский А.А. Лингвистика и поэтика / А.А.Реформатский . – М. : Наука, 1987. – 264 с.
640.Рикёр П. Человек как предмет философии / П.Рикёр // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 41–50.
641.Рикёр П. Конфликт интерпретаций: очерки о герменевтике / П.Рикёр. – М.: Academia-Центр, Медиум, 1995. – 414 с.
642.Рикьор, Поль. Про інтерпретацію / П.Рікьор // Після філософії: кінець чи трансформація? – К.: Четверта хвиля, 2000. – С. 312–333.
643.Рихтер М. Латынь – ключ к пониманию мира раннего средневековья? / М.Рихтер // Одисей: Человек в истории. 1991. – М.: Наука, 1991. – С. 125–136.

644.Родионова И.В. Апеллятивная лексика антропонимического происхождения: аспекты и перспективы изучения / И.В.Родионова // Ономастика в кругу гуманитарных наук: материалы междунар. науч. конф., Екатеринбург, 20-23 сентября 2005 г. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2005. – С. 258-260.
645.Рожнова Е.П. Об универсальности синонимических отношений в современном русском языке / Е.П.Рожнова // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме. – М. ; Тверь, 1999. – С. 129–132.
646.Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / [Б.А.Серебренников, Е.С.Кубрякова, В.И.Постовалова и др.]. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
647.Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття: Навчальний посібник / В.А.Ременець, І.П.Маноха . – К. : Либідь, 1998. – 992 с.
648.Рорти, Ричард. Философия и зеркало природы / Р.Рорти.. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1997. – 320 с.
649.Руденко Д.И. Имя в парадигмах «философии языка» / Д.И.Руденко. – Х. : Основи, 1990. – 299 с.
650.Руденко Д.И. Категория имени в основных парадигмах «философии языка»: автореф. дис. … д-ра филол. наук. – М., 1990. – 29 с.
651.Руденко Д.И. Лингвофилософские парадигмы: границы языка и границы культуры / Д.И.Руденко // Философия языка: в границах и вне границ. – Харьков: Око, 1993. – С. 101–173.
652.Рузин И.Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых факторов / И.Г.Рузин // Вопросы языкознания. – 1996. – № 5. – С. 39–50.
653.Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики / В.М.Русанівський. – К.: Наук. думка, 1988. – 236 с.
654.Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник / В.М.Русанівський. – К. : АртЕк, 2002. – 424 с.
655.Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995) / [Науч. ред. Е.А.Земская]. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 473 с.
656.Русский язык: Энциклопедия / [Гл. ред. Ф.П.Филин]. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – 432 с.
657.Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь: Вып. первый / [И.С.Брилева, Н.П.Вольская, Д.Б.Гудков, И.В.Захаренко, В.В.Красных]. – М. : «Гнозис», 2004. – 318 с.
658.Рут М.Э. Образная номинация в русском языке / М.Э.Рут. – Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 1992. – 148 с.
659.Рылов Ю.А. Антропонимы: парадоксы семантики / Ю.А.Рылов // Языковая система и речевая деятельность: лингвокультурологический и прагматический аспекты. Выпуск II. Материалы международной научной конференции. – Ростов н/Д : НМЦ «Логос», 2007. – С. 116-126.
660.Рюс, Жаклін. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Ж.Рюс. – К.: Основи, 1998. – 669 с.
661.Рябухина В.В. Передача информации в культуре: теория мемов – меметика / В.В.Рябухина // Третий Российский культурологический конгресс с международным

участием «Креативность в пространстве традиции и инновации»: Тезисы докладов и сообщений. – Санкт-Петербург: ЭЙДОС, 2010, − С.48-49.
662.Сальмон Лаура. Личное имя в русском языке. Семиотика, прагматика перевода / Л.Сальмон. – М. : «ИНДРИК». – 2002. – 120 с.
663.Сартр Ж.-П. Слова / Ж.-П.Сартр // Нудота. Мур. Слова. – К. : Основи, 1993. – С. 329–358.
664.Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / Ж.-П.Сартр // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5-6. – С. 117–134.
665.Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
666.Селиванова Е.А. Когнитивная ономасиология: Монография / Е.А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
667.Селиванова Е. Принципы концептуального анализа / Е.Селиванова // Актуальні проблеми менталінгвістики. – К.-Черкаси : Брама, 1999. – С. 11-14.
668.Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О.Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
669.Селіванова О.О. Когнітивний аспект дослідження явища мотивації / О.О. Селіванова // Лінгвістичні студії. – Черкаси: БРАМА-ІСУЕП, 1999. – С. 21-28.
670.Селіванова О. Концептуальний аналіз: проблеми і принципи / О. Селіванова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія “Лінгвістика”. – Вип. 4. – Херсон, 2006. – С. 194-197.
671.Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М.Р.Селівачов. – К. : Редакція вісника “Ант”; Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2005. - XVI, – 400 с.
672.Семенюк О.А. Функционирование имен и фамилий известных личностей в современном дискурсе / О.А.Семенюк // Русская филология. Украинский вестник. – Х. – 2001. –№ 3 (19). – С.21-24.
673.Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов: на матеріалі слов'яно-східнороманських мовних контактів / С.В.Семчинський. – К. : Вища школа, 1974. – 256 с.
674.Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – 2-е вид., перероб. і доп. / С.В.Семчинський. – К. : ОКО, 1996. – 416 с.
675.Сенкевич В.І. Власна назва як категорія контрастивної лінгвістики / В.І.Сенкевич // Актуальные вопросы славянской ономастики. Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах. III Международная науч. конф. (2006, Гомель). 6-7 октября 2006 г.: [материалы] / [Отв. ред. Р.М.Козлова]. – Гомель: ГГУ им. Ф.Скорины, 2006. – 369 с., С.231.
676.Сянкевіч В.І. Уласнае імя як інварыянт суб’ектыўнасці / В.І.Сянкевіч // Форма, значение и функции единиц языка и речи: Материалы докл. Междунар. науч. конф., 16-17 мая 2002 г., Минск : В 3 ч. Ч. 1. Минск : МГЛУ, 2002. – С. 60-62.
677.Сепир Э. Положение лингвистики как науки / Э.Сепир // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Просвещение, 1965. – Ч. 2. – С. 231–238.

678.Сепир Э. Язык / Э.Сепир // Звегинцев В.А. История языкознания Х1Х-ХХ веков в очерках и извлечениях. – М. : Просвещение, 1965. – Ч. 2. – С. 238–254.
679.Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / Э.Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М. : Прогресс, 1993. – С. 26–203.
680.Серебренников Б.А. К проблеме сущности языка / Б.А.Серебренников // Общее языкознание: Формы существования, функции, история языка. – М.: Наука, 1970. – С. 9–95.
681.Серебренников Б.А. Вероятностные обоснования в компаративистике / Б.А.Серебренников. – М.: Наука, 1974. – 214 с.
682.Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление / Б.А.Серебренников. – М.: Наука, 1988. – 247 с.
683.Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник. – М. : Наука, 1981. – 384 с.
684.Сімонок В.П. Мовна картина світу. Взаємодія мов / В.П.Сімонок. – Х. : Основа, 1998. – 169 с.
685.Сінькевич, Ольга. Біблійна основа Саду божественних пісней Г.Сковороди / О.Сінькевич // Краківські українознавчі зошити.– Краків: Швайпольт-Фіоль, 1995. – Т. III–IV. – С. 241–249.
686.Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / М.В.Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
687.Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: У 2 т. / Г.Сковорода. – К. : Наук. думка, 1972-1973. – Т.1. – 532 с.; Т.2. – 574 с.
688.Скратон, Роджер. Коротка історія новітньої філософії / Р.Скратон. – К.: Основи, 1998. – 331 с.
689.Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник / Л.Г.Скрипник, Н.П.Дзятківська. – К. : Наук. думка, 1996. – 335 с.
690.Скуратовский В.А. Всемирная история и язык культуры (аспект проблемы) / В.А.Скуратовский // Collegium. – 1993. – № 1. – С. 8–20.
691.Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.). В 10 т. / [Под ред. Р.И.Авансова. – М.: “Руський язык»]. – 1988–1991. – Т.1. – 528 с.; Т.2. – 496 с.; Т.3. – 512 с.; Т.4. – 560 с.
692.Словарь терминов московской концептуальной школы / [Сост. и авт. предисл. А. Монастырский]. – М. : Ad marginem, 1999. – 223 с.
693.Словарь української мови / [Зібр. ред. журн. «Киевская старина». Упорядкував, з додатком власного матеріялу, Борис Грінченко]. – Т.1-4. – К., 1907-1908.
694.Словник буковинських говірок [За заг. ред. Н.В.Гуйванюк]. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
695.Словник імен богинь дохристиянських цивілізацій. – Вінниця : О. Власюк, 2005. – 326 с.
696.Словник іншомовних слів / [За ред.. О.С.Мельничука]. – Вид. друге, випр.. і доп. – К. : Гол. ред.. Укр. рад. енц., 1985. – 966 с.
697.Словник іншомовних слів / [Укл. С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута]. – К. : Наук. думка, 2000. – 662 с.
698.Словник мови творів Г.Квітки-Основ’яненка / [Відп. ред.. М.А.Жовтобрюх] : У 3-х т.– Т. 1-3. – Х., 1978-1979.

699.Словник мови Шевченка / [Відп. Ред.. В.С.Ващенко]. – Т. 1-2.–К. : Наук. думка, 1964.
700.Словник епітетів української мови / [С.П.Бибик, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Пустовіт; за ред. Л.О.Пустовіт]. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
701.Словник символів культури України / [За заг. ред.. В.П.Коцура, О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка, В.В.Куйбіди]. – 3-є вид., випр. і доп. – К. : Міленіум, 2005. – 325 с.
702.Словник синонімів української мови: У 2 т. / [А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк, С.І.Головащук та ін.] – К.: Наук. думка, 1999–2000. – Т. 1. – 1040 с.; Т. 2. – 956 с.
703.Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 1. – 632 с.
704.Словник сучасного українського сленґу / [Упорядник Т.М.Кондратюк]. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.
705.Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1. – 799 с.; Т. 3. – 744 с.; Т. 9. – 916 с.
706.Словник фразеологізмів української мови / [Укл. В.М.Білоноженко та ін]. – К. : Наук. думка, 2008. –1104 с.
707.Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [За ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 1996. – 634 с.
708.Слухай Н.В.(Молотаева). Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко / Н.В. Слухай (Молотаева). – К., 1995. – 486 с.
709.Слухай Наталя. Міфопоетична мова етносу: деякі ознаки і типи значень / Н.Слухай // Вісник Київ. ін-ту «Слов'янський університет». – К., 1999. – С. 77–90.
710.Слухай Н.В. Художественный образ в аспекте лингвистики текста / Н.В.Слухай. – Симферополь: Крымское учеб.-педагогич. гос. из-во, 2000. – 92 с.
711.Слюсарева Н.А. Методологический аспект понятия функций языка / Н.А.Слюсарева // Изв. АН СРСР, Сер. лит. и яз. – 1979. – Т. 38, вып. 2. – С. 37–45.
712.Смик Г.К. Корисні та рідкісні рослини України: словник-довідник народних назв / Г.К. Смик. – К.: Українська радянська енциклопедія ім. М. Бажана, 1991. – 412 с.
713.Смольников С.Н. Имя и событие: к вопросу о семантике имен собственных / С.Н.Смольников // Этнолингвистика. Ономастика. Этимология: материалы междунар. науч. конф. Екатеринбург; 8-12 сентября 2009 г. [под ред. Е.Л.Березович]. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2009. – С. 249-250.
714.Снитко Е.С. Внутренняя форма в процессах номинации (на материале русского языка): автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.02 / Е.С.Снитко / Ин-т. языковед. им. А.А.Потебни. – К., 1990. – 34 с.
715.Снитко Е.С. Предельные понятия в западной и восточной лингвокультурах / Е.С. Снитко. – Пятигорск: Изд-во Пятигорс. гос. лингвистич. ун-та, 1999. – 156 с.
716.Собуцький М. «Мова культури» і позамовна інформативність середньовічних та сучасних текстів / М.Собуцький // Мова та історія. – 1996. – Вип. 19. – С. 4–5.
717.Собуцький М.А. Мовно-культурний простір західноєвропейського середньовіччя / М.Собуцький. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1997. – 208 с.
718.Собуцький М.А. Мовна ситуація західноєвропейського середньовіччя в аспекті мовно-культурної взаємодії: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15 / М.Собуцький / Київ. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1999. – 457 с.

719.Современные зарубежные грамматические теории: Сб. научно-аналит. обзоров АН СССР. – М. : Ин-т науч. инф-ции по обществ. наукам. – 1985. – 250 с.
720.Соловей, Елеонора. Українська філософська лірика / Е.Соловей. – К. : Юніверс, 1999. – 368 с.
721.Сологуб Н.М. Мовний світ Олеся Гончара / Н.М.Сологуб. – К.: Наукова думка, 1991. – 137 с.
722.Соотношение частнонаучных методов и методологии в филологической науке. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
723.Сорокин Ю.А. Психолингвистические аспекты изучения текста / Ю.А.Сорокин. – М. : Наука, 1985. – 166 с.
724.Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф., Уфимцев Н.В. «Культурный знак» Л.С.Выготского и гипотеза Сепира-Уорфа / Ю.А.Сорокин, Е.Ф.Тарасов, Н.В.Уфимцев // Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. – М. : Наука, 1982. – С. 5–12.
725.Соссюр Фединанд де. Труды по языкознанию / Фердинан де Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 695 с.
726.Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Сосюр. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
727.Софронова Л.А. Культура сквозь призму поэтики / Л.А.Софронова. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 832 с.
728.Софронова Л.А. Введение / Л.А.Софронова // Оппозиция сакральное / светское в славянской культуре / Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения; [отв. ред. : Л.А.Софронова, М.В.Лескинен]. – М., 2004. – С.3-18.
729.Ставицька Л.О. Естетика слова у художній літературі 20–30 рр. XX ст. (Системно-функціональний аспект): Дис... д-ра філол. наук: 10.01.02. / Л.Ставицька. – К., 1996. – 308 с.
730.Ставицька Л.О. Естетика слова в українській поезії 10–30 рр. XX ст. / Л.Ставицька. – К. : Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.
731.Ставицька, Леся. Арґо, жарґон, сленґ: Соціальна диференціація української мови / Л.Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
732.Ставицька Л. Український жаргон : Словник. / Л.Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
733.Степанов Г.В. Типология языковых состояний и ситуаций в странах романской речи / Г.В.Степанов. – М. : Наука, 1976. – 224 с.
734.Степанов Ю.С. Концепт культуры «в разрез» / Ю.С.Степанов // Когнитивная семантика. Материалы Второй международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов : ТГУ, 2000. – Ч.1. – С.8.
735.Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С.Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 272 с.
736.Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю.С.Степанов. – М. : Наука, 1975. – 311 с.
737.Степанов Ю.С. Семиологический принцип описания языка / Ю.С.Степанов // Принципы описания языков мира. – М. : Наука, 1976. – С. 203–281.

738.Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения / Ю.С.Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
739.Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю.С.Степанов. – М. : Наука, 1985. – 334 с.
740.Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования / Ю.С.Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
741.Степанов Ю.С., Проскурин С.Г. Смена «культурных парадигм» и ее внутренние механизмы / Ю.С.Степанов, С.Г.Проскурин // Философия языка: в границах и вне границ. – Х. : Око, 1993. – Т. 1. – С. 13–36.
742.Стефурак Р.І. Асоціативно-образний потенціал внутрішньої форми слова у поетичному тексті (на матеріалі української поезії 60-90 років ХХ століття): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Спец. 10.02.01 – українська мова / Р.І.Стефурак. – Івано-Франківськ, 2003. – 23с.
743.Стеценко А.П. Понятие «образа мира» и некоторые проблемы онтогенеза сознания / А.П.Стеценко // Вестник Моск. ун-та. – Серия 14. Психология. – 1987. – № 3. – С. 26–37.
744.Стишов О. Семантична модифікація власних назв / О.Стишов // Українська мова, − № 2. – С.88-97.
745.Столярова Л.П., Пристайко Т.С., Попко Л.П. Базовый словарь лингвистических терминов / Л.П. Столярова, Т.С. Пристайко, Л.П. Попко. – К. : Изд-во Гос. Академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
746.Стражний О. Українська ментальність: ілюзії. Міфи. Реальність / О.Стражний. – К. : «Книга», 2008. – 368 с.
747.Стріха М. Культурна політика України: регіональні, етнічні та конфесійні проблеми / М.Стріха // Сучасність −1996.− №9. – С.73-81.
748.Сулима В. Біблія і українська література: Навч. пос. / В.Сулима. – К. : Освіта, 1998. – 400 с.
749.Сулима В. Біблійні псалми / В.Сулима // Дивослово. – 1999. – №7. – С. 59-63.
750.Сулимов В.А. Когнитивная концепция языка и устойчивое развитие интеллекта / В.А.Сулимов // Республ. науч.-практ. конференция «XX век: взаимодействие языков и культур (бесконфликтное сосуществование)». – Сыктывкар, 1999. – С. 70–96.
751.Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В.Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
752.Суперанская А.В. Теория и методика ономастических исследований / А.В.Суперанская. – М. : Наука, 1986. – 254с.
753.Суперанская А.В. Языковые и внеязыковые ассоциации собственных имен / А.В.Суперанская // Антропонимика: Сб. науч. тр. – М. : Наука, 1970, С. 7-17.
754. Суперанская А.В. Ономастика начала XXI века / А.В.Суперанская. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2008. – 80 с.
755.Сухомлин І.Д. Питання антропоніміки в українській мові / І.Д.Сухомлин. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1975. – 110 с.
756.Супрун В.И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал. Дисс. в виде научного доклада на соискание ученой степени доктора филологическх наук / В.И.Супрун. – Волгоград, 2000. – 76 с.

757.Сухачев Н.Л., Казанский Н.Н. Семантика и глубинные реконструкции индоевропейского уровня / Н.Л.Сухачов, Н.Н.Казанский // Язык и речевая деятельность. – СПб., 1998. – Т. 1. – С. 100–107.
758.Сущность, развитие и функции языка: Сб. научн. тр. – М. : Наука, 1987. – 219 с.
759.Тараненко О.О. Полісемантичний паралелізм і явище семантичної аналогії / О.О.Тараненко. – К.: Наукова думка, 1980. – 116 с.
760.Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических процессах / А.А.Тараненко. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.
761.Тараненко О.О. На теми сучасної української ономастики / О.О.Тараненко // Мовознавство, 2007, №1, С.6-22.
762.Тараненко О.О. На теми сучасного українського ономастикону: тенденції конотативних нашарувань / О.О.Тараненко // Мовознавство, 2010, №1, С.14-36.
763.Тарасов Б.Н. «Мыслящий тростник» (влияния Паскаля на христианское мышление Тютчева) / Б.Н.Тарасов // Вестник Российского гуманит. науч. фонда. – 2000. – № 3. – С. 127–137.
764.Тарасов Д.Я. Социально-философский анализ феномена имени в российской культуре: автореф. … канд. философ. наук. Спец. 09.00.11 – социальная философия. – Тверь. – 2007. – 17 с.
765.Текст: Узоры ковра: Науч. метод. семинар «TEXTUS»: Сб. ст. / Рос. гос. пед. ун-т им. А.И.Герцена, Ставропольский гос. ун-т. – СПб.; Ставрополь, 1999. – Вып. 4, ч. 2.: Актуальные проблемы исследования разных типов текста / [Редкол.: Штайн К.Э. (отв. ред.)]. – 177 с.
766.Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н.Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
767.Телия В.Н. Семантика связанных значений слов и их сочетаемость / В.Н.Телия // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 250–320.
768.Телия В.Н. Деконструкция стереотипов окультуренного мировидения во фразеологических знаках / В.Н.Телия // Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии. – М. : Ин-т славяновед. РАН, 1999. – С. 87–93.
769.Теория метафоры: Сб. научн. тр.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польс. яз. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
770.Тернер Дж. Структура социолингвистической теории / Дж.Тернер. – М. : Прогресс, 1985. – 471 с.
771.Тищенко, Костянтин. Метатеорія мовознавства / К.Тищенко. – К. : Основи, 2000. – 350 с.
772.Тищенко К. М. Лекції з генетичного мовознавства. Передісторія мовлення. Палеосигніфіка. Історична синтактика / К.Тищенко. – К. : ВЦ «Київський університет», 1999. – 52 с.
773.Ткаченко О.Б. Проблемы диахронической социолингвистики / О.Б.Ткаченко // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 64–84.
774.Ткаченко О. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу) / О.Б.Ткаченко. – К. : Грамота, 2006. – 240 с.

775.Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. // Пад агул. рэд. К.К.Антраховіча (К. Крапівы). – Мінск : БелСэ, 1977-1984. Т. 1-5.
776.Тодоров Н.И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса / Н.И.Тодоров // Ареальные исследования в языкознании и этнографии: Язык и этнос. – Л. : Наука, 1983. – С. 181–190.
777.Тодорова Л. Библията и нейното място в историята на европейската литература / Л.Тодорова. – В.Търново: Faber, 1999. – 188 с.
778.Толстая С.М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С.М.Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. - № 1 (3). – С. 112-127.
779.Толстой Н.И. Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н.И.Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.
780.Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифоэпического / В.Н.Топоров. – М. : Прогресс. Культура, 1994. – 621 с.
781.Топоров В.Н. Пространство и текст / В.Н.Топоров // Из работ Московского семиотического круга. – М. : Наука, 1997. – С. 227–284.
782.Топоров В.Н. Предыстория литературы у славян. Опыт реконструкции. (Введение к курсу истории славянских литератур) / В.Н.Топоров. – М. : Российс. гос. гуманит. ун-т, 1998. – 318 с.
783.Топорова Т.В. Семантическая структура древнегерманской модели мира / Т.В.Топорова. – М. : Радикс, 1994. – 190 с.
784.Топорова Т.В. О типах познания в древнегерманской мифопоэтической модели мира / Т.В.Топорова // Вопросы языкознания. – 2000. – № 2. – С. 35–47.
785.Торчинський М.М. Ономастичні студії в Україні (дисертаційні дослідження, захищені у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть): Бібліографічно-інформаційний довідник / М.М.Торчинський. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 123 с.
786.Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови: Монографія / М.М.Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 548 с.
787.Тропіна Н.П. Семантична деривація в сучасній російській мові: Автореф. дис.. …доктора філологічних наук. Спец.: 10.02.02 –російська мова / Н.П.Тропіна. – К., 2004. −36 с.
788.Трубачев О.Н. Этимологические исследования и лексическая семантика / Принципы и методы лингвистических исследований / О.Н.Трубачев. – М. : Наука, 1976. – С. 147-180.
789.Турчак О. Оказіоналізми як об’єкт лінгвістичного дослідження / О.Турчак // Українська мова. – 2004. - № 2. – С. 47-55.
790.Трубецкой Н.С. История. Культура. Язык / Н.С.Трубецкой. – М. : Прогресс, 1995. – 798 с.
791.Турган О.Д. Античність в українській літературі к.XIV – поч.XX ст. Шляхи рецепції: автореф. дис... доктора філол. наук / О.Д.Турган. – К. : КДУ ім. Т.Шевченка, 1996. – 41 с.
792.Тхорик В.И., Фанян И.Ю. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация / В.И.Тхорик, И.Ю.Фанян. – Краснодар : Куб. гос. ун-т, 2003. – 260 с.

793. Удовик С. Передмова від видавця / С.Удовик // Каюа Р. Людина та сакральне / Пер. з фр. – К. : Ваклер, 2003. – С.7-17.
794. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови: У 2 т. / Г.М.Удовиченко. – К. : Вища школа, 1984. – Т. 2. – 384 с.
795. Ужченко В.Д. Метафоризація як семантичний чинник фразеотворення / В.Д.Ужченко // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць / [За ред. проф. Л.А.Лисиченко]. – Вип. 12. / В.Д.Ужченко. – Х., 2004. – С.151-159.
796. Ужченко В. Нові лінгвістичні парадигми "концепт-фразеологізм-мовна картина світу" / В.Ужченко // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Зб. наук. праць, присвячених 100-річчю від дня народження проф. С.П.Самійленка. – Запоріжжя, 2006. – С. 146-152.
797. Ужченко В.Д. Слова-символи в народній фразеології / В.Д.Ужченко // Українське мовознавство. – К., 1987. – Вип. 14. – С. 14-21.
798. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови / В.Д.Ужченко, Д.В.Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 400 с.
799. Україна: філософський спадок століть: У 2 т. – К. : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. – Т. 1. – 804 с.; Т. 2. – 798 с.
800. Українська мова: З минулого в майбутнє // Зб. праць до 200-річчя виходу в світ «Енеїди» Івана Котляревського. – К. : НАН України, 1998. – 216 с.
801. Українська мова. Енциклопедія. – 2-е вид., випр. і доп. - К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2004. – 824 с.
802. Українська радянська енциклопедія: У 12 томах / [Гол. ред. М.П.Бажан. – Вид. 2-е]. – К. : Гол. ред. укр. рад. енциклопедії, 1977-1985. – Т. 3. – 1979 . – 552 с.
803. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: У 3 кн. – К. : Рось, 1994. – Кн. 1. – 703 с.
804. Українські народні пісні, наспівані Д.Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого. – К. : Музична Україна, 1990. – 456 с.
805. Українська поезія XVI століття / Редкол.: О.Є. Засенко та ін. Упоряд., вступ. ст. та приміт. В.В. Яременка. – К. : Рад. письм., 1987. –287 с.
806. Українська поезія середини XVII століття / Ел.ресурс: (http: //www: litopys.org.ua/ukrpoety/ anto50.htm).
807. Українська література XVIII століття / Ел.ресурс: // http: // litopys. org.ua.
808. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б.Л.Уорф // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс. – 1960. – Вып. 1. – С. 135–168.
809. Уорф Б.Л. Наука и языкознание / Б.Л.Уорф // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс. – 1960. – Вып. 1. – С. 169–182.
810. Уорф Б.Л. Лингвистика и логика / Б.Л.Уорф // Новое в лингвистике.– М. : Прогресс.– 1960. – Вып. 1. – С. 183–198.
811. УСЕ. Універсальний словник-енцикопедія / [Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М.Попович]. – К. : "Ірина", 1999. – 1551 с.
812. Успенский Б.А. К проблеме генезиса Тартуско-Московской семиотической школы / Б.А.Успенский // Труды по знаковым системам. – 1987. – Т. 20. – С. 18–29.

813.Уфимцева А.А. Семантический аспект языковых знаков / А.А.Уфимцева // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 31–46.
814.Уфимцева А.А. Семантика слова / А.А.Уфимцева // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 5–81.
815.Ушкалов, Леонід. Метафізика образу в літературі українського барокко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Харків : Око. – Т. 2. – (Нова серія) – С. 53–60.
816.Ушкалов Л. Есеї про українське бароко / Л.Ушкалов.− К. :Факт-Наш час, 2006. – 284 с.
817.Фаріон І. Когнітивно-креативний аспект антропонімійної лексики // В пространстве филологии / І.Фаріон. – Донецк : Юго-Восток, 2002. – С.188-198.
818.Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т.: Пер. с нем. и дополн. О.Н.Трубачева. – М. : Прогресс, 1987. – Т. IV. – 860 с.
819.Федоров В.Ф. Гуманитарная наука и христианство на пороге третьего тысячелетия / В.Ф.Федоров // Вестник Россійс. гуманит. науч. фонда. – 2000. – № 3. – С. 11–18.
820.Феномен української культури: Методологічні засади осмислення. – К. : Фенікс, 1996. – 477 с.
821.Философия культуры. Становление и развитие. – СПб. : Лань, 1998. – 445 с.
822.Философия языка: в границах и вне границ: Международная серия монографій. – Х.: Око, 1993–1994. – Т. 1. – 192 с.; Т. 2. – 176 с.
823.Философский энциклопедический словарь / [Ред.-состав. Е.Ф. Губский, Г.В.Кораблева, В.А. Лутченко]. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 576 с.
824.Філософські питання мовознавства. – К. : Наук. думка, 1972. – 196 с.
825.Флоренский П. Тайна имени / П.Флоренский. – М.:»Мартин», 2007. – 34с.
826.Флоренский П.А. Symbolarium: (словарь символов) / П.А.Флоренский // Труды по знаковым системам. – 1971. – Т. 5. – С. 521–527.
827.Флоренский П.А. Имена / П.А.Флоренский // Опыты: Литературно-философский сборник. – М.: Советский писатель, 1990. – 380 с.
828.Фонякова О.И. Имя собственное в художественном тексте / О.И.Фонякова. – Л., 1990. – 104 с.
829.Фразеологічний словник української мови: У 2 т. – К. : Наук. думка, 1993.
830.Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник/ Уклали О.І. Скопненко,Т.В. Цимбалюк. – К. :Довіра,2003. – 735 с.
831.Фрумкина Р.М. Лингвистическая гипотеза и эксперимент: О специфике гипотез в психолингвистике / Р.М.Фрумкина // Гипотеза в современной лингвистике. – М. : Наука, 1980. – С. 183–216.
832.Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук: Пер. с фр. / М.Фуко. – СПб. : А-са, 1994. – 405 с.
833.Фуко, Мішель. Проблеми методу: Інтерв'ю з Мішелем Фуко / М.Фуко // Після філософії: кінець чи трансформація? – К. : Четверта хвиля, 2000. – С. 94–109.
834.Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: Сборник: Пер. с нем. М.Хайдеггер. – М. : Высшая школа, 1991. – 192 с.

835.Хайдеггер М. Искусство и пространство / М.Хайдеггер // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М. : Политиздат, 1991. – С. 95–99.
836.Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. / М.Хайдеггер. – М. : Республика, 1993. – 447 с.
837.Халимоненко Г.І. Тюркізми у професійно-виробничій лексиці української мови / Г.І.Халимоненко. – К. : Вид-во Київ. ун-та, 1994. – Ч. 1. – 84 с.; Ч. 2. – 1995. – 75 с.
838.Хейзинга Й. Осень средневековья: Пер. с нидерл. / Й.Хейзинга. – М.: Наука, 1988 – 540 с.
839.Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М.А.Холодная. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, Москва : Изд-во «Барс», 1997. – 392 с.
840.Хомский Н. Язык и мышление / Н.Хомский. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1972. – 121 с.
841.Хомський, Ноам. Роздуми про мову: Пер. з англ. / Н.Хомский – Л. : Ініціатива, 2000. – 351 с.
842.Хорунжий С.С. К антропологической модели третьего тысячелетия \ С.С.Хорунжий // Вестник Россійс. гуманит. науч. фонда. – 2000. – № 3. – С. 18–36.
843.Циммерлинг А.В. Американская лингвистика сегодняшнего дня глазами отечественных языковедов / А.В.Циммерлинг // Вопросы языкознания. – 2000. – № 2. – С. 118–134.
844.Чабаненко В.Стилістика експресивних засобів української мови / В.Чабаненко. – Запоріжжя, 2002. – 351 с.
845.Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В.А.Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т.1-4.
846.Чейф У.Л. Значение и структура языка: Пер. с англ. / У.Л.Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 431 с.
847.Чередниченко О.І. Взаємодія мов, двомовність і мовленнєва культура // Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія / О.І.Чередничнко / [Відповід. ред. О.І. Чередниченко]. – К. : Довіра, 1995. – 270 с.
848.Чернейко Л.О. Гештальтная структура абстрактного имени / Л.О.Чернейко // Филологические науки. – 1995. - № 4.. – С. 73-83.
849.Чесноков П.В. Неогумбольдтианство / П.В.Чесноков // Философские основы зарубежных направлений в языкознании. – М. : Наука, 1977. – С. 7–62.
850.Чижевський Д. Філософія і національність / Д.Чижевський // Україна: філософський спадок століть. – К. : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. – Т. 1. – С. 606–617.
851.Шаповал О.С. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х рр.. XX ст.: Автореф. ... канд.. дис. / О.С.Шаповал. – К., 2003. – 20 с.
852.Шаумян С. О понятии языкового знака / С.Шаумян // Язык и культура. Факты и ценности. К 7-летию Юрия Сергеевича Степанова. – М.: Языки славянской культуры, - 2001. – С.150-163.
853.Швейцер А.Д. Методологические основы социолингвистики / А.Д.Швейцер // Методологические проблемы языкознания. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 154–170.

854.Шебештян Я.М. Сучасна українська літературно-художня зоонімія: функції, склад та структура: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Спец. 10.02.01 – українська мова / Я.М.Шебештян. – Чернівці, 2008. – 20 с.
855.Шевельов, Юрій. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус / Ю.Шевельов. – К. : Сучасність, 1987. – 295 с.
856.Шевельов, Юрій. Традиція і новаторство в лексиці і стилістиці І.П.Котляревського / Ю.Шевельов. – Чернівці: Рута, 1998. – 80 с.
857.Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства / В.М.Шевченко. – К. : Наук. думка, 2004. – 560 с.
858.Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: Монографія / Л.І.Шевченко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2001. – 478 с.
859.Шевченко Л.І. Інтелектуалізація української літературної мови: лінгвістична і теоретико-епістеміологічна аспектологія: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук. Спеціальності: 10.02.01 – українська мова; 10.02.15 – загальне мовознавство / Л.І.Шевченко. - К. : КНУ ім. Т.Шевченка. – 2002. – 516 с.
860.Шевчук В.О. Мови, вживані при творенні української літератури, у їхньому зв'язку з культурно-стилістичними епохами / В.О.Шевчук // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – К.: НБУВ, 2000. – Вип. 3. – С. 253–258.
861.Широков В.А. Гуманітарна традиція і технологічний статус мови / В.А.Широков // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 120–132.
862.Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д.Н.Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 279 с.
863.Шмитт Ж.-К. Понятие сакрального и его применение в истории средневекового христианства / Ж.-К.Шмитт // Мировое древо. – 1996. – № 4. – С. 75–83.
864.Шоста респ.ономастична конференція. Тези доп. та пов. – Одеса, 1990. – Ч.1. Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. – 116 с.
865.Шпенглер, Освальд. Закат Европы / О.Шпенглер. – М. : Мысль, 1993. – 667 с.
866.Шпет Г.Г. Введение в этническую психологию / Г.Г.Шпет. – СПб. : Издат. дом «П.Э.Т.» при участии изд-ва «Алетейя», 1996. – 155 с.
867.Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики / І.Б.Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.
868.Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В.Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
869.Элиот Т.О. Традиция и индивидуальный талант / Т.О.Элиот // Зарубежная эстетика и теория литературы X1X–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1987. – С.170–176.
870.Энциклопедическій словарь / Изд. Ф.А.Ефронъ. – Т.ЪXX. – С.-Пб. : Типо-Литографія И.А.Ефрона, 1893. – 466 с. Спб., 1890-1905.
871.Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. чл.-кор. АН СССР Трубачева О.Н.– Вып. 5. – М. : Наука, 1978. – 232 с.

872.Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінск : Навука и техніка, 1985. – Т. 3. – 408 с.
873.Этнопсихолингвистика. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
874.Юнг К.Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К.Г.Юнг // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 133–150.
875.Юнг К.Г. Психология и поэтическое творчество / К.Г.Юнг // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М. : Политиздат, 1991. – С. 103–119.
876.Юнг К. Г. Архетип и символ: Пер. с нем. / К.Г.Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.
877.Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г.Юнг. – М. : Канон, 1994. – 317 с.
878.Юнг К.Г. Психология переноса: Пер. с англ., лат., греч. / К.Г.Юнг. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер. 1997. – 304 с.
879.Яворская Г.М. Принципы социолингвистического подхода к изучению языка / Г.М.Яворская // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К. : Наук. думка, 1992. – С.16–64.
880.Яворская Г.М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии / Г.М.Яворская. – К. : Наук. думка, 1992. – 112 с.
881.Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) / Г.М.Яворська // Мовознавство. – 1999. № 2-3. – С. 43-50.
882.Яворська Г.М. До проблеми «наївної лінгвістики» / Г.М.Яворська // Лінгвістичні студії. – Вип. III. – Черкаси : БРАМА-ІСУЕП, 1999. – С. 13-20.
883.Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Г.М.Яворська. – К., Нац. акад. України. Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні, 2000. – 288 с.
884.Яворская Г.М. О концепте ’ДОМ’ в украинском языке / Г.М.Яворская // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сб статей в честь Н.Д. Арутюновой [Отв. ред. Ю.Д.Апресян]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 716-728.
885.Яворська Г.М., Богомолов О.В. Непевний об’єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі: Монографія. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 130 с.
886.Языковая номинация: Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – 359 с.
887.Языковая номинация: Виды наименований. – М. : Наука, 1977. – 357 с.
888.Языкознание: Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд.]. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
889.Язык о языке: Сб. ст. / [Под общ. ред И.Рук, Н.Д.Арутюновой]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 624 с.
890.Якобсон Р. Значение лингвистических универсалий для языкознания / Р.Якобсон // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Учпедгиз, 1965. – Ч. 2. – С. 435–444.
891.Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р.Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Наука, 1975. – С. 193–255.
892.Якобсон Р. Избранные работы: Пер. с англ. / Р.Якобсон. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с.
893.Янів В.Нариси до історії української етнопсихології / Упор. М. Шафовал. – К. :Знання,2006. – 341 с.

894.Яковлева Е.С. О понятии «культурная память» в применении к семантике слова / Е.С.Яковлева // Вопросы языкознания. – 1998. – № 3. – С. 43–73.
895.Adam J.M., Goldenstein J.P. Lingulstique et discourse litteraire: Theorie et pratique des textes. – Paris: Larousse. 1976. – 351 p.
896.Andersen H. Abductive a deductive change // Language. – 1973. – Vol. 49, N 4. – P. 765–793.
897.Andersen H. Markedness in vowel systems // Proceedings of the Eleventh International congress of linguists. – Bologna: Mulino, 1974. – P. 1136–1141.
898.Anderson B.F. Cognitive psychology: The study of knowing, learning and thinking. – N. Y.: Acad. press, 1975. – XIII. – 402 p.
899.Anttila R. An introduction to historical and comparative linguistics. – N. Y.: Macniillan, 1972. – 438 p.
900.Anttila R. Formalization as degeneration in historical linguistics // Historical linguistics. – Amsterdam: North Holland, 1974. – Vol. 1. – P. 1–32.
901.Anttila R. Towards a semiotic analysis of expressive vocabulary // Semiosis. – 1977. – Vol. 5, N 1. – P. 27–40.
902.Anttila R. Dynamics In morphology // Acta linguistica Academiae scientiarum hungaricae. – 1985. – Vol. 35, Fasc. 1/2. – P. 3–30.
903.Baer E. Freud and the trope of enigma // Borbel T. (ed.) Semiotics unfolding. – Berlin etc.: Moaton, 1984. – P. 11–20.
904.Baker G.P., Hacker P.M.S. Language, Sense and Nonsense: A critical Investigation into modern theories of language. – Oxford: Blackwell, 1984, – XIII. – 397 p.
905.Baron N.S. Lingustics and semiotics: Two disciplines in search of a subject // Semiotica. – 1979. – Vol. 26, N 3/4. – P. 289–310.
906.Bartmiński J. Założłenia teoretyczne słownika // Słownik ludowich stereotypów językowych. Zeszyt próbny. – Wrocław: Wydavnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1980. − Band 6. – S. 13-14.
907.Bever T. The influence of speech performance on linguistic structure // Advances in psycholinguistics / G.B.Flores d'Areais a. W. Levelt (ed.) – Amsterdam; London, 1970. – P. 25–30.
908.Bhattacharya N. Signs and experience // Semiotica. – 1979. – Vol. 26, N 3/4. – P. 311–354.
909.Bhattacharya N. Semiotics as a process: Mead's theory // T.Borbú (ed.) Semiotics unfolding. – Berlin etc.: Mouton, 1984. – P. 1067–1072.
910.Black M. Metaphor // Black M. Models and Metaphor. – Ithac; London, 1962. – P. 25–47.
911.Blanár V. Teória vlastného mena. Bratislava. Рец.: Суперанская А.В. Вопросы языкознания. 1999, №3.
912.Borgmann D.A. Sets of mutually antonymic words // Word ways. – 1988. – Vol. 21. – N 1. – P. 20–22.
913.Bruner I.S. From communication to language // Cognition. – 1974/1975. – Vol. 33. – P. 225–287.
914.Budziak, Anna. Funkcjowanie leksyki religinej I biblijnej w poezji Bogdana Ihora Antonycza // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – Kraków: Wydawnictwo «Szwajpolt Fiol», 2000. – T. XI-X. – S. 43–48.

915.Buhler K. The Key Principle: The sing-character of language // Semiotics. An Introductory anthology / R. E. Innis (ed.). – Bloomington: Indiana Univ. Press, 1985. – P.70-86.
916.Burks A., Weiss P. Peirce's sixty-six signs // J. philosophy. – 1945. – Vol.42. – № 14. – P.383-388.
917.Bybee J.I. Morphology: A study of the relation between meaning and form. – Amsterdam etc.: Benjamins, 1985. – 246 p.
918.Carneiro R.L. The four faces of evolution: Unilinear, universal, multilinear, and differential // Handbook of Social and Cultural Antropology / J.J.Honigmann (Ed.). Chicago: Rand McNally, 1973.– P.117-135.
919.Carrol B. Language and Thought. – New York: Englewood Cliffs, 1964. – 365 p.
920.Chafe W.L. Repeated verbalization as evidence for the organization of knowledge // Preprints of the plenary session papers: XIV International Congress of linguists. – Berlin, 1987. – P.109-114.
921.Chevalier Jean, Gheerbrant Alain. Dictionnaire des symbols. – Paris: Robert Laffont / Jupiter. – 1982. – 1060 s.
922.Chomsky N. Some methodological remarks on generative grammar // Word. – 1961. – N 17. – P.219-239.
923.Chomsky N. Cartesian Linguistics: A chapter In the history of rationalist thought. – New York; London: Harper. 1966. – XI, 119 p.
924.Chomsky N. Discussing Language // Discussing Language. Parret H. (ed.) – Hague; Paris: Mouton, 1974. – P. 27–54.
925.Chomsky N. (E. H.) // A tribute to Roman Jakobson, 1896 – 1982. – Berlin etc.: Mouton, 1983. – P. 81–83.
926.Clarke D.S.Jr. Principles of semiotic. – London; New York; Routledge and Kegan Paul, 1987. – 164 p.
927.Clark H.II., Clark E.V. Psychology and Language: an Introduction to psycholinguistics. – New York etc.: Jovanovich, 1977. – 608 p.
928.Cobarrubias J. Language Planning: The state of art // Progress in language planning: International perspektives, 1983. – Berlin etc.: Mouton, 1983. – P.3–26.
929.Coseriu E. Synchronie, Diachronie und Typologie // Sprachwandel: Reader zur diachronischen Sprachwissenschaft. – Berlin etc.: Shringer, 1975. – S.134-149.
930.Coseriu E. Sistema, norma e parola // Festschrift V. Pisani. – Brescia: Paldela, 1969. – P.235-253.
931.Crystal D. Linguistics. – Pinguin Books, Harmondsworth, Middlesex, 1971. – 268 p.
932.Crystal D. A First dictionary of linguistics and phonetics. – London: A. Deutsch, 1980. – 390 p.
933.Csányi V. The «human behavior complex" and the compulsion of communication: Key factors of human evolution // Semiotica. – Berlin; N.Y., 2000. – Vol. 128, № 3/4. – P. 243–258.
934.Dascal M. A semiotically relevant history of semiotics // T. Borbe (ed.). Semiotics unfolding. – Berlin etc.: Mouton, 1984. – P.61- 65.
935.Deese J. The structure of associations in language and thought. – Baltimore: Hopkins, 1965. – 216 p.
936.Deetz S. Metaphor analysis // Methods for intercultural communication research. – Beverly Hills, 1984. – P. 117–132.

937.Diebold A.R. A survey of psycholinguistic research. – 1954–1964. // Psycholinguistics. – Bloomington: Indiana Univ. Press., 1965. – P. 205–291.
938.Douglas M. The future of semiotics // Semiotica. – 1982. – Vol.38. – № 3/4. – P. 187–203.
939.Dubois D. Theories linguistiques. modeles informatiques, experimentation psycholinguistique. – Paris, 1975. – 23 p.
940.Duby G. Hommes et structures du Moyen Age. – Paris: Mouton, 1973. – 424 p.
941.Duszak A. Natural categorization and functional sentence perspective // Papers and studies in contrastive linguistics. – 1988. – Vol. 24. – P. 93–110.
942.Eastman C.M. Language planning: An introduction. – San Franslsco: Cambler and Sharp, 1983. – 276 p.
943.Eco U. A Theory of Semiotics. – Bloomington: Indiana UP, 1979. – 413 p.
944.Eco U. Semantics, pragmatics and text semiotics // J.Verschueren and M. Berluceelli-Papl (eds.) The pragmatic perspective. – Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 1987. – P.695-713.
945.Edelman M. Politics as Symvolic Action: Mass Arousal and Quiescence. New York: Academic Press, 1971.
946.Engelkamp J. Psycholinguistik. – München: Fink, 1974. – 234 s.
947.Eschbach A., Eschbach-Szabo V. (eds.) Bibliography of Semiotics (1975 – 1985). – Amsterdam: Benjamins, 1986. – 948 p.
948.Fillmore Ch.J. May we come in? // Semiotica. – 1973. – Vol. 9. – N 2. – P. 97–116.
949.Fillmore Ch.J., AtkinsB.T.S/ Describing polysemy: the case of “crawl” // Y.Ravin, C.Leacock (eds.), Polysemy.− Oxford, 2000. – Pp. 91-110.
950.Fischer K.R. Der Wiener Kreiss // T. Burbé (ed.) Semiotics unfolding. – Berlin etc.; Mouton, 1984. – P. 99–114.
951.Frascani M. Architecture es text // T. Burbé (ed.) Semiotics unfolding. – Berlin etc.; Mouton, 1984. – P. 1311–1318.
952.Frei H. Le signe de Saussure et le signe de Buyssens // Lingua. – 1963. – Vol.12. – P. 423–428.
953.Frischberg N. Arbitrariness and iconicity // Language. – 1975. – Vol.51. N 4. – P. 696–719.
954.Gajda, Stanisław. Stylistics today // Stylistyka I. Stylistyka dziś. – Warsaw. Cracow. Opole: Polish academy of sciences. Pedagogical university, 1992. – S. 5–14.
955.Carcia E.C. Shifting variation // Lingua. – 1985. – Vol. 67. – N 2/3. – P. 189–224.
956.Garvin P. Linguistics and semiotics // Semiotica. – 1977. – Vol. 20. – P. 101–110.
957.Guespin L. L'analyse du discours: problemes et perspectives. – Paris, 1975. – 27 p.
958.Haberland H., Mey I. L. Editorial: Linguistics and Pragmatics // J. of Pragmatics. – 1977. – N 1. – P. 1–12.
959.Hampton J. Dubois D. Psychological Models of Concepts // Categories and Concepts. - Devon, 1993.
960.Hładyk, Stefan. Droga Bohdana Ihora Antonycza od dialektu łemkowskiego do literackiego języka ukraińskiego // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – Kraków: Wydawnictwo «Szwajpolt Fiol», 2000. – T. XI-X. – S. 53–56.

961.Hock H.H. Principles of historical linguistics. – Berlin etc.: Mouton de Gruyter, 1986. – 722 p.
962.Holenstein E. Jakobson's contribution to phenomenology // Roman Jakobson: Echoes of his scholarship. – Lisse: Peter de Ridder, 1977. – P. 145–162.
963.Hookway Ch. Reference, causation, and reality // Semiotica. – 1988. – Vol. 69, N 3/4. – P. 331–348.
964.Hörmann H. Psychologie der Sprache. – Berlin etc.: Springer, 1970. – 395 s.
965.Hroch M. Language and Natinal Identity // Natinalism and Empire. The Habsburg Monarchy and Soviet Union . – N.-Y., 1992. – 63–79.
966.Husserl E. Philosophie als strenge Wissenschaft // Logos. Bol.I, 1910-1911. – 375 p.
967.Hutton Chr. The arbitrary nature of the sign // Semiotica. – 1989. – Vol. 74. – N 1/2. – P. 63–78.
968.Innis R.E.(ed.) Semiotics: An Introductory Anthology. – Bloomington: Indiana Univ. Press, 1985. – XVI – 331 p.
969.Johnson-Laird P.N. Conditionals and mental models // On conditionals. – Cambridge, 1986. – P. 82–91.
970.Jakobson R. Co je poesie / Volne směry. – 1934. – 30. – S. 229–239.
971.Jakobson R. A few remarks on Peirce, pathfinder in the science of language // Modern lang. notes. – 1977. – Vol. 92, N 6. – P. 1026–1032.
972.Jakobson R., Waugh L.R. The sound shape of language // Jakobson R. Selected writings. – Berlin etc.: Mouton de Gruyter, 1988. – Vol. 8. – P. 1–320.
973.Joseph J.E. (рец.) Viel M. La notion de «marque» chez Trubetzkoy et Jakobson: Un épisode de l'histoire de la pensée structurale // Language. – 1987. – Vol. 63, N 3. – P. 665–671.
974.Konrad A.N. Old Russia and Byzantium. – Wien – Stuttgart: Braumüller, 1972. – 390 p.
975.Kopaliński W. Słownik symboli. Warszawa. 1997.
976.Krakowskie zeszyty ukrainoznawcze / Pod red. W.Witkowskiego i W.Mokrego. – Kraków: Szwajpolt Fiol, 1995. – T. II–IV. – 541 s.
977.Krakowskie zeszyty ukrainoznawcze / Pod red. W.Mokrego. – Kraków: Szwajpolt Fiol, 2000. – T. IX–X. – 226 s.
978.Kurylowics J. Metaphor and metonymy in linguistics // Zagadnienia rodzajow literackich. – 1967. – T. 9, Z. 2. – S. 20–27.
979.Labov W. The Internal evolution of linguistic rules // Stockwell R. P., Macaulay R. (eds.) Linguistic change and generative theory. – Bloomington, 1972. – P. 101–171.
980.Labov W. Empirical Foundations of Linguistic Theory // The Scope of American linguistics: The First golden anniversary symposium of the linguistics Society of America. – Lisse, 1975. – P. 77–126.
981.Lacan, Jacques. Ecrits. – Paris, 1968. – 365 p.
982.Lacan J. Les séminairies de Jacques Lacan. Livre II. Le Moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse. – P., 1978. – 412 p.
983.Lacan J. Les séminairies de Jacques Lacan. – P., 1973-1986. – 452 p.
984.Lakoff G. Global rules // Language. – 1970. – Vol. 43, №3.

985.Landsberg M. Semantic aspects of syntactic iconocity // Aspects of language: Studies in honor of Mario Alinei. – Amsterdam: Rodopl, 1987. – Vol. 2: Theoretical and applical semantics. – P. 233–247.
986.Languages. 1985. – № 78 (Le retour de la morphologie). – 122 p.
987.Le Goff J. La civilization de l'Occident médiéval. – Paris: Arthaud, 1967. – 697 p.
988.Le Goff J. Pour un autre Moyen Age: Temps, travail et culture en Occident. – Paris: Gallimard, 1977. – 242 p.
989.Le Goff J. La naissance du Purgatoire. – Paris: Gallimard, 1981. – 510 p.
990.Levinson D. And Malone M.J. Toward Explaining Human Culture // New Haven: HRAF Press, 1980. – P. 37–59.
991.Lévi-Strauss K. Structural analysis in linguistics and in anthropology // R.E.Innis (ed.) Semiotics: An introductory anthology Bloomlngton: Indiana Univ. Press, 1985 – P. 110–127.
992.Lumsden C.J. and Wilson E.O. Promethean Fire. – Cambridge (Mass): Harvard University Press, 1983. – 365 p.
993.Lyons J. Semantics. – Cambridge etc.: Cambridge Univ. Press, 1978. – Vol. I–2. – 897 p.
994.Martinet A. The dynamics of plurilingual Situations // The Fergusonian impact: In honor of Charles A.Ferguson. – Berlin etc., 1986. – Vol. 2. – P. 245–251.
995.McCawley R. The not so happy story of the marriage of linguistics and psychology or why linguistics has discouraged psychology recent advances. // Synthness. – 1987. – Vol. 72, N 3. – P. 341–353.
996.Mehler J., Noizet G. Vers une modelle psycholinguistique du locuteur // Texles pour une phycholinguistique. – Paris: La Haye, 1975. – P. 15–28.
997.Mnich Roman. Kategoria symboly i symbolska biblijna w poezji XX wieka. − Lublin, 2002. – 258 c.
998.Norberg-Shulz Chr. Genis loci. Paessagio, ambiente, archettura. Milano 1979.
999.Norberg-Shulz Chr. Existence.Space. Architecture.London. 1971, 272 p.
1000. Polanyi, Michael. Personal knowledge. – Chicago: The University of Chicago Press., 1962. – 425 p.
1001. Popper K.R. Objective Knowledge. An Evolutinary Approach. – Oxford, 1979. – 512 p.
1002. Posner R.. La syntactique: Sa relation á semantique, á morphologic et la syntaxe et á la syntagmatique et la paradigmatique // H. Parrel et H. C. Ruprecht (edc.) Exigences et perspectives de la semiologie: Recueil d'hommages pour Algirdas J. Greimas. – In 2 vol. – Amsterdam: Benjamins, 1985. – P. 73–96.
1003. Preziozi D. Relations between environmental and linguistic structure // The semiotics of culture and language. – London: Doover N. H. Frances, 1984. – Vol. 2. Language and other semiotic structure of culture. – P. 47–67.
1004. Prucha J. Soviet psycholinguistics // Janua Linguarum. Ser. Minor. – Hague, Paris: Mouton. – 1972.– Vol. 143. – P. 2–18.
1005. Quellet P. The «AI» turn in semiotics and language sciences // Semiotica. – 1989. – Vol. 77, N 1/3. – P. I–3.
1006. Quine W.V. Word and object. – Cambridge (Mass.): M. I. T., 1960. – 294 p.
1007. Rey A. Sur l'histoire de la semiotique // T. Borbé (ed.) Semiotics unfolding. – Berlin etc.: Mouton, 1984. – P. 321–325.

1008. Ricoeur P. Hermeneutics and the human sciences. – London, 1981. – 317 p.
1009. Ricoeur P. Du Texte à l'action. – Paris, 1987. – 265 p.
1010. Romaine S. Historical linguistics and language change: Progress or decay? (Riview article) // Language in society. – 1983. – Vol. 12, N 2. – P. 223–237.
1011. Rosch E. Principles of categorization // Cognition and categorization. – Hillsdale: Lawrence Eribaum Associates. – 1978. – P. 27–48.
1012. Seuren P.A. Anaphora resolution // Reasoning and discourse processes. – London, 1986. – P. 62–78.
1013. Scalvini M. L. Code / system: Some hypothesis for archi-tecture // T. Borbé (ed.) Semiotics unfolding Berlin etc.: Mouton. 1984. – P. 1361–1367.
1014. Schauber E., Spolsky E. The bounds of interpretation: Linguistic theory and literary text. – Stanford (California), 1986. – 537 p.
1015. Shweder R.A. Cultural Psychology: What is it? // Cultural Psychology: Essays on Comparative Human Development / J.W.Stigler, R.A. Shweder and G.Herdt (Eds.). N.Y.: Cambridge University Press, 1990. – P. 117–135.
1016. Searle J. Speech acts: An essay in the philosophy of language. – London: Cambrige Univ. Press 1969. – 203 p.
1017. Sebeok Th. A. Iconicity // Modern language notes. – 1976. – Vol. 91, N 6. – P. 1427–1456.
1018. Shapiro M. The sense of grammar: Language as semiotic. – Bloomington: Indiana Univ. Press, 1983. – 236 p.
1019. Slobin D. The repeated part between transparency and opacity in language // Signed and spoken language: Biological constraimts on linguistic forms. – Deerfield Beach: Chimie, 1980. – P. 229–248.
1020. Song S.C. Explorations in Korean syntax and semantics. – Berkeley (California), 1988. – 215 p.
1021. Straight H.S. A redefinition of the relationship between psycholinguistics and linguistics / Intern. J. psychology. – 1979. – N 4/6. – P. 40–58.
1022. Stępniak Klemens. Słownik tajemniczych gwar przestępczych. – London: Puls, 1993. – 735 s.
1023. Todorov Tz. Symbolisme et interpretation. – Paris: Senil, 1978. – 170 p.
1024. Todorov Tz. Significance and meaning // Semiotica. Supplement. – 1981. – P. 113–118.
1025. Turner V. Symbolic studies // Annual review of anthropology. – 1975. – Vol. 4. – P. 145–161.
1026. Tylor E.B. Primitive Culture. Edited rpt. 1874. Ppt. 1929. London: J.Murray, 1958. – Vol. 1. – 168 p.
1027. Valesio P. Icons and patterns in the structure of language // Actes de XI Congres International des linguistes. – Bucharect: Ed. l'Academie de Romanie, 1969. – Vol. 1. – P. 383–387.
1028. Viel M. La notion de «marque» chez Trubetzkoy et Jakobson: Un episode de l'histoire de la pensee structurale. – Paris: Didier Erudition, 1984. – 783 p.
1029. Vinaver E. À la recherché d'une poétique médiévale. – Paris: Nizet, 1970. – 217 p.

1030. Voigt V. On the history of semiotics / T. Borbé (ed.) Semiotics unfolding. – Berlin, etc.: Mouton, 1984.– P. 405–407.
1031. Vossen C. Latein Muttersprache Europas. – 2 Aufl. – Dusseldorf: Benrath, 1979. – 180 s.
1032. Watson O. M. Proxemic behavior: A cross-curtural study. – The Hague, Paris: Mouton, 1970. – 242 p.
1033. Watt W. C. Signs of the times // Semiotica. – 1984. – Vol. 50, N 1/2. – P. 97–155.
1034. Waugh L. R. The relevance of research into the sound shape for semiotic studies // T.Borbé (ed.) Semiotics unfolding. – Berlin, etc.: Mouton, 1984. – P. 1255–1261.
1035. Weimer W. B. Overview of a cognitive conspirancy // Cognition and symbolic processes. – Hillsdale (N. Y): Erlhaum, 1974. – P. 415–442.
1036. Wescott R. W. Linguistic iconism // Language. – 1971. – Vol. 47, N 2. – P. 416–428.
1037. White L. The concept of culture // American Antropologist, 1959. – Vol. 61. – P. 14–29.
1038. Wierzbicka A. The Case for Surfase Case. – Ann Arbor, 1980. – 182 p.
1039. Wierzbicka A. A semantic metalanguage for a crosscultural comparison of speech acts and speech genres // Language in Society. – 1985. – Vol. 14, N 4. – P. 491–513.
1040. Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words. – New York: Oxford: Oxford Univ. Press, 1997. – 317 p.
1041. Wierzbicka A.Lexicolography and Conceptual Analisis. – Ann Arbor: Karona Publishers, Inc., 1985. – 368 p.
1042. Wittgenstein L. Philosophical investigations. – Oxford; N.Y, 1953. – 326 p.
1043. Whiteside A. Verbal icons and self-reference // Semiotica. – 1988. – Vol. 69, N 3/4. – P. 315–329.
1044. Wolf H. Sprachwandel in soziolinguistischer Sicht. – Germanistische Linguistik / Berichte aus dem Forschungsinstitut für deutsche Sprache, Marbung / Lahr. – H.6 (Varia 1). – Hildesheim, N.Y.: Olms, 1970. – S. 696–716.
1045. Wüster E. Esperantologiaj studoj. – Antverpeno; La Laguna, 1978. – 378 s.

ДЖЕРЕЛА

Андрухович Ю.І.Таємниця. Замість роману / Ю.І. Андрухович. – Х. : Фоліо, 2007. – 478 с.
Андрухович Ю.Дванадцять обручів. Роман / Ю. Андрухович. – К. : Критика, 2007. – 275 с.
Антипович, Тарас. Тіло і доля / Т. Антипович. – К. : Факт, 2008. – 160 с.
Багряна, Анна Інші лінії: поезії / А. Багряна. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2009. – 200 с.
“Бу-Ба-Бу” (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак): Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика / [Авторський проект, упоряд., бібліограф. відомості та прим. Василя Ґабора]. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2008. – 392 с.
Вісімдесятники. Антологія нової української поезії / [Упорядкування Ігоря Римарука. – Вид-во Канадського ін-ту українських студій]. – Едмонт, 1990.
Волков, Олексій. Лікарня на відлюдді: Роман / О. Волков. – К. : ТОВ “Гамазин”, 2007. – 528 с.

Дереш, Любко, Поклоніння ящірці / Л. Дереш. – Харків : Книжковий клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2006. – 176 с.
Дереш, Любко, Культ / Л. Дереш. – Львів : Кальварія, 2002. – 183 с.
Дмитренко О. Земля небесна. Оповідання, повісті, роман-есе, есе / О. Дмитренко. – СПб.; М. : Изд-во АСВ, 2002. – 537 с.
Дністровий А. Місто уповільненої дії / А. Дністровий. – К. : Факт, –2003.
Драч І.Ф. Лист до калини: Поезії / І.Ф. Драч. – К.: Веселка, 1994. – 286 с.
Джинсове покоління. Пострадянська література Закарпаття, Альманах прози і поезії [Укладач М.Рошко]. – Мукачево, Карпатська вежа, 2007. – 346 с.
Гончар О. Т. Листи [Упоряд. В. Д. Гончар, Я. Г. Оксюта; Передм. В. О. Яворівського; Вст. слово Я. Г. Оксюти; Післям. Р. М. Лубківського] – К. : Укр. письменник, 2008. – 431 с.
Єшкілєв В. ПРОза. Масонський проект / В. Єшкілєв // Київська Русь, Кн. 8 “Протяг”. – 2006.
Жадан С. Anarchy in the UKR / С. Жадан. –Харків : Фоліо, 2006. – 223 с.
Жадан С. В. Депеш Мод / С.Жадан. – Х. : Фоліо, 2006. – 229 с.
Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
Забужко Оксана. Польові дослідження з українського сексу. Роман / О. Забужко. – К. : Згода, 1996. – 203 с.
Забужко Оксана. Репортаж із 2000-го року. Збірка статей / О. Забужко. – К. : Факт, 2001.- 256 с.
Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай: Роман: Ч.2 / П.А. Загребельний. – Х. : Фоліо, 2001. – 401 с.
Іванина, Василь. Любов і смерть узурпатора. Роман. (Три доби з життя “героя” нашого часу) / В. Іванина. – К. : Дніпро, 2006. – 224 с.
Іваничук Р. Вода з каменю; Саксаул у пісках: Романи / Р. Іваничук. – Х. : Фоліо, 2007. – 414 с.
Ірванець О. П’ять п’єс. Проза / О. Ірванець. – К. : Смолоскип, 2002. – 120 с.
Карпа Ірена. Знес паленого (чтиво ідіотів) / І. Карпа. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002 – 350 с.
Карпа И.И. 50 минут травы; Фрейд бы плакал [Пер. с укр. И.О. Сида] / И.И. Карпа. – Х. : Фолио, 2008. – 384 с.
Кленович Севастьян. Роксоланія (Поема) / С. Кленович // Українська поезія XVI століття). – К. : Рад. письм., 1987. – С.114- 169.
Кимличенко, Ірина. Сьогодні сонячно / І. Кимличенко. – К. : Зелений Пес, 2007. – 224 с.
Коваль А.П., Коптилов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові / А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
Коломієць В. Видива на дорозі. Вибрані твори [Передмова: Л.М. Новиченко, І.Ф. Драча, М.М. Ільницького] / В. Коломієць. – К. : Дніпро, 2007. – 608 с.
Компанієць, Ольга. Назустріч: Роман / О. Компанієць. – Львів : Кальварія, 2002. – 208 с.
Кононенко, Євгенія. Зрада / Є. Кононенко. – Львів : Кальварія, 2002. – 242 с.
Кононенко, Євгенія. Імітація / Є.Кононенко. – Львів : Кальварія, 2001. – 325 с.

Кононенко Є. Три світи: Вибрані новели / Є.Кононенко. – Львів: ЛА “Піраміда”, на замовлення приватного підприємця Говди І.В., 2006. – 126 с.
Кононович, Леонід. Феміністка. Роман / Л.Кононович. – Львів : Кальварія, 2002. – 321 с.
Костенко Л. В. Берестечко / Л.В. Костенко. – К. : Либідь, 2010. –231 с.
Костенко Л. В. Вибране / Л.В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
Костенко Л. В. Вітрила. Лірика / Л.В. Костенко. – К. : Радянський письменик, 1958. – 95 с.
Костенко Л.В. Мандрівки серця. Поезії / Л.В.Костенко. – К. : Радянський письменник, 1961. – 111 с.
Костенко Л.В. Маруся Чурай. Історичний роман у віршах / Л.В. Костенко. – К. : Веселка, 1990. – 159 с.
Костенко Л.В. Над берегами вічної ріки. Поезії / Л.В. Костенко. – К. : Радянський письменник, 1977. – 163 с.
Костенко Л.В. Неповторність. Вірші. Поеми / Л.В. Костенко. – К. : Молодь, 1980. – 222 с.
Костенко Л.В. Поезії / Л.В. Костенко. – Балтимор; Париж; Торонто: Смолоскип ім. В. Симоненка, 1969. – 357 с.
Костенко Л.В. Проміння землі / Л.В. Костенко. – К. : Молодь, 1957. – 50 с.
Костенко Л.В. Сад нетанучих скульптур. Вірші. Поема-балада. Драми, поеми / Л.В. Костенко. – К. : Радянський письменик, 1987. – 202 с.
Костенко Л.В. Річка Геракліта / Ліна Костенко [упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович]. − К. : Либідь, 2011.− 336 с.
Кухта, Василь. Гуцульський Париж: Поезії / В. Кухта. – Ужгород: КП “Ужгородська міська друкарня”, 2007. – 232 с.
“Любов до грецьких муз...”: [Зб. Українських перекладів давньогрецьких творів]. – Х. : Майдан, 2006. – 304 с.
Маленький І. Апологія міфу: Слово про Діву Лебеду [Передм. В. Івашка] / І. Маленький. – К. : МАУП, 2006. – 384с.
Матіос, Марія. Жіночий аркан у саду нетерпіння / М. Матіос. – Львів : ЛА “ПІРАМІДА”, 2007. – 308 с.
Матіос Марія. Щоденник страченої / М. Матіос. – Львів : ЛА “ПІРАМІДА”, 2005. – 192 с.
Молоде вино. Антологія поезії [Упорядники: Максим Розумний, Сергій Руденко]. – К. : Смолоскип, 1994. – 432 с.
Молчанов, Геннадій. Готель “Ковток незалежності”: Роман / Г. Молчанов. – К. : Зелений Пес, ТОВ “Гамазин”, 2008. – 256 с.
Мушкетик Ю.М. Гетьманський скарб: Роман / Ю.М.Михайлик. – Харків: Фоліо, 2007. – 215 с.
Незнайома: Антологія української „жіночої” прози та есерки другої пол. XX – поч.. XXI ст. [Авторський проект, упоряд., вступне слово, бібліогр. відомості та приміт. Василя Ґабора]. – Львів : ЛА „Піраміда”, на замовлення приватного підприємця Говди І.В., 2005. – 600 с.
Некрашевич Іван. Замисл на попа / Іван Некрашевич Українська література XVIII століття // http: // litopys. org.ua.

Пашковський, Євген. Вовча зоря / Є. Пашковський. – К. : Молодь, 1991. – 206 с.
Пашковський, Євген. Безодня / Є. Пашковський // Вечеря на дванадцять персон. – К. : Генеза, 1997. – с.170-341.
Пекалід Симон. Про Острозьку війну під П'яткою проти низових / С. Пекалід // Українська поезія XVI століття). – К. : Рад. письм., 1987. – С.196-242.
Перлини духовності: Твори української світської літератури від часів Київської Русі до XVII ст.: Навч. посіб. / Упоряд., передм. і комент. Різуна В.В. Кн. 1.– К. : Грамота, 2003. – 560 с.
Перлини духовності: Твори української світської літератури від часів Київської Русі до XVIII ст.: Навч. посіб. : В 2 кн. / Упоряд. Різуна В.В.; Пер., передм. і комент. Шевчука В.О. Кн. 2.– К. : Грамота, 2003. – 480 с.
Пилипчук Д. Мої рубаї / Д. Пилипчук. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2007. – 208 с.
Покальчук, Юрій. Те, що на споді. Оповідання та повісті / Ю.Покальчук. – Львів : Кальварія, 1998. – 209 с.
Полный православный энциклопедический словарь. В 2 т. Репринтное издание. – Спб, Издательство П.П.Сойкина. – М., 1992.
Ройченко А.А. Одісея Овідія. Історичний роман / А.А.Ройченко. – Одеса: Маяк, 2008. – 420 с.
Роздобудько, Ірен. Він: ранковий прибиральник. Вона: шості двері. Романи / І. Роздобудько. – К.: Нора-Друк, 2005. – 312 с.
Роздобудько І. Мерці. Роман / І. Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2006. – 147 с.
Роздобудько І. Пастка для жар-птиці: Роман / І. Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2007. – 159 с.
Роздобудько І. Амулет Паскаля; Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя: Романи / І. Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2008. – 475 с.
Роздобудько, Ірен. Гра в пацьорки. Збірка оповідань / І. Роздобудько. – К.: Нора-Друк, 2009. – 240 с.
Роздобудько І. Останній діамант міледі: Авантюрний детектив / І. Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2010. – 222 с.
Сергієнко, Анатолій Десять тисяч баксів: Роман / А. Сергієнко. – К. : Зелений пес, ТОВ "Гамазин", 2007. – 288 с.
Тараненко О.О. На теми сучасного українського ономастикону: тенденції конотативних нашарувань / О.О.Тараненко // Мовознавство, 2010, №2,– С.14-36.
Тарнашинська Л.Б. Парасоля на кожен дощ. Новели, оповідання, маленькі повісті / Л.Б. Тарнашинська. – К. : Неопалима купина, 2008. – 260 с.
Трициліндровий двигун любові / Ю. Андрухович, Л. Дереш, С. Жадан. – Х. : Фоліо, 2007. – 219 с.
Український гумор та сатира: Для серед. та ст. шк. віку [Упорядкув., передм., дод. І. Андрусяка]. – К. : Школа, 2007. – 351 с.
Україна сміється. Збірка [Укладання тексту Кусайкіна Н.Д.]. – К. : Шанс, 2008. – 464 с.
Українська поезія XVI століття / Редкол.: О.Є. Засенко та ін. Упоряд., вступ. ст. та приміт. В.В. Яременка. – К. : Рад. письм., 1987. –287 с.
Українська поезія середини XVII століття (http: //www:litopys.org.ua/ukrpoety/anto50.htm).

Українська література XVIII століття // http: // litopys. org.ua
Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В.Маркевича и других. Спорудив М.Номис. – СПб., 1864.
Федотюк, Петро. Добродії та лихочвори: Етюди про мову (з редакторських записників) / П. Федотюк. – К. : Вид. центр "Просвіта", 2005. – 288 с.
Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник/ Уклали О.І. Скопненко,Т.В. Цимбалюк. – К. :Довіра,2003. – 735 с.
Франко, Іван. Твори: У 50 т. / І. Франко. – К. : – Т. 29. – 1981. – 663 с., Т. 31. – 1981. – 581 с., Т. 35. – 1982. – 511 с., Т. 37. – 1982. – 678 с., Т. 43. – 1986. – 481 с., Т. 50. – 1986. – 703 с.
Франко І. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах І. Франко [Упорядники: З.Т. Франко, М.Г. Василенко]. – Львів : Калопер, 2001. – 434 с.
Шевченко, Тарас. Повне зібрання творів: У 6 т. / Т. Шевченко. – К. : Видавництво АН УРСР, 1963. – Т 1. – 590 с.; Т 2. – 631 с.; Т 3. – 508 с.; Т 4. – 523 с.; Т 5. – 356 с.; Т 6. – 642 с.
Шкляр Василь. Ключ. Роман / В. Шкляр. – Львів: Кальварія, 1999. – 231 с.
Шкляр Василь. Елементал / В. Шкляр. – Львів: Кальварія, 2001. – 254 с.
Шкляр Василь. Кров кажана / В. Шкляр. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2006. – 240 с.
Щур В. Уласнае імя ў мастацкім тэксце / Василь Щур. − «Мазырскі дзяржаўны педагагічны універсітэт імя І.П. Шамякіна», 2010. − 198 с.
Юрик Ніна «Тільки Сталін на стіні!» Фольклор епохи соціалізму та будівництва комунізму. /Н. Юрик. – Запоріжжя : Просвіта , 2003. – 210 с.

ГАЗЕТИ

Правобережжя – www.gazeta.zt.ua
Поступ − Postum.brama.com
День − www.day.kiev.ua
Грані− grani.kiev.ua / grani.htm
Високий замок – www.wzlviv.ua
Галицькі контракти − www.kontrakty.com.ua
Вечірній Київ − www. vechirniykyiv.com
Вечірня Полтава − www.vechirka.hl.ua
Вечірні Чернівці − www.svoboda.org.ua/dopysu
Вечірня газета (Кіровоград) − www.vechirka.com.ua
Рівне Вечірнє − www.rivnepost.rovno.ua
Вечірні Черкаси − www.vechirka.ck.ua
20 хвилин – 20 minut.ua
Україна молода − uamedia.visti.net/ua
Юридична практика − www.practix.com
Факти і коментарі − www.facts.kiev.ua
Фортеця − www.kp.km.ua/~fort

Хрещатик − wwwkreschatic.riev.ua

СКОРОЧЕННЯ

БЭ[1] – Библейская энциклопедия. В 2-х книгах [Репринтное воспроизведение издания]. – М. : NB- PRESS-Центурион-АПС, 1991.

БЭ[2] – Библейская энциклопедия. – М. : Локид-пресс, 2002. – 768 с.

БСРЖ – Мокиенко В.М., Никитина Г.Г. Большой словарь русского жаргона / В.М. Мокиенко, Г.Г. Никитина. – СПб., 2000.

Грінченко-I,II,III,IV – Грінченко Б.Д. Словарь української мови. [Репринтне видання] / Б.Д. Грінченко. – К.: "Лексикон", 1996. – Т.I-IV.

Даль − В. Даль, «Пословицы русского народа» у 2 томах, М., 1984.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. В семи томах. Т. 1-5. – К. : Наукова думка, 1982 – 2006.

Кв.-Осн. − Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка / [Відп. ред. М.А. Жовтобрюх] : У 3-х т.– Т. 1-3. – Х., 1978-1979.

Короткий словник львівської гвари − [Упорядник Люба Козак]. – Електронний ресурс: htpp.://www.lviv.ua/n36-1texts/gvara.htm

КСЖЛУМ – Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К. : Критика, 2003. – 123 с.

М. Номис − Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В.Маркевича и других. Спорудив М.Номис. – СПб., 1864.

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови. У чотирьох томах [Укл. В.В.Яременко, О.М.Сліпушко]. – К. : Аконіт, 1998.

ПСУМС – Перший словник українського молодіжного сленгу [Укладач С. Пиркало; За редакцією та з післямовою Ю. Мосенкіса]. – К. : "Мова та історія", 1999. – 88 с.

ПЦСС – Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений). Протоиерей Григорий Дьяченко. Репринтное воспроизведение издания 1900 г. / Г. Дьяченко. – М. : Издательский отдел Московского патриархата, - 1993. – 1131 с.

СБГ− Словник буковинських говірок. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.

СДРЯ − Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.). В 10 т. / [Под ред. Р.И.Авансова. – М.: «Руський язык»]. – 1988–1991. – Т.1. – 528 с.; Т.2. – 496 с.; Т.3. – 512 с.; Т.4. – 560 с.

Словник символів − Словник символів культури України / [За заг. ред.. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка, В.В. Куйбіди]. – 3-є вид., випр. і доп. – К. : Міленіум, 2005. – 325 с.

ССУМ − Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 1. – 632 с.

СУМ − Словник української мови: В 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1. – 799 с.; Т. 3. – 744 с.; Т. 9. – 916 с.

СФУМ − Словник фразеологізмів української мови / [Укл. В.М. Білоноженко та ін]. – К.: Наук. думка, 2008. –1104 с.
СОУММ – Дергач, Д. Словник онімів українських мас-медіа / за ред. Шевченко Л.І. / Д. Дергач. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 175 с.
Ставицька – Ставицька Л. Український жаргон: Словник / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
Смик – Смик Г.К. Корисні та рідкісні рослини України. Словник-довідник народних назв / Г.К. Смик. – К. : "Українська Радянська Енциклопедія" імені М.П. Бажана, 1991. – 416 с.
ССУС – Словник сучасного українського сленгу [Упорядник Т.М. Кондратюк]. – Х. : Фоліо, 2006. – 330 с.
Ужченко – Ужченко В. Матеріали до фразеологічного словника східно-слобожанських і степових говірок Донбасу / В. Ужченко. – Луганськ, 1993.
Ужченко В., Ужченко Д. – ФС – Ужченко Віктор, Ужченко Дмитро. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В. Ужченко, Д. Ужченко. – Луганськ, 2000.
УСЕ – Універсальний словник-енциклопедія [Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович]. – К. : Ірина, 1999. – 1551 с.
Чабаненко-I,II,III,IV – Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т.1-4.
Шевченко − Словник мови Шевченка / [Відп. ред. В.С. Ващенко]. – Т. 1-2.–К. : Наук. думка, 1964.

Г.П. Лукаш

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОНОТОНІМІКИ

Монографія

Підписано до друку 14.01.2011 р. Формат 60х84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний.
Друк лазерний. Обл.-вид. арк. 43,75. Умовн.-друк. арк. 26,74. Тираж 300 прим. Замовл. № 008

ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «ПРОМІНЬ»
Свідоцтво Держкомінформу України,
серія ДК № 2304 від 05.10.2005 р.